

Nové směry, trendy a inovace v sociální práci

New Trends and Innovations in Social Work

*Sborník vědeckých textů z mezinárodní vědecké konference
XV. Hradecké dny sociální práce
Hradec Králové 21. – 22. září 2018*

*Anthology of contributions of internal scientific conference
the XV. Hradec Days of Social Work
Hradec Králové 21st – 22nd September 2018*

Daniela Květenská (Ed.)

Gaudeamus 2019

Sborník recenzovali:

Prof. PaedDr. Anna Hudecová, PhD.

Mgr. et Mgr. Katarína Levická, PhD.

Mgr. David Pospíšil

Za obsah příspěvků, odbornost a literární citace odpovídají autoři jednotlivých příspěvků. Příspěvky neprošly jazykovou úpravou.

ISBN: 978-80-7435-745-9

Záštitu nad konferencí převzali:

prof. Ing. Kamil Kuča, Ph. D., rektor Univerzity Hradec Králové
Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Organizátoři konference:

Ústav sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové
Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
Královéhradecký kraj
Statutární město Hradec Králové
Centrum investic, rozvoje a inovací
Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Mediální partner konference:

Konferenci finančně podpořilo:

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
Královéhradecký kraj
Statutární město Hradec Králové
Centrum investic, rozvoje a inovací

Sponzoring:

Česká podnikatelská pojišťovna, a. s., Vienna Insurance Group

Všem partnerům a sponzorům srdečně děkujeme a vážíme si jejich podpory.

Čestné předsednictvo konference

Ing. Vladimír Derner – náměstek hejtmána s gescí za sociální oblast, krajský předseda KDU-ČSL, ČR

Mgr. Miluše Horská – 1. místopředsedkyně Senátu Parlamentu České republiky, ČR

JUDr. Bc. Lukáš Korych – ředitel, Centrum investic, rozvoje a inovací, ČR

prof. Ing. Kamil Kuča, Ph.D. – rektor, Univerzita Hradec Králové, ČR

Ing. Anna Maclová – náměstkyně primátora statutárního města Hradec Králové, ČR

doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D. – předsedkyně Asociace vzdělavatelů v sociální práci, Brno, ČR

Hernando Muñoz Sánchez, Ph.D. – Dean of faculty of Social Sciences and Humanities, University of Antioquia, Medellín-Colombia, COL

Prof. UO dr hab. Edward Nycz – Director of Institute of Educational Sciences, University in Opole, PL

prof. MUDr. Jaroslav Slaný, CSc. – děkan Fakulty zdravotnictva a sociálnej práce, Trnavská Univerzita, SR

Mgr. et Mgr. Pavlína Springerová, Ph.D. – děkanka Filozofické fakulty, Univerzita Hradec Králové, ČR

Mgr. Jan Hloušek, Ph.D. – ředitel Ústavu sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Vědecký výbor konference

Prof. PhDr. Beata Balogová, Ph.D. – FF, Prešovská univerzita v Prešove, SR

Prof. Jorge M. L. Ferreira, Ph.D. – The Department of Political Science and Public Policy, University Institute of Lisabon, PT

Dr. Monika Filipowska-Tuthill – Wyższa szkoła prawa im Heleny Chodkowskiej Wrocław, PL

Beata Górnicka, Ph.D. – Instytut Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Opolski, PL

Dr. Tony Hung-Yang Lin – Department of Social Work, National Pingtung University of Science and Technology, TW

Doc. PhDr. Zuzana Havrdová, CSc. – FHS Univerzita Karlova, Praha, ČR

Young Joon Hong, Ph.D. – Dept. of Family Welfare, Sangmyung University, Soul, Korea, KOR

Prof. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D. – FSS, Ostravská univerzita v Ostravě, ČR

Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Prof. Olga Khyzhna – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, UA

PhDr. Pavla Kodymová, Ph.D. – Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, ČR

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, Ph.D. – Fakulta sociálních věd, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava, SR

Prof. PhDr. Dušan Lužný, Dr. – Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc, ČR

Doc. PhDr. Adéla Mojžíšová, Ph.D. – ZSF Jihočeská univerzita České Budějovice, ČR

Prof. PhDr. Libor Musil, CSc. – FSS, Masarykova univerzita, Brno, ČR

Doc. PhDr. Eva Mydlíková, Ph.D. – FZaSP, Trnavská univerzita, Trnava, SR

Mgr. David Pospíšil – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, ČR

Doc. PhDr. Markéta Rusnáková, Ph.D. – PdF, Katolická univerzita v Ružomberku, SR

Prof. Shu-Twu Wang - Department of Social Work, National Pingtung University of Science and Technology, TW

PhDr. Martin Smutek, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR

Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Zuzana Truhlářová, Ph.D. - Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Prof. JUDr. Helena Válková, CSc. - Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, ČR
Doc. PhDr. Ladislav Vaska, PhD. – Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, SR
Doc. MUDr. Alena Vosečková, CSc. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Prof. Hans-Jørgen Wallin Weihe, Ph.D. – University College Lillehammer, NO
Justyna Żylińska, Ph.D. – Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej, Warszawa, PL

Organizační výbor konference

Mgr. Andrea Faltysová – Ministerstvo práce a sociálních věcí, ČR
Mgr. Jana Fišerová – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Mgr. et Mgr. Lenka Kašparová – Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, ČR
PhDr. Daniela Květenská, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
PaedDr. Karel Myška, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Mgr. Markéta Píšová – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Jana Popeláková, Dis. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Mgr. Lucie Smutková, Ph.D. – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Ing. Veronika Škodrnová – Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, ČR
Ing. Lukáš Válek – Ústav sociální práce, FF, Univerzita Hradec Králové, ČR
Mgr. Jan Vrbický – Ministerstvo práce a sociálních věcí, ČR

OBSAH

<i>Jana Levická</i> Předmluva	11
<i>Malcolm J. Fisk</i> Supporting Older People: ICT and the ‘New Thinking’ for Social Work and Social Care	12
sekce 1	
NOVÉ SMĚRY A INOVACE V RÁMCI PROFESIONALIZACE SOCIÁLNÍ PRÁCE	
<i>Eva Capicarová, Nikola Kozová</i> Projekt Systémová podpora sociální práce v obcích jako zdroj inovací <i>Project System of social work support in municipalities as a source of innovations</i>	22
<i>Lucia Elsner</i> Význam sociálnej práce v zdravotníctve <i>The importance of Social work in health care</i>	29
<i>Markéta Kateřina Holečková</i> Nové trendy a směry v sociálních službách se zaměřením na kvalitu sociálních služeb <i>New Trends and Innovations in Social services focusing on the quality of social services</i>	33
<i>Jan Kaňák</i> „A od nich mi to přišlo takový hezky přirozený“: dopady Výcvikové profesionality <i>„And it’s comes to me so nice natural from them“: impact of Trained professionalization</i> ...	40
<i>Kateřina Kubalčková</i> Profesionalizace sociální práce ve zdravotnictví: možnosti a limity <i>The professionalization of social work in health care: possibilities and limits</i>	47
<i>Jana Levická</i> Teória nádeje a jej využitie v sociálnej práci <i>Theory of hope and its use in social work</i>	54
<i>Marie Macková</i> Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II <i>System support for the professional performance of social work II.</i>	62
<i>Tatiana Matulayová</i> Výzkum profesionalizace sociální práce <i>The Research on Professionalization of Social Work</i>	65
<i>Markéta Rusnáková, Michaela Janáková</i> Nadužívání alkoholu u žen a jejich přirozený proces zotavení <i>Excessive alcohol consumption among Women and process of recovery from addiction</i>	71
<i>Markéta Rusnáková, Michaela Janáková, Boris Pták</i> Vyhodnocovanie potrieb dieťaťa z hľadiska bezpečia podľa modelu Signs of safety <i>Assessing the child's needs in terms of safety according to the Signs of Safety model</i>	79

Bohumil Stejskal

Problém socializace žáků a studentů s mentálním postižením

The problem of socializing pupils and students with mental disabilities..... 87

Zdenka Šándorová

Sociální pracovník v poradenském týmu Univerzity Pardubice

A social worker in the counseling team of the University of Pardubice 90

Marek Šimůnek

Posilování týmu odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové

Strengthening the team of Social Affairs and Health of the Department of Hradec Králové Municipality 97

sekce 2

**NOVÉ SMĚRY, TRENDY A INOVACE VE VZDĚLÁVÁNÍ
V SOCIÁLNÍ PRÁCI**

Jana Havlíková

Význam kvalifikačního a dalšího vzdělávání pro praxi sociální práce: Pohled vedoucích pracovníků působících v oblasti sociální práce

The importance of the qualification and lifelong learning for social work practice: From the perspective of social work managers 106

Josef Kasal, Boris Iljuk, Lucie Špráchalová

Odcizení se studiu jako hrozba pro pomáhající profese

The alienation of the study as a threat to the helping profession 115

Daniela Květenská

Nové trendy sociální práce v oblasti praxe pomoci obětem trestných činů

New Trends in Social Work in the Field of Assistance to Victims of Crime 124

Tatiana Matulayová, Lenka Tkadlčíková

Implementace Service Learningu na vysokých školách v ČR

Implementation of Service Learning in higher education in the Czech Republic 127

Michal Opatrný

Ještě sociální práce, nebo už teologie...?: Studijní programy v sociální práci zaměřené na charitativní a diakonická témata v EU

Is it still Social Work or has it moved to theology?: Study Programmes in Social Work oriented on charitable and diaconal issues in the EU 132

Martina Panožková, Denisa Řeháková, Eliška Trunečková, Alena Vosečková, Zuzana Truhlářová

Syndrom vyhoření a strategie zvládání náročných životních situací u studentů pregraduálního studia

Burnout Syndrome and Coping Strategies of Difficult Life Situations of Pregraduate Students 149

Denisa Řeháková, Martina Panožková, Eliška Trunečková, Zuzana Truhlářová, Alena Vosečková

Projekt Specifického výzkumu 2018 - Syndrom vyhoření a strategie zvládnání náročných životních situací u studentů pregraduálního studia

Specific Research Project 2018 – Burnout Syndrome and Coping Strategies of Difficult Life Situations of Pregraduate Students 154

Lucie Smutková, Veronika Slovákova

Posilování rodičovských kompetencí jako nástroj podpory rodiny

Strengthening parental competencies as a tool of family support 158

Eubica Varečková, Jaroslava Pavelková

Systematické jazykové vzdelávanie ako súčasť vzdelávania v sociálnej oblasti

Comprehensive Language Learning as a Part of Specialized Education in Social Area..... 162

Melanie Zajacová

Profesní vzdělání sociálních pracovníků jako jeden z atributů profese - jaký je současný stav v České republice?

Professional education of social workers as one of the attributes of the profession - what is the current situation in the Czech Republic? 169

sekce 3

NOVÉ SMĚRY, TRENDY A INOVACE V PŘÍMÉ SOCIÁLNÍ PRÁCI S KLIENTY A V SUPERVIZI

Marta Achimská

Sociální práce a její význam pro nezaměstnané klienty v Slovenské republice

Social work and its importance for the unemployed clients in the Slovak republic..... 179

Tereza Anderssonová, Jan Kaňák

Využití práce s terapeutickým pískovištěm: inovace technik krizové intervence v sociální práci

Sandtray: possible innovation of crisis intervention technique in social work..... 185

Zlata Brůžková

Zapojování dětí do rozhodování – Interaktivní případové konference

Participation of children in decision making – Interactive case conferences 192

Radka Janebová, Martina Smudková, Zuzana Machová, Jana Fiedlerová

Reflexe pozitiv a rizik případových konferencí v rámci výkonu sociální práce na obcích po dvou letech zkušeností

Reflection the Positives and the Risks of Case Conferences in the So-called Social Work of Municipalities after Two Years of Experiences..... 199

Miroslav Kappl

Přínosy tréninku mindfulness v nácviku kompetencí klientů v oboru sociální práce

Benefits of mindfulness training in the training of client competencies in the field of social work..... 208

Martina Matějková, Marcela Rýpalová

Odborné sociální poradenství v domácí péči

Professional social counselling in homecare..... 221

Tereza Raszková, Petra Zhřivalová

Příprava vězňů k propuštění a opětovnému začlenění do společnosti

Preparing prisoners for release and reintegration into society..... 225

Dominika Uhnáková, Barbora Rajnáková

Súčasná možnosť sociálnej práce pri práci s rodinou v ekonomických ťažkostiach. ... 235

Current possibilities of social work with family with economic problems 235

Ladislav Vaska, Matej Almáši

Kreatívna supervízia – možnosti a limity jej využitia v supervízii organizácie

Creative supervision – the possibilities and limits of its use in supervising the organization

..... 242

sekce 4

NOVÉ SMĚRY, TRENDY A INOVACE V RÁMCI SYSTÉMŮ SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ POLITIKY

Vladimír Barák, Vojtěch Krebs

Legislativní a metodické změny sloužící k podpoře rodiny v roce 2018

Legislative and methodological changes serving to support the family in 2018..... 255

Martin Gál, Jana Levická

Chudoba ako riziko ohrozujúce fungovanie rodiny

Poverty as a risk endangering of family functioning 263

Peter Jusko, Peter Papšo

Prevenencia radikalizácie a násilného extrémizmu v teórii a praxi sociálnej práce

Prevention of radicalization and violent extremism in the theory and practice of social work

..... 271

Petr Lojan

Filozofie komunitního způsobu řešení bezdomovectví

The philosophy of the community way of solving homelessness 280

Miroslav Mítlöhner, Kateřina Novotná, Olga Sovová

Penologické aspekty v sociální práci

Penological Aspects of Social Work..... 288

Barbora Rajnáková, Jana Levická

Aktuálny stav skúmania reziliencie u mládeže s poruchami správania v rezidenčnej starostlivosti

The current state in the research of resilience in youth with behavioral disorders, located in

institutional care 293

Olga Sovová

Informace ve veřejném prostoru, ochrana soukromí a zájem dítěte

Information in Public Sphere, Privacy Protection and the Interest of the Child..... 306

Markéta Tauberová

Pozitivní dopady deinstitucionalizace péče ve ZDVOP

Positive effects of deinstitutionalization care in ZDVOP (facilities for children requiring

immediate help)..... 315

sekce 5

INTERNATIONAL ISSUES OF SOCIAL WORK. NEW TRENDS AND INNOVATIONS IN SOCIAL WORK

<i>Dorota Bazuń, Mariusz Kwiatkowski</i> Inter-Community. Towards a New Vision of Local Cohesion	321
<i>Olga Khyzhna, Ludmyla Pankiv</i> Ethnocultural pedagogical support of the future specialists of social sphere as an integral part of professional students' training development	330
<i>Il Nam Kwon, Daekwon Park</i> Policy Direction of Youth Welfare in Korea.....	334
<i>Arkadiusz Marzec, Hanna Wiśniewska-Śliwińska</i> Health prevention as one of the tasks of a social worker.....	347
<i>Mário Montez</i> Sociocultural Animation and Community Development – contributions for social work	355
<i>Oonagh Mc Ardle, Marianne O'Shea</i> Irish Community Work: Community Development for Transformative Change?	363
<i>Roberts Gary</i> Learning to collaborate – reflections on an approach to interprofessional education ..	373
<i>Aleksandra Siedlaczek-Szwed, Agata Jałowiecka-Frania</i> Developing communicative competence in children	382
Martin Smutek Expectations of Socio-cultural Animation amongst Community Workers in Hradec Králové Region	389
<i>Tony Hung-Yang Lin</i> Rethinking the Contemporary Social Contract.....	394
<i>Olga Sovova, Hans-Jørgen Wallin Weihe</i> Decisions and Justification in Child Protection Services – the case of the Roma	405
<i>Olga Sovova, Hans-Jørgen Wallin Weihe</i> Challenges of Child Protection. A Recent Norwegian Court Case.....	409

Předmluva

Globálne zmeny, ktoré zasiahli všetky oblasti spoločenského a hospodárskeho života sa špecifickým spôsobom premietajú aj do oblasti sociálnej práce. Sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci si už viac ako desať rokov kladú otázku, či a ako sa s následkami globalizačného procesu naša profesia vyrovnáva. Problematika budúceho smerovania sociálnej práce je prítomná v diskusiách na všetkých významných svetových fórach. V súlade s týmto trendom vedecký výbor konferencie pre XV. ročník už tradičnej medzinárodnej konferencie *Hradecké dny sociální práce 2018*, ktorá sa uskutočnila 21.-22.9. 2018 zvolil podnázov *Nové směry, trendy a inovace v sociální práci*.

Sociálna práca ako profesia stojí pred mnohými výzvami, ktoré sú dôsledkom nielen migračnej krízy, či zhoršujúcej sa kvality životného prostredia, ale aj silnejúcim tlakom na ekonomickú efektívnosť sociálnej práce, ktorá má tendenciu významne meniť charakter sociálnej práce ako pomáhajúcej profesie. V tomto období pokladáme za mimoriadne dôležité reflektovať dianie v profesii na lokálnej úrovni, spoznávať ho, analyzovať a v spoločnom diskurze posilňovať podstatu profesie tak, aby sociálna práca mohla naplňovať vlastnú misiu, ktorou je snaha o dôstojný život každého člena spoločnosti.

XV. ročník konferencie opätovne vytvoril široký diskusný priestor z domácich i zahraničných účastníkov, v ktorom sa striedali informácie z MPSV ČR, ale aj iných zložiek riadenia, s vystúpeniami praktikov a akademikov. Príspevky, ktoré boli zaradené do zborníka, zachytávajú aktuálne smerovanie sociálnej práce a predkladajú čitateľom viaceré výzvy, ktoré v blízkej budúcnosti bude potrebné riešiť v legislatívnej oblasti, v praxi, ale aj v pregraduálnej príprave sociálnych pracovníkov a pracovníčok, aby boli kvalitne pripravení na riešenie náročných úloh, s ktorými sú v každodennej praxi konfrontovaní.

prof. doc. Jana Levická, PhD.

Supporting Older People: ICT and the ‘New Thinking’ for Social Work and Social Care

Malcolm J. Fisk ¹

Abstract

The focus of this presentation is, for the most part, on older people. It takes, however, a ‘life-course’ approach that recognises that the behaviours, lifestyles and ways of thinking that impact on our older age are shaped by social norms, beliefs and assumptions that begin at the knees of our grandparents. Those norms are re-enforced through our education; through the ways we are guided to particular jobs or professions; through the way manufacturers and suppliers of goods and services market their wares; and through the rigidity of established government frameworks – in most cases arguably trapped within particular, and increasingly out of date, mindsets.

Two key developments are noted. These make it imperative that we escape from those out of date mindsets. Firstly, the extent of demographic change cannot be ignored. It demands a new recognition of (and a new approach to) older age that is around rights, dignity and much more. Such matters have been signalled in Czech national programmes and are reflected in laudable thinking in the European Commission. Secondly, it is essential to harness the power of the growing array of new technologies and communications networks. They are increasingly available, accessible and user-friendly. If properly configured, they can empower us all regardless of our age.

In arguing the case for radical change, an ethical starting point is taken. The presentation starts by drawing on ethical tenets from the work of the PROGRESSIVE project (on ‘Standards for ICT and Active and Healthy Ageing’). These tenets extend from accessibility and control, to justice and security and must, it is suggested, guide us in shaping future services and technologies. They have special relevance in the context of our ageing population. They mean thinking very differently (changing our mindsets) and shaking off some of those old norms, beliefs and assumptions. This presentation unhesitatingly puts these ethical tenets forward and begins to explore, most notably in the context of older people, some real and important implications for social workers and home care staff.

1. Introduction

The world of social work and social care (hereafter ‘social work and care’) is dramatically impacted by the growing number of older people with health and support needs. But professionals and practitioners associated with social work and care can be hampered in their responses to this growth. Their difficulty is a consequence of the increasing level of need at a time of austerity; and because of their having to work within bureaucracies shaped in a period when most of the ICT tools that are now available were non-existent.

This paper explores some key elements of the ICTs (Information and Communication Technologies) and indicates their implications for social work and care (including with regard to the knowledge and skills of staff). Particular attention is given to the notion of ‘smart communities’ and an ethical framework, drawing from the PROGRESSIVE project (www.progressivestandards.org), is offered to help underpin the necessary ‘new thinking’ for strategists as well as social work and care staff.

¹ Dr. Malcolm J. Fisk, Senior Research Fellow, Centre for Computing and Social Responsibility, De Montfort University, United Kingdom

2. Changing Perspectives

An increase in the level of need among older people is *implicit* in the demographic change associated with their growing number. At the beginning of 2016, older people (aged 65 years and over) in the European Union comprised 19.2% of the population. This percentage was projected to rise to 29.1% by 2080, with those aged 80 or over more than doubling (see http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing).

It is not, however, a matter of certainly that an increase in the number of older people *must* be accompanied by increased need. Nor is it necessarily the case that the needs in question require to be met in ways that conform with current norms of social work and care practice. Much depends on, firstly, the extent to which traditional forms of top down service *delivery* may be displaced by more collaborative approaches to service *provision* - within which more attention is given to prevention and the way in which people are equipped (in terms of their knowledge and motivation) in relation to their behaviours and lifestyles. Secondly, it depends on the extent to which an increasing array of ICTs, notably those that are recognised as ‘assistive technologies’, are harnessed by social work and care staff and/or directly by the people with care or support needs. Indeed, it is contended in this paper that these tools, where accessible and appropriately configured, carry the potential for people’s empowerment in a way that can, in part or in full, obviate what might otherwise be seen as the necessity for care and support to be provided.

Through recognising changing roles for ICT there are, therefore, opportunities to approach social work and care for older people in new ways. An essential component of these changing roles relates to ‘new thinking’ for strategists, social work and care staff and, of course, older people themselves.

For social work and care staff the new thinking would necessarily build on the expertise and knowledge that is already established. It acknowledges that the role of social workers is in part strategic and advisory (supporting adult service users, including older people, in ways that seek to empower and engage them in family, social and economic activity). That advisory role is frequently accompanied by activities concerned with ‘motivational’ coaching. But for hands-on care staff those ‘advisory’ and motivational elements (supporting people’s empowerment) have, in many countries, been eroded as austerity (for publicly funded services) has brought a narrower focus on those with the highest levels of need. What was often, therefore, a multi-faceted role for staff that included advice, care, befriending and task performance has frequently been pared down to just tasks - the systematic undertaking of which has increasingly led to a focus on service ‘performance’ rather than service *quality*.

With such a narrow task orientation in place, the need for specific skills around advice, let alone motivational coaching and some knowledge around assistive technologies (discussed further below) are easily overlooked. The acquisition or development of such skills might be neither sought nor considered possible (because of resource limitations) by some service providers. A measure of ageism may also operate here - with older age seen as synonymous with dependency and for which matters relating to engagement, inclusion and empowerment are considered to be of little merit.

Perspectives are, however, changing. The individual rights of older people as equal citizens are increasingly acknowledged - with the part they play in economic as well as social life being recognised. Social work and care services might be regarded as poised to change in order to reflect this reality – giving greater emphasis to such empowerment. For the Czech Republic it can be noted that these intentions are clear within the ‘National Action Plan for Positive Ageing’ (the Czech Strategy) produced by the Ministry of Labour and Social Affairs (2014).

The Czech Strategy has, amongst other things, emphasised the importance of challenging negative stereotypes of older people; recognising and seeking to maximise their potential (within and outside of the workforce); taking action to increase their health literacy and promote better lifestyles (and *ipso facto* reducing the likely need for support services); and harnessing the potential of ICT and assistive (styled as ‘assistance’) technologies (AT). The challenge, for the Czech Republic and elsewhere is about how to amend what are often old bureaucratic frameworks in order to reflect new thinking and ensure that strategic objectives can be realised.

The context is, of course, one where access to ICT is rapidly increasing among *all* age groups. It is increasingly important for learning, work, education and social activity - with the potential for older people being especially high in view of their higher vulnerability to social isolation and the importance, for them, of being able to access information and (where appropriate) care and support in relation to needs that may arise from ill-health, disability or sensory impairment. It must be noted, furthermore, that the ubiquity and sophistication of ICTs means they can no longer be considered in the context of just one to one communication (e.g. between a carer and an older person), but must be recognised as a component within what may become ‘smart communities’.

3. Smart Communities and Smart Homes

Smart communities and smart homes are founded on ICT. They, or rather the imaginations around them, have stimulated much ‘hype’ regarding what may be possible in relation to such matters as energy and waste management, transport systems and ‘independent living’ (notably for older or disabled people).

The last of these (relating to older people) means that ‘basic’ technologies such as *social alarms and telecare* have often been incorporated in smart communities and, more specifically, smart homes. Fisk (2003) pointed to social alarms as having become a familiar part of the ‘care and support’ landscape for older people in several parts of the European Union, albeit less so in Central and Eastern Europe. The position remains largely unchanged. Having said this, a well-established service operates in the Czech Republic (see Box 1). But such services have in many cases changed their nature through the incorporation of varied sensors that enable services to monitor people’s wellbeing as well as respond to urgent events such as falls.

An up to date appraisal of telecare is provided by Doughty (2018). This places telecare firmly in the context of assistive technologies and comprehensively appraises its role in the context of social care services. The message from Doughty is one that emphatically points to the need for telecare services to move forward from their origins in simple ‘alarms’ to realise the potential of ICT for a wider range of people – including the frailest and neediest.

Box 1: AREION

In the Czech Republic Fisk (2003) noted the AREION service that was established in 1992 through Život 90, a service that still operates today (see <https://www.zivot90.cz/15-kurzy-akce>). It had benefited from some public subsidy and, by 1999, had linked ‘some 200 users in Prague, Hrádec Kralové and elsewhere’. According to Kasalová and Mellanová (1998), the service had proved its worth in relation to people’s health, security and in linking with older people who were socially isolated. The service, in 2018, has twelve staff and 900 users. It is exploring the merits of a widening range of care technologies, including those under the ‘telehealth’ rubric, whose potential will be able to be more fully realised when Broadband networks are further developed. With this in mind, it is noted that the ‘National Plan for the Development of Next Generation Networks’ for the Czech Republic published in 2016 intends, partially through private investment, that by 2020 ‘all citizens will have the

option to access high-speed Internet (faster than 30 Mbit/s), and that at least half of households will have an option to obtain an Internet connection with 100 Mbit/s speed (<https://www.mpo.cz/en/e-communications-and-postal-services/electronic-communications/concepts-and-strategies/national-ngn-development-plan/national-plan-for-the-development-of-next-generation-networks--226442/>).

The evolution of telecare into the world of health, meanwhile, means that it merges with what is described as *telehealth* and *ipso facto* links to the world of telemedicine. Telehealth, according to the Telehealth Quality Group, TQG (see www.telehealth.global) is the ‘means by which technologies and related services concerned with health and well-being are accessed by people or provided for them irrespective of their location’. That shape of such services, at least according to this definition, is very much concerned with older people’s empowerment and encouraging new thinking among service providers; as well as supporting the frailest and/or most vulnerable of (older) people in traditional ways. The implications for social work and social care are substantial.

The notion of *smart buildings* dates from the 1970s, with smart ‘homes’ generating particular attention in the ensuing decade (Fisk, 2001; Gann et al, 1999; Sandström and Keijer, 2007). Bennett et al (2017) point to term ‘smart home’ being coined by the American Association of Housebuilders in 1984 - with automation being the key driver. Gann et al (1999) offered a technical definition with smart homes being about using the latest information and communications technology to link ‘all the mechanical and digital devices available today – and so create a truly interactive house’. But of significance to the current paper is the fact that Gann et al pointed to potential beneficiaries as including ‘people with physical disabilities and older people’ and they noted telecare as an ‘evolving field in which care, health and support services are partly provided for using new high-speed digital telecommunications infrastructure’. Gann et al were also far-seeing (but noted some ethical concerns) in signalling a role for smart home ‘systems for continuous monitoring of people’s health and well-being ... automatically triggering an appropriate response from local community services or medical professionals’.

Ethical perspectives were strongly noted at this time by Fisk (2001) who pointed to both the opportunities and dangers of using ICT. He affirmed the need for an ethical framework to underpin its use and warned that ‘technologies may be promoted according to medical models of older age and service provision’. Older people within services, he affirmed, could ‘be regarded as patients rather than users; and, while there might be benefits in terms of their compliance with regimes of treatment, there might be fewer gains in terms of empowerment, social inclusion and, therefore, overall well-being’. Raille et al (2006) partly endorsed this view when asserting the need for ICT to ‘promote ... the building of a society based on healthcare quality, human relationships and solidarity’. They also pointed to the ethical dimension – part of which was concerned for ‘patients and caregivers to take control of the technology’ with, they observed, such empowerment at home having been achieved only in a ‘few’ projects.

Of relevance, therefore, is the ethical framework to underpin ICT in the context of ‘active and healthy ageing’ that has now been provided through the European Commission funded PROGRESSIVE project (www.progressivestandards.org). This, framework was established following consultation with older people and their representative organisations and offers nine tenets (or principles) that relate to the design and configuration of products and services. The aim was to prompt wider thinking around (and to help add older people’s voices to) the standardisation process (see Table). Significant is the fact that the project explored these tenets in the specific contexts of smart homes and *age-friendly communities*.

The extent to which such tenets will, in the future, be taken into further account within the standardisation process has yet to be determined. The key point is that they may serve to increase the emphasis given by the designers and providers of products and services to the issues that can be regarded as part of what is socially responsible as the same time as commercial objectives are pursued. They certainly carry relevance to smart homes and smart communities and can be noted as extending the range of ‘core subjects’ that are considered as part of social responsibility by the International Organization for Standardization (ISO, 2014). Central are the PROGRESSIVE tenets of accessibility, inclusion and empowerment; are those relating to ISO elements of consumer issues, community involvement and human rights.

Regardless of such initiatives, however, a fear remains around disempowerment where, perhaps, ICT oriented researchers promote top-down approaches for smart homes and/or the emergent smart cities and communities within which they may be used. Strategists, social work and social care service providers need to be alert to this danger. There appears, furthermore, to be something of a ‘separation’ between ‘smart’ and ‘age-friendly’ agendas. Hence the former often neglecting to give sufficient attention to issues such as accessibility and inclusion; and the latter, exemplified in the most comprehensive appraisal of age-friendly cities and communities to date - which whilst giving good attention to community design offers minimal consideration of ICT except in relation to assistive technologies for people with sight loss (Peace et al, 2018).

Table:

Ethical Tenets relating to ICT and Active and Healthy Ageing

Accessibility and Usability

... are particularly relevant for buildings and the wider environment, products and services - therefore assistive technologies, ‘Design for All’ and Age-Friendly communities. Link with aspects of equality, equity, and justice.

Affordability

... impacts on the ‘accessibility’ of products and services for people with limited means.

Autonomy and Empowerment

... reflect an imperative for products and services to be designed and configured in ways that engage with, afford choices, and facilitate greater control by older people in relation to key aspects of their lives.

Beneficence and Non-Maleficence

... are underpinning tenets in the context of any products or services. Relate to the way that risks of good or harm are assessed and addressed.

Care, Protection and Support

... are specifically relevant for products or services provided for or used by dependent, frail or otherwise vulnerable older people for whom care is needed.

Equality, Equity and Justice

... affirm the equal status and right of older people to access products and services. Link with aspects of accessibility and affordability.

Inclusion, Non-Discrimination and Social Impact

... support product and service approaches that challenge the disadvantages faced by older people through inappropriate and ageist practices and beliefs.

Interoperability

... in terms of ICT, embraces both technical and semantic interoperability in supporting products and services. Wider consumer options and choices may follow.

Privacy, Safety and Security

... recognise rights in both the contexts of ‘traditional’ ranges of products and services and the special considerations relating to ICT (e.g. for cybersecurity).

Source: PROGRESSIVE project www.progressivestandards.org

By contrast, in relation to smart cities, Amiribesheli et al (2015) talk of software and hardware ... ‘to monitor the living space by capturing the behaviour of the resident and understanding his [sic] activities’ with a focus on ‘daily-living activities’ rather than as facilitating access to information, helping improve health literacy, or promoting social engagement. The CEN et al (2015) ‘Smart and Sustainable Cities and Communities Coordination Group’ final report is similarly implicated – taking 11 pages before referencing a ‘citizen perspective’ and affirming that they *might* [my emphasis] ‘benefit from effective services, but also ... have a say in matters affecting their daily lives’ However (and importantly) CEN et al (2015) do call for a ‘design for all’ approach (clearly endorsing a PROGRESSIVE ethical tenet) where ‘accessibility must be at the heart of all aspects of cities that are age-friendly’.

A smart city initiative of note is that of ‘Smart Prague’ (see Box 2) where the indications of a more holistic approach (embracing ICT and citizenship elements including those relating to older people) is indicated.

Box 2: Smart Prague

For the Czech Republic, the Smart Prague 2030 initiative (www.smartprague.eu/en) is notable. There are six foci relating to mobility, smart buildings (and energy), waste management, tourism, people and data – with the last of these ‘at the centre of the whole concept’. Significantly the initiative gives specific attention to older people - noting an intention that ‘advanced assistive care technologies’ should be incorporated. With regard to such care technologies an initiative is being undertaken through AREION (See Box 1) to explore options for telehealth in collaboration with local medical services. This accompanies an initiative to ‘track’ people with dementia in the event of their wandering or becoming lost. Overall, the ‘Smart Prague Index’ against which progress is being measured reflects a focal concern to ensure that Prague is a safe, friendly and motivating place for *all* its citizens.

Finally, for *smart homes*, the Bennett et al (2017) definition is worth noting - though it is narrowly focused on ICT. It regards a smart home as ‘a home or dwelling with a set of networked sensors and devices that extend the functionality of the home by adding intelligence, automation, control, contextual awareness, adaptability and functionality both remotely and locally, in the pursuit of improving the health and wellbeing of its occupants and assisting in the *delivery* [my emphasis] of healthcare services’. The inappropriateness of the reference to service ‘delivery’, at least in the context of older people, was referenced in the introduction to this paper. The element of the definition that refers to ‘occupants’ may also hint at people’s ‘status’ as recipients rather than living people who shape their own environments (as well as are influenced by them) and are engaged in economic and social as well as familial and leisure activities.

4. Appraisal

The foregoing signals a need to move on from any narrow focus on the smart home in order to recognise that people’s lives (including those of older people) are concerned both with home *and* the wider environment. The imperative is to consider the influence and relevance of ICT not just in the home (to support what is often termed ‘independent living’) but also in the street, the workplace, the learning or leisure centre – thereby supporting the engagement and inclusion of older people in a way that recognises their capacities and abilities. This means there is a need to, at least in part, shift our attention from smart homes to the smart *communities* within which the former are an integral part; and to consider what this

means for the new thinking of strategists, social work and care staff. And but for the fact that smart cities currently command so much attention, this would mean giving our attention to smart ‘communities’. After all, given the technological advances associated with ICT (and their roll out to sometimes remote and rural areas), the potential benefits for older people in cities, towns *and* villages must be extolled.

On a positive note, this appraisal points to the fact that understandings of ‘smart cities’ (albeit that the term smart ‘communities’ would be preferred) are widening. The (new) journal *Smart Cities* points, for instance, to their ‘smartness’ going ‘beyond the use of ICT for better resource use and less emissions’ such that their focus ‘encompasses a more interactive and responsive city administration and safer public spaces, and meets the needs of an ageing population’ (Siano et al, 2018).

5. Conclusion: The Implications for Social Work and Social Care

Multiple factors regarding the position of older people impact on the way they will, when needed, access social work and care services in the future. Imperatives regarding these have been noted in relation to developments in ICT (including attention to smart homes and communities and the transition of social alarms through telecare to telehealth). The capacity of ICT to empower their users as opposed to rendering them the recipients of ‘delivered’ services has also been noted.

But if new services are to evolve in response to such developments there are new knowledge and skills required by social work and care staff. Fisk et al (2013) explored some of these in the context of assistive technologies for the United Kingdom, pointing to five ‘sets’ of such skills. These may equally apply in relation to wider ICT.

- Confidence in Technology and Basic IT Skills (including digital literacy and AT awareness);
- Personal Information and Confidentiality (including matters of informed consent and the sourcing of AT);
- Knowledge of the Broad Range of AT Available (including recognition of knowledge limitations and matters of procurement);
- Assessments and Facilitation of Self-Assessments in Relation to AT; and
- Safe Installation, Maintenance and Disposal of AT (including removal, recycling and disposal).

Further work, based on this, was undertaken by Skills for Care and Development (2014) which offered a linked social care ‘workforce learning strategy’. The work endeavoured to capture the ICT concerned under the title ‘electronic assistive technology’ (in effect, are social alarms and telecare). Fisk (2014) also built on this work specifically in relation to telecare and telehealth services, noting a further necessary skill ‘set’ concerned with service operation. He argued the case for ‘new understandings and attitudes of social care staff’ around ICT and pointed to some of the ethical considerations that had to underpin these (including, most notably, those relating to ‘data handling and confidentiality’).

The key point about this work is the fact that it responds to the issues addressed in this paper and, therefore, may help establish the new thinking that will position social work and care more strategically –better able to harness the potential afforded by ICT and better able to put in place training and related support in order to build the necessary new skills. This paper has also indicated the new thinking that is necessary to make this happen. It notes, furthermore, that the content of the Czech Strategy (Ministry of Labour and Social Affairs, 2014) provides part of the foundation for this.

The question arises as to whether the Czech Strategy, taking account of the ICT opportunity indicated in this paper, is achievable? In seeking an answer to the question two key matters need to be considered. The first points to the ICT facilitated opportunity that

relates to the empowerment of older people. The second notes that, in a period of austerity and with the ‘threat’ posed by approaches that may foster dependency, there appears to be being little or no alternative to pursuing the opportunity indicated. The ethical tenets provided by the PROGRESSIVE project may provide a useful underpinning for this.

The context is one in which the rapidity of ICT developments is unlikely to diminish. With appropriate designs, the ICTs (and the social work and care services that use them) will be more widely accessible and usable by older people. Hence the potential for a higher proportion of older people to be empowered – building their health literacy and taking greater responsibility for their lifestyles and health. For the Czech Republic this offers hope that, with ICT being harnessed in appropriate ways by social work and care agencies, the laudable ambitions of the ‘National Action Plan for Positive Ageing’ can be realised.

References

Bennett J, Rokas O and Chen L (2017) ‘Healthcare and the Smart Home: A Study of Past, Present and Future’ *Sustainability* 9,5 840.

CEN, CENELEC, ETSI (2015) ‘Smart and Sustainable Cities and Communities Coordination Group’ final report.

Doughty K (2018) ‘From Red Buttons to Smart Technology Support – Part 1’ T-Cubed, Bangor and University of Cumbria, Carlisle.

Fisk M (2001) ‘The Implications of Smart Home Technologies’ in Peace SM and Holland C (Eds) ‘Inclusive Housing in an Ageing Society’ pp101-124 The Policy Press, Bristol.

Fisk M (2003) ‘Social Alarms to Telecare: Older People’s Services in Transition’, The Policy Press, Bristol.

Fisk M ‘New Skills and Knowledge Sets for Health and Social Care Staff in the Context of Telehealth’ in Jordanova M and Lievens F (Eds) ‘Global Telemedicine and eHealth Updates: Knowledge Resources’ International Society for Telemedicine and eHealth, Luzern 2014.

Fisk M, Sands G, Holliday N, Awang D, Ward G, Rose-Hayes E and Fielden S (2013) ‘eAT in Social Care: Skills and Knowledge: Draft’, Health Design and Technology Unit, Coventry University.

Gann D, Barlow J and Venables T (1999) ‘Digital Futures: Making Homes Smarter’, Chartered Institute of Housing, Coventry and Joseph Rowntree Foundation, York.

International Organization for Standardization (2014) ‘ISO 26000: Guidance on Social Responsibility’, Geneva.

Kasalová H and Mellanová A (1998) ‘Keeping the Elderly at Home’ in Graafmans J, Taipale V and Charness N (Eds) ‘Gerontechnology: A Sustainable Investment in the Future’, IOS Press, Amsterdam.

Ministry of Labour and Social Affairs (2014) ‘National Action Plan for Positive Ageing for the Period 2013–2017’ (Updated version), Prague.

Peace S, Katz J, Holland C and Jones RL (2018) 'The Age-Friendly Community: A Test for Inclusivity' in Buffel T, Handler S and Phillipson C (Eds) 'Age-Friendly Cities and Communities: A Global Perspective', The Policy Press, Bristol.

Rialle V, Rumeau P, Ollivet C and Hervé C (2006) 'Smart Homes' in Wootton R, Dimmick SL and Kvedar JC (Eds) 'Home Telehealth: Connecting Care within the Community' Royal Society of Medicine Press.

Sandström G and Keijer U, Eds (2007) 'Smart Homes and User Values' The Urban International Press, Gateshead.

Siano P, Shahrour I and Vergura S (2018) 'Introducing *Smart Cities*: A Transdisciplinary Journal on the Science and Technology of Smart Cities' <https://dx.doi.org/smartcities1010001>.

Skills for Care and Development (2014) 'A Workforce Learning Strategy to Embed Electronic Assistive Technology (eAT) in Social Care', Leeds.

sekce 1

**NOVÉ SMĚRY A INOVACE V RÁMCI PROFESIONALIZACE
SOCIÁLNÍ PRÁCE**

Projekt Systémová podpora sociální práce v obcích jako zdroj inovací *Project System of social work support in municipalities as a source of innovations*

Eva Capicarová¹, Nikola Kozová²

Abstrakt

Príspevek približuje poznatky získané v rámci projektu Ministerstva práce a sociálních věcí "Systémová podpora sociální práce v obcích". Projekt úzce spolupracuje s patnácti obcemi z celé ČR. Jednotlivé obce realizují své vlastní projekty zacílené na rozvoj sociální práce přímo ve svém území. Díky projektům došlo k navýšení personálního zajištění výkonu sociální práce. Toto navýšení přináší možnost pro obce se po dobu dvou let intenzivně věnovat profesionalizaci sociální práce zejména v terénu a mají možnost se zapojit do dílčích aktivit, které pomáhají v inovacích jejich práce. V rámci projektu dochází k pravidelným setkáváním obcí s projektovými metodickými, na kterých je mimo jiné sdílena dobrá praxe za účelem zvyšování kvality výkonu sociální práce. Podněty od obcí jsou dále využity Ministerstvem práce a sociálních věcí pro další koncepční a metodickou činnost.

Klíčová slova: Inovace. Sociální práce v obcích. Systémová podpora sociální práce v obcích. Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Abstract

The paper presents the findings of the Ministry of Labor and Social Affairs project "System Support of Social Work in Municipalities". The project works closely with fifteen municipalities throughout the Czech Republic. Individual municipalities implement their own projects aimed at developing social work directly in their territory. Thanks to the projects, there has been an increase in staffing of social work. This increase brings the opportunity for municipalities to devote intensively for two years to professionalize social work especially in the field and have the opportunity to participate in partial activities that help in innovating their work. Within the project there are regular meetings of municipalities with project methodologies, which also share good practice in order to improve the quality of social work performance. Initiatives from municipalities are further used by the Ministry of Labor and Social Affairs for further conceptual and methodological activities.

Keywords: Innovation. Social work in municipalities. System support of social work in municipalities. Ministry of Labour and Social Affairs.

1. Úvod

Príspevek je zpracován v rámci projektu Ministerstva práce a sociálních věcí (dále jen „MPSV“) s názvem Systémová podpora sociální práce v obcích³ (dále jen „projekt“). Projekt je realizován od roku 2016 a jeho cílem je ověření metodické role MPSV k výkonu sociální práce na obcích v rámci přenesené působnosti, získávání zpětné vazby přímo od sociálních pracovníků obcí k dílčím tématům a také snaha promítnout zjištěné do další koncepční a metodické práce MPSV. Projekt úzce spolupracuje s patnácti obcemi z celé ČR.

Cílem příspěvku je ukázat přínosy a možné inovace, které jednotlivé aktivity projektu MPSV i samotných obcí přinesly do každodenní práce sociálních pracovníků poskytujících činnosti sociální práce v přenesené působnosti obecních úřadů.

2. Projekt Systémová podpora sociální práce v obcích

¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí, oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání; eva.capicarova@mpsv.cz

² Ministerstvo práce a sociálních věcí, oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání; nikola.kozova@mpsv.cz

³ Více informací o projektu, jeho aktivitách a výstupech lze nalézt na <http://www.mpsv.cz/cs/25939>.

Systémový projekt MPSV začal být realizován v roce 2016 a předpokládaný termín ukončení jeho realizace je v roce 2019 (pokud nedojde k jeho prodloužení). Projekt spolupracuje s patnácti obecními úřady, kterými jsou: Hradec Králové, Litvínov, Jilemnice, Kladno, Hodonín, Most, Holešov, Moravský Beroun, Písek, Chrudim, Valašské Meziříčí, Bučovice, Kolín, Lovosice a Havlíčkův Brod. V rámci projektu jsou obecní úřady rozděleny do tří regionálních oblastí, ve kterých působí oblastní kanceláře, které sídlí v Hradci Králové, Olomouci a Praze. Důvodem pro rozdělení do oblastí je zajištění dosažitelnosti mezi metodiky oblastních kanceláří a sociálními pracovníky obecních úřadů spolupracujících obcí.

Každá oblastní kancelář poskytuje obcím metodickou podporu a organizuje měsíční setkání se zapojenými sociálními pracovníky obcí, setkání příležitostně účastní i zástupci Krajských úřadů a Úřadu práce ČR.

Projekt dále realizuje pravidelné odborné workshopy, jejichž obsahem jsou konkrétní odborná témata vyplývající z praxe výkonu sociální práce a průběžně získávaných výstupů projektu s cílem zvyšování odborné kvalifikace sociálních pracovníků, podpory vzájemného předávání informací, spolupráce a hledání řešení a předávání aktuálních informací od MPSV z oblasti sociální práce obecně a také ve vztahu k výkonu sociální práce na obecních úřadech.

Důležitou součástí aktivit projektu jsou studijní zahraniční cesty na Slovensko, do Polska, Německa a závěrečné, která se uskutečnila do Rakouska. Cílem cest přenos dobré praxe ze zahraničí do nastavení sociální práce v obcích v České republice.

Dalším důležitým výstupem projektu je pravidelně vydávaná publikace Zpravodaj sociální práce⁴ (dále jen „Zpravodaj“). Obsahem Zpravodaje jsou aktuální témata z oblasti výkonu sociální práce v obcích – příklady dobré praxe, výstupy z workshopů zaměřující se na věcná témata, například dokumentace sociálního pracovníka či interdisciplinární a multidisciplinární spolupráce, metodická doporučení a další témata, která jsou v rámci projektu identifikována. Za dobu realizace projektu je připraveno celkem sedm vydání.

3. Co je inovací v sociální práci na obci?

V rámci úvah nad tématem příspěvku jsme dlouze diskutovali o oblasti inovací v sociální práci realizované obecními úřady. Kladli jsme si otázky typu „Co je inovace v sociální práci?“, „Co lze považovat za inovaci v obci, kde je vykonávána sociální práce pro 10 tisíc obyvatel s úvazkem sociálního pracovníka 0,8?“, „V takové obci lze očekávat, že není sociální práce vykonávána v dostatečném rozsahu, je tedy vůbec možné zde zavádět inovace?“.

Dle obecné definice pojmu inovace se jedná o nepřetržitý proces, který zavádí nové myšlenky do praxe. Důležité je, že inovace jako taková nepostačuje ke změně stavu. Velmi často nové nápady nevedou k inovacím trvalým, ať už z důvodů finančních, materiálních či personálních. Ano, přesně na tyto bariéry naráží i jednotlivé obce v rámci realizace projektů a rozvoje výkonu sociální práce.

Při počátcích spolupráce s obcemi se ukázala zcela rozdílná úroveň dostupnosti, rozsahu a kvality výkonu sociální práce na jednotlivých obecních úřadech. Na rozdílnost měly ve většině vliv velikost obce a počet sociálních pracovníků, respektive jejich úvazků. Obecně lze říci, že čím větší obec a obecní úřad, tím větší počet úvazků sociálních pracovníků a vyšší důraz na kvalitu a profesionalizaci jejich práce a pravidelné vzdělávání sociálních pracovníků, včetně poskytování supervize. V rámci větších úřadů také častěji dochází k diferenciaci agendy sociální práce například dle cílové skupiny (práce s rodinou, práce s lidmi bez domova, práce s osobami se zdravotním postižením).

⁴ Zpravodaj sociální práce je dostupný na <https://www.mpsv.cz/cs/31857>.

Ukazuje se jako významný faktor také vnímání důležitosti sociální práce samotným vedením obce a ostatních zaměstnanců úřadu, a samozřejmě neméně důležitou roli má vnímání postavení této profese ze strany občanů obce. Často je nutné přínosy sociální práce odůvodňovat a zaměřit se na osvětu.

4. Příklad inovací v rámci projektů obcí

Každá zapojená obec realizuje po dobu dvou let svůj vlastní projekt, který je zaměřený na rozvoj sociální práce v obci, případně v jejím správním území. Díky projektům mohou být na obci realizované jedinečné aktivity, na které se, ať už z personálních či finančních důvodů, není možné při „běžném“ provádění činností sociální práce zaměřit a rozvíjet je, nebo jen pilotně vyzkoušet. Projekty se přímo na tyto aktivity zaměřují s cílem sběru argumentů pro jejich přínos a následné udržení po skončení projektu. Cílem projektů je, aby tyto zaváděné inovace byly realizovány i nadále a směřovaly ke zlepšení sociální práce v obci.

Navýšení počtu sociálních pracovníků a navázání spolupráce v rámci ORP

Úvazky sociálních pracovníků byly díky projektům navýšeny v průměru o dva celé úvazky v každé ze spolupracujících obcí. Podmínka u těchto úvazků je, že nesmí být po dobu realizace projektu kumulovány s jinou agendou a v rámci náplně práce musí pracovníci trávit alespoň 60 % času prací v terénu. Navýšení vede k většímu důrazu na terénní práci a možnost profesionalizace sociální práce. Zároveň však, díky rozdělení typových pozic sociálních pracovníků (vysvětleno níže), vzniká i více času na případovou sociální práci. Toto navýšení se jeví jako největší zlepšení, které projekty do obcí přinesly. Je smutným faktem, že velmi často není možný rozvoj sociální práce proto, že „na to nemáme dost lidí“. Nyní bude záležet na vedení obce, zda budou navýšené úvazky dále udrženy či po skončení projektu zaniknou. Dle informací obcí bohužel již nyní víme, že některé úvazky skutečně zaniknou a jejich snaha o inovaci tak nejspíš nebude úspěšná. Na druhou stranu zejména u menších obcí máme i příklady dobré praxe, kde se vedení města/odboru velmi zasazuje o zachování „projektových“ pracovních pozic.

Především obce s rozšířenou působností se ve svých projektech zaměřují na rozvoj sociální práce v rámci svého území, protože podpora sociální práce v území obcí je klíčová. Na těchto menších obcích často nejsou sociální pracovníci k dispozici, protože jejich úvazky jsou velmi poddimenzované či kumulované s jinými agendami. Z toho vyplývá nedostatek času na řešení složitých nepříznivých sociálních situací klientů. Díky projektům mohou sociální pracovníci navštívit všechny obce v ORP, seznámit se navzájem a nastavit možnou spolupráci. Rozvoj sociální práce nejen ve větších obcích, ale i obcích ve správním území ORP je velmi důležitý.

Příkladem dobré spolupráce obcí v rámci ORP je, že na základě návštěvy pracovníků z projektu menší obce byla navázána trvalá spolupráce, při které jsou projektoví pracovníci k dispozici pro občany v konkrétní dny a časy na místním úřadě. Taková „výpomoc“ se jeví jako velmi účinná a preventivní pro klienty sociální práce i širokou veřejnost.

Sdílení dobré praxe

Měsíční metodická setkání

Sdílení dobré praxe probíhá zejména na měsíčních poradách obcí, které se konají vždy v místě oblastních kanceláří. Pracovníci sdílí dobrou, ale i špatnou praxi, řeší aktuální kazuistiky. Porad se účastní metodičky projektu MPSV, sociální pracovníci z obcí a příležitostně zástupci Krajských úřadů a Úřadu práce ČR. Na každé měsíční poradě obce představují své kazuistiky a následně se o nich diskutuje. Kazuistiky jsou vždy zaměřeny na

dílčí téma, například na multidisciplinární spolupráci. V rámci diskuze jsou řešeny náročnější činnosti, kdy si například sociální pracovník neví rady, či si není jistý, zda zvolil vhodný postup. Velmi často se v rámci diskuzí rozebírají etická dilemata. Sociální pracovníci oceňují možnost otevřeně o svých postupech hovořit zejména s kolegy z podobně velkých obcí, kde se očekává, že mají k dispozici stejné mechanismy, či se setkávají s podobnými limity. V případě, že z kazuistiky vzejde požadavek směřující k MPSV (nějakou oblast by bylo vhodné více metodicky ukotvit, téma činí obtížnějším nějaké formální postup apod.), jsou tyto podněty metodickými předány agendě MPSV, která s nimi dále pracuje.

Inovaci v tomto případě je, že byl pro obce vytvořen bezpečný prostor ke vzájemnému setkávání se a setkávání se se zástupci subjektů, se kterými při své práci spolupracují. Ze zpětné vazby je zjevné, že všichni zúčastnění tuto aktivitu vítají, tím, že setkání nepořádá žádná ze zúčastněných stran, vnímají setkání jako nestranné a na neutrální půdě. Výsledkem je větší míra vzájemného porozumění, seznámení se s konkrétní činností kolegů v jiných institucích, navázání osobních kontaktů, dojednání další spolupráce obecně nebo spolupráce při řešení konkrétních situací konkrétních klientů, případně další.

Workshopy

Pravidelné odborné workshopy pořádané projektem MPSV jsou dalším místem, kde sociální pracovníci aktivně sdílí svou praxi. V průběhu projektu jich proběhne celkem šest. Workshopů se účastní sociální pracovníci zapojených obecních úřadů a dále ostatní zájemci jako zástupci krajských úřadů, Úřadu práce ČR, pracovníci ze sociálních služeb či zástupci ostatních obcí. Konkrétní témata workshopů jsou vybírána dle aktuálních potřeb sociálních pracovníků, vycházejí z každodenní praxe sociální práce na obcích. Tématy již realizovaných workshopů byly například spolupráce s Úřadem práce ČR; role sociální práce ve vztahu k výkonu veřejného opatrovnictví; sociální šetření; dokumentace sociálního pracovníka.

Workshop je vždy dělen do dvou částí – dopolední, kdy probíhají odborné přednášky a odpolední, kdy se v rámci menších pracovních skupin konají odborné diskuze na dílčí téma. Pracovní skupiny vždy vede pracovník projektu a úvodní prezentaci v každé odpolední skupině představuje jedna ze zapojených obcí. Kapacita každého z workshopů je 100 účastníků.

Odborná témata workshopů jsou společně s výstupy z pracovních skupin, vždy reflektována v publikaci Zpravodaj sociální práce v obcích a zejména jsou využívány pro metodickou a koncepční činnost MPSV. MPSV oceňuje možnost zakládat své metodické postupy, stanoviska či návrhy legislativních úprav na reálné praxi sociálních pracovníků a proto s nimi dílčí témata prostřednictvím projektu aktivně konzultuje.

Zahraniční pracovní cesty

Zahraniční pracovní cesty mají za cíl seznámit účastníky se sociální prací realizovanou v území navštíveného města ve výše zmíněných zemích. Navíc například v Bratislavě účastníky přednášející seznámili i s fungováním Profesionální komory sociálních pracovníků, respektive s přínosy, ale i limity a překážkami, se kterými se profesní komora potýká. Ve Vídni byl zase velký prostor věnován systému péče o osoby se zdravotním postižením, zejména pak duševním onemocněním.

Na každé zahraniční cestě jsou připraveny nejen exkurze na úřadech či u poskytovatelů sociálních služeb, ale součástí každé z cest byl také jednodenní konferenční program, který byl pro posluchače vždy simultánně tlumočen. Součástí dne byl také vždy dostatečně velký prostor pro odbornou diskusi, kterého sociální pracovníci využívali k doptávání se na podrobnosti.

Kumulace úvazků

Kumulaci úvazků sociálních pracovníků s dalšími agendami MPSV nedoporučuje, a to proto, že se snižují odborné kapacity sociálních pracovníků a dostupnost sociální práce, přičemž ale většina obecních úřadů uvádí, že kvalitní a dostatečný výkon sociální práce potřebují více sociálních pracovníků. V praxi však ke kumulaci funkcí dochází zcela běžně, a to zejména na „menších“ úřadech.

Pro příklad je konkrétně možné uvést personální zajištění výkonu sociální práce v jedné ze zapojených obcí. Na území této obce žije 6 000 obyvatel, v rámci ORP pak 17 000 obyvatel. Výkon činností sociální práce je rozdělen mezi tři sociální pracovníky v celkovém úvazku 1,0. Úvazky pracovníků jsou kumulovány: 0,7 sociální práce; 0,1 veřejné opatrovnictví; 0,1 parkovací průkazy ZTP; 0,05 místní romský koordinátor; 0,05 zvláštní příjemce důchodu. Právě tato obec na základě navýšení počtu pracovníků díky projektu a možnosti „vyzkoušet“ takové fungování, aktuálně řeší budoucí zrušení kumulace funkcí, jelikož v průběhu projektu se prokázala pozitivita samostatného výkonu činností sociální práce bez kumulací a přínosy tohoto organizačního uspořádání.

Typové pozice

Typové pozice sociálních pracovníků byly v minulosti diskutovaným tématem, které však může mít významné dopady do výkonu sociální práce v obcích, a proto se jejich ověření v praxi stalo jedním z cílů projektu. Pilotně jsou tak prostřednictvím projektů spolupracujících obcí ověřovány typové pozice terénní sociální pracovník a koordinátor sociální podpory – tzv. případový pracovník.

Obě typové pozice mají definován minimální rozsah práce v terénu ve výši 60% pracovní doby. Pozice terénního sociálního pracovníka je zaměřena na vyhledávání ohrožených osob v terénu. Jedná se zejména o osoby ohrožené sociálním vyloučením a výskytem sociálně patologických jevů v jejich přirozeném sociálním prostředí. Koordinátor sociální podpory se zaměřuje na klienty, kteří potřebují poskytování dlouhodobé podpory a péče. Jedná se zejména o osoby se zdravotním postižením či duševním onemocněním. Po přibližně roce realizace projektů spolupracujících obcí proběhlo mapování prvotních výstupů a poznatků, ze kterých zjednodušeně řečeno vyplývá, že definování typových pozic pro realizaci sociální práce v obcích není vhodné a žádoucí. Hlavním uváděným důvodem pak je personální poddimenzovanost výkonu sociální práce, která neumožňuje „specializaci“ typových pozic. Při dalším monitorování se tento názor de facto potvrdil, když bylo sdělováno, že v rozdělení obce spatřují jisté výhody, ovšem nutností je dostatečné personální zajištění agendy.

Bezpečnost práce

Bezpečnost sociálních pracovníků v rámci výkonu jejich práce je jedním z významných témat, ke kterému směřuje pozornost nejen vedoucích pracovníků, ale i MPSV, a proto je mu věnována pozornost také v rámci projektu. Ze získaných poznatků se ukazuje, že sociální pracovníci, pokud je to možné, využívají při práci v terénu přítomnosti kolegy. Současně je však spolupráce tohoto charakteru jejím limitem, a to z důvodu personálního zajištění výkonu sociální práce. Důsledky pro praxi spočívají v určitých situacích ve zvýšeném bezpečnostním riziku pro sociální pracovníky, a také v tom, že některá území správního obvodu tak mohou zůstat bez dostupnosti výkonu činností sociální práce poskytované v terénu. Jedním ze způsobů prevence ochrany bezpečnosti při práci je navýšení počtu sociálních pracovníků nebo ucelená snaha zajištění většího bezpečí pro pracovníky. Jedním z takových způsobů mohou být například tzv. S. O. S. hodinky, které byly zakoupeny Městskou policií jedné z obcí

zapojených do projektu a poskytnuty sociálním pracovníkům. Hodinky v sobě mají funkci GPS a jsou propojeny s pultem ochrany Městské policie. Pokud sociální pracovník „cítí“ v terénu nebezpečí, hodinky aktivuje tlačítkem a městští strážníci mají k dispozici informaci o místě jeho aktuálního pobytu. Tento způsob ochrany bezpečí sociálních pracovníků se v obci velmi osvědčil, jelikož jim dává větší pocit bezpečí a kontrolu nad situací, když mohou upozornit na nebezpečnou situaci třetí stranu, aniž by se musel věnovat např. odemykání telefonu a upozornění prostřednictvím mobilní aplikace a současně klient výzvu o pomoc nezaznamená, čímž je sníženo riziko zvýšení agresivního chování klienta.

Vzhledem k tomu, že bezpečí sociálních pracovníků při výkonu povolání je také prioritou MPSV, je možné od roku 2019 zahrnout náklady na jejich bezpečí do oprávněných nákladů v rámci dotace ze státního rozpočtu krajům, hl. m. Praze, obcím s rozšířenou působností a obcím s pověřeným obecním úřadem (s výjimkou agendy sociálně-právní ochrany dětí).

Sociální pracovníci zapojených obcí také využívají vzdělávací programy ke zvýšení svých kompetencí v oblasti sebeobrany či programy se zaměřením na práci s agresivitou či s klientem s manipulativním jednáním.

Kurzy na míru

Jedním z cílů projektu je zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků obecních úřadů. Toho využívají projekty zapojených obcí, a to prostřednictvím vzdělávání sociálních pracovníků v rámci tzv. kurzů na míru či na klíč a poskytováním supervize. Při profilování kurzu na míru si sociální pracovníci a vedoucí pracovníci definují slabá místa v odborných kompetencích, či místa, která mají být posílena a dle zjištěných potřeb nastavit obsah vzdělávacího programu přesně na míru konkrétnímu úřadu, konkrétním potřebám pracovníků. Výhodou této formy vzdělávání je vzdělávání všech pracovníků v jednu chvíli jedním lektorem, čímž je eliminováno riziko rozdílného výkladu různými lektory, riziko nedokonalosti přenosu pracovníky na pracoviště a současně může být obsahem vzdělávacího programu nácvik konkrétních situací, které se vyskytly při výkonu praxe sociálních pracovníků úřadu. Nepřímým přínosem vzdělávacích programů na míru je utužování týmové spolupráce.

Standardy činností sociálního pracovníka ve veřejné správě

V rámci projektu byla v reakci na návrh novelizace zákona o sociálních službách vytvořena pracovní skupina pro tvorbu podkladů standardů činností sociálního pracovníka veřejné správy, respektive obecních a krajských úřadů. Cílem standardů je definování jednotlivých činností tak, aby v praxi došlo k jejich realizaci na shodné alespoň minimální úrovni kvality, a tím k zajištění garance kvality výkonu činností sociální práce klientům sociálních pracovníků. Členy této pracovní skupiny jsou mimo jiné zástupci spolupracujících obcí.

Standardizace činností sociální práce představuje velkou inovaci. V rámci zapojených obcí napanuje zcela shoda, zda je tento „směr“ profesionalizace sociální práce vhodný. Zejména menší obce upřednostňují nahodilé řešení situací a využívají spolupráci s jinými sociálními pracovníky primárně na základě osobních kontaktů. Větší obce naopak mnohdy určitou standardizací činností a procesů již zavedly či díky projektu zavádějí, protože sjednocení postupů vnímají jako důležité. Takové nastavení vnímají jako ochranu pro pracovníky i jejich klienty. Závěry pracovní skupiny budou dále využity MPSV.

5. Závěr

Příspěvek se zabýval představením systémového projektu MPSV, jeho aktivitami a dílčími projekty zapojených patnácti obcí jako zdroje inovací v sociální práci na obci. Projekty obcí jsou realizovány na dobu dvou let, což není příliš dlouhá doba. Nicméně pro nastartování inovací se jeví jako dostatečná. V rámci průběžného hodnocení od jednotlivých obcí vidíme zásadní posuny ve vnímání a nastavení profesionálního výkonu sociální práce. V roce 2019 čeká jednotlivé obce zásadní období, kdy projekty ukončí svou realizaci a bude nutné zasadit se o další rozvoj zavedených inovací. Nejspíš až čas ukáže, zda projekty dostaly svému záměru. Již nyní je však jasné, že díky projektům bylo možné rozšířit osvětu o sociální práci, zavést nové metody práce s klienty či zabývat se péčí o vzdělávání sociálních pracovníků. Věříme, že poznané inovace povedou k dalšímu dlouhodobému rozvoji sociální práce na obci a stanou se inspirací i dalším obcím.

Můžeme zhodnotit, že i v obcích, kde na počátku realizace projektu nejspíš chyběl i onen „základ sociální práce“, došlo za dobu dvou let k obrovskému pokroku a nadšení pracovníků z odvedené práce snad povede k udržení stavu i nadále stejně jako k jeho dalšímu rozvoji.

Přínosy pro činnost MPSV jsou již patrné, když na základě poznatků a podnětů od zapojených obcí vznikly dílčí tematické workshopy, na jejich témata byly vydány publikace Zpravodaj sociální práce nebo vznikají nové doporučené postupy pro oblasti, které doposud jasně ukotveny nejsou (např. na téma role sociální práce ve vztahu k výkonu veřejného opatrovnictví). Věříme tak, že se projekt MPSV i projekty obcí zasadí o profesionalizaci sociální práce v obcích.

V rámci příspěvku byly shrnuty jen některé jeho aktivity a přínosy, při hlubším zájmu o danou problematiku a projekt MPSV doporučujeme navštívit webové stránky projektu či kontaktování některého z pracovníků projektu⁵.

⁵ <https://www.mpsv.cz/cs/31857>

Význam sociálnej práce v zdravotníctve

The importance of Social work in health care

Lucia Elsner⁶

Abstrakt

Sociálna práca v súčasnosti prechádza istým spôsobom reformou. Sociálne problémy jednotlivcov, rodín, komunit i celej spoločnosti rozhodne nie sú na ústupe, ba naopak. Preto je nevyhnutné, aby sa im venovali a riešili ich kvalifikovaní odborníci. Medzi priority by sa teda malo zaradiť aj zvyšovanie kvality vzdelávania sociálnych pracovníkov celkovo, ale aj v rámci jednotlivých špecializácií. Tou je aj sociálna práca v zdravotníctve. Vzhľadom k faktu, že výkon povolania zdravotne-sociálny pracovník zasahuje a spája oblasť zdravotnú aj sociálnu, považujeme za podstatné zvýšiť povedomie o tejto profesii aj prostredníctvom tohoto príspevku.

Kľúčová slova: Špecializácia v sociálnej práci. Zdravotne-sociálny pracovník. Zdravotná a sociálna starostlivosť.

Abstract

Social work is currently undergoing a certain reform. The social problems of individuals, families, communities, and the whole society are definitely not on the decline, they increase. Therefore, it is necessary that they deal with qualified professionals. Priority should therefore be given to enhancing the quality of education for social workers as a whole but also within individual specializations. This is also social work in the health care sector. Due to the fact that the profession of health-social worker intervenes and brings together health and social sphere, we consider it essential to raise awareness of the profession also through this contribution.

Keywords: Specialization in Social Work. Health-social Worker. Health and Social Care.

Nebude to nič objavné, keď skonštatujeme, že sociálna práca v súčasnosti prechádza istým spôsobom reformou. To nás môže viesť k zamysleniu sa nad tradičnými dilemami v rámci sociálnej práce objavujúcimi sa už na prelome 19. a 20. storočia. Konkrétne nad nasledujúcimi dvoma:

- profesionalizácia vs. deprofessionalizácia,
- polyvalencia vs. špecializácia.

Profesionalizácia určitého zamestnania sa vyznačuje viacerými charakteristickými procesmi. Podľa Navrátila (2001) tento proces znamená, že určitá profesionálna skupina vyvíja snahu kontrolovať, typizovať a štandardizovať prácu v okruhu svojich kompetencií. Profesionalizáciu sociálnej práce uvedený autor charakterizuje vznikom nových foriem vzťahov medzi sociálnymi pracovníkmi a klientmi, budovaním profesijného statusu v hierarchii ostatných profesií, tvorbou etického systému, organizovanými profesijnými asociáciami a odborným školstvom. Na druhej strane stoja protikladné tendencie propagujúce alternatívnu sociálnu prácu. Táto myšlienka požaduje deprofessionalizáciu profesie, ktorá sa podľa Chrenkovej, Sobkovej a Vajďákovej (2007) deje v zmysle sprístupnenia sociálnej práce nielen sociálnym pracovníkom, ale taktiež laikom. Táto laická sociálna práca je poskytovaná rodinou, blízkymi a priateľmi na báze empatickejšieho a ľudskejšieho prístupu ku klientovi v porovnaní s prístupom na odbornej úrovni. Iní odborníci však tvrdia, že poskytovanie laickej sociálnej pomoci môže spôsobiť viac škody ako úžitku.

Druhá dilema vznikla v súvislosti s organizáciou sociálnych služieb. Pri polyvalentnom, t.j. viacnásobnom prístupe pracuje sociálny pracovník na určitom teritoriálnom úseku so

⁶ PhDr. Lucia Elsner, PhD.; FHS UTB ve Zlíně, Ústav zdravotnických věd, Štefánikova 5670, 760 01 Zlín

všetkými klientmi bez ohľadu na rôznorodosť ich problémov. Zaoberá sa problematikou seniorov či delikvencie, prácou s nezamestnanými, s rizikovou mládežou, s problémovými rodinami, apod. (Navrátil, 2001) Naopak špecializácia podľa Mojžišovej (2006) znamená, že sa sociálny pracovník venuje iba určitému sociálnemu problému, alebo dokonca iba jednému z jeho aspektov. Zástancovia tohto prístupu argumentujú tvrdením, že spektrum klientov sociálnych pracovníkov je tak široké, že jeden sociálny pracovník nie je schopný zvládnuť spôsoby riešenia všetkých problémov. My sa prikláňame k tomuto nastaveniu a práve preto by sme chceli predstaviť jednu zo špecializácií sociálnej práce, konkrétne sociálnu prácu v zdravotníctve.

Skôr ako prejdeme k podrobnejšiemu vymedzeniu sociálnej práce v zdravotníctve, najprv je potrebné si zadefinovať sociálnu prácu zo všeobecného hľadiska. Jej pojetie býva veľmi rôznorodé. V rámci odbornej literatúry môžeme natrafiť na mnoho definícií, my však vychádzame z globálnej definície sociálnej práce prijatej v roku 2014 Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov a Medzinárodnou asociáciou vzdelávateľov sociálnej práce. Sociálna práca je na praxi založená profesia a akademická disciplína, ktorá podporuje sociálnu zmenu a rozvoj, sociálnu súdržnosť a posilnenie a oslobodenie ľudí. Za zásadné možno považovať princípy sociálnej spravodlivosti, ľudských práv, kolektívnej zodpovednosti a rešpektu k rozmanitosti podporené teóriami sociálnej práce, sociálnych a humanitných vied a domorodých znalostí. Sociálna práca zapája ľudí a štruktúry do riešenia problémov a zlepšovania životnej pohody. Táto profesia je zviazaná udržiavať sociálnu stabilitu, samozrejme pokiaľ nebude viesť k marginalizácii, vylúčeniu či útlaku akejkoľvek menšinovej skupiny alebo osôb. (Vaňková, 2015)

Aj dnešná doba so sebou prináša svoje problémy. Preto je nevyhnutné klásť dôraz na celistvosť a kvalitu sociálnej starostlivosti. A práve tie môžu spočívať v spojitosti sociálnej práce so zdravotníctvom. Je totiž všeobecne známe, že choroba môže mať negatívny dopad nielen na fyzický a psychický stav jedinca, ale tiež na jeho sociálnu situáciu. Chorý človek tak okrem zdravotníckej a psychologickéj starostlivosti vyžaduje aj starostlivosť sociálnu. A práve tu môže sociálna práca v zdravotníctve nájsť svoju podstatu a význam. (Kutnohorská, Cichá a Goldman, 2011)

Arnoldová (2016) považuje zdravotne-sociálnu starostlivosť za jednu zo základných častí komplexnej starostlivosti poskytovanej chorým. Hlavným záujmom tejto činnosti sú predovšetkým také situácie v živote človeka, v ktorých sa ocitol v dôsledku svojho ochorenia a ktoré nedokáže zvládnuť ani vlastnými silami, ani s pomocou rodiny či blízkych (Kutnohorská, Cichá a Goldmann, 2011). Poslaním je bezpochyby snaha o zlepšenie, alebo aspoň zastabilizovanie kvality života klienta, pacienta. Wright (2015) ďalej uvádza, že sociálna práca v zdravotníctve sa v prvom rade zaoberá potrebami klientov, pacientov a ich rodín a to prevažne v rámci starostlivosti po prepustení, rehabilitácii, podávanie informácií a zaistenie domácej alebo paliatívnej starostlivosti.

Podľa Kuzníkovej (2011) by sociálna práca v zdravotníctve mala predovšetkým pomáhať klientovi, pacientovi a jeho rodine zvládať negatívne dôsledky, ktoré so sebou môže choroba prinášať. Jej úlohou zamerať sa na psychosociálnu oblasť choroby, čo by malo pomôcť klientovi, pacientovi získať motiváciu k liečbe a viesť ho k spolupráci, adaptácii a celkovému zlepšeniu kvality života.

V zdravotníctve dochádzalo k prepájaniu zdravotnej a sociálnej oblasti v 70-tych a 80-tych rokoch. V tomto období nebol rozvoj sociálnej práce nasmerovaný k všeobecnej odbornosti, ale zameriaval sa skôr tematicky. Jednalo sa predovšetkým o domovy pre seniorov, detské domovy, dojčenské a výchovné ústavy či väzenia. Sociálne služby, ktoré dovtedy poskytovala sociálna správa, sa v čase normalizácie presunuli na závody. (Matoušek, 2012) V súčasnosti však prevaha medicínskych profesií v zdravotníckych zariadeniach, neľahká ekonomická situácia a zmeny zdravotníckeho systému vedú k postupnému nedoceňovaniu dôležitosti

sociální práce a jej absencii. V niektorých zdravotníckych zariadeniach býva nahradzovaná úsilím lekárov a zdravotníkov, ktorí preberajú aj rolu sociálneho pracovníka. Odborníci sa však zhodujú na tom, že rozdelenie rezortov zdravotníckeho a sociálnych vecí stojí v protiklade k medzinárodným snahám o pozitívne a holistické prístupy, o medziodborové prelínanie týchto sfér. Komplexnosť zdravotnej starostlivosti v medicínskych odboroch vyžaduje prepojenie spolupráce členov odborného tímu, do ktorého patria aj zdravotne-sociálni a sociálni pracovníci. (Kuzníková a kol., 2011)

Česká legislatíva ošetruje agendu zdravotne-sociálnej starostlivosti v zákone č. 96/2004 Sb. (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních) a vo Vyhláške č. 55/2011 Sb. (vyhláška o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků). §10 vyššie uvedeného zákona vymedzuje činnosti zdravotne-sociálneho pracovníka spôsobilého k výkonu zdravotníckeho povolania bez odborného dohľadu po získaní odbornej spôsobilosti. Konkrétne sa jedná o preventívnu, diagnostickú a rehabilitačnú starostlivosť v oblasti zdravotne-sociálnej starostlivosti. Ďalej sa zdravotne-sociálny pracovník podieľa na ošetrovateľskej starostlivosti v oblasti uspokojovania sociálnych potrieb klienta, pacienta. Zdravotne-sociálni pracovníci sa vzhľadom ku svojej kvalifikácii nachádzajú na pomedzí zdravotnej a sociálnej práce, čo znamená, že svoju profesiu môžu na základe svojich kompetencií vykonávať v zariadeniach sociálnych služieb, ale taktiež v zdravotníckych zariadeniach. Konkrétne činnosti zdravotne-sociálneho pracovníka sú zadefinované vo Vyhláške č. 55 Sb. § 9. Zdravotne-sociálny pracovník vykonáva činnosti podľa § 3 odst. 1 a ďalej bez odborného dohľadu a bez indikácie môže

- a) realizovať sociálnu prevenciu vrátane depistážnej činnosti zameranú na ciele a včasné vyhľadávanie jedincov, ktorí sa v dôsledku svojej choroby alebo choroby blízkych osôb môžu ocitnúť alebo sa už ocitli v nepriaznivej sociálnej situácii,
- b) realizovať sociálne šetrenie u pacientov a posudzovať životnú situáciu klienta, pacienta vo vzťahu k ochoreniu alebo k jeho následkom, podľa potreby objektivizovať rozbor sociálnej situácie návštevou službou v rodinách, na základe spolupráce s orgánmi verejnej správy, popri prípade ďalšími subjektmi a o zistených skutočnostiach spracovávať správu o posúdení životnej situácie klienta, pacienta,
- c) zostavovať plán psychosociálnej intervencie do životnej situácie klienta, pacienta, vrátane rozsahu, druhu a potreby sociálnych opatrení, v spolupráci s ďalšími zdravotníckymi pracovníkmi tieto opatrenia realizovať,
- d) zaisťovať sociálno-právne poradenstvo vo vzťahu k ochoreniu alebo k jeho následkom,
- e) zúčastňovať sa integrácie klientov, pacientov, ktorí takú pomoc potrebujú v dôsledku chýbajúcich fyzických, psychických alebo sociálnych schopností, narušených sociálnych vzťahov alebo iných prekážok do spoločenského prostredia; k aktívnej účasti na tejto integrácii získavať klientov, pacientov a ich sociálne okolie,
- f) v rozsahu svojej odbornej spôsobilosti vykonávať činnosti pri príprave a organizácii rekondičných pobytov,
- g) v rozsahu svojej odbornej spôsobilosti vykonávať činnosti pri príprave prepúšťania klientov, pacientov, vrátane zaistenia ďalšej starostlivosti a služieb,
- h) v prípade úmrtia klientov, pacientov realizovať odborné poradenstvo v sociálnej oblasti; u osamelých zomrelých klientov, pacientov zaisťovať záležitosti spojené s úmrtím.

Sociálne problémy jednotlivcov, rodín, komunit i celej spoločnosti rozhodne nie sú na ústupe, ba naopak. Preto je nevyhnutné, aby sa im venovali a riešili ich kvalifikovaní odborníci. Medzi priority by sa teda malo zaradiť aj zvyšovanie kvality vzdelávania sociálnych pracovníkov. Tí však nie sú onnipotentní, nevedia sa venovať a poskytovať kvalifikovane svoje služby všetkým cieľovým skupinám. Z toho dôvodu je potrebné

špecializovať sa na konkrétne sociálne problémy a konkrétne cieľové skupiny klientov sociálnej práce. Jednou z takýchto špecializácií je aj sociálna práca v zdravotníctve, ktorú sme v rámci tohto príspevku priblížili. Záverom treba podotknúť, že nejde o to, aby jednotlivé (nielen) príbuzné profesie medzi sebou súperili. Naopak. Potrebné je vytvoriť dobre fungujúci tím, ktorý poskytne klientovi, pacientovi plnohodnotnú a komplexnú pomoc a podporu. Pretože práve klient, pacient je na prvom mieste.

Zoznam citovanej literatúry.

ARNOLDOVÁ, Anna. *Sociální péče: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5148-1.

KUTNOHORSKÁ, Jana, Martina CICHÁ a Radoslav GOLDMANN. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-2473-843-7.

KUZNÍKOVÁ, Iva. *Sociální práce ve zdravotnictví*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-2473-676-1.

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 80-7178-473-7.

MOJŽÍŠOVÁ, Adéla. *Teorie a metody sociální práce*. [online]. 2006 [cit. 14.9.2018]. 59 s. Dostupné na: http://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/41cs_1.pdf&original=teorie_a_metody_soci.

NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

CHRENKOVÁ, Monika. SOBKOVÁ, Hana. VAJŘÁKOVÁ, Zuzana. *Metody sociální práce a sociální služby, standardy kvality v sociálních službách*. In: JANOŠKOVÁ, Klára. *Metodické a koordinační dovednosti v sociálních službách: sborník studijních textů pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory pověřené koordinační činností*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 2007, s. 11-38. ISBN 978-80-7368-229-3.

VAŇKOVÁ Petra. *MANUÁL KOMUNITNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE - Platforma pro komunitní práci*, 2015.

Vyhláška č. 55/2011 Sb. - *Vyhláška o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků*.

WRIGHT, Michael. *Introduction to Social Work: A Writing Approach to Professional Discovery*. Nashville: MAWMedia Group, 2015. ISBN 978-0-9842170-7-6.

Zákon č. 96/2004 Sb. *Zákon o nelékařských zdravotnických povoláních*.

Nové trendy a směry v sociálních službách se zaměřením na kvalitu sociálních služeb

New Trends and Innovations in Social services focusing on the quality of social services

Markéta Kateřina Holečková⁷

Abstrakt

Sociální služby jsou v České republice upraveny specifickou právní normou. Zákon o sociálních službách stanoví základní pravidla, která jsou pro poskytovatele sociálních služeb závazná. Systém sociálních služeb však není statický.

Sociální služby a pojetí kvality sociálních služeb se dynamicky vyvíjí. V rámci systému poskytování sociálních služeb jsou jak na národní, tak v rámci evropského prostoru průběžně realizovány aktivity, které ovlivňují vznik nových pojetí, směrů.

Jedná se tak o nové trendy a inovace. Příspěvek představí souhrn poznatků k vývoji sociálních služeb a její kvality na našem území, dále pak se zaměří na současný stav zákonného a národního pojetí kvality, jelikož se jedná o východisko pro zkoumané téma. Dále pak se příspěvek představí souhrn poznatků k problematice inovací a trendů v oblasti sociálních služeb se zaměřením na kvalitu sociálních služeb.

Klíčová slova: sociální služby, kvalita, zákon, dobrovolná standardizace, aktuální trendy

Abstract

Social services are regulated in the Czech Republic by a specific legal norm. The Social Services Act sets out basic rules that are binding on social service providers. However, the social services system is not static.

Social services and the concept of quality of social services are evolving dynamically. As part of the system of social services provision, activities that influence the emergence of new concepts, directions are continuously implemented at national and European level.

These are new trends and innovations. The paper will present a summary of the knowledge about the development of social services and its quality in our territory, and will focus on the current state of the legal and national quality concept as it is the starting point for the topic under consideration. Further, the paper will present a summary of the knowledge about innovation and trends in the field of social services focusing on the quality of social services.

Keywords: Social services, Quality, Act, Voluntary standardization, Current trends

1. Úvod

Sociální služby jsou dynamicky vyvíjejícím se segmentem a je tak zcela nezbytné jejich fungování reflektovat prostřednictvím současných trendů a směrů. Zaměřím se tak nejen na zákonné pojetí kvality a národní politiku kvality v České republice, ale budu popisovat rozvíjející se dobrovolnou standardizaci služeb, vybrané dokumenty a na závěr uvedu konkrétní příklady inovací a trendů v mezinárodním měříku.

2. Pojetí kvality v prostoru České republiky

Existuje řada aktivit, a to jak v rámci neziskového sektoru, komerčních organizací s profesních a odborných asociací, které se zaměřují na segment sociálních služeb, s cílem rozvíjet kvalitu sociálních služeb. Je to ale především zákon č. 108/2006 S., o sociálních

⁷ ThDr. et Mgr. Markéta Kateřina Holečková; Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Kněžská 8, 370 01 České Budějovice; *e-mailová adresa:* marketa.holeckova@mpsv.cz, Tel.: +420 387 773 501

službách, ve znění pozdějších předpisů a prováděcí předpis zákona, které stanoví zákonné a nepodkročitelné minimum. Dále pak se v posledním období rozvíjí další národní aktivity s cílem rozvíjet pojetí kvality v České republice, a to nejen v rámci zákonné úpravy.

2.1. Zákonné pojetí kvality sociálních služeb

Sociální služby jsou legislativně v České republice upraveny zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon“). Na základě výše uvedeného vývoje se jedná o první specifickou normu, která se zaměřuje v českém právním prostředí na problematiku sociálních služeb. Součástí této právní normy jsou definované požadavky pro poskytovatele, které stanoví, jaké povinnosti je nezbytné plnit, aby sociální služba byla kvalitní. Jedná se především o povinnosti poskytovatele, které v § 88 zákona definují základní pravidla poskytování sociálních služeb. Jednou ze základních povinností je dodržování standardů kvality sociálních služeb, které jsou dále specifikovány v prováděcím předpisu zákona. Podle § 99 zákona se „kvalita sociálních služeb se při výkonu inspekce ověřuje pomocí standardů kvality sociálních služeb. Standardy kvality sociálních služeb jsou souborem kritérií, jejichž prostřednictvím je definována úroveň kvality poskytování sociálních služeb v oblasti personálního a provozního zabezpečení sociálních služeb a v oblasti vztahů mezi poskytovatelem a osobami“.

2.2. Národní politika kvality

V České republice byla realizace politiky kvality zahájena na základě usnesení Vlády České republiky č. 458 ze dne 10. května 2000 o Národní politice podpory jakosti České republiky (nyní Národní politika kvality). Národní politika kvality je definována jako souhrn záměrů, cílů, metod a nástrojů k ovlivňování kvality výrobků, služeb a činností v rámci národní ekonomiky a veřejné správy. Konkrétní plán pro aktuální naplňování Národní politiky kvality v České republice na období let 2016 – 2020 se realizuje na základě usnesení vlády č. 551 ze dne 15. června 2016. V rámci usnesení jsou definovány klíčové oblasti, činnosti a aktivity, jejichž hlavním cílem je posílit význam kvality ve společnosti. Plán obsahuje i specifické úkoly a zaměření na sociální služby, které jsou jedním z klíčových oblastí Národní politiky kvality. (Národní politika kvality, 2018)

3. Strategické „evropské“ dokumenty k problematice kvality sociálních služeb

Sociální služby jsou v rámci jednotlivých členských států v samostatné působnosti těchto států. Neexistuje tak jednotná definice a praxe, co je to sociální služba a není shodná a závazná definice kvality sociálních služeb. Existují však dílčí snahy pro lepší uchopení tématu s cílem porozumění si v této oblasti.

3.1. Dobrovolný evropský rámec pro kvalitu sociálních služeb

V roce 2009 byla iniciována činnost neformální pracovní skupiny Výboru pro sociální ochranu s cílem definovat základní dobrovolné pojetí kvality sociálních služeb. Byl tak vytvořen dokument, který byl v roce 2010 publikován pod názvem „Dobrovolný evropský rámec pro kvalitu sociálních služeb“. Dokument se skládá ze tří částí: úvod do konceptu sociálních služeb, sada kvalitativních principů, které se týkají nejrůznějších aspektů poskytování služeb, prvky pro metodologii k vytváření nástrojů kvality. (Dobrovolný rámec kvality, 2010:2) Dokument pracuje se základními principy pro sociální služby, které dále dělí do čtyř kategorií. Jedná se tak o zastřešující principy kvality pro sociální služby, kterými jsou

místní dostupnost, veřejné a informační přístupnost, cenová dostupnost, zaměřenost na osobu, komplexnost, kontinuálnost, orientace na výsledky. Druhou skupinu tvoří principy mezi poskytovateli služeb a uživateli, kterým jsou respekt k právům uživatelů, aktivní účast a posílení rozhodování uživatelů, které jsou dále děleny na kritéria, jak rozpoznat jejich naplňování. Další skupinu tvoří principy kvality pro vztah mezi poskytovateli služeb, veřejnou správou, sociálními partnery a dalšími zainteresovanými stranami. Jedná se tak o partnerství, dobrou správu věcí veřejných, které jsou opět členěny do kritérií. Poslední skupinu tvoří principy kvality pro lidský a hmotný kapitál, kterými jsou dobré pracovní podmínky a pracovní prostředí/investice do lidského kapitálu, adekvátní fyzická a hmotná infrastruktura, které jsou dále specifikovány v dílčích kritériích. (Dobrovolný rámec kvality, 2010)

Dobrovolný rámec závěrem popisuje metodické prvky pro vývoj nástrojů kvality včetně definice. (Dobrovolný rámec kvality, 2010)

3.2. Evropský pilíř sociálních práv

Evropský pilíř sociálních práv, který byl prohlášen v roce 2017, obsahuje 20 základních zásad. Je členěn do 3 základních oblastí: rovné příležitosti a přístup na trh práce, spravedlivé pracovní podmínky, sociální ochrana a sociální začlenění. Cílem dokumentu je „zajistit nová a účinnější práva“ občanům EU. Jak uvádí základní popis dokumentu, plnění zásad a práv stanovených v rámci evropského pilíře odpovídají společně orgány EU, členské země, sociální partneři a jiné zainteresované osoby. Současně je však připomenuto již v ustavujícím dokumentu, že úkolem Evropské unie a jejích orgánů je stanovovat základní směr při realizaci pilíře prostřednictvím legislativních opatření, která bude nutné přijmout, a to při respektování specifik jednotlivých členských států a jejich kompetencí. (Priority policy area - Evropský pilíř sociálních práv - Inkluzivnější a spravedlivější Evropská unie, 2017)

Z celkového počtu 20 zásad se problematice kvality služeb věnují tři zásady v části 3, která se věnuje sociální ochraně a sociálnímu začleňování. V zásadě č. 11 pod názvem „Péče o děti a podpora dětí“ se stanoví, že „děti mají právo na cenově dostupné a kvalitní vzdělávání a péči v raném věku“. (Evropský pilíř sociálních práv – 20 zásad, 2017) Dále pak se problematice kvality věnuje zásada 18. s názvem „Dlouhodobá péče“, která stanoví, že každý má právo na cenově dostupné a kvalitní služby dlouhodobé péče, zejména služby domácí a komunitní péče. Poslední zásada č. 20 definuje právo přístupu občanů ke kvalitním základním službám. (Evropský pilíř sociálních práv – 20 zásad, 2017)

4. Rozvoj dobrovolné standardizace sociálních služeb v mezinárodním měřítku

Dosud se standardizační orgány zaměřovaly především na standardizaci produktů, materiálů, případně procesy (ČAS, 2017). Aktuálně se však významně rozvíjí rozvoj standardizace služeb. Rozvíjejícím se fenoménem současnosti je postupný vznik dobrovolných, mezinárodně aplikovatelných standardů pro segment služeb, a to především pro seniory.

4.1. Evropské a národní standardizační subjekty

Evropský normalizační výbor (dále jen „CEN“) je asociací, která se právě zaměřuje na vytváření a definování dobrovolných standardů na evropské úrovni. Sdružuje národní standardizační subjekty jednotlivých evropských států. Nyní se jedná o 34 aktérů. (CEN, 2017) Svým charakterem a rozsahem činnosti se zaměřuje na evropské státy.

Česká republika je taktéž členem Evropského normalizačního výboru, a to prostřednictvím České agentury pro standardizaci. „Tato organizace je zřízena jako státní příspěvková organizace Úřadem pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví. Česká agentura pro standardizaci realizuje všechny činnosti, které souvisejí s tvorbou, vydáváním a distribucí technických norem“. (ČAS, 2018) Dalším standardizačním subjektem, který se v rámci svých dílčích aktivit v současnosti zaměřuje na tvorbu dobrovolných standardů v segmentu sociálních služeb, je mezinárodní organizace ISO. Jedná se o nezávislou, nevládní a mezinárodní organizaci, jejímiž členy je 162 národních standardizačních subjektů. Mezi základní poslání organizace patří „spojovat dohromady experty, aby sdíleli zkušenosti a rozvíjeli dobrovolně, konsenzuálně vytvořené standardy, které jsou adekvátní pro trh a mohou podpořit rozvoj inovací a poskytnout řešení v globálních výzvách“. (ISO, rok neuveden) Tato organizace je již podle počtu členských organizací výraznějším subjektem na mezinárodní úrovni, nezaměřuje se jako CEN pouze na evropský prostor, ale vytváří celosvětové dobrovolné normy. Proto i dílčí standardizační aktivit jsou vytvářeny se zástupci dílčích kontinentů.

4.2. Aktuální standardizační aktivity v oblasti sociálních služeb

S ohledem na charakter standardizačních subjektů, je většina dokumentů z tvorby standardu neveřejných, přesto však základní informace o zaměření práce pracovní skupiny a její činnost lze zjistit ze zveřejněného „Business plan“. CEN zveřejnila v dubnu 2017 základní parametry tvorby „standardu kvality péče o starší lidi“. Na tvorbě se podílí několik členských států včetně zástupců České republiky. Dokument „Business plan“ shrnuje základní informace o tvorbě a cílech dokumentu. Mezi základní benefity standardu patří zvýšení bezpečnosti pro starší lidi, zvýšení spokojenosti klientů, jejich rodin a zaměstnanců, stejné akceptovatelné minimum péče a podporu bez ohledu kde člověk žije, monitoring a zvyšování vlastní kvality života, efektivita užití daní, stejný set pravidel aplikovatelných bez ohledu na charakter služby. Mezi základní formulované priority tvůrců patří zvyšování kvality péče a podpory péče starším lidem prostřednictvím dobrovolného evropského standardu s cílem nalézt společnou cestu jako hodnotit a srovnávat péči, vytvářet bezpečnou péči pro starší osoby s cílem ochrany práv a svobod, a to především práva na seburčení a prostřednictvím „person centred approach“, pomoci poskytovatelům služeb v plánování, vedení a poskytování služeb včetně nastavení systematického hodnocení s cílem optimalizace procesů, dát poskytovatelům dobré možnosti v uspět v kontrolních, registračních a auditních procesech, nastavit takové služby s garantovanou kvalitou se vzděláváním, supervizí a certifikací. (Business Plan CEN /TC 449, 2017:1)

Standard je tedy zpracován s cílem zajistit poskytovanou péči a podporu starším lidem, bez ohledu kde žijí, založenou na individuálních potřebách a volbě. Současně se zaměřuje na podporu bezpečí starých lidí v právu na seburčení a zapojování těchto lidí do společnosti a rodiny. Současně je cílem podpořit zaměstnance služeb ve vytváření dostupného a podpůrného prostředí, které podporuje člověka ve smysluplných aktivitách pro starší a křehké lidi a současně jsou i vytvářeny podmínky pro smysluplné prostředí pro zaměstnance. Standard se nezaměřuje na financování služeb. (Business Plan CEN /TC 449, 2017:1)

Svým charakterem je standard formulován a zaměřen především na klienta a sleduje poskytování sociálních služeb právě z jeho pohledu. V současnosti se připravuje spuštění schvalovacího procesu návrhu, který byl dosud zpracován.

Druhým vznikajícím standardem je práce technické komise ISO/TC 314, která se zavázala vytvářet standard pro „stárnoucí společnost“ Z dosud dostupných zdrojů je technická komise složena nejen ze zástupců států Evropské unie, ale jsou taktéž zastoupeni zástupci Kanady, asijských států a dalších zemí. Právě asi proto s cílem specifikovat základní východiska a

diskutovat dílčí oblasti vznikly tři pracovní skupiny, které se zabývají terminologií, problematikou zaměstnávání starších osoba a specifikami služeb. Aktivní práce technické komise byla zahájena v průběhu roku 2018 a stále je v procesu vytváření základní dokument komise. Přesto však již byly definovány základní kategorie práce, kterými jsou: důraz na domácí a komunitní péči, podpora technologií včetně asistivních technologií, integrované informace, plánování pro budoucnost, vytváření standardů, podpora komunit. (ISO/TC 314, 2017)

5. Aktuální evropské trendy a směry v oblasti sociálních služeb

Pro účel této kapitoly byly využity poznatky z mezinárodních konferencí, které se konají v gesci organizace European social network a patří k nejvýznamnějším evropským setkáním k problematice sociálních služeb. Poslední dvě konference konané na Maltě a ve Španělsku představily řadu projektů a směřování evropských politik se zaměřením právě na segment sociálních služeb. Mezi klíčová a opakující se témata patří: služby respektující práva klientů, práce s komunitou, financování sociálních služeb v období po finanční krizi a vyrovnání se v segmentu sociálních služeb právě s dopady finanční krize, témata inovací a zaměstnávání osob s postižením. Často také bývají prezentovány projekty se zaměřením na imigrantskou politiku dílčích členských států a na práci s technologiemi v sociálních službách. (26. Konference evropských sociálních služeb, 2017)

5.1. Financování sociálních služeb

S ohledem na vyhlášení nového programovacího období pro čerpání evropských, dotačních prostředků, byly realizovány přípravné výzkumy. Jedním z výzkumů je aktivita realizovaná v roce 2018 s názvem „Zvýšení investic do sociální infrastruktury v Evropě“ (Fransen, Bufalo, Reviglio, 2018)

Mezi základní zjištění výzkumu v dílčích evropských státech patří, že finanční prostředky, které v rámci Evropské unie vynakládány na problematiku sociální infrastruktury nedosáhly výše, kterou byly dotovány v období před finanční krizí. A tak výzkumníci hledali možné, inovativní nástroje na financování služeb. Z výzkumu vyplývá, že je nezbytné zapojení soukromých prostředků, je nezbytné transformovat infrastrukturu financování zveřejněných zdrojů, a to právě doplněním prostředků ze soukromého sektoru. Očekává se proto i v rámci směřování financování evropských dotačních prostředků zdůraznění nutnost získávat prostředků z privátního kapitálu a investic a tvorbu standardů, které jsou založené na dopadovém financování. (Fransen, Bufalo, Reviglio, 2018)

Toto směřování se potvrzuje i presentovaných příspěvků v rámci konference v Seville. Programy se zaměřují především na zaměstnávání. Cílem je hledání takových investic, které jsou udržitelné a jejichž cílem je rovnost a sociální inkluze s důrazem na podporu diversity, efektivitu a rozvoje informačních technologií. Mění se i role veřejných služeb, kdy je nezbytné rozvíjet podporu soukromých aktivit a investic. (26. Konference evropských sociálních služeb, 2017)⁸ Presentované priority jsou taktéž shrnuty v pravidelné zprávě Evropské komise s názvem (Zaměstnanost a sociální rozvoj v Evropě, 2018)

Způsobem financování sociálních služeb, který odpovídá strategii Evropské komise, je například investice s pozitivním společenským dopadem.

⁸ S ohledem na skutečnost, že úvodní projevy účastníků konference nebyly přepsány, není možné citovat doslovně zdroj a pro zpracování jsou užity osobní záznamy z účasti na konferenci v Seville a současně je přiložen odkaz na konanou aktivitu: <https://www.essc-eu.org/monday-28-may/>

5.2. Kvalita sociálních a zdravotních služeb

Zajímavou a inspirativní aktivitou je revidované pojetí standardů kvality ve Skotsku. Standardy jsou publikovány a závazné pro sociální a zdravotní péči. Ve Skotsku dosud platily standardy, které byly vytvořeny v roce 2001 a skládaly se z 23 standardů, které byly definovány jako minimální standardy pro registraci. Ale bylo zjištěno a na konferenci v Seville prezentováno, že požadavek na minimální standardy snižuje výslednou praxi poskytování sociálních služeb. Proto byly v roce 2017 vydány standardy nové. Cílem je popis, co by lidé měli zažívat, Jsou založeny na lidských právech a s tím, že člověk je ten, kdo má zkušenost, není to jen o poskytování, aleje to o celém procesu uvnitř, přístup „person centred“ nahrazuje „person „person led“ Konkrétním příkladem změny je: staré standardy požadovaly, aby se zaměstnanci chovali zdvořile, klienty oslovovali jménem, které si vyberou a aby klientovi pomohli, co nejdřív je to možné. Nové standardy říkají, zakouším teplo a laskavost a jsem expertem na svoje vlastní přání. Současně bylo uvedeno, že standardy směřují na výsledek nikoliv na výstup, což bylo přiblíženo ilustrací: „koláč je tvořen z mouky (to je vstup), je míchán (proces aktivit), vznikne koláč (to je výstup), ale výsledkem je spokojený či nespokojený klient.

Staré standardy byly zaměřeny taktéž na přesné definování potřebných metrů, nyní je stanoveno, že člověk má mít dostatek prostoru.

Nové standardy jsou o pěti principech (důstojnost a respekt, soucit, být začleněn, citlivá a odpovídající péče a podpora, wellbeing). Tvoří pět standardů a iniciální slovo poskytovatel se změnilo za slovo klient. (Health and care support standards, 2017)

6. Závěr

Zpracovaný příspěvek je souhrnem aktuálního stavu pojetí sociálních služeb a jejich kvality v národním, tak mezinárodním měřítku. Popisuje vybraná aktuální evropská doporučení a zjištění, popisuje dokumenty, které se problematikou zabývají. Z hlediska trendů se zaměřil především na oblasti nových trendů financování, příklad standardů ve Skotsku. Jak již bylo uvedeno v úvodu, téma kvality sociálních služeb je tématem neustále se vyvíjejícím, které se mění podle potřeb systému a především jeho klientů. Cílem tohoto příspěvku tedy bylo shrnout zajímavé aktuální trendy a popsat je v limitech tohoto dokumentu.

Seznam citované literatury

Autor neuveden, Dobrovolný rámec kvality [online]. 2010, SPC/2010/10/8 final. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/10768/QF_document_100707_CZ_korekce.pdf

CEN. Business Plan CEN /TC 449. Quality of care of erderly people, Executive summary. [online]: ©2017 [cit. 5. 8. 2018]. Dostupný z <https://standards.cen.eu/BP/2130749.pdf>

Česká agentura pro standardizaci. O nás. [online]: ©2017 [cit. 18. 9.2018]. Dostupný z:

<http://www.agentura-cas.cz/o-nas>

European Commitee for Standardization. What we do? [online]: ©2018 [cit. 18. 9.2018]. Dostupný z: <https://www.cen.eu/work/Pages/default.aspx>

European social network. European social services conferences. 26. Evropská konference sociálních služeb. Sevilla. 28.- 30. května 2018 [online]: ©2017 [cit. 1.9.2018] Dostupné z: <http://www.esn-eu.org/events/115/index.html>

Evropská komise. Evropský pilíř sociálních práv – 20 zásad.[online]: ©2017 [cit. 1. 9.2018]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_cs

Evropská komise. Priority policy area - Evropský pilíř sociálních práv - Inkluzivnější a spravedlivější Evropská unie. [online]: ©2017 [cit. 1.9.2018] Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights_cs

FRANSEN, Lieve, BUFALO del Gino, REVIGLIO Edoardo. Boosting Investment in Social Infrastructure in Europe EUROPEAN ECONOMY. Report of the High-Level Task Force on Investing in Social Infrastructure in Europe 2018.*Office of the European Union* . [online]. 2018, [cit. 18. 9. 2018]. ISSN 2443-8022. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/dp074_en.pdf

International Organization for Standardization. When the world agrees - About ISO. [online]: ©2018 [cit. 18. 9.2018]. Dostupné z: <https://www.iso.org/about-us.html>

ISO. ISO/TC 314 Ageing societies.[online]: ©rok neuveden [cit. 18. 9.2018]. Dostupné z <https://committee.iso.org/home/tc314>

Ministerstvo průmyslu a obchodu. Národní politika kvality.[online]: ©2018 [cit. 18. 9.2018] Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/rada-kvality-cr/o-rade-kvality/narodni-politika-kvality/>

The Scottish Government. Health and Social Care Standards. My support, my life, Easy Read version. *The Scottish Government*. [online]. 2018, [cit. 18. 9. 2018]. ISBN: 978-1-78851-015. Dostupné z: <https://beta.gov.scot/binaries/content/documents/govscot/publications/publication/2018/01/health-social-care-standards-support-life-easy-read-version/documents/00530633-pdf/00530633-pdf/govscot:document/?inline=true/>

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v znění pozdějších předpisů.

„A od nich mi to přišlo takový hezky přirozený“: dopady Výcvikové profesionality

„And it's comes to me so nice natural from them“: impact of Trained professionalization

Jan Kaňák⁹

Abstrakt

Téma profesionalizace a profesionality sociální práce je v oboru přítomno od jeho počátků. Zatímco na přelomu 19. a 20. století sehrálo důležitou roli v rámci ustanovování sociální práce jako svébytné profese, na přelomu tohoto a minulého století se čím dál častěji objevují nejasnosti, jestli profesí vůbec je. Payne tyto nejasnosti shrnuje, poměrně šalamounsky, do tvrzení, že v některých situacích ano, v jiných nikoliv. Společně s posunem od moderního k post-modernímu nazírání na svět se objevují různé uchopení termínu profesionality, a to nejen v sociální práci. Tento text si klade za cíl popsat koncept Výcvikové profesionality v kontextu napětí mezi specializací v sociální práci a rozpouštěním profesionálního diskursu (či pojetí) oboru. Zde prezentované teze jsou dílčím výstupem výzkumu, který se zaměřoval na konstrukci „dělání sociální práce“ v situacích, ve kterých sociální pracovníci zažívají střetávání profesionálního a spirituálního diskursu v kontextu krizové intervence.

Klíčová slova: Výcviková profesionalita. Sociální práce. Diskurs profesionality. Specializace.

Abstract

The theme of professionalization and professionalism of social work has been present in the field of social work since its inception. While at the turn of the 19th and 20th centuries it played an important role in the creation of social work as a separate profession, at the turn of this and last century, there is growing uncertainty about whether the profession is at all. Payne sums up these ambiguities. He claims that in some situations yes, in others not. Together with the shift from modern to postmodern worldview, various concepts of the term of professionalism appear not only in social work. The paper aims to describe the concept of Trained professionalization in the context of tension between specialization in social work and the dissolution of professional discourse. Postulations presented here are a partial output of research focusing on the construction of "doing social work" in situations where social workers detected struggle between professional and spiritual discourses in the context of crisis intervention.

Keywords: Trained professionalization. Social Work. Professional discourse. Specialisation.

1. Úvod

Na přelomu 19. a 20. století sehrál diskurs profesionality rodící se sociální práce důležitou roli při etablování této disciplíny jakožto oboru. I v kontextu tehdejší ČSR se profesionální diskurs utvářel v konfrontaci se sociologií, medicínou, či tehdejším pojetím pedagogiky a také v konfrontaci s diskursem spirituality. Mertl (1938: 113) výsledek poslední zmíněné konfrontace shrnul v tvrzení, že při „*letmém pohledu [na] vývoj moderní sociální péče vidíme, jak se během času přetvářela z péče charitativní a filantropické, ideově podložené náboženským světovým názorem jednotlivých křesťanských církví, v dnešní racionalizovanou a systematicky organizovanou [...] péči*“. Tento racionalizovaný a systematický, na vědeckém uchopení světa, postavený projekt profesionality vydržel sociální práci (v zahraničí) necelých 40 let. Od společenských změn, které jsou označovány jako post-moderna, se objevuje nejasnost o tom, jestli je sociální práce vůbec profesí (Payne, 2006), stejně jako se objevují různá, místy navzájem protichůdná, pojetí profesionálního diskursu (Evetts, 2014; Verrall, 2010 aj.).

⁹ Jan Kaňák; FSS MUNI, Katedra sociální politiky a sociální práce; e-mailová adresa: honza.k@mail.muni.cz ; Tel.: +420 606 603 115.

Tento text si klade za cíl popsat koncept Výcvikové profesionality, který je možné vnímat jako specifický projev uchopení profesionality jako reflexivity a mnohosti (Hargreaves, 2000; Karvinen-Niinikoski, 2003). Jak bude níže ukázáno, dopad Výcvikové profesionality na profesionální diskurs sociální práce záleží především na zachování prvků „*primární profesionální identity*“ (Karpatis, 2014: 24) oboru. Ke zde prezentovaným tezím je potřeba říci, že jsou opřeny o dílčí výstupy širěji zaměřeného výzkumu (realizovaném letos, tedy 2018). Zmíněný výzkum se řadí k linii zkoumání, které je opřeno o tzv. málo početné vzorky. V případě tohoto výzkumu byl celkový počet komunikačních partnerek (N=6) dán poměrně přísnými kritérii pro zařazení do jednotky zjišťování. Zde prezentované teze by tak bylo potřeba ověřit v, z hlediska vzorku, širěji pojatém výzkumu.

1.1. *Profesionální diskurs sociální práce*

Byť by bylo potřeba se definování termínu diskurs věnovat podrobněji, definuji jej pro účely tohoto textu jako „*strukturu znalostí [...] skrze které chápeme, vysvětlujeme a rozhodujeme se o věcech, [...] jež umožňuje některé chování a jiné*“ nikoliv (Parton, 1994, in Healy, 2005: 8). V moderním pojetí profesionality je diskurs spojen s uchopením profese v návaznosti na sociologické teze autorů jako Wilensky a Lebeux (1965, in Musil, 2013; Wilensky, 1964: 138), či Morrow (1973, in Rhodes, 1985) a Greenwood (1957). Tito autoři profesionalitu spojují s jednáním založený na „*systematických znalostech a doktríně dosažitelné pouze*“ pomocí etablovaného dlouhodobějšího vzdělávání. Podstatným je také dodržování „*profesionálních norem*“, které jsou spojené s vědeckým pohledem na svět a pro některé také s konceptem person-in-environment (PIE), který je pro sociální práci oborově specifický. K dalším charakteristikám moderního pojetí patří veřejností opodstatnění aktivit a jejího odměňování, existence specifických činností, či licencování.

Jenže současná sociální práce nenabízí „*standardizovaný a očekávaný způsob pomoci*“ (Musil, 2010: 16), o opodstatnění aktivit veřejností, odměňování a (pomineme-li existenci ASVSP) kontrolou nad licencování ani nemluvě. Tato nejednoznačnost je re/konstruována i různorodým pojetím diskursů profesionality. Kriticky řečeno, „*není možné nalézt bod, ze kterého bychom mohli [vždy] souhlasit s tím, že je sociální práce profesí a že její znalostní a hodnotová základna ji odlišuje od ostatních profesí*“ (Payne, 2006: 152). Kromě výše zmíněného moderního pojetí diskursu profesionality se v soudobé odborné literatuře objevují ještě pojetí organizační profesionality (organizace definuje, co je profesionální, manažeři mají velký vliv na způsob „*dělání sociální práce*“¹⁰), nejisté profesionality vyjednávání (co je profesionální je předmětem neustálého vyjednávání, profesionalita je pak to, na čem panuje shoda), profesionality jako reflexivity a mnohosti (nestabilně definovaná profesionalita, princip learn-as-you-go¹¹, otevřenost vůči dalším diskursům) a profesionality jako etiky ctností, ve které je profesionalita konstruována podle vzoru pracovníka, který je autoritou a je uznán jako vzor z hlediska etických a profesionálních kvalit (Evetts, 2014; Fischer, 2013; Hargreaves, 2000; Musil, 2013; Verrall, 2010 aj.).

1.2. *Specializace nebo rozpouštění hranic profesionality?*

Tato absence bodu výchozího pohledu a podobnost s dalšími pomáhajícími profesemi (Payne, 2006) vede a vedla také k tomu, že se na znalostní základně sociální práce podílí teorie sociologie, psychologie, psychoterapie a dalších oborů (Navrátil, 2001). To na jedné

¹⁰ Termín, jímž označuji konkrétní konstrukce výkonu sociální práce a to jak při setkání pracovníka s klientem, tak při ostatních pracovních činnostech, které se nějakým způsobem klienta dotýkají (např. supervize).

¹¹ Tedy učení se „*děláním sociální práce*“.

straně umožňuje velkou míru různých specializací uvnitř oboru a zároveň ale ohrožuje existenci hranice sociální práce jako specifické činnosti. Využití teoretické, či praktické výbavy jiného oboru, či specificky poskytované metody (jako je například krizová intervence) sociálními pracovníky je umožněno také poměrně širokým rozsahem činností sociálního pracovníka dle zákona č. 108/2006 Sb., a činností sociálních pracovníků a pracovníků v různých oborech a rezortech. V některých situacích pak dochází k tomu (právě např. u výše zmíněného využití krizové intervence ve službách krizové pomoci), že sociální pracovníci a pracovníci využívají pro konstruování "dělání sociální práce" pouze jednu vybranou, či zvolenou metodu (v nízkoprahových službách to v některých zařízeních byla metoda motivačních rozhovorů).

Abychom v takových situacích mohli mluvit o specializaci sociální práce, je nutné, aby byly splněny dvě podmínky, které obecně popisuje Musil (2010: 16). Má být zřejmé „*na jaký problém klientů (resp. cílové populace) dokážou [sociální pracovníci a pracovníci] reagovat, a v čem může spočívat jejich specifický přínos k řešení problému*“. Především druhou zmíněnou podmínkou (specifickým přínosem) se věnují Bell (2015) a Karpētis (2014: 24). Bell ji obecně pojmenovává jako tvorbu hranice sociální práce vůči jiným oborům. Karpētis tuto hranici spojuje s přítomností prvků „*primární profesní identity*“ v uchopení specifické metody sociálními pracovníci a pracovníky. Karpētis (2014: 36) tyto prvky primární profesní identity spojuje s konceptem Person-in-environment, se zaměřením na činnosti, které jsou modifikovány s ohledem na to, aby podporovaly rolové sociální fungování a se směřováním „*intervencí směrem k person – environment*“ transakcím. V individualizovaných „*pojetích sociální práce*“, stejně jako v uchopení a praktické realizaci vybrané, či specializované metody by pak, aby o specializaci sociální práce bylo možné mluvit, měly být přítomny oba dva prvky.

V opačných případech by pak bylo možné, místo o specializaci, mluvit o rozpouštění profesionálního diskursu sociální práce v metodě, kterou sociální pracovníci a pracovníci aplikují při práci s klienty a klientkami. Je nutné podotknout, že k takovým situacím dochází v případě, kdy je aplikována při „*dělání sociální práce*“ metoda jedna (např. systemický přístup), či metod více (krizová intervence a motivační rozhovory), ale ani v jedné z metod tyto prvky „*primární profesní identity*“ (Karpētis, 2014: 24) není možné identifikovat.

1.3. Výcviková profesionalita

Koncept výcvikové profesionality vznikl v rámci analýzy zkoumání pojetí profesionální sociální práce s pracovníci ambulantních krizově intervenčních služeb, které jsou zároveň věřícími křesťanskými¹². Výcviková profesionalita naplňuje v uchopení komunikačních partnerek (jsem si vědom praktické nemožnosti generalizovat zjištění z takto uchopeného výzkumu¹³) několik podstatných charakteristik (v závorkách ukázky z výpovědí komunikačních partnerek):

- To, co je chápáno, jako profesionální je spojováno s metodou. Při obecných otázkách na pojetí profesionality pak komunikační partnerky odpovídali specifikací krizové intervence

¹² Výběr komunikačních partnerek byl jednak dán podmínkou víry (tedy vlastní spirituality) a pak také podmínkami vnímání sebe sama jako sociálních pracovníků (se současnou splněnou podmínkou vzdělání jako sociálních pracovníků), a délkou praxe v organizaci nejméně 2 roky, případně nejméně půl roku s tím, že celková délka praxe v krizové pomoci v sociálních službách je alespoň 2 roky. To a pak také kritéria pro oslovování konkrétních organizací poskytujících ambulantní krizovou pomoc v rámci sociálních služeb (do finálního výběru bylo zařazeno 8 organizací) vedlo k takto málo početnému vzorku (N=6).

¹³ Kvalitativní výzkumný rámec, málo početný vzorek, specifická jednotka zkoumání, kterou byla konstrukce „*dělání sociální práce*“ při střetávání profesionálního a spirituálního diskursu.

co do technik („je nějak jako ta technika, jak mluvit s těma lidma a to mám pocit, že je takový řemeslo“ – r2: 016¹⁴; „no s nějakým vysvětlováním. Třeba práce s emocema, nebo nějakým konkrétním tématem, kde je potřeba být direktivnější“ – r5: 026; „to co já potřebuju s ním udělat, je vopracovat to, co je ted'ka těžký“ – r4: 026; „mapování situace, hledání zdrojů, standardně, že je to profesionální v tom, že se držíte nějaký struktury“ – r6: 020)

- Uchopení profesionality, či vlastní pojetí profesionality je získáváno naracemi ve výcvicích, ve kterých hrají jeho lektoři roli přirozené autority („výcvik, nejen ta teorie, kdy se to probírá i ta část sebezkušenostní, ale hlavně, když se to trénuje“ – r4: 040; „tou teorií, co se učí na tý krizový intervenci z hlediska toho postupu, z toho výcviku“ – r1: 111; Na otázku, jestli hráli lektoři roli, jako autority jedna z komunikačních partnerek tuto roli takto vnímala a dále ale pokračovala, že „od nich mi to přišlo takový hezky přirozený a bylo to pro mě věrohodný, autentický“ – r4: 028). Principiálně je tedy pojetí profesionality postavené na důvěře, sebezkušenosti a naraci.
- Odborná literatura hraje roli spíše podpůrnou („no spíš jako podporu pro takový shrnutí“ – r6: 030), pokud vůbec nějakou („někteří tam prostě mají větší ten balík vědomostí teoretických a někteří prostě [tíhnou] spíš k tý metodě. Já to má spíše v tom druhym.“ – r2: 012)
- V konkrétním pojetí profesionality u jednotlivých pracovníků a pracovnic pak hraje roli integrace zkušeností jak z nácviku, modelových situací, tak z vlastní práce s klienty („tak inspirovala sem se svými zkušenostma“ – r1: 111; „že úplně nejvíc sem se učila od těch kolegů“ – r6: 030)
- Uchopení sociální práce jako oboru má spíše obecnější charakter a různost pojetí se neprojevuje v odlišnostech v uchopení toho, co je profesionální z hlediska výcviku (cílem sociální práce je „rozvinout potenciál možného, aby to nebylo přežívání, aby to bylo žití“ – r4: 135; „Kde já tu sociální práci vnímám jako založenou na vztazích, ale rolovejch vztazích“ – r3: 245; „no je dobrá kvůli tomu, že jako se nesměruje jenom konkrétně na to duševní prožívání toho konkrétního člověka, že ho pojímá v kontextu toho jeho sociálního prostředí“ – r2: 198)
- A zároveň platí, že je metoda, podle které je chápána profesionalita, subjektivně vnímána jako sociální práce („Jako z mého vnitřního pohledu jo, to byla sociální práce. Sem si nějak nikdy nepřipustila, že by to mohlo bejt něco jinýho“ – r3: 265)

Stručně řečeno je v případě Výcvikové profesionality termín profesionální spojen primárně s metodou, kterou sociální pracovníci a pracovnice získali ve výcviku (v tomto případě krizové intervence) a na ni navazující teoretické koncepce, které jsou ale předávány v naracích. Odborné publikace, či zdroje, slouží spíše jako opora, či shrnutí. Podstatná je integrace vlastního zážitku a proces učení se děláním. Do jisté míry se tak blíží pojetí diskursu profesionality jako reflexivity a mnohosti (Hargreaves, 2000; Karvinen Niinikoski, 2003). Nixon s kolegy (1997: 6-14) referují o koncepci emergentní, či vynořující se, nebo stále se rodící, profesionalitě, která je charakteristická „ideologickým střetáváním“ mezi různými pojetími toho, co je profesionální. To, podle autorů vede k „zaměření se na kvalitu práce“ s tendencí definovat profesionalitu „v rámci odsouhlasených, či akceptovaných akcí“ a intervencí a k umenšování důležitosti znalostní báze oboru – tedy „hodnot, dovedností a porozumění“.

¹⁴ Jedná se o označení komunikační partnerky, číslo za dvojtečkou je číslo odstavce, který automaticky generoval program Atlas.ti, který byl využit jako technická opora analýzy dat.

1.4. Dopady Výcvikové profesionality

Dopad Výcvikové profesionality pak závisí na míře vlivu prvků „*primární profesionální identity*“ a tím pádem také na tom, jak silné anebo „*slabé nebo diskutabilní*“ jsou „*profesionální znalosti*“ sociální práce, které jsou pro obor specifické (Karpētis, 2014: 24). Byť data ve výzkumu, jehož část je zde diskutována a prezentována, neumožňují podrobnější analýzu, zdá se, že i v rozhovorech je patrný dvojitý možný vliv (byť je těžké soudit, zda se jedná skutečně o vliv sociální práce jako oboru a specifického konceptu PIE, nebo o akceptování zaměření vnímání jedince v krizi v kontextu jeho systému, což je i pro krizovou intervenci (Roberts, 2005) charakteristické).

Tam, kde se u komunikačních partnerek blíží uchopení sociální práce směrem k funkcionalistickému uchopení PIE (rolové pojetí) se v jejich subjektivních hodnoceních vlivu pojetí sociální práce na postup práce v konkrétně popisované situaci¹⁵. Komunikační partnerka r2 (212), tak například opírá akceptování nedávání odpovědi klientce (což vnímala jako pro klientku neúčinné) tvrzením, že „*vnímala, že tam je to prostředí, ve kterém to nějak de, ve kterém to je nějak zabezpečeno*“. Přičemž komunikační partnerka r2 kotví pojetí sociální práce do PIE. Oproti tomu komunikační partnerka r5 (204) popisuje neovlivňování její představy o sociální práci na samotný postup jejího děláni: „*no to asi v tom roli nějak nehrálo. Tu reflexi v tu chvíli tam nemám*“. Přičemž sociální práce by měla vést „*ke spokojenějšímu životu lidí*“ (r5: 204).

Zdá se tedy, že míra vlivu skutečně, byť jsou to závěry velmi rámcové a bylo by nutné je podrobit dalšímu zkoumání, souvisí s mírou existence prvků „primární profesionální identity“, o které mluví Karpētis (2014) a tím pádem také s mírou intenzity s jakou se akceptují „odsouhlasené akce“ jako znak profesionality proti „porozumění“ (Nixon et al., 1997). V případě, že je znalostní báze sociální práce obsažená i v aplikaci konkrétní metody, bylo by možné mluvit o specializaci sociální práce (jak to naznačuje výpověď komunikační partnerky r2). V případě, že ne, pak by bylo asi vhodnější mluvit o rozpouštění hranic diskursu profesionality sociální práce (tak jak se tomu může jevit u komunikační partnerky r5).

1.5. Závěr

V textu jsem se zabýval základním definováním konceptu Výcvikové profesionality, o kterém předpokládám (byť výstupy výzkumu nelze generalizovat), že se může týkat těch situací, ve kterých sociální pracovnice a pracovníci vykonávají, či realizují „*dělání sociální práce*“ s ohledem na konkrétní specifickou metodou (jako např. práce s klienty v krizi). Hypoteticky, ale opravdu hodně hypoteticky, by také bylo možné zvažovat vliv praxí během studia a toho, zda nemají obdobný dopad na pojetí profesionality (tedy, zda se o tom, co je profesionální, neučí studenti a studentky především s ohledem na narace, které o profesionalitě vedou vnímané autority).

1.6. Poděkování

Část v úvodu zmíněného výzkumu, která byla vytvořena při psaní tohoto textu, a text samotný byl vytvořen za finanční podpory projektu: Nové výzvy a nová řešení ve veřejné politice a sociální práci (MUNI/A/0784/2017).

¹⁵ Ve výzkumu byla využita technika kritického incidentu, kdy je popisována do větších detailů jedna, pro zkoumanou situaci, výrazná situace.

Seznam citované literatury

EVETS, Julia. The Concept of Professionalism: Professional Work, Professional Practice and Learning. In BILLET, S., HARTIES, H. (Eds.). *International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning*. New York: Springer, 2014, s. 29-56. ISBN: 978-94-017-8902-8

BELL, Linda. Ethics, values and social work identity(ies). In BELL, L., HAFFOR-LETCHEFIELD, T. (Eds.). *Ethics, Values and Social Work Practice*. Berkshire: Open University Press, 2015, s. 37-46. ISBN: 9780335245291.

FISCHER, Ondřej. Potřebuje slušně vychovaný sociální pracovník zákon o sociálních službách? In TRUHLÁŘOVÁ, Z., LEVICKÁ, K. (Eds.). *Profesionalita, perspektivy a rozvoj sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013, s. 115-122. ISBN: 978-80-7435-359-8

GREENWOOD, Ernest. Attributes of a Profession. *Social Work*, 1957, roč. 3, č. 2, s. 45-55. ISSN: 0037-8046

HARGREAVES, Andy. Four Ages of Professionalism and Professional Learning. *Teachers and Teaching: History and Practice*, 2000, roč. 6, č. 2, s. 151-182. ISSN: 1470-1278.

HEALY, Karen. *Social Work Theories in Context*. London: SAGE Publication, 2005. ISBN: 978-1137024244

KARPETIS, George. Advocating the Clinical Social Work Professional Identity. *Journal of Social Work Practice*, 2014, roč. 28, č. 1, s. 23-41. ISSN: 0265-0533.

KARVINEN-NIINIKOSKI, Synnöve. Social Work Supervision – Contributing to Innovative Knowledge Production and Open Expertise. In GOULD, B, BALDWIN, M. (Eds.). *Social Work Critical Reflection and Learning Organisation*. Aldershot: Ashgate, 2003, s. 23-40. ISBN 978-0754631675

MERTL, Jiří. Sociální práce v dnešním státě. *Sociální pracovnice*, 1938, roč. 7. č. 8-9, s. 113-116.

MUSIL, Libor. Challenges of Postmodern Institutionalization for Education in Social Work. In MATULAYOVÁ, T., MUSIL, L. (Eds.). *Social Work, Education and Postmodernity*. Liberec: Technická univerzita Liberec, 2013, s. 10-72. ISBN:

MUSIL, Libor. Tři pohledy na budoucnost sociální práce. In SMUTEK, N. SEIBEL, F., TRUHLÁŘOVÁ, Z. (Eds.). *Rizika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 11-24. ISBN: 978-80-7494-032-3.

NAVRÁTIL, Pavel. *Úvod do teorií a metod sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN: 80-903070-0-0

NIXON, Jon ET AL. Toward a Learning Profession: Changing Codes of Occupational Practice with the New Management Education. *British Journal of Sociology of Education*, 1997, roč. 18, č. 1., s. 5-22. ISSN: 0142-5692

PAYNE, Malcolm. *What is Professional Social Work?* Bristol: The Policy Press, 2006. ISBN: 978-1-86134-704-6.

RHODES, Robert L. Professionalism: A Review of Its Impact on the Health Services. Orthotics and Prosthetics, 1985, roč. 38, č. 4, s. 69-74. ISSN:

VERRALL, N. M. Social Work Practice and Competing Philosophies. Neo: A Journal of Student Research, 2010, roč. 1, č. 1, s. 1-12. ISSN 1746-1553.

WILENSKY, Harold L The Professionalization of Everyone: The American Journal of Sociology, 1964, roč. LXX, č. 2, s. 137-158. ISSN: 0002-9602.

Profesionalizace sociální práce ve zdravotnictví: možnosti a limity

The professionalization of social work in health care: possibilities and limits

Kateřina Kubalčíková¹⁶

Abstrakt

V příspěvku jsou prezentovány výsledky výzkumu výkonu sociální práce ve vybraných zdravotnických zařízeních. V první části je stručně popsán výchozí teoretický koncept, ve druhé části metodologie výzkumu a sběr dat, ve třetí části jsou shrnuty hlavní výsledky. Profesionalizace sociální práce ve zdravotnictví je bezprostředně spojena s pojetím kvalifikace sociálních pracovníků, konkrétně se jedná o rozvoj kompetencí, které směřují k formování zdravotně sociálního pracovníka a umožňují efektivně vykonávat sociální práci na pomezí zdravotního a sociálního sektoru. Zvláště v případě dlouhodobé péče. Na druhou stranu jsou v příspěvku reflektovány vlivy, které rozvoji profesionalizace limitují.

Klíčová slova: Sociální práce. Profesionalizace. Zdravotnická zařízení.

Abstract

The paper discussed results of social work in selected health care facilities. In the first part is shortly described theoretical framework, in second part is presented methodology of research and in the third part are sum up the main research results. It's evident that the professionalization of social work in health care is linked up to educational process, specifically to development of competence and proficiency to be a social worker who is able to work in social as well as health care sector. That is a quite important in long term care. On the other hand, important influences on professionalization are reflected in the paper as well as possible opportunities.

Keywords: Social Work. Professionalization. Health Care Facilities.

1. Úvod

Sociální práce je v současné době realizována v rámci širokého spektra institucí a organizací, které jsou v působnosti různých resortů. Statut těchto institucí a organizací (např. právní forma, typ zřizovatele), ale také charakteristika klientely nebo očekávaný společenský přínos mohou významně determinovat požadavky na výkon sociální práce. Tedy na činnosti, které budou sociální pracovníci při práci s klientem provádět, volbu pracovních postupů a metod nebo na přístup, který ke klientovi a řešení jeho situaci uplatní. Kromě požadavků na výkon sociální práce ve vztahu ke klientovi však institucionální či organizační podmínky mohou významně určovat také potřebu interakce nebo spolupráce s pracovníky dalších pomáhajících profesí. Schopnosti a dovednosti k navazování interakce a spolupráce s dalšími odborníky v zájmu řešení životní situace klienta lze řadit mezi klíčové kompetence sociálních pracovníků a tedy mezi základní atributy této profese. Jedním z resortů, kde je kladen důraz na součinnost sociálních pracovníků, je oblast zdravotnictví. V následujícím příspěvku jsou prezentovány výsledky výzkumu zaměřeného na výkon sociální práce ve zdravotnických zařízeních. S ohledem na rozsah zaměření výzkumu je v rámci tohoto textu pozornost zaměřena na prvky spolupráce jako jeden z významných aspektů působení sociálních pracovníků v tomto resortu.

2. Sociální práce jako profese

Diskuse o profesionalizaci sociální práce v České republice provází tento obor po celou jeho novodobou historii, kterou lze datovat zahájením transformace sociálního systému na

¹⁶ Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. – výzkumné centrum Brno; katerina.kubalcikova@vupsv.cz; Tel.: +420549494463

počátku 90. let minulého století. Velký sociologický slovník (1996:853) definuje profesionalizaci jako proces, během něhož určité zaměstnání nebo pracovní role získají atribut profese. Naplnění tohoto procesu je pak zpravidla předpokladem k získání respektu a uznání oboru ve společnosti. Definici profese založenou na charakteristických znacích profese předložil Ernst Greenwood (1957). V rámci jeho konceptu jsou jako základní znaky profese stanoveny:

- Přítomnost systematické teorie – zahrnuje soubor znalostí a dovedností, které jsou konzistentní, uspořádané a předávané akademickým vzdělávacím systémem.
- Přítomnost profesní autority – respektovaný status ze strany jiných profesí a především ze strany laické veřejnosti; profesní autorita je funkčně specifická, tzn., je možné ji uplatnit v oblasti dané specializace; základem profesní autority jsou výše zmíněné systematické vědění a dovednosti, s jejichž uplatněním má profesionál moc rozhodovat o potřebách těch, kteří toto vědění nemají.
- Přítomnost regulace a kontroly – tedy vliv profesní komunity na vstup do profese, výkon profese a dohled nad vzděláváním v profesi; na druhou stranu s tím roste také sociální statut profesionálů, kteří zastupují společensky uznané expertní vědění.
- Přítomnost etického kodexu – tento představuje regulátor chování příslušníků profese.
- Přítomnost profesní kultury – zahrnuje především hodnoty, normy a symboly; profesní kultura je osvojována v průběhu vzdělávání v rámci interakce s ostatními profesionály a v profesních asociacích; jedná se o stejně významný prvek jako osvojování si teoretických znalostí a dovedností; profesní kultura je významná pro komunikaci s laiky, ale také pro komunikaci a spolupráci s dalšími profesemi.

Profesionalizaci nelze chápat staticky. Naopak představuje dynamický proces, kdy některé profese vlivem socio-ekonomických změn vznikají nebo zanikají, ale také proces, kdy dochází k proměně pracovních činností např. na základě společenské objednávky nebo společenské nezbytnosti (Nový, Surynek, 2006). Profesionalizaci je tedy souborem různých typů procesů, které vedou k rozvoji profesí. Podle Hartmann-Tews (in Sieppel, 2002) lze sledovat tři etapy procesu profesionalizace:

- Utváření potenciálu daného oboru k profesionalizaci – rozvoj expertní kultury a etablování hodnot a norem expertní kultury ve společnosti;
- Formování profesních pravidel a norem;
- Stabilizace – formalizace rolí, specializace.

Sociální práce se řadí mezi pomáhající profese, což je souhrnným názvem pro veškeré profese, jejichž teorie, výzkum a praxe se zaměřují na pomoc druhým, identifikaci a řešení jejich problémů a na získávání nových poznatků o člověku a jeho podmínkách k životu, tak aby mohla být pomoc účinnější (Hartl, Hartlová, 2000:185).

Podle Musila (2013) se pomáhající profese vyznačují mimo jiné vymezováním vzájemného vztahu z hlediska jejich vzájemného vztahu a z hlediska jejich vzájemné spolupráce. Právě spolupráce s pracovníky jiných pomáhajících oborů je neodmyslitelnou součástí sociální práce a patří mezi základní profesní kompetence sociálních pracovníků. Mezioborová spolupráce pak zahrnuje tři dimenze – dimenzi vědění, dimenzi organizace a dimenzi oborové vyhraněnosti. Průběh a výsledky spolupráce v mezioborových sítích se odvíjí od způsobu, jímž účastníci řeší vědění o problému, kterým se společně zabývají, od způsobu, kterým organizují svou spolupráci a od způsobu, jakým prožívají svou oborovou příslušnost (Musil, 2013: 507).

3. Spolupráce jako součást profese

V odborné literatuře jsou často uváděny různé definice spolupráce a také v praxi se mohou výklady a popisy vzájemné komunikace, sdílení informací, vytváření pracovních vztahů a vazeb až po vytváření pracovních týmů odlišovat nebo překrývat a jednotliví pracovníci, jejich nadřízení nebo zástupci různých profesí mohou praxi definovat odlišně.

Základní formy spolupracující praxe prezentuje např. Davies (2000:175-176), který rozlišuje:

- Interdisciplinární praxi - základní formu spolupráce, kdy dochází ke spojení nebo sloučení různých postřehů a informací jednotlivých pracovníků při identifikaci a řešení určitého problému.
- Multi-disciplinární praxi - zahrnuje kombinaci přístupů různých disciplín, které však zůstávají v paralelním svébytném ohraničení, většinou dochází k operační koordinaci různých profesních skupin.
- Interprofesionální praxi – zahrnuje členy dvou nebo více profesí pracujících společně a adekvátně reagujících na potřeby jednotlivců, rodin nebo komunit, využívá vzájemné setkávání, komunikaci, sdílení a upevňování znalostí a zkušeností s cílem zlepšit kvalitu služeb.

Dále je možné v rámci spolupráce sledovat také intenzitu interakce mezi jednotlivými subjekty uvnitř i vně působíště sociálního pracovníka, která může nabývat různých stupňů (CCETSW, 2000:10):

- Komunikace - interakce na základní úrovni, ve které se jednotliví pracovníci o svých činnostech a záměrech pouze informují.
- Konzultace – interakce, při které se jednotliví pracovníci na sebe ohledně sdělení názorů a stanovisek, informací a rad na jimi navrhovaný postup.
- Spolupráce – zahrnuje určitou míru aktivity mezi jednotlivými členy s úpravami a dohodou o rozsahu a úrovni účasti na určité činnosti, ale obvykle s očekáváním, že každá disciplína nebo organizace bude fungovat nezávisle.
- Bilaterální spolupráce - při poskytování služeb může docházet k interakci mezi disciplínami nebo agenturami, které napomáhá jak individuálnímu, tak kolektivnímu plánování a poskytování pomoci.
- Sdílená spolupráce, kdy agentury/poskytovatelé pracující společně na plánování a realizaci společného postupu při řešení.

4. Výzkumná strategie a zdroje dat

Výzkum byl realizován v období 2017 – 2018. Vzhledem k zadání výzkumu byla při řešení uplatněna metoda analýza-syntéza, která spočívá v rozdělení zkoumaného tématu na dílčí komponenty a sledování, jak tyto komponenty fungují a jaké jsou mezi nimi případně vztahy. V tomto textu je prezentována dílčí část výzkumu věnovaná spolupráci při výkonu sociální práce ve zdravotnictví jako součásti profesionalizace oboru. Z hlediska volby výzkumné strategie byl uplatněn smíšený výzkum, který je definován jako obecný přístup, v němž se míchají kvalitativní a kvantitativní metody a techniky v rámci jedné studie, konkrétně pak typ označovaný jako výzkum na základě smíšeného modelu. V tomto typu jsou využívány jak kvalitativní, tak kvantitativní výzkumné postupy uvnitř jednotlivých fází výzkumného procesu (Hendl, 2016:56). Konkrétně se jednalo o následující metody a techniky sběru dat: kvalitativní dotazování s využitím rozhovoru pomocí návodu; kvalitativní dotazování expertů

s využitím metody Delphi; kvalitativní dotazování s využitím expertního rozhovoru; sekundární zdroje dat.

Celkem bylo uskutečněno 18 hloubkových rozhovorů v 9 zdravotnických zařízeních. Z toho 10 rozhovorů bylo vedeno s pracovníky vykonávajícími v daném zařízení sociální práci. Dále 8 rozhovorů s jejich přímými nadřízenými. Přímými nadřízenými sociálních pracovníků byli jednak vedoucí zdravotničtí pracovníci, tzn. hlavní sestry a vrchní sestry a dále vedoucí sociálních oddělení – v případě, že bylo zřízeno samostatné oddělení zastřešující v daném zařízení činnost sociálních pracovníků. Zařízení byla do vzorku vybírána na základě záměrného výběru. Kritériem pro výběr bylo jednak zajištění regionální variability – vzorek tvoří zařízení ze 7 krajů České republiky, dále variability dle typu zřizovatele za účelem zastoupení veřejnoprávních i soukromoprávních subjektů (tj. zařízení řízená městy, kraji, centrálními orgány a soukromými subjekty). Na základě dohody se zadavatelem výzkumu pak byla do vzorku zařazena lůžková zařízení vybraného typu: nemocnice akutní péče; nemocnice akutní a následné péče; psychiatrická léčebna/nemocnice pro dospělé; odborný léčebný ústav; léčebna dlouhodobě nemocných (resp. nemocnice/oddělení dlouhodobé péče).

Sběr dat s využitím metody Delphi bezprostředně navazoval na výstupy z první fáze výzkumu. S žádostí o účast v tomto expertním panelu bylo osloveno 14 odborníků z různých subjektů, kteří reprezentovali organizace a instituce a návazně typické pracovní pozice, s nimiž nejčastěji vstupuje pracovník vykonávající sociální práci ve zdravotnickém zařízení do interakce.

Vzhledem k zaměření projektu byl pro doplnění informací realizován expertní rozhovor se zástupcem instituce, která působí také jednak jako regulátor kvality pro nelékařské zdravotnické obory a současně poskytuje akreditované kvalifikační programy pro sociální pracovníky v souladu s požadavky na výkon této profese v sektoru zdravotnictví dle příslušných právních norem.

5. Výsledky výzkumu

Podle údajů zveřejněných Ústavem zdravotnických informací a statistiky, bylo k 31. 12. 2016 České republice evidováno celkem 32 064 zdravotnických zařízení. Síť zdravotnických zařízení ústavní péče byla k uvedenému datu složena ze 189 nemocnic (akutní a následné péče) s celkovým počtem 60 221 lůžek a 126 odborných léčebných ústavů s celkem 17 753 lůžky. Lůžka v psychiatrických léčebnách představovala z celkového lůžkového fondu odborných léčebných ústavů 50,5 % (8 971 lůžek), lůžka v léčebnách pro dlouhodobě nemocné tvořila 20,3 % (3 595 lůžek). Z hlediska formy poskytované péče byla v roce 2016 poskytována akutní péče na 48 511 lůžkách, následná a dlouhodobá péče byly zajištěna na 29 463 lůžkách. Průměrná ošetrovací doba v nemocnicích (akutní a následné péče) se meziročně příliš nezměnila a odpovídá hodnotě 6,6 dne (Zdravotnická ročenka ČR, 2016).

5.1. Podmínky výkonu sociální práce ve zdravotnictví

Základní oporu pro vymezení povolání sociálního pracovníka stanovuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. V souladu s touto právní normou je předpokladem k výkonu povolání sociálního pracovníka plná svéprávnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost podle tohoto zákona.

Zákon č. 96/2004 Sb. o nelékařských zdravotnických povoláních stanovuje v §10 podmínky odborné způsobilosti k výkonu povolání zdravotně sociálního pracovníka, kterou lze získat absolvováním:

- Akreditovaného zdravotnického bakalářského nebo magisterského studijního oboru sociálního zaměření (tzn. obor sociálně zdravotnický pracovník).
- Studia na vyšších odborných školách v oborech nebo programech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost nebo na vysokých školách v oborech se zaměřením na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku a akreditovaného kvalifikačního kurzu zdravotně-sociální pracovník.
- Specializačního studia v oboru zdravotně-sociální péče po získané odborné způsobilosti všeobecné sestry.

Zdravotně sociální práce tedy představuje specifickou odvětví oblast sociální práce a činnost zdravotně sociálního pracovníka upravují samostatné právní normy. Za výkon povolání zdravotně sociálního pracovníka se podle §10 Zákona č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních považuje činnost v rámci preventivní, diagnostické, paliativní a rehabilitační péče v oboru zdravotně sociální péče. Dále se zdravotně-sociální pracovník podílí na ošetrovatelské péči v oblasti uspokojování sociálních potřeb pacienta. Činnosti spojené s výkonem povolání zdravotně sociálního pracovníka pak upravuje prováděcí vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 55/2011¹⁷.

Pokud sociální pracovník splňuje podmínky odborné způsobilosti k výkonu povolání zdravotně sociálního pracovníka je oprávněn vykonávat sociální práci ve zdravotnických zařízeních v rozsahu výše popsaných činností bez odborného dohledu. Bez dosažení této odborné způsobilosti může sociální pracovník podle §51 vyhlášky 55/2011 provádět posouzení životní situace pacienta, provádět sociálně-právní poradenství, ve spolupráci se zdravotnickými pracovníky sociální provádět opatření nebo psychosociální intervenci do životní situace pacienta, nicméně tyto uvedené činnosti vykonává výhradně pod odborným dohledem nebo přímým vedením zdravotnického pracovníka a v rozsahu určeném tímto pracovníkem.

5.2. Spolupráce při výkonu sociální práce ve zdravotnických zařízeních

Na základě analýzy rozhovorů s pracovníky i jejich nadřízenými je zřejmé, že v zařízeních zdravotních služeb je možné zachytit velmi různorodé způsoby nastavení interakce mezi pracovníky vykonávajícími sociální práci a pracovníky dalších pomáhajících profesí. Na základě výpovědí respondentů konstatovat, že pro interakci pracovníků vykonávajících sociální práci s dalšími profesemi, tzn. její rozsah, zaměření, kvalitu, je poměrně zásadním způsobem určující statut, který je výkonu sociální práce, resp., pracovníkovi vykonávajícímu tuto agendu, přisuzován. V rozhovorech bylo možné identifikovat dva klíčové faktory, které tento statut determinují. Prvním významným faktorem je zájem managementu, který se jeví jako zásadní pro pozici sociální práce v celkovém kontextu poskytované péče. Jako další významný faktor ovlivňující statut pracovníka vykonávajícího sociální práci a následně jeho interakci s dalšími profesemi, lze považovat požadavek na kvalifikaci tohoto pracovníka ze strany managementu zařízení. Silný statut byl v podstatě výhradně spojen s požadavkem na

¹⁷ Podle této normy se předpokládá, že zdravotně sociální pracovník bude v rámci svého působení ve zdravotnickém zařízení schopen: -) provádět sociální prevenci včetně depistážní činnosti; -) provádět sociální šetření u pacientů a posuzovat životní situaci pacienta; -) sestavovat plán psychosociální intervence; -) zajišťovat sociálně právní poradenství ve vztahu k onemocnění; -) podporovat integraci pacientů, kteří takovou pomoc potřebují v důsledku svého onemocnění; -) vykonávat činnost související s přípravou a organizací rekondičních pobytů; -) vykonávat činnosti související s propuštěním pacientů; -) v případě úmrtí pacienta vykonávat poradenství pozůstalým a zajišťovat záležitosti spojené s úmrtím osamělých pacientů.

dosažení plné kvalifikace jak v souladu se Zákonem o sociálních službách, tak Zákonem o nelékařských zdravotnických povoláních, tedy naplnění podmínek pro pracovní pozici zdravotně sociální pracovník. Současně pak takový pracovník věnuje agendě výkonu sociální práce plnou kapacitu svého úvazku.

6. Diskuse a závěr

Pracovník splňující podmínky kvalifikace, z hlediska jak výkonu sociální práce, tak také z hlediska výkonu nelékařské zdravotnické profese, tedy zdravotně sociální pracovník, má z objektivního i subjektivního hlediska vyšší potenciál zvládat nároky profese a očekávání spojovaná s výkonem sociální práce. V rámci výzkumu byly zaznamenány v podstatě všechny uváděné stupně intenzity interakce mezi pracovníky vykonávajícími sociální práci a dalšími pomáhajícími profesemi. Nicméně lze je patrné, že s posilováním kvalifikace dochází také k posílení intenzity interakce, tzn., zdravotně sociální pracovníci směřují silněji k interakci minimálně na úrovni spolupráce. Souběh obou výše zmíněných faktorů, tedy kvalifikace a pozitivní postoj managementu pak zvyšují potenciál ke sdílené spolupráci pomáhajících profesí v daném zařízení. Z hlediska kategorizace sdílené praxe převažuje inter-disciplinární a multi-disciplinární praxe, jejíž zastoupení bezprostředně souvisí se způsobem začlenění výkonu sociální práce v daném zdravotnickém zařízení.

Je však třeba zmínit také omezující faktory pro rozvoj sociální práce ve zdravotnických zařízeních, které mohou limitovat sociálního pracovníka při práci s klientem a uplatnění široké škály kompetencí daných výše zmiňovanou kvalifikací. Z rozhovoru je patrné, že mezi tyto limitující faktory patří především systémová opatření v resortu zdravotnictví jako je stanovení limitů hospitalizace, ukončování hospitalizace, obtížné zajišťování následné zdravotní péče, sociálních služeb apod. V tomto kontextu pak roste riziko, že výkon sociální práce je podřízen silněji etablovaným zdravotnickým profesím.

V příspěvku jsou prezentovány dílčí výsledky výzkumu „Analýza současného stavu výkonu sociální práce ve školách a školských poradenských zařízeních a současného stavu výkonu sociální práce ve zdravotnictví“ realizovaného v rámci projektu VÚSPV, v.v.i. – výzkumné centrum Brno. Realizace projektu byla finančně podpořena MPSV ČR.

Reference

CCETWS. Working in a Multi-disciplinary Setting in Northern Ireland. Belfast: Central Council for Education and Training in Social Work, 2000.

DAVIES, Martin. *The Blackwell encyclopaedia of social work*. Malden: Blackwell Publishing, 2000. ISBN 978-0631214519.

GREENWOOD, Ernst. Attributes of profession, *Social Work*, 1957, Vol. 2, Issue 3, p. 45-55. ISSN 0037-8046

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, Vyd.1. ISBN: 807178303X.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

MUSIL, Libor. Identita oboru/profese sociální práce. In Matoušek, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, p 512-513.

NOVÝ, Ivan, SURYNEK, Alois. *Sociologie pro ekonomy a manažery*. Praha: Grada Publishing 2006, vyd.2, ISBN: 80-247-1705-0.

SEIPPELL, Ørnulf. *Volunteers and Professionals in Norwegian Sport Organizations, Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 2002, p. 253-270. ISSN 0957-8765/02/0900-0253/1

Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996, s. 853. ISBN: ISBN 80-7184-310-52.

Vyhláška Ministerstva zdravotnictví ČR č. 55/2011, o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků.

Zákon č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních).

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách).

Zdravotnická ročenka České republiky. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2016.

Teória nádeje a jej využitie v sociálnej práci

Theory of hope and its use in social work

Jana Levická¹⁸

Abstrakt

Cieľom príspevku je upozorniť na potrebu venovať väčšiu pozornosť fenoménu nádeje a jej využitiu v sociálnej práci. Text príspevku prináša základné teoretické východiská pre sledovanú tému so špecifickým zameraním na prezentovanie nádeje vo filozofii a psychológii. Autorka následne poukazuje na možnosti aplikácie týchto teórií do sociálnej práce, pričom sa zoberá aj otázkou, či sú tieto poznatky odovzďované študentom v rámci pregraduálnej prípravy sociálnych pracovníkov v SR.

Kľúčové slová: Nádej. Teória. Sociálna práca. Vzdelávanie.

Abstract

The aim of the paper is to highlight the need to pay more attention to the phenomenon of hope and its use in social work. The text of the contribution provides basic theoretical background for the subject with a specific focus on the presentation of hope in philosophy and psychology. The author then points out the possibilities of applying these theories to social work, also taking the question whether these findings are passed on to students in the context of the undergraduate training of social workers in SR.

Keywords: Hope. Theory. Social work. Education.

1. Úvod

Pravdepodobne len málo sociálnych pracovníkov by sa nestotožnilo s tvrdením, že nádej je imanentnou súčasťou našej praxe. Bez nádeje by sme túto prácu nevedeli robiť. Napriek tomu sa len ojedinele stretávame s potrebou teoretického objasňovania nádeje, či empirického skúmania rôznych aspektov nádeje vo výkone sociálnej práce. Koenig a Spano (2006) na základe svojich výskumných zistení konštatujú, že sociálni pracovníci nevedia v svojej práci s témou nádeje efektívne narábať¹⁹. Medzi závery ich výskumu patrí aj odporúčenie, aby sa sociálni pracovníci viac angažovali v skúmaní toho, či a ako sa otázka nádeje premieňa do študijných programov sociálnej práce a tiež toho, ako sa odráža v praxi sociálnej práce.

Na túto a ďalšie výzvy reagovala aj NASW zorganizovaním konferencie s názvom **Restoring Hope: The Power of Social Work**, ktorá sa uskutočnila v roku 2012. K priamym výsledkom konferencie patrí posilenie záujmu o tému nádeje v sociálnej práci, čo sa odrazilo napr. v práci *Social Work Matters: The Power of Linking Policy and Practice* od autorov Clark a Hoffler (2014). Napriek čiastkovému oživeniu záujmu o problematiku nádeje, zostáva táto téma v sociálnej práci stále na okraji záujmu. Ako konštatuje Clark (2017) o nádeji nenájdeme žiadnu zmienku ani v dvoch najvýznamnejších prácach a to vo Franklinovej (2016) *Encyclopedia of Social Work* a v Bakerovom (2014) *Social Work Dictionary*.

¹⁸ Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU v Trnave Katedra sociálnej práce, e-mailová adresa: j.levicka@centrum.sk

¹⁹ Koenig a Spano sa vo svojom výskume zamerali na využitie nádeje v sociálnej práci so seniormi (gerontological social work)

2. Nádej ako predmet teoretických úvah²⁰

Obdobná situácia je aj v slovenskej sociálnej práci, kde sa s témou nádeje takmer nestretáme. S nádejou ako predmetom vedeckého skúmania sa stretáme vo viacerých oblastiach vedy. Najvýznamnejšie je však táto téma skúmaná vo filozofii a v psychológii. Pokým nádej je vo filozofii diskutovaná v dichotómii dobra a zla, potrebného a nepotrebného, v psychológii sa vo vzťahu k nádeji stretávame so snahou rozlíšiť nádej od iných myšlienkových stavov a procesov (ako napr. viera, optimizmus a pod.) a úsilím uchopiť nádej v spektre jej zrodu, fungovania, ale tiež jej straty.

2.1. Inšpirácie z filozofie

Poznanie filozofického pohľadu na nádej je pre nás významné v kontexte ľudskej túžby po vybudovaní lepšej a spravodlivejšej spoločnosti. Nádej, ktorá je napr. u Aristotela (2011) predpokladom pre cnostné uvoľnenie, či ako súčasť odvahy a pod., je tiež činiteľom, ktorý nás podnecuje k úsiliu o ušľachtilosť. Pre Spinozu (2001) je nádej výsledkom falošnej viery a príčinou povier, často spojených so strachom. Nádej a strach sú tak podľa Spinozu základom politickej moci. Dnešným jazykom by sme mohli povedať, že sú nástrojmi používanými v politickom boji. Nie zriedka sa v úvahách filozofov stretávame s chápaním nádeje ako iracionálneho konania, keď sa nádej objasňuje ako viera v neurčito. Oproti tomu Kant osvetľuje nádej ako postoj, ktorý umožňuje ľudskému rozumu, aby sa vzťahoval na tie otázky, na ktoré nám neumožňuje odpovedať naša skúsenosť. Oproti tomuto pohľadu na nádej stoja autori ako Nietzsche, Camus, či Schopenhauer, pre ktorých je nádej prejavom nesprávneho vzťahu k svetu. Prirodzene, existujú aj filozofi, ktorí veria v pozitívnu silu nádeje (napr. Marcel).

Filozofické uchopenie otázok spojených s nádejou potrebujeme pri práci s marginalizovanými, exkludovanými, či inak znevýhodnenými jedincami, ktorých L Johnson ich popísal ako *ľudí žijúcich v chudobe a zároveň žijúcich na okraji nádeje* (In Clark, 2017). Sociálna práca s týmito klientskými skupinami je úzko previazaná práve nádejou, že dokážeme pre nich a spolu s nimi obhájiť ich ľudské práva, že malými krokmi dokážeme postupne vybudovať a udržať sociálne spravodlivejšiu spoločnosť. Teda spoločnosť s vyššou mierou reálne dosiahnuteľnej sociálnej spoločnosti. Naša osobná a ani kolektívna skutočnosť nám pritom nepotvrďuje, že vybudovanie takejto spoločnosti je reálne. A predsa, celé stáročia sa objavuje nádej na jej vybudovanie. Pretrvávanie tejto nádeje ako keby potvrdzovalo platnosť Kantovho (1996) tvrdenia, že v súvislosti s nádejou je zvlášť významné jej spojenie s nádejou na historický pokrok smerom k morálne lepšej a pokojnej budúcnosti, pričom u Kanta prichádza k spojeniu nádeje a rozumu. V tomto smere za spomenutie stojí napr. Rortyho (2006) chápanie sociálnej nádeje, teda nádeje na liberálnodemokratickú spoločnosť. V tomto duchu sa Rorty vyjadruje k významu nádeje na vytvorenie lepšej spoločnosti ako je tá, do ktorej sme sa narodili a v ktorej žijeme. Rorty pokladá nádej na jej vybudovanie za rovnako významný faktor, ako poznanie príčin stavu súčasnej spoločnosti, pričom zdôrazňuje, že schopnosť predstaviť si lepšiu (v zmysle sociálne spravodlivejšej) spoločnosť je oveľa významnejšia ako hľadanie argumentov prečo to nejde. Z pohľadu sociálnej práce by sme mohli konštatovať, že z filozofie vychádzajúce chápanie nádeje sa prevažne viaže s reformnou paradigmou, teda s presvedčením, že sociálne problémy sú dôsledkom zlej, alebo aspoň problémovej štruktúry spoločnosti, ktorá nedostatočne reaguje na individuálne potreby jej členov (Payne 1997). Takéto chápanie

²⁰ Príspevok neašpiruje na zachytenie diskurzu o nádeji v jednotlivých oblastiach vedeckého poznania. Autorka má ambíciu len poukázať na potrebu venovať primeranú pozornosť práve otázkam nádeje a to nielen v kontexte aktuálneho teoretického diskurzu, ale aj praktickej aplikácie predmetného poznania v praxi.

vzniku sociálních problémov je možné označiť ako komplementátne k Rortyho predstavou *globálnej demokratickej utópie*, ktorej základy spájal s „...*nádejou, že jedného dňa, v niektorom z nasledujúcich tisícročí, budú moji vzdialení potomkovia žiť v globálnej civilizácii, v ktorej bude do značnej miery jediným zákonom láska. V takejto spoločnosti bude komunikácia medzi ľuďmi oslobodená od akejkoľvek nadvlády, trieda a kasta budú neznáme pojmy, hierarchia bude vecou časovo limitovanej pragmatickej vhodnosti, moc bude bezo zvyšku záležitosťou slobodnej dohody vzdelaných a kultivovaných voličov...*“ (Rorty, 2006: 44).

A práve globálne prostredie tvorí rámec úzkosti a strachu, vyrastajúceho zo stupňujúcej sa štrukturálnej nespravodlivosti, rasizmu, xenofóbie, straty istôt na strane jednej a potreby budovania na strane druhej Grain a Lund (2016) tvrdia, že problematický vývoj globálneho sociálneho prostredia nastolil oveľa väčšiu potrebu vnímanej nádeje, ako tomu bolo predtým.

Súčasný svet potrebuje nádej a riešenia vyrastajúce z nádeje, ale nepotrebuje „naivnú nádej“, potrebuje **kritickú nádej**, ktorej teoretický koncept sa objavil po roku 2000. Ide v ňom o spojenie dvoch teoretických prúdov a to kritickej teórie a teórie nádeje. Grian a Lund (2016), ktoré vychádzajú z prác autorov Bozalek, Carolissen, Liebowitz, Boler (2014) a Freire (2007) a obhajujú potrebu kritickej nádeje predovšetkým vo vysokoškolskom vzdelávaní sociálnych pracovníkov. Spojenie kritického pohľadu na súčasné globálne dianie s komponentami nádeje je tým, čo môže preklenúť pesimizmus a cynizmus dnešných dní a poskytnúť nám nástroj na nachádzanie možných a dobrých riešení. Zembylas (In Grian, Lund, 2016, s. 13) tvrdí, že ak niekto disponuje kritickou nádejou znamená to, že sa podieľa na kritickej analýze mocenských vzťahov a tiež na odhaľovaní možností, ktoré sa vo svete nachádzajú, a pokúša sa vytvoriť iný životný svet, v ktorom by emociálne a materiálne mohlo byť v jednote.

Kritická nádej poskytuje koncepčný priestor v ktorom je možné súčasne zohľadňovať zúfalé udalosti našej súčasnosti, reflektovať nespravodlivé historické skúsenosti a toto poznanie pretaviť do programov a partnerstiev, ktoré môžu generovať sociálne zmeny, ktoré znižujú utrpenie a odstraňujú nespravodlivé štruktúry.

2.2. *Psychologické východiská pre sociálnu prácu*

Sociálna práca v svojej praxi aplikuje predovšetkým psychologické teórie nádeje v rámci ktorých je nádej definovaná ako *emočný postoj charakteristický očakávaním niečoho priaznivého, napr. výsledok liečby* (Hartl, Hartlová, 2000). Oproti tomu Snyder (2000) chápe **nádej ako proces**, presnejšie ako proces odohrávajúci sa v mysli. Tento proces je možné zjednodušene predstaviť ako na cieľ zameranú aktivitu. S nádejou sa sociálni pracovníci stretávajú predovšetkým v tzv. klinickej sociálnej práci²¹, predovšetkým v sociálnej práci s ťažko chorými, so zomierajúcimi a ich rodinami. Práve v tejto oblasti vznikli aj práce, ktoré sa zaoberajú významom nádeje v sociálnej práci. Medzi ne patria práce ako *Oxford Textbook of Palliative Care Social Work* (Altilio, Otis-Green, 2011), *Handbook of Oncology Social Work* (Christ, Messner, Behar, 2015), ale tiež Callanov článok *Hope as a clinical issue in oncology social work*. Význam nespočíva len v tom, že Callan (1989) poukazuje na význam nádeje v poradenskom procese, ale Callan tu predstavil vlastný praktický rámec, využiteľný pri hodnotení sily disponibilnej nádeje u klienta a následne poukazuje na možnosti ako posilňovať nádej. V článku sa Callan zaoberá tiež identifikáciou zdrojov, z ktorých je nádej posilňovaná a praktickým rozlíšením medzi nádejou a popieraním. Hlavným prínosom

²¹ Na Slovensku sa termín klinická sociálna práca používa skôr v akademickej praxi, občas sa s týmto termínom stretneme v psychiatrickom kontexte. Inak sa preferuje používanie alternatívneho označenia „sociálna práca v zdravotníctve“. Toto terminologické spojenie však plne nevystihuje obsah toho, čo sa v zahraničí nazýva „clinical social work“.

Callanovej práce je, že nám približuje použitie nádeje v procese zameranom na zmenu maladaptívneho správania.

Spoločným prvkom prác zameraných na využívanie nádeje v praxi sociálnej práce je ich teoretické východisko, ktoré nachádzame v prácach Rogersa, Frankla a neskôr u Snydera. Práve práce Snydera a jeho kolegov sú všeobecne pokladané za najprínosnejšie pre rozvoj teórie nádeje. Snyder a kol. (2002) identifikovali tri základné zložky nádeje, ktorými sú ciele (goals), cesty (pathways) a úsilie (agency). Okrem toho sa Snyder a kol. (2002) zaoberali tiež otázkou falošnej nádeje, ktorá je spájaná s negatívnymi dôsledkami. Snyder dospel k záveru, že falošná nádej neexistuje. Z pohľadu sociálnej práce sú však najvýznamnejšou časťou jeho práce poznatky o faktoroch, ktoré prispievajú **k strate nádeje** a to z dvoch dôvodov. Prvým je skutočnosť, že jedinci disponujúci dostatočnou mierou nádeje ľahšie zvládajú ťažké životné situácie ako je napr. choroba (Křivohlavý, 2010a, 2010b), strata práce, finančné problémy atď. Druhým dôvodom je fakt, že Snyder (1994, 2000, 2000) za faktory, ktoré môžu spôsobiť oslabenie až stratu nádeje u detí označil nasledovné situácie:

- a) ak novorodenci nemali dostatok pozornosti a starostlivosti od dospelých, aby sa u nich mohli vyvíjať zážitky potrebné pre rozvoj nádeje²²,
- b) deti, ktoré boli zanedbávané, sexuálne zneužívané a týrané,
- c) deti, ktoré zažili stratu jedného, alebo oboch rodičov.

Z uvedeného je zrejmé, že ide o deti, ktoré sa práve vo vzťahu k vyššie uvedeným skutočnostiam stávajú klientmi sociálnej práce. Podľa Snydera a kol.(2002, 2000,1994), práve traumatické zážitky z detstva oslabujú schopnosť dieťaťa rozvinúť si pozitívne myslenie, ktorého súčasťou je schopnosť disponovať nádejou. Nádej umožňuje ľuďom pristupovať k problémom s mentálnym a strategickým nastavením potrebným pre úspech, čím sa zvyšujú šance, že ľudia svoje ciele dosiahnu. Nádej je viac ako dobrý pocit. Je to dynamický kognitívny motivačný systém. V rámci tejto konceptualizácie nádeje emócie sledujú poznanie, nie naopak (Snyder 2000). Nádej tak možno chápať ako súhrn vnímaných schopností nachádzať cesty k vytýčeným cieľom zároveň s vnímanou snahou tieto cesty využiť. Nádej je posilňovaná vnímaním úspechov spojených so snahou o dosiahnutie cieľa. Snyder (1994, 2000) poukazuje na to, že snaha je prepojená s pocitmi úspešného odhodlania pri plnení cieľov v minulosti, súčasnosti a budúcnosti. Ďalším faktorom, ktorý podľa neho ovplyvňuje prítomnosť nádeje u človeka je vnímaná dostupnosť úspešných ciest súvisiacich s cieľmi

Na využiteľnosť psychologických teórií nádeje v sociálnej práci upozorňuje napr. Schwartz, Tamiyu a Dwyder (2007), ktorí zistili, že nádej má potenciál fungovať ako prevencia voči syndrómu burnout. Sociálni pracovníci pracujúci so zdravotne postihnutými, chorými, závislými, so zneužívanými a sociálne exkludovanými – všetci, hoci v rozdielnom rozsahu pracujú s konceptom nádeje. Nie je otázkou, či a ktoré teórie nádeje potrebujú poznať, otázkou je, či im štúdium umožňuje poznať a porozumieť teoretickým konceptom nádeje a vedieť ho aplikovať do praxe.

3. Zhrnutie

Práve skutočnosť, že nádej jedinci reflektujú na subjektívnej úrovni, na ktorej si intuitívne intuitívne uvedomujú čo je nádej a aký má pre nich význam, teda práve jedinečnosť prežívania nádeje, zapríčiňuje jej problematické teoretické ukotvenie. Napriek silne individualistickému prežívaniu nádeje, je potrebné si uvedomiť, že nádej je zakotvená v sociálnom kontexte. Spôsobilosť mať nádej, spôsob zaobchádzania s nádejou sa rozvíja

²² Snyder hovorí doslova o schopnosti učiť sa nádeji, alebo o nádejnom myslení

v rodinnom systéme a dotváraná je súborom životných skúseností, s ktorými je jedinec konfrontovaný. (Clark, 2017, Murphy, 1991). Bazálne nastavenie pre subjektívnu schopnosť disponovať nádejou sa tak (ne)rozvíja uprostred rodinného systému, ktorý ale špecificky odráža makroprostredie, v ktorom sa nachádza (Levická a kol., 2012). Od sociálnych pracovníkov sa apriori neočakáva, že sa budú angažovať v smere teoretického ukotvenia nádeje. Mali by však poznať význam a úlohu nádeje v individuálnych ľudských životoch, ale aj problémy, ktoré v rodinných, či pracovných systémoch môžu zapríčiniť rozdiely v subjektívnom vnímaní nádeje. Tiež by mali vedieť pracovať s nádejou, t. j. mali by vedieť budovať individuálne kapacity umožňujúce jedincom pozitívne narábanie s nádejou.

Základné informácie o nádeji, ktoré by mal poznať každý sociálny pracovník, zhrnula Clark (2017) do nasledovných 10 bodov:

1. Uznávame, že žijeme vo svete, ktorý potrebuje nádej, a ako sociálni pracovníci máme povinnosť byť poskytovateľmi nádeje.
2. Nádej je komplexná a mnohorozmerná. Teória nádeje hovorí, že nádej zahŕňa ciele, snahu a vnímané cesty na dosiahnutie týchto cieľov (Snyder, 2002). Špecifickým prínosom v tomto kontexte je aj stratégia zvládania. Nádej pokladáme za nevyhnutnú ochranu proti zúfalstvu. Stručne povedané, nádej je spôsob myslenia, emocionality a konania (Scioli & Biller, 2010, Clark, 2008).
3. Nádej nie je popieranie, optimizmus alebo pranie. Nádej je vždy založená na skutočnosti. Funguje preto, že rozširuje perspektívu a zvyšuje vytrvalosť (Lopez, 2013). Nádej, teda dúfanie je aktívne správanie, kým pranie je pasívne. Ak si človek niečo praje, potom si želá, aby nemal žiadny problém, či žiadnu silu, alebo ani možnosť. Pranie totiž nemusí byť nevyhnutne pozitívne, ale definitívne smeruje človeka k pasivite. Podobne je to s optimizmom, ktorý si nevyžaduje žiadne plány na aktívne konanie. Optimizmus sa focusuje len na pozitívny výsledok, ako keby nám automaticky predkladal najlepšie možné varianty, ktoré majú nastať.
4. Existujú ľudia s vysokou nádejou a jednotlivci s nízkou nádejou. Jednotlivci sa tiež môžu stať jedincami so "stratenými nádejami", teda ľuďmi bez nádeje. Osoba bez nádeje sa stáva bezmocnou, nemohúcou a nesamostatnou. Je veľmi náročné dosiahnuť pozitívnu zmenu u jedincov, ktorým chýba nádej.
5. Je ľahšie zabrániť tomu, aby sa niekto stal človekom bez nádeje (aby stratil všetku nádej), ako pomôcť osobe bez nádeje znovu získať nádej. Beznádejnosť znamená stratu každej nádeje a akceptáciu toho, že sa v živote jedinca vyskytuje obava alebo strach. Strata nádeje tak ohrozuje kvalitu života a výrazne obmedzuje vytrvalosť a resilienciu.
6. Nádej je dynamická a zohľadňuje budúcnosť. Jej zameranie, stupeň a intenzita sa menia v dôsledku zmeny situácie. V niektorých situáciách je možné, že klienti a ich rodiny potrebujú pomoc pri prerámčovaní alebo opätovnom zacielení svojich nádejí. Z klinického hľadiska je potrebné, aby základom prerámčovania boli ich spoločné nádeje. Rovnakú nádej a z nej vyvedené ciele by tak mali zdieľať klient, jeho rodina sociálny pracovník.
7. Bez ohľadu na to, ako ťažký je problém alebo situácia, vždy existuje niečo, v čo je možno dúfať a každý má právo mať nádej (Clark, 2008).
8. Odborníci majú tendenciu vnímať nádej terapeuticky. Teda ako nádej, ktorá je založená na výsledku terapie. Pre našich klientov je nádej širšia. Môže to byť všeobecná nádej (*ako je nádej na lepšiu kvalitu života*) alebo čiastková nádej (*nádej na niečo špecifické*). Existuje aj transcendentná nádej, ktorá je rozlične definovaná: ako nádej, ktorá prekračuje realitu, alebo nádej, ktorá má spirituálnu zložku, alebo nádej, ktorá je hľadaním významu. Dôležité je, že klient si sám určuje v čo dúfa; pomáhajúci je tam preto, aby klienta podporil v jeho nádeji

9. Občas sa odborníci obávajú, že môžu neúmyselne dať klientovi "falošnú nádej", ale to nie je možné. Môžu existovať *falošné ubezpečenia*, **ale nie falošná nádej**. Rovnako ako pravda nemôže byť falošná, ani nádej, v zmysle nášho teoretického vymedzenia, nemôže byť falošná. Nádej nevyžaduje istotu alebo uistenie o úspechu. Môže byť udržiavaná a znovu zacielená, dokonca aj v prípade zlých správ, ak sú tieto správy sprevádzané úprimnosťou, súcitom a podporou.
10. Profesionálna nádej je protijedom na vyhorenie. Keď sme často svedkami neúspechov, sklamaní, utrpenia a straty, niekedy máme pocit, že naša nádej slabne, že sa stráca. To môže oslabiť našu efektivitu a dokonca aj našu schopnosť starostlivosti o klientov. Je potrebné si pamätať, že profesionálna starostlivosť je základnou súčasťou praxe sociálnej práce a odzrkadľuje tak našu voľbu, ako aj záväzok byť najlepším sociálnym pracovníkom (Clark, 2011; Katz, Johnson, 2006).

V kontexte tohto príspevku je potrebné sa spýtať, aké miesto má nádej v pregraduálnej príprave sociálnych pracovníkov v lokálnych, teda domácich podmienkach. Odpoveď je možné nájsť v informačných listoch jednotlivých predmetoch v študijných programoch sociálnej práce. V zmysle požiadaviek platnej slovenskej legislatívy sú informačné listy dostupné na webových stránkach jednotlivých škôl, nie je teda problém získať podklady pre ich analýzu. Na základe predbežných zistení konštatujem, že v rámci študijných programov sociálnej práce sa nenachádza žiaden, ktorý by explicitne obsahoval teórie nádeje s aplikáciou do sociálnej práce. O predbežnom zistení hovorím preto, že reálne je možné, že v tematických okruhoch ako je napr. existenciálna sociálna práca, alebo humanistické teórie sociálnej práce, prípadne zmysel života, je možné, že v rámci týchto okruhov kolegovia a kolegyne diskutujú aj problematiku nádeje.

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu APVV -0524-15 Identita sociálnej práce v kontexte Slovenska

Zoznam citovanej literatúry

ALTILIO, T., OTIS-GREEN, S. (Eds.). Oxford textbook of palliative social work. New York: Oxford University Press, 2011. ISBN: 9780199739110

ARISTOETELES. *Etika Nikomachova*. Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 978-80810-1517-8

BARKER, R. L. *Social work dictionary*. 6th ed. Washington, DC: NASW Press, 2013, ISBN-13: 978-0871014474

CALLAN, D. B. Hope as a clinical issue in oncology social work. *Journal of Psychosocial Oncology*, 1989, 7(3), 31-48.

CLARK, E. J. 10 Essentials Social Workers Must Know About Hope. [online]. *The New Social Worker*. The social work careers magazine. 2017. [cit.2018-07-05]. Dostupné na: <http://www.socialworker.com/feature-articles/practice/10-essentials-social-workers-must-know-about-hope/>

CLARK, E. J., HOFFLER, E. F. (Eds.). *Hope matters: The power of social work*. Washington, DC: NASW Press, 2014. ISBN: 978-0-87101-454-2.

CLARK, E. J. *Self-care as best practice in palliative care*. In ALTILIO, T., OTIS-GREEN, S. (Eds.). *Oxford textbook of palliative social work*. New York: Oxford University Press, 2011, pp. 771-777. ISBN: 9780199739110

CLARK, E. J. *You have the right to be hopeful*. [online]. Silver Spring, MD: National Coalition for Cancer Survivorship, 2008. [cit.2018-07-25]. Dostupné na: <https://www.canceradvocacy.org/wp-content/uploads/2013/01/Hopeful1.pdf>

FRANKLIN, C. (Ed.). *Encyclopedia of social work*, 21st ed. New York, NY: Oxford University Press and NASW Press. 2016. ISBN-13: 9780195306613

GRAIN, K. M., LUND, D. E. The Social Justice Turn: Cultivating “Critical Hope“ in Age of Despair. [online]. *Michigan Journal of Community Service Learning*. 2016, 23, 1, [cit.2018-07-25]. DOI: <http://dx.doi.org/10.3998/mjcsloa.3239521.0023.104> Dostupné na: <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/textidx?cc=mjcsloa;c=mjcsloa;c=mjcsloa;idno=3239521.0023.104;g=mjcslog;rgn=main;view=text;xc=1>

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-8026-20873-0

HODGSON, D., WATTS, L. *Key Concepts and Theory in Social Work*. London: Pallgrave. 2017, ISBN-13: 978-1137487834

CHRIST, G., MESSNER, C., BEHAR, L. (Eds.). *Handbook of oncology social work*. New York: Oxford University Press, 2015 ISBN-13: 978-0199941926

KANT, I. *Kritika čistého rozumu*. Praha. Svoboda, 1996, ISBN 80-205-0507-5

KATZ, R.S., JOHNSON, T.A. (Eds.) *A Review of: „When Professionals Weep: Emotional and Countertransference Responses in End of Life Care*. New York: Routledge, 2006. ISBN 0415950953

KOENIG, T. SPANO, R. Professional Hope in Working with Older Adults. [online]. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 2006, 33, 2, s. 25 - 44 [cit.2018-08-12]. Dostupné na: <https://scholarworks.wmich.edu/jssw/vol33/iss2/3>

KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie* Praha Portál, 2010a. ISBN 978-80-7367-726-8

KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*. Praha: Karmelitanské nakladatelství, 2010b. ISBN 9788071954040

MIDGLEY, J., CONLEY, A. *Social Work and Social Development: Theories and Skills for Developmental Social Workers*. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN: 978-0-19-973232-6

MURPHY, J. B. (1991). Managing hope. [online]. *Illness, Crises and Loss*, 1(2), 46-49. [cit.2018-07-22]. Dostupné na: <https://doi.org/10.2190/IL1.2.g>

PAYNE, M. *Modern Social Work Theory*. Chicago: Lyceum Books, 1997. ISBN 092506515-3

- RORTY, R. *Filozofické orchidey*. Bratislava: Kalligram, 2006. ISBN 80-7149 -830-0
- SCIOLI, A., BILLER, H.B. *Hope in the age of anxiety*. New York: Oxford University Press, 2009, ISBN 978-0-195380- 354
- SCHWRTZ, R.H., TIAMIYU, M.F., DWYER, D. J. Social Worker Hope and Perceived Burnout. [online].*Administration in Social Work*, 2007 31(4):103-119 DOI: 10.1300/J147v31n04_08 [cit.2018-06-14]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/241743005_Social_Worker_Hope_and_Perceived_Burnout
- SNYDER, C.R., 2002, „Hope Theory: Rainbows in the mind“. [online]. *Psychological Inquiry*. 2002, 13, 249-275. [cit.2018-08-03]. Dostupné na: http://dx.doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01
- SNYDER, C. R. *The Psychology of Hope: You Can Get There From Here*. New York, NY, US: Free Press. 1994.ISBN 0-02- 929715 -X
- SNYDER, C.R. (Ed.) *Handbook of Hope: Theory, Measures and Applications*. San Diego: Academic Press, 2000. ISBN-13: 978-0126540505
- SNYDER, C. R., RAND, K. L., SIGMON, D. R. Hope theory: A member of the positive psychology family. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 257-276). New York, NY, US: Oxford University Press. 2002. ISBN 0-19 -513533-4
- SPINOZA, b. *Etika*. Praha: Dybbuk 2001, ISBN 80-903001-0-3
- van WORMER, K. S., LINK, R. J. *Social Welfare Policy for Sustainable Future*. London: Sage Publications Inc., ISBN-978-1-9522-4031- 2

Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II. *System support for the professional performance of social work II.*

Marie Macková²³

Abstrakt

Príspevek je zaměřen na představení projektu Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II. Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II s registračním číslem CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003751 je součástí Operačního programu Zaměstnanost Evropského sociálního fondu a plynule navazuje na svého předchůdce stejného názvu. Projekt je realizován v letech 2016 – 2020. Príspevek je zaměřený na představení dílčích výsledků projektu, zejména na problematiku profesního růstu a specializace v sociální práci. Jedná se o vyhodnocení dat získaných na Podzimní škole sociální práce (2017) a Jarní škole sociální práce (2018).

Klíčová slova: Projekt. Profesionalizace. Sociální práce. Specializace. Česká republika

Abstract

The paper focuses on introducing the project System Support of Professional Performance of Social Work II. The project System Support for Professional Performance Social Work II with the registration number CZ.03.2.63 / 0.0 / 0.0 / 15_017 / 0003751 is part of the European Social Fund Employment Operational Program and is continuously following its predecessor with the same name. The project is implemented in the years 2016 - 2020. The contribution is focused on the presentation of partial results of the project, especially on issues of professional growth and specialization in social work. This is an evaluation of the data obtained at the Autumn School of Social Work (2017) and the Spring School of Social Work (2018).

Keywords: Project. Professionalization. Social work. Specialization. Czech Republic

1. Úvod

Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II navazuje na projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce I, který byl zaměřen na posílení procesů profesionalizace sociální práce, tj. na posílení kompetencí a zajištění podpory stávajícím sociálním pracovníkům. Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II koncepčně navazuje na výstupy a výsledky předchozího projektu. Projekt je realizován v letech 2016 - 2020 a zahrnuje řadu aktivit, jejichž cílem je rozvíjet a profesionalizovat sociální práci, zvýšit dovednosti a kompetence sociálních pracovníků a v neposlední řadě přispět k rozvíjení interdisciplinární sítě sociálních pracovníků. Následující text je zaměřen na dvě týdenní akce. První, s názvem Podzimní škola sociální práce, proběhla na podzim 2017 a druhá, s názvem Jarní škola sociální práce, proběhla na jaře 2018.

2. Podzimní škola sociální práce

Podzimní školy sociální práce byla zaměřena na problematiku profesního růstu, měření kvality a efektivity v sociální práci, supervizi v sociální práci a profesní identitu sociálních pracovníků. Škola probíhala jako týdenní soustředění, kdy v dopoledním bloku mohli účastníci vyslechnout odborné přednášky na výše uvedená témata a v odpoledním bloku účastníci pracovali v sedmi pracovních skupinách vedených zkušenými facilitátory. Podzimní školy sociální práce se zúčastnilo celkem 95 sociálních pracovníků. Většina účastníků si před akcí stanovila cíle, jež byly naplněny. Nejčastěji uváděným cílem bylo získání nových

²³ Ministerstvo práce a sociálních věcí; e-mailová adresa: marie.mackova1@mpsv.cz ; Tel.: +420-770-116-550

kontaktů a získání nových poznatků. Vysoce byla ceněna účast dvou zahraničních lektorek, profesorky Pam Firth z Velké Británie a docentky Patricie Dobříkové ze Slovenska. Snad nejvíce zmiňovaným přínosem bylo zvýšení profesního sebevědomí účastníků, kdy si účastníci uvědomili, že oni sami jsou tvůrci obrazu sociální práce. Krásně to vystihl komentář jedné z účastnic: „Přijela jsem jako *socka*, odjíždím jako sociální pracovnice“.

První den byla diskutována profesní identita sociálních pracovníků. Dle názoru účastníků Podzimní školy sociální práce je profesní identita poprvé formována v rámci vzdělávacího systému. Formují ji vyučující na školách, kde se vzdělávají budoucí sociální pracovníci, ale i mentoři z praxe. Posléze je profesní identita obvykle dále rozvíjena v souvislosti s prací s klienty určité cílové skupiny, ale i díky uznání od kolegů. Nedílnou součástí utváření profesní identity je i ocenění a podpora ze strany zaměstnavatelů.

Druhý den byla diskutována kvalita a efektivita v sociální práci. Účastníci se shodli, že efektivita sociální práce, na niž je současná praxe v sociální práci zaměřena, neznamená vždy kvalitu. Zároveň však bylo široce diskutován fakt, že přestože je v sociální práci efektivita požadována ze strany zaměstnavatelů či donorů velmi často, není nikde jasně deklarováno, co vlastně efektivita v sociální práci znamená. Obdobně není jasně definována kvalita v sociální práci, byť určitý náznak lze vyzorovat ve standardech sociálních služeb. Sociální služby však tvoří pouze jeden segment sociální práce a standardy tak v jiných segmentech nelze využít. Účastníci rovněž často vnímali jako přínosnější kontrolu kvality vykonané sociální práce naproti vykazování efektivity vůči donorům nebo zaměstnavatelům.

Třetí den byla diskutována supervize v sociální práci. Všichni účastníci se shodli, že by přivítali ukotvení supervize v legislativě. V současné době jsou mezi nabízenými supervizemi v jednotlivých zařízeních velké rozdíly a často je supervize vnímána ze strany zaměstnavatele jako možnost kontroly zaměstnanců.

Čtvrtý den byl diskutován mezi účastníky návrh profesního růstu sociálních pracovníků v rámci připravovaného profesního zákona. Rovněž byla diskutována možnost vzniku profesní komory sociálních pracovníků.

Poslední, pátý den, proběhla panelová diskuze na všechna uvedená témata mezi účastníky Podzimní školy sociální práce, odborníky z praxe, zástupci MPSV a zahraničními lektory.

3. Jarní škola sociální práce

Jarní škola sociální práce byla zaměřena na definování obsahu a rozsahu vybraných specializací v sociální práci a rovněž byly probírány možnosti práce v interdisciplinárních a multidisciplinárních týmech. V rámci předchozího projektu Profici I. bylo definováno deset možných specializací v sociální práci. Z těchto deseti specializací bylo vybráno pět specializací, jež byly následně diskutovány s účastníky Jarní školy sociální práce. Jednalo se o tyto specializace: Specializace na nepříznivé sociální situace rodin s dětmi, Specializace na nepříznivé sociální situace spojené s chudobou a nezaměstnaností, Specializace v oblasti penitenciární a postpenitenciární podpory, Specializace na nepříznivé sociální situace spojené se stárnutím, Specializace na nepříznivé sociální situace spojené s mentálním a duševním zdravím.

Škola probíhala opět jako týdenní soustředění, kdy v dopoledním bloku mohli účastníci vyslechnout odborné přednášky na výše uvedená témata a v odpoledním bloku účastníci pracovali v osmi pracovních skupinách vedených zkušenými facilitátory. Jarní školy sociální práce se zúčastnilo celkem 93 sociálních pracovníků. Vysoce ceněna byla účast dvou zahraničních lektorů, profesora Malcolma Payna z Velké Británie a docentky Patricie Dobříkové ze Slovenska.

U všech pěti specializací byl definován účastníky Jarní školy sociální práce možný obsah a rozsah jednotlivých specializací. Návrh těchto pěti specializací bude v roce 2019 testován v praxi v rámci pokračování projektu Profici II.

V praxi bude rovněž testována možnost práce sociálních pracovníků v interdisciplinárních a multidisciplinárních týmech.

4. Závěr

Cílem projektu Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II je zkvalitnit výkon činností sociální práce na území České republiky s pozitivním dopadem na klienty, potenciální klienty i zaměstnavatele sociálních pracovníků. Představené dvě aktivity jsou pouze jednou ze čtyř částí, na které je projekt zaměřen. V rámci projektu je realizována řada dalších aktivit, jež jsou sociálními pracovníky z praxe vnímány velmi pozitivně, a o účast na těchto akcích je velký zájem. Ministerstvu práce a sociálních věcí se tak daří úspěšně budovat pro sociální pracovníky prostor, jehož účelem je prohlubování dovedností sociálních pracovníků a sdílení dobré praxe z České republiky i zahraničí.

Tento článek vznikl v rámci projektu Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II. Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II s registračním číslem CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003751.

Výzkum profesionalizace sociální práce

The Research on Professionalization of Social Work

Tatiana Matulayová²⁴

Abstrakt

Cílem příspěvku je informovat odbornou veřejnost o projektu výzkumu profesionalizace sociální práce v České republice.

Klíčová slova: Profese sociální práce. Profesionalizace. Nový professionalismus. Výzkum praxe sociální práce.

Abstract

The aim of the paper is to inform the public about the project of research on professionalization of social work in the Czech Republic.

Keywords: Social Work Profession. Professionalization. New professionalism. Research on social work practice.

1. Výzkum profesionalizace sociální práce v ČR

Profesionalizace sociální práce v České republice je zatím předmětem zkoumání zejména v různých kvalifikačních pracích. Sporadicky jsou publikovány akademické stati v časopisu Sociální práce/Sociálna práca (zejména Musil, 2008, 2013, 2016; Baláž, 2015, 2016, 2017 a Vojtíšek, 2017). Významné data o výkonu a podmínkách výkonu sociální práce v systémech sociální ochrany v ČR přináší závěrečná zpráva z výzkumu realizovaného Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí (Musil, Bareš, Havlíková et al., 2011). Podnětem pro diskusi o výzkumu profesionalizace může být i výzkumná zpráva, která přináší informace o mezinárodním srovnání výkonu sociální práce (2016). Stále ale chybí systematický výzkum.

1.1. Profesionalizace a professionalismus jako předmět výzkumu

Téma profesionalizace je předmětem výzkumu sociologie povolání, která je chápána jako součást sociologie práce, zabývající se specifickými pracovními aktivitami – profesemi. Sociologie práce odlišuje povolání (profesi) od zaměstnání, kterým je konkrétní pracovní právní úvazek s vymezenými právy a povinnostmi (Havlová, 2017).

Sociologický pojem profesionalizace je možné vymezit jeho pojem popisující individuální socializaci členů dané profese, tj. proces, v rámci kterého se stává ze studenta (laika) příslušník profese, který interiorizoval poslání a hodnoty profese. Širší vymezení profesionalizace se vztahuje k institucionalizaci určitých činností ve společenském kontextu, k procesu získávání atributů profese. Obecně se má za to, že profese zaujímají vyšší místo v stratifikaci pracovních míst, a proto je profesionalizace cílem zájmových organizací zaměstnanců (Suda, 2017).

Koncept professionalismus je sociálním konstruktem. Je proto přirozené, že se mění a redefinuje různými způsoby v různých časech v závislosti na různých zájmech aktérů (Helsby, 1995). Obecně je možné tedy chápat professionalismus jako „strategie a rétoriku lidí vykonávajících povolání zaměřené na zvýšení statusu, mzdy a pracovních podmínek (Hoyle, 1975). Novější interpretace inkorporují do vymezení profesionalizace téma moci (kontroly a

²⁴ Katedra křesťanské sociální práce, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, tatiana.matulayova@upol.cz; Tel.: +042-585-637-7195

monopolu profese), zdůrazňují politický kontext vývoje dané profese (Ozga,1995) nebo propojují téma s tzv. novým manažerismem, zvláště pak s tématem kvality praxe (Sockett, 1996).

Zdá se, že existuje poměrně široký konsenzus, co se týče interpretace profesionalizace jako externě vyjádřené vnímání významu kolektivního poslání a odpovědnosti profesí. Definování těchto parametrů spočívá v definování hranic profese skutečnou nebo potenciální autoritou a vymezení mocí a vlivu její příslušníků.

1.2. *Nový profesionalismus*

Téma tzv. nového profesionalizmu je poměrně frekventováno a diskutováno i v odborných časopisech (např. speciální číslo *Building Research & Information*, 2013). Autoři se shodnou v tom, že téma vytvoření nového profesionalizmu představuje řadu výzev. Mezi ně patří na jedné straně propojení procesů profesionalizace a institucionalizace a na druhé straně vliv praxe. Editoři uvedeného speciálního čísla si kladli dvě základní otázky: Jakou roli může nebo by měli mít profesionálové v produkování lepší výsledků pro společné dobro, speciálně ve vztahu k udržitelnosti? Jaké změny jsou potřeba v praxi, vzdělávání, organizaci profesí? Otázky souvisí se silnými tendencemi porozumět nejenom instituci profese a procesům profesionalizace, ale zejména porozumět vlivu změn na podobu praxe profesí, tedy porozumět nárokům praxe. Očekává se, že pokud porozumíme fungování profesionálů a institucím profese, budeme moci informovaněji plánovat a hodnotit efektivní strategie jejich výkonu.

Z odborných časopisů z oboru sociální práce stojí za zmínku číslo časopisu *Social Work & Society* (2006), kde editoři Bernd Dewe, Hans-Uwe Otto a Stefan Schnurr v úvodu daného čísla kladli otázku: Má profesionalismus budoucnost v sociální práci anebo je trendem de-profesionalizace? Cílem série článků (které byly prezentovány na mezinárodní konferenci v Německu k tématu nového profesionalizmu v sociální práci již v říjnu 2004) pak bylo přispět ke kritickému porozumění základům a perspektivám profesionality v sociální práci s ohledem na výzvy, které identifikovali takto: transformace sociálního státu, manažerialismus a privatizace služeb sociální práce, na evidenci založené poznání a na evidenci založená praxe (evidence-based knowledge and evidence-based practice), tendence de-profesionalizace v sociálních službách.

1.3. *Profesiografie*

Soubor interdisciplinárních přístupů a metod zaměřených na zkoumání a rozbor určité profese je možné označit pojmem profesiografie (Szarková, 2000). Další autoři profesiografii vymezují jako metodu, která se používá v psychologii práce, podnikové pedagogice (Palán, 2002) anebo využitelnou v oblasti personálního řízení a organizaci práce (Vronský, 2012). Je možné rozlišovat mezi širším pojetím (popsání obsahu určité pracovní činnosti, která tvoří obsah profese) nebo úžeji jako soubor technik a metod zacílených na popsání psychologicky významných charakteristik práce. Mezi základní metody profesiografie patří deskriptivní metody (výsledkem jsou časové a pohybové studie, které analyzují pracovní činnost z hlediska nároků na čas, pohyb, ergonomické nároky apod.), analytické metody (cílem je identifikovat skryté faktory, které latentně ovlivňují pracovní činnost), experimentální metody, které jsou založeny na aplikaci modelových situací a vyhodnocování rozhodovacího procesu srovnáním se stanovenými normami a speciální metody, které slouží k stanovení optimálních pracovních postupů pro jednotlivé úlohy.

Výsledkem profesiografie je sestavení profesiogramu, přičemž je možné rozlišovat mezi komplexním a speciálním profesiogramem, případně psychologickým profesiogramem. Dané popisy nejsou neměnné, právě naopak, pokud mají sloužit jako specifický nástroj při výběru,

vyhledávání a přijímání pracovníků, nebo při jejich rozmístování, zjišťování pracovního neúspěchu nebo při hodnocení pracovníků, je nevyhnutné je průběžně aktualizovat (Szarková, 2000).

1.4. Představení výzkumného projektu

Asociace vzdělavatelů v sociální práci a Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR se stali tzv. aplikačními garanty výzkumného projektu, podpořené z programu ETA Technologické agentury České republiky, který si klade za cíl analyzovat proces profesionalizace sociální práce v ČR. Hlavním řešitelem projektu je Katedra sociální práce Filozofické fakulty Karlovy Univerzity. Spolu řešiteli jsou pak Katedra sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy Univerzity v Brně a Katedra křesťanské sociální práce Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Projekt je řešen od roku 2018 do roku 2021.

Aplikační garanti získají zejména výzkumnou evidenci pro úpravu legislativních podmínek praxe sociální práce a celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků. Jedním z aplikačních cílů projektu je vytvoření návrhu pro inovaci Minimálního standardu vzdělávání sociálních pracovníků (na úrovni bakalářského a vyššího odborného studia) a poklady pro vytvoření nového minimálního standardu pro navazující magisterské programy. Současně budou vytvořeny návrhy specializačního vzdělávání pro pozice, v nichž působí nejvíc sociálních pracovníků. Důležitým výstupem projektu bude tzv. profesní mapa, veřejně přístupný dokument poskytující přehled v struktuře pracovních pozic v sociální práci v ČR a současně katalog popsaných pracovních pozic, který bude například dobře využitelný pro zaměstnavatele sociálních pracovníků.

Výsledky a výstupy projektu budou postupně publikovány na webu časopisu Sociální práce/sociální práce.

Cílem výzkumu je i vytvoření systematického popisu 25 pracovních pozic sociálních pracovníků v ČR. Budou vybrány pozice, na kterých je v současnosti zaměstnáno více než 300 sociálních pracovníků a pět takových pozic, u nichž se předpokládá, že dojde k nárůstu pracovníků.

Výzkum bude realizován jako smíšený, tj. bude použita jak kvantitativní (technika dotazníku), tak kvalitativní výzkumná strategie (rozhovory, metoda ohniskových skupin, zúčastněné pozorování, kazuistický popis tzv. pozoruhodné praxe).

Je plánováno reprezentativní kvantitativní šetření s cílem zlepšit porozumění toho, co utváří „profesionalitu“ v sociální práci. Teoretickým východiskem je tzv. nový profesionalismus. Cílem výzkumu bude zjistit, jak se uplatňuje tento koncept v praxi sociální práce v ČR, proto bude výzkumný nástroj zaměřen na oblasti: znalostní báze, dovednosti, profesní hodnota a etika, zodpovědnost a transparentnost. U sociálních pracovníků bude zjišťována například kritická reflexe a analýza; zodpovědnost a transparentnost, intervence a dovednosti, týmová a mezioborová spolupráce, odborné vůdcovství.

Budou osloveni sociální pracovníci v přímém kontaktu s klienty působící v systému sociálních služeb, v obecní samosprávě a působící nejenom v rezortu ministerstva práce a sociálních věcí, ale i v rezortech zdravotnictví, školství, vnitra a spravedlnosti. Předpokládá se, že sběr dat proběhne na jaře 2019. Následně budou data analyzována a výsledky budou k dispozici na podzim 2019.

Kvantitativní šetření bude doplněno mimo jiné i kazuistikami – příklady pozoruhodné praxe. Původně měl soubor kazuistik dokládat dobrou praxi. Po konzultaci se zahraničními experty a diskuzi v týmu bylo zřejmé, že termín dobrá praxe je problematický přinejmenším, co se týče stanovení kritérií takové praxe, ale i samotného adjektiva dobrá (praxe). Záměrem projektového týmu je totiž vyhledat tzv. hvězdy oboru sociální práce, to znamená sociální

pracovnice a sociální pracovníky, kteří jsou minimálně svými kolegyněmi a kolegy považováni za inspirující profesionálky a profesionály. Komunikační partneři budou pak požádáni, aby vybrali ze své praxe dva případy: jeden případ, který se vyvíjel podle předpokladů/plánů a druhý, ve kterém předpokládaného cíle nebylo dosaženo. V kontrastu dvojice případů bude možné vidět, jaké nároky klade na profesionála daná pracovní pozice. Předpokládáme, že kazuistiky budou podnětem pro odbornou diskuzi a dokreslí obraz profesionalizace sociální práce v ČR. Příklady z praxe by se mohli stát i inspirací pro studenty a sociální pracovníky a v konečném důsledku i napomoci zviditelnění náročnosti profese sociální práce.

S cílem doplnit data o popisu pracovních pozic budou organizovány ohniskové skupiny. Předkládá se zorganizování přibližně 22 skupin, které tematicky reflektují zásadní sociální problémy, na řešení kterých participují sociální pracovníci. Ohniskové skupiny budou organizovány napříč republikou. K jejich vedení budou přizváni další odborníci z praxe a bude zpracovaná jejich metodika. Sběr dat touto metodou se předpokládá v roce 2019. Další část dat bude sbírána studentkami a studenty sociální práce na všech katedrách v rámci výběrových seminářů. Jako zdroj budou analyzovány i závěrečné práce studentů na téma popisů profesních pozic v sociální práci. Konečná verze profesiogramů konzultována s vybranými odborníky/výzkumníky.

1.5. Závěr

Prezentovaný výzkumný projekt realizovaný třemi katedrami sociální práce veřejných univerzit v spolupráci s aplikačními garanty (Asociací vzdělavatelů v sociální práci a Ministerstvem práce a sociální věci ČR) je jedinečný. Zahraniční experti při konzultacích výzkumného záměru oceňují uváděné partnerství a vnímají ho jako silnou stránku realizace celého projektu. Projekt generuje pro sociální pracovníky, výzkumníky a studenty množství příležitostí k diskuzím, ale i zapojení se do jeho realizace. Výsledky výzkumu mohou být využity ve prospěch inovace legislativy, systému vzdělávání, ale i zlepšování pracovních podmínek a zvyšování statusu profese sociální práce v České republice.

Poděkování a afiliace

Příspěvek vznikl s podporou projektu TAČR TL01000146 Profesionalizace sociální práce v České republice.

Seznam citované literatury

BALÁŽ, R. Možnosti dosahování oborových zájmů sociální práce v organizacích zaměstnávajících sociální pracovníky. *Sociální Práce / Sociálna Práca*, 2015, 14(3), 42-60.

BALÁŽ, R., MUSIL, L. (2016). Faktory bránící dosahování oborových zájmů sociální práce. *Sociální Práce / Sociálna Práca*, 2016, 16(5), 52-71.

BALÁŽ, R. Profesionalita sociálních pracovníků: Znamka kvality, anebo procedurální berlička? *Sociální Práce / Sociálna Práca*, 2017, 17(6), 131-151.

DEWE, B. – OTTO, H.U. – SCHNURR, S. (eds.) *Introduction: New professionalism in Social Work – A Social Work and Society Series*. In *Social Work & Society : international Online Journal*. 2006, vol. 4, number 1. Dostupné na: <https://www.socwork.net/sws/article/view/172/563> [2018-12-2]

HAVLOVÁ, J. *Sociologie povolání*. In *Sociologická encyklopedie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017.

Dostupné: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sociologie_povol%C3%A1n%C3%AD [2018-12-2].

HELSEBY, G. *Teacher's construction of professionalism in England*, 1999, 10 (4), 423-438.

HOYLE, E. *Professionalism, professionalism and control in teaching*. In HOUGHTON, et al. (eds) *Management in Education: the Management of Organisations and Individuals*. London, Ward Lock Educational in association with Open University Press, 2005.

MUSIL, L. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu "sociální práce". *Sociální práce/Sociálna práca*, 2008, 8(2), s. 60 - 79.

MUSIL, L. Identita oboru/profese sociální práce. In Matoušek O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. s. 512-514

MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J.(eds.) *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2011.

NEW PROFESSIONALISM. BUILDING RESEARCH&INFORMATION. Special issue. 2013, volume 40, number 1.

OZGA, J. *Deskilling and profession: professionalism, deprofessionalisation and the new managerialism*. In BUSHER, H. – SARAN, R. (eds) *Managing Teachers as Professionals in Schools*. London, Kogan Page, 1995.

PALÁN, Z. *Lidský zdroje: výkladový slovník: výchova, vzdělávání, péče, řízení*. Praha : Academia, 2002.

Sociální práce/Sociálna práca.

Dostupné: <http://www.socialniprace.cz/index.php?sekce=62&podsekce=80> [2018-12-2].

SOCKETT, H.T. *Teachers for the 21st century: redefining professionalism*. *NASSSP Bulletin*, May, 1996, 22 – 29.

SUDA, Z. *Profesionalizace*. In *Sociologická encyklopedie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017. Dostupné: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Profesionalizace>. [2018-12-2].

SZARKOVÁ, M. *Profesiogram a jeho význam v personálnom riadení podniku*. *Personálny a mzdový poradca podnikateľa*, 2000, (1), 149-155.

TOPINKA, D, MACELA, M., ŠOTOLA, J., MATULAYOVÁ, T., DOLEŽEL, J.,

TOPINKOVÁ, H., KISSOVÁ, B. *Mezinárodní srovnání výkonu sociální práce ve výčtu činnostech vykonávaných sociálními pracovníky, průřezově všemi oblastmi jejich výkonu a s tím související oblast specializací výkonu sociální práce*. Ostrava: SocioFaktor s.r.o., 2016.

VOJTÍŠEK, P. *Sociální pracovníci o profesionalizaci sociální práce v ČR*. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2017, 17(6), 152-159.

VRONSKÝ, J. *Profesiografie a její praktické využití při řízení lidských zdrojů v organizaci*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012.

Nadužívání alkoholu u žen a jejich přirozený proces zotavení

Excessive alcohol consumption among Women and process of recovery from addiction

Markéta Rusnáková²⁵ Michaela Janáková²⁶

Abstrakt

Úvod: Je všeobecně známo, že v posledních desetiletích dochází k velkému nárůstu užívání alkoholu u žen, s čímž souvisí i zvyšující se počet klientek v odborné péči. Stále však zůstává množství žen, které bojují s nadměrnou konzumací alkoholu samy a nevyužijí odbornou pomoc. Část z těchto žen projde přirozeným procesem zotavení a daří se jim abstinovat i bez odborné pomoci. **Cíl:** Budeme hledat možnosti využití poznatků o přirozeném procesu zotavení v odborné pomoci ženám se závislostí na alkoholu. **Metody:** Pro naplnění našeho cíle jsme využili literární metodu, soustředili jsme se zejména na domácí a zahraniční odborné publikace, sborníky. V článku vymezíme teoreticko-metodické východiska tohoto specifického výzkumu. **Výsledky:** Příspěvek pojednává o specifikách nadměrného užívání alkoholu u žen. Mapuje důležité rizikové a protektivní faktory ovlivňujících vývoj procesu odborné léčby a přirozeného procesu zotavení žen nadužívajících alkohol. **Závěr:** Prostřednictvím znalostí o přirozeném zotavení můžeme lépe pochopit mechanismy účinné v odborné léčbě žen závislých na alkoholu a lze je také využít v odborné péči o tuto cílovou skupinu.

KLíčové slová: Alkoholová závislost. Ženy. Proces zotavení.

Abstract

Introduction: It is widely known that there has been a large increase in alcohol use among women in the last few decades, which is also linked to an increasing number of clients in professional care. However, there are still many women who are fighting excessive alcohol consumption and do not use professional help. Some of these women go through the process of recovery from addiction and can also abstain without the help of a specialist. **Aim:** We will look at the possibilities of using knowledge in the process of recovering from dependence on professional help for women with alcohol dependence. **Methods:** To achieve our goal, we used the literary method, focusing mainly on domestic and foreign professional publications, conference books. In the article, we define the theoretical and methodical basis of this specific research. **Results:** The paper discusses the specificities of excessive alcohol consumption among women. It maps the important risk and protective factors affecting the development of the professional treatment process and process of recovery from addiction. **Conclusion:** Through knowledge of the process of recovery from addiction, we can better understand the mechanisms effective in professional treatment of alcohol-dependent women and can also be used in the care of this target group.

Keywords: Alcohol dependence. Women. Recovery process.

1. Úvod

Velká část publikací, které se zabývají problematikou alkoholismu, se zaměřuje hlavně na jeho mužskou podobu. Je možné, že tento problém byl v minulosti převážně mužskou "záležitostí". V dnešní době, ale počet žen, které mají problém s alkoholem výrazně vzrostl. Dnes již existují léčebné programy, které zohledňují specifika vzniku, průběhu a léčby alkoholové závislosti u žen, ačkoli jich není mnoho a jsou často těžko dostupné zejména kvůli

²⁵ doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD.; Pedagogická fakulta, Katedra sociální práce, Katolícka univerzita v Ružomberku; e-mailová adresa: marketa.rusnakova@ku.sk

²⁶ Mgr. Michaela Janáková; Pedagogická fakulta, Katedra sociální práce, Katolícka univerzita v Ružomberku; e-mailová adresa: m.janakova9@gmail.com

jejich geografické vzdálenosti. Jak uvádí Preslová (2015) léčebné programy jsou více orientované na muže, ženy jsou méně často přijímány do terapeutických programů, z nichž častěji předčasně odcházejí. Zařízení nabízející současně programy pro závislé matky vykazují významně vyšší počet klientek. Autorka uvádí příklad denního stacionář o.s. Sananim, kde při souběžné práci se závislými matkami narostl výrazně poměr mužů a žen na 1: 3 ve prospěch žen. Dá se předpokládat, že v těchto programech se stává služba pro ženy přístupnější. Část žen, které nadužívají alkohol však odbornou pomoc nikdy nevyhledá, přesto dokáží dosáhnout změny ve svém životě, kontrolovaně užívat alkohol, nebo začít abstinovat. Zkušenosti odborníků a převážná část studií vycházejí z poznatků od klientů léčebných programů, o procesu přirozeného zotavení tak nevíme mnoho. Věříme, že této problematice by se mělo věnovat více pozornosti a její další zkoumání by mohlo být přínosem pro odbornou léčbu.

2. Nárůst nadužívání alkoholu u žen

Na vznik syndromu závislosti na alkoholu má vliv velké množství proměnných. Můžeme mluvit o multifaktorové problematice při řešení, které je zapotřebí interdisciplinární přístup. Silné postavení mezi těmito teoriemi vzniku závislosti má v současnosti neurobiologický model vzniku závislosti, který zařazujeme do medicínské teorie a model bio-psycho-sociální někdy doplňován o spirituální / existencionální rozměr, který více odpovídá potřebám této práce. Jak uvádí Millerová (2011) při bio-psycho-sociálním modelu se v souvislosti s řešením závislosti kombinují biogenetické rysy s psychosociálními faktory ve snaze o poskytnutí integrativního komplexního modelu. Toto hledisko vybízí k individuálnímu posouzení uživatele alkoholu, při kterém se různým příčinám přisuzuje různý podíl. U některých uživatelů alkoholu může být například výrazná biologická složka, zatímco ostatní dvě oblasti nevykazují mnoho signifikantních znaků.

Jsou nám známá diagnostická kritéria podle Mezinárodní klasifikace psychických poruch (ICD - 10) Světové zdravotnické organizace, nebo Diagnostický a statistický manuál (DSM 5) Americké psychiatrické společnosti, jelikož ale mluvíme o ženách, které nadužívali / rizikově užívali alkohol, ale v procesu svého zotavení nebyly v odborné péči a tudíž jim syndrom závislosti na alkoholu nebyl nikdy diagnostikován, používáme pojem nadužívání alkoholu. Pod tímto termínem rozumíme zdravotně rizikové a vysoce rizikové pití nadprůměrných dávek alkoholu tak jak jej udává Světová zdravotnická organizace (WHO, 2000). Rizikovému pití odpovídá více než 40 g čistého alkoholu denně u mužů a více než 20 g čistého alkoholu denně u žen. Za vysoce rizikové je považováno konzumování čistého alkoholu vyšší než 60 g denně u mužů a 40 g denně u žen. Jednomu poháru odpovídá 20 g alkoholu- 0,5 ml piva, 2dcl vína a 0,5 dcl destilátu. Mezi další aspekt, podle kterého je možné považovat pití za rizikové je nadměrné konzumace alkoholu při jedné konzumní epizodě - tedy pití 5 a více sklenic alkoholu při jediné příležitosti.

Nárůst užívání alkoholu u žen se spojuje se změnou společenského postavení žen a to zejména po druhé světové válce. Heller a Pecinová (1996) to vysvětlují tak, že v poválečné době se stalo více žen ekonomicky, společensky i právně nezávislými, opouštěli stěny domova, kde byly chráněny před vnějšími vlivy a obtížemi. Žena se tak dostává do nových rolí, nových úkolů, nových hodnot, zůstávají jí však všechny původní ve vztahu k rodině. Zvýšené nároky pak tvoří motiv pro vyhledávání drog, jako pomocníka. Podle Nešpor (2007) svou roli hraje i faktor aktivní nabídky reklamy na návykové látky, která je často zaměřena na ženy. Z evropských a amerických studií z posledních let vyplývá, že prevalence alkoholové závislosti je vyšší u mužů než u žen, přibližný poměr je 3:1. Z Epidemiologický výzkumu - EPIAF v roce 2008 na reprezentativním vzorku dospělé populace Slovenské republiky vyplynulo, že v Slovenské republice je 14,3% abstinentů, 67,4% sociálních konzumentů,

7,4% abuzéři a 11% závislých na alkoholu. Mezi ženami je dvakrát více abstinentů než mezi muži. Naopak mezi muži je 6 krát více abuzéři a závislých na alkoholu ve srovnání s ženami. Stejně výzkum zjistil významný rozdíl výskytu problémového pití celkově mezi muži (32 %) a ženami (5,2 %).

Podle Ústav zdravotnických informací a statistiky SR (2017). V roce 2016 tvořila porucha psychiky a chování způsobená užitím alkoholu (dg. F10) nejvyšším podíl (26,1 %) ze všech hospitalizací v ústavních zdravotnických zařízeních (všeobecné nemocnice, specializované psychiatrické nemocnice a centra pro léčbu drogových závislostí, psychiatrické léčebny, zdravotnická zařízení resortu MS SR). A z celkového počtu prvních vyšetření na všech psychiatrických ambulancích SR tvořili pacienti se závislostmi 14 % a závislost na alkoholu, Dg. F10.2, činila 6 %. Za zmínku stojí poměr mužů a žen, s Dg. F10.2 do 18 r. 1:1 a nad 18 let 3:1. Jak vidíme, stále více mladých dívek pije alkohol ve větším množství. Na základě uvedeného můžeme předpokládat, že v následujícím období se množství alkoholu ženami bude nadále zvyšovat.

3. Specifika vzniku, průběhu a léčby alkoholové závislosti u žen

Podle Nešpora (2007) u žen ve srovnání s muži hrají větší roli při vzniku závislosti životní události - rozvod, nešťastná láska, ztráta či úmrtí rodiče, manžela. Jak uvádí Cimbálová (2003) zvyšuje pravděpodobnost vzniku závislosti i soužití s mužem závislým na alkoholu. Také dodává, že pokud je pro muže zneužívajícího alkohol typická násilná trestná činnost, ženy pod vlivem alkoholu jsou naopak častěji vystaveny násilí včetně sexuálního. Kunda (2014) se přiklání k tomu, že z biologického hlediska neurčují ženský alkoholismus ani tak genetické, jako spíše konstituční faktory.

Pití alkoholu u žen je odpovědí na vztahové problémy a negativní emoce, které mohou vyvolávat různé stresové faktory jako zneužívání v dětství, fáze menstruačního cyklu nebo komorbidita s bulimií. Kromě toho ženy uvádějí, že používají alkohol na zvýšení sexuální spokojenosti a také aby se vyrovnaly s různými sexuálními situacemi. (McCrary, Epstein, 2013) Při vzniku závislosti u žen tak hrají hlavní roli životní události a psychické problémy. Mezi specifika ženského alkoholismu patří také skryté, samotářské pití. Nešpora (2007) to vysvětluje tím, že ženám ve větší míře záleží na tom, jak vypadají a jak působí na své okolí.

Jak uvádí Preslová (2015) za podstatu gendrovej specifčnosti je považován fenomén tzv. dvojité deviance, kdy žena je deviantní nejen pro své užívání návykových látek, ale Zklamává i v své ženské, případně mateřské roli. Společenská tolerance vůči konzumaci alkoholu ženami je v posledních letech stále větší, přesto však obecně je postoj k těmto ženám mnohem kritičtější, než k mužům. Zvláště odmítavý postoj zajímá veřejnost vůči těhotným ženám a matkám, kde negativní tlak společnosti často ženě neumožní vyhledat a přijmout léčbu.

Mezi odborníky panuje shoda v oblasti zdravotních důsledků nadměrného užívání alkoholu u žen. Mezi nejčastěji uváděné zdravotní důsledky patří: cirhóza jater, choroby žaludku, kardiomyopatie (oslabení srdečního svalu), poškození mozku - který je nejcitlivějším a bývá z pravidla nejvíce postiženým orgánem. Nadměrné pití alkoholu naruší metabolismus vápníku a vitamínu D - Tyto dvě látky jsou pro ženský organismus velmi důležité jako prevence před osteoporózou - řídnutím kostí, zvláště v zralejším věku v období menopauzy. Alkohol při časté konzumaci oslabuje imunitní systém, který chrání organismus před infekcemi a před vznikem rakoviny. Ženám užívajícím alkohol tedy hrozí i větší riziko rakoviny prsu. I škody na duševním zdraví nastávají u žen dříve, rychleji se dostaví alkoholické psychózy a alkoholická demence. Alkohol při velkém množství snižuje tvorbu ženských pohlavních hormonů, žena se tak vystavuje riziku poruch funkce vaječnicků, dokonce až neplodnosti (Luční 2008, Nešpora 2007).

K specificky ženským problémem alkoholismu patří rozvoj alkoholového fetálního syndromu (vážné poškození projevující se charakteristickými rysy obličeje, poškozením mozku a malým vzrůstem) u jejich dětí. Stále není známa nejnižší dávka alkoholu, která může způsobit poškození plodu, i běžná spotřeba alkoholu proto představuje nebezpečí od samotného počátku těhotenství. Diagnózu fetálního alkoholového syndromu není vždy možné stanovit po porodu, často se tato diagnóza určí až v průběhu vývoje dítěte (Velemínský, Žižková, 2008).

Ženy jsou alkoholovou závislostí postihovány v širokém spektru oblastí, a to po stránce zdravotní (cirhóza jater, poškození mozku), psychické (deprese, stud, traumata), sociální (odsouzení a izolace), významným způsobem ovlivňují i život dosud nenarozeného ať už narozeného dítěte, a to nejen vlivem návykových látek na plod, ale často i sociálně-patologickým prostředím, ve kterém by dítě vyrůstalo.

4. Důležité faktory při procesu léčby

Stejně jako má svá specifika vývoj alkoholismus u žen má svá specifika i jeho léčba. Na jedné straně se ženám dostává mnohem méně odborné pomoci jak mužům, léčbu méně často vyhledávají, na druhé straně, pokud už léčbu začnou, mají oproti mužům lepší předpoklady, že v ní budou prosperovat. Podle Kaliny (2015) aby měl klient z léčby prospěch je nutné, aby v ní setrval a dokončil ji, přitom právě předčasné ukončení je velmi častý jev, specifickým u žen je vypadnutí z důvodu vnějších vztahů s partnerem a rodinou. Jak uvádí Nešpora (2004) většina žen má dobré nadání na relaxační techniky, jógu a umí využívat psychoterapii. Jen málo žen si komplikuje život zločinem pod vlivem alkoholu. Rodinné vztahy (k manželovi, dětem, vnoučatům nebo rodičům) jsou pro mnoho žen silným motivem k lepšímu jejich životu. Rychlé zlepšování tělesného stavu i vzhledu při abstinenci povzbuzuje ženu, aby pokračovala v dobrých předsevzetí a abstinenci. Pro většinu žen je také snadněji odpoutat se od nevhodné společnosti pijících lidí a vytvořit si zdravější životní styl.

Mezi faktory uzdravit, příznivé výsledky léčby pokládá Kalina (2015) snížení užívání psychoaktivní látky, zlepšení psychického stavu (zejména snížena depresivní a úzkostná symptomatiky a zvýšená sebeúcta), zvýšenou sociální integrovanost (rodina, partnerství, bydlení, zaměstnanost) a snížení kriminality.

Zajímavým faktorem v procesu léčby je mateřství. Hanza (2009) zkoumal účinnými a neúčinnými faktory léčby u 29 bývalých klientek Terapeutické komunity Karlov Sananim (program pro léčbu závislých matek). Zjistil, že vnitřní odhodlání skončit se závislostí na drogách na začátku léčby chybí. Matka zpočátku často touží například jen dostat dítě zpět do vlastní péče, uniknout výkonu trestu apod. Ale primárně problém - tedy přestat brát drogy - řešit nechce. Nechává si staré návyky, partnera, známo, vztahy k rodině apod. Stává se, že v léčbě pak vystupuje jako člověk, který už s drogami nemá vážnější problém z toho prostého důvodu, že má dítě. Dítě je chápáno jako samospasitelné. Avšak hrozba odebrání dítěte z péče či naději získání dítěte zpět do péče se ukázaly jako velmi účinný motivační prostředek pro k nástupu do léčby. Mezi ty faktory, které posilují přesvědčení matek, že je abstinence výhodná, patří především samotný fakt možného soužití s dítětem. Podporuje se navázání úzkého vztahu s dítětem, když matka dokáže výchovně stimulovat jeho chování a může sledovat pokroky v jeho vývoji. Dítě postupně získává elementární jistoty, lépe reaguje na matku, na prostředí komunity a matka může porovnávat pozitiva a negativa života na drogách a bez drog. Pokud připojí se k tomu podpora rodiny, případně partnera, motivace matky se zvnitřňuje, a má tak předpoklady projít léčbou úspěšně. Autorův výzkum vyvrací mýtus, že narození dítěte je mezníkem, který závislou matku automaticky motivuje pro změnu k abstinenci. Zjistil, že 40 % matek přestalo užívat návykové látky jen dočasně.

Jak uvádí Kalina (2008) gendrovo vstřícné služby by měly být komplexnější, reagovat na soubor problémů, které závislé ženy obvykle přinášejí (stigmatizace, stud, pocity viny, dvojitá deviace, partnerské a rodinné vztahy, těhotenství, rizikové chování včetně prostituce, častá traumata v anamnéze, problémy s duševním zdravím) a reflektovat jejich odlišnosti od problémů mužů. Autor dodává, že je důležité, aby služby neodmítali ženy závislé na lécích, aby byly takové programy snadno dostupné v prostoru i čase a umožnily ženám plnit jejich rodinné, především mateřské povinnosti, jinak je zde riziko, že se ženy do programu nezapojí, nebo z něj vypadnou.

5. Přirozený proces zotavení

Termín přirozené zotavení jsme převzali od autora Pavla Nepustila, který se toutle problematikou jako jeden z mála zabývá. Nepustil (2014) překládá termín přirozené zotavení z anglického spojení „natural recovery“, které je široce používané v pracích o ukončení užívání psychoaktivních látek bez odborné pomoci. Autor upřednostnil termín zotavení před slovem úzdrava a přiklání se k jeho chápání, kde nejde o úplné vymizení zdravotních symptomů, ale kdy daný jedinec žije „relativně spokojený život“ v prostředí podle své volby.

Zotavení je osobní a individuální proces přesahující abstinenci. Zotavení je možné charakterizovat jako proces vývoje, který zahrnuje změnu identity a hodnot a který je podporován a udržován změnami sociálních sítí a účastí rodiny. Osobní zdroje, sociální podpora a angažovanost blízkých tvoří kapitál zotavení, který je klíčově zasazen do kontextu dosažitelných zdrojů. Respondenti chápali zotavení jako živý proces, nabývání svobody od závislosti, který není časově ohraničen. Sociální faktory byly často účastníky studie prezentovány jako zásadní pro jejich proces zotavení (Best a kol. 2011).

Mezi studie o přirozeném zotavení patří slavná studia vietnamských veteránů. Původním záměrem bylo zjistit rozsah užívání drog mezi vojáky, kteří se zúčastnili války ve Vietnamu a na základě těchto zjištění naplánovat potřebné léčebné služby pro veterány. Zjistilo se, že 34% vojáků užívalo heroin, 38 % opium a 80 % marihuanu, po třech letech od návratu se k náruživému užívání drog vrátila jen jedna pětina těch, který se označili jako závislí. Léčbou prošly jen 2 % z nich. Existují však další výzkumné zjištění, které odhalily velké procento lidí, kteří se bez léčby zotavili z dlouhodobého užívání drog nebo pití alkoholu. V rámci velké reprezentativní studie ve Spojených státech byly kontaktovány osoby, které před dvěma lety splňovaly diagnózu závislosti na alkoholu podle DSM-IV. Tato studie zjistila především obecně velkou míru zotavení a zároveň také upozornila na možnost přechodu ke kontrolovanému pití. Tato studie zjistila, že 75 % lidí, kteří splňovali kritéria pro závislost, už po dvou letech těmto kritériím nevyhovovalo, přesto některý z nich byli ještě občasnými konzumenty alkoholu. Nějakou formu léčby využilo z celkového počtu pouze 25 % osob, to znamená, že zhruba polovina z účastníků se zotavilo ze závislosti bez léčby (Dawson a kol., 2005). V oblasti závislosti na alkoholu bylo realizovaných několik longitudinálních studií, které odhalily proměny vzorců pití alkoholu v čase, a ukázaly, jak jednotlivci dokáží snižovat nebo eliminovat své pití alkoholu bez jakékoliv odborné intervence. Ze všech dostupných studií, které porovnávali léčených a neléčených pacientů se dají formulovat 3 hlavní zjištění:

Závažnost problémů s psychoaktivními látkami bývá vyšší u léčené populace.

Mezi významné faktory, které hrají hlavní roli v procesu zotavení, se často v mnohém neliší, patří sem sociální opora, rozvoj nových aktivit, zapojení do nových vztahů.

Lidé, který neprošli léčbou mnohem častěji pokračují v kontrolovaném užívání psychoaktivních látek - dá se to vysvětlit tím buď nižší závažností problémů, nebo také (ne) vystavení diskurzu o nutnosti doživotní abstinenci (Nepustil, 2014).

Lindenmeyer (2008) uvádí, že představa závislosti na alkoholu jako jednotně probíhajícího onemocnění, chronicky progradujícího a nakonec vedoucího ke smrti a sociálnímu úpadku se

ukázala jako falešná. V různých dlouhodobých studiích se u závislých na alkoholu dají zjistit rozmanité průběhové formy. Kromě progradujícího zhoršování jsou v průběhu rozvoje závislosti na alkoholu možné i kolísání mezi těžkými epizodami pití a kontrolovanou konzumací alkoholu, případně abstinencí či spontánní remisí. K spontánnímu průběhu autor dodává, že v přehledových pracích se odhaduje roční prevalence počtu spontánní remisí na 20 %. Počet trvale abstinence osob je ale určitě zřetelně nižší.

Nepustil (2015) vycházejí z vlastního výzkumu založeného na 19 narativních rozhovorech s osobami, které užívaly v minulosti pervitin a zotavili se bez odborné pomoci (respondenti v minulosti užívali pervitin déle než rok, v intenzitě více než dvakrát týdně a v době rozhovoru ho neužívali už víc než pět let, zásadní podmínkou pak bylo, že při přestavě s tímto pravidelným užíváním jim nebyla poskytnuta žádná odborná podpora). Autor uvádí tři klíčové charakteristiky procesu, kterým respondenti procházeli a které vnímá jako společné pro proces zotavení bez ohledu na přítomnost nebo absenci odborné pomoci. Jmenovitě to jsou: jedinečnost, bezhraničnost a vztahovost.

Z uvedeného vyplývá, že ačkoli osoby, které prošly přirozeným procesem zotavení abstinují od psychoaktivních látek méně často, než osoby které prošly odbornou léčbou, přesto dokáží „žít spokojený život“. V odborné léčbě žen by proto bylo vhodné klást menší důraz na doživotní abstinenci, v indikovaných případech se více zaměřit na kontrolované pití, ale především na se více věnovat rozvoji osobnosti, vztahů a kreativě.

6. Závěr

Z dosavadních poznatků vyplývá, že ženy patří mezi rizikovou skupinu vzhledem k vzniku a rozvoj závislosti. Nelze zcela zabránit vzniku závislosti, nebo úplně odstranit její důsledky. Historie prověřila, že ani represivní přístupy ve vztahu k alkoholu nejsou nejúčinnější, jako příklad můžeme uvést prohibici alkoholu v 20. letech 20. století v USA, ale dokládají to i nesčetné výzkumy z této oblasti. Jak efektivně se jeví přístupy, které chápou závislost na alkoholu a její vznik jako multifaktorovou problém a tak přistupují k jejímu řešení. Velký potenciál pro obohacení této teorie i praxe vidíme v dalším výzkumu přirozeného zotavení.

Referencie

BEST, D.; GOW, J.; TAYLOR, A.; KNOX, A.; WHITE, W. Recovery from heroin or alcohol dependence: a qualitative account of the recovery experience in Glasgow. In *Journal of Drug*, 2011, vol. 41, n. 3, pp. 359-377.

CIMBÁLOVÁ, D. Alkoholizmus a žena – terra ignorata. In JANIÁKOVÁ, D., *Tak už dost! : východiská zo závislosti*. Bratislava: KONTAKT, 2003, s. 135-143. ISBN 80-96898-0-7.

DAWSON, D.A.; GRANT, B.F.; STINSON, F.S.; CHOU, P.S.; HUANG, B., RUAN, W.J. Recovery from DSM-IV alcohol dependence. 2005. In NEPUŠTIL, P. *Bez léčby to jde: proces přestávání s pervitinem bez odborné pomoci*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2014. 121 s. ISBN 9788021067547.

FROUZOVÁ, M. Závislost na procesech. In KALINA, K. a kol. *Základy klinické adiktologie*. Kap. 17. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 237-249. ISBN 978-80-247-1411-0.

HANZA, P. Po porodu neberu. In Preslová, I.; Maxová, V. (eds.), *Ženy a drogy*. Sborník z odborné konference, Praha: SANANIM, 2009, s. 23-30. ISBN 978-80-254-5133-5.

HELLER, J.; PECINOVSKÁ, O. *Závislost známá neznámá*. Praha: Grada Publishing, 1996, 168 s. ISBN 80-7169-277-8.

HERETIK, A, ml., HERETIK, A, sr., NOVOTNÝ, V., RITOMSKÝ, A, PEČEŇÁK, J. *EPIAF - Epide-miologie alkoholizmu a fajčenia na Slovensku*. Nové Zámky: Psychoprof, 2008, 152 s. ISBN: 978-80-89322-01-5.

International guide for monitoring alcohol consumption and related harm. [online]. WHO, 2000 [cit. 2018-20-7]. Dostupné z: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66529/WHO_MSD_MSB_00.4.pdf?sequence=1.

KALINA, K. Ženy a muži jako specifické cílové skupiny. In: *Základy klinické adiktologie*. Kap. 19. Praha: Grada Publishing. 2008, s. 265-274. ISBN 978-80-247-1411-0.

KALINA, K. Faktory významné pro léčbu, změnu a úzdravu. In *Klinická adiktologie*. Kap. 35. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 607 -622. ISBN 978-80-247-4331-8.

KUNDA, S. *Klinická diagnostika alkoholizmu*. Martin: Osveta 2014, 104 s. ISBN 978-80-8063.

LINDENMEYER, J. *Závislost' od alkoholu: pokroky v psychoterapii*. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2008, 137 s. ISBN 978-80-88952-54-1.

LÚČNA, S. Dopad alkoholu na ženský organizmus. *Čistý deň*, 2002, roč. 6, č. 2, s. 8-9, ISSN 1336-4243.

MCCRADY, B. S.; EPSTEIN, E. E. *Addictions: A Comprehensive Guidebook*. New York: Oxford University Press, 2013, 944 s. ISBN 978-0-19-975366-6.

MILLEROVÁ, G. *Adiktologické poradenství*. Praha: Galén, 2011. 461 s. ISBN 978-807262-765-3.

NEPUŠTIL, P. *Bez léčby to jde: proces přestávání s pervitinem bez odborné pomoci*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2014. 121s. ISBN 9788021067547.

NEPUŠTIL, P. Přirozené zotavení. In Preslová, I.; Maxová, V. (eds.), *Úzdrava a drogy*. Sborník z odborné konference, Praha: SANANIM, 2015, s. 65-68. ISBN 978-80-904536-7-8.

NEŠPORA, K. *Jak překonat problémy s alkoholem*. Praha: Sportpropag, 2004, 128 s., neprodajné.

NEŠPORA, K. *Návykové chování a závislosti*. Praha: Portál, 2007, 170 s. ISBN 978-80-7367-267-6.

PRESLOVÁ, I. Gender a drogy. In KALINA, K. a kol. *Klinická adiktologie*. Kap. 32. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 559-568. ISBN 978-80-247-4331-8.

Ústav zdravotníckych informácií a štatistiky: Psychiatrická starostlivosť v SR 2016. [online]. Bratislava 2017 [cit. 2018-20-7]. Dostupné z: <http://www.nczisk.sk/Documents/publikacie/2016/zs1704.pdf>

VELEMÍNSKY, M., ŽIŽKOVÁ, B. *Péče o těhotné ženy užívající psychotropní látky v těhotenství*. Praha: Triton, 2008, 341 s. ISBN 978-80-7387-095-9

Vyhodnocovanie potrieb dieťaťa z hľadiska bezpečia podľa modelu Signs of safety

Assessing the child's needs in terms of safety according to the Signs of Safety model

Markéta Rusnáková, Michaela Janáková, Boris Pták²⁷

Abstrakt

Úvod: Model Signs of safety predstavuje inovatívny model pri práci s deťmi v nepriaznivom rodinnom prostredí, založený na silných a bezpečných prístupoch v súvislosti s ochranou detí. Cieľ: Cieľom predkladaného príspevku je predstavenie a charakteristika austrálskeho modelu Signs of safety. Materiály a metódy: Za účelom naplnenia stanoveného cieľa bola použitá metóda štúdia odbornej literatúry – literárna metóda. Pri štúdiu odbornej literatúry bola pozornosť sústredená najmä na domáce a zahraničné odborné zdroje. Výsledky: Článok sa venuje problematike vyhodnocovania potrieb ohrozeného dieťaťa, postupu vykonávania opatrení sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately podľa legislatívneho rámca v Slovenskej republike a internej normy orgánov sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately. Neskôr článok fokusujeme na vývoj a aplikáciu modelu Signs of Safety vo svete a špeciálne na jeho využitie v Českej republike. Hlavný prínos vidíme v zosumarizovaní vybraných výskumných zistení z danej oblasti ako príklady dobrej praxe. Záver: Na základe teoretickej analýzy môžeme konštatovať, že model Signs of safety je inovatívnym, užitočným a prínosným modelom pri práci s ohrozeným dieťaťom. Vnímame ho ako vhodný pre začatie procesu aplikácie do sociálnoprávnej ochrany a kurately na Slovensku.

Kľúčové slová: Dieťa. Rodina. Potreby detí. Signs of safety.

Abstract

Introduction: The Signs of Safety model is an innovative model for working with children in an unfavorable family environment, based on strong and safe approaches to child protection. Objective: The aim of this paper is to present and characterize the Australian model of Signs of safety. Materials and Methods: In order to fulfill the stated goal, the method of study of literature - literary method was used. In studying professional literature, attention was focused mainly on domestic and foreign professional resources. Results: The article deals with the needs assessment of the needs of a child at risk, the procedure for the implementation of measures for the social and legal protection of children and social care according to the legislative framework in the Slovak Republic and the internal standards of the bodies of social and legal protection of children and social injuries. Later on, we focus on the development and application of the Signs of Safety model in the world and especially on its use in the Czech Republic. We see the main benefit in summarizing selected research findings from the area as examples of good practice. Conclusion: Based on the theoretical analysis, we can state that the Signs of Safety model is an innovative, useful and beneficial model when working with a child at risk. We consider it suitable for launching the application process into social protection and custody in Slovakia.

Key words: Child. Family. Child's needs. Signs of Safety

1. Úvod

Socializácia a vývin človeka v rodine tvoria nevyhnutnú časť k pochopeniu každého dieťaťa a naplňania jeho potrieb. Ideálne je poskytnúť dieťaťu, ktoré sa narodí, vhodné podmienky a umožniť mu prirodzený vývin, kde sa naplňujú jeho potreby prirodzeným spôsobom. Rozpoznať aj keď často len latentne prejavované disharmónie v procese

²⁷ doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD. Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok, marketa.rusnakova@ku.sk

Mgr. Michaela Janáková, katedra Sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok, m.janakova9@gmail.com

Mgr. Boris Pták, Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok, boris.ptak@ku.sk

socializácie a vo vývine je dôležitým predpokladom pre ich úpravu. Pod pojmom socializácia rozumieme proces, v ktorom sa utvára osobnosť človeka, osvojuje si kultúru, v ktorej žije a prebieha začleňovanie jedinca do systému spoločenských vzťahov tým spôsobom, že si postupne vytvára väzby s inými ľuďmi

2. Spôsoby vyhodnocovania potrieb ohrozeného dieťaťa

Definíciu ohrozeného dieťaťa poznáme z charakteristík rôznych autorov, ale na to, aby sme vedeli posúdiť, či dieťa žije v nebezpečnom rodinnom prostredí slúži aj diagnostika, pomocou ktorej získame najobjektívnejšie poznatky o klientovi a jeho sociálnom okolí (Strieženec, 1996) Uskutočňujeme ju pomocou presných diagnostických metód, ktoré sú zamerané na zisťovanie, hľadanie príčin, ktoré súvisia s klientovou nepriaznivou situáciou. V našom kontexte to chápeme ako zisťovanie všetkých možných informácií o rodine, v ktorej sa nachádza dieťa, ktoré je ohrozené. V diagnostickej terminológii poznáme dva náhľady na tento proces. Prvým je samotná diagnostika, ktorá zastupuje celkový dynamický proces ako cieľavedomú činnosť a druhým je výsledok z tohto procesu a teda diagnóza. Diagnóza bez predchádzajúceho diagnostikovania nemôže vystupovať ako tak sama o sebe, pretože by to bol len obyčajný výrok bez hlbšieho preskúmania podstatných znakov. (Vašek, 2011). Gabura (2012) spomína, že slovo diagnostika sa často v modernej literatúre nahrádza slovom posudzovanie. Taktiež tvrdí, že posudzovanie (diagnostika) v pomáhajúcich profesiách je spájané skôr s opresívnymi prístupmi, kde pracovník zastáva pozíciu experta na klientove problémy a vypracováva posudky z práce s klientom (napr. návšteva rodiny – výstup z návštevy rodiny) (Gabura 2012). Autorka Mydlíková (2002) opisuje cieľ diagnostiky a celého diagnostického procesu ako sumár poznatkov, dôvodov prečo problém vznikol, o faktoroch, ktoré majú na problémovú situáciu aktuálny dopad a dôsledkoch, ktoré problém a situácia, v ktorej sa rodina ocitla spôsobuje (Mydlíková. 2002). Gabura (2012) ešte dodáva, že tým, že je každá rodina charakteristicky iná, autentická tak neexistuje jednotná diagnostika pri práci s rodinou. Podľa autora diagnosticky najjednoduchšie sú rodiny s najťažšími poruchami v ich systéme a naopak najťažšími sú tie, ktorých problémy sú menšie, skryté (Gabura, 2012). Pri diagnostike/posudzovaní rodiny je na základe vyššie spomenutého viac než vhodné použiť viac ako jednu metódu. Tieto metódy spracovali mnohí autori, my sme si však vybrali popis metód od autorov Matoušek, Pazlarová (2014), pretože sa nám zdajú najkomplexnejšie popísané a zadefinované:

- Rozhovor, ktorý sa sústreďí na vlastné správanie člena rodiny, ktorý je posudzovaný a hodnotený
- Rozhovor, ktorý sa týka správania iných členov rodiny a fungovaní rodiny ako celku
- Pozorovanie spontánnych reakcií rodiny
- Pozorovanie reakcií rodiny na vopred zadané úlohy
- Dotazníky a testy
- Rozbor dokumentov
- Genogram
- Ekomapa (Matoušek, Pazlarová, 2014).

Posledné dve metódy, sú metódami, ktoré sú veľmi efektívne v procese posudzovania potrieb v rodinnom systéme a teda v rodine. Matoušek a kol. (2013) k nim v práci s rodinou pridáva aj prípadovú konferenciu, na základe ktorej je vytvorený individuálny plán starostlivosti o dieťa a rodinu a jej súčasťou je aj stretnutie rodiny s profesionálmi, ktorí sú s touto rodinou v kontakte (Matoušek, 2013). Kanasová (2008) opisuje úlohy sociálneho pracovníka podobne ako vyššie spomenuté princípy, na základe ktorých by mal postupovať.

Taktiež opisuje interdisciplinárnosť, pri ktorej konkretizuje, že sa priam vyžaduje práca s odborníkmi z oblasti školstva z oblasti práva, zdravotníctva a so samotnou rodinou. Ďalej má sociálny pracovník za úlohu vypracovať anamnézu, na základe ktorej získa náhľad na doterajší vývoj problematiky v rodine a na základe ktorej získa sociálnu diagnózu, ktorá predstavuje základ pre určenie ďalšieho postupu a pre sociálnu terapiu Kanasová (2008).

Najčastejšie a najzákladnejšie metódy práce pri diagnostike syndrómu CAN vytýčila autorka Hudecová (In: Hroncová, Kraus a kol., 2008) nasledujúce:

1. Návšteva pracovníka v rodine – prostredníctvom tejto návštevy a samotného spoznania sa s rodinou v jej prirodzenom prostredí sociálny pracovník získava väčšiu dôveru, otvorenejšiu komunikáciu a ľahšie dokáže ovplyvniť ich život k lepšiemu,
2. Rozhovor – ako sme už spomínali, rozhovor je asi najčastejšou metódou v sociálnej práci a pri diagnostike syndrómu CAN je veľkou výhodou použiť anamnestický rozhovor, ktorý nám bližšie popíše situáciu v rodine od minulosti až po súčasnosť (medzigeneračné vzťahy) (Hudecová In: Hroncová, Kraus a kol., 2008).

3. Postup vykonávania opatrení Sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v Slovenskej republike

Vykonávanie opatrení SPOD a SK pre detí je zásahom do jeho rodinného prostredia a na dieťa má obrovský vplyv a to na jeho súčasný a budúci život. Preto je veľmi dôležité dieťa aktívne zapájať do procesu a tak isto aj jeho rodinu, príbuzných a vonkajšieho sociálneho okolia. V nasledujúcej podkapitole si popíšeme osobnosť a činnosti sociálneho kurátora a postup orgánu SPOD a SK v plánovaní sociálnej práce pri vykonávaní jej opatrení podľa internej normy č. IN – 067/2012 a zákonov, ktoré tieto opatrenia definujú. Tieto opatrenia vykonávajú kvalifikovaní zamestnanci v zmysle zákona 400/2009 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov a zákona č. 305/2005 Z. z.

Osoba a činnosť sociálneho kurátora

Sociálny kurátor je sociálny pracovník, ktorého absencia v štruktúre štátnej sféry spôsobila sťaženie fungovania sociálneho systému krajiny. Jeho kvality sú postavené na základnej ľudskej dôstojnosti a humánnosti a sú vyjadrené v etickom kódexe sociálneho pracovníka. Vlastnosti, ktorými by mal disponovať majú pôvod v období začiatkoch rozvoja sociálneho školstva. Hlavným cieľom bolo vytvoriť taký obraz profesie, ktorý by bol čo najideálnejší a podstatnú úlohu zohráva ľudský vzťah medzi pomáhajúcim pracovníkom a jeho klientom (Lešková, 2012).

Do štátnej služby je možné prijať občana, ktorý sa o vykonávanie opatrení v štátnej službe uchádza v prípade, že spĺňa nasledujúce predpoklady:

- a) jeho vek dosiahol 18 rokov,
- b) má spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu
- c) je bezúhonný,
- d) spĺňa kvalifikačné predpoklady,
- e) vzdelanie,
- f) osobitný kvalifikačný predpoklad podľa osobitného predpisu,
- g) ovláda štátny jazyk,
- h) úspešne prešiel výberovým konaním alebo výberom, ak to nie je stanovené zákonom alebo osobitným predpisom inak (zákon č. 400/2009 z. z.).

V Prílohe č. 1 Zákona 400/2009 Z. z. o štátnej službe sa spomínajú hlavné činnosti, ktoré ma sociálny kurátor vykonávať:

- a) samostatné ucelené odborné činnosti vo vymedzenom úseku,
- b) rozhodovanie a usmerňovanie aktivít vo vymedzenom úseku štátnej správy v orgánoch miestnej štátnej správy, alebo v orgánoch alebo úradoch, ktoré vykonávajú štátne záležitosti,
- c) rozhodovanie v prvom stupni správneho konania,
- d) samostatné odborné spracúvanie návrhov rozhodnutí vykonávanie kontroly dozoru alebo inšpekcie vo vymedzenom úseku,
- e) tvorba a koordinovanie koncepcii a programov rozvoja príslušnom odbore štátnej služby,
- f) kontrolná a metodická činnosť, vydávanie rozhodnutí,
- g) riadenie, koordinovanie a usmerňovanie aktivít na úseku sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately,
- h) vykonávanie opatrení na zabezpečenie ochrany dieťaťa,
- i) na zmiernenie a zamedzení prehĺbovania opakovania porúch všestranného vývinu dieťaťa (Príloha č. 1 k zákonu č. 400/2009 Z. z. Charakteristiky platových tried štátneho zamestnanca).

Postup práce orgánu SPOD a SK pri vykonávaní opatrení podľa internej normy č. č. IN – 067/2012

Opatrenia SPOD a SK vykonáva Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny predovšetkým:

- na základe upozornenia porušovaniu práv dieťaťa,
- na požiadanie dieťaťa o pomoc pri ochrane svojich práv,
- pri požiadaní rodiča alebo o dieťa sa starajúcej osoby o pomoc pri výkone svojich práv a povinností
- na základe podnetu inej inštitúcie (napr. škola, zdravotnícke zariadenie, súd), resp. fyzickej osoby,
- na základe vlastných zistení.

Postup, ktorý orgán SPOD a SK rieši je nasledovný:

- a) posúdenie životnej situácie dieťaťa a rodiny, určenie miery ohrozenia,
- b) výkon samotných opatrení orgánu pre zabezpečenie nevyhnutnej ochrany dieťaťa,
- c) vytvorenie celkového plánu sociálnej práce:
 - I. zadefinovanie cieľu a plánu,
 - II. zadefinovanie úloh a zodpovednosti za ich plnenie,
 - III. písomné vypracovanie plánu,
- d) vykonanie opatrení SPOD a SK,
- e) vyhodnotenie plánu.

Tieto fázy postupu sa navzájom prelínajú a dopĺňajú a nie je možné ich oddeľovať a v každom prípade je potrebné pristupovať ku všetkým klientom – deťom individuálne a posudzovanie životnej situácie rodiny vzťahovať k potrebám dieťaťa. Pri posudzovaní životnej situácie musí pracovník pracovať hĺbkovo a tým vlastne identifikuje potreby dieťaťa a jeho rodiny. Zisťuje fungovanie rodiny v minulosti, aké problémy má v súčasnosti a ako je schopná svoje fungovanie zmeniť. Tieto informácie sa získavajú prostredníctvom:

- a) rozhovorom s dieťaťom, rodinou resp. s ostatnými osobami ktoré vykonávajú starostlivosť o dieťa, so susedmi, širšou rodinou ...,
- b) zo šetrenia priamo v rodinnom prostredí,

- c) z vonkajšieho pozorovania, kde sa pozorujú najmä prejavy starostlivosti rodičov o dieťa a jeho celkového stavu,
- d) spolupráce s inými subjektmi (vzdelávacia inštitúcia, lekár...).

Aby pracovník SPOD a SK vedel posúdiť životnú situáciu dieťaťa a jeho rodiny, sústreďí sa najmä na nasledujúce oblasti:

- a) fyzický, psychický a sociálny stav dieťaťa,
- b) funkčnosť rodiny, rodičovské kompetencie a vzťahy v rodine,
- c) stanovenie miery ohrozenia.

Na základe získaných informácií a analýzy je pracovník schopný stanoviť diagnózu a zadefinovať spôsob zabezpečovania napĺňania potrieb dieťaťa. (interná norma č. č. IN – 067/2012).

4. Model Signs of safety a jeho použitie vo svete a Českej republike

Model Signs of safety predstavuje inovatívny model pri práci s deťmi v nepriaznivom rodinnom prostredí, založený na silných a bezpečnostných prístupoch v súvislosti prípadovej ochrany detí. Model sa začal vyvíjať v západnej Austrálii. Signs of safety priťahuje medzinárodnú pozornosť a používa sa v Austrálii a jurisdikciách v USA, Kanade, Veľkej Británii, Švédsku, Holandsku, Novom Zélande a Japonsku. V nasledujúcej kapitole si tento model predstavíme viac do hĺbky a teda jeho vznik, používanie vo svete, výskumy a nakoniec si opíšeme licenčný program Signs of safety.

Prístup Signs of safety by sa nemal považovať za pevný výrobok. Naďalej sa vyvíja. Rovnaký proces spolupráce, ktorý vytvoril používanie prístupu v Austrálii, sa používa v prebiehajúcich projektoch Signs of safety po celom svete - napríklad Olmsted a Carver Counties v Minnesote; USA; Gateshead, Anglicko; Nagoya, Japonsko; Drenthe, Holandsko; Štokholm a Trollhatten; Švédsko. Model sa naďalej rozvíja na základe toho, ako praktizujúci pracovníci používajú tento prístup. Táto metóda zakrýva obvyklú medzeru medzi praxou a teóriou práce v systéme ochrany detí a ponúka odlišný spôsob teoretického poňatia práce v systéme ochrany detí. Vychádzajúc zo skúseností a múdrosti praktických pracovníkov z toho, čo funguje, sa vyvinul druhý 3-stĺpcový rámec hodnotenia bezpečnosti týkajúci sa témy "Čoho sa obávame?", "Čo funguje dobre?" A "Čo by sme potrebovali aby sa stalo?". Je to v podstate to isté ako metóda troch domov a sprievodcov / rozprávkových bytostí, ktoré boli vyvinuté pre prácu s deťmi na Novom Zélande a v Západnej Austrálii.

Model Signs of safety, ako sme už spomínali, používajú mnohé krajiny. Najbližšie od nás s ním pracuje organizácia Lumos v Českej republike, V Českej republike pôsobí táto organizácia od roku 2008. Hlavným cieľom činnosti organizácie je pomáhať vládnym a miestnym úradom so zavedením národného akčného plánu pre transformáciu a zjednotenie systému starostlivosti o ohrozené deti, ktorý bol schválený vládou v roku 2009. Česká republika stále patrí ku krajinám s najvyšším počtom inštitucionalizovaných detí v Európe. Počas posledných 20 rokov navyše česká vláda investovala financie do rozvoja a renovácie viac ako troch stoviek inštitúcií pre deti. Celkový počet detí v inštitúciách sa doteraz znížil z 11 200 detí v roku 2006 na 8 285 v roku 2014. V Českej republike je navyše stále roztrieštený systém starostlivosti o deti pod tri rôzne ministerstvá a neexistuje veková hranica pre umiestňovanie detí do ústavov, ako je to zaužívané vo väčšine európskych krajín vrátane Slovenska. Lumos sa zameriava predovšetkým na prevenciu, prijímanie nových detí do inštitucionálnej starostlivosti a podporuje úrady pri rozvoji komunitných služieb pre biologické rodiny a pri rozvoji náhradnej rodinnej starostlivosti.

4.1. Práca organizácie Lumos v Českej republike

Organizácia pracuje na národnej úrovni a snaží sa zvýšiť povedomie o negatívnom vplyve inštitucionalizácie na deti. Tiež sa venujú školeniu stovky odborníkov zapojených do systému starostlivosti o ohrozené deti - napríklad v sociálnych službách, v školstve a v zdravotníctve. Učia ich zručnostiam, ktoré sú nevyhnutné pre rozvoj systému, ktorý pri rozhodovaní kladie dôraz na individuálne potreby detí, minimalizuje separovanie detí od rodín a ich umiestňovanie do inštitúcií a podporuje zaradenie detí a rodín do systému terénnych služieb. V roku 2013 vošla do platnosti novela Zákona o sociálnoprávnej ochrane detí, ktorej prijatie bolo podporované práve organizáciou Lumos i ďalšími organizáciami. Lumos poskytoval školenia v témach, ktoré nový zákon priniesol. Ďalšou oblasťou činnosti organizácie je podpora rozvoja pestúnskej starostlivosti, ktorá je nevyhnutným prvkom systému starostlivosti o ohrozené deti v prípadoch, keď nie je možné, aby dieťa naďalej zostalo vo svojej biologickej rodine. Nový zákon významne zlepšil systém pestúnskej starostlivosti aj kvalitu práce sociálnych pracovníkov v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí. Počet detí v pestúnskej starostlivosti sa zvýšil zo 4 613 v roku 2006 na 8 606 v roku 2013 (www.wearelumosorg).

Organizácia Lumos poskytuje rôznu škálu vzdelávacích aktivít, medzi ktoré patrí:

1. vyhodnocovanie situácie dieťaťa a jeho rodiny - úvod do problematiky,
2. základy vzťahových väzieb - Príloha (prebieha akreditácia MSPV),
3. nábor pestúnov,
4. desať prvkov deinštitucionalizácie,
5. zmluva o právach dieťaťa,
6. vyhodnocovanie potrieb detí so zdravotným postihnutím,
7. zapájanie detí so zdravotným postihnutím do rozhodovania o veciach, ktoré sa ich týkajú,
8. príprava detí na premiestnenie (malých detí, starších detí, postihnutých detí),
9. práca so životným príbehom,
10. školenie pre pracovníkov pôrodnice o pestúnskej starostlivosti na prechodnú dobu,
11. školenie o transformácii systému starostlivosti o ohrozené deti pre domácnosti pre zdravotne postihnutých a školské zariadenia ústavnej výchovy
12. ďalšie... (www.wearelumosorg).

4.2. Výskum Signs of safety

Výskum, ktorý si predstavíme bol organizovaný Austrálskym centrom pre ochranu detí - „Signs of safety“ výskumný program. V roku 2013, v piatom roku celoštátnej implementácie, oddelenie pre ochranu detí a podporu rodiny (DCPFS) zapojilo austrálske centrum pre ochranu detí (ACCP) so sídlom na univerzite v Južnej Austrálii, aby vytvorilo trojročný program výskumu, ktorý preskúma vplyv a rozsah prístupu. Signs of safety prináša spoľahlivé zlepšenia práce a výsledky pre:

- deti, ktorým hrozí zneužívanie a zanedbávanie a / alebo ktorí sú v starostlivosti mimo domova, – rodičov, ktorí sú zaznamenaní v systéme ochrany detí a s tým súvisiacich procesoch,
- opatrovateľov starajúcich sa o deti,
- externých partnerských organizácií, ktorí zabezpečujú model Signs of safety a pracujú v komplexnej oblasti ochrany detí (Idzelis, Nelson-Dusel, 2013).

Program výskumu okrem toho skúmal implementáciu Signs of safety za posledných päť rokov, pričom venoval osobitnú pozornosť etapám implementácie a vzájomnej súťaži pracovníkom v organizáciách. Program výskumu bol vedený výskumníkom Dr. Mary Salveronom a zástupkyňou riaditeľa docentkou Leah Bromfield. K dnešnému dňu pracujú na témach ako Rozvoj výskumného rámca a modelu zahŕňajúceho logiku výsledkov resp. teóriu reprezentácie zmien, aby sa vyhodnotil vplyv prístupu Signs of safety na deti, rodičov, rodiny, opatrovateľov, praktikantov a iné externé partnerské organizácie a kľúčové zainteresované strany, Logika výsledkov (alebo programová logika) a ukazuje, prečo a ako sa predpokladá, že program funguje., Detská štúdia na otestovanie hodnotiaceho nástroja s cieľom zhromaždiť názory detí a mladých ľudí o tom, do akej miery ich pridelení pracovníci pracujú a umožňujú im účasť na vyšetřovaní ochrany detí, Aplikácia poznatkov o šírení inovácie a implementácie vedy pomôcť vysvetliť organizačnú cestu oddelenia, na základe implementácie Signs of safety v západnej Austrálii, Existujúce výskumy a hodnotenie. Vzhľadom na to, že tento model bol prvýkrát vyvinutý, v mnohých jurisdikciách, bolo uskutočnených mnoho malých štúdií, v krajinách ako západná Austrália, Drenthe, Holandsko, rôzne oblasti Minnesoty, Gateshead, Anglicko, štvrte v Kodani a Open Home Foundation na Novom Zélande. Štúdie v týchto lokalitách ukázali, že model Signs of safety:

- zvyšuje morálku pracovníkov,
- zvyšuje jasnosť a rozhodovanie odborníkov,
- zlepšuje a sústreďuje vzťahy medzi praktizujúcimi a rodinami,
- zlepšuje spoluprácu medzi systémom ochrany detí a ostatnými odborníkmi, – znižuje mieru vyňatia dieťaťa,
- skracuje riešenia prípadov organizáciám (<https://www.signsofsafety.net/research/>)

5. Záver

Rodina je od nepamäti najzákladnejšou a neoddeliteľnou súčasťou spoločnosti. Jej ochrana má byť našou prioritou a hlavne aj prioritou štátu. Ak je rodina zdravá, dokáže plnohodnotne naplniť svoje funkcie a zároveň je vhodným nástrojom prevencie pred vznikom patologických javov. Hlavným dôvodom môže byť aj to, že takáto rodina saturuje významnú potrebu bezpečia. V súčasnosti rodinu ohrozujú rôzne podnety z vonku a zároveň aj z vnútra. Toto ohrozenie môže byť rôzne napr. sociálne vylúčenie, rozvody, strata práce a s tým úzko spojená chudoba, násilie na ženách a deťoch a pod. Domnievame sa, že vyššie prezentovaný model Signs of safety môže byť prínosným a efektívnym spôsobom práce s ohrozenými rodinami v našich sociokultúrnych podmienkach.

Cieľom nášho príspevku bolo predstavenie a charakterizovanie austrálskeho modelu Signs of safety. Na základe teoretickej analýzy sme dospeli k zisteniu, že model Signs of safety je užitočným a prínosným modelom pri práci s ohrozeným dieťaťom. Vzhľadom na to považujeme za vhodné aplikovať daný model na sociokultúrne podmienky Slovenska

Referencie

GABURA, J. 2012. Teória rodiny a proces práce s rodinou. Bratislava: Iris, 2012. 318s. ISBN 978-8089256-95-2.

HRONCOVÁ, J. KRAUS, B. a kol. 2006. Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov. Banská Bystrica:PF UMB, 2006. 251s. ISBN 8080832234.

HULÍNOVÁ, V. – ŠTEFÁKOVÁ, L. a kol. 2016. Metódy a metodika sociálnej práce II. : problémové životné situácie klienta a ich riešenie. Ružomberok: Verbum, 2016. 263s. ISBN 978-80-561-0386-9.

IDZELIS ROTHE, M. - NELSON-DUSEK, S. - KRYPEK, M. 2013. Innovations in child protection services in Minnesota – research chronicle of Carver and Olmsted Counties. St. Paul. MN: Wilder Research, 2013.

Interná norma orgánu Sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately č. č. IN – 067/2012

KASANOVA, A. 2008. Sprievodca sociálneho pracovníka I. rodina a deti. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008, 449 s. ISBN 978-80-8094-277- PF UMB, 2007, 176 s. ISBN 978-80-8083-478-4.

LEŠKOVÁ, L. 2012. Sociálny kurátor pre deti a sociálna práca. Prešov: Michal Vaško, 2012. 327 s. ISBN 978-80-7165-895-5.

MATOUŠEK, O. a kol. 2013. Metody a řízení sociální práce: 3. aktuál. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, 395 s. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, O. - PAZLAROVÁ, H. 2014. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 2. rozšírené vyd. Praha: Portál, 2014, 216 s. ISBN 978-80-262-0522-7.

MYDLÍKOVÁ, E. – GABURA, J. – SCHAVEL, M. 2002. Sociálne poradenstvo. Bratislava: ASSP, 2002, ISBN 80-968713-1-5.

Príloha č. 1 k zákonu č. 400/2009 Z. z. Charakteristiky platových tried štátneho zamestnanca.

STRIEŽENEC, Š. 1996. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava: Vydavateľstvo AD, 1996, 255 s. ISBN 80-967589-0-X.

VAŠEK, Š. 2011. Základy špeciálnej pedagogiky. 5. doplnené vydanie. Bratislava : Iris, 2011. 228 s. ISBN 987-80-89229-21-5.

www.signsofsafety.net/research

Základné informácie o organizácii Lumos, dostupné na internete: <http://czech.wearelumos.org>

Zákon NR SR č. 400/2009 Z. z. Zákon o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Problém socializace žáků a studentů s mentálním postižením

The problem of socializing pupils and students with mental disabilities

Bohumil Stejskal²⁸

Abstrakt

Autor zdůrazňuje vzájemné propojení školské a sociální problematiky, kritizuje některá současná nesprávná rozhodnutí v řídicí činnosti a požaduje jejich nápravu. Ve školství pokládá za nesprávný krok rušení základních škol praktických, v oblasti sociální práce tolerování nepracujícím rodičům, aby zakazovali svým ve škole úspěšným patnáctiletým dětem pokračovat ve studiu a nutili je být rovněž jako oni nezaměstnanými.

Klíčová slova: Mentálně postižený. Socializace. Sociální učení. Nezaměstnaný. Speciální škola. Společnost. Pracovní uplatnění. Výchova. Vzdělávání.

Abstract

The author emphasizes the interconnection of the school and the social sphere and criticizes some of the current system decisions and proposes their correction. In education, the author regards the dissolution of practical schools as a wrong step. In the field of social work he criticizes tolerance for non-working parents to forbid their offspring successful in school to continue their studies and also urged them to be like them unemployed.

Keywords: Mentally handicapped. Socialization. Social learning. Unemployed. Special school. Society. Employment. Upbringing. Education.

Dnes se na vás obracím s žádostí o pomoc, neboť jste našimi blízkými spolupracovníky, protože často jde o propojení školské a sociální problematiky, v tomto případě o úspěšnost zařazení žáků a studentů s handicapem do života společnosti. Tento průnik je naprosto zřejmý i v otázce, ke které chci krátce hovořit.

Chci upozornit na problém, který se týká nejpočetnější skupiny jedinců se zdravotním postižením na cestě do života společnosti – jejich socializace. Na této cestě k hlavnímu cíli výchovy a vzdělávání těchto jedinců nelze s některými současnými postupy zcela souhlasit a vy byste nám mohli jako profesionálové v této věci pomoci. Upřesněme si vzájemně některé pojmy, abychom si dobře rozuměli. Tedy socializaci chápeme my i vy jako proces „vrůstání“ jedince do života společnosti, k čemuž je zapotřebí osvojovat si potřebné společenské chování, kulturu, normy, společenské hodnoty, způsoby jednání atd. Jde o sérii životních proměn člověka, které se vytvářejí jednak výchovným působením k ovládnutí sociálních dovedností, jednak ale také vlivem prostředí, ve kterém člověk žije. V jeho věku do 10 let ve vytváření jeho sociálních dovedností sehrává hlavní roli rodina, od které získává důležité informace o okolním světě. Od nástupu do školy přebírá i první zkušenosti vrstevnické skupiny, tedy především poznatky z rodiny a částečně i od spolužáků a kamarádů formují jeho první vlastnosti a pomáhají mu postupně s větší účinností zapojovat se do určité společenské skupiny. Nazýváme tento proces sociálním učením. Sociální učení může mít různé podoby, ale i rozdílnou účinnost. Nejčastěji to jsou hry, sociální čtení příběhů ze života, napodobování a dramatizace různých životních situací s nácvikem správných pozdravů, přivítání a loučení, s nácvikem očního kontaktu, sdílení pozornosti a případné omluvy, pak strukturované řešení prostoru, místa a času k vytvoření požadovaného návyku, a to vše za pomoci vizualizace pomocí obrázků nebo předvádění, vedení, instrukce a demonstrace až k vytvoření pravidel procesuálních schémat, pracovních rozvrhů apod. Z celé řady těchto příkladů sociálního učení

²⁸ doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc. – externí pracovník Technické univerzity v Liberci, Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické, Katedry sociálních studií a speciální pedagogiky, Studentská 2, 461 17 Liberec; e-mailová adresa: bohumil.stejskal@tul.cz; Tel.: 724058391

se prokázalo, že největší vliv a účinnost má předloha vychovatele, zejména jestliže je to osoba blízká vychovávanému nebo osoba, kterou má rád či si jí váží. V těchto případech tedy rodina, v níž dítě získává nejvíce podnětů, ale bohužel někdy i negativních, kdy se rodiče mohou podílet na nově vytvářených protispolečenských postojích dítěte a tím rozhodnou o jeho zařazení do negativní společenské skupiny.

Ale toto vy jistě dobře znáte, a proto vás chci žádat o pomoc. Mám pro to dva důvody. Ten první navazuje na mé loňské vystoupení. Pokud si na něj vzpomenete, vrcholilo zveřejněním výsledků výzkumu provedeného v Ústeckém kraji k rozhodnutí úspěšných absolventů povinné školní docházky nepokračovat ve studiu na střední škole k získání výučního listu. Šlo o žáky základních škol praktických jednak s mírnou mentální retardací, kteří z počátku nestačili na běžnou základní školu, a jednak o žáky ze sociálně nepříznivých rodin. Tito všichni v 15 letech měli předpoklad dále studovat. Při hledání příčin tohoto rozhodnutí bylo zjištěno, že si to jejich rodiče nepřejí a dokonce jim to zakazují. Děti pochopitelně proti tomu neprotestují. Na otázku „Co budeš dělat po prázdninách?“ odpovídaly: „Půjdu na úřad jako táta, máma a brácha.“ Šlo tedy o děti nezaměstnaných rodičů, aby příspěvky do rozpočtu rodiny směřovaly i na tyto děti jako nezaměstnané. Nebylo těžké zjistit údaje o nezaměstnaných v celém kraji. Byly otřesné. Z celého počtu všech nezaměstnaných to byla polovina těch, kteří nehledají práci, protože nechtějí pracovat a žijí ze sociálních dávek a jiných příležitostí. Když uvážíme, že jednou z neúčinnějších cest k socializaci je napodobování a předloha prostředí, tak je zřejmé, že taková rodina poskytuje dítěti nežádoucí vzor norem a jednání. A protože tyto rodiny zpravidla mají i více dětí, lze předpokládat, že počet jedinců, kteří nechtějí pracovat, bude spíše narůstat. Přitom podle údajů v tisku je u nás v současné době tolik pracovních příležitostí, že podniky musí najímat pracovníky i z jiných zemí. Domnívám se, že by se měly vaše orgány do takových rodin podívat. Jejich adresy lze zjistit z dokumentace základních škol praktických, které připravují své absolventy k přijetí na odborná učiliště k získání výučního listu. Toto je první důvod mého vystoupení, neboť dosavadní praxe má dopad i na příští generace. Stát dosud podporuje takové jedince, kteří nechtějí pracovat a současně k tomu vedou i své potomky.

O druhý důvod mého vystoupení se postarala bývalá paní ministryně Valachová. Svá neodborná rozhodnutí o změnách ve školství zahalila do pojmu inkluze, aniž se seznámila s jeho obsahem, nebo ho špatně pochopila asi jako přemísťování žáků ze škol speciálních do škol běžných, a to bez ohledu, zda je to pro ně přínosné. Tím znevýhodnila celý princip inkluze, k němuž řeknu pár slov v závěru. Úroveň speciální péče poskytované v naší zemi žákům s handicapem (podle Zákona č. 561/2004 Sb., ve znění Zákona č. 383/2005 Sb., Zákona č. 49/2009 Sb., a Zákona č. 82/2015 Sb. žákům se speciálními vzdělávacími potřebami) jsme dosud patřili k lepšímu průměru v Evropě, lze i říci hned za nejmúspěšnější státy severní Evropy. Dokladem efektivitv tohoto vzdělávání mohou být úspěchy při jejich zapojování do dalšího života a pracovního uplatnění, úspěchy v soutěžích a v paralympiádách. Nyní osvědčený způsob opouštíme pro pochybný důvod odstranění segregace a speciální péči nahrazujeme podpůrnými opatřeními a asistenty, kterými již nejsou speciální pedagogové a často ani učitelé. To i na námi sledované skupině mentálně postižených, která dnes tvoří největší podíl v celkové množině žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, pro něž je docílení socializace nejtěžší. Těžisté jejich vzdělávání totiž spočívá ve speciálních metodách a didaktikách. Proto potřebují svůj vlastní druh školy. Zatímco u jiných druhů postižení je možné využívat kompenzační pomůcky (např. brýle, sluchadla, vozíčky), které usnadňují člověku zapojení se do pracovního procesu a života společnosti, pro nahrazení mentálního deficitu žádná taková pomůcka neexistuje a IQ je po celý život člověka neměnné. Proto jedinec s mentálním postižením si musí vystačit s tím, co se naučil. Mnozí z nich však mají kromě zvláštností myšlení i poruchy autistického spektra, což jim znesnadňuje komunikaci. Přesto i lidé s mentálním postižením se mohou po zaučení stát spolehlivými pracovníky, kteří

svědomitě vykonávají zejména stereotypní práci mnohdy s větším zaujetím, než lidé nepostižení. Měl jsem možnost navštívit chráněné dílny a pracoviště a viděl jsem, jak se tito jedinci naučí dobře se uplatnit a s jakým zaujetím dokáží být na svou práci hrdi, že ji umí. Často ji vykonávají s větším nasazením, než běžní zaměstnanci. Pýchou našeho školství dosud bylo, že i těmto žákům byla zachována možnost získat střední odborné vzdělání zakončené výučním listem pro některý z 60 učebních oborů. Tomuto středními stupni předchází speciální škola s větším podílem praktického výcviku než teorie s názvem Speciální škola praktická. Současný trend v řízení školství bohužel rovněž směřuje k nesmyslnému zrušení tohoto druhu školy a s převedením žáků do běžných základních škol. Ve školství tedy dochází ke změnám, které pod záštitou neznámé inkluze zhorší cestu k socializaci žákům nejvíce potřebným speciálního vzdělávání.

Závěrem opakuji myšlenku o propojení školní a sociální problematiky, zejména v oblastech vzdělávání a výchovy žáků a studentů s handicapem a společný cíl naší práce jejich úspěšnou socializací. Proto se na vás obracím se žádostí o pomoc a podporu: k prvnímu problému, kdy rodiče, kteří nechtějí pracovat a současně nutí vlastní děti ke stejnému způsobu života, aby nebyli podporováni státem v té míře, kdy se jim to vyplácí. K druhému problému vás prosím jako partnery našich vedoucích pracovníků ve školství, přidejte se k hlasům školské a také rodičovské veřejnosti a upozorněte je, že totální a překotné zrušení speciálních základních škol praktických je v tuto chvíli chybný krok, neboť se osvědčily. Navíc se přimlouvám o větší zastoupení sociálních pracovníků a pracovníků ve funkci asistentů. Dokonce jsem se setkal s informací, že v některých případech u nás si musí rodina sociálního asistenta zaplatit (to však nemám ověřené). V cizině jsem byl svědkem toho, jak rodinu s postiženým dítětem občas navštěvuje sociální pracovnice, aby mohla rodičům poradit a doporučit vhodné postupy a současně viděla, jak je o dítě postaráno (nemohu však posoudit, jak jste na tom s počty pracovníků).

Seznam citované literatury

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ, Z. *Rozvoj sociálních dovedností dětí s autismem*. 1. vyd. Praha: Pasparta, 2013. ISBN 978-80-905576-2-8.

HÁJKOVÁ, V., STRNADOVÁ, I. *Inkluzivní vzdělávání (teorie a praxe)*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3070-7.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 80-7367-060-7.

UNESCO. *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Paris, 2009.

VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9.

ZÍTKOVÁ, H. *Rozvoj sociálních dovedností u žáků na 1. st. ZŠ*. 1. vyd. Pardubice: UP, 2014. ISBN 978-80-7395850-3.

Sociální pracovník v poradenském týmu Univerzity Pardubice

A social worker in the counseling team of the University of Pardubice

Zdenka Šándorová²⁹

Abstrakt

Univerzita Pardubice "pozitivně zasahuje" do života studentů, vysokoškoláků, kteří potřebují podporu nebo pomoc. Nabízí a poskytuje tak nejen terciární vzdělávání, ale také další služby - psychologické, sociální, speciálně pedagogické a kariérní poradenství, služby, podporu a pomoc pro studenty se specifickými vzdělávacími potřebami. Předložený příspěvek je zaměřen na konkrétní pozici sociálního pracovníka v rámci poradenského týmu Akademické poradny APUPA a Centra ALMA (centrum pro studenty se specifickými potřebami)

Klíčová slova: Sociální pracovník. Univerzita Pardubice. Týmová spolupráce. Podpora. Pomoc. APUPA. Centrum ALMA.

Abstract

University of Pardubice "positively intervenes" into the lives of students of college students who need support or help. Offers and thus provides not only tertiary education, but also the additional service - the psychological, social, special pedagogical and career counselling, services, support and assistance to students with specific educational needs. The presented contribution is focused on a specific position of a social worker in the context of the counselling team the Academic counselling APUPA and the Center of the ALMA (center for students with specific needs)

Keywords: Social worker. University of Pardubice. Teamwork. Support. Help. APUPA. The Center of ALMA.

1. Úvod k tématu a informace o Univerzitě Pardubice

Univerzita Pardubice (UPa) jako veřejná vysoká škola je prestižní institucí se sedmi fakultami s více jak osmi tisíci studenty, vychovala tisíce kvalifikovaných odborníků a stala se významným centrem vzdělanosti v Pardubickém kraji. V letošním roce potvrdila své kvality a získala institucionální akreditaci.

Vzhledem k tomu, že UPa aktuálně navštěvují i studenti, z nichž někteří mají specifické vzdělávací potřeby (SVP) v důsledku různých nepříznivých okolností – například sociálních, zdravotních, ekonomických, apod.), jsou její aktivity zaměřeny i na ně. Průzkumem bylo zjištěno, že se k cílové skupině studentů se SVP hlásí cca 3 % studentů, což v rámci statistického zastoupení odpovídá celorepublikovému průměru.

Text příspěvku je sice zaměřen na konkrétní pozici „sociálního pracovníka“ v rámci poradenského týmu Akademické poradny APUPA a Centra ALMA (centrum pro studenty se specifickými potřebami), ale věnuje se dalším souvisejícím tématům:

- 1) projektu Univerzita Pardubice a kampus bez bariér;
- 2) počátkům poskytování poradenství a služeb na Univerzitě Pardubice;
- 3) intervencím a službám v kontextu interdisciplinárního poradenského týmu.

1.1. Význam projektu „Univerzita Pardubice a kampus bez bariér“

Z hlediska naplnění práv přístupu k vysokoškolskému inkluzivnímu vzdělání realizovala UPa od akademického roku 2011/2012 v projektu Univerzita Pardubice a kampus bez bariér

²⁹ Univerzita Pardubice, e-mailová adresa: zdenka.sandorova@upce.cz; Tel.: +420-466-036-623

aktivity, které byly zaměřeny na podporu, pomoc a poradenství studentů se specifickými vzdělávacími potřebami (SVP). Projekt byl realizován v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OPVK- IP – Oblast podpory 2.2).

Jako výchozí strategické dokumenty pro UPa poukazující na nutnost řešit potřeby studentů se SVP byly Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010 – 2014 a navazující Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020. Dle tohoto dokumentu „v oblasti vysokého školství budou rovné příležitosti osob se zdravotním postižením podporovány financováním zvýšených nákladů vysokých škol zpřístupňujících studium osobám se specifickými potřebami, projektovým financováním a zahrnutím požadavků na přístupnost studia do standardů pro institucionální akreditace. Důraz je rovněž kladen na získávání kvalitnějších dat o problémech různých skupin studentské populace a mapování jejich průchodu studiem.“

Projekt byl realizován po dobu 36 měsíců od března 2012 do února 2015. Přidaná hodnota a inovativnost projektu spočíval v tom, že synergetickým působením všech jmenovaných aktivit postupně došlo k naplňování potřeb a aktivit UPa v oblasti podpory, pomoci a služeb studentům se SVP, které byly doposud realizované částečně nebo nebyly vůbec realizovány.

Vedle zpřístupnění studijního prostředí důležitým cílem projektu byla změna celkového chápání podpory a pomoci studentů se SVP akademickými i ostatními pracovníky UPa. Projekt také podpořil u cílové skupiny osobnostní změnu chápání sebe sama, podpořil její sociální začlenění, lidskou důstojnost, zdravé sebevědomí. UPa zajistila projektem otevřené přátelské studijní prostředí, pozitivní přístup ze strany všech pracovníků UPa, jistotu při nástupu i v průběhu studia v rámci opory v metodickém pokynu a poradenských službách. Projekt naplnil zásadní podporované aktivity Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost:

- zapojení odborníků z praxe při vytváření a realizaci studijních programů;
- inovace, které přesahují rámec jednoho studijního programu a které zvyšují možnost mezioborových studií;
- zvyšování odborných kompetencí akademických a ostatních pracovníků vysoké školy;
- podpora spolupráce vysokých škol se základními a středními školami v rámci poskytování poradenských služeb a podpory talentovaných žáků.

1.2. Počátek poskytování poradenství a služeb na Univerzitě Pardubice

Významnou součástí projektu byl vznik vysokoškolského poradenského centra Akademické Poradny Univerzity Pardubice (APUPA). Aktivity této instituce se zaměřily od 1. 3. 2012 na poskytování různých forem sociálního, psychologického, speciálně pedagogického či profesního poradenství, zapůjčování kompenzačních a rehabilitačních pomůcek, zprostředkování osobní asistence či dobrovolníků.

Cílovými skupinami projektu byly: studenti UPa, akademičtí pracovníci UPa, ostatní pracovníci UPa, doplňková cílová skupina - pedagogičtí pracovníci středních škol- výchovní poradci.

APUPA od svého zřízení nabízí ucelené poradenství, podporu a pomoc v následujících oblastech:

- v psychologickém poradenství;
- ve studijním poradenství;
- ve speciálně pedagogickém poradenství;
- v sociálním poradenství;
- v profesním poradenství;

- individuální a skupinové terapie;
- podpory kondice.;

Na činnost Akademické poradny APUPA navázal činnost od června 2013 (Univerzitní Směrnice č. 3/2013) Referát služeb hendikepovaným (RSH), který byl přejmenován v tomto roce na Centrum ALMA. Jedná se o specializované pracoviště Univerzity Pardubice, které zajišťuje nebo zprostředkovává ve spolupráci s fakultami podporu pro studenty se SVP) vytváří standardní podmínky pro vyrovnání studijních příležitostí pro stávající studenty se vzdělávacími potřebami, ale i pro uchazeče o studium. Spolupracuje s fakultami při vytváření odpovídajících podmínek pro studium studentů se SVP, provádí nebo zprostředkovává provedení diagnostiky studentů se SVP, s cílem optimalizovat studium a související aktivity zvoleného oboru, studentům nabízí možnost osobní asistence, zapůjčení kompenzačních pomůcek, zprostředkování bezbariérových pokojů na kolejích či služby osobního poradenství. <https://www.upce.cz/studium/handicap/alma.html>

Univerzita Pardubice je členem AP3SP (Asociace poskytovatelů služeb studentům se specifickými potřebami na vysokých školách). AP3SP jako zájmové sdružení právnických osob poskytujících praktický servis studentům se specifickými potřebami na českých vysokých školách i ostatním členům české akademické obce a bylo založeno roku 2013.

1.3. Intervence a služby v kontextu interdisciplinárního poradenského týmu

V následující kapitole uvádíme přehled nabídky poradenských činností, které vedly k uspokojování psychosociálních, edukačních, ekonomických či technických potřeb v kontextu interdisciplinárního systému poradenství, podpory a pomoci na UPa.

1.4. Psychologické poradenství a podpora

Tabulka udává jednotlivé oblasti psychologického poradenství a konkrétní podporu.

Tab. č. 1: Jednotlivé oblasti psychologického poradenství a konkrétní podpory

Adaptace na vysokoškolské studium	studijně informační poradenství podpora přechodu ze středoškolské na vysokoškolskou formu studia (obtížná adaptace na VŠ studium) konzultace při volbě programu, oboru a formy studia sociální adaptace rozvíjení studijních dovedností i kompetencí
Diagnostika	studijní obtíže rozumové schopností osobnostní emocionální psychické obtíže
Podpora studia	rozvíjení studijních dovedností i kompetencí sociální adaptace
Psychická podpora	řešení osobnostních a vztahových situací sociální adaptace
Vztahové problémy	osobní partnerské rodinné pracovní (u dálkově studujících)
Řešení problémových situací	studijní neúspěchy zvládnání stresových situací a prokrastinace sociální adaptace sexuální orientace

	tréma závislosti šikana
Pracovní uplatnění	vhodnost pracovního uplatnění
Terapie	rogersovská psychoterapie a poradenství analytická na proces orientovaná psychoterapie a poradenství podpůrná psychoterapie při psychosomatických obtížích
Nácviky	skupinová sezení pro rozvoj osobnostních kompetencí skupinový výcvik v komunikativních dovednostech koncentrace psychohygieny relaxace při studiu skupiny osobnostního růstu
Supervize	týmová a individuální supervize studentů týmová a individuální supervize akademických a dalších pracovníků UPa;
Jiné	další odborná péče dle individuální potřeby studenta, spolupráce nebo předání do péče jiného člena interdisciplinárního týmu

Zdroj: Šándorová, Jirava, 2015

1.3.2 Speciálně pedagogické poradenství a podpora

Tabulka udává jednotlivé oblasti speciálně pedagogického poradenství a konkrétní podporu včetně technického inženýringu.

Tab. č. 2: Oblasti speciálně pedagogického poradenství a konkrétní podpory včetně technického inženýringu

Diagnostika	specifické poruchy učení
Specifická podpora	alternativní řešení specifických situací kompenzace překážek, které souvisejí se studentovým postižením a omezují tak jeho výkonnost komunikace mobilita smyslové vnímání práce s texty
Konzultace	zdravotní problémy či omezení komplikujících studium další individuální speciální vzdělávací potřeby
Kontakty	sít návazných služeb sociální služby, zdravotně - sociální péče volnočasové aktivity pro osoby s postižením získání, příp. opravy kompenzačních pomůcek v regionu
Technický inženýring	rehabilitační, reedukační, kompenzační a protetické pomůcky
Podpora fyzické kondice	masáže aktivní spolupráce s katedrou tělesné výchovy (alternativní sporty)
Jiné	zprostředkování návazných služeb pro studenty se SVP fundraisingové poradenství pro studenty se zdravotním postižením spolupráci s nadacemi další odborná péče dle individuální potřeby studenta spolupráce nebo předání do péče jiného člena interdisciplinárního týmu

Zdroj: Šándorová, Jirava 2015

1.5. Sociální pracovník v interdisciplinárním týmu

Sociální pracovník je významným členem interdisciplinárního týmu obou poradenských pracovišť UPa - Akademické poradny APUPA a Centra ALMA. Pracuje na částečný pracovní úvazek. Plánuje, realizuje, monitoruje a vyhodnocuje poskytované sociální služby studentům se SVP na UPa. Pracuje přímo s touto cílovou skupinou studentů v rámci individuálních i skupinových intervencí, vede a vyhodnocuje plány intervenčních aktivit.

Poskytuje dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách základní sociální poradenství, odborné sociální poradenství, řeší nepříznivou sociální situaci studenta UPa, využívá následných služeb. Pokud vyžaduje obecné informace z oblasti sociální či ekonomické akademický pracovník či další pracovník UPa např. studijní referent, sociální pracovník mu je v náležitě kvalitě poskytne. Aktuálně se do popředí dostává např. problematika omezení svéprávnosti u studentů s autismem či psychickými problémy.

Sociální pracovník také pracuje v rámci sítě sociálních služeb Pardubicka. Konkrétně je členem pracovní skupiny Komunitního plánování Magistrátu města Pardubice a zároveň členem pracovní koordinační skupiny při Magistrátu města Pardubic. To umožňuje velice úzkou spolupráci a rychlé řešení sociálních problémů studentů se SVP.

Poslední tabulka doplňuje předchozí a udává jednotlivé oblasti sociálního poradenství a konkrétní podporu.

Tab. č. 3 - Jednotlivé oblasti sociálního poradenství a konkrétní podpora.

Základní sociální poradenství	jednání s institucemi ve výjimečných případech doprovod na jednání sepisování různých žádostí či odvolání
Odborné sociální poradenství	tíživá životní situace vyřizování invalidních důchodů vyřizování statutu osoby zdravotně postižené a zdravotně znevýhodněné vyřizování sociálních dávek různého typu finanční a sociálně-správní orientovanost řešení nepříznivé sociální situace (vyřizování různých žádostí a odvolání) řešení dluhové, bytové a pracovní právní problematiky
Řešení nepříznivé sociální situace	zpracování různých žádostí a odvolání dluhy bytová problematika pracovní právní problematika
Využití následných služeb	využití nabídky dalších služeb v regionu (sociální služby, právník, zdravotnická zařízení, apod.) kontakty na sociální služby zdravotně - sociální péče možnosti získání, příp. oprav kompenzačních pomůcek v regionu;
Jiné	spolupráce s rodiči u studentů s Aspergerovým syndromem nebo s psychickými problémy (např. omezení svéprávnosti) další související sociální aktivity dle potřeby studentů fundraisingové poradenství pro studenty s ZP a SVP spolupráce s nadacemi další odborná péče dle individuální potřeby studenta, spolupráce nebo předání do péče jiného člena interdisciplinárního týmu

Zdroj Šándorová, Jirava, 2015

1.6. Shrnutí

Univerzita Pardubice se v rámci operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OPVK- IP – Oblast podpory 2.2) zapojila v letech 2012 – 2015 mezi další akademická poradenská pracoviště, která poskytují podporu, pomoc a poradenství studentům se specifickými vzdělávacími potřebami (SVP). Z hlediska naplnění práv přístupu k vysokoškolskému inkluzivnímu vzdělání v projektu realizovala nezbytné cílené a systémové podmínky pro možnost studia studentům se SVP.

Na základě výše uvedeného textu a přehledu nabídky jednotlivých sledovaných oblastí a konkrétní podpory má studující se SVP na UPa široké možnosti, které mu dovolí zvládnout svoje individuální potřeby.

Interdisciplinární tým obou poradenských pracovišť včetně sociálního pracovníka je připraven pomoci řešit studentům univerzity problémy spojené se samotným studiem, ale i jiné závažné životní situace, které studenta znevýhodňují či výrazně limitují.

Vytvářením rovných příležitostí se tak UPa hlásí k principům daných Základní listinou práv a svobod a radí se tím mezi vysokoškolská zařízení, jejichž cílem je naplňovat základní požadavky na rovnost přístupu ve vzdělávání.

UNIVERZITA PARDUBICE – INKLUZIVNÍ VYSOKÁ ŠKOLA

Seznam citované literatury

Listina základních práv a svobod. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010 – 2014. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/vvzpo/dokumenty/narodni-plan-vytvareni-rovnych-prilezitosti-pro-osoby-se-zdravotnim-postizenim-na-obdobi-2010---2014-70026/>

Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/vvzpo/dokumenty/narodni-plan-podpory-rovnych-prilezitosti-pro-osoby-se-zdravotnim-postizenim-na-obdobi-2015-2020-130992/>

ŠÁNDOROVÁ, Zdenka, Ivana ŠVECOVÁ a Lenka MILBACHROVÁ. Projekt - Univerzita Pardubice a kampus bez bariér - jako nástroj realizace zpřístupnění vysokoškolského studia studentům se speciálními vzdělávacími potřebami. In: POSPÍŠILOVÁ, Iveta (ed.). *Sborník příspěvků ze VII. ročníku mezinárodní konference "Vysokoškolské studium bez bariér", konané ve dnech 21. - 22. 9. 2012.* Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2013, s. 5-9. ISBN 978-80-7372-959-2.

ŠÁNDOROVÁ, Zdenka a kol. Možnosti spolupráce při zajišťování služeb a servisních opatření pro studenty se specifickými vzdělávacími potřebami Univerzity Pardubice s poskytovateli sociálních služeb ve městě Pardubice. In: POSPÍŠILOVÁ, Iveta (ed.). *Sborník příspěvků z VIII. ročníku mezinárodní konference "Vysokoškolské studium bez bariér" konané ve dnech 19. – 20. 9. 2013*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2014, s. 97-102. ISBN 978-80-7494-066-8.

ŠÁNDOROVÁ, Zdenka. Inkluzivní aktivity ve prospěch studentů se SVP na UPa v akademickém roce 2013-2014. In: POSPÍŠILOVÁ, Iveta (ed.). *"Vysokoškolské studium bez bariér": sborník příspěvků z IX. ročníku mezinárodní konference zaměřené na trendy ve zpřístupňování studia na vysokých školách lidem se zdravotním postižením a specifickými potřebami*, konané 25. – 26. 9. 2014, s. 45-53. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2014, s. 45-53. ISBN 978-80-7494-169-6.

ŠÁNDOROVÁ, Zdenka a Pavel JIRAVA. Studenti Univerzity Pardubice z pohledu interdisciplinárního poradenského týmu akademické poradny APUPA a Referátu služeb hendikepovaným RSH. *Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe*. Pardubice: Fakulta ekonomicko-správní Univerzita Pardubice, 2015, 9(1): 35-50. ISSN 1804-9095.

Univerzitní Směrnice č. 3/2013 Podpora uchazečům a studentům se specifickými vzdělávacími potřebami na Univerzitě Pardubice, dostupné z: <https://zamestnanci.upce.cz/podpora-uchazecum-studentum-se-specifickymi-vzdelavacimi-potrebami-na-univerzite-pardubice>

Posilování týmu odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové

Strengthening the team of Social Affairs and Health of the Department of Hradec Králové Municipality

Marek Šimůnek³⁰

Abstrakt

Príspevok približuje extrémnu záťaž tímu sestávajújúceho primárne zo sociálnych pracovníkov a zaměřeného na smíšený výkon samosprávy i přenesené působnosti státní správy. Pojmenovává silné a slabé stránky, příležitosti i rizika a navrhuje konkrétní postupy dalšího posilování a rozvoje týmu. Příspěvek obsahuje konkrétní cíle a opatření směřující k rozvoji týmové spolupráce v rámci veřejnosprávní instituce – odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové – a hodnotí plnění opatření přijatých na počátku roku 2017.

Klíčová slova: Posilování týmu. Hradec Králové. Magistrát města. Zpětná vazba. Spolupráce.

Abstract

The contribution describes the extreme burden of a team consisting primarily of social workers and focused on the mixed performance of self-government as well as the delegated power of the state administration. It names the strengths and weaknesses, opportunities and risks and suggests specific procedures for further team building and development. The contribution contains specific objectives and measures aimed at developing teamwork within the public administration institution - the Social Affairs and Health Department of the Municipality of Hradec Králové - and evaluates the implementation of the measures adopted at the beginning of the year 2017.

Key words: Team strengthening. Hradec Králové. Municipality. Feedback. Cooperation.

1. Úvod

Tým odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové, složený primárně ze sociálních pracovníků, čelí denně těžkým výzvám, je neustále konfrontován s krizovými situacemi, jak trefně uvádí Baráková a kol. (2016: 122)³¹, proto je nutné zabývat se jeho posilováním, účinnou prevencí a nepodceňovat rizika oslabení týmové spolupráce. Tým je specifický svojí velikostí³² a dále rozsáhlými povinnostmi danými platnou legislativou. Zcela zásadním specifikem je smíšený model státní správy a samosprávy na svěřeném úseku spojený s vysokou zodpovědností vůči klientům.

V průběhu roku 2016 byl analyzován současný stav týmu (Šimůnek, 2017), a to pomocí vlastních zkušeností autora, informací získaných v rámci nástrojů uplatňovaných v tzv. řízení lidských zdrojů a v neposlední řadě také na základě získání zpětné vazby od vybraných bývalých členů týmu a doplňující SWOT analýzy s cílem naplnit a udržet následující vizi posíleného a motivovaného týmu:

„Tým odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové je homogenní tým motivovaných pracovníků, kteří odborně zvládají svěřené agendy,

³⁰ PhDr. Marek Šimůnek, MBA, Magistrát města Hradec Králové, odbor sociálních věcí a zdravotnictví, Československé armády 408, Hradec Králové, 501 00, marek.simunek@mmhk.cz

³¹ „Sociální pracovník převzal v postmoderní společnosti úlohu opory, jež byla v dřívějších dobách k dispozici jedincům v tíživých sociálních situacích. V očích mnoha jedinců ve společnosti se tak stal, metaforicky řečeno, novodobým superhrdinou, disponujícím mnoha kompetencemi, osobnostními specifiky a možnostmi pomoci.“

³² 47 pracovníků ve dvou odděleních, dále členěných do podtýmů (podskupin), které nepřesahují 10 členů. Více informací o činnosti odboru: <https://www.hradeckralove.org/urad/odbor-socialnich-veci-a-zdravotnictvi>.

spolupracují uvnitř týmu v rámci oddělení i odboru, jsou si vzájemnou oporou při řešení náročných situací. Jde o tým v podobě „pilířů“, kteří cítí jistotu v podobě uznání zaměstnavatele, cítí pozitivní zpětnou vazbu od nadřízených, ale též od klientů i od odborné veřejnosti, což přirozeně zvyšuje prestiž úřadu coby zaměstnavatele, ale přirozeně i celého oboru sociální práce v daném území. Probíhá funkční spolupráce se zainteresovanou veřejností, tedy úřady, ústavními zařízeními, orgány činnými v trestním řízení, neziskovým sektorem a dalšími subjekty. Úspěchy i nezdary vnímá tým jako celek. Tým odboru je plnohodnotným profesionálním týmem, kde se lidé vzájemně znají, respektují sebe i své agendy, jsou ochotni realizovat aktivity pro tým nad rámec svých povinností a kde má týmová práce viditelný synergický efekt. Stávající, ale i bývalí členové týmu se navíc „rádi setkávají“ a mají z výsledků práce radost“ (zdroj vlastní).

V této souvislosti byly položeny následující otázky:

- 1) Je aktuálně tým v dobré kondici a dochází k průběžnému posilování jeho soudržnosti a výkonnosti? Je využíváno kvalitního nastavení nástrojů z oblasti řízení lidských zdrojů?
- 2) Mají bývalí členové týmu významnou úlohu pro posilování dobrého jména týmu a mohou být cennou zpětnou vazbou pro bývalý tým?
- 3) Lze definovat cíle a měřitelná opatření vedoucí k udržení stávajícího stavu a posilování týmu odboru?

2. Zpětná vazba

V rámci řešení tématu byly v průběhu roku 2016 položeny 15 vybraným bývalým členům týmu, kteří nejsou svázáni loajalitou s předchozím zaměstnavatelem, dotazy s cílem zjistit, zda odcházeli rádi či neradi a zda (případně za jakých podmínek) by byli ochotni se vrátit a znovu vstoupit do pracovního poměru u magistrátu města. Osloveni byli řadoví i vedoucí pracovníci různých oddělení, stejně tak i nezařazení pracovníci, kteří rozvázali pracovní poměr, byli delimitováni či ukončili pracovní poměr odchodem do důchodu. Ve všech případech šlo o pracovníky, kteří odcházeli jako týmoví hráči, kterých si autor lidsky váží a jejichž odchod pociťuje jako ztrátu pro celý tým, a to i přes rozdílnou délku pracovního poměru. Na škále 1-5 respondenti hodnotili magistrát coby bývalého zaměstnavatele a také tým bývalých spolupracovníků, přičemž byli vybídnuti k zamyšlení, v čem bývalý tým vynikal, co by dnes doporučili pro posílení týmové spolupráce. Další dva dotazy se týkaly jejich vnímání společenské prestiže pozice, kterou zastávali, počtu zaměstnavatelů, které vystřídali a ohodnocení magistrátu jako zaměstnavatele. Na závěr byli požádáni o přiblížení příjemného a nepříjemného zážitku z doby jejich působení u magistrátu města a o další poznámky jakéhokoli druhu k dané tématice. Zpětná vazba od bývalých členů týmu se ukázala být velice přínosnou. Potvrdila správnost řady provedených kroků, např. nezbytnost reorganizace odboru v návaznosti na tzv. sociální reformu v období 2011-2012³³, důležitost vedoucích oddělení a jejich osobního přístupu k pracovníkům, riziko vyčerpanosti pracovníků, vnímání magistrátu jako solidního zaměstnavatele i při evidentní nízké úrovni společenské prestiže úředníků, resp. sociálních pracovníků. Celou zpětnou vazbou prolíná důležitost osobních vazeb, spolupráce, důvěryhodnosti a motivace. Za podstatné lze

³³ Následně po zániku oddělení dávek sociální péče došlo k zaniknutí původního oddělení sociálních služeb a prevence a vzniku nového oddělení koncepcí a sociální péče, které zahrnovalo vedle agend původního oddělení též novou agendu sociální práce, dále pak související samosprávné agendy (ke komunitnímu plánování sociálních služeb přibyla prevence kriminality a prorodinná politika), dále došlo ke sjednocení agend dotací. Tyto kroky umožnily užší propojení souvisejících agend, sjednocení řízení, posílení týmové spolupráce a zjednodušení procesů.

považovat konstatování, že i bývalí pracovníci jsou důležitou součástí vytváření dobrého jména týmu, resp. úřadu. Podnětem do budoucna se ukázala nutnost měnit veřejné mínění, přibližovat široké veřejnosti skutečnou podstatu sociální práce a tím překonávat vžitě předsudky a stereotypy a také se zaměřit na posílení motivace v podobě zlepšení platových podmínek pracovníků.

3. SWOT analýza týmu

Situaci týmu v roce 2016 vystihuje následující SWOT analýza:

Silné stránky týmu: Podpora týmu ze strany zaměstnavatele (systémy výběrových řízení, adaptace, vzdělávání, odměňování, hodnocení), profesní zdatnost a motivovanost členů týmu, solidarita, funkční spolupráce a systém podtýmů, nastavené standardy kvality, dostatek pracovníků s dlouholetými zkušenostmi i dostatek mladých pracovníků s vysokým potenciálem růstu³⁴, vyváženost týmových rolí, respekt týmu mezi odbornou veřejností, absence rizikového člena týmu, existence více kvalitních „pilířů“, kvalifikační struktura týmu³⁵.

Slabé stránky týmu: Nedostatek mužů v týmu³⁶, kumulace rozdílných agend, resp. nevyužití možné specializace agend, které by posílily výkon týmu, prolínání agend samosprávy a státní správy, obtížná zastupitelnost odborných agend, náhlá potřeba zastupitelnosti s ohledem na věkovou strukturu pracovníků a předpoklad mateřských a rodičovských dovolených³⁷, vědomí nízké společenské prestiže vykovávaných pozic související s demotivací a syndromem vyhoření, nízké platové ohodnocení, vyčerpání z náročných kauz, neobjektivní přesah politických kauz v očích veřejnosti do života týmu.

Příležitosti týmu: Stabilizace financování agend prostřednictvím účelových státních dotací, zapojení úřadu do nových projektů, které posilují týmovou spolupráci³⁸, úspěšné naplňování opatření 5.3.4 platného komunitního plánu sociálních služeb³⁹, pozitivní zpětná vazba od bývalých členů týmu, chuť členů týmu vzdělávat se, mimopracovní setkávání členů týmu podporující důvěru a sdílení společně dosažených výsledků, podpora ze strany stabilního zaměstnavatele, synergický týmový efekt.

Hrozby týmu: Časté změny legislativy, omezení financování ze strany státu, vysilující extrémní zodpovědnost a psychická náročnost, organizační změny realizované na základě výsledků komunálních voleb, snaha o ovlivňování agend státní správy představiteli samosprávy, rostoucí arogance a agresivita klientů⁴⁰, despekt spojený s vžitými předsudky

³⁴ 28 pracovníků mezi 30 – 50 lety, 6 pracovníků do 30 let věku, 13 pracovníků 50 a více letých, průměrná doba pracovního poměru u magistrátu města 10 let.

³⁵ Všichni členové týmu splňují vzdělání ve vztahu k vykonávaným agendám.

³⁶ 7 mužů

³⁷ Jde o důsledek transparentní personální politiky magistrátu města, neboť dostávají příležitost nejkvalitnější kandidáti bez ohledu na věk či pohlaví.

³⁸ Např. v roce 2016 vstoupil tým do nového projektu MPSV Systémový rozvoj a podpora nástrojů SPOD, přičemž jeden z členů týmu obhájil v rámci projektu pozici tzv. sířaře a stal se pracovníkem MPSV; tým SPOD tak byl fakticky oslaben, nicméně v dlouhodobém horizontu prostřednictvím tohoto pracovníka významně posiluje.

³⁹ „Posílit roli sociálních pracovníků magistrátu města v koordinaci služeb na území obce s rozšířenou působností“

⁴⁰ V roce 2015 došlo ke dvěma fyzickým napadením sociálních pracovníků na půdě úřadu; situace byla řešena zásahy Policie ČR a bohužel měla dopad v podobě následné pracovní neschopnosti sociálních pracovníků.

vůči výkonu práce úředníků (sociálních pracovníků), prostorové omezení úřadu pro rozvoj agend, náhlá potřeba zastupitelnosti odborných agend, zvýšení fluktuace⁴¹.

4. Shrnutí

V závěru roku 2016 byly konstatovány následující závěry:

Za důležité je třeba považovat funkční spolupráci ve skupině a její přetváření v procesní heterogenní tým dle Kubátové a kol. (2013: 216-218), který je pro výkon agend odboru sociálních věcí a zdravotnictví nezbytný zejména s ohledem na řešení dlouhodobých úkolů a existenci pozitivního synergického efektu. Pomalu, ale jistě je posilována skupinová koheze týmu dle Kolajové (2006: 12), přičemž je nezbytné mít průběžně na zřeteli velikost týmu, resp. podtýmů s ohledem na jejich efektivní výkon, jak uvádí Horváthová (2008: 40), což tým v současné době též splňuje, a to i s ohledem Krügerův dotazník (2004: 33-34), kde lze kladně odpovědět na všechny položené otázky⁴². Manažeři mají v souladu s Belbinem (2012: 145) zásadní zodpovědnost za výběr členů týmu, přičemž výběrová řízení odpovídají principům, které uvádí Vajner (2007: 27-29, 33) a též Gruber a kol. (2016: 104-114). Vedení týmu odboru i obou oddělení je v terminologii Belbina (2012: 128) realizováno týmovým způsobem s prvky lichoběžníkového modelu řízení. V současné době tým odboru neobsahuje rysy patologické organizace dle Bednáře (2013: 151-152), ani jednoznačnou roli Rozbušky dle Plamínka (2009: 44-45), naopak lze jednoznačně rozpoznat řadu Pilířů, které je třeba podporovat. Tým je charakteristický rozpoznatelnými konstruktivními konflikty, jakož i vnitřním přirozeným napětím s rozvojovým charakterem, popisovaným Horváthovou (2008: 159). Řízení lidských zdrojů je nastaveno efektivně takovým způsobem, aby maximalizovalo celkový výkon dle Thomsonové (2007: 155-168), a to včetně průběžné zpětné vazby ve formě hodnocení, tým se v souladu s Hayesem (2005: 62) identifikuje a prožívá společné úspěchy i neúspěchy.

Z uvedeného shrnutí je patrné, že vize definovaná v úvodní kapitole je prakticky naplňována, pro udržení a další rozvoj týmu pak byly na počátku roku 2017 stanoveny čtyři cíle a osm měřitelných opatření, která uvádíme dále včetně plnění stanovených opatření k 1. 7. 2018.

5. Cíle, opatření a jejich naplňování

K naplňování vize se doporučuje realizovat následující cíle:

CÍL 1: Udržet stávající funkční systémy,

CÍL 2: Realizovat změny v nastavení stávajících agend,

CÍL 3: Podporovat rozvoj nových agend,

CÍL 4: Přispívat dalšími formami k posilování soudržnosti týmu.

Předpokládané dopady: Udržení stability týmu, podpora jistoty členů týmu, zajištění profesionálního výkonu týmu.

Předpokládané finanční zdroje: účelové státní dotace MPSV na výkon SPOD a sociální práce, dále státní příspěvek na výkon státní správy, rozpočet samosprávy.

⁴¹ V období 2007 – 2016 dosáhla fluktuace týmu bez atypického roku 2011, kdy bylo delimitováno 18 pracovníků v rámci tzv. sociální reformy na úřady práce, přijatelné míry 9%, více k tématu viz níže, poznámka č. 15.

⁴² Dotazník slouží ke zjištění optimální velikosti týmu. Pokud jsou odpovědi ve všech případech kladné, lze tým považovat, co se týče velikosti, za optimální.

Předpokládání partneri k zajištění: Magistrát města Hradec Králové – kancelář tajemníka – oddělení personální a oddělení právní.

Cíl 1, opatření 1.1: Podpořit udržení stávajících funkčních systémů řízení lidských zdrojů v rámci manažerského hodnocení, zajišťovat průběžnou aktualizaci a využívání standardů kvality; Provéřit možnost rozšíření benefitů, a to včetně formy výrazného navýšení osobního příplatku a zkvalitnění technického zázemí; V rámci výběrových řízení se soustředit na vyváženost týmových rolí a současně na posílení mužského elementu v týmu.

Plnění: *Řešena primárně úprava osobních příplatků, které byly v roce 2017 navyšovány se zaměřením zejména na pracovníky v nižších platových stupních za podmínky splnění jejich zvláštní odborné způsobilosti. Ve spojení s růstem tarifních platů všech pracovníků došlo k významnému zlepšení platových podmínek členů týmu. Bylo realizováno standardní roční hodnocení pracovníků, aktualizace standardů kvality, ze strany zaměstnavatele došlo k rozšíření benefitů pro zaměstnance i dovybavení technikou. Počet mužů v týmu zůstal nezměněn.*

Cíl 2, opatření 2.1: Sjednotit agendu veřejného opatrovnictví v rámci oddělení koncepcí a sociální péče, oddělit ji od agendy sociální práce, avšak zajistit úzkou spolupráci těchto dvou agend.

Plnění: *Eliminovány kumulované agendy. Zřízeny dvě samostatné pozice veřejných opatrovníků, přičemž tato agenda průběžně narůstá. Stejně tak bylo dosaženo specializace sociálních pracovníků, přičemž propojení sociálních pracovníků s opatrovníky se ukazuje jako funkční a stávající systém jako efektivní.*

Cíl 2, opatření 2.2: V rámci podtýmů SPOD vyčlenit nový podtým ze všech pracovníků – specialistů na „vyhodnocovače rizikových dětí“, čímž se sníží počet členů ostatních podtýmů. I nadále zachovat stávající funkční strukturu oddělení.

Plnění: *V rámci týmu SPOD vznikl nový podtým, tzv. Tým pro ohrožené děti, který v této chvíli tvoří tři sociální pracovníci (opatrovník – specialista na syndrom CAN, kurátor pro mládež, opatrovník – specialista na správní řízení). Dosavadní činnost týmu prokazuje, že šlo o správné rozhodnutí, byť jde o unikátní strukturu, dosud v ČR ojedinělou.*

Cíl 2, opatření 2.3: Zřídit expertní tým pro potřeby SPOD, resp. pro potřeby řešení případů ohrožených dětí s finančním krytím prostřednictvím účelové státní dotace, následně pak nastavit spolupráci s experty i pro tým ostatních sociálních pracovníků.

Plnění: *Základ expertního týmu SPOD byl vytvořen, je jím síťářka spadající pod MPSV ČR a dále terapeut, který se podílí v rámci konkrétních případů Týmu pro ohrožené děti na tvorbě Individuálních plánů ochrany dítěte. S ohledem na změnu dotačních podmínek MPSV pro úsek SPOD není vyjasněno financování dalších expertů, v plánu je rozšíření týmu o experty z oblasti psychiatrie, práva a etopedie.*

Cíl 3, opatření 3.1: Realizovat projekt Podpora procesu plánování sociálních služeb a rozvoje místního partnerství v sociální oblasti na území obce Hradec Králové, jehož součástí je mj. tvorba analýz vybraných sociálních služeb a bytového fondu na území města a podpora plánování a rozvoje dostupnosti sociálních služeb.

Plnění: *Město Hradec Králové je do projektu zapojeno, probíhá realizace opatření, průběžně jsou zpracovávány povinné monitorovací zprávy k pěti dílčím podprojektům. Projekt účinně propojuje oblast přenesené a samostatné působnosti a napomáhá k účinnější spolupráci členů týmu.*

Cíl 3, opatření 3.2: Nastavit systém realizace kontrol poskytovatelů sociálních služeb v podobě úkonů předcházejících kontrole na místě, případně veřejnosprávních kontrol na místě.

Plnění: *Systém je nastaven, od roku 2018 je plánováno realizovat 10 kontrol za každé čtvrtletí. Sociální práci v přenesené působnosti na půdě úřadu by nebylo možné účinně realizovat bez podpory profesionálních poskytovatelů tvořících síť kvalitních sociálních služeb a dalších navazujících aktivit, jejichž podpora spadá do výkonu samostatné působnosti obce.*

Cíl 4, opatření 4.1: Realizovat jednou ročně akreditovanou výjezdní vzdělávací aktivitu v rámci obou oddělení, nad rámec těchto aktivit realizovat obdobnou aktivitu pro celý tým odboru.

Plnění: *Potřeba vyplynula i z procesu hodnocení, v roce 2017 byla realizována výjezdní porada samostatně pro každé oddělení, v roce 2018 se počítá opět se dvěma poradami pro jednotlivá oddělení, celoodborová aktivita pro rok 2018 není zamýšlena.*

Cíl 4, opatření 4.2: Realizovat opatření 5.3.4 aktuálního plánu rozvoje sociálních a souvisejících služeb – Posílit roli sociálních pracovníků magistrátu města v koordinaci služeb na území obce s rozšířenou působností mimo jiné i zapojením týmu do projektu MPSV Systémová podpora sociální práce v obcích.

Plnění: *Město je úspěšně zapojeno v projektu MPSV Systémová podpora sociální práce v obcích od 1.4.2017⁴³.*

Realizace výše uvedených opatření se stala v uplynulém období konkrétním nástrojem prevence možné demotivace stále více přetížených pracovníků, růstu kritických faktorů spolupráce v týmu včetně prevence chybovosti ve výkonu agend a růstu fluktuace⁴⁴. Současně je nutné podtrhnout, že královéhradecký magistrát lze považovat zcela jistě za dlouhodobě kvalitního, stabilního a perspektivního zaměstnavatele, což tým jako celek vnímá a oceňuje.

6. Závěr

Otázka č. 1: Je aktuálně tým v dobré kondici a dochází k průběžnému posilování jeho soudržnosti a výkonnosti? Je využíváno kvalitního nastavení nástrojů z oblasti řízení lidských zdrojů?

Odpověď: Ano, tým posiluje svoji homogenitu, je veden v duchu Plamínka (2009: 30) myšlenkami a tvůrčím úsilím jeho členů i nad rámec standardních povinností. V týmu dochází k synergickému efektu, je zde patrný prvek solidarity. Výběr členů týmu probíhá za účasti přímého nadřízeného transparentně a jediným kritériem je kvalita uchazeče. Za plně funkční lze označit i související nástroje v podobě adaptace, hodnocení, rozvoje a vzdělávání a odměňování. Tým se řídí závaznými standardy kvality, vítá výzvy v podobě zapojení do nových projektů.

Otázka č. 2: Mají bývalí členové týmu významnou úlohu pro posilování dobrého jména týmu a mohou být cennou zpětnou vazbou pro bývalý tým?

Odpověď: Ano. Bývalí členové týmu v řadě případů tým nadobro neopouštějí, dochází k průběžným kontaktům, byť nepracovním, a k předávání cenných informací včetně zpětné

⁴³ <https://www.mpsv.cz/cs/25939>

⁴⁴ Za rok 2016 dosáhla orientační míra fluktuace v týmu cca 14 %, v roce 2017 cca 12%, pozitivní posun je znatelný v roce 2018 (k 1. 7. 2018 cca 2%). Naproti tomu tři ukončení pracovních poměrů ve zkušební době v roce 2017 dokládají, že je kladen důraz primárně na kvalitu a dlouhodobou stabilitu týmu.

vazby. Bývalí členové týmu jsou též významným zdrojem informací pro širokou veřejnost a mohou tak ovlivňovat pohled na tým a celý úřad z vnějšku.

Otázka č. 3: Lze definovat cíle a měřitelná opatření vedoucí k udržení stávajícího stavu a posilování týmu odboru?

Odpověď: Ano. Byly navrženy čtyři cíle a realizováno osm měřitelných opatření. S ohledem na vyšší fluktuaci v týmu v posledních letech způsobenou s jistotou ve třech případech dlouhodobým vyčerpáním kvalitních sociálních pracovníků lze konstatovat reálné budoucí ohrožení stability týmové spolupráce odboru. O to více je třeba pokračovat v realizaci navržených opatření.

Viditelnou významnou příležitostí současného týmu jako celku je síla a schopnost zvládat kritické situace a též přetrvávající motivovanost. Tým je aktuálně nastaven na vysoký výkon, uvědomuje si svoji oprávněnou prestiž u odborné veřejnosti a je viditelné, že nechce být týmem průměrným, nýbrž je nastaven na stabilní, profesionální a současně nadprůměrný výkon, byť nelze přehlédnout známky jeho vyčerpání v uplynulém období. Realizace opatření posiluje týmovou spolupráci a z dlouhodobé perspektivy i sebevědomí týmu, resp. i celého úřadu v širším slova smyslu. Dlouhodobou výzvou je posilování public relations kvalitní sociální práce členů týmu.

Literatura

BARÁKOVÁ, M., KACZOR, M., ELICHOVÁ, M. Sociální pracovník jako archetyp postmoderního superhrdiny? In: *Sociální práce/Sociálna práca*, Asociace vzdělavatelů v sociální práci, Brno a Evropský výzkumný institut sociální práce OU, Ostrava, č. 5/2016 s. 122-131, ISSN1213-6204

BEDNÁŘ, V. a kol. *Sociální vztahy v organizaci a jejich management*. Praha. Grada publishing, a.s., 2013, ISBN 978-80-247-4211-3

BELBIN, M., R. *Týmové role v práci*, Praha. Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, ISBN 978-80-7357-892-3

GRUBER, J., KYRIANOVÁ, H., FONVILLE, A. *Kvalitativní diagnostika v oblasti lidských zdrojů*, Praha. Grada publishing, a.s., 2016, ISBN 978-80-247-5263-1

HAYES, N. *Psychologie týmové práce. Strategie efektivního vedení týmu*, Praha. Portál, 2005, ISBN 80-7178-983-6

HORVÁTHOVÁ P. *Týmy a týmová spolupráce*, Praha. ASPI, a. s., 2008, ISBN 978-80-7357-390-4

KOLAJOVÁ, L. *Týmová spolupráce. Jak efektivně vést tým pro dosažení nejlepších výsledků*, Praha. Grada Publishing, a. s., 2006, ISBN 80-247-1764-6

KRÜGER, W. *Vedení lidí. Jak sestavit, organizovat a povzbuzovat pracovní tým*. Praha. Grada Publishing, a.s., 2004, ISBN 80-247-0780-2

KUBÁTOVÁ, S., MÜLLER, D., BUJNA, T., BOSÁK, V., BLOUDEK, J. *Tajemství spolupráce v týmech*, Praha. Management Press, s.r.o., 2013, ISBN 978-80-7261-259-8

PLAMÍNEK, J. *Týmová spolupráce a hodnocení lidí*, Praha. Grada Publishing, a. s., 2009, ISBN 978-80-247-2796-7

ŠIMŮNEK, M. *Budování týmu Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové*, LIGS University, 2017

THOMSON, R. *Řízení lidí. Managing People*, Praha. ASPI, a.s. 2007, ISBN978-80-7357-267-9

VAJNER, L. *Výběr pracovníků do týmu*, Praha. Grada Publishing, a.s. 2007, ISBN 978-80-247-1739-5

sekce 2

**NOVÉ SMĚRY, TRENDY A INOVACE VE VZDĚLÁVÁNÍ
V SOCIÁLNÍ PRÁCI**

Význam kvalifikačního a dalšího vzdělávání pro praxi sociální práce: Pohled vedoucích pracovníků působících v oblasti sociální práce

The importance of the qualification and lifelong learning for social work practice: From the perspective of social work managers

Jana Havlíková¹

Abstrakt

Z hlediska profesionalizace sociální práce je za jednu z klíčových podmínek považována odpovídající vstupní odborná příprava a následné celoživotní vzdělávání sociálních pracovníků. Je otázkou, jednak nakolik tento pohled sdílí i přímí nadřízení sociálních pracovníků, tj. osoby, které vybírají vhodné kandidáty na pracovní pozice „sociální pracovník“, práci těchto pracovníků řídí a (spolu) utvářejí jejich pracovní podmínky, a tedy podstatným způsobem ovlivňují samotný výkon sociální práce v praxi. A dále, jakou zpětnou vazbu může pohled manažerů na kvalifikační a další vzdělávání poskytnout systému vzdělávání v oblasti sociální práce v ČR. Tato studie, založená na výsledcích reprezentativního dotazníkového šetření mezi manažery sociálních služeb a přímými nadřízenými sociálních pracovníků působících při obecních úřadech, nejprve komparuje pohled uvedených typů manažerů na význam odborného vzdělávání pro praxi sociální práce v jejich organizacích a poté diskutuje implikace prezentovaných zjištění pro terciální vzdělávání v sociální práci a pro současnou podobu legislativy upravující kvalifikační a další vzdělávání.

Klíčová slova: Kvalifikační vzdělávání. Další vzdělávání. Manažeri. Profesionalizace. Sociální práce. Kvantitativní šetření. (min. 3, max. 8, maximálně dvouslovná spojení; každé slovo začíná velkým písmem. Slova se oddělují tečkou).

Abstract

Qualification education and subsequent lifelong learning is usually considered as one of the key conditions for professionalization of social work. The question is, first, the extent to which this view is shared by the managers of social workers, i.e. by the people who choose suitable candidates for the positions of "social worker", who control the work of these workers as well as (co-) shape their working conditions, and therefore significantly affect the performance of social work in practice. Furthermore, what kind of feedback the view of managers at qualifying and lifelong education may provide to tertiary education in the field of social work in the Czech Republic. This contribution/paper, based on the results of a representative survey among managers of social services and the direct superiors of social workers work in the municipal offices, first compares view of these types of managers on the importance of qualification and lifelong education for social work in their organizations, and then discusses the implications of the findings presented for tertiary education in social work and for the contemporary form of legislation ruling the qualification and further training.

Keywords: Qualification education. Lifelong learning. Managers. Professionalization. Social work. Survey.

1. Úvod

Z definice profese sociální práce přijaté Mezinárodní federací sociálních pracovníků v červenci 2014 (IFSW, 2014) je zřejmé, že mezinárodní komunita sociálních pracovníků jednoznačně spojuje profesionální sociální práci s odbornými znalostmi, a to jak z oboru sociální práce, tak z dalších souvisejících oborů a rovněž se znalostí místního kontextu. Tento pohled sdílí i vzdělavatelé a akademičtí pracovníci v oboru sociální práce v ČR (Baláž, Musil, 2016; Havrdová, 1999; Navrátilová, 2009, Musil, 2013 aj.) a rovněž MPSV, jakožto centrální řídicí orgán. Základní kvalifikační požadavky, které musí osoba splňovat, aby mohla vykonávat činnosti sociální práce, jsou rovněž zakotveny v platné legislativě, konkrétně v § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jen ZSS).

¹ Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. - výzkumné centrum Brno; e-mailová adresa: jana.havlikova@vupsv.cz; Tel.: +420 549 493 471

Různorodost sociálních prostředí, v nichž sociální pracovníci působí, a rovněž komplexnost a neustálá proměna životních situací a vztahů jedinců s prostředím, na které sociální práce působí, přináší sociálním pracovníkům nutnost celoživotního učení se. Ochota a schopnost odborně růst je tak dalším rysem profesionála v sociální práci (srov. např. Havrdová, 1999; Matoušek a kol., 2013). Povinnost dalšího vzdělávání je rovněž zakotvena v legislativě, a to v § 111 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. V prostředí sociálních služeb je pak tento aspekt odborného výkonu sociální práce dále posílen prostřednictvím Standardů kvality sociálních služeb vymezených v Příloze č. 2 k vyhlášce č. 505/2006 Sb. Těžiště dalšího vzdělávání je v těchto předpisech vnímáno především v oblasti akreditovaných kurzů a školicích akcí, jiné zdroje odborného růstu, jako zejména supervize (srov. Havrdová, 1999; Matoušek a kol. 2013) jsou poněkud opomíjeny. Koncepce celoživotního specializačního vzdělávání (viz např. Havrdová, Zamykalová, 2001) pak nebyla dosud rozvinuta vůbec.

Jak ale vnímají význam kvalifikačního a dalšího vzdělávání manažeři sociálních pracovníků, tedy ti, kteří sociální pracovníky řídí a své představy o žádoucí kvalifikaci pro sociální práci promítají do výběru z uchazečů při obsazování pozic sociálních pracovníků? V našem článku nejprve srovnáváme pohled manažerů sociálních služeb s pohledem vedoucích pracovníků sociálních oddělení/odborů obecních úřadů obcí s rozšířenou působností a přímých nadřízených sociálních pracovníků působících při obecních úřadech obcí s pověřeným obecním úřadem. Následně diskutujeme implikace prezentovaných zjištění pro současnou podobu legislativy upravující kvalifikační a další vzdělávání a pro terciální vzdělávání pro v oboru sociální práce.

2. Význam manažerů při zajišťování odborného výkonu sociální práce

Roli managementu v oblasti zajišťování odbornosti výkonu sociální práce v jejich organizacích/ úřadech lze spatřovat především na dvou rovinách.

Jednak v oblasti definování požadavků na vstupní vzdělání/kvalifikaci nových sociálních pracovníků. Tyto požadavky mohou být formulovány na minimalistické úrovni, tedy požadovat pouze to, co požaduje zákon. Nebo mohou být specifikovány s ohledem na konkrétní činnost sociální služby/úřadu, a tedy jít v oblasti požadovaných odborných schopností a měkkých dovedností nad rámec legislativy.

Dále pak v oblasti nastavení politiky a podmínek dalšího vzdělávání sociálních pracovníků v dané organizaci. A to zejména co se týče cílů dalšího vzdělávání, způsobů řízení dalšího vzdělávání např. skrze individuální vzdělávací plány pracovníků, určování obsahu/formy/nákladnosti dalšího vzdělávání, určení míry autonomie sociálního pracovníka v této oblasti, nastavení organizace práce umožňující či znesnadňující účast na dalším vzdělávání apod.

V návaznosti na nedávný výzkum realizovaný v prostředí obecních úřadů (Musil et al., 2016) lze říci, že zásadním faktorem, který ovlivňuje postoj manažerů ke zmíněným dvěma aspektům odbornosti výkonu sociální práce (tj. vstupní vzdělání a další vzdělávání) je představa, jakou daný manažer má o „dobrém“ výkonu sociální práce. To, nakolik je tato představa blízká či naopak vzdálená „profesionálnímu“ pojetí sociální práce (viz Musil, 2008) je pak dle výsledků zmíněného výzkumu ovlivněno zejm.:

- ne-/dosažením vlastní kvalifikace v oboru sociální práce,
- mírou povědomí o obsahu/metodách atd. sociální práce jako profese,
- platnou legislativou,
- vnitřními organizačními pravidly/směrnicemi apod.

3. Metodologie

Článek je založen na datech získaných v rámci projektu „Analýza významu vstupního vzdělání sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách pro zajištění odborného výkonu sociální práce ve veřejné správě a v sociálních službách a analýza vlivu managementu na udržení a rozvoj odbornosti sociálních pracovníků“, jehož zadavatelem bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a řešitelem Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. – výzkumné centrum Brno. Projekt byl řešen v období září 2017 - duben 2018.²

Z uvedeného výzkumu využíváme kvantitativní data získaná prostřednictvím dotazníkového šetření zahrnujícího tyto typy subjektů: obecní úřady (OÚ) obcí s rozšířenou působností (ORP) a správní obvody (SO) hlavního města Prahy, obecní úřady obcí s pověřeným obecním úřadem (POÚ), sociální služby (SoS). Pro každé prostředí byl základní soubor respondentů definován s ohledem na organizační specifika odlišně. Základní soubor u obecních úřadů ORP a SO hl. m. Prahy tvořili všichni vedoucí sociálních odborů/oddělení (záměrně bez vedoucích OSPOD), N = 230. Základní soubor u obecních úřadů obcí s POÚ se skládal z přímých nadřízených sociálních pracovníků, tj. dle organizačního uspořádání daného úřadu byl respondentem buď vedoucí odboru, nebo tajemník úřadu, přičemž do základního souboru byly zařazeny jen ty obce s POÚ, které deklarovaly na svých webových stránkách přítomnost sociálního pracovníka, N = 157. Základní soubor u sociálních služeb tvořili všichni pracovníci v pozici „vedoucí sociální služby“.

Výběrové soubory v případě OÚ byly totožné se základními soubory, tj. v rámci obou typů obecních úřadů bylo uskutečněno vyčerpávající šetření. V případě SoS vyčerpávající šetření nebylo možné, a to vzhledem k jejich počtu 5575 (údaj k 6. 4. 2018, Registr poskytovatelů sociálních služeb) a časově náročným postupům při vytváření databáze kontaktů na vedoucí pracovníky SoS. Výběr jednotek do výběrového souboru byl uskutečněn prostřednictvím metody „klastrový náhodný výběr“ (srov. Konobloch, bez datace). V souladu s touto metodou byly vylosovány 3 kraje a zařazeni vedoucí pracovníci všech SoS v těchto krajích dle *Registru poskytovatelů sociálních služeb* působících. V případech, kdy jedna osoba působila jako vedoucí pracovník pro více služeb, byla tato osoba do výběrového souboru zařazena pouze jednou, N = 611.

Dotazníkové šetření probíhalo on-line formou, trvalo 4 týdny a respondenti, kteří dotazník za určité období nevyplnili, byli opakovaně žádáni o jeho vyplnění. U jednotlivých typů subjektů bylo dosaženo následující návratnosti: OÚ obcí s POÚ – 55 %, OÚ ORP a SO hl. m. Prahy – 70 %, vedoucí pracovníci SoS – 53 %.

4. Výsledky

4.1. Význam výše dosaženého vzdělání

Názor manažerů OÚ na vhodnou výši dosaženého vzdělání pro pracovní pozici „sociální pracovník“ se poněkud lišil od názoru manažerů SoS (viz tab. č. 1). Zatímco vedoucí pracovníci působící jak na OÚ ORP, tak POÚ, byli nejčastěji toho názoru, že „výše dosaženého vzdělání není rozhodující“ (35,6 %), vedoucí SoS tento názor v tak vysoké míře nesdíleli a preferovali buď VOŠ (30,3 %), nebo bakalářské studium (28,3 %). Pokud vedoucí OÚ neoznámili možnost, že výše vzdělání nerozhoduje, pak také nejčastěji preferovali bakalářský stupeň vzdělání. Naopak magisterský stupeň vzdělání byl nejméně často

² Výsledná studie s názvem „Odborný výkon sociální práce ve veřejné správě a v sociálních službách: Role vstupního vzdělání a dalšího vzdělávání“ je nyní připravována do tisku.

označován jako žádoucí. Jeví se tak, že podstatná část manažerů, zejm. OÚ, poněkud překvapivě nespátřuje výraznější souvislost mezi dosaženým stupněm vzdělání a vhodností uchazeče pro pozici sociální pracovník, resp. pokud mají nějaký typ vzdělání upřednostnit, pak jsou to spíše nižší stupně, pravděpodobně více orientované na praxi.

Tab. č. 1: *Výše dosaženého vzdělání preferovaná manažery pro pracovní pozici „sociální pracovník“, v % ($N_{POÚ}= 87$, $N_{ORP}=160$, $N_{SoS}= 307$)*

	POÚ	ORP	SoS
VOŠ	26,4%	22,5%	30,3%
VŠ - Bc.	27,6%	26,9%	28,3%
VŠ - Mgr.	10,4%	15,0%	17,6%
výše vzdělání není rozhodující	35,6%	35,6%	23,8%
	100 %	100 %	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

4.2. Význam absolvovaného oboru studia

Co se týče preferovaného oboru studia všichni vedoucí pracovníci, bez ohledu na typ subjektu, nejčastěji upřednostňovali absolventy oboru sociální práce (viz tab. č. 2). Zatímco vedoucí odborů a tajemníci z OÚ s POÚ kladli velký důraz na kvalifikaci získanou studiem jednooborové sociální práce (44,8 %), manažeři SoS častěji upřednostňovali absolventy, kteří kromě oboru sociální práce vystudovali i obor sociální pedagogika nebo sociální politika (celkem 47,8 %). Současně je však ale třeba upozornit, že více než čtvrtina vedoucích pracovníků OÚ ORP a pětina z OÚ s POÚ uvedla, že z jejich pohledu je při náboru nového sociálního pracovníka-absolventa lhostejno, který z oborů dle ZSS opravňujících k výkonu sociální práce vystudoval. Tento názor však sdílelo pouze 14 % manažerů SoS, resp. 86 % jich bylo přesvědčeno, že absolvovaný obor studia má význam pro schopnost uchazeče o danou pracovní pozici dostat nárokům, které tato pozice na pracovníka klade.

Tab. č. 2: *Obor studia preferovaný manažery pro pracovní pozici „sociální pracovník“, v % ($N_{POÚ}= 87$, $N_{ORP}=160$, $N_{SoS}=307$)*

	POÚ	ORP	SoS
sociální práce	44,8%	36,3%	32,6%
sociální práce a sociální pedagogika	6,9%	7,5%	27,7%
sociální práce a sociální politika	10,3%	11,3%	10,1%
sociálně právní činnost	8,0%	9,4%	2,3%
neupřednostňujeme žádný z těchto oborů	19,5%	28,1%	14,0%

Zdroj: vlastní zpracování

Poznámka: Respondenti vybírali ze všech oborů, které dle legislativy kvalifikují pro výkon sociální práce, vybrat mohli pouze jednu z možností uvedených v ZSS. V tabulce jsou zobrazeny všechny možnosti, které zvolilo více než 5 % respondentů alespoň z jednoho typu pracoviště.

V rámci dotazníkového šetření jsme rovněž zjišťovali názory vedoucích pracovníků na připravenost absolventů oborů kvalifikujících dle ZSS pro výkon sociální práce pro praxi.

Všichni manažeři vnímali rozdílnou úroveň přípravy studentů pro výkon sociální práce především v závislosti na konkrétním typu školy, kterou tito absolvovali (podrobně viz tab. č. 3). Obor a zejména výše dosaženého vzdělání se dle výsledků jeví jako druhořadá. Tento výsledek indikuje určité potíže v oblasti školského systému zajistit obdobnou úroveň profesní přípravy napříč školami. Tento výsledek rovněž problematizuje míru, v jaké je v současné době Minimální standard vzdělávání v sociální práci (ASVSP, 2017) schopen garantovat odbornou úroveň absolventů oboru sociální práce. Nicméně je třeba doplnit, že ti manažeři, kteří vnímají rozdíl v odborné úrovni pracovníků v závislosti na jejich oboru vzdělávání, uváděli právě obor „sociální práce“ jako ten, se kterým mají v tomto směru nejlepší zkušenost.

Tab. č. 3: Hodnocení připravenosti čerstvých absolventů pro pracovní pozici „sociální pracovník“, zobrazeny jsou výsledky pro odpovědi „ano“, v % ($N_{POÚ}=87$, $N_{ORP}=160$, $N_{SoS}=307$)

Odborná úroveň čerstvých absolventů - uchazečů o pozici sociální pracovník - lišila v závislosti:	POÚ	ORP	SoS
na stupni vzdělání , kterého dosáhli.	6,9%	18,8%	13,4%
na konkrétní škole , kterou absolvovali.	18,4%	50,6%	42,0%
na oboru , který absolvovali.	6,9%	16,3%	16,3%

Zdroj: vlastní zpracování

4.3. Základní a specializované znalosti a zkušenosti předávané kvalifikačním studiem

Z analýzy vyplynulo, že přímí nadřízení sociálních pracovníků bez ohledu na typ subjektu v podstatě akceptují současné nastavení tematických oblastí v obecné části Minimálního standardu. Snad s výjimkou „základů filosofie“, jejichž význam pro práci sociálních pracovníků je schopna dohlédnout pouze asi 1/3 manažerů. I když manažeři hodnotili tematické oblasti v obecné části Minimálního standardu více méně shodně, důležitost některých oblastí se jeví být větší v prostředí SoS a jiných zase v oblasti sociální práce na OÚ.

Vedoucí pracovníci SoS častěji než jejich kolegové z OÚ zdůrazňovali

- etiku,
- supervizi absolvovanou v rámci studia a
- metody a techniky sociálního výzkumu.

Naproti tomu vedoucí sociálních odborů/oddělení OÚ ORP častěji uváděli

- sociální patologii a
- orientaci v sociálních problémech vyplývajících z postavení menšin (společně s manažery z POÚ).

Odlíšné zaměření sociální práce na OÚ a v různých druzích SoS pak manažeři promítli zejména do hodnocení přínosu tematických oblastí ve specializované části Minimálního standardu. Výsledky dokládají, že zatímco od sociálních pracovníků působících v SoS jejich nadřízení očekávají, že budou odborníky na určitou specializovanou výšeč oboru sociální práce, nadřízení sociálních pracovníků OÚ naopak zastávají představu univerzálního sociálního pracovníka a očekávají, že jejich sociální pracovník se bude orientovat v širokém spektru specializovaných oblastí. Manažeři OÚ přitom zdůrazňovali především tyto oblasti:

- sociální práce s osobami s postižením,
- komunitní sociální práce,
- sociální práce se starými občany,
- sociální práce s rodinou a dětmi,
- sociální práce v oblasti zaměstnanosti,
- sociální práce s menšinami, národnostmi, uprchlíky a
- sociální práce s delikventy.

Z tohoto pohledu se jeví, že manažeři sociální práce na OÚ kladou na sociální pracovníky rozsáhlejší odborné nároky ve srovnání s manažery sociálních pracovníků působících v SoS.

4.4. Význam dalšího vzdělávání

Provedené analýzy poukázaly na poněkud ambivalentní postoj manažerů k dalšímu vzdělávání. Na jedné straně více než 95 % z nich, a to bez ohledu na subjekt, v němž působí, považovalo další vzdělávání sociálních pracovníků za důležité. Na druhé straně však pouze 31 % manažerů OÚ ORP, 34,5 % manažerů sociálních služeb a 40 % vedoucích pracovníků OÚ obcí s POÚ jednoznačně spojovalo odborný výkon sociální práce v jejich organizaci/úřadě se schopností sociálního pracovníka aplikovat abstraktní specializované znalosti v praxi. Tento výsledek by mohl naznačovat, určité přetrvávající nedocenění teoretické odborné přípravy sociálních pracovníků a naopak preferování více prakticky zaměřených kurzů dalšího vzdělávání a praxe jako takové.

Tuto hypotézu z části podporuje i zjištěný pohled vedoucích sociálních odborů/oddělení ORP a vedoucích SoS na význam jednotlivých typů dalšího vzdělávání pro udržení či rozvoj odbornosti sociálních pracovníků. Vedoucí pracovníci z OPR a SoS shodně nejčastěji jako skutečnosti, které dle jejich názoru „určitě“ přispívají k růstu odbornosti sociálních pracovníků, označovali:

1. pravidelnou supervizi,
2. průběžné vzdělávání sociálních pracovníků formou kurzů akreditovaných MPSV a
3. intervizi na pracovišti.

Jak bylo lze očekávat, většina manažerů byla přesvědčena o své kladné roli v oblasti dalšího vzdělávání svých podřízených: 79 % vedoucích SoS, 86 % vedoucích sociálních odborů/oddělení ORP a 76 % vedoucích pracovníků POÚ „rozhodně souhlasí“ s tvrzením, že „vytvářejí podmínky pro to, aby se sociální pracovníci mohli dále vzdělávat“.

Mezi „podmínkami pro další vzdělávání“ jsme pak testovali i otázku dalšího vzdělávání v rámci pracovní doby a otázku finančního zajištění kurzů. Více než 90 % manažerů bez ohledu na typ jejich pracoviště uvádělo, že souhlasí s názorem, že další vzdělávání sociálních pracovníků by mělo probíhat v rámci jejich pracovní doby, nicméně 7 % manažerů SoS současně uvádělo, že pracovníci v sociálních službách by měli další vzdělávání absolvovat ve

svém pracovním volnu. Co se týče role manažerů v oblasti financování dalšího vzdělávání, nejvíce se k této zodpovědnosti hlásí manažeři OÚ POÚ, neboť pouze 12 % z nich si myslí, že hledání finančních zdrojů na další vzdělávání není jejich odpovědností. Nicméně mezi manažery OÚ ORP a SoS si toto myslí již přibližně 20 %.

Právě nedostatek finančních zdrojů označovala řada manažerů jako jednu z překážek dalšího vzdělávání jejich pracovníků. Ve větším měřítku jsou potíže v oblasti financování vzdělávání vnímány v prostředí SoS (50 %), než na OÚ (přibližně 25 %). Lze se domnívat, že na OÚ je situace v tomto ohledu vnímána příznivěji díky účelové dotaci MPSV na výkon sociální práce v přenesené působnosti. Mezi dalšími překážkami dalšího vzdělávání pak byly manažery shodně jmenovány:

- omezená tematická nabídka kurzů akreditovaných MPSV,
- poněkud svazující legislativa upravující oblast dalšího vzdělávání sociálních pracovníků.

5. Diskuse a závěr

Prezentované výsledky dotazníkového šetření mezi manažery obecních úřadů ORP a POÚ a mezi manažery sociálních služeb přinesly ve vztahu k rozvoji kvalitního výkonu sociální práce skrze odborné vzdělávání do určité míry ambivalentní zjištění. Ačkoliv většina manažerů by při přijímání nových sociálních pracovníků preferovala osoby, které dosáhly nějakého stupně vzdělání v oboru sociální práce, případně v kombinaci sociální práce se sociální pedagogikou či sociální politikou (viz tab. 2), jejich další odpovědi tento důraz na odborné vzdělání v oboru poněkud relativizovaly.

Za prvé, pouze přibližně 1/3 manažerů sociálních služeb a OÚ ORP a 40 % vedoucích pracovníků OÚ obcí s POÚ považovala za zásadní pro odborný výkon sociální práce schopnost sociálních pracovníků aplikovat abstraktní specializované znalosti v praxi. Toto zjištění poukazuje na stále relativně silný příklon manažerů k „administrativnímu“ či „filantropickému“ pojetí sociální práce, u nichž u obou není specifická teoretická příprava vnímána jako důležitá (srov. Musil, 2008). Vnímání sociální práce jako specifické profese, kterou s ohledem na potřebnou (nejen) teoretickou výbavu, nemůže „dělat každý“, tak stále není samozřejmostí. A to i přesto, že nejen Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW, 2014) a národní odborná literatura (srov. např. Havrdová, 1999; Navrátil, 1998; Navrátilová, Navrátil, 2016), ale i zástupci MPSV (Zajacová, 2014), považují za základní definiční znak profesionální sociální práce propojení praxe s teorií.

Za druhé, manažeři nepozorovali výrazný rozdíl v odborné úrovni mezi uchazeči o pozici sociálního pracovníka z řad čerstvých absolventů, v závislosti na oboru, který vystudovali, či výši dosaženého vzdělání, ale v závislosti na konkrétní škole, kterou absolvovali (viz tab. 3 výše). Toto zjištění naznačuje možné potíže v oblasti schopnosti terciálního vzdělávání zaměřeného na obor sociální práce dosahovat určitého jednotného standardu. Dále zjištění, že podstatná část manažerů nespatřuje rozdíl v odborné přípravě sociálních pracovníků dle výše dosaženého vzdělání (srov. tab. 1 a 3), pak dle našeho názoru již jednoznačně indikuje potíže současné oborové vzdělávací soustavy při profilování odborných předpokladů, které získávají absolventi jednotlivých stupňů terciálního vzdělávání.

Za třetí, skutečnost, že polovina manažerů sociálních služeb a přibližně pětina vedoucích pracovníků obecních úřadů udává potíže při hrazení nákladů spojených s dalším vzděláváním, lze vnímat jako výraznou překážku dalšího profesního růstu sociálních pracovníků, neboť to mj. může indikovat to, že další vzdělávání je stojí v pomyslné frontě výdajů, které je nutné z hlediska manažerů uhradit, spíše v zadní části.

Vezmeme-li v úvahu výše uvedený převládající skeptický postoj manažerů k významu odborných znalostí pro kvalitní výkon sociální práce, můžeme se domnívat, že pokud by další

vzdělávání sociálních pracovníků nebylo zakotveno v zákoně, v řadě organizací a úřadů by neprobíhalo vůbec, neboť by s ohledem na deklarovaný nedostatek finančních zdrojů řada subjektů pravděpodobně na zajišťování dalšího vzdělávání rezignovala. Dále se jeví, že stávající legislativa hraje obdobnou roli garanta určité odborné úrovně výkonu sociální práce nejen v oblasti dalšího vzdělávání, ale i v oblasti vstupní kvalifikace, a to díky jasné deklaraci kvalifikačních požadavků pro výkon sociální práce, byť tyto jsou šířeji nastaveny než pouze na obor sociální práce. Opět v kontextu výše zmiňovaného postoje manažerů a také vzhledem k současnému nedostatku kvalifikovaných sociálních pracovníků na trhu práce se lze domnívat, že otázka kvalifikace uchazeče o pozici sociální pracovník by se stala spíše druhořadou, pokud by nebyla zakotvena přímo v legislativě.

Výsledky tak naznačují stále nezastupitelnou roli legislativy, pravděpodobně i s ohledem na situaci neexistence silné profesní komory sociálních pracovníků a dalších nelegislativních mechanismů garantujících odbornost výkonu dané profese. Nicméně je ke zvážení, zda v oblasti legislativy již nenazrál čas pro jisté úpravy směřující k dalšímu posílení profesionalizace sociální práce, zejm. skrze významnější zúžení počtu oborů kvalifikujících k výkonu sociální práce, ideálně pouze přímo na obor sociální práce, případně v kombinaci s druhým oborem, a rovněž skrze inovovanou právní úpravu dalšího vzdělávání především v oblasti supervize a celoživotního specializačního vzdělávání.

Výsledky současně představují určitou výzvu pro vzdělavatele v oblasti sociální práce, a to při nejmenším ve smyslu promýšlení, jak zajistit garanci nepodkročitelné úrovně vzdělávání v oboru sociální práce, a jednoznačnějšího vymezení odborného profilu absolventů jednotlivých stupňů terciálního vzdělávání ve vztahu k jejich uplatnění v praxi.

Reference

AVSVP. *Minimální standard vzdělávání v sociální práci Asociace vzdělavatelů v sociální práci*. 2017. On-line. Dostupné z: <http://www.asvsp.org/standardy/>

BALÁŽ, R., MUSIL, L. Faktory bránící dosahování oborových zájmů sociální práce, *Sociální práce/ Sociálna práca*, 2016, roč. 16, č. 5, s. 50-69.

HAVRDOVÁ, Z. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium, 1999.

HAVRDOVÁ, Z., ZAMYKALOVÁ, L. *Profesní struktura a kvalifikační předpoklady pracovníků v sociálních službách*. Praha: VÚPSV. 2001.

HUBÍKOVÁ, O., HAVLÍKOVÁ, J. Reflektivní praxe v sociální práci: diskuse na příkladu sociální práce s lidmi v hmotné nouzi, *Sociální práce /Sociálna práca*, 2017 roč. 17, č. 2, s. 42-57.

IFSW. Global Definition of Social Work (July 2014). On-line. Available at: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>

KNOBLOCH, F. Příspěvek z metod a technik sociologického výzkumu – skriptá FSV UK. On-line. Dostupné z: http://samba.fsv.cuni.cz/~knobloch/knobloch_text_skriptá.doc

MUSIL, L. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“, *Sociální práce/ Sociálna práca*, 2008., roč. 8, č. 2, s. 60-79.

MUSIL, L., HAVLÍKOVÁ, J., KUBALČÍKOVÁ, K., HUBÍKOVÁ, O., RŮŽIČKOVÁ, J. Spolupůsobení přenesené a samostatné působnosti subjektů veřejné správy při zajišťování dostupnosti sociálních služeb a sociální práce: Podklad pro Hneleg. Brno: VÚPSV, v.v.i. 2016. On-line. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/33620>

NAVRÁTIL, P. Sociální práce jako sociální konstrukce. *Sociologický časopis*, 1998, roč. 34, č. 1, s. 37-50.

NAVRÁTILOVÁ, J., NAVRÁTIL, P. Vzdělávací diskurzy v sociální práci, *Sociální pedagogika*, 2016, roč. 4, č. 1., s. 38 - 56.

ZAJACOVÁ, M. Profesionální sociální pracovník v současné společnosti. On-line publicistická část časopisu *Sociální práce/ Sociálna práce*, 2014, roč. 14, č. 3. Dostupné z <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=676>

Odcizení se studiu jako hrozba pro pomáhající profese³

The alienation of the study as a threat to the helping profession

Josef Kasal⁴, Boris Iljuk⁵, Lucie Špráchalová⁶

Abstrakt

De výzkumů z posledních desítek let dochází u nezanedbatelné části vysokoškolských studentů k odcizení se od studia na vysoké škole. Odcizení se projevuje v přístupu ke studovaným předmětům, ale také v motivaci ke studiu i v celkové životní filozofii. U budoucích pomáhajících pracovníků je toto odcizení závažnější, jelikož může docházet k odcizení od profese a pomáhání obecně. Příspěvek představuje průběžně zpracovaná data z výzkumu odcizení u vysokoškolských studentů v České republice z let 2017 a 2018, která doplňuje teoretickými východisky z oblasti filozofie, psychologie a sociologie.

Klíčová slova: Odcizení. Motivace. Pomáhající profese. Vysokoškolský student.

Abstract

Research from the past decade has shown a significant proportion of university students be alienated from their studies. The alienation can be seen in the approach to the studied subjects, but also in the study motivation and in the life philosophy as well. For future helping professionals, this alienation is more serious, as there may be alienation from the profession and helping in general. The paper presents partially processed data from the research of university students' alienation in the Czech Republic from 2017 and 2018, which are connected with theories in philosophy, psychology and sociology.

Keywords: Alienation. Motivation. Helping profession. University student.

1. Úvod

Práce v pomáhajících profesích je náročná a klade na pracovníky zvláštní nároky. Karel Kopřiva na základě dotazníkového šetření mezi zdravotními sestrami a sociálními pracovníky roztrídil jejich nejdůležitější schopnosti a vlastnosti do těchto kategorií: **náklonnost** (vlídnost, ochota, láska aj.), **trpělivost** (též klid, vyrovnanost aj.), **vcítění** (též porozumění, empatie aj.), **odbornost** (též profesionalita, znalosti aj.). (Kopřiva, 2013: 15) První tři kategorie vyjadřují vztah pracovníků pomáhajících profesí ke klientům. Jsou to vlastnosti, které jsou zčásti predisponovány v osobnosti pracovníka, zčásti se získávají v neustálém kontaktu s lidmi. Na základě uvedeného můžeme konstatovat, že vztah k budoucímu povolání v oblasti péče o druhé se nejenom vyvíjí také v průběhu studia, ale vztah ke studiu, vnitřní motivace a schopnost profesního růstu, signalizují budoucí kvality těchto pracovníků. Jak uvádí Maslow, „*růst nastává tehdy, je-li další krok kupředu, subjektivně příjemnější, radostnější a uspokojivější než předchozí uspokojení.*“ (Maslow, 2014: 104)

Studenti, připravující se na své budoucí povolání v oblastech, která jsou zaměřena na pomoc druhým lidem, sami procházejí během studia obdobími tázání se po smyslu studijní práce, možná i pochybnostmi nad správným výběrem oboru. Naše studie navazuje na výzkumy, jichž tématem je průběh a kvalita terciálního vzdělávání. V České republice např. Miksová (2010), Menclová a Baštová (2006). Výzkumy provádí také např. Centrum pro studium vysokého školství. Tyto výzkumy prokazují, že postoj ke studiu se u našich studentů

³ Příspěvek je financován z projektu specifického výzkumu na Pedagogické fakultě univerzity Hradec Králové s názvem „Vzdělanostní aspirace a motivace českých vysokoškolských studentů“ (projekt č. 2110).

⁴ Univerzita Hradec Králové; josef.kasal@uhk.cz; +420 605 902 136

⁵ Univerzita Hradec Králové; boris.iljuk@uhk.cz; +420 607 841 327

⁶ Univerzita Hradec Králové; lucie.sprachalova@uhk.cz; +420 606 555 902

mění. Výsledky výzkumů také ukazují na to, že studenti inklinují spíše k materiálním hodnotám, proměňují se jejich hodnotové preference směrem k získání společenské prestiže.

Naše výzkumné šetření je zaměřeno na oblast individuálně vnímaného vztahu ke studiu prostřednictvím odcizení. V našem výzkumu se zaměřujeme na odcizení (které souvisí s dalšími pojmy jako sebeaktualizace a sebeuskutečnění), neboť se domníváme, že vnitřní vztah ke studiu, tedy vážnost s jakou je přistupováno ke studijním povinnostem, ovlivňuje budoucí naplňování požadavků kladených na pracovníky v pomáhajících profesích. Kvantitativní výzkumné šetření je realizováno prostřednictvím dotazníku „Subjektivní odcizení studijní práce“ vytvořeného V. N. Kosyrevem na podkladě amerického dotazníku „An alienation test“⁷ a upraveného autory článku pro současného českého studenta. Cílem výzkumného šetření a následné interpretace dat je zjistit vztah mezi studovanými obory a mírou odcizení s akcentem na humanitní obory.

2. Teoretická východiska odcizení

Odcizení patří k řadu interdisciplinárních kategorií, a je v evropském myšlení předmětem zájmu filozofie, sociologie, psychologie a jiných věd. Poprvé se pojem „odcizení“ (angl. alienation, něm. Entfremdung) vyskytuje u starořeckého filozofa Platona, traktování této kategorie najdeme v pracích G. Hegela, L. Feuerbacha, K. Marxe, J. P. Sartra, A. Camuse, kde se odcizení popisuje v termínech „nepřijetí“, „vzdalování se“, „separace“, „opozice“ apod. K. Marx v *Ekonomicko-filosofických rukopisech z roku 1844* rozpracoval teorii odcizení, v níž tento pojem používá ve světském významu. Pracující, jako producent, se odcizuje od výsledků své práce, člověk nevykonává práci pro sebe, ale pro jiné. Dochází k odcizení i samého procesu práce s její monotónním, vyčerpávajícím charakterem. Člověk pracuje jen pro mzdu, nikoliv pro seberealizaci vycházející z odvedené práce.

Jeden ze zakladatelů moderní sociologie G. Simmel, i když byl ovlivněn myšlenkami K. Marxe, svérázně vysvětloval jeho teorii odcizení. Podle G. Simmela hlavním mechanismem odcizení jsou peníze a pod jejich vlivem vznikající postoje. Peníze zbavují vyrobenou věc jejího účelného charakteru, prostorově a tím i duchovně oddělují individuum od věci, která mu patří a která je součástí jeho já. V procesu všeobecného odcizení ztrácejí lidé své zvláštnosti, přecházejí do „jednorozměrnosti“ a přestávají být žádajícími a žádanými. „V okamžiku, kdy se k věci začíná přistupovat z hlediska její peněžní hodnoty“, tak podle G. Simmela „vypadává věc z této kategorie, její kvalitativní hodnota přechází v kvantitativní, a tato příslušnost k sobě samé, tj. dvojí vztah k sobě a k druhému, kterou vnímáme jako žádoucnost, zvláštnost, se ztrácí.“ (Simmel: 2011)

V pracích sociologa M. Seemana (University of Kalifornie, Los Angeles) je odcizení traktováno jako soubor subjektivních prožitků a přesvědčení, v nichž se projevují bezmocnost, anomie, pocit odcizení od kultury, odcizení sebe sama (ztráta zájmů, instrumentální postoj k sobě sama), sociální izolace. (Seeman, 1975, 1991).

V psychologii neexistuje jednoznačná shoda ohledně definice odcizení. Většina psychologů se přiklání k vysvětlení odcizení pomocí kategorie „postoj“, kde zdůrazňují kognitivní, emotivní a konativní (behaviorální) aspekty.

Zajímavý přístup k odcizení nacházíme u psychoanalytika E. Fromma, který v odcizení zdůrazňuje morální hledisko: „Naším morálním problémem je lhostejnost člověka k sobě samému. /.../ Jednáme se sebou jako se zbožím; naše schopnosti se nám odcizily. Stali jsme

⁷ autor Vjačeslav Nikolajevič Kosyrev z Tambovské Státní Univerzity G. R. Derzhavina v Rusku (vytvořeno na podkladě amerického dotazníku Maddi S.R., Kobasa S.C., Hoover M. An alienation test // Journal of Humanistic Psychology. 1979. V. 19. № 1.)

se všemi a také naši bližní jsou pro nás věci. V důsledku toho se cítíme bezmocní a pohrdáme sami sebou pro svou vlastní nemohoucnost.“ (Fromm, 1997: 194)

Ve výzkumu problematiky odcizení se v posledních dvaceti letech stává nejpoužívanější integrační teorie odcizení jako existenciální neurózy S. Maddiho. Příčinou této neurózy podle autora teorie je odmítnutí osobnosti vlastního výběru a individuálního života, což se projevuje ve 4 formách: *vegetativita* (neschopnost věřit v pravdu, v důležitost nebo hodnotu jakékoliv reálně prováděné nebo imaginární činnosti), *bezmocnost* (absence víry ve své schopnosti ovlivňovat životní situace při zachování pocitu jejich důležitosti), *nihilismus* (přesvědčení o absenci smyslu a aktivita směřovaná na její potvrzení přes zaujetí destruktivního postoje), a taky *avanturismus* (kompulsivní hledání existence, záliba v nebezpečných, extrémních druzích činnosti z důvodu straty smyslu každodenního života). (Maddi, 1976)

Odcizení studijní práce lze charakterizovat jako takový postoj studenta ke studiu, v němž produkty jeho činnosti, on sám a také vyučující, vedení školy, jiní studenti a sociální skupiny se projevují jako nosiče norem a hodnot studijní činnosti, které jsou pro něho cizí, což se projevuje v patřičném prožívání (pocitu izolace, osamocení, separace) a chování. (Kosyrev, 2009: 138) Fenomén odcizení se od studia, jak ukazují výzkumy, je typický pro studenty post-komunistického prostoru. Psycholožka V. Abramenkovová, zvláště poukazuje na to, že u studenta vykazujícího odcizení nemá ohlas prožívání jiného člověka (cizí je cizí). Zároveň poukazuje na vyvolávání aktivity, která je v protikladu s humanistickou aktivitou, například potěšení z nezdaru u jiného člověka, závist na studijní prospěch, „krocení“ přílišného úspěchu (nevlastní jako hostilní). (Abramenková, 1990: 10)

Podle pozorování prof. V. Kosyreva se ve studijní činnosti objevují časté projevy úzkého prakticismu, opovrnutí teoretickými znalostmi, student vnímá sebe nikoliv jako osobnost, ale jako zboží, které je zapotřebí výhodně prodat na trhu. (Kosyrev, 2009: 140)

Základem dotazníku vytvořeného prof. V. Kosyrevem je především test alienace S. Maddi a spol.⁸ Test mu umožnil realizovat psychologická šetření a zjistit základní mechanismy odcizení, které v tom nebo jiném kontextu popsali i jiní ruští psychologové. Jde o tyto mechanismy:

- Nesoulad smyslu a významu v činnosti a vědomí subjektu (K. A. Abdulchanovová, A. N. Leontiev): studijní činnost je studentem vnímána jako užitečná (význam), ale utlačující (mysl). D. A. Leontiev (1999) definuje tento mechanismus jako absenci smyslové souvislosti mezi motivem a potřebou. Autoři také poukazují na jev, který lze definovat jako „odcizení se studiu v situaci konfliktu jeho studijních cílů“. (Abramenková, 1990: 5- 12)
- Nesoulad motivu a cíle činnosti. Toto se uskutečňuje, když cíle studijní činnosti jsou zadávané zvnějšku. V tomto případě cílem učení je snaha snahu uniknout před potrestáním. (Ivannikov, 1991: 141)
- Funkcionální konflikt motivů činnosti a „smyslové dispozice“ osobnosti se projevuje u těch studentů, kteří nastupují na vysokou školu s určitými profesními očekáváními nekorespondujícími se systémem skutečných hodnot a s aktuální smyslovou regulací studijní činnosti. (Kosyrev, 2009: 140-141).
- Charakteristiku studentského odcizení lze doplnit takovými znaky, jako jsou pocit bezmocnosti, ztráty smyslu činnosti, anomie, izolace, self-odcizení, úzkost, poruchy mezilidské komunikaci, ztráta vlastní subjektivity.

⁸ viz Maddi S.R., Kobasa S.C., Hoover M. An Alienation Test. In: Journal of Humanistic Psychology, 1979. Vol.19, no.4, pp.73-76

Výzkum psychologa E. N. Osina spojuje odcizení studentů od studijní činnosti s procesem vyhoření. Výzkum se opíral o teorii S. Maddiho a jeho testu alienace zpracovaného spolu s S. C. Kobasou a M. Hooverem (1979) a o model B. Barnhardta a P. Ginnse. Výsledky výzkumu prokázaly, že odcizení a vyhoření mají pozitivní korelaci a negativně korelují se studijním prospěchem a psychologickou pohodou. Vyhoření je spojeno především s neadekvátní složitostí studijních úkolů a přetíženosti, když odcizení se spojuje s nízkou úrovní podpory ze strany vyučujících, nedostačující jasnosti požadavků a omezenou možností výběru v rámci studijní činnosti. Odcizení a vyhoření souvisí se ztrátou motivace (amotivace) a dominance vnější motivace nad vnitřní. (Barnardt, Vinna, 2014) Také se ukázalo, že odcizení je spojeno s nedostatečností zdrojů studijního prostředí, když vyhoření souvisí s přehnanými požadavky studijního prostředí. Dosavadní výzkumy nasvědčují o nárůstu odcizení od studijní činnosti, což ukazuje na nutnost hledání možností jeho prevence.

Náš příspěvek představuje průběžně zpracovaná data výzkumu odcizení u vybraných vysokoškolských studentů v České republice.

3. Vybrané výsledky provedeného výzkumného šetření „Míra vnímaného odcizení u studentů vysokých škol“

Výchozí předpoklad

Jak ukazují výzkumy z domácích i zahraničních zdrojů univerzitní vzdělávání pro vysokoškolské studenty začíná být spíše instrumentální hodnotou a slouží k naplnění ekonomických jistot. Pomáhající profese obecně jsou specifickou profesní činností – jak jsme již zmínili – založenou na vnitřních předpokladech jedinců a na jejich schopnosti vytvářet pozitivní mezilidské vztahy. U studentů humanitních oborů (tedy těch, kteří z velké části stanou na pozicích, které od nich budou vyžadovat sociální dovednosti) se tedy předpokládá, že už jejich vztah ke studovanému oboru prokáže vysokou míru vnitřního přesvědčení ke studiu oborů souvisejících s pomáháním, tedy že i míra odcizení studijní práci bude vykazovat nižší hodnoty než u studentů ostatních oborů.

Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření a následné interpretace dat je zjistit vztah mezi studovanými obory a mírou odcizení s akcentem na humanitní obory. Dále zjistit, jaký je subjektivní postoj studentů humanitních oborů k vysokoškolskému vzdělávání a jakou míru a váhu mu přiřkládají.

Popis výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek je tvořen 559 respondenty – studenty českých vysokých škol. Z toho 111 mužů a 448 žen. Jedná se o studenty prezenční formy studia. Výběr respondentů byl proveden na základě dostupnosti z osmi českých univerzit.

Výsledky výzkumného šetření

Pro lepší přehlednost dat jsme použili faktorovou analýzu. Do faktorové analýzy byly zahrnuty pouze položky z hlavní části dotazníku.

Tabulka č. 1: Faktorová analýza⁹

2	Odcizení od studia i životních plánů	Nezajímá se o smysl života, nevěří v individuální svobodu, spíše zastává názor, že je vše řízeno „ze shora“. Studium mu nepřináší žádné uspokojení a distancuje se od aktivit v rámci oboru a na VŠ obecně.
---	--------------------------------------	---

Zdroj: Vlastní zpracování

Pro tento výstup jsme se zaměřili na drobnou analýzu faktoru 2 (F2), ve kterém se propojuje jak odcizení se od studia – od jeho obsahu a smyslu, tak i odcizení v životě respondenta. Na odcizení se od vyšších životních cílů a smyslu poukazují filozoficky formulované položky dotazníku. Jelikož se oba typy odcizení (v životě a od studia) spojují v jeden společný faktor, naznačuje nám faktorová analýza, že zde existuje souvislost mezi přístupem k životu a přístupem ke studiu.

Tabulka č. 2: Souvislost mezi mírou odcizení a studovaným oborem*

			Obor					Celkem
			Sociální/ společenské vědy	Biologicko- chemický směr	Technický, fyzikální, matematický, IT	Jiný typ oboru	Kombinace uvedených směrů	
F2: míra odcizení	Odcizení nízké	Počet	34	1	2	5	0	42
		%	9,0%	6,7%	4,3%	8,1%	0,0%	8,0%
	Odcizení relativní	Počet	253	13	35	30	20	351
		%	67,3 %	86,7%	74,5%	48,4%	71,4%	66,5%
	Odcizení absolutní	Počet	89	1	10	27	8	135
		%	23,7 %	6,7%	21,3%	43,5%	28,6%	25,6%
	Celkem	Počet	376	15	47	62	28	528
		%	100%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

* Cramer's V Sig.= ,014, Missing= 31

Zdroj: Vlastní zpracování

Testovali jsme souvislost mezi mírou odcizení danou F2 (odcizení nízké, relativní, absolutní) a několika položkami dotazníku. Souvislost mezi odcizením a věkem se ukázala jako nesignifikantní, stejně jako mezi odcizením a pohlavím. Zdá se, že tyto charakteristiky v našem vzorku nemají zásadní vliv na to, jak student ke studiu přistupuje. Jako signifikantní se ukazuje vztah mezi mírou odcizení a studovaným oborem. Nejnížší míru odcizení zde vykazují studenti oborů zaměřených na technické obory - matematiku, výpočetní techniku, IT a obory příbuzné. Téměř 24 % studentů věd společenských vykazuje též nejvyšší stupeň odcizení – tento fakt se jeví jako poměrně překvapivý vzhledem k tomu, že ve většině těchto oborů se objevují předměty jako filozofie, etika, psychologie a sociologie.

⁹ Pozn: Eigenvalue > 2; KMO test= ,803; Sig.= ,000

Tabulka č. 3: Souvislost mezi mírou odcizení a vírou*

			Víra		Celkem
			ne	ano	
F2: Míra odcizení	Odcizení nízké	Počet	22	20	42
		%	6,3%	11,2%	8,0%
	Odcizení relativní	Počet	228	122	350
		%	65,7%	68,2%	66,5%
	Odcizení absolutní	Počet	97	37	134
		%	28,0%	20,7%	25,5%
Celkem		Počet	347	179	526
		%	100,0%	100,0%	100,0%

* Cramer's V Sig.= ,049, Missing= 33

Zdroj: Vlastní zpracování

Jednou ze základních otázek v dotazníku byla položka řešící sebedefinici respondenta jako věřícího. Víra zde byla nastíněna jako víra v cokoli „nad námi“ včetně víry v sebe či v sílu vesmíru apod. Zdůrazněno bylo, že se může, ale nemusí jednat o víru definovanou některým typem církve či organizace. 34 % respondentů zahrnutých do tohoto testu se definuje jako věřící, 66 % jako nevěřící. Byla prokázána souvislost mezi sebedefinicí věřícího a mírou odcizení tak, jak ji definujeme ve třech kategoriích F2. Je zde patrný procentuální rozdíl v zastoupení v jednotlivých kategoriích – věřící jsou procentuálně více zastoupeni v kategorii nízkého typu odcizení, naopak nevěřící převládají mírně v kategorii absolutního odcizení.

Tabulka č. 4: Souvislost mezi studovaným oborem a budoucí prací v oboru*

			Práce v oboru			Celkem	
			nesouhlasí	ambivalence	souhlasí		
Obor	Sociální/ společenské vědy	Počet	93	72	237	402	
		%	23,1%	17,9%	59,0%	100,0%	
	Biologicko-chemický směr	Počet	0	0	16	16	
		%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%	
	Technický, fyzikální, matematický, IT	Počet	5	14	30	49	
		%	10,2%	28,6%	61,2%	100,0%	
	Jiný typ oboru	Počet	17	11	35	63	
		%	27,0%	17,5%	55,6%	100,0%	
	Kombinace uvedených směrů	Počet	3	7	19	29	
		%	10,3%	24,1%	65,5%	100,0%	
	Celkem		Počet	118	104	337	559
			%	21,1%	18,6%	60,3%	100,0%

*Cramer's V Sig.= .009

Zdroj: Vlastní zpracování

Přes 60 % dotázaných souhlasí s výrokem, že chce pracovat ve svém oboru v budoucnu po ukončení studia. 18,6 % zaujímá prozatím ambivalentní postoj. Přes 21 % studentů ale ve svém oboru v budoucnu působit profesně nechce. Můžeme též hovořit o souvislosti mezi studovaným oborem a plánem v budoucnu v oboru zůstat i profesně. Nalezneme zde signifikantní rozdíly mezi studenty v různých oborech v rámci našeho výběru.

Nezanedbatelná procenta studentů sociálních a společenských věd nechtějí v tomto směru pokračovat ve svém budoucím zaměstnání. Technicky a přírodovědně zaměřeni studenti naopak ve vyšší míře plánují v oboru zůstat i po dokončení studia.

Tabulka č. 5: Souvislost mezi odcizením a budoucí prací ve stud. oboru*

			V budoucnu chci pracovat ve svém oboru			Celkem
			nesouhlasí	ambivalence	souhlasí	
F2: míra odcizení	Odcizení nízké	Počet	6	4	32	42
		%	14,3%	9,5%	76,2%	100,0%
	Odcizení relativní	Počet	67	69	215	351
		%	19,1%	19,7%	61,3%	100,0%
	Odcizení absolutní	Počet	39	23	73	135
		%	28,9%	17,0%	54,1%	100,0%
Celkem		Počet	112	96	320	528
		%	21,2%	18,2%	60,6%	100,0%

*Pearson Chi Square Sig.= .035

Zdroj: Vlastní zpracování

I v této tabulce můžeme sledovat, jak se míra odcizení promítá do budoucích profesních plánů v rámci studovaného oboru či naopak – jak budoucí profesní plány ovlivňují přístup ke studiu. Pozitivně lze hodnotit fakt, že 76,2 % studentů, kteří vykazují minimální či nízkou míru odcizení od studia a hledání životního smyslu obecně studuje obor, ve kterém by rádi v budoucnu setrvali profesně. Za povšimnutí ovšem stojí, že studenti spadající do kategorie absolutního odcizení též v nadpoloviční většině souhlasí s tím, že v oboru profesně plánují zůstat. K zamyšlení pak zůstává, zda je to v jejich případě nejjednodušší cesta do budoucna, jinou alternativu nezvažovali či jim na uplatnění nezáleží, což je mohlo též vést k souhlasné odpovědi.

4. Závěr

Naše průběžné výsledky potrhují důležitost zkoumání tématu odcizení (nejen) od studia u vysokoškolských studentů. Ve všech tříděních našeho souboru respondentů vidíme nejnižší procentuální zastoupení u těch, kteří se zabývají smysluplností svého života i studia (tedy u nízké míry odcizení). Odcizení zde vystupuje jako poměrně výrazný fenomén napříč zaměřenými a charakteristikami studenta.

Studie, která je součástí širšího výzkumu odcizení studijní práce u studentů vysokých škol má přispět k diskusím o efektivním a účelném vzdělávání na vysokých školách. Máme - li hledat efektivní způsoby univerzitní práce se studenty je nutné znát jejich postoje, motivace a představy. Zde se ukazuje, že většina studentů, bez ohledu na studovaný obor, si své studium vybrala cíleně a spojuje s ním svoji životní perspektivu. Studie dále prokazuje, že míra odcizení studijní práci nepředstavuje pro úspěšné studium významné nebezpečí. Je však výzvou pro vysokoškolské učitele, který má být pro studenty nejenom partnerem a průvodcem studia, ale také vzorem, ve kterém se spojuje vysoká odborná erudice s kladnými charakterovými a morálními kvalitami.

Výzkumné šetření také prokazuje, že tendence k odcizení studiu mohou mít překvapivé konsekvence. Předpoklad, že menší akcent na humanitní předměty v technických oborech vyvolává u studentů vyšší míru odcizení se nepotvrdil. Naopak se ukazuje, že technické vzdělání dává studentům jasnější a srozumitelnější odpovědi na otázky po dalších životních

perspektivách. Svět matematiky a techniky poskytuje také konkrétní a racionálně zdůvodněná řešení.

Zjištěná vyšší míra subjektivně vnímaného odcizení u studentů humanitních oborů může být důkazem, že hledání a nacházení smyslu lidského konání je svízelnější. Jednání lidí se neřídí jasnými a striktními pravidly, jako je tomu ve světě techniky. Hlubší vědomí problematičnosti lidského života a s tím spojené otázky po jeho smyslu, hledání štěstí, spokojenosti – to jsou záležitosti, které mohou mladého člověka znejišťovat.

Výzkumné šetření tak nedává jasné a striktní odpovědi. Jsme si vědomi problematičnosti vymezení cest ke konkrétnějším poznatkům. Vede k nim mnoho cest, často neuvědomovaných a ne příliš transparentních. Jedna z těchto cest však v kontextu naší stati jednoznačně převažuje, a to cesta vzdělávání.

Seznam citované literatury

ABRAMENKOVA, V.V. Problémy odchuzdeniya v psychologii. In: *Voprosy psychologii*. 1990. No 1.

BARNHARDT B., VINNA P. A. Alienation-based framework for student experience in higher education: new interpretations of past observations instudent learning theory. *Higher Education*, 2014. Vol. 68, no. 6, pp, 789-805.

FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. Praha: AURORA, 1997. ISBN80-85974-18-5.

IVANNIKOV, V. A. *Psychologičeskíe mechanizmy volevoj reguljácii*. Moskva: Moskovskij universitet, 1991.

KOSYREV, V. N. Otcuzhdenie uchebnogo truda studenta /Alienation of student's edukational work/.In *Vysshee obrazovanie v Rosii*. No 11, 2009.

LEONTIEV, D. A. *Psychologia smysla: priroda, strojeni i dinamika smyslovoj realnosti*. Moskva: Smysl, 1999.

MADDI, S. M. The existential neurosis. *Journal of Abnormal Psychology*, 1967. Vol. 72, no.4, pp.311-325 a publ. rus: Maddi S. Smysloobrazovanie v protsesakh prinytiya resheniya (Creating meaning through making decisions. *Psychologičeskii zhurnal*, 2005.Vol. 35, no.4 pp.97-107.)

MARX, Karel. *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961.

MASLOW, Abraham, H. *O psychologii bytí*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0618-7

OSIN, E. N. Otčuzhdenie ot učebny kak predikátor vygoranija u studentov vyzov: rol' charakteristik obrazovatelnoj sredy /Alienation from Study as a Predictor of Burnout in University Students: the Role of the Educational Environment Characteristics.*Psichologičeskaja nauka i obrazovanie*, 2015, vol. 20, no. 4 pp.51-74.

SEEMAN, Melvin. Alienation studies. *Annual Review Sociology*, 1975. Vol. 1, no. 1, pp. 91 – 123.

SEEMAN, Melvin. Alienation and Anomie. In J.P.Ibinson, P.R. Shaver, L.S. Wrightstman (eds.) *Measures of Personality and Social Psychological Etitudes*. San Diego: Academic Press, 1991. Vol. 1 pp. 251 – 26

SIMMEL, Georg. *Filosofie peněz*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-19

Nové trendy sociální práce v oblasti praxe pomoci obětem trestných činů

New Trends in Social Work in the Field of Assistance to Victims of Crime

Daniela Květenská¹⁰

Abstrakt

V roce 2013 byl v České republice přijat zákon o obětech trestných činů. Touto legislativou se posiluje význam pomoci obětem trestných činů. Stať se zabývá rolí sociální práce v oblasti pomoci obětem trestných činů.

Klíčová slova: Sociální práce. Kriminalita. Oběť trestného činu.

Abstract

In 2013, the Law on Victims of Crime was adopted in the Czech Republic. This legislation strengthens the importance of helping victims of crime. The article deals with the role of social work in helping victims of crime.

Keywords: Social Work. Crime. Victim of Crime.

1. Úvod

Sociální práce se zabývá celou řadou témat, jedním z nich lze souhrnně nazvat jako *sociální práce v trestní justici*. V zahraniční literatuře se setkáme s pojmem *forensic social work*, tedy forenzní sociální práce. Tento pojem je ještě širší a zahrnuje působení sociálních pracovníků i dalších oblastech práva, kromě trestního (např. občanského práva) (viz např. Barker, Branson, 2000). Do této oblasti působení sociálních pracovníků v trestní justici spadá i rozvíjející se téma: *sociální práce s oběťmi trestných činů*.

Pojem *oběť* má mnoho společného s trestněprocesním institutem *poškozený* (§ 43 TR), není s ním však identický, je o něco širší, protože může zahrnovat i osoby, které nejsou přímo dotčené trestným činem (např. pozůstalé). Zákon o obětech trestných činů (*Zákon č. 45/2013 Sb.*) stanoví posílení ochrany pro tzv. *zvlášť zranitelné oběti*. V první řadě jsou vnímány jako zvlášť zranitelné oběti *děti*, dále jsou to *senioři*, také osoby postižené fyzickým, mentálním nebo psychickým handicapem nebo smyslovým poškozením, které ve spojení s různými překážkami může bránit plnému a účelnému uplatnění této osoby ve společnosti. Zvlášť zranitelnými oběťmi jsou také rozuměny oběti trestného činu obchodování s lidmi nebo teroristického útoku a dále oběti trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestného činu, který zahrnoval násilí, násilí či pohrůžky násilím, také trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí druhotné újmy, zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislosti na ní. V praxi dochází k prolnutí několika aspektů zvláštního zřetele zejména u dětí, které se stali například obětí sexuálně motivovaného trestného činu spáchaného osobou blízkou.

2. Zákon o obětech trestných činů

Dne 25. února 2013 byl uveřejněn ve Sbírce zákonů zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, který upravuje mimoprocesní práva obětí tak, aby nebyla nadále roztržena do několika právních předpisů. Z důvodu sladování předpisů v

¹⁰ Ústav sociální práce FF UHK, Hradec Králové, e-mailová adresa: daniela.kvetenska@uhk.cz

rámci Evropské unie byla implementována některá práva obětí trestných činů, a to ve shodě s rámcovým rozhodnutím Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001 o postavení obětí v trestním řízení a v souladu i s návrhem směrnice Evropského parlamentu a Rady, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestných činů.

Zákon obsahuje práva obětí trestných činů, poskytování peněžité pomoci obětem trestných činů státem a vymezuje vztahy mezi státem a subjekty, které poskytují služby obětem trestných činů. Zákon o obětech trestných činů by svým působením měl minimalizovat rizika sekundární viktimizace. V našem trestním právu převažovala práva pachatelů nad právy obětí trestných činů. Snahou nové legislativy je tato práva vyrovnat a minimalizovat rizika sekundární viktimizace, způsobená orgány činnými v trestním řízení. Podstatné je snižovat rizika sekundární viktimizace i poskytováním dostatku informací v průběhu trestního řízení obětem o svých právech i o případu. Každá oběť má možnost v trestním řízení vyjádřit svůj názor na věc.

Pokud bychom se podrobněji zaměřili na jednotlivá práva obětí trestného činu, zjistili bychom, že zákon tak do jisté míry reaguje na potřeby obětí trestných činů (např. potřeba dostatku informací), jejichž uspokojení snižuje riziko traumatizace sekundární viktimizací a využívá tak dosavadní poznatky viktimologie. (Květenská, 2016)

3. Uplatnění sociální práce v pomoci obětem trestných činů

Důležité v předcházení druhotného zraňování jsou i instituty *důvěrníka* a *zmocněnce*, ukotvené výše uvedeným novým zákonem o obětech trestných činů. Podle § 50 odstavec 1 trestního řádu (*Trestní zákoník*) se může poškozený dát zastupovat zmocněncem, kterým může být i právnická osoba. *Zmocněncem* nemůže být osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům a ten, kdo je předvolán jako svědek, znalec či tlumočník. *Zvláště zranitelným obětem* je pak na požádání soudem ustanoven zmocněnec-advokát, těmto obětem hradí zastupování zmocněncem stát, obdobně jako při nutné obhajobě u pachatele.

Oběť má právo na doprovod *důvěrníka*, který může být zároveň zmocněncem. Důvěrníkem nemůže být ten, kdo je současně obviněným, obhájcem, svědkem, znalcem nebo tlumočníkem. Důvěrník nemůže zasahovat do průběhu úkonu. Vyloučit z účasti na úkonu ho lze pouze výjimečně, jestliže by jeho účast narušovala průběh úkonu nebo ohrozila dosažení účelu úkonu. Je pak nutné umožnit oběti, zvolit si důvěrníka jiného, ledaže úkon nelze odložit nebo by odložení bylo spojeno s nepřiměřenými obtížemi nebo náklady. Oběť má právo v kterékoliv fázi trestního řízení učinit písemné či ústní prohlášení o dopadu trestného činu na její dosavadní život (*Zákon č. 45/2013 Sb.*)

Z výše uvedeného vyplývá, že sociální pracovník, pokud je obětí požádán, může se uplatnit i v průběhu trestního řízení jako zmocněnec, či jako důvěrník. Je však potřeba říci, že pro roli zmocněnce je vhodnější zkušený právník, protože tato role je konfrontována s právním zástupcem – advokátem – pachatele. Role důvěrníka, tedy osoby doprovázející a podporující oběť trestného činu je výkonu sociální práce bližší.

V souvislosti se vznikem subjektů, které chtějí pomáhat obětem trestných činů, vede Ministerstvo spravedlnosti ČR v elektronické podobě veřejný *Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů*. (2018) Ministerstvo spravedlnosti ČR zapisuje do registru na základě vlastní žádosti advokáty a subjekty poskytující obětem služby psychologického a sociálního poradenství, které získaly oprávnění pro poskytování sociálního poradenství a služeb sociální prevence na základě registrace podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Registr představuje aktuální seznam poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, druhů jimi poskytovaných služeb a jejich územního rozsahu. Registr slouží jako informační zdroj o dostupných službách pro oběti a všechny subjekty, které mají povinnost oběti o subjektech pomoci informovat (např. policie). Registr zahrnuje kontakty na subjekty poskytující sociální

služby a akreditované subjekty, dále kontakty na advokáty a na střediska probační a mediační služby. V Registru je k 1.6.2018 zaregistrováno 35 subjektů poskytujících sociální služby pro oběti trestných činů a 26 akreditovaných subjektů. Podle Registru 184 advokátů nabízí pomoc obětem trestných činů. Pomoc obětem nabízí i 77 středisek Probační a mediační služby ČR. (Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, 2018). Znamená to, že ve 138 organizacích pracují sociální pracovníci, sociální pedagogové a další pomáhající profesionálové, jejichž činnost se specializuje na pomoc obětem trestných činů.

Závěr

Jak uvádí Květenská (2016), oblastmi potřeby pomoci či podpory u obětí trestných činů mohou být následující oblasti: oblast vztahová, oblast bydlení, oblast financí, oblast zaměstnání, oblast potřeby psychické pomoci. Pomoc a podpora při řešení těchto problémů je v kompetenci sociálních pracovníků. Úlohou sociálního pracovníka v práci s oběťmi trestných činů je – mimo jiné – i vytvářet *síť sociálních služeb a další podpory ve prospěch klienta*. Sociální pracovník by měl komunikovat s orgány činnými v trestním řízení, s psychology, psychoterapeuty či psychiatry. Dalším participantem na multidisciplinární spolupráci může být i probační a mediační služba, která se kromě práce s pachateli trestných činů zaměřuje i na práci s oběťmi. Svou významnou roli partnerských subjektů sehrávají v práci s oběťmi trestných činů i další nevládní neziskové organizace.

Literatura:

BARKER, Robert L, BRANSON, Douglas M. *Forensic social work: legal aspects of professional practice*. New York: Haworth Press, 2000. xii, 262 s. ISBN 0-7890-0867-X.

KVĚTENSKÁ, Daniela. *Co potřebují oběti trestných činů?* Sociální práce/Sociálna práca. 2016. roč. 16, č. 6. Brno, Asociace vzdělavatelů v sociální práci. (Online)

Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. [Cit. 20. 8. 2018]. Dostupný také z WWW: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=6115&d=330753>.

Trestní zákoník č. 40/2009 Sb. ze dne 8. 1. 2009. In Sběrka zákonů České republiky. 2009, částka 11. [Cit. 16. 8. 2016]. Dostupný také z WWW: <http://zakony.centrum.cz/trestni-zakonik/cast-1-hlava-2-dil-1>

Zákon č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů) ze dne 30. 1. 2013. In Sběrka zákonů České republiky. 2013, částka 20. [Cit. 16. 8. 2016]. Dostupný také z WWW: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-45>

Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. In Sběrka zákonů České republiky. 2006, částka 37. [Cit.3.5.2011]. Dostupný také z WWW: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Implementace Service Learningu na vysokých školách v ČR

Implementation of Service Learning in higher education in the Czech Republic

Tatiana Matulayová¹¹, Lenka Tkadlčíková¹²

Abstrakt

Vyučovací strategie Service – Learning („učení službou“) je ve vzdělávání sociálních pracovníků ve světě poměrně rozšířená a studenty oblíbená. Text přináší informace o teoretických východiskách metody a prvních zkušenostech s jejím zaváděním ve vysokoškolském vzdělávání sociálních pracovníků. Zjistili jsme, že limitujícím faktorem zavádění service – learningu na vysokých školách v ČR je systémové nastavení podmínek. Podporujícím faktorem je osobní angažovanost učitelů a motivace studentů a spolupracujících organizací v praxi. Aplikačním cílem příspěvku je poskytnout příklad a inspirace pro další vzdělavatele v ČR a může podnítit diskuzi o třetí roli vysokých škol.

Klíčová slova: Service Learning. Vzdělávání sociálních pracovníků. Třetí poslání univerzity.

Abstract

The Learning-Service Learning Strategy is relatively widespread in the education of social workers in the world and popular among students. The text provides information on the theoretical background of the method and the first experiences with its implementation within tertiary education of social workers. We have found that the limiting factor when implementing service - learning at Universities in the Czech Republic is based on the system setting of conditions. A supportive factor is represented by the personal involvement of teachers and the motivation of students and collaborating organizations in practice. The application goal of the paper is to provide an example and inspiration for other educators in the Czech Republic and stimulate discussion on the third role of Universities.

Keywords: Service Learning. Social work education. The third mission of University.

1. Service Learning ve vzdělávání sociálních pracovníků

Obor sociální práce je vnímán jako pomáhající profese (Matoušek et al., 2013; Greene, Yee-Lee, 2011), aplikovaná věda (Havrdová, 1999) a zároveň se jedná o společensko-vědní disciplínu, která poskytuje profesionální péči o klienta a společnost (Mühlpachr, 2004; Matoušek et al., 2013). Sociální pracovník po zakončení studia má být hlasem svých klientů, který je schopen argumentovat, reflektovat, zasazovat se o sociální spravedlnost a navrhopvat reformy dosavadního systému tak, aby byl ku prospěchu společnosti (Šveřepa, 2007). V rámci studia na vysoké škole nebo vyšší odborné škole mají studenti možnost se učit a ověřovat fungování teoretických poznatků v praxi díky absolvování praxí, dobrovolnickým aktivitám, letním brigádám, ale také díky zavádění service-learningu, který má za sebou dlouholetou tradici např. v Americe (Jiaxian, 2004; Butin, 2006), nebo v Austrálii (Bartleet et al., 2014; Power, 2012; Evans, Sawyer, 2009).

1.1. Teoretická východiska

Historicky se jedná o relativně novou vyučovací metodu, která má svůj počátek v severní Americe a začala se objevovat na konci 60. let 20. století. Rozšířila se o pár let později, když v 80. letech proběhla vzdělávací reforma a do popředí zájmu se dostali inovativní vzdělávací metody a dobrovolnictví (Speck, Hoppe, 2004). Je to specifická metoda učení, která studenty

¹¹ Katedra křesťanské sociální práce, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, tatiana.matulayova@upol.cz; Tel.: +042-585-637-7195

¹² CARITAS-VOŠs Olomouc, lenka.tkadlcikova@caritas-vos.cz; Tel.: +042-585-209-031

zvedá ze školních lavic, nutí je přemýšlet a zapojit se, využít své poznatky v praxi, být užitečný a spolupracovat. Studenti využijí své znalosti a dovednosti ve prospěch někoho druhého. Získání znalostí ve škole je následováno aplikací znalostí v praxi, a to vše je umocněno možností reflektovat propojení fungování praxe a získané teorie. To se může odehrávat formou rozhovoru, eseje, nebo analýzy. Service-learning je pomyslným metaforickým mostem, který spojuje akademický svět s okolním světem (Kerins 2016).

Do podobného časového období jako service-learning můžeme také zařadit rozšíření paradigmatu konstruktivismu ve vzdělávání, které přineslo nové podněty. Odrazem konstruktivismu ve vzdělávání bylo, že pozornost se přesunula z pedagogů na studenty, jako na aktivní účastníky vzdělávacího procesu, kteří nejen pasivně přijímají odborné informace, ale aktivně se podílí na spoluvytváření významů (Taber, 2006). Konstruktivismus poukazuje na fakt, že nabývání vědomostí je procesem, pro který je podstatné, aby informace byly vnímány, prožívány a zpracovávány skrz zkušenost. John Dewey, americký pedagog, psycholog a reformátor vzdělávání, poukazuje na potřebu prožitku pro budování schopnosti tvoření významů a chápání souvislostí. Tím, že student bude své znalosti využívat ve prospěch nějaké komunity, kromě navázání recipročního vztahu s okolím, dojde k dalším procesním jevům – aplikace se stane testováním, zda je v praxi možné využít teorii a na závěr po proběhnutí vznikne prostor pro vytváření významů, chápání souvislostí a v konečném důsledku se může dostavit pocit spokojenosti (Ord, 2012). Takový pocit je výsledkem podstoupení celého procesu s viditelnými výsledky. K tomu je potřeba, aby student opustil školní lavice a dostal se do přímého kontaktu s komunitou, organizací nebo praxí.

Vzdělávání procházelo mnoha změnami, např. Mark Smith (1982) poukazuje na to, jaké hodnoty bývali spojené se vzděláváním v minulosti. Zatímco v minulosti vysoká hodnota vzdělání byla spojována s množstvím naučených informací, proces a prožitek v rámci tzv. zážitkového učení tak vysokou hodnotu neměl a jevil se jako méně viditelný a uchopitelný. Jeden z jeho návrhů, jak přistupovat k zážitkovému učení spočíval v docílení konkrétního výstupu (osvojení stanovených informací) s důrazem na proces (aplikaci v praxi) během kterého dochází k rozvoji komunikačních dovedností, schopnosti komparace, zvyšování sebedůvěry, a nacházení smyslu toho, co dělám a k čemu jsem studoval.

Service-learning jde ještě o krok dál, protože kromě zvyšování kvalifikace studentů pro výkon jejich budoucí práce, komparace fungování teorie a praxe, posiluje u studentů pocit občanské sounáležitosti a zodpovědnosti. Je to metoda, která obohacuje nejen studenty, ale současně i vybranou komunitu a pedagogy, kteří tak mají příležitost udržovat kontakt s praxí a pracovat s motivací (Kaye, 2004) Výuka formou service-learningu přinese studentům to, co každá jiná výuka – odborné znalosti, dovednosti a hodnoty, ale bonusem navíc je osobní vhléd do konkrétní problematiky a rozvíjení reflexe kritického myšlení a skutečné porozumění fungování v praxi. Pokud se studenti přenesou do prostředí, kde mohou pracovat na něčem, co je předmětem jejich studia, budou muset čelit ne symbolům, konceptům a teoriím jako ve škole, ale tlaku, nervozitě a nečekaným situacím, se kterými by jinak neměli možnost být konfrontováni (Kerins, 2016).

Pro podporu zavedení service-learningu do výuky mluví několik faktorů: rostoucí poptávka a podpora aktivních vyučovacích stylů, volání po zážitkové výuce, odklon od frontálního vyučování, zvyšující se zájem o dobrovolnictví, a zájem o studium na univerzitách, které se angažují v občanském životě (Butin, 2006).

V samotném názvu je pomlčka spojující slovní spojení service-learning, která značí úzké symbiotické spojení mezi službou a učením. Díky této výukové, zážitkové strategii dochází jak k učení někoho druhého, tak k učení sebe sama (Jacoby, 2003). Ještě užší vymezení service-learningu nabízí Howard (2001), který kvůli odlišení service-learningu od praxe, brigády či dobrovolnictví specifikuje charakteristické rysy service-learningu následovně: musí se jednat o službu, která je smysluplná a přijatelná pro všechny zúčastněné strany; service-

learning musí vest k prohlubování znalostí a dovedností; service-learningová zkušenost přispívá k pocitu občanské sounáležitosti a povzbuzuje studenta k aktivní participaci ve společnosti.

Service-learning vždy povzbuzuje studenty k tomu, aby se něco nového naučili, cítili se potřební, uměli předat své znalosti dál a aby budovali občansky zodpovědnou společnost (Kerins, 2016). Díky tomu se u studentů rozvíjí potenciál pro sebereflexi, sebeuvědomění, sounáležitost s komunitou a otvírá se prostor pro to, aby studenti především byli schopni vidět lidi a jejich kontext, nikoli jen teorie (Daloz, 2015).

1.2. Projekt Service –learning ve vysokoškolském vzdělávání – posílení třetí role univerzit a občanské angažovanosti studentů.

Katedra křesťanské sociální práce se rozhodla zavést tuto vyučovací strategii do navazujícího studijního programu Charitativní a sociální práce. Na podporu implementace využila partnerství s Univerzitou Matěje Bely v Banské Bystrici (Slovenská republika) a takto vstoupila do nově vytvořeného partnerství univerzit a organizací ze šesti států Evropské unie (Slovensko, Česká republika, Rumunsko, Chorvatsko, Německo a Rakousko) a 2 krajín mimo Evropské unie (Argentina, Bosna a Hercegovina). Hlavním cílem projektu je posílit kapacity vysokoškolských institucí v naplňování jejich třetího poslání a zvyšování občanské angažovanosti studentů prostřednictvím implementace service-learningu ve střední a východní Evropě. Klíčové aktivity projektu spočívají v tvorbě, testování a šíření příkladů dobré praxe.

Projekt byl započat v roce 2017 a bude trvat do roku 2020. V tomto období díky zapojení do projektu získáváme cenné zkušenosti se systémovým zaváděním této vyučovací strategie do vzdělávání na univerzitě.

1.3. První zkušenosti

Začátky zavádění service-learningu do vzdělávání sociálních pracovníků se na Katedře křesťanské sociální práce datují do akademického roku 2015/2016. V tomto období jsme zaměřili pozornost na přípravu vysokoškolských učitelů organizování přednášek, kulatých stolů a individuálních konzultací k tématu. Jedna členka katedry absolvovala e-learningové vzdělávání v metodě, poskytované organizací CLAYSS – Center for the Development of Learning Service in Latin America (Argentina) a další mezinárodní seminář na Univerzitě Matěje Bely v Banské Bystrici. K těmto vyučujícím se připojili ještě dvě další členky katedry. Současně jsme začali budovat knižnici základních zdrojů k tématu.

Velká pozornost byla věnována i propagaci této vzdělávací metody v praxi sociálních služeb. Oslovili jsme naše vybrané dlouhodobé partnery a zorganizovali několik diskuzí a prezentací. S několika organizacemi, které projevíli zájem o spolupráci jsme pak individuálně konzultovali o systémových podmínkách v organizaci a možnostech zapojení se do této spolupráce.

Ze všech setkání, prezentací a diskuzí byli pořizovány zápisy, které jsme později zpracovali a analyzovali.

V akademickém roce 2016/2017 otevřeli nově zavedené volitelné kurzy Service Learning I. a Service Learning II. Skupina studentek připravila projekt na zvýšení informovanosti klientů o nazazujících službách. Další dvě skupiny studentů si zvolili service – learningovou aktivitu jako možnost pro ukončení povinného kurzu Teorie sociální práce s komunitou. Jedna skupina projekt připravila i zrealizovala; druhá připravila plán service-learningové aktivity, ale k jeho realizaci již nedošlo.

Z vyhodnocení prvních zkušeností a provedené analýzy zápisů z prezentací a pracovních setkání se ukazuje, že pro zavádění service-learningu je důležité připravit podmínky na úrovni univerzity, resp. fakulty. Je potřeba zabývat se otázkou organizace, pojištění, časového nároku na implementaci service-learningu na straně učitelů. Při masívnějším využívání strategie service-learningu je potřeba myslet na koordinaci spolupráce s organizacemi v praxi – často jde o ty samé organizace, které již s univerzitou spolupracují při zajišťování praktické přípravy studentů.

Klíčovým faktorem je osobnost vysokoškolského učitele – jeho motivace, občanská angažovanost, kontakty s praxí a nadšení představují silnou inspiraci pro studenty.

Studenti nabídku vytváření skupinových projektů, které mohou v praxi realizovat a pak vyhodnotit zpravidla vítají. Pro některé je ale service-learning časově náročný a upřednostňují spíše klasickou výuku.

V stávajícím akademickém roce pokračujeme s testováním této inovativní vyučovací strategie a budeme tak sbírat další cenné zkušenosti.

1.4. Poděkování a afiliace

Príspevek vznikl s podporou projektu Erasmus+ 2017-1-SK01-KA203-035352 Service – learning in higher education – fostering the third mission of universities and civic engagement of students.

Seznam citované literatury

BARTLEET, B. L., BENNETT, D., MARSH, K., POWER, A., & SUNDERLAND, N. 2014. *Reconciliation and transformation through mutual learning: Outlining a framework for arts-based service learning with Indigenous communities in Australia. International Journal of Education & the Arts, 15(8).*

BUTIN, D. W. 2006. *The limits of service-learning in higher education. The review of higher education, 29(4), 473-498.*

COLBY, A., BEAUMONT, E., EHRLICH, T., & STEPHENS, J. 2003. *Educating citizens: Preparing America's undergraduates for lives of moral and civic responsibility (Vol. 6).* John Wiley & Sons.

DALOZ, L. A. 2015. *Common fire: Leading lives of commitment in a complex world.* Beacon Press.

EVANS, N., & SAWYER, J. 2009. *Internet usage in small businesses in regional South Australia: Service learning opportunities for a local university. Education in Rural Australia, 19(1), 15.*

EYLER, J., & GILES Jr, D. E. 1999. *Where's the Learning in Service-Learning? Jossey-Bass Higher and Adult Education Series.* Jossey-Bass, Inc., 350 Sansome St., San Francisco, CA 94104.

GREENE, G. J., YEE LEE, M. 2011. *Solution-Oriented Social Work Practice: An Integrative Approach to Working With Client Strengths.* Oxford: Oxford University Press.

HAVRDOVÁ, Z. 1999. *Kompetence v praxi sociální práce: metodická příručka pro učitele a supervizory v sociální práci*. Osmium.

HOWARD, J. 2001. *Service-learning course design workbook*.

JACOBY, B. (Ed.). 2003. *Building partnerships for service-learning*. John Wiley & Sons.

JIAXIAN, Z. H. O. U. 2004. *The Summary of Service Learning in America [J]*. *Studies In Foreign Education*, 4, 003.

JONES, S. R., & ABES, E. S. 2004. *Enduring influences of service-learning on college students' identity development*. *Journal of College Student Development*, 45(2), 149-166.

KAYE, C. B. 2004. *The complete guide to service learning: Proven, practical ways to engage students in civic responsibility, academic curriculum, & social action*. Free Spirit Publishing.

KERINS, A. T. 2016. *An adventure in service-learning: Developing knowledge, values and responsibility*. Routledge.

MATOUŠEK, O. 2016. *Slovník sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál

MÜHLPACHR, P. 2004. *Sociální práce*. 1.vyd. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, ISBN 80-210-3323-1.

ORD, J. 2012. *John Dewey and Experiential Learning: Developing the theory of youth work*. *Youth & Policy*, 108, 55-72.

POWER, A. 2012. *Shaping professional teacher identities through service learning in Australia*. *Service learning and educating in challenging contexts*, 217-234.

SMITH, M. 1982. *Creators not consumers: Rediscovering social education*. NAYC.

SPECK, B. W., & HOPPE, S. L. (Eds.). 2004. *Service-learning: History, theory, and issues*. Greenwood Publishing Group.

ŠVEŘEPA, M. 2007. *Reforma sociálního systému v kontextu pomoci a kontroly*. In *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou: Sborník z konference IV. Hradecké dny sociální práce. Hradec Králové* (Vol. 12, No. 13, p. 10).

TABER, K. S. 2006. *Beyond constructivism: The progressive research programme into learning science*.

Ještě sociální práce, nebo už teologie...?: Studijní programy v sociální práci zaměřené na charitativní a diakonická témata v EU

Is it still Social Work or has it moved to theology?: Study Programmes in Social Work oriented on charitable and diaconal issues in the EU

Michal Opatrný¹³

Abstrakt

Studie postupně reflektuje studijní programy v EU, které jsou zaměřeny charitativní a diakonická témata nebo je implementují do studijních programů v sociální práci. Popisuje současný diskurz v oboru, který probíhá anglicky i v řadě dalších evropských jazyků (německy, španělsky, česky, polsky, maďarsky). Nakonec systematizuje, reflektuje a hodnotí vztah oboru k sociální práci.

Klíčová slova: Vzdělávání v sociální práci. Sociální práce. Teologie. Charita. Diakonie. Charitativní práce. Diakonika.

Abstract

The study deals with study programs within the EU that focus on charitable and diaconal field or implement it into social work courses. It describes the contemporary discourse in the field, which takes place in English and in a number of other European languages (German, Spanish, Czech, Polish and Hungarian). Finally it offers systematization, reflection and evaluation of the field relates to social work.

Keywords: Education in Social Work. Social Work. Theology. Charity. Caritas. Diaconia. Caritas Theory. Caritas Theology. Diakonik.

Způsob realizace studijních programů terciárního vzdělávání v oboru sociální práce bývá zpravidla podmíněno jednak akreditačními podmínkami daného státu, ve kterém je uskutečňováno, jednak pojetím samotné sociální práce, resp. sociální politiky a sociální péče v tomto státě. Díky tomu můžeme nacházet velmi různé podoby studia sociální práce, které se odlišují nejen úrovní studia (např. v Česku: bakalářské, magisterské nebo vyšší odborné) a jeho základním zaměřením (např. v Česku akademické nebo profesní), ale také jeho obsahy. V některých zemích se proto objevují v rámci studia sociální práce také teologická témata nebo teologická etika, především pak teologické obory charitativní práce nebo diakonika.¹⁴ Dochází tak k faktické interakci mezi diskurzem sociální práce a diskurzem teologickým. Vzhledem k dalším podmínkám, které ovlivňují pojetí studijních programů sociální práce a jejich realizaci se lze dokonce domnívat, že právě tato interakce má fakticky větší vliv než interakce ryze vědecká. To je dáno zejména tím, že řadu studijních programů realizují např. v Česku vyšší odborné školy nebo v Německu *Fachhochschule*, které mají jiný charakter než univerzity a vědecká práce je u nich aditivní činností, často fakticky pouze fakultativní. Vzniká pak také nutně otázka, zda je primární diskurz takových studijních programů ještě příslušný k sociální práci nebo už spadá do teologického milieu.

Tato studie se chce proto zaměřit na analýzu těchto studijních programů, jejichž součástí je i studium teologie, resp. vybraných teologických disciplín nebo témat. Z hlediska konfesního

¹³ Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta; mopatrny@tf.jcu.cz; Tel.: +420 387 773 542

¹⁴ Charitativní práce a diakonika jsou fakticky identické teologické disciplíny odlišené názvem dle jejich konfesní mutace: charitativní práce vychází z katolické teologie, diakonika z protestantské. Jejich původ je v němčině, kde je diakonika nazývána *Diakonik*, v případě charitativní práce je užíván složitější pojem *Caritaswissenschaft*. Doslovný překlad by byl „charitativní věda“, jako vhodnější český opis se proto jeví teorie charity nebo charitativní práce. V tomto textu je užíváno právě pojmu charitativní práce, protože se objevuje také v názvech některých studijních programů v sociální práci, které zde budou analyzovány.

zaměření se pro přehlednost se zaměřuje pouze na západní (římsko-katolickou) teologii a její disciplínu charitativní práce.¹⁵ Ve své první části studie přináší přehled výše popsaných studijních programů v EU. Přitom ponechává vzhledem k omezenému rozsahu i povaze oboru stranu teologickou etiku.¹⁶ Zaměřuje se na studijní programy, které obsahují teologické předměty, teologická témata nebo ve kterých teologie hraje roli profilujícího oboru. To se týká zejména oborů, které již ve svém názvu kombinují sociální práci a práci charitativní. Proto se studie dále zaměřuje právě na teologickou disciplínu charitativní práce, u které shrnuje a systematizuje její diskurz. Následně jsou ve třetí části studie identifikovány a popsány čtyři různé koncepty, které popisují, vysvětlují a normalizují vzájemné interakce mezi sociální a charitativní prací. Tyto koncepty jsou nakonec posouzeny a srovnány. Klíčové kritérium pro posouzení a srovnání spočívá v tom, zda jsou nebo mohou být některé z těchto konceptů faktickým přínosem charitativní práce pro práci sociální. Díky tomu je možné identifikovat, zda se jedná o diskurz sociální práce s využitím teologického fokusu nebo už jde o primárně teologický diskurz.

1. Přehled studijních programů s obsahujícími teologická témata

Spojení studia sociální práce a teologie je relativně běžné nejen v některých státech EU ale i v USA, kde probíhá zpravidla formou *double degree* studijních programů (Smith, 2014). Ve státech EU jsou teologická témata zařazena do studia sociální práce dle pravidel pro tvorbu studijních programů. Jedná se zejména o Česko, Německo a Polsko, ale také Maďarsko a Španělsko. Studijní programy v sociální práci jsou v těchto zemích akreditovány mj. na církevních vysokých školách (něm. Hochschule, ang. University of Applied Sciences) nebo katolických univerzitách (Německo, Polsko, Španělsko) nebo na katolických teologických fakultách veřejnoprávních univerzit (Česko). V Německu a Maďarsku také existují samostatné studijní obory v oboru charitativní práce (něm. „Caritaswissenschaft“), které jsou akreditované jako teologické studium na teologických fakultách veřejnoprávních univerzit (Freiburg in Briesgau, Passau) nebo na katolických univerzitách (Szeged).

V této části studie jsou proto uvedeny tři tabulkové přehledy studijních programů sociální práce v zmíněných státech EU, do kterých jsou integrována teologická témata. Tyto přehledy ukazují studijní programy obsahující přímo téma charitativní práce (tab. 1), studijní programy, které obsahují teologická témata bez explicitního uvedení charitativní práce (tab. 2) a tzv. „Freiburger Model“, který se jak svou koncepcí studia sociální práce, tak svým pojetím integrace teologických témat do studijních programů sociální práce natolik odlišuje od ostatních univerzit a vysokých škol, že je mu věnován samostatný přehled (tab. 3).

Protože neexistuje nějaká celoevropská platforma, pomocí které by bylo možné uvedené obory identifikovat, je tabulka č. 1 výsledkem vlastní preskripce autora a jeho studia studijních nabídek na katolických univerzitách i teologických fakultách veřejnoprávních univerzit v zemích EU. Vznikla také díky jeho kontaktům s kolegy ze zahraničí, na které se mohl obrátit s prosbou o radu a interpretaci některých informací z webových prezentací univerzit a fakult, které často nejsou kompletně převedeny do anglického nebo německého

¹⁵ Protestantská teologická disciplína Diakonika je v Česku zastoupen zejména na ETF UK, ale její diskurz není příliš rozvinutý ani v souvislosti v VOŠ, které jsou zřizovány protestantskými církvemi. Naopak v Německu se jedná o obor rozvinutý a vztahený k sociální práci více než jak je tomu u německé katolické charitativní práce (Šimr, 2017).

V EU dále existují i studijní programy, které propojují sociální práci s východní křesťanskou tradicí. Na Slovensku můžeme najít obor sociální práce na Pravoslavné teologické fakultě (<http://www.unipo.sk/en/faculty-of-orthodox-theology/main-sections/about/>), v Rumunsku najdeme na Řecko-katolické teologické fakultě Cluj-Napoca (Babeş-Bolyai University) studijní program kombinující sociální práci a řecko-katolickou teologii (https://admitere.ubbcluj.ro/en/licenta/facultati/teologie_greco_catolica/).

¹⁶ Spolu s ní i katolickou sociální nauku jako obor *sui generis*, který by si zasloužil samostatnou analýzu.

jazyka. Ve všech uvedených programech je charitativní práce chápána reflexivně a normativně jako obor reflektující praxi křesťanské, resp. katolické charity a jako obor, který hledá nejenom za pomoci sociálního výzkumu, ale také za využití filosofické, teologické a etické argumentace koordináty dobré a co nejlepší praxe křesťanské, resp. katolické charity. Zároveň je proto součástí studia v těchto programech – ať už se jedná o akreditaci v sociální práci nebo v teologii – teologická antropologie, teologická etika a katolická sociální nauka.

Tabulka 1: Přehled studijních programů obsahujících charitativní práci

Charitativní práce ve studijních programech katolických univerzit a teologických fakult					
Studijní program	Stupeň	Univerzita/Fakulta	Akreditace	Místo a stát	URL
Charitativní a sociální práce	Bc.	Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta	Sociální práce	Olomouc, ČR	https://www.cmtf.upol.cz/studujte-u-nas/informace-o-studiu/#c9107
Sociální práce	Bc.	The John Paul II Catholic University of Lublin, Faculty of Theology	Sociální práce	Lublin, Polsko	http://www.kul.pl/praca-socjalna,16780.html
Sociální a charitativní práce	Bc.	Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta	Sociální práce	České Budějovice, ČR	http://www.tf.jcu.cz/studium-a-vzdelavani/jak-na-tf-v-roce-2015-16/nabizene-studijni-obory/studium-socialni-a-charitativni-prace
Etika v sociální práci	Mgr.	Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta	Sociální práce	České Budějovice, ČR	http://www.tf.jcu.cz/studium-a-vzdelavani/jak-na-tf-v-roce-2015-16/nabizene-studijni-obory/studium-socialni-a-charitativni-prace
Charitativní a sociální práce	Mgr.	Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta	Sociální práce	Olomouc, ČR	https://www.cmtf.upol.cz/studujte-u-nas/informace-o-studiu/#c9107
Charitativní práce a katolická sociální nauka	Mgr.	University of Freiburg, Faculty of Theology	Teologie	Freiburg i.Br., Německo	https://www.theol.uni-freiburg.de/disciplinae/ccs/studium-und-lehre/studiengang
Charitativní práce a hodnotově orientovaný management	Mgr.	University of Passau, Faculty of Philosophy with Department of Catholic Theology	Teologie	Pasov, Německo	http://www.uni-passau.de/master-caritaswissenschaft/
Sociální rozvoj	Mgr.	Catholic University of Murcia, Faculty of Social Sciences and Communications	Sociální práce	Murcia, Španělsko	http://www.ucam.edu/estudios/postgrados/desarrollo-social-a-distancia
Pastorační studia a charitativní práce	Mgr.	Gál Ferenc University	Náboženská studia	Szeged, Maďarsko	http://gff-szeged.hu/departments
Charitativní práce	PhD	Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta	Humanitní studia	České Budějovice, ČR	http://www.tf.jcu.cz/studium-a-vzdelavani/jak-na-tf-v-roce-2015-16/nabizene-studijni-obory/studium-socialni-a-charitativni-prace

V Německu dále existuje poměrně velký počet vysokých škol, tzv. Fachhochschule nebo Hochschule (angl. Universities of Applied Sciences), které jsou zřizovány katolickou (nebo evangelickou) církví, a které mají akreditované bakalářské a magisterské studijní programy

v sociální práci. Na základě tzv. Boloňského procesu v EU jsou tyto vysoké školy postaveny na roveň univerzitám. Některé z těchto škol implementují do výuky sociální práce také teologická témata. Přehled katolických vysokých škol v Německu, které mají ve studijních plánech pro sociální práci teologická témata, ukazuje tabulka č. 2. Pomocí severu Studieren.de byly identifikovány katolické vysoké školy a z jejich internetových prezentací získány studijní plány studijních programů v sociální práci. Pro větší srozumitelnost je použito anglických překladů názvů předmětů, i když ne všechny vysoké školy v Německu oficiální anglické překlady názvů předmětů zveřejňují.

Tabulka 2: Přehled studijních programů obsahujících teologická témata v Německu

Teologická témata ve studijních programech v sociální práci na německých katolických vysokých školách					
Předmět/Modul (volitelný)	Stupeň	Univerzita/Fakulta	Akreditace	Místo	URL
Foundations of Social Work in Philosophy, Science Theory and Theology	Bc.	Catholic University Eichstätt-Ingolstadt	Sociální práce	Eichstätt	http://www.ku.de/swf/bachelorstudiengang-soziale-arbeit/studien-und-pruefungsordnung/
Philosophical and Theological Foundations of Social Work	Bc.	Catholic University of Applied Sciences	Sociální práce	München	http://www.ksh-muenchen.de/hochschule/campus-muenchen/fachbereiche-muenchen/fachbereich-soziale-arbeit-muenchen/bachelorstudiengange-fachbereich-soziale-arbeit-muenchen/soziale-arbeit-ba-muenchen/
Personality of the Man in Philosophy and Theology	Bc.	Catholic University of Applied Sciences of North Rhine – Westphalia	Sociální práce	Köln, (Aachen, Münster, Paderborn)	https://www.kathonrw.de/koeln/studium-lehre/fachbereich-sozialwesen/soziale-arbeit-ba/weitere-informationen/
Anthropology of Social Work (vč. Theological Anthropology)	Bc.	Catholic University of Applied Social Sciences Berlin	Sociální práce	Berlin	http://www.khsb-berlin.de/studium/studieren-an-der-khsb/bachelorstudiengaenge/soziale-arbeit-ba/#c27916
Reflection of Social-professional Action (vč. Social-professional Action in World-View-Organizations)	Mgr.	Catholic University of Applied Social Sciences Berlin	Sociální práce	Berlin	http://www.khsb-berlin.de/studium/studieren-an-der-khsb/masterstudiengaenge/soziale-arbeit-ma/aufbau/
Ethics and Anthropology (vč. Theological Ethics and Anthropology)	Mgr.	Catholic University of Applied Social Sciences Berlin	Klinická sociální práce	Berlin	http://www.khsb-berlin.de/studium/studieren-an-der-khsb/masterstudiengaenge/klinische-sozialarbeit-ma/module/

K tabulce č. 2 je třeba dále upřesnit, že katolická vysoká škola v Mnichově (Catholic University of Applied Sciences München) nabízí také tzv. „Theologische Zusaaualifikation“ – „Doplňkovou kvalifikaci v teologii“. Systém se podobá kombinaci studijních programů v režimu maior a minor, i když tak není nazýván. Student absolvuje nezkrácené studium sociální práce, ke kterému si doplní teologické studium v menším objemu, než který by odpovídal celému bakalářskému studiu teologie.

Výjimkou mezi německými vysokými školami s konfesním základem, na kterých je možné studovat sociální práci, je katolická vysoká škola ve Freiburgu (Catholic University of Applied Sciences Freiburg). Ta používá systém studijních modulů a předmětů zpracovaný částečně jinak a teologická témata se díky tomu prolínají hned několika moduly a předměty, tzn., nejsou tak jako na ostatních vysokých školách jen součástí předmětů, které se věnují ideovým a hodnotovým základům sociální práce nebo antropologii. Tzv. „Freiburger Model“ ukazuje tabulka č. 3.

Tabulka 3: Inkorporace teologických témat do studia sociální práce na Catholic University of Applied Sciences Freiburg

"Freiburger Model"				
Modul	Stupeň	Předměty	Akreditace	URL
Professional Ethics	Bc.	Human Rights Professional Ethics Argumentation in Ethics - seminar	Sociální práce	https://www.kh-freiburg.de/studium/studiengaenge/ba-soziale-arbeit/
Development, Education and Socialization	Bc.	Development, Education and Socialization Children and Juvenile Protection Law	Sociální práce	
Behavioral Disorders and Delinquency	Bc.	Behavioral Disorders and Delinquency Behavioral Disorders and Delinquency – seminar Philosophical Anthropology	Sociální práce	
Health, Development and Education	Bc.	Development, Education and Socialization Social Medicine Social Medicine - seminar	Sociální práce	
Multiple Societies	Bc.	Sociological Diagnose of Society Structures and Players of Welfare production Social Ethics	Sociální práce	
Actions Fields of Social Work	Bc.	Actions Fields of Social Work – seminar Theories and Conceptions of Social Work	Sociální práce	

Do vyučovacích předmětů uvedených v tabulce č. 3 ve sloupci Předměty jsou začleněna teologická témata, která s daným předmětem souvisejí. Je patrné, že se jedná o širokou škálu předmětů, zpravidla takových, které umožňují inkorporovat témata z teologické antropologie, teologické etiky a z katolické sociální nauky.

Podobná situace jako v Německu je i ve Španělsku. Kromě katolické univerzity v Murcii uvedené v tabulce 1 můžeme ve Španělsku identifikovat šest dalších univerzit, které v rámci studia sociální práce nabízejí i předměty zaměřené na spiritualitu a religiozitu nebo na katolickou sociální nauku: Universidad Católica de Valencia San Vicente Mártir, Universitat Ramon Llull (Barcelona), Universidad de Deusto (Bilbao a San Sebastián), Universidad Pontificia Comillas (Madrid), Centro Superior de Estudios Universitarios La Salle (Ascribed

University College of Universidad Autónoma de Madrid), La Escuela de Trabajo Social (Ascribed University College of Universidad de León). Pouze na Catholic university of Valencia a Comillas Pontifical University je však v rámci studia sociální práce nabízen povinný předmět, který je explicitně teologický. V obou případech jde o teologickou sociální etiku, resp. katolickou sociální nauku (Gehrig, 2018).

Z uvedeného je patrné, že pro tato pracoviště není teologický diskurz cizí, a snaží se ho začlenit do studia sociální práce. Samotná problematika reflexe praxe křesťanské charity a jejích teorií, se ale vyskytuje jen v programech uvedených v tabulce 1. Německé programy uvedené v tabulce 2 a většina španělských programů se zaměřují na teologické základy sociální práce, teologickou etiku a teologickou antropologii. K oboru charitativní práce tak z nich má blízko jen Catholic University of Applied Social Sciences Berlin se svým povinným modulem *Reflection of Social-professional Action*, který se v rámci magisterského studia věnuje také tématu *Social-professional Action in World-View-Organizations*, mezi které v EU patří zejména organizace poskytující sociální služby zřizované církvemi, jako např. katolická Charita. Tzv. „Freiburger Model“ zpracovaný v tabulce 3 sice integruje teologická témata do celé řady vyučovacích předmětů, reflexí křesťanské charity se však žádný z nich přímo nezabývá, tzn. nelze v nich najít ekvivalent k oboru charitativní práce. Ze španělských katolických univerzit se reflexi křesťanské charity věnuje v rámci studia sociální práce jen Catholic University of Murcia.

2. Současný diskurs charitativní práce

Z uvedeného přehledu je patrné, že charitativní práce je mezinárodní obor, protože studijní programy na něj zaměřené můžeme najít hned v několika různých státech EU (Česko, Maďarsko, Německo, Polsko, Španělsko). Dále je také komplexní, protože zohledňuje jak problematiku praktického jednání křesťanské Charity a její rozumové reflexe, tak zároveň teologickou antropologii a teologickou sociální etiku. Obory integrující do studia sociální práce pouze teologickou antropologii, teologickou etiku a katolickou sociální nauku jsou oproti tomu vlastní výlučně německým Universities of Applied Sciences a některým španělským katolickým univerzitám. Tzv. „Freiburger Model“ k nim lze v tomto ohledu přiřadit.

Aktuální diskurs v oboru charitativní práce je obtížně zachytitelný v omezeném rozsahu sborníkového příspěvku. Jeho zachycení je znesnadněno zejména tím, že probíhá paralelně v několika jazykových mutacích (vedle angličtiny také česky, maďarsky, polsky, německy a španělsky), takže každý publikační výstup není bezprostředně dostupný všem odborníkům v oboru. K tomu jsou jednotlivé publikační výstupy závislé na pojetí sociální práce a sociální politiky v daném státě EU, jak je tomu obvyklé i v diskurzu oboru sociální práce. Zde se navíc přidává také podmíněnost rolí, jakou hraje katolická církev ve společnosti daného státu EU, protože je na ni dále navázáno pojetí charitativních aktivit katolické církve v daném společenském kontextu a státoprávním uspořádání. Proto je možné v rámci této studie načrtnout jen základní přehled témat, kterým se diskurz věnuje. Je přitom zohledněna publikační činnost odborníků z fakult a univerzit, uvedených v tabulce 1. Diskurz můžeme podle témat publikací rozčlenit do čtyř základních okruhů:

- 1) *Reflexe praxe a systematické normativní zpracování témat, která je možné charakterizovat jako vlastní nebo výlučný předmět zájmu charitativní práce, tzn. např. charitní spiritualita v katolických pomáhajících organizacích a jejich identita, problematika charitativních aktivit ve farnostech nebo samotná koncepce charitativní práce.*

Tento okruh je možné označit jako nejstarší, protože se kontinuálně rozvíjí spolu s usídlením teorie charity v rámci katolické praktické teologie (Maurer, 1998). Jde o publikace, které se věnují formulaci základní koncepce charitativní služby katolické církve (Pompey, 2015), (Opatrný – Lehner, 2010) a to včetně ekumenického přístupu k této definici (Friedrich – Baumann et al., 2016), (Pomey – Roß, 1998). Důležitým tématem je dále jak význam identifikace pracovníků katolických charitativních organizací s jejich posláním, tak i její aktivní podpora spojená pomocí zvláště vyvinutých pastoračních postupů, které se snaží podporovat a rozvíjet i charitní spiritualitu pracovníků a dobrovolníků (Opatrný, 2010), (Pompey, 1994). V prostředí německé katolické charity (Deutscher Caritasverband) otázka identifikace pracovníků s posláním organizace a katolickou věroukou a morálkou vyvolala před lety ostrý spor reprezentovaný v teologickém diskurzu teorie charity stanovisky Zerfaße (1992A) a Pompeye (1992). Tato problematika se jeví jako překonaná díky Zerfaßově (1992B) argumentaci, která zdůraznila význam spolupráce křesťanů a nekřesťanů na charitativním poslání církve. Např. ve Španělsku však toto téma stále zůstává živé (Gehrig, 2017B). V současném diskurzu teorie charity je kladen větší důraz na deskriptivní přístup, který např. zkoumá napětí mezi svobodou svědomí a službou v církevní charitativní organizaci (Baumann, 2016A), názory pracovníků katolických charitativních organizací na poslání křesťanské charitativní organizace (Žuffa, 2017) nebo na faktická napětí, do jakých se církevní charitativní organizace dostávají, pokud jsou zároveň akreditovány jako poskytovatelé sociálních služeb garantovaných státem a financovány z veřejných rozpočtů (Opatrný, 2017), (Opatrný – Morongová, 2016). Obdobně k tématu křesťanské charity přistupuje i poslední disertace z oboru „Caritaswissenschaft“ (Gehrig, 2017A), která se věnuje sociokulturní analýze identity španělské katolické charity. Stálým tématem pak také zůstává historie charitativní služby katolické církve (Doležel, 2016).

2) *Rozbor a interpretace encykliky Deus caritas est papeže Benedikta XVI. z roku 2005 a případných dalších dokumentů učitelského úřadu katolické církve, které se týkají problematiky charity a souvisejících témat.*

Nástupní encyklika Benedikta XVI. *Deus caritas est* je považována za přelomový dokument, díky kterému byla charitativní práce či teorie charity zrovnoprávněna a povýšena mezi ostatní teologické disciplíny (Bianchini – Sechi, 2006). Na vydání encykliky reagovala řada publikací. Za český komentář lze označit knihu Jakuba Doležela *Církevní sociální práce na pozadí encykliky Deus caritas est* (2012). V německém jazykovém prostředí byla encyklika komentována významnými odborníky z oboru teorie charity (Pompey, 2007) i praktické teologie (Zulehner, 2006). Respektovaným se stal ekumenický komentář nakladatelství Herder, ve kterém byla encyklika komentována z pozice katolické, protestantské a ortodoxní teologie (2006).

Komentáře encykliky *Deus caritas est* se věnují především specifickým charity, tedy otázce, čím se křesťanská charita odlišuje od sociální práce a světské dobročinnosti a filantropie. S tímto tématem je úzce spojena i problematika profesionálních pracovníků katolických charitativních organizací a jejich vlivu na utváření specifického profilu organizace a realizaci jejího specifického poslání (Baumann, 2016B). Velké pomáhající organizace v EU, které jsou zřizovány církvemi, a které fungují z veřejných prostředků jako poskytovatelé státem garantovaných sociálních služeb, jsou z hlediska své personální struktury výrazně sekularizované. Dostávají se proto do tenzí známých i v USA (Adams, 2014). Jejich profesionální personál netvoří jen katolíci ani jen křesťané (Opatrný, 2008). V souvislostech pracovněprávního vztahu tak dochází ke kontroverzím (Opatrný, 2010). Zulehner (2006) proto zdůrazňuje, že z katolického charakteru organizací nevyplývají v první řadě požadavky na konfesní profil jejich pracovníků, nýbrž nárok na organizační strukturu a kulturu

managementu. Primárním specifíkem katolických charitativních organizací pak musí zůstat jejich zaměření na bezprostřední nouzi – na takové klienty, kterým jiné organizace ani společenský systém sociální péče nedokáže pomoci (Mette, 2007).

Posledním reprezentantem tohoto tematického okruhu Caritaswissenschaft je publikace odborníků z Česka, Německa a Španělska Church Caritas Ministry (2015).

3) Hraniční témata mezi teologií, sociální prací a třetím oborem, za který můžeme dosadit některou z humanitních nebo sociálních věd, zejména psychologii, sociologii, právo, politologii nebo filosofickou etiku. Teologie je přitom zastoupena jak vlastními tématy z teorie charity (viz předchozí bod), tak tématy z praktické teologie, pastorální psychologie a sociologie, teologické etiky, teologické antropologie nebo katolické sociální nauky.

Tento tematický okruh diskurzu charitativní práce se částečně kryje s diskurzem tzv. teologie pro sociální práci. Ta je rozvíjena v souvislosti se studijními obory na německých vysokých školách (University of Applied Sciences) uvedených v tabulkách 2 a 3. Jde o teologický diskurz, který se zabývá tématy, která mohou být relevantní pro sociální práci (Lechner, 2000). K uvedenému překryvu dochází proto, že fakulty a univerzity uvedené v tabulce 1 implementují studium charitativní práce do studia sociální práce. Také jejich zájem se proto zaměřuje na teologickou antropologii, teologickou etiku a katolickou sociální nauku. Důležitým předpokladem pro rozvoj tohoto tematického okruhu je postmoderní otevřenost diskurzu sociální práce umožňující různorodé sociální konstrukce sociální práce, resp. jejího předmětu, poslání, preferovaných teorií a metod, apod. (Navrátil, 2010).

Teologie je zde chápána jako tzv. aplikovaná teologie, tzn. teologie aplikovaná do prostředí a diskurzu sociální práce (Krockauer – Bohlen – Lehner, 2006). Přitom však nejde o jakousi kolonizaci sociální práce teologií, jakoby se jí teologie jen snažila dát vlastní význam a hodnotu (Krockauer, 2008). Společným znakem většiny přístupů v tomto okruhu je také pojetí sociální práce jako teologicko-generativní praxe, tzn. praxe, která směrem k teologii formuluje otázky a výzvy, ale i v praxi založené odpovědi (Bohlen, 2008).

Typickým tématem tohoto okruhu proto může být problematika spirituality v sociální práci, která je chápána jako hraniční téma na pomezí sociální práce, sociologie a psychologie náboženství i praktické teologie, teologie spirituality a teologické antropologie (Opatrný, 2010). Tímto způsobem jsou pak reflektována témata jako např. syndrom pomáhajícího (Doležel, 2008) a vyhoření (Büssing – Baiocco – Baumann, 2018) nebo fenomén křesťanské a náboženské víry u pracovníků katolických poskytovatelů sociálních služeb (Opatrný, 2008). Významným tématem se tak stává problematika spirituálního posouzení v sociální práci v kontextu církevních charitativních organizací (Doležel, 2017). V českém prostředí teologické uchopení tématu zohledňuje i diskurz sociální práce o spiritualitě v sociální práci (Kaňák, 2016).

Druhým a zásadním tématem v tomto okruhu je etika v sociální práci. Teologická etika přináší do diskurzu sociální práce výraznou modifikaci fokusu profesní etiky sociální práce, která se z etických teorií soustředí většinou pouze na deontologii a utilitarismus (Šrajer, 2012). V rámci charitativní práce se etické otázky často stáčí k problematice etických dilemat při řízení pomáhajících organizací (Fonk, 2017).

4) Reflexe, zpracování a další rozvoj vybraných původních témat sociální práce.

Do tohoto okruhu můžeme zařadit zejména problematiku jednotlivých cílových skupin sociální práce, ale také problematiku dobrovolníků charitativních organizací (Lipiec – Przygoda, 2015), (Vondrasek, 2003). Jednotlivá témata jsou pojednávána jako

interdisciplinární témata kombinující diskurzy sociální práce a katolické praktické teologie spolu s katolickou sociální naukou.

V evropském prostředí vznikly dvě publikace, které se pokusily o komplexní přístup k cílovým skupinám sociální práce. V první řadě to byla obsáhlá monografie *Theologie und Sozialen Arbeit* německo-rakouského editorského kolektivu Krockauer – Bohlen – Lehner (2006), na které se podílela řada dalších autorů a která z teologického úhlu pohledu zpracovala problematiku sociální práce s mládeží, rodinami, váženě nemocnými, osobami se zdravotním postižením, seniory, soudně trestanými, migranty, bezdomovci a také otázky podnikové sociální práce a komunitní práce. Tato témata byla zasazena do kontextu teologie sociální práce ve smyslu předchozího tematického okruhu. O dva roky později vznikla v českém prostředí pod vedením Michaela Martinka (2008) publikace *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, která se pokouší stavět na diskurzu sociální práce a usiluje proto také o přizpůsobení teologického jazyka jazyku sociální práce.

3. Koncepty vzájemné interakce teologie a sociální práce

Vzhledem k situaci, kterou popisovaly předchozí dvě části této studie, dochází k nutným překryvům, tenzím i vzájemnému obohacování mezi diskurzem charitativní práce jako teologickým diskurzem a diskurzem sociální práce. Jak v rovině studijních programů, tak v rovině odborného diskurzu se tyto překryvy, tenze i vzájemné obohacování týkají pojetí klíčových pojmů a principů v teorii i praxi pomoci klientům sociální práce. Vztahy mezi oběma obory můžeme tedy chápat jak konkurenčně, tak i komplementárně. Vzhledem k tomu můžeme identifikovat také několik různých konceptů, které můžeme rozlišit podle toho, zda se snaží *reflektovat* nebo *normalizovat* interakci mezi sociální prací a teorií charity. Tento diskurz často probíhá na pomezí diskurzů teologie a sociální práce.

Vedle rozlišení konceptů interakce charitativní práce a sociální práce na reflektující a normativní můžeme také provést rozlišení na koncepty *původní* a *převzaté*. Zatímco původní koncepty vznikají v rámci diskurzu charitativní práce, převzaté koncepty jsou přebírány z diskurzu sociální práce, resp. z témat, která se věnují interdisciplinární povaze sociální práce. Tyto koncepty zde budou nyní popsány, srovnány a posouzeny.

Klíčové kritérium pro posouzení a srovnání spočívá v tom, zda mohou být některé koncepty faktickým přínosem charitativní práce pro práci sociální. Díky tomu bude možné identifikovat, zda se jedná o diskurz sociální práce s využitím teologického fokusu nebo jde o diskurz primárně teologický. Vzhledem k tomuto vymezení můžeme identifikovat celkem čtyři různé koncepty:

1. koncept tzv. „Křesťanské sociální práce“;
2. koncept založený na strukturální podobnosti sociální práce a praktické teologie;
3. komplementární model založený na vzájemném doplňování sociální práce a praktické teologie;
4. transdisciplinární přístup zohledňující v rámci interdisciplinární povahy sociální práce různou míru abstrakce jednotlivých oborů.

3.1. „Křesťanská sociální práce“

Koncept tzv. „křesťanské sociální práce“ je *původním normativním konceptem* charitativní práce. Koncept vychází ze zdůraznění křesťansko-antropologické motivace pracovníků církevních charitativních organizací (Pompey, 1994), které poskytují sociální služby, tzn.: vedle jejich profesionality zdůrazňuje i jejich křesťanskou motivaci. Ta je považována za klíčový faktor, který z jejich sociální práce činí „jinou“ sociální práci, tzn. sociální práci

církve nebo křesťanskou sociální práci (Pompey – Roß, 1998). Pro takovou církevní sociální práci je hledána její vlastní teorie – ovšem ne v tom smyslu, jak jsou teorie užívány v sociální práci, totiž aby se podle ní mohla orientovat pomáhající praxe, ale proto, aby byl zajištěn křesťanský charakter sociální práce vykonávané v církevním kontextu. (Doležel, 2012).

3.2. *Koncept strukturální podobnosti sociální práce a charitativní práce*

Toto pojetí je dalším příkladem *původního normativního konceptu* interakce sociální a charitativní práce. Vychází ze dvou ideových zdrojů. Prvním z nich je principiální otevřenost katolické praktické teologie pro témata humanitních a sociálních věd, tedy její interdisciplinární ambice, které můžeme identifikovat zejména po II. vatikánském koncilu (1962-1965) v reakci na jeho Pastorální konstituci o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*. Druhým zdrojem je metoda praktické teologie Vidět-Posoudit-Jednat (Klein, 2005), které je v této souvislosti užíváno, protože klade důraz na induktivní přístup k pastorační praxi a sociální realitě vůbec, takže umožňuje zohlednění poznání v humanitních a sociálních vědách nebo přímo převzetí jejich metod (Mette, 2007). Charitativní práce je přitom považována za součást takto chápaná praktické (= na praxi zaměřené) teologie.

Strukturální podobnost charitativní práce se sociální práci je potom možné identifikovat za využití původně sociologického konceptu teorie jednání: Praktická teologie, resp. charitativní práce je stejně jako sociální práce teorií jednání, která usiluje o poznání reality, ve které lidé jednají, a která na základě hodnotové reflexe normativně formuluje principy pro konkrétní jednání – sociální práci nebo pastorační (Lehner, 2010). Vzhledem k tomu je pak také kladen důraz na změnu terminologie v rámci charitativní práce – např. nahradit pojem *milosrdenství* pojmy *spravedlnost* a *lidská důstojnost* v jejich biblickém významu (Bohlen, 2010). Komplexně byl tento přístup zpracován v publikaci Krockauera, Bohlen a Lehnera (2006) *Theologie und Sozialen Arbeit [Teologie a sociální práce]*.

3.3. *Komplementární model*

Třetí pojetí vzájemné interakce sociální práce a charitativní práce také vychází z interdisciplinárních aspirací praktické teologie a koncepce pastorační formulované v konstituci *Gaudium et spes* II. vatikánského koncilu. S ohledem na jeho epistemologický vztah k praxi sociální práce a křesťanské charity ho proto můžeme označit jako *původní reflexivní koncept* vztahu sociální práce a teologie, resp. charitativní práce. Vztah sociální a charitativní práce je chápán na základě jejich vzájemného ovlivňování během pomáhající praxe. Jak v rámci činnosti křesťanských pomáhajících organizací, tak v profesní praxi řady sociálních pracovníků, kteří jsou křesťany, můžeme pozorovat interakce mezi požadavky na profesionální výkon sociální práce a postuláty nebo implikacemi teologie, resp. charitativní práce: Organizace usiluje o výkon pomáhající činnosti jako součást církve, pro kterou vykonává její charitativní poslání; sociální pracovník se cítí jako křesťan zavázán své křesťanské víře jak v soukromém, tak i profesním životě.

Komplementární koncepce vztahu sociální a charitativní práce reflektuje tuto praxi jako své východisko. Snaží se ji především popsat a systematizovat, aby mohla praktickému výkonu sociální práce v rámci křesťanské charity poskytnout zpětnou vazbu a rozumovou reflexi – a to jak v rovině vzájemných inspirací, tak i v rovině vzájemných korekcí (Opatrný – Lehner, 2010). Zároveň je kladen důraz i na autonomii sociální práce jako tzv. pozemské skutečnosti, kterou teologie nemůže domestikovat (Opatrný, 2013).

3.4. *Transdisciplinární přístup*

Transdisciplinární přístup ke vztahu sociální práce a charitativní práce můžeme označit jako *převzatý normativní koncept*. Jeho původním východiskem je opět sociologická teorie jednání, která byla zejména v německém prostředí originálně implementovaná do diskurzu sociální práce v koncepci sociální práce jako teorie jednání (Schmocker, 2006). Můžeme však najít také další obdobné koncepty, mj. i v USA (Sherwood, 2012). Podle německo-švýcarské protagonistky transdisciplinárního přístupu v sociální práci Silvie Staub-Bernasconi (2007) nelze sociální práci definovat jen podle toho, jak klient funguje ve svém prostředí, protože tento přístup zcela postrádá orientaci na potřeby klienta. Přístup zaměřený na sociální fungování klienta a přístup zaměřený na potřeby klienta proto Staub-Bernasconi chápe komplementárně. Doplnuje je však ještě o třetí přístup, který se zabývá kulturou vzájemné komunikace mezi potřebami klienta a požadavkem společnosti na jeho sociální fungování (Askeland – Payne, 2017). Tím je vedle sociálně vědní perspektivy do myšlení sociální práce integrována i humanitně vědní perspektiva včetně jejích filosofických a teologických kořenů. Sociální práce tak obdobně jako sociální vědy popisuje stávající situaci, ale zabývá se i tím, jaká by situace měla být; zároveň také vytváří porozumění pro historické procesy a souvislosti oboru (Engelke, 2004). Struktura myšlení v sociální práci spočívá na tzv. transdisciplinárních vztazích mezi obory na různém stupni abstrakce a jejich interdisciplinárních vztazích na stejném stupni abstrakce. Vertikálně (transdisciplinárně) sociální práce jako teorie jednání propojuje metateorie (epistemologie, ontologie, teorie vědy, apod.), teorie přebírané do diskurzu sociální práce (psychologie, sociologie, právo, ap.) a praktickou rovinu technik a jednání v praxi. Horizontálně (interdisciplinárně) propojuje teorie různých oborů na uvedených třech úrovních v duchu interdisciplinárního charakteru sociální práce (Staub-Bernasconi, 2007).

Do tohoto pojetí sociální práce jako teorie jednání lze proto dosadit i teologii, resp. charitativní práci. Nyní však již nejde o jejich strukturální podobnost, ale o systémové zařazení teologie do diskurzu sociální práce. Vzhledem ke své míře abstrakce by teologie měla patřit do úrovně metateorií spolu s filosofií a etikou. Vzhledem k orientaci charitativní práce na praktický výkon křesťanské charity je třeba zohlednit i jeho implikace pro rovinu teorií, které jsou přebírány do sociální práce z jiných oborů, a které při zohlednění teologie zpracoval v německojazyčném diskurzu sociální práce např. Engelke (2004) nebo Lechner (2010). Stejně tak charitativní práce postuluje i svou relevanci pro rovinu praktického jednání a technik práce s klientem.

Transdisciplinární přístup v sociální práci je právě takovou koncepcí, která umí s uvedenými implikacemi a postuláty pracovat z pozice sociální práce, když chce systematizovat jednotlivé relevantní teorie pro sociální práci s ohledem na sociální fungování, potřeby klienta a kulturu vzájemné komunikace potřeb klienta a jeho sociálního prostředí. Proto jsou v tomto přístupu relevantní takové postuláty teologie, resp. charitativní práce, které k tomu mohou přispět.

4. Závěrečné posouzení

Záměrem této studie bylo posoudit, zda je charitativní práce jen oborem pro spirituální a náboženskou metarovinu pomoci, nebo může mít jeho diskurz přínos pro sociální práci také v rovině praktické realizace pomoci. Byly proto nejprve popsány způsoby integrace charitativní práce do výuky sociální práce na vybraných vysokých školách a univerzitách v EU. Dále byl popsán diskurz v oboru a také různé koncepty vztahu sociální a charitativní práce, které výuka i odborný diskurz implikují nebo přímo explicitně formulují. Pro finální posouzení těchto konceptů je nyní důležité výchozí kritérium této studie, zda mohou být

některé koncepty faktickým přínosem charitativní práce pro práci sociální. Vzhledem k tomuto kritériu je zřejmé, že:

- První *koncepte tzv. „křesťanská sociální práce“* zůstává bez relevance pro sociální práci. Její zaměření je fakticky opačné, když vedle „sekulární sociální práce“ formuluje koncepci „křesťanské sociální práce“, která je chápána jako „sekulární sociální práce“ s úpravami, obměnami a výhradami, které normativně formuluje charitativní práce.
- Druhý *koncept strukturální podobnosti* sociální práce a praktické teologie, resp. charitativní práce se snaží vyrovnat s neduhou předchozího. Děje se tak zejména v teologické rovině. Teologický pohled na problematiku sociální nouze a pomoci zde už není stavěn do opozice vůči sekulárnímu, nýbrž je mezi nimi hledáno co nejvíce styčných bodů, resp. je hledána metodologie vhodná pro jejich nacházení. Spolu s tím je však zachována principiální normativnost tohoto přístupu, která mu brání opustit rozlišení na „katolické my“ a „sekulární oni“. Výsledkem je pak teologie sociální práce paralelní k sociální práci. Tato teologie pro sociální práci tak sice důsledně zohledňuje diskurz sociální práce, ale fakticky existuje vedle diskurzu sociální práce a nemá na něj vliv nebo dopad.
- *Komplementární model* je stejně jako předchozí dva také teologicky původní, jeho záměr však není normativní ale deskriptivní. Zdá se proto, že nejlépe naplňuje původní ideu charitativní práce nebo teorie charity, která spočívala v koncentraci vědeckého zájmu na křesťanskou charitu. Komplementární model používá prakticko-teologickou metodu reflexe a interpretace charitativní praxe, a proto se nepohybuje jen v rovině poznání teologického, ale i sociálně-vědního. Oba diskurzy ho musí zajímat stejně, pokud chce reflektovat stávající praxi křesťanské charity uskutečňované ve formě sociální práce vykonávané praktikujícím křesťanem nebo ve formě křesťanských pomáhajících organizací akreditovaných jako státem podporovaní poskytovatelé sociálních služeb, ap. Komplementární model tak dokáže nabídnout poznání užitečné jak pro diskurz teologický a vnitrocírkevní, tak i pro diskurz sociální práce; stejně tak přináší informace užitečné jak pro donátory pomáhajících organizací, sociální stát a objednavatele sociálních služeb (magistráty, regionální správa), tak pro klienty sociální práce.
- *Transdisciplinární přístup* jako původní normativní koncept sociální práce zjevně umožňuje integraci teologického diskurzu, resp. diskurzu charitativní práce do diskurzu sociální práce podle pravidel sociální práce. Tím se jednoznačně odlišuje od předchozích modelů, protože si principy, podle kterých poměřuje, zda je pro ni poznání v dalších oborech – jak v teologii, tak i v jiných – relevantní a přínosné, stanovuje sama sociální práce. Zároveň však zachovává vysokou míru interakce mezi vlastním diskurzem a diskurzem ostatních oborů, jako je tomu v komplementárním modelu, který může principálně normativní transdisciplinární přístup obohatit o svůj deskriptivní pohled na praxi křesťanské charity a sociální práce. Transdisciplinární přístup tak dává ostatním oborům včetně teologie nutnou svobodu a prostor, aby mohly zdůvodnit i vlastní pojetí svého přínosu sociální práci.

Vrátíme-li se tedy k záměru této studie, který její název vyjadřuje otázkou, zda jsou některé studijní programy v oboru sociální práce, které obsahují teologická témata, ještě studiem sociální práce, nebo již studiem teologie, můžeme říci, že je možné obojí. Díky rozboru diskurzu teologického oboru charitativní práce (bod 2) a analýze konceptů vzájemné interakce teologie a sociální práce (bod 3) je totiž zřejmé, že studijní programy implementující do studia sociální práce teologická témata, mohou jak zůstat pevně stát na poli sociální práce, tak také přejít do diskurzu teologického. Tím jsou nejvíce ohroženy takové programy, ve kterých se stane dominantním koncept „Křesťanské sociální práce“. Diskurz

sociální práce je zde pak podřízen teologii. Ostatní tři koncepty různým způsobem respektují a zachovávají autonomii sociálně-pracovního diskurzu. Lze u nich proto především uvažovat o tom, nakolik jsou relevantní pro praxi sociální práce nebo pro její vědeckou reflexi a další rozvoj. Studijní programy, které z nich při implementaci charitativní práce vycházejí, můžeme chápat jako studijní programy setrvávající na poli sociální práce.

Bibliografie

II. Vatikánský koncil. Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*. 1965.

ADAMS, Paul. Charity as the Heart of Social Work: Catholic's Perspective. *Social Work & Christianity*, 2014, roč. 41, č. 2&3, s. 137-153. ISSN 0737-5778.

AIGNER, Maria E. Caritas. In Aigner, M. E. – Findl-Ludescher, A. – Prüller-Jagenteufel, V. *Grundbegriffe der Pastoraltheologie*. München: Don Bosco, 2005, s. 41-42. ISBN 3769815092.

ASKELAND, Gurid. A. – PAYNE, Malcolm. Internationalizing Social Work Education: Insights from leading figures across the globe. Bristol: Policy Press, 2017. ISBN 1447328701.

BAUMANN, Klaus. Kirchlicher Dienst und persönliches Gewissen – ein Spannungsfeld in der caritativen Arbeit. In Dal Toso, G. – Schallenberg, P. *Der Mensch im Mittelpunkt: Die anthropologische Frage in Caritas-theologie und Sozialethik*. Paderborn: Schöningh, 2016A, s. 95-101. ISBN 3506784404.

BAUMANN, Klaus. Koncentrace na podstatu křesťanské víry a její konsekvence. *Studia theologica*, 2016B, roč. 18, č. 3, s. 117-129. ISSN 1212-8570.

BOHLEN, Stephanie. Eckpunkte zur Verortung von Theologie: Ein Positionspapier. In Rektorenkonferenz Kirchlicher Fachhochschulen. *Entdeckungen und Aufbrüche: Theologie und Ethik in Studium und Praxis der Sozialen Arbeit*. Opladen & Framington Hills: Barbara Budrich, 2008, s. 15-24. ISBN 3866492154.

BOHLEN, Stephanie. Theologie und Soziale Arbeit – Ansätze für den Dialog. In Opatrný, M. – Lehner, M. *Theorie und Praxis der Karitativen Arbeit: Einführung in die Problematik, Praktische Reflexion und Anwendung*. České Budějovice: JU, 2010, s. 30-38. ISBN 978-3-200-01846-4.

DAL TOSO, Giampietro – POMPEY, Heinrich – GEHRIG, Rainer – Doležel, Jakub. *Church Caritas Ministry in the Perspective of Caritas-Theology and Catholic Social Teaching*. Olomouc: Palacký University Olomouc, 2015. ISBN 8024446138.

Deus Caritas est: Acts of the World Conference on Charity. Città del Vaticano: Pontificium Consilium „Cor Unum“, 2006. Bez ISBN.

DOLEŽEL, Jakub. Catholic Charitable Social Work in the Former Czechoslovakia: With a Focus on the Czech Lands. *Journal of Mental Health*, 2016, č. 1-2, s. 79-96. ISSN 1788-4934.

DOLEŽEL, Jakub. *Církevní sociální práce na pozadí encykliky Deus caritas est*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 9788024433844.

- DOLEŽEL, Jakub. Osobnostní rizika pomáhající praxe: Syndrom pomocníka ve světle biblické moudrosti. In Palaščáková, D. *Spravedlnost a služba III: Sborník odborných příspěvků a studijních textů CARITAS-VOŠ sociální Olomouc*. Olomouc: Caritas, 2008, s. 32-47. ISBN 8025410722.
- DOLEŽEL, Jakub. Spiritual Sensitivity in Caritas Services: Why and How to Work with the Spiritual Dimension of the Life Situation of Clients. *Caritas et veritas*, 2017, roč. 7, č. 1, s. 50-68. ISSN 1805-0948.
- ENGELKE, Ernst. *Die Wissenschaft Soziale Arbeit: Werdegang und Grundlagen*. Freiburg i.Br.: Lambertus, 2004. ISBN 3784115608.
- FONK, Peter. Institutionelle Transformationsprozesse: Ethische Herausforderungen des Caritasmanagements zwischen Nächstenliebe und Wirtschaftlichkeit. In Baumann, K. *Theologie der Caritas: Grundlagen und Perspektiven für eine Theologie, die den Menschen dient*, (= Studien zur Theologie und Praxis der Caritas und Sozialen Pastoral 31). Würzburg: Echter, 2017, s. 207-220. ISBN 342904345X.
- FRIEDRICH, Norbert – BAUMANN, Klaus et al. *Diakonie-Lexikon*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016. ISBN: 978-3-7887-3089-5.
- GEHRIG, Rainer. *Identidad y organización caritativa: Análisis socio-cultural de Cáritas en España*. Disertační práce, 2017A. Dostupné z: <http://repositorio.ucam.edu/handle/10952/2421>
- GEHRIG, Rainer. Motivos de permanencia y desvinculación de trabajadores en las organizaciones eclesiales de acción social: Un estudio del caso de Cáritas Española. *Revista Murciana De Antropología*, 2017B, č. 24, s. 87-115. ISSN 1135-691X.
- GEHRIG, R. (2018). Theologie und Soziale Arbeit in Spanien – Überblick, Erfahrungen und Konzeptionen im Masterstudiengang für Soziale Entwicklung an der Katholischen Universität San Antonio Murcia. *Caritas et veritas*, 2018, roč. 8, č. 1, s. 109-117 ISSN 1805-0948.
- Gott ist die Liebe: Die Enzyklika „Deus caritas est“: Ökumenisch kommentiert von Bischof Wolfgang Huber, Metropolit Augoustinos Labardakis, Karl Kardinal Lehmann*. Freiburg i.Br.: Herder, 2006. ISBN 3451291916.
- KANÁK, Jan. Nedefinovaná profesionalita: Vztah diskursů spirituality a professionalismity v sociální práci v soudobé odborné literatuře. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2016, roč. 16, č. 5, s. 72-91. ISSN 1213-6204.
- KLEIN, Stephanie. *Erkenntnis und Methode in der Praktischen Theologie*. Stuttgart: Kohlhammer, 2005. ISBN 978-3-17-018669-9.
- KROCKAUER, Rainer. Ausgangspunkte einer Angewandten Theologie. In Rektorenkonferenz Kirchlicher Fachhochschulen. *Entdeckungen und Aufbrüche: Theologie und Ethik in Studium und Praxis der Sozialen Arbeit*. Opladen & Framington Hills: Barbara Budrich, 2008, s. 37-58. ISBN 3866492154.

KROCKAUER, Rainer – BOHLEN, Stephanie – LEHNER, Markus, *Theologie und Sozialen Arbeit: Handbuch für Studium, Weiterbildung und Beruf*. München: Kösel, 2006. ISBN 3466367107.

LEHNER, Markus. Soziale Arbeit und Praktische Theologie als Handlungswissenschaft. In OPATRŇÝ, M. – LEHNER, M. *Theorie und Praxis der Karitativen Arbeit: Einführung in die Problematik, Praktische Reflexion und Anwendung*. České Budějovice: JU, 2010, s. 39-43. ISBN 978-3-200-01846-4.

LECHNER, Martin. *Theologie in der Sozialen Arbeit: Begründung und Konzeption einer Theologie an Fachhochschulen für Soziale Arbeit*. München: Don Bosco Verlag, 2000. ISBN 3-7698-1213-1.

LIPIEC, Dariusz – PRZYGODA, Wiesław. Die apostolische Dimension des karitativen Volontariats in Polen: Eine pastoraltheologische Studie auf der Grundlage von Untersuchungen an Volontären aus Caritas Pfarrgruppen. In POLAK, M. *Papst Franziskus: Ermutigung und Herausforderung für Theologie und Pastoral in Mittel- und Osteuropa*. Gniezno – Wien: Gaudentinum. 2015, s. 115-117. ISBN 978-65189-12-7.

MARTÍNEK, Michael. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. Praha: Jabok, 2008. ISBN 978-80-904137-6-4.

MAURER, Catherine. Wie entstand die „Caritaswissenschaft“?: Ursprung und Entwicklung eines Konzepts und einer Handlungspraxis. In MANDERSCHIED, M. – WOLLASCH, H.-J. *Die ersten hundert Jahre: Forschungsstand zur Caritas-Geschichte*. Freiburg i.Br.: Lambertus, 1998, s. 138-158. ISBN 9783784125794.

METTE, N. *Praktisch-theologische Erkundungen*, vol. 2. Berlin-Münster-Wien-Zürich-London: LIT Verlag, 2007. ISBN 3825838110.

NAVRÁTIL, Pavel. Posouzení v sociální práci. In NAVRÁTIL, P. – JANEBOVÁ, R. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 9-23. ISBN 978-80-7435-038-2.

OPATRŇÝ, Michal. K čemu může být sociálnímu pracovníkovi dobrá jeho víra? *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 2008, č. 4, s. 85-92. ISSN 1213-6204.

OPATRŇÝ, Michal. *Charita jako místo evangelizace*. České Budějovice: JU, 2010. ISBN 978-80-7394-250-2.

OPATRŇÝ, Michal. The Caritas and Diaconia Organisations – Providers of Social Services or Secondary Church Structures? *Caritas et veritas*, 2017, roč. 7, č. 1, s. 99-105. ISSN 1805-0948.

OPATRŇÝ, Michal. – LEHNER, Markus. *Theorie und Praxis der Karitativen Arbeit: Einführung in die Problematik, Praktische Reflexion und Anwendung*. České Budějovice: JU, 2010. ISBN 978-3-200-01846-4.

OPATRŇÝ, Michal. – Morongová, T. Outsourcing bliženecké lásky. *Studia theologica*, 2016, roč. 18, č. 4, s. 111-124. ISSN 1212-8570.

POMPEY, Heinrich. Caritas-Theology – Theological foundations and shape of the Church's Charitable Ministry. In DAL TOSO, G.-P. – POMPEY, H. – GEHRIG, R. – DOLEŽEL, J. *Church Caritas Ministry in the Perspective of Caritas-Theology and Catholic Social Teaching*. Olomouc: Palacký University Olomouc, 2015, s. 31-90. ISBN 8024446138.

POMPEY, Heinrich. *Caritatives Engagement – Lernort des Glaubens und Gemeinschaft, Effizienzuntersuchung eines Grund- und eines Aufbaukurses zu Kennenlernen theologischer Aspekte des Leitbildes sozial-diakonischer Hilfe und zur Sensibilisierung der Mitwirkenden für den communialen, dienstgemeinschaftlichen Charakter kirchlicher Sozialdienste*. Würzburg: Echter, 1994. ISBN 3-429-01623-1.

POMPEY, Heinrich. Das Profil der Caritas und die Identität ihrer Mitarbeiter/-innen. In Deutscher Caritasverband. *caritas '93: Jahrbuch des Deutschen Caritasverbandes*. Freiburg i.Br.: Deutscher Caritasverband, 1992, s. 11-26. Bez ISBN.

POMPEY, Heinrich. *Zur Neuprofilierung der caritativen Diakonie der Kirche: Die Enzyklika „Deus caritas est“: Kommentar und Auswertung*. Würzburg: Echter, 2007. ISBN 9783429029081.

POMPEY, Heinrich – ROß, Paul-Stefan. *Kirche für andere: Handbuch für eine diakonische Praxis*. Mainz: Grünerwald, 1998. ISBN 3786720983.

SCHMOCKER, Beat. Liebe, Macht und Erkenntnis: Überlegungen zur Funktion der Sozialen Arbeit „am Punkt, wo Menschen und ihre sozialen Umfelder aufeinander einwirken“. In SCHMOCKER, B. *Liebe, Macht und Erkenntnis: Silvia Staub-Bernasconi und das Spannungsfeld Soziale Arbeit*. Luzern: interact – Freiburg i.Br.: Lambertus, 2006, s. 378-407. ISBN 978-3-7841-1624-2.

SHERWOOD, David A. Doing the Right Thing: A Christian Perspective on Ethical Decision-Making in Social Work Practice. In SCALES, T. L. – KELLY, M. S. *Christianity and Social Work: Readings on the Integration of Christian Faith and Social Work Practice*. Botsford: NACSW, 2012, s. 171-188. ISBN 978-097153187-1.

SMITH, Rebecca. Dual Interests, Dual Degrees: Social Work & Theological Education. *Proceedings of NACSW's 64th Annual Convention*. Annapolis, MD, November 6-9, 2014. Dostupné z <http://www.nacsw.org/publications/convention-proceedings/proceedings-2014/> STAUB-BERNASCONI, Silvia. *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft*. Bern – Stuttgart – Wien: Haupt Verlag. ISBN 3825227863.

ŠIMR, Karel. Diakonie ve veřejné sféře – dcera nebo sestra církve?: Církev a diakonie mezi oddělením a přiblížením, *Caritas et veritas* 2017, č. 1, s. 148-153. ISSN: 1805-0948

ŠRAJER, Jindřich. (2012). Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociálná práca*, 2012, roč. 12, č. 3, s. 81-88. ISSN 1213-6204.

VONDRASEK, Bernhard. *Lebensorientierung durch Freiwilligendienste: Eine qualitative Studie und pastoraltheologische Bewertung von Volontariat in katholischer Trägerschaft*. München: Don Bosco Verlag, 2003. ISBN 3769813979.

ZERFAß, Rolf. Das Proprium der Caritas als Herausforderung an die Träger. In Deutscher Caritasverband. *caritas '93: Jahrbuch des Deutschen Caritasverbandes*. Freiburg i.Br.: Deutscher Caritasverband, 1992A, s. 27-40. Bez ISBN.

ZERFAß, Rolf. *Lebensnerv Caritas: Helfer brauchen Rückhalt*. Freiburg i.B.: Lambertus, 1992B. ISBN 3451226030

ZULEHNER, Paul Michael. *Liebe und Gerechtigkeit: Zu Antrittsenzyklika von Papst Benedikt XVI.* Wien: Molden, 2006. ISBN 3854851820.

ŽUFFA, Jozef. The Christian Profile of Caritas in Slovakia from the Point of View of Its Employees. *Caritas et veritas*, 2017, roč. 7, č. 1, s. 167-172. ISSN 1805-0948.

Syndrom vyhoření a strategie zvládnání náročných životních situací u studentů pregraduálního studia¹⁷

Burnout Syndrome and Coping Strategies of Difficult Life Situations of Pregraduate Students

Martina Panožková¹⁸, Denisa Řeháková¹⁹, Eliška Trunečková²⁰, Alena Vosečková²¹, Zuzana Truhlářová²²

Abstrakt

Syndrom vyhoření je v současné době aktuálním tématem, které zasahuje do mnoha oblastí. V rámci vysokoškolského studia byl identifikován i v oblasti vzdělávání v sociálně-humanitních oborech. Tyto obory připravují profesionální pracovníky pro práci s klienty v obtížných životních situacích, patří mezi ně např. medicína, sociální práce, psychologie apod. Cílem příspěvku bude deskripce teoretických východisek daného tématu, zmapování již publikovaných výsledků vědeckých šetření tuzemských a zahraničních odborníků.

Klíčová slova: Burnout syndrom. Strategie zvládnání stres. Pregraduální studium

Abstract

Burnout syndrome is currently an up-to-date topic that is intervening to many areas. In the university studies was it identified in the social and humanities field. These fields prepare professionals for working with clients in difficult life situations, such as medicine, social work, psychology, etc. The aim of our article will be a description of the theoretical background of the topic, mapping already published results of scientific investigations of domestic and foreign experts.

Keywords: Burnout syndrome. Coping strategies. Pregraduate studies

1. Úvod

Syndrom vyhoření je problémem naší doby nesoucí významné sociální důsledky. Termín syndromu vyhoření byl poprvé představen Freudenbergerem, který jej definoval jako „selhání, opotřebenění či vyčerpání v důsledku nadměrných nároků na energii, sílu či zdroje.“ (Freudenberger 1974 in Dodd a Jacobs, 2003) Později navrhli Maslach a Jackson tři vzájemně propojené dimenze: emoční vyčerpání (emotional exhaustion – EE), depersonalizace (depersonalization - DP) a vnímání osobního úspěchu (personal accomplishment – PA), (Maslach a Jackson 1986 in Ricardo a Paneque, 2013) Maslach a kol. identifikují emoční vyčerpání jako klíčový aspekt vyhoření, zatímco Pines a Aronson zahrnují i fyzické vyčerpání charakterizované nízkou energií a chronickou únavou. (Maslach a kol. 1996, Pines a Aronson 1981 in Rahmati, 2014)

Emoční vyčerpání, které se vztahuje k pocitům vyčerpání emočních zdrojů, je považováno za základní individuální stresovou složku syndromu vyhoření. Depersonalizace, odkazující na

¹⁷Text vznikl v rámci projektu „Syndrom vyhoření a strategie zvládnání náročných životních situací u studentů pregraduálního studia“, Ústav sociální práce, Filosofická fakulta Univerzity Hradec Králové

¹⁸ Bc. Martina Panožková, Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *emailová adresa:* martina.jin@seznam.cz

¹⁹ Bc. Denisa Řeháková, Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *emailová adresa:* denisa-rehakova@seznam.cz

²⁰ Bc. Eliška Trunečková, Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *emailová adresa:* eliska.trunekcova@uhk.cz

²¹Doc. MUDr. Alena Vosečková, Csc., Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *e-mailová adresa:* alena.voseckova@uhk.cz

²²Mgr. Zuzana Truhlářová, PhD., Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *e-mailová adresa:* zuzana.truhlarova@uhk.cz

negativní, cynické nebo nadměrně nestranné reakce na jiné lidi, představuje interpersonální složku syndromu vyhoření. Nakonec snížené vnímání osobního úspěchu, které se vztahuje k pocitům úpadku jako jedné ze složek produktivity a snížený smysl pro účinnost, představující sebeevaluační složku syndromu vyhoření. (Maslach in Rahmati, 2014)

2. Výskyt syndromu vyhoření u studentů

V důsledku stále vyššího zájmu o syndrom vyhoření se rozvíjí i oblast studií, které se mu věnují. Studie syndromu vyhoření se až do současnosti soustředily výhradně na pomáhající profese či na jedince, jejichž práce vyžaduje blízkou interakci s lidmi. V poslední době se však objevují práce, které ukazují výskyt tohoto jevu u netypické skupiny, jako jsou studenti. (Balogun a kol., Chang et al., Yang in Lin a Huang, 2014) Ačkoliv studenti nejsou „pracovníci“ jako takoví, z hlediska psychologie jejich studium zahrnuje strukturované aktivity, jako je například účast na lekcích a vypracovávání úkolů, což může být považováno za jistý druh „práce“. Stále narůstá přesvědčení, že i studenti vykazují příznaky syndromu vyhoření. (Balogun et al., Jacobs a Dodd in Lin a Huang, 2014) Yang definuje vyhoření studentů následovně: „*Studenti v procesu učení, protože se stresují a jsou zatíženi psychologickými faktory, projevují stav emočního vyčerpání, tendenci k depersonalizaci a pocit nízkého osobního úspěchu.*“ (Yang in Rahmati, 2014)

Podle průzkumu Fan, 86,6 % čínských studentů vnímalo vysokou úroveň stresu pramenící z jejich akademického života, 55,3 % v oblasti společenského života a 32,5 % zmínilo stres způsobený financemi. (Fan in Lin a Huang, 2014)

Cecil et al. (2014) provedli studii zaměřenou na studenty medicíny na univerzitách St. Andrews a Manchester, Spojené království. Cílovou skupinou bylo 356 studentů. V rámci této studie bylo zjištěno, že u 54,8 % studentů byla naměřena vysoká úroveň emočního vyčerpání, u 34 % studentů vysoká úroveň depersonalizace a u 46,6 % byla zaznamenána nízká úroveň posouzení osobního úspěchu. (Cecil et al., 2014)

Výskyt syndromu vyhoření v akademické sféře se značně liší a mimo jiné závisí na proměnné, použitém nástroji, kritériu pro diagnózu a kurzu či specializaci studenta. Acioli a Beresin, kteří zkoumali studenty ošetrovateľské fakulty v Izraeli nemocnice Alberta Einsteina, zjistili, že 73,51 % z nich trpělo emočním vyčerpáním, 70,56 % depersonalizací a u 76 % studentů byla zjištěna snížená míra seberealizace. Dyrbye a Shanafelt zjistili, že za poslední roky 45 % studentů tří fakult medicíny na klinice v Minnesotě trpělo syndromem vyhoření. (Acioli a Beresin 2007, Dyrbye a Shanafelt 2002 in Ricardo a Paneque, 2013)

Průřezová studie, která byla provedena v letech 2015 – 2016 (na začátku druhého školního semestru) na náhodném vzorku 299 studentů medicíny, kteří absolvovali předklinický výcvik na „University of Medicine in Bucharest“ v Rumunsku, přinesla výsledky, z kterých vyplynulo, že celkově byla zjištěna prevalence syndromu vyhoření u 15,05 % studentů medicíny. (Popa-Velea, 2017) V další průřezové studii, která byla provedena u náhodně vybraných studentů medicíny Univerzity Federal de Sergipe v Brazílii v roce 2009, výzkumníci zjistili, že prevalence syndromu vyhoření u těchto studentů byla 10,3 %. (Costa et al., 2012) Jiné výsledky přinesl výzkum provedený na Taiwanu, do kterého bylo zapojeno 2640 studentů. V rámci průzkumu bylo zjištěno, že míra syndromu vyhoření u těchto studentů není vysoká. Průměrná úroveň akademického syndromu vyhoření účastníků výzkumu byla v rozmezí „zřídka se stane“ a „někdy se stane“. (Lin a Huang, 2014)

V České republice se tématem syndromu vyhoření u studentů zabývala ve své diplomové práci Karolina Růžičková, která se zaměřila na studenty Lékařské a Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Výzkum proběhl v roce 2013 a celkem se ho zúčastnilo 197 studentů (49 studentů z Pedagogické fakulty a 148 z Lékařské fakulty).

Z výzkumného vzorku 49 studentů Pedagogické fakulty se ukázalo být vyhořelými v alespoň jedné oblasti 16 studentů, což tvoří 33 % z tohoto vzorku. Studenti Lékařské fakulty jsou podle získaných údajů vyhořeli téměř v polovině případů – 71 jedinců (48 %) ze zkoumaných 148. (Růžičková, 2013)

3. Moderující faktory syndromu vyhoření

Tato kapitola pojednává o faktorech, které mohou ovlivnit vznik a míru syndromu vyhoření. Je třeba uvést, že moderující faktory jsou ve výše zmíněných studiích poměrně různorodé

a nyní budou představeny některé z nich.

Jedním z důležitých faktorů je obor studia. Studie provedená na univerzitě Uttar Pradesh hodnotila úroveň stresu mezi studenty medicíny, stomatologie a manažerských oborů. Subjekty studie se stalo 300 dobrovolníků, přičemž 100 jedinců z každého oboru. Výsledky této studie ukázaly, že studenti medicíny a stomatologie vykazovali vyšší úroveň stresu ve srovnání se studenty managementu, pravděpodobně v důsledku jejich akademického výkonu ve spojitosti s odpovědností v těchto oborech. (Khanna et al., 2015)

Studie provedená ve Spojeném království (Cecil et al., 2014) se zaměřila na spojení syndromu vyhoření s tělesnými aktivitami, kouřením, rokem studia, pohlavím a typem instituce. Lineární regresní analýza ukázala, že rok studia medicíny ve spojení s tělesnými aktivitami kouřením se staly významným faktorem předpovídajícím emoční vyčerpání, zatímco pohlaví, rok studia a typ instituce významně ovlivňovaly míru depersonalizace. Hodnocení míry osobního úspěchu bylo značně ovlivněno množstvím užívaného alkoholu, rokem studia, pohlavím a fyzickými aktivitami. Na základě výsledků této studie došli výzkumníci k závěru, že posilování motivace u studentů medicíny k zdravějšímu životnímu stylu v rané fázi jejich studia může snížit pravděpodobnost výskytu syndromu vyhoření. (Cecil et al., 2014)

V převládajícím množství studií byl syndrom vyhoření spojován spíše s ženským pohlavím, případně z hlediska genderu nebyly zaznamenány žádné rozdíly. Výjimkou je studie, které se zúčastnili studenti medicíny v Brazílii, ve které byl syndrom vyhoření spojen především s mužským pohlavím. (Costa et al., 2012)

Nadměrná pracovní/studijní zátěž a vzdělávací obsah v kombinaci s vysokou úrovní vzdělávacích požadavků, nedostatek volného času, času na rodinu a přátele, učení se na zkoušky a výběr specializace také přispívají ke stresu mezi studenty medicíny. Navíc k těmto aspektům patří osobnostní znaky, které jsou neoddělitelně spjaty se studenty medicíny a zahrnují posedlost, perfekcionismus a vlastní existenci. (Costa et al., 2012) Rozdíly ve výsledcích zjišťujících míru syndromu vyhoření lze zaznamenat i na základě odlišné kultury jednotlivých zemí, kdy můžeme s odkazem na výše zmíněné studie pozorovat podstatné rozdíly například mezi Čínou, ve které počty studentů postižených syndromem vyhoření dosahovaly hodnot až okolo 80 % a zeměmi Evropy, ve kterých se hodnoty pohybovaly zpravidla okolo maximální výše 50 %.

4. Metody zkoumání

Existuje velké množství metod ke zjišťování prevalence syndromu vyhoření. Nejčastěji jsou používány dva testy, kterými jsou „Burnout measure“ (A. Pines, E. Aronson) a „Maslach Burnout Inventory“ (Ch. Maslach, S. E. Jackson).

Prvním z nástrojů je dotazník Maslach Burnout Inventory - studentská verze – student survey (MBI-SS). MBI-SS je verzi MBI-GS upravenou pro prostředí vysoké školy. Doktor Schaufeli v této studentské verzi upravil položky, které se v obecné verzi ptaly na vztah k

práci tak, aby odpovídaly cílové skupině studentů. (Schaufeli in Tyl, 2011) MBI-SS se skládá z 15 položek hodnocených sedmibodovou škálou, s dotazem jak často studenti zažívají pocit uvedený

v položce – od 0 „nikdy“ po 6 „denně“. Dotazník se zaměřuje na tři faktory – faktor emocionální vyčerpanosti (EE – emotional exhaustion) s pěti položkami, faktor cynismu (CY-cynism) se čtyřmi položkami a faktor pocitu osobní efektivity (PE- personal efficiency) se šesti položkami. (Tyl, 2011)

Druhým z nástrojů je dotazník „Burnout Measure“ (zkráceně BM), který sestavili Ayana Pines a Elliot Aronson. Je populární především pro vysokou reliabilitu a svou vysokou vnitřní konzistenci. Dotazník obsahuje 21 otázek, odpovědi mají podobu sedmistupňové hodnotící škály. (Křivohlavý, 1998, s. 38 – 39) Pro účely výzkumného projektu realizovaného u studentek sociální práce UHK byl tento dotazník upraven do podoby, aby bylo možné využít dotazník u cílové skupiny studentů pregraduálního studia.

5. Závěr

Tento příspěvek se zabýval syndromem vyhoření u studentů pregraduálního studia. Jedná se o problém, kterému zatím nebyla věnována příliš velká pozornost, nicméně může mít velice negativní důsledky na akademický výkon studentů. Lze ho definovat jako syndrom „opotřebení“, který se projevuje zejména emocionální vyčerpaností a může vést až k depresi. Syndrom vyhoření u studentů je podobný tomu, který můžeme pozorovat u zaměstnanců v oblasti lidských služeb, a to svými projevy, kdy může vést k vyšší absenci, ke snížení motivace vykonávat požadovanou práci, k pocitům úzkosti a tak dále. Mezi faktory ovlivňující jeho výskyt a případně další rozvoj, patří, nadměrné akademické požadavky, nezdravý životní styl či například nedostatek volného času. Ovlivňujícím faktorem ale může být také kultura dané země a zejména konkrétní obor studia, kdy lze např. u studentů lékařských oborů zaznamenat podstatně vyšší míru syndromu vyhoření než u jiných oborů.

Totéž lze předpokládat též u studentů oborů sociální práce, jelikož mají s lékařskými obory mnoho společného, např. rychlý nástup do praxe, každodenní osobní kontakt s lidmi, vysoká míra odpovědnosti a jistě i emocionální náročnost obou profesí. K zjištění míry syndromu vyhoření lze využít vícero nástrojů, nicméně nejznámějšími jsou BM, tedy Burnout Measure, jehož autory jsou Ayana Pines a Elliot Aronson, a poté MBI, neboli Maslach Burnout Inventory, jehož autorkami jsou Christina Maslach a Susan E. Jackson. Ačkoliv jsou výsledky výše zmíněných studií různé, u většiny případů můžeme zaznamenat vysoké hodnoty, které poukazují na potřebu psychologické podpory studentů a longitudinálních studií na toto téma v institucích pregraduálního studia. Ukazují, že pokud nebudou přijata preventivní opatření, může dojít k rozvoji syndromu vyhoření se všemi důsledky ve všech oblastech bio-psycho-sociálního modelu zdraví/nemoci.

Použitá zdroje

CECIL Jo, Calum McHALE, Jo HART & Anita LAIDLAW. (2014) Behaviour and burnout in medical students, *Medical Education Online*, 19:1, DOI: 10.3402/meo.v19.25209

COSTA De Oliva, E. F., SANTOS, S. A., de Abreu SANTOS, A. T. R., de MELO, E. V., & de ANDRADE, T. M. (2012). Burnout Syndrome and associated factors among medical students: a cross-sectional study. *Clinics*, 67(6), 573–579. [http://doi.org/10.6061/clinics/2012\(06\)05](http://doi.org/10.6061/clinics/2012(06)05)

JACOBS, Sheri R. & DODD, David K. (2003) Student Burnout as a Function of Personality, Social Support, and Workload. *Journal of College Student Development*, 44(3):291-303. DOI: 0.1353/csd.2003.002

KHANNA R., DEVI MP, RAVINDRA SV, TYAGI K, SINGH D, KUMAR A. Evaluation of Burnout among Professional Students: An Institutional Analysis. *Int J Dent Med Spec* 2015;2(2):15-18.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak neztratit nadšení*. Praha: Grada, 1998. Psychologie pro každého. ISBN 80-7169-551-3.

LIN, Shu-Hui & HUANG, Yun-chen. (2013) Life stress and academic Burnout. Volume: 15 issue: 1, page(s): 77 - 90. <https://doi.org/10.1177/1469787413514651>

POPA-VELEA, O., DIACONESCU, L., MIHĂILESCU, A., JIDVEIAN POPESCU, M., & MACARIE, G. (2017). Burnout and Its Relationships with Alexithymia, Stress, and Social Support among Romanian Medical Students: A Cross-Sectional Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(6), 560. <http://doi.org/10.3390/ijerph14060560>

RAHMATI, Zeinab. (2014) The Study of Academic Burnout in Students with High and Low Level Of Self-Efficacy. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 171 (2015) 49 – 55, DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.01.087

RICARDO Y. R. & PANEQUE, F. R. R. (2013) University student Burnout: Conceptualization and study. *SaludMental* 2013; 36:337-345, DOI: 10.17711/SM.0185-3325.2013.041

RŮŽIČKOVÁ, Karolina. *Syndrom vyhoření u studentů Lékařské a Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity* [online]. Brno, 2013 [cit. 2018-07-26]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/c38lj/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

TYL, Alan. *Osobní snaha a vyhoření vysokoškolských studentů*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jaro Křivohlavý, CSc.

Projekt Specifického výzkumu 2018 - Syndrom vyhoření a strategie zvládání náročných životních situací u studentů pregraduálního studia²³ *Specific Research Project 2018 – Burnout Syndrome and Coping Strategies of Difficult Life Situations of Pregraduate Students*

Denisa Řeháková²⁴, Martina Panožková²⁵, Eliška Trunečková²⁶, Zuzana Truhlářová²⁷, Alena Vosečková²⁸

Abstrakt

Autorky ve svém příspěvku podávají informace o Projektu specifického výzkumu 2018, který je zaměřen na syndrom vyhoření a strategie zvládání náročných životních situací u studentů pregraduálního studia. Při předběžném testování, kterého se zúčastnili studenti prezenčního studia oboru sociální práce, byly zjištěny příznaky, které detekují jeho výskyt. Záměrem projektu je posoudit jeho přítomnost u studentů Univerzity Hradec Králové a jeho výsledky posléze aplikovat v praxi. V příspěvku jsou blíže popsány záměry a cíle projektu, moderující faktory syndromu vyhoření a plánované výstupy.

Klíčová slova: Burnout syndrom. Strategie zvládání stresu. Pregraduální studium. Projekt.

Abstract

The authors in their article provide information about the Specific Research Project 2018, which focuses on burnout syndrome and coping strategies of difficult life situations of pregraduate students. Preliminary testing attended by students of full-time study of social work showed symptoms that detect its occurrence. The aim of the project is to assess its presence at the students of the University of Hradec Králové and to apply its results in practice. In the article there are described the aims and objectives of the project, moderating factors of burnout syndrome factors and planned outputs.

Keywords: Burnout syndrome. Coping strategies. Pregraduate studies. Project.

1. Úvod

Projekt se zabývá problematikou syndromu vyhoření a zvládání náročných životních situací u studentů pregraduálního studia. Burn-out syndrom se většinou připisuje osobám zapojeným do pracovního procesu zvláště náročného na sociální interakce a vysokou zodpovědnost, jakými jsou pomáhající profese (lékaři, zdravotní sestry, sociální pracovníci apod.). Vědecké práce, které by se věnovaly hodnocení syndromu vyhoření u studentů, jsou pouze ojedinělé. Během výuky sociální práce v prezenčním studiu byly zjištěny u studentů 1. ročníku příznaky detekující syndrom vyhoření. V průběhu odborných praxí probíhají supervizní sezení a jsou supervizory popisovány příznaky syndromu vyhoření u řady studentů v 1. - 3. ročníku studia oboru sociální práce. Vzhledem k tomu, že jde pouze

²³Text vznikl v rámci projektu „Syndrom vyhoření a strategie zvládání náročných životních situací u studentů pregraduálního studia“, Ústav sociální práce, Filosofická fakulta Univerzity Hradec Králové

²⁴ Bc. Denisa Řeháková, Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *emailová adresa:* **denisa-rehakova@seznam.cz**

²⁵ Bc. Martina Panožková, Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *emailová adresa:* **martina.jin@seznam.cz**

²⁶ Bc. Eliška Trunečková, Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *emailová adresa:* **eliska.trunekova@uhk.cz**

²⁷Mgr. Zuzana Truhlářová, PhD., Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *e-mailová adresa:* **zuzana.truhlarova@uhk.cz**

²⁸Doc. MUDr. Alena Vosečková, Csc., Ústav sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, *e-mailová adresa:* **alena.voseckova@uhk.cz**

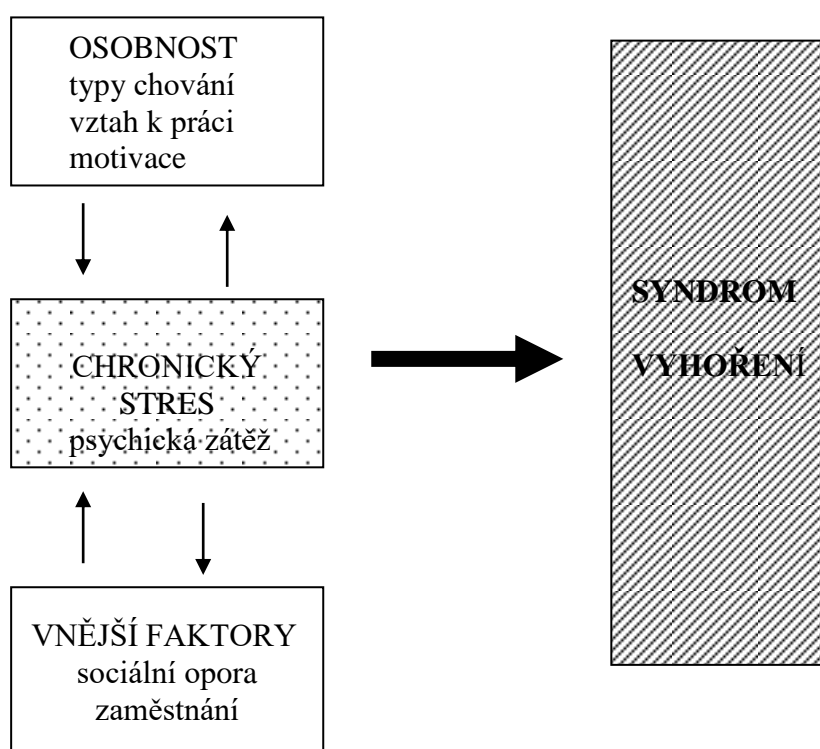
o subjektivní hodnocení supervizorů, je cílem objektivizovat tuto skutečnost pomocí předkládaného projektu.

2. Moderující faktory syndromu vyhoření

Náš pohled na burn-out syndrom vychází ze dvou základních postulátů psychologie zdraví, kterými jsou bio-psycho-sociální model zdraví/nemoci a salutogenetický přístup ke zdraví.

Ve svém důsledku to znamená, že burn-out syndrom hodnotíme jako *proces*, který má vlastní vývoj a dotýká se všech oblastí bio-psycho-sociálního systému. V principu platí, že faktory,

u kterých se ukázalo, že moderují vliv psychosociálního stresu na zdraví člověka, ovlivňují i možný vznik vyhaslosti. Stres a jeho zvládnání je podmíněn vzájemnou interakcí celé řady faktorů.

Obrázek 1: Základní faktory syndromu vyhoření (Zdroj: Vosečková a Hrstka, 2010)

Za jeden z nejpodstatnějších iniciujících faktorů vyhaslosti je považováno působení chronického stresu. Za vnitřní klíčový faktor, který ovlivňuje rezistenci člověka vůči negativním účinkům stresu, je pokládána osobnost jedince. Vnější faktory se týkají situace a kontextu, v němž se ohrožený jedinec nachází. Jedná se o podmínky v zaměstnání, v organizaci, kde pracuje či o akademické prostředí, kde studuje, o situaci v osobním životě jedince, jeho rodinu a širší příbuzenský okruh a v neposlední řadě i o společnost, v níž žijeme a podmínky, které na nás každodenně klade. Za klíčový vnější, sociálně založený faktor je pokládána sociální opora, tj. systém sociálních vztahů a vazeb, jež člověk jednak produkuje ve vztahu k okolí, jednak z tohoto okolí přijímá.

3. Deskripce projektu

Cílem projektu je posouzení přítomnosti syndromu vyhoření u studentů Univerzity Hradec Králové na fakultě informatiky a managementu, filozofické, pedagogické, přírodovědecké fakultě a v neposlední řadě také u studentů Ústavu sociální práce filozofické fakulty s následným využitím výsledků jak ve výuce studentů, tak v praxi.

Multidisciplinární řešitelský tým projektu tvoří vysokoškolští pedagogové, kteří jsou zároveň pracovníky řady oborů – lékař, sociální pracovník, klinický psycholog, psychoterapeut a v neposlední řadě se na projektu podílí samozřejmě také studentky Ústavu sociální práce filozofické fakulty.

3.1. Metodika

V prvním roce projektu bude vytvořena rešerše literatury a bude připravena baterie testů pro posouzení výskytu proměnných souvisejících se zvládáním náročných životních situací u pregraduálních studentů. Výběr testů bude proveden na základě výsledků pilotní studie u studentů FF UHK.

- a) Test přítomnosti syndromu vyhoření.
- b) Testy objektivizující úzkostnost, subjektivní prožívání, životní spokojenost, strategie zvládání stresu.

V druhém roce projektu bude využita námi navržená baterie testů posouzení výše uvedených faktorů u studentů UHK (všech fakult). Pro posouzení těchto jevů budou použity 2 skupiny metod, a to dotazník vlastní konstrukce mapující proměnné ve vztahu wellbeing-vyhoření a standardizované psychologické metody umožňující objektivizaci vybraných stránek subjektivní kvality života studentů (např. subjektivní prožívání, úzkostnost, strategie zvládání stresu, apod.) a metoda posouzení přítomnosti syndromu vyhoření (A. Pines a E. Aronson, 1998). Dále proběhne porovnání mezi obory (humanitní versus technicky zaměřené obory a další specifické baterie).

Ve třetím roce dojde k realizaci skupinového výcvikového programu pro skupiny studentů s cílem posoudit změny v prožívání a zvládání náročných životních situací – možnosti prevence vývoje syndromu vyhoření v rámci aplikace do edukačního procesu v pregraduální přípravě studenta s přesahem do praxe.

3.2. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor bude zahrnovat studenty prezenčního studia všech výše zmíněných fakult Univerzity Hradec Králové. Pro prevenci syndromu vyhoření považujeme za nejdůležitější sebezpoznání jedince v rovině osobnostních charakteristik a zdrojů proaktivního zvládání stresu (studijní, pracovní i mimopracovní). Z toho důvodu bude ve 3. roce projektu realizován skupinový intervenční program podpory zdraví, zaměřený na problémové oblasti zjištěné v 1. a 2. etapě projektu.

3.3. Plánované výstupy

Na základě vyhodnocení pilotní studie bude vytvořena baterie psychologických testů a dotazník vlastní konstrukce tak, aby byly posouzeny jak salutoprotektivní, tak rizikové faktory syndromu vyhoření. Výsledky budou zveřejněny v odborných časopisech a publikovány na tuzemských i zahraničních konferencích. Následně bude vypracován návrh

skupinové práce se studentkami pregraduálního studia s důrazem na prevenci syndromu vyhoření a posilování schopnosti zvládat náročné životní situace.

4. Závěr

Předložený Projekt Specifického výzkumu 2018 je zaměřen nejen na posouzení přítomnosti syndromu vyhoření u studentů různých oborů VŠ, ale klade důraz na možnosti využití výsledků v praxi, tzn. vytvoření a realizace skupinového intervenčního programu pro vysokoškolské studenty s možným přesahem využití v praxi sociálních pracovníků jako jedné z možností prevence syndromu. S přihlédnutím k faktu, že se jedná o tříletý projekt, který začal v roce 2018, je tento příspěvek v současné době informací o realizaci první etapy, což znamená, že na základě vyhodnocení pilotní studie probíhá vytvoření baterie psychologických testů a dotazníku vlastní konstrukce, a to tak, aby byly posouzeny jak salutoprotektivní, tak rizikové faktory syndromu vyhoření.

V následující druhé etapě projektu bude využita tato navržená baterie testů k posouzení výše uvedených faktorů u studentů Univerzity Hradec Králové. V posledním, třetím roce projektu, bude realizován skupinový výcvikový program u skupiny studentů pregraduálního studia, který bude zaměřen na posílení protektivních faktorů syndromu vyhoření. Cílem bude posoudit změny v prožívání a schopnosti zvládnutí náročných životních situací u studentů, kteří se zúčastní výcvikového programu. Na tomto základě bude vytvořen návrh sebezkušenostního výcvikového programu zaměřeného na prevenci syndromu vyhoření, který bude zařazen do výuky studentů sociální práce případně i do jiných oborů.

Použité zdroje

KHANNA R., DEVI MP, RAVINDRA SV, TYAGI K, SINGH D, KUMAR A. Evaluation of Burnout among Professional Students: An Institutional Analysis. *Int J Dent Med Spec* 2015;2(2):15-18.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak neztratit nadšení*. Praha: Grada, 1998. Psychologie pro každého. ISBN 80-7169-551-3.

PTÁČEK, Radek, RABOCH, Jiří a KEBZA, Vladimír. *Burnout syndrom jako mezioborový jev*. Praha: Grada, 2013. Edice celoživotního vzdělávání ČLK. ISBN 978-80-247-5114-6.

VOSEČKOVÁ, Alena a HRSTKA, Zdeněk. *Kapitoly z psychologie zdraví: učební text pro vysokoškolskou výuku. 4. Díl, Syndrom vyhoření*. Vyd. 1. [Brno]: Univerzita obrany, 2010. 54 s. Učební texty Fakulty vojenského zdravotnictví Univerzity obrany v Hradci Králové; sv. 365. ISBN 978-80-7231-344-0.

Posilování rodičovských kompetencí jako nástroj podpory rodiny²⁹ *Strengthening parental competencies as a tool of family support*

Lucie Smutková³⁰, Veronika Slováková

Abstrakt

Text se zaměřuje na téma posilování rodičovských kompetencí jako nástroje podpory rodiny. Rodina je zde vnímána jako soužití blízkých osob, jehož jádrem jsou citové vazby. Autorky nabízejí a komentují škálu možných definic a modelů rodičovských kompetencí a formulují obecná doporučení pro jejich posilování v praxi.

Klíčová slova: Rodina. Rodičovské kompetence. Posilování rodičovských kompetencí. Podpora rodiny.

Abstract

The text focuses on the topic of strengthening parental competencies as a tool for family support. The family is perceived here as the coexistence of loved ones, whose core is emotional ties. Authors offer and comment on the range of possible definitions and models of parental competencies and formulate general recommendations for their empowerment in practice.

Key words: Family. Parental competencies. Strengthening parental competencies. Family support.

1. Úvod

Rodina jako společenství lidí určené blízkými vztahy mezi jejími členy a vzájemnou (materiální i nemateriální) podporou nabývá dnes různých podob a její původně poměrně jasně „narýsovaná“ forma a struktura ztrácí své přesné obrysy. Matoušek s Pazlarovou (2010) mluví o tom, že v současnosti lze hovořit spíše o rodinném soužití než o rodině, přičemž jádrem tohoto soužití jsou citové vazby.

I přes všechny změny však zůstává rodina i nadále prostředím, které je pro její dospělé, ale především dětské členy, zásadní pro jejich současné prospívání a budoucí rozvoj. Rodina „*má možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích, nejpřirozenějším způsobem a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte a je modelem mezilidských vztahů, které si dítě ponese dál do života.*“ (Matějček, 1994, s. 16).

Rodinu je nutno vnímat jako autonomní subjekt péče a podpory ve vztahu k jejím dospělým a dětským členům. Matějček a Dytrych (1999, s. 132) konstatují, že „*rodina v našich sociokulturních poměrech ztratila mnohé funkce, které jí dříve byly vlastní, přičemž mimořádného významu nabyly dvě funkce, které jsou nepochybně základní a rozhodující, totiž přinášet citové uspokojení všem svým členům a připravit dítě pro život v dané společnosti.*“

V kontextu úvah o rodině jako prostředí vhodného pro tvorbu bezpečného zázemí pro dospělé a výchovu dětí se dostáváme k tématu fungování rodiny. Pattersonová (2002, in Sobotková, 2007) podává stručnou definici rodinného fungování – jedná se podle ní o způsob, jakým rodina plní své funkce. Podtrhuje zde důležitost začlenění jedince do rodinné struktury, kdy mu rodina poskytuje pocit sounáležitosti, ovlivňuje jeho osobní identitu, smysl a zaměření života. Ekonomická podpora, péče, výchova a socializace jsou dalšími

²⁹ Tento článek je jedním z výstupů projektu Specifického výzkumu 2018 podporovaného Univerzitou Hradec Králové s názvem „Uplatňování principu nejlepšího zájmu dítěte v činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí“.

³⁰ Mgr. Lucie Smutková, Ph.D., Ústav sociální práce, Univerzita Hradec Králové, Lucie.Smutkova@uhk.cz

předpoklady, které umožňují správný fyzický, psychický, sociální a duchovní vývoj dětí i dospělých.

2. Rodičovské kompetence

V souvislosti s úvahami o naplňování funkcí rodiny se vždy setkáme s termínem rodičovské kompetence. Pojem *rodičovské kompetence* je přitom často používaným „zaklínadlem“ řady odborníků, kteří hodnotí kompetence rodičů (jako schopnosti být „dobrým rodičem“) ve vztahu k dětem. Rodičovské kompetence mohou být z jejich pohledu v některých případech a směrech hodnoceny jako „málo rozvinuté“ nebo „absentující“ a mohou být jedním z důvodů pro nepřiměřené zásahy do fungování rodiny, které dobré fungování rodiny nepodporují, ba někdy je dokonce přímo znemožňují.

Pojem „kompetentní“ můžeme chápat jako výraz, který vyjadřuje pro něco být oprávněný, způsobilý, povoláný a příslušný k něčemu (Klimeš, 2005). Sám pojem „rodičovské kompetence“ je ve svém obecném vnímání poměrně široký, zahrnuje jak dovednosti v základní péči o dítě, vedení domácnosti, zajištění zdravotní péče o dítě, jeho vzdělání atd., tak otázky bezpečných a kvalitních vztahů mezi rodičem a dítětem. (Analýza inovativních postupů..., 2017)

Níže nabízíme několik možných pohledů na téma rodičovských kompetencí a jejich vymezení. V teorii i praxi se můžeme setkat s mnoha různými definicemi nebo modely přístupu k rodičovským kompetencím, u většiny z nich však můžeme nalézt průsečík v důrazu na zajištění potřeby bezpečí dítěte.

Rodičovské kompetence je možné chápat jako schopnost rodičů naplňovat potřeby dětí. Jako základní oblasti potřeb dětí, na něž by měli být rodiče schopni adekvátně reagovat a naplňovat je jsou přitom obvykle vnímány: potřeba stravy, oblečení, hygieny, zdravotní péče, rozvoje a vzdělávání, přiměřeného dohledu, zajištění bezpečí dítěte a potřeba láskyplného a bezpodmínečného přijetí.

Matějček (2013) dále rozlišuje *pět základních duševních potřeb*, které by měly být v rodině uspokojovány: (a) *potřeba stimulace* - potřeba dostatečného přísunu podnětů zvenčí, (b) *potřeba smysluplného světa* - potřeba dát těmto podnětům patřičný řád a smysl, (c) *potřeba bezpečí* - potřeba vřelých citových vztahů k blízkým lidem, (d) *potřeba vlastní společenské hodnoty* - potřeba být uznáván, oceňován a přijímán, potřeba osobní identity a (e) *potřeba „otevřené budoucnosti“* - možnost k něčemu směřovat, o něco usilovat.

Rodiče svými schopnostmi, dovednostmi, vlastnostmi a osobnostními charakteristikami utvářejí rodinné klima a ovlivňují fungování rodiny včetně výchovného stylu a vedení vlastních dětí. (více viz Satirová, 1994)

Úkolem rodiče je poskytnout dítěti adekvátní rodičovskou péči ve smyslu zmíněných potřeb tak, aby z dítěte vyrostl „*odpovědný a zralý dospělý člověk*“. (Matoušek, 2003).

Mezi základní atributy takové rodičovské péče patří láskyplný vztah pečující osoby, schopnost stanovovat dítěti meze, monitoring ve smyslu povědomí o aktivitách dítěte, vytvoření stabilního a stimulujícího prostředí a zajištění fyziologických potřeb dítěte (Ibidem.)

K vymezení a popisu rodičovských kompetencí můžeme přistoupit také z pohledu významu rodiny a rodičovství, slučitelnosti rodiny a zaměstnání atp. V tomto pojetí můžeme rozlišovat několik zásadních rodičovských kompetencí: *kompetence ke vztahu* – schopnost rodiče navázat pevnou vazbu s dítětem (attachment), *kompetence k blízkosti* – slučitelnost péče o rodinu a zaměstnání, možnost „být spolu“, *kompetence k různosti* – schopnost vnímat a využívat význam důležitých figur ve světě dítěte (matka, otec, sourozenci, prarodiče) pro jeho růst a zrání, *kompetence ke spolupráci* – podpora soudržnosti členů rodiny, spolupráce a loajality mezi partnery, *kompetence k mediální gramotnosti* – ochrana před riziky, schopnost

naučit dítě bezpečně se pohybovat v mediálním světě a *kompetence k řešení konfliktů* – rodina je přirozeným prostředím, kde se dítě učí vyjadřovat svoje potřeby a názory a čelit případnému nesouhlasu ze strany svých blízkých. (Národní centrum pro rodinu, 2010)

Rodičovské kompetence lze též definovat jako rodičovské dovednosti a strategie podporující pozitivní a adaptivní výsledky v oblasti rozvoje dítěte (Jones a Prinz, 2005). Je přitom důležité, že rodičovské kompetence jsou multifaktoriálně utvářeny a ovlivňovány, což chrání jejich integritu v případě nedostatečnosti či selhání některého z jejich zdrojů (Ellingsen, Baker, Blacher, a Crnic, 2014 in Pražáková, 2018).

3. Posilování rodičovských kompetencí jako nástroj podpory rodiny

Vycházíme-li z toho, že rodina a rodinné prostředí je zcela zásadní při vytváření podmínek důležitých pro zdravý duševní a tělesný vývoj dětí, pak bychom měli usilovat o komplexní a průběžnou podporu kompetencí rodičů v řadě sfér života rodiny a ve vztahu k rodinám s dětmi různého věku (ne pouze k rodinám s dětmi v předškolním, popř. mladším školním věku). Rodičovským kompetencím jako schopnosti rodičů adekvátně naplňovat potřeby svých dětí v současném systému dostává často patřičné pozornosti až v rámci systému sociálně-právní ochrany dětí. Jedná se přitom často o téma, které rodina řešila/řeší již dlouhodobě, ne vždy však přitom dostává vhodnou, dobře načasovanou a individuálně zacílenou podporu.

Autoři Gaudín s Polanským (1996 in Matoušek, Pazlarová, 2010) se shodují v tom, že je třeba při práci s rodinou na posilování jejich kompetencí pracovat také na schopnostech rodiny zvládat domácnost, pracovat na vytvoření rodinné autority, posilovat vzájemné citové vazby mezi členy rodiny a schopnost vyjadřovat pocity. Pro posílení těchto kompetencí autoři navrhnou následující intervence:

- k provozu a vedení domácnosti je doporučováno osvojení pravidel demokratického vedení, rozdělování úkolů a kompetencí a zavedení pravidelných sezení, v jejichž rámci rodina probírá své další plány a povinnosti,
- soudržnost rodiny by měla být podpořena formou práce s rodiči na jejich schopnostech si umět hrát s dětmi, plánovat a trávit s nimi volný čas, který by jim mohl přinést mnoho společných příjemných zážitků,
- tak aby rodina uměla řešit své konflikty v klidu, je třeba je seznámit s bezpečnými a konstruktivními nástroji jejich řešení,
- základní komunikační dovednosti a jejich rozvoj je možné podporovat technikami a postupy, které jim usnadní vyjadřování pocitů a podpoří jejich umění naslouchat.

V oblasti posilování rodičovských kompetencí vždy hraje významnou úlohu ne/motivovanost rodičů ke spolupráci. Motivace ke spolupráci je do značné míry ovlivněna tím, jak rodiče vnímají své schopnosti provést a udržet pozitivní změnu ve svém rodičovském působení.

Z těchto důvodů by měl být rozvoj efektivního rodičovského chování prostřednictvím posílení rodičovských kompetencí jedním z cílů preventivních a intervenčních programů. Je to právě posilování vlastního přesvědčení rodičů o jejich schopnosti ovlivnit pozitivně vývoj svého dítěte, které může vést ke skutečné změně v jejich životě. Možnosti takového působení se jeví jako obzvláště významné tam, kde se rodina potýká s obtížemi (např. chudoba, postižení či obtížný temperament dítěte apod.), které jsou vzhledem ke své povaze nezměnitelné (Jones a Prinz, 2005 in Pražáková, 2018).

4. Závěr

Téma posouzení a posilování rodičovských kompetencí by mělo být v kontextu sociální práce přítomno průřezově v celém systému ochrany dítěte a rodiny od preventivních aktivit až po případné angažování se orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Z pohledu spolupráce je velmi důležitá ne/motivovanost rodičů ke spolupráci, pro jejíž nastavení je určující vlastní přesvědčení rodičů o svých schopnostech pozitivně ovlivnit vývoj svého dítěte.

Tento článek je jedním z výstupů projektu Specifického výzkumu 2018 podporovaného Univerzitou Hradec Králové s názvem „Uplatňování principu nejlepšího zájmu dítěte v činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí“.

Použité zdroje

Analýza inovativních postupů a služeb pro rodiny a děti v České republice. Institut projektového řízení a.s., 2017.

KLIMEŠ, Lumír. 2005. Slovník cizích slov. SPN-pedagogické nakladatelství. 825 s. ISBN 80-7235-272-5

MATĚJČEK, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6

MATĚJČEK, Zdeněk., Dytrych, Zdeněk. Nevlastní rodiče a nevlastní děti. Praha: Grada, 1999. 143 s. ISBN 80-7169-897-0.

MATĚJČEK, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 2013. 108 s. ISBN 978-80-262-0398-8

MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9

MATOUŠEK, Oldřich.; PAZLAROVÁ, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010.

Nezastupitelné rodičovské kompetence aneb co mohu pro své dítě udělat já a nikdo jiný. Národní centrum pro rodinu: Brno, 2010.

PRAŽÁKOVÁ, Eva. Rodičovské kompetence a psychická odolnost dětí předškolního věku. Praha: UK, FF, Katedra psychologie, 2018.

SATIROVÁ, Virginia. Kniha o rodině. Praha: Práh, 1994. 350 s. ISBN 80-901325-0-2

SOBOTKOVÁ, Irena. 2007. Psychologie rodiny. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 219 s. ISBN 978-80-7367-250-8

Systematické jazykové vzdelávanie ako súčasť vzdelávania v sociálnej oblasti

Comprehensive Language Learning as a Part of Specialized Education in Social Area

Ľubica Varečková³¹, Jaroslava Pavelková³²

Abstrakt

Ovládanie cudzích jazykov je bežnou požiadavkou pri hľadaní uplatnenia absolventov, a tiež je neoddeliteľnou súčasťou platných európskych dokumentov pre oblasť vzdelávania. Cudzie jazyky by mali byť súčasťou prípravy študentov počas vysokoškolského štúdia, viazucich sa na ich odbornosť a budúce povolanie, reflektujúc však potreby súčasného európskeho trhu práce. Skutkový stav o implementácii jazykového vzdelávania sme overovali na vzorke študentov končiacich ročníkov a absolventov študijného programu Sociálne služby a poradenstvo, ako nového progresívneho študijného programu v prostredí slovenského vysokého školstva. Respondenti potvrdili potrebu komplexného jazykového vzdelávania, ako súčasti systému celoživotného vzdelávania a prípravy pracovníkov pre sociálnu oblasť a pomáhajúce profesie.

Kľúčová slova: Cudzojazyčné kompetencie. Európske vzdelávacie. Vzdelávacie dokumenty. Sociálna práca. Pomáhajúce profesie. Požiadavky trhu práce.

Abstract

Foreign language command is common requirement when graduates look for their job; nevertheless they are an inseparable part of valid European documents in the field of education. Languages should be the part of students' education during university studies, aimed at their expertise, future profession, and reflecting the needs of the current European labour market. The factual situation regarding the implementation of language education was verified on the sample of future graduates and graduates of the new progressive study program Social Services and Counselling, implemented in the Slovak higher education environment. Respondents confirmed the need for comprehensive language learning as a part of a lifelong learning process for professional at social work and helping professions.

Keywords: Foreign language competences. European educational documents. Social work. Helping professions. Labour market requirements.

1. Úvod

Európska sociálna politika a jej implementácia z dlhodobého hľadiska predpokladá dostatočný počet vzdelaných ľudí v sociálnej oblasti, najmä v oblasti sociálnej práce, ktorá sa zaujíma o jedinca z rôznych strán, zameriava sa na podporu a riešenie jeho problémov v spoločnosti, jeho akceptáciu a vývin jedinečnosti, spolu s jeho existenciou v rôznych skupinách a komunitách. Vzdelávacia politika, ako súčasť sociálnej politiky v súčasnosti prechádza organizačnými i legislatívnymi zmenami, medzinárodná prax chápe vzdelávanie ako proces, ktorý ovplyvňuje status človeka, jeho prípravu na povolanie, ako súčasť politiky zamestnanosti. Dosiahnutá životná úroveň v Európe a jej udržanie súvisí s kvalitou života a sociálnymi istotami, prepojenými so zvýšením úrovne vzdelaného obyvateľstva, prepojeného s jazykovými a počítačovými schopnosťami (Tomeš, 2011). V oblasti vzdelávania, ktorá spadá do pôsobnosti jednotlivých štátov Európskej únie (EÚ), nemá EÚ jednotný postup, napriek tomu schválila viacero európskych a medzinárodných programov,

³¹ VŠTE České Budějovice, Katedra oborových didaktik; *e-mailová adresa:* lubica.vareckova50@gmail.com; Tel.: +421-905-316-393

³² Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií; *e-mailová adresa:* jpavelkova@utb.cz; Tel.: +420 734 690 607

ktorých hlavnou úlohou je podpora vzájomnej výmeny, mobility a vzájomného porozumenia (Itzel, 2008). Vzdelávacia politika jednotlivých členských štátov EÚ je súhrnom činností a iniciatív EÚ v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy, časť z nich vznikla formou dohody, ale časť má priamy dopad na vzdelávacie politiky členských štátov; dané iniciatívy sú záväzné pre všetky členské štáty. Vzdelávacia politika každého členského štátu EÚ predstavuje súhrn nástrojov na vytvorenie legislatívneho rámca, inštitucionálno-organizačných mechanizmov služieb vzdelávania, programových dokumentov vzdelávacej politiky, programov európskej spolupráce a mobility, rámcových programov výskumu a technologického rozvoja, využívania európskeho sociálneho fondu atď. (Plavčan, 2001).

2. Súčasný stav

Komplexná výučba a jazykové vzdelávanie s európskym podtextom má patriť v súčasnosti na všetky vzdelávacie stupne, preto má byť súčasťou celoživotného vzdelávacieho procesu. Európsky rozmer vzdelávania upozorňuje na potrebu znalostí cudzích jazykov nie však len všeobecné, ale súvisiace s potrebami zamestnanosti a uplatnenia na trhu práce. Schopnosť používať cudzie jazyky v multikultúrnom prostredí je dôležitým faktorom konkurencieschopnosti, znalosť cudzích jazykov zvyšuje úroveň a možnosti zamestnanosti, podporuje mobilitu, avšak slabá znalosť cudzieho jazyka je značnou prekážkou. Trh práce vyžaduje jazykové zručnosti pre fungovanie na svetovom trhu práce. Investovanie do komunikatívnych zručností pri výučbe cudzieho jazyka sa prejaví na sociálno-ekonomických ukazovateľoch spoločnosti.

Podľa pracovných dokumentov Európskej komisie (Európsky prehľad jazykových kompetencií) o vývoji a implementácii jazykového vzdelávania, a na základe jej výstupov je zrejmé, že komunikatívne používanie cudzieho jazyka nie je na dostatočnej úrovni pri uplatňovaní sa na trhu práce. Na základe metodológie technológií učenia jazykov, ako prvého, tak aj ďalších cudzích jazykov, si členské štáty stanovujú cieľ, smerujúci k aktívnemu ovládaniu materinského jazyka a dvoch ďalších cudzích jazykov. Z tohto dôvodu analyzujeme aktuálne platné dokumenty a overujeme ich implementáciu oblasti vzdelávania v Európe i na Slovensku, jej podporu v oblasti pomáhajúcich profesií a v sociálnej sfére.

Každodenný život si v súčasnosti vyžaduje efektívnu komunikáciu v rodnom i v cudzom jazyku. Efektívne komunikovať potom znamená učiť sa počúvať, písať, porozumieť a hovoriť, kde medzi základné atribúty patrí schopnosť aktívne počúvať, vypočuť si druhého, dať najavo spoluúčasť, záujem počas vzájomnej komunikácie medzi ľuďmi. Každý človek má potrebu, aby bol vnímaný, aby ho niekto vypočul, a zároveň aby niekto na obsah jeho slov reagoval. Takýmto spôsobom chápané učenie sa cudzieho jazyka bude viesť k efektívnejšej komunikácii vzhľadom na fakt, že učenie je otvorený, celoživotný proces, ktorý dokáže obohatiť učiteľa i študenta, keď je súčasťou vzdelávacieho procesu trpezlivosť, vynaložené úsilie, hľadanie postupných krokov smerujúcich k efektívnej komunikácii (Orbánová, 2007).

Sociálny pracovník, alebo pracovník v pomáhajúcich profesiách je ako učiteľ sociálnych spôsobilostí. Prečo? Lebo učí svojich klientov zvládať náročné životné situácie, učí ich pôsobiť proti krízam v živote, napomáha im pochopiť seba samého.

Byť skutočným vzdelávateľom, znamená byť sám vzdelaný, erudovaný, ako dobrý učiteľ musí vedieť odovzdávať jasné a zrozumiteľné informácie, čo znamená, že v rámci danej role rozlišujeme aj subroly trénera alebo kouča, rolu supervízora, ktorý sa podieľa na ďalšom raste (Mátel, Schavel, 2015). Výkon profesie a povolania je pokračovaním prvotného systematického vzdelávania, čo platí aj pre oblasť cudzojazyčných kompetencií, uplatňovaných v sociálnej oblasti pri komunikácii s novo sa rozširujúcim druhom klientov, ktorými sú cudzinci, migranti, deti zo zmiešaných manželstiev a adoptované deti, ktorých počet na slovenskom území pribúda, a tým vyvstáva potreba komunikácie v cudzích jazykoch pri riešení ich sociálnych problémov.

Potreby Slovenska sú súčasťou kultúrne i jazykovo zmiešanej Európy, preto potreba efektívneho ovládania jazykov je nevyhnutná pre jednoduchšiu, účinnejšiu a efektívnejšiu komunikáciu s klientmi, čo sa prejavuje vo všetkých pomáhajúcich profesiách, uplatňovaných v sociálnych službách (napr. psychológia, špeciálna a liečebná pedagogika, sociálna pedagogika, andragogika, sociálna práca), v ktorých dochádza tiež k zmene typológie klientov, keďže klientmi sú aj cudzinci, pracujúci a pôsobiaci na Slovensku, ich partneri alebo partnerky, manželia alebo manželky, deti zo zmiešaných zväzkov a manželstiev, deti žijúce s rodičmi v zahraničí, a podobne. Problémy či obmedzenia, ktoré vzniknú pri komunikácii môžu byť zapríčinené vzájomnou jazykovou bariérou medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Zistenia zo sociálnej oblasti i pomáhajúcich profesií vedú k všeobecným odporúčaniam pre vzdelávacie inštitúcie a tvorcov sociálnej politiky na Slovensku, kde vzdelávacie politiky vlád majú za úlohu implementovať kroky k riešeniu genderovej nerovnováhy so zámerom dosiahnuť genderovú vyváženosť v sociálnej oblasti, poskytnúť možnosti mobility odstrániť existujúce bariéry, podporovať efektívny profesijný rast, vykonávať pravidelné prieskumy, a identifikovať problémové oblasti. Potrebná je príprava sociálnych pracovníkov i pomáhajúcich profesií, zohľadňujúca špecifické aspekty multikultúrneho, a tým aj multilingválneho prostredia. Dokumenty Európskej únie sú teoretickou oporou, volajúcou po potrebe jazykového vzdelávania pre praktický každodenný život a prácu inštitúcií, v skutočnosti však vidíme len ich pomalú implementáciu. Na základe odporúčaní expertných skupín Európskej komisie je potrebné, aby sa realizovali jazykové vzdelávacie moduly kontinuálne, vzájomne na seba nadväzovali, viazali sa na odbornosť, potreby trhu práce, čo v praxi znamená tvorbu vyvážených študijných programov, pripravujúcich budúcich sociálnych pracovníkov i pracovníkov pomáhajúcich profesií pre prax, prepojených s lepšou efektívnosťou vynakladaných prostriedkov, kontinuálnym profesijným rozvojom, a implementáciou kontinuálneho vzdelávania cez diverzifikované formáty celoživotného vzdelávania.

3. Výskum

Cieľom predloženého výskumu bolo zistiť názory na potrebu cudzojazyčných kompetencií, skutkový stav a podporu jazykového vzdelávania v sociálnej oblasti a pomáhajúcich profesiách počas štúdia na vysokých školách, keďže vysoké školy by mali implementovať odporúčania Európskej komisie v praxi, z toho dôvodu sme overovali názory študentov a absolventov na potrebu a využívanie cudzieho jazyka v odbore, formou výučby cudzieho jazyka pre špecifické účely (LSP). Na Slovensku sme oslovili študentov a čerstvých absolventov novozavedeného odboru Sociálne služby a poradenstvo a porovnali sme ich s názormi študentov, ktorí študujú v oblasti pomáhajúcich profesií na vybranej univerzite v Českej republike.

3.1. Zber a spracovanie dát

K skúmaniu sme si zvolili zmiešaný kvantitatívno-kvalitatívny výskum, kde sme popri štúdiu literatúry, legislatívnych a internetových zdrojov využili techniku nami navrhnutého dotazníka.

Výskumný súbor tvorili zámerne oslovení respondenti, študenti 3. roka bakalárskeho štúdia a 1. a 2. roka magisterského štúdia v dennej aj externej forme štúdia v odbore Sociálne služby a poradenstvo na FSV UCM v Trnave; tiež aj názory prvých absolventov.

Rovnako sme chceli zistiť a porovnať aj názory študentov na potrebu jazykového vzdelávania v Českej republike, oslovili sme študentov pobočky Vysoké školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Ústav sv. Jana Nepomuka Neumanna v Příbrami, ktorí študujú

v končiacich ročníkoch svojho štúdia v oblasti pomáhajúcich profesií (identický študijný odbor v ČR podľa platnej legislatívy nie je zavedený).

Pri zbere a spracovaní dát z dotazníka sme pracovali so zameraným súborom **135** respondentov v slovenskej vzorke (SR) a **81** respondentov v českej vzorke (ČR). Podľa demografického popisu sme zistili, že v prevažnej väčšine nám odpovedali ženy, v slovenskej vzorke 80,7 % (109 respondentiek), v českej vzorke 90,12 % (73 respondentiek). Najpočetnejšou skupinou na Slovensku bola skupina 23-27 ročných, čo predstavuje 61,5 % (83 respondentov), potvrdzujúca vek študentov končiacich ročníkoch štúdia. V českej vzorke bola najpočetnejšou skupinou 28 a viac roční, čo predstavuje 72,8 % (59 respondentov) a zodpovedá veku externých študentov už s praktickou skúsenosťou na trhu práce. Prevalencia žien v oboch súboroch poukazuje na prevahu ženskej populácie, ktorá má záujem o prácu v sociálnej oblasti a v pomáhajúcich profesiách.

V úvode respondenti zhodnotili svoje vedomosti ovládania cudzích jazykov podľa deskriptorov CEFR, a v oboch sledovaných vzorkách uvádzali jazyk anglický, nemecký a ruský. Znalosť jedného len cudzieho jazyka v SR uviedlo 36 respondentov (26,7 %) a v ČR 24 respondentov (29,6 %); znalosť 2 jazykov uviedlo 73 respondentov (54,1 %) v SR a 37 respondentov (45,7 %) v ČR vzorke; znalosť 3 jazykov uviedlo 24 respondentov v SR (17,8 %) a 20 respondentov (24,7 %) v ČR.

Jednoznačne prevažuje anglický jazyk v oboch vzorkách respondentov, žiaľ úroveň ovládania všetkých cudzích jazykov u respondentov sa pohybuje na začiatocničkej až mierne pokročilej úrovni A1-B1, čo potvrdzuje nedostatočné systematické kroky v jazykovom vzdelávaní v oboch krajinách. Dovoľujeme si podotknúť, že potreba ovládania materinského jazyka a dvoch cudzích jazykov M+2, bola po prvýkrát zverejnená v Bielej knihe už v roku 1995.

3.2. Výsledky výskumu

Na základe zozbieraných dát, analýzy a štúdia materiálov z jednotlivých vysokých škôl, sme zistili, že na Slovensku sa podľa platnej akreditácie študuje v odbore Sociálne služby a poradenstvo na Fakulte sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ďalej na Vysokej škole medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove a na Fakulte sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Podľa zistení znalosť cudzích jazykov nie je súčasťou profilov absolventa a cudzí jazyk nie je v širšom rozsahu vyučovaný.

Podľa Portálu VŠ SR, profil absolventa študijného odboru 3.1.14 Sociálna práca, platného od 21. 2. 2017, má už odborný cudzí jazyk zahrnutý v povinných témach daného študijného odboru, avšak oficiálny profil študijného odboru 3.1.16 Sociálne služby a poradenstvo doteraz schválený nebol, preto je vhodné zaradiť odborný cudzí jazyk do vznikajúceho nového profilu absolventa, rešpektujúc odporúčania expertných komisií EK.

4. Interpretácia výsledkov

Dotazník tvorilo 11 otázok, ktorými sme zisťovali potrebu cudzojazyčného vzdelávania v odbore, názor na potrebu znalostí cudzieho jazyka v sociálnej oblasti, využívanie jazykových kompetencií, záujem o vzdelávanie v odbornom cudzom jazyku, existujúcu výučbu a jej rozsah počas štúdia na vysokej škole, využívanie cudzojazyčných zdrojov pri písaní záverečných prác, vycestovanie na mobility, názor na zavedenie komplexného jazykového vzdelávania a jej väzbu pri uplatňovaní na trhu práce, výhody komunikatívneho ovládania cudzieho jazyka.

Zhodné názory V oboch krajinách bolo zhodnotené, že cudzojazyčné vzdelávanie je potrebné, a respondenti potvrdili, že znalosti cudzích jazykov sú podľa nich potrebné k dorozumievaniu, štúdiu literatúry. Uviedli, že jazyky využívajú predovšetkým na počúvanie a hovorenie. Respondenti vyjadrili svoj záujem o výučbu cudzieho jazyka s väzbou na odbor, čo uvádzali i tí, ktorí s takouto formou výučby doteraz skúsenosť nemali, pričom uvádzali, že využívali alebo budú využívať cudzojazyčné zdroje pri písaní záverečných prác.

Podľa našich zistení je možné konštatovať, že doposiaľ sa nedarí v odbore Sociálne služby a poradenstvo alebo v pomáhajúcich profesiách realizovať program mobilita, ktorý môže súvisieť aj s nedostatočnými jazykovými znalosťami, ktoré si takýto pobyt, štúdium či práca v zahraničí vyžaduje.

Odlíšné názory sa v oboch krajinách prejavili hlavne v odpovediach, súvisiacich s rozsahom výučby cudzích jazykov na Slovensku a v Českej republike. Na Slovensku prevažoval rozsah iba 2 semestre, avšak v Čechách respondenti často odpovedali s väzbou na akékoľvek iné štúdium na vysokej škole, a len 6 uviedlo, že absolvovali jazykové vzdelávanie na vysokej škole počas predchádzajúceho štúdia formou všeobecného cudzieho jazyka. Dané zistenie bolo ovplyvnené vzorkou študentov externej formy štúdia, počas ktorej je bloková výučba jazykov len málo efektívna. Respondenti v SR veria v účinnosť komplexného jazykového vzdelávania, kým v ČR prevládala skeptickejší názor ovplyvnený absenciou osobnej skúsenosti, spojenej s výučbou cudzieho jazyka v odbore.

V SR respondenti predpokladajú širší rozsah využitia jazykových znalostí v rozsahu pracovných činností, naproti tomu v ČR respondenti vidia využívanie cudzieho jazyka len pri styku s klientom. Len málo študentov využíva alebo využilo program mobilita v oboch súboroch, preto je potrebné podporovať výmenu študentov a pedagógov vo vyššej miere aj kvôli motivácii učiť sa cudzí jazyk a používať ho v cudzojazyčnom pracovnom prostredí. Je potrebné využívať cudzojazyčné zdroje pri vypracovávaní záverečných prác; až tretina opýtaných respondentov nevie, či ich bude pri písaní záverečných prác používať.

5. Záver a odporúčania pre prax

Požiadavka komunikatívneho ovládania cudzích jazykov postupne narastá po celom európskom pracovnom trhu. Narastá ponuka a dopyt po jazykových zručnostiach, preto je potrebné, aby rástla aj motivácia učiacich sa. S podporou expertnej skupiny Európskej komisie Jazyky pre zamestnanie (*Languages for Jobs*) je potrebný **rozvoj a šírenie nových metód vyučovania cudzích jazykov**, ktorých nevyhnutnosťou je orientácia na študenta (učiaceho sa), na jeho praktické potreby s aplikovateľnosťou cudzojazyčných zručností v profesijnom kontexte. Na základe odporúčaní EK Jazyky pre zamestnanie (2015), a na základe nami zozbieraných dát, vyjadrujeme nasledovné odporúčania pre prax:

- **Doceňovať** cudzojazyčné vzdelávanie v dostatočnej miere na všetkých stupňoch vzdelávania. Cudzí jazyk je prostriedkom dorozumievania a odstraňovania bariér medzi sociálnym pracovníkom a poradcom, odborníkov v sociálnej oblasti a klientmi, ktorých typológia sa v súčasnosti mení.
- **Nájsť oporu** jazykovému vzdelávaniu v zákonoch o vysokých školách, v profiloch absolventov, v nových vzdelávacích programoch
- **Stanoviť pravidlá a koncept výučby cudzích jazykov** od základných, cez stredné až po vysoké školy v oboch krajinách
- **Implementovať jazykové vzdelávanie** ako pokračovanie už začatého vzdelávania na pôde všetkých vysokých škôl, prostredníctvom cudzieho jazyka pre špecifické účely.

- **Využívat' cudzí jazyk v odbore** ako súčasť odborných znalostí absolventa, i odborníka v sociálnej oblasti na prezentovanie výsledkov výskumov, spoluprácu s kolegami so zahraničia, podporou mobility do zahraničia.
- **Motivovat' študentov**, aby využívali cudzojazyčné zdroje pri písaní záverečných prác, prípadne v nadväznosti na dobrú znalosť jazyka a predchádzajúcu mobilitu v zahraničí písali záverečné práce v cudzom jazyku.
- **Vytvorit' koncept celoživotného jazykového vzdelávania** so zainteresovaním širokej škály inštitúcií i zamestnávateľov, s vytvorením modulov ďalšieho jazykového vzdelávania pre odborníkov, pracujúcich v sociálnych službách, poradenstve a pomáhajúcich profesiách.

Za obmedzenie nášho výskumu považujeme nedostatočné zastúpenie absolventov študijného odboru Sociálne služby a poradenstvo i odlišný študijný odbor v ČR. Napriek tomu je zrejmé, že výučba cudzieho jazyka pre špecifické účely ja v oboch krajinách potrebná, len na systémové kroky je nevyhnutná aj rozsiahla podpora.

Zoznam citovanej literatúry

BOLOGNA BEYOND 2010. *Report on the development of the European Higher Education Area*. Leuven. [cit. 2014-06-10]. Dostupné na internete: <http://ecahe.eu/w/images/9/99/Eca-position-paper-leuven-2009-bologna-beyond-2010.pdf>.

Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, Assessment 2001. Council of Europe. Cambridge University Press, [cit. 2013-05-21]. Dostupné na internete: https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf.

Higher Education Policies [cit. 2016-05-04]. Dostupné na internete: <http://www.eua.be/policy-representation/higher-education-policies/trends-in-european-higher-education.aspx>.

ITZEL, Constanze. 2008. *Politika v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy* [online] [cit. 2014-06-09]. Dostupné na internete: http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_314_sk.html

Key data on Education in Europe, 2012, Eurydice ISBN 978-92-9201-242, [online] [cit. 2014-11-12]. Dostupné na internete: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdf

Languages for Jobs. Providing multilingual communication skills for the labour market 2015. [online] [cit. 2016-02-11]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/languages/policy/strategic-framework/documents/languages-for-jobs-report_en.pdf.

MÁTEL, Andrej. - SCHAVEL, Milan a kol. *Teória a metódy sociálnej práce I*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce, 2015. ISBN 978-80-971445-6-2.

ORBÁNOVÁ, D. Zručnosť učiteľa pri kladení otázok. In *Analýza kompetencií odborných ekonomických predmetů*. Praha: Oeconomica, 2007, s. 60-64. ISBN 978-80-245-1198-6.

PLAVČAN, Peter. Pokles sociálnej solidarity občanov vo financovaní vzdelávania, *Pedagogická revue*, 2001, roč. 53, č. 2, s. 160-172. ISSN 1335-1982.

STRATÉGIA EURÓPA 2020. [online] [cit. 2014-11-12]. dostupné na internete <http://www.eu2020.gov.sk/narodny-program-reforiem-sr/>.

TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 987-80-7367-868-5.

VANTUCH, Juraj. *Existuje európska vzdelávacia politika* [online] [cit.2015-03-03] Dostupné na internete: www9.siov.sk/refernet/public/existuje_eur_vzdel_politika.pdf.

White Paper on Education and Training: Teaching and Learning. Towards the Learning Society. Brussels: Commission of the European, [online] [cit. 2015-03-03]. Dostupné na internete: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf.

Profesní vzdělání sociálních pracovníků jako jeden z atributů profese - jaký je současný stav v České republice?

Professional education of social workers as one of the attributes of the profession - what is the current situation in the Czech Republic?

Melanie Zajacová³³

Abstrakt

Úvahy o nových směrech, trendech a inovacích v oblasti profesionalizace sociální práce nás v České republice vrací k základním otázkám - například v oblasti profesního vzdělání. Podle Greenwooda se profese obecně vyznačují pěti základními atributy: existence systematické teorie (a metodologie), autority uznávané klienty, autority uznávané komunitou, etický kodex a profesní kultura (profesní odpovědnost). Obdobně vymezují atributy sociálních pracovníků ve vztahu k profesi Weiss-Gal a Welbourne. Mj. jmenují profesní autonomii, jednotnou definovanou znalostní základnu a profesní vzdělání. Současné právní předpisy opravňují k výkonu sociální práce i absolventy jiných vzdělávacích oborů či programů. Sociální práce ale není profesí jen proto, že je založena na teorii a výzkumech, ale rovněž proto, že je řízena hodnotami a etikou. Profesní identita je důležitý faktor, který má dopady do každodenní práce. Jaký je současný stav - kvalifikační profily sociálních pracovníků v ČR? Diskusi na toto téma i s tím související otázky přinese následující příspěvek.

Klíčová slova: Profese. Sociální práce. Profesní vzdělání. Identita.

Abstract

Reflections on new trends and innovations in the social work professionalization in the Czech Republic return to basic questions - for example in the area of professional education. According to Greenwood, the profession is generally characterized by five fundamental attributes: the existence of systematic theory (and methodology), authorities recognized by clients, community-recognized authorities, code of ethics and professional culture (professional responsibility). Similarly, Weiss-Gal and Welbourne define the attributes of social workers in relation to the profession. They appoint professional autonomy, a uniformly defined knowledge base and professional education. The current legislation also enables graduates of other educational fields or programmes to perform social work. However, social work is not a profession simply because it is based on theory and research, but also because it is governed by values and ethics. Professional identity is an important factor that has implications for everyday work. What is the current situation - qualification profiles of social workers in the Czech Republic? Discussion on this subject and the related questions will bring the following post.

Keywords: Profession, Social work. Professional education. Identity,

1. Sociální práce jako profese³⁴

Úvahy o nových směrech, trendech a inovacích v oblasti profesionalizace sociální práce nás v České republice vrací k základním otázkám - například v oblasti profesního vzdělání. Proces vrůstání do profese v rámci vzdělávacího procesu má významný vliv na formování profesní identity, jež je důležitým faktorem, který má dopady do každodenní práce sociálních pracovníků. Právní úprava podmínek kvalifikace sociálních pracovníků v České republice je širší než předpokládají teorie profese. Po vymezení teoretických východisek se v následujícím textu zaměřím především na aktuální stav kvalifikačních profilů stávajících sociálních pracovníků, neboť je zjevné, že profesní vzdělání souvisí s etablováním profese.

³³ Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra sociologie – obor sociologie/sociální práce; e-mailová adresa: mel.zajacova@gmail.com ; Tel.: +0-042-775203100

³⁴ Text je částečně převzat z kapitoly Využití potenciálu sociálních pracovníků z připravované publikace TOMEŠ, I., ŠÁMALOVÁ, K.: *Řízení sociálních procesů* (předpoklad vydání 2018)

1.1. Definice sociální práce

Sociální práce je nejčastěji definována jako praktická činnost i společenskovední disciplína, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Dle mezinárodní definice³⁵ je sociální práce definována snahou o zlepšování kvality života a rozvíjení plného potenciálu každého jednotlivce, skupin a komunit.

“Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing. The above definition may be amplified at national and/or regional levels.”³⁶

Sociální práce je značně diversifikována, ať už horizontálně, či vertikálně. To se musí odrážet v různorodosti přípravy a odborného vzdělávání sociálních pracovníků (pozn. aut. myšleno v oboru sociální práce). Při diskusi o profesionalizaci sociální práce pak vedle otázek kvalifikace vystupují také otázky profesionální etiky, její kontroly a vymahatelnosti, kupř. profesním sdružením (Tomeš, 2013).

1.2. Atributy profese

Profese je založená na dlouhodobém procesu přijetí teoretického vědění, které je základem profesionální aktivity. Nejde přitom o elitu, která by svým příslušníkům automaticky zajišťovala výsadní postavení, ale o rysy specifické pro určitý druh lidské pracovní činnosti. Lze hovořit o individuální „kvalifikaci“, která umožňuje pracovníkovi udělat si úsudek a odpovědnost, který se netýká vlastního zájmu, ale potřeb klienta. Z tohoto hlediska je každá profese povoláním, avšak ne každé povolání je profesí. Zatímco práce a povolání jsou obecně eticky neutrální, profese jsou považovány za eticky pozitivní a představitele základních hodnot společnosti (Macdonald, 1999).

Profesionalizace znamená směřování k profesi, tedy historický vývoj, kdy na sebe navazují tři vývojové stupně: původně vykonávané a neinstitucionalizované pracovní činnosti, které se později mění v zaměstnání (řemeslo) vykonávané na plný úvazek a sociálně výrazněji ohodnocené, a vývojově nejvyšší stupeň, kterým je profese.

Podle Greenwooda (in Nečasová, 2001) se profese obecně vyznačují pěti základními atributy:

- 1) Existence systematické teorie (a metodologie).
- 2) Autority uznávané klienty.
- 3) Autority uznávané komunitou.
- 4) Etický kodex.
- 5) Profesní kultura (profesní odpovědnost).

Důkazem „existence systematické teorie a metodologie“ v sociální práci je etablované akademické vzdělávání a vědecký výzkum, stejně jako intelektuální činnost i praktická

³⁵ Global Definition of Social Work. <<http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>>

³⁶ „Sociální práce je na praxi založená profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost a zplnomocňování lidí. Pro sociální práci jsou zásadní principy sociální spravedlnosti, lidských práv, společenské zodpovědnosti a respektu k rozmanitosti. Sociální práce podporuje lidi a jejich okolí v řešení těžkých životních situací a výzev, aby se zvyšovala jejich životní pohoda. Opírá se přitom o teorie sociální práce, společenských a humanitních věd a o vlastní znalosti.“

zkušenost sociálních pracovníků. Atribut „autorita uznávaná klienty“ je základním zdrojem klientova přesvědčení, že mu profesionál může pomoci při naplnění jeho potřeb, a „autorita uznávaná komunitou“ s sebou nese požadavek, aby komunita stvrdila profesní autoritu určitými privilegii (např. kontrola nad oblastí vzdělávání, vydávání osvědčení (licenci), právní ochrana profesionálního titulu a profesní nezávislost). Dle Tomeše (2013) je klíčová odpovědnost sociální práce ke společnosti, a proto nad profesní odpovědností musí dohlížet sama profese. „Etický kodex“ reguluje jednání členů profese, je průvodcem etické praxe, a zajišťuje tak důvěru komunity. „Kultura profese“ je vyjadřována vzájemnými interakcemi členů a tvoří ji profesní normy, hodnoty a symboly.

Obdobně Weiss-Gal a Welbourne (2008, s. 281-290) zařazují mezi atributy sociálních pracovníků ve vztahu k profesi tyto:

- 1) jsou veřejně uznáni (licencování a registrování), což je předpokladem veřejného uznání titulu,
- 2) mají monopol na určité typy prací, což dává jejich profesi výjimečnost,
- 3) jsou profesně autonomní, což je předpokladem pro autonomní profesní rozhodování,
- 4) sociální práce má jednotnou definovanou znalostní základnu o sociálních problémech, vyloučených osobách, intervenčních strategiích, výzkumu interakcí mezi osobnostními faktory klientů a společensko-ekonomickým prostředím, které tyto faktory determinuje nebo ovlivňuje,
- 5) mají profesní vzdělání, existují národní asociace vzdělavatelů, které dbají na jednotné minimální standardy vzdělání v sociální práci, které platí i pro soukromé školy,
- 6) řídí se profesní etikou, a
- 7) požívají určitou prestiž vyjádřenou přiměřeným platem.

Profesní vzdělávání má klíčovou roli při formování profesní identity. Sociální práce není profesí jen proto, že je založena na teorii a výzkumech, ale rovněž proto, že je řízena hodnotami a etikou. Profesní identita je důležitý faktor, který má dopady do každodenní práce. Vědomí profesionální identity se dále utváří aplikací teorie do praxe, což vede k vymezení profesní role.

Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR³⁷ mj. deklaruje: „*Sociální práce s jednotlivcem, rodinami, skupinami, komunitami a organizacemi vytváří pro sociálního pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálně technických opatřeních a administrativně-správních postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život.*“

1.3. Vývoj profesního vzdělávání sociálních pracovníků a jeho regulace v ČR

Hned po roce 1990 se spolu se sociálními službami začala živelně rehabilitovat i sociální práce. Obnovily se nestátní organizace, které se o její profesionalizaci rovněž pokoušely. Pro rozvoj profese sociální práce v ČR po roce 1989 bylo klíčové znovuoostavení oboru sociální práce na vysokých školách v roce 1990 a na vyšších odborných školách v roce 1996. Do roku 1989 bylo možné studovat pouze v tzv. nástavbovém maturitním oboru „sociálně-právní činnost“ na středních školách sociálně-právních. Z tohoto důvodu se hlavní pozornost v devadesátých letech soustředila na koncepční práci na úrovni vysokých škol a vyšších

³⁷ Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR.
<http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspcr.pdf>

odborných škol. V letech 1991 až 1993 byl navržen minimální standard vzdělávání v sociální práci, a to týmem českých učitelů sociální práce, zahraničních odborníků a zástupců některých zainteresovaných zaměstnavatelů sociálních pracovníků. Tento minimální standard se v roce 1993 stal součástí stanov občanského sdružení škol sociální práce - Asociace vzdělavatelů v sociální práci (Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků a výchovy k lidským právům, 2003).³⁸

V rámci projektu „Zdokonalení práce Koordinační rady pro minimální standardy v sociální práci“ (projekt GTAF II/WP2/4A) podpořeného z programu EU Phare – Agenturou pro trh práce a sociální politiku byl v lednu 1996 na konferenci „Profesní profil sociální práce v České republice“ projednán soubor minimálních standardů. Na základě této zkušenosti byl v rámci dalšího projektu „Vypracování vzdělávacích standardů v oblasti sociální práce pro středoškolský a vysokoškolský stupeň vzdělání“ (projekt GTAF III/WP3/03-08) tento soubor minimálních standardů výzkumně rozpracován - na základě empirických dat byl předložen model kvalifikačního vzdělávání pro sociální práci, z něhož vycházely i další diskuse o profesionalizaci sociální práce (Tomeš, 1997).

Jak je uvedeno v Závěrečné zprávě z hodnocení dopadů regulace k Věcnému záměru zákona o sociálních pracovnících³⁹, snaha o právní úpravu systému, který se postupně rozvíjel a rozšiřoval okruh své působnosti, byla vyvíjena již od první poloviny 90. let dvacátého století, avšak doposud bezúspěšně. První návrh věcného záměru zákona o sociálních službách (2001) obsahoval samostatnou kapitolu týkající se sociálních pracovníků – návrh na úpravu kvalifikačních požadavků pro výkon sociální práce, speciální podmínky, registraci a udělování licencí sociálním pracovníkům.

V roce 2003 byla Ministerstvem práce a sociálních věcí zpracována Koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků (tamtéž), která nově navrhla, aby byla zpracována samostatná právní úprava výkonu sociální práce. V návaznosti na tento návrh byly navrženy a následně předloženy Vládě Teze legislativního zakotvení výkonu sociální práce a celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků (2005), jež obsahovaly témata kvality výkonu sociální práce, kvalifikačních předpokladů, celoživotního vzdělávání.

V roce 2006 však byla přijata pouze jedna nová právní úprava – a to systému sociální pomoci v oblasti činností, tj. sociálních služeb (tamtéž). Samostatný návrh tzv. profesního zákona, který by vymezil podmínky pro výkon činnosti, odbornou způsobilost, formu výkonu a podmínky pro celoživotní vzdělávání a kontrolu kvality prováděné činnosti, byl v té době odložen, resp. vláda rozhodla, aby tato oblast nebyla upravována a jako náhradní řešení bylo ministerstvu doporučeno, aby byla úprava výkonu sociální práce včleněna do v té době prioritního záměru k úpravě sociálních služeb.

Zákon o sociálních službách ukotvuje pojetí sociální práce jako zaměstnání. Pro sociální pracovníky jsou nyní určující § 109 a § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a pro sociální pracovníky ve zdravotnictví zákon č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních, ve znění pozdějších předpisů.

§ 110 zákona o sociálních službách:

(4) Odbornou způsobilostí k výkonu povolání sociálního pracovníka je

- a) vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost,*
- b) vysokoškolské vzdělání získané studiem v bakalářském, magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku, akreditovaném podle zvláštního právního předpisu.*

³⁸ http://epolis.cz/download/pdf/materials_45_1.pdf

³⁹ <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=RACKA63JSTAA>

2. Empirická zjištění – současný stav kvalifikačních profilů sociálních pracovníků v ČR

Dle zákona o sociálních službách vedle sebe existují dvě kategorie absolventů, avšak není patrný rozdíl mezi sociálním pracovníkem s titulem DiS. (dle odst. 4 písm. a) a s titulem Bc. nebo vyšším (odst. 4 písm. b). Navíc touto právní úpravou je umožněn vstup do profese i absolventům jiných oborů, kterým však musí chybět kompetence potřebné ke kvalitnímu a profesionálnímu výkonu sociální práce, neboť studijní program/obor je připravuje primárně pro výkon jiného povolání (zejm. sociální pedagogika, speciální pedagogika, právo). Do 31. prosince 2016 byla navíc účinná ještě písm. c) a d) odst. 4), která umožňovala zaměstnání na pozici sociální pracovník též absolventům jiných oborů vysokoškolského vzdělání a absolventům středního vzdělání s maturitní zkouškou v oboru sociálně právním ukončeného nejpozději 31. prosince 1998 za dále stanovených podmínek (počet let praxe a absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů).

Zodpovědět otázku, kolik sociálních pracovníků působí v České republice, není vůbec snadné. Statistická zjišťování jsou fragmentovaná, mají tudíž pouze indikativní vypovídací hodnotu, neboť i přes vysokou zátěž výkaznictvím neexistují pravidla pro jednotnou evidenci počtu sociálních pracovníků. V gesci Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) lze data získat pro oblast sociálních služeb z výkazů sociálních služeb, avšak pouze v rozsahu přepočtených úvazků, a pro oblast veřejné správy ze statistického zjišťování Českého statistického úřadu V26, dále pak V10 a V19, přičemž nelze vyloučit, že někteří sociální pracovníci jsou vykázáni ve více výkazech, nebo že na některých pozicích pracují jiní odborníci než sociální pracovníci. Ostatní rezorty nedisponují ucelenými statistikami, a tak některá data jsou sdělována v nominálních počtech pracovníků, jiná ve formě přepočtených úvazků, na základě cíleného dotazování MPSV. Z dat uvedených v Závěrečné zprávě RIA k návrhu Věcného záměru zákona o sociálních pracovnících (2016) nelze přesně stanovit, kolik lidí na pozici „sociální pracovník“ k 31. prosinci 2014 působilo (celkový součet vykázaných zaměstnanců činí cca 16.000 lidí).

Tab. č. 1: Počet sociálních pracovníků

V rezortu MPSV	Zdroj	k 31. 12. 2014
Krajské úřady, statutární města, obce s rozšířenou působností, ústavy sociální péče zřízené MPSV	Výkaz V1-01	1 873
Počet zaměstnanců orgánů sociálně-právní ochrany dětí (SPOD)	Výkaz 20-01	2 299
Počet kurátorů pro mládež v rámci orgánů SPOD	Výkaz 20-01	580
Počet sociálních pracovníků vykonávajících koordinační činnost sociální práce a poradenství	Výkaz 26-01	670
Počet sociálních pracovníků vykonávajících činnosti sociální práce se zaměřením na konkrétní cílové skupiny	Výkaz 26-01	413
Sociální kurátoři	Výkaz 26-01	583
Sociální kurátoři pro mládež	Výkaz 26-01	
Zaměstnanci náhradní rodinné péče	Výkaz 20-01	423
Veřejní opatrovníci*	Výkaz 26-01	208
Protidrogoví koordinátoři*	Výkaz 26-01	19

Romští poradci*	Výkaz 26-01	21
Pracovníci sociální prevence*	Výkaz 26-01	75
Sociální pracovníci v sociálních službách (přepočtené úvazky)	dle výkazů za sociální služby	6 205
Sociální pracovníci na Úřadech práce ČR (ÚP) údaj aktuální k 30. 11. 2015	dle údajů Generálního ředitelství ÚP	1 538
Sociální pracovníci vykonávající činnost v rámci odvolání a správních činností nepojistných dávek (odb. 91 MPSV)	dle údaje odboru	85
Sociální pracovníci odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení	dle údaje odboru	33
V rezortu Ministerstva vnitra (MV) – sociální pracovníci	dle MV	46
V rezortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) – sociální pracovníci	dle MŠMT	450
V rezortu Ministerstva zdravotnictví (MZ) – zdravotně sociální pracovníci	dle MZ	673
Ministerstvo obrany (MO) – sociální pracovníci	dle MO	4
Ministerstvo spravedlnost (MS) – sociální pracovníci ve vězeňství	dle MS	116
CELKEM		16 314

Zdroj: Závěrečná zpráva RIA k návrhu věcného záměru zák. o soc. pracovnících, 2016

V České republice nejsou dostupná ani relevantní výzkumná zjištění. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. realizoval v roce 2011 pod vedením prof. Musila rozsáhlý empirický výzkum „Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR“ (identifikační číslo projektu HC 186/10), který zachytil vývoj pojetí funkce sociální práce a názory na roli sociálního pracovníka, které jsou uplatňovány v praxi především z hlediska manažerů. Ministerstvo práce a sociálních věcí zadalo v roce 2016 prostřednictvím Technologické agentury ČR další výzkumy: „Spolupůsobení přenesené a samostatné působnosti subjektů veřejné správy při zajišťování dostupnosti sociálních služeb a sociální práce“, pro jehož zpracování byl vybrán Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. (projekt TB05MPSV006) a „Výkon sociální práce z hlediska prevence a řešení situací sociálního vyloučení v rámci veřejné správy, poskytovatelů sociálních služeb a ostatních organizací“, pro jehož realizaci byl vybrán vědecko-výzkumný ústav Accendo – Centrum pro vědu a výzkum, z. ú. (projekt TB04MPSV004). Ani jeden z těchto výzkumů podrobně nevyhodnocoval kvalifikační profily sociálních pracovníků, vyjma zjišťování souladu odborné způsobilosti se zákonem danými předpoklady.

Na základě souhlasu výzkumné organizace i Technologické agentury ČR byla zadavateli poskytnuta základní data kvantitativního výzkumu (dotazníku). Následně byla provedena jejich podrobná sekundární analýza⁴⁰, a to právě v oblasti údajů o kvalifikaci sociálních

⁴⁰ zpracovala PhDr. M. Zajacová

pracovníků obecních úřadů, sociálních služeb a dalších organizací (kvalifikační profily) s následujícími výsledky.

Celkový počet respondentů – zaměstnanců na pozici sociální pracovník činil 682. V rámci dotazníkového šetření byly osloveny všechny obce s rozšířenou působností a všechny obce s pověřeným obecním úřadem. Na základě registru poskytovatelů sociálních služeb a databáze ostatních organizací byl kvótním výběrem (kvóty dle typu služby a kraje, kde poskytovatel působí) vybrán náhodný soubor respondentů - ve čtyřech skupinách: registrované sociální služby, zdravotnická zařízení, organizace zabývající se pachateli trestné činnosti a školská či výchovná zařízení pro děti a mládež (Závěrečná zpráva výzkumu, 2016).

Z celkového počtu 252 respondentů – zaměstnanců na pozici sociální pracovník v oblasti veřejná správa (obecní úřady obcí s rozšířenou působností a obecní úřady obcí s pověřeným úřadem) dosáhlo 28,2 % respondentů nejvyššího vzdělání vysokoškolského magisterského stupně, 55,5 % 51,2 % vysokoškolského bakalářského stupně a 325,3 % vyššího odborného vzdělání. Pokud se zaměříme na četnost oboru „sociální práce“, pak se nejvyšší shoda mezi absolvovaným oborem a vykonávanou činností prokázala u absolventů vyšších odborných škol (80,9 %). Mezi absolventy bakalářského studijního programu se absolventů oboru „sociální práce“ nachází necelá polovina (42,8 %) a mezi absolventy magisterského studijního programu pouze čtvrtina (26,7 %). Z hlediska četnosti jsou ve vysokoškolském vzdělání těchto zaměstnanců významně zastoupeny obory sociální pedagogika, andragogika, veřejná správa a speciální pedagogika.

Stejná sada otázek byla položena sociálním pracovníkům v sociálních službách a dalších organizacích. Z celkového počtu 430 respondentů – zaměstnanců na pozici sociální pracovník v sociální službě nebo v jiné organizaci (zdravotnické zařízení, organizace pracující s pachateli trestné činnosti a školská či výchovná zařízení pro děti a mládež) dosáhlo 37,9 % respondentů nejvyššího vzdělání vysokoškolského magisterského stupně, 32,5 % vysokoškolského bakalářského stupně a 25,5 % vyššího odborného vzdělání. Pokud se opět zaměříme na četnost oboru „sociální práce“, pak se nejvyšší shoda mezi absolvovaným oborem a vykonávanou činností prokázala i v této oblasti u absolventů vyšších odborných škol (83,6 %). Mezi absolventy bakalářského studijního programu se absolventů oboru „sociální práce“ nachází necelá polovina (40,7 %) a mezi absolventy magisterského studijního programu zhruba třetina (30,6 %). Z hlediska četnosti jsou ve vysokoškolském vzdělání významně zastoupeny především obory sociální pedagogika a speciální pedagogika, dále andragogika a ve zdravotnických zařízeních obor zdravotně-sociální pracovník.

Tab. č. 2: *Vzdělání sociálních pracovníků podle stupně*

zaměstnavatel sociálního pracovníka/vzdělání	VOŠ	VŠ Bc.	VŠ Mgr.
veřejná správa ⁴¹	35,3 %	55,5 %	28,2 %
sociální služby a jiné organizace	25,5 %	32,5 %	37,9 %

Zdroj: vlastní zpracování

⁴¹ respondenti uváděli všechna dosažená vzdělání, tzn., že absolventi více typů studia jsou započítáni ve všech relevantních kategoriích

Tab. č. 3: Vzdelání sociálních pracovníků podle oboru

zaměstnavatel	VOŠ sociální práce	VŠ Bc. sociální práce	VŠ Mgr. sociální práce
veřejná správa	80,9 %	42,8 %	26,7 %
sociální služby a jiné organizace	83,6 %	40,7 %	30,6 %

Zdroj: vlastní zpracování

3. Závěrečná diskuse

Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků a výchovy k lidským právům z roku 2003 (tedy z doby, kdy ještě neexistoval zákon o sociálních službách) konstatuje, že sociální pracovníci jsou zaměstnáváni ve veřejných službách řady rezortů, i v soukromoprávních institucích. Je zde konstatováno, že charakter jejich pracovní činnosti a vysoká míra odpovědnosti se u různých typů zaměstnavatelů neliší. V některých činnostech, které se oborově překrývají, jsou sociální pracovníci zastupitelní jinými odborníky (např. v oblasti výchovy a tréninku). V jiných oblastech, které vyžadují komplexní zhodnocení sociální situace a realizaci celé řady na sebe navazujících sociálních intervencí, jsou sociální pracovníci nezastupitelní (např. v sociální ochraně dítěte a seniora, sociální práce s rodinou aj.)

Text koncepce celoživotního vzdělávání se odkazuje na minimální standardy vzdělávání v sociální práci⁴², když tvrdí, že z hlediska odborné přípravy je absolvent studijního oboru splňujícího minimální standardy vzdělávání v sociální práci dostatečně připraven pro většinu činností v sociální práci.

V návaznosti na stávající právní úpravu bychom si měli klást otázku, jaké existují důvody pro umožnění výkonu sociální práce absolventům jiných oborů a jak tato regulace přispívá (či spíše nepřispívá) k budování profesní identity. Mělo by nás zajímat, zda všechny obory vyjmenované v §110 odst. 4 zákona o sociálních službách naplňují minimální standardy vzdělávání v sociální práci. Žádný zákon sice vzdělavatelům neukládá výslovně povinnost jejich naplňování, nositelem standardů je soukromoprávní subjekt – založený jako občanské sdružení, dnes zapsaný spolek – Asociace vzdělavatelů v sociální práci⁴³, nicméně jsou jedním z atributů profese. Nezbytnou podmínkou pro udělení akreditace MŠMT⁴⁴ vzdělavacímu programu u regulovaných povolání (sociální pracovník) je souhlasné stanovisko uznávacího orgánu. Tento orgán, tedy Ministerstvo práce a sociálních věcí, při přípravě stanoviska dříve porovnával právě shodu obsahu předloženého vzdělavacího programu s minimálním standardem vzdělávání v sociální práci. Od roku 2016 se řídí Nařízením vlády č. 275/2016 Sb., o oblastech vzdělávání ve vysokém školství. Reálně tedy docházelo, a v krajním případě může nadále docházet k paradoxní situaci, kdy vzdělavatelé v programu sociální práce musí k žádosti o akreditaci předložit stanovisko ministerstva, zatímco vzdělavatelé např. v sociální pedagogice, speciální pedagogice či právu takové stanovisko předkládat nemusí, ale zároveň jsou tyto „jiné“ programy zákonem uznané jako forma odborné způsobilosti k výkonu povolání sociální pracovník.

⁴² Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP <<https://www.asvsp.org/standardy/>>

⁴³ Výpis ze spolkového rejstříku. Asociace vzdělavatelů v sociální práci, z. s. <<https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-firma.vysledky?subjektId=858988&typ=PLATNY>>

⁴⁴ Činnost Národního akreditačního úřadu pro vysoké školství a akreditace. <https://is.vstecb.cz/do/5610/uredni_deska/Legis/NZVS/3245498/3245501/03_Smrcka__J._-_Cinnost_NAU_a_akreditace.pdf>

Současná praxe MPSV posuzování splnění podmínek k výkonu povolání sociálního pracovníka podle ustanovení § 110 zákona o sociálních službách dokazuje, že předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka jsou formulovány příliš široce.

Tato regulace však poskytuje sociální práci tzv. medvědí službu. Pokud sociální práci vykonávají pracovníci nevybavení potřebnými kompetencemi, výrazně dochází k omezení kvality pomoci jako takové, natož sociální práce, a především k ohrožení lidské důstojnosti, důstojného životního standardu a sociálních práv jejich klientů. Také dochází k omezení dostupnosti typu pomoci, který je specifický právě pro sociální práci, i k oslabování profesní identity sociálních pracovníků a pozitivního obrazu sociální práce.

Takové nastavení podmínek lze považovat za světový unikát – v rámci rozsáhlé rešerše výzkumných zpráv ze zahraničí se potvrdilo, že se výzkumníci v žádné zemi nezabývají vlivem jiné kvalifikace na výkon sociální práce. Proč by měli? Vždyť přece jeden z atributů profese je profesní vzdělání.

Je zřejmé, že vývoj a profesionalizace sociální práce se nepotkávají s právní úpravou. Pokud chceme o sociální mluvit jako o profesi též v České republice, je nasnadě, aby hlas sociálních pracovníků jako odborníků vzdělaných a působících v této oblasti byl slyšen a akceptován na všech úrovních, neboť jen a pouze sociální pracovníci by měli mít výsadní právo formovat svou profesi. Kdo najde odvahu toto prosadit?

Reference / Seznam citované literatury

MACDONALD, K. M. *The Sociology of the Professions*. London: SAGE Publications, 1999.

TOMEŠ, I. *Pomůže nová právní úprava profese rozvoji sociální práce*. [prezentace]. Hradec Králové: X. Hradecké dny sociální práce, 27. 10. 2013.

NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: MU, 2001.

WEISS-GAL, I. and WELBOURNE, P. *The professionalisation of social work: a cross-national exploration*. International Journal of Social Welfare, 2008.

TOMEŠ, I. a kol. *Sešity pro sociální politiku: vzdělávací standardy v sociální práci*. Praha: Socioklub, 1997.

MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. *Výkon profese sociální práce v systémech ochrany ČR*. Praha: VÚPSV, 2011.

sekce 3

**NOVÉ SMĚRY, TRENDY A INOVACE V PŘÍMÉ SOCIÁLNÍ PRÁCI
S KLIENTY A V SUPERVIZI**

Sociální práce a její význam pro nezaměstnané klienty v Slovenské republice

Social work and its importance for the unemployed clients in the Slovak republic

Marta Achimská¹

Abstrakt

Sociální práce a sociální pomoc je jedním ze základních způsobů zajišťování životních potřeb občanů na Slovensku. Samotný vliv dlouhodobé nezaměstnanosti má mimořádně negativní důsledky, a to hlavně ekonomické, sociální, psychické a častokrát i zdravotní. Nedostatek prostředků způsobené ztrátou zaměstnání a přetrvávající nezaměstnanost ztěžuje pro jednotlivce organizovat každodenní život a budoucí plánování. Sociální práce má za úkol přispět k řešení každodenních problémů s nezaměstnaností a následnou chudobou. Sociální práce perspektivy na dopady nezaměstnanosti řešení.

Klíčové slová: sociální práce, nezaměstnanost, chudoba

Abstract

Social work and social help is one of the fundamental ways of ensuring the needs of citizens living in Slovakia. The impact of long-term unemployment has extremely negative consequences, in particular economic, social, psychological, and oftentimes even health. The lack of funds caused by the loss of employment and the persistence of unemployment makes it difficult for individuals to organize everyday life and future planning. Social work has the task of helping to solve everyday problems with unemployment and consequent poverty. Social work perspectives on impacts of unemployment solutions.

Keywords: social work, unemployment, poverty

1. Nezaměstnanost a její distribuce ve společnosti

Velké množství diskusí, které se zabývají hledáním řešení ke snížení nezaměstnanosti, upozorňuje na klíčovou roli pro rychlejší ekonomický růst a snižování reálných mezd. Oba faktory by měly mít vliv na dostupnost pracovních míst, stejně jako možnost, že některé skupiny obyvatel při hledání práce. Kolik ekonomický růst a jak moc poklesu reálných příjmů jsou nezbytné pro vysvětlení poklesu nezaměstnanosti, nicméně, stále téma k diskusi. Počet výzkumných pracovníků, v této souvislosti se domnívá, že hospodářský růst, který by bylo nutné výrazně snížit problém nezaměstnanosti, není ve většině ekonomiky udržitelné. Země by proto muset zvolit různé přístupy, které může vyřešit tento problém. Podle Ottosena a Thompsona, může být první takový přístup, zlepšit agregování informace o dostupných pracovních pozic. Jako příklady, švédský model, v němž kontaktní centra práce rozšířena po celé zemi, těžší z integrované databáze samostatně výdělečně činné, zaměstnavatelé, stejně jako zaměstnanci s potenciálem významně snížit čas a úsilí, které musí být hledání zaměstnání rozvíjet, aby se najít práci.

Agentury mohou nezaměstnaným pomoci při cíleném hledání práce. V švédském modelu se rovněž počítá s úpravami ve vzdělávání mladých lidí s větším zaměřením na odborné dovednosti. Země by měly usilovat o to, aby byly benefity sociálního systému nastaveny spravedlivě a tak, aby potenciální uchazeče o zaměstnání motivovali k aktivizaci a zapojení se do pracovního procesu. Různé iniciativy a programy pro snížení nezaměstnanosti mohou být také zaměřeny na různé skupiny nezaměstnaných s cyklickými fokusom, frikčnú, sezóny nebo strukturální nezaměstnanost. Ve vědecké literatuře se můžete setkat s dalšími řešeními pro

¹ Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Mgr. Marta Achimská

snížení nezaměstnanosti, práce sdílení, předčasného odchodu do důchodu nebo omezená migrace.

Míra nezaměstnanosti na Slovensku má od roku 2010, s výjimkou v letech 2012 až 2014, kdy míra nezaměstnanosti stagnuje, téměř 14 procent. Míra nezaměstnanosti klesla na 7,6 procenta z roku 2014 na body v roce 2018. Výrazné a dlouhodobé snížení nezaměstnanosti, avšak přímo koreluje s zpřísnění podmínek pro registraci lidí v úřady práce. Na úřadech práce se například od května 2017 nemohou zaregistrovat osoby, které v krátké době znovu ukončili pracovní poměr zprostředkovaný úřadem práce. Ministerstvo sociálních věcí při zavádění těchto změn argumentovalo výskytem případů, kdy lidé bez práce přijali práci nabídnutou úřadem práce pod hrozbou vyřazení z evidence, přičemž po přijetí do pracovního poměru tento poměr ukončili a znovu se na úřadě zaregistrovali. Zákon o zaměstnanosti přinesla i další změny, podle nichž se například nezaměstnaní nemohou být zaměstnáni v pracovním poměru a dohoda může pracovat maximálně 40 dní v roce. Kromě toho každý měsíc vás v práci si nevyděláte více než výše minimální životní úroveň a nemůže uzavřely řadu dohod ve stejnou dobu. Nezaměstnaná osoba musí být alespoň den před nástupem do zaměstnání zpráva podnikání, s uvedením této dohody. V důsledku toho musí být deklarován váš příjem. Je-li jedna z těchto podmínek není splněna, úřad zapíše jej z fondu. Například ve své zprávě z července 2017 státy Národní banka Slovenska, stejně jako v předchozím období byl vývoj nezaměstnanosti na straně jedné podporovaný počet osob umístěných v zaměstnání, ale na druhé straně výrazně vzrostl počet nezaměstnaných zrušený z jiných důvodů. (důvody jako nespolupráci, dobrovolné odhlášení z překročení přijatelné příjmy, atd.)².

1.1. Aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti

V hledání příčin nezaměstnanosti stagnuje je třeba se zaměřit také na znevýhodněné skupiny, jako jsou dlouhodobě nezaměstnaných a mladých lidí do 29 let věku. Řada studií ukazující na negativní účinky dlouhodobé nezaměstnanosti, nejen v ekonomické, ale i sociální, psychologické a zdravotní záležitosti. Eisenberg a Lazarsfeld již v roce 1938 uvedl, že nezaměstnanost má tendenci vyvolat v lidech emocionální nestabilitu, která je mnohem výraznější než dříve, než jste přišli o práci.³ Výzkumy, které později následovaly, jejich hypotézu v různých podobách potvrzovaly a rozšiřovaly i o další poznání, jako jsou komplikace spojené se zhoršeným mentálním zdravím a hledáním zaměstnání. Nezaměstnanost tak mentální zdraví zhoršuje, a zhoršená psychická pohoda zas může mít negativní dopad při ucházení se o práci a její získání. Je několik způsobů, jak nezaměstnanost může vést ke zhoršení psychické pohody. Náhlá ztráta příjmů může mít za následek snížení životní úrovně jednotlivce, ale i na celé domácnosti, což s sebou přináší riziko zhoršení zdravotního stavu. Ztrátu příjmů lze výrazně snížit svůj životní standard pro nezaměstnané se dostat, co ovlivňuje psychické, tak duševní zdraví.⁴ Pokles ve standardním bydlení ale také závisí na jiných faktorech, jako například ukládání jednotlivce a domácnosti, stejně jako přístup k systému a služeb podpory, v případě ztráty zaměstnání. Materiální deprivace může vést k vyšším stupněm nejistoty příjmů a rizika spojená se ztrátou zaměstnání a snížení životní úrovně. Úzkost může vést k dojmu, že není schopen ovládat i ztráty zaměstnání. Podle

2 NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. Miera evidovanej nezamestnanosti za rok 2017 [Online] 2017. [Dátum: 5. 09 2018]. http://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentare/2017/715_rk_nez_20170720.pdf

3 EISENBERG, P., LAZARSELD P. The psychological effect of unemployment. *Psychological Bulletin*, 1938, s. 358-390.

4 BJÖRKLUND, A. Unemployment and mental health: Some evidence from panel data. *Journal of Human Resources*, 1985, s. 469-483.

Eisenberga a Lazarsfelda skupiny těch, kteří jsou ekonomicky méně bezpečné, ať zaměstnané nebo nezaměstnané nižší morálku.⁵

1.2. Krátkodobá a dlouhodobá nezaměstnanost a její důsledky

Zatímco v krátkodobém horizontu lze řešit náhlou ztrátu příjmu postižených ztrátou zaměstnání, například, již bylo zmíněno pomocí úspor nebo pokrýváním životní náklady z příjmu partnera nebo domu jako celku, dlouhodobá nebo trvalá nezaměstnanost je spojena s problémy každodenního charakteru. Jednotlivec, který zaměstnání ztratí a není schopen najít si za něj náhradu, či ztracený příjem vykrýt z jiných zdrojů a to až do úrovně zabezpečující dosavadní životní standard (například s využitím podpory v nezaměstnanosti), se může setkat s komplikacemi při organizování každodenních aktivit a plánování do budoucna. Ztráta pracovních míst mají stigma a ztráta sebevědomí, obecně v kombinaci s poklesem stavu přátel, rodiny nebo Společenství. Lidé, kteří přijdou o práci také ohrožuje ztrátou sociálních kontaktů a snižování jejich "sociální sítě". Důsledky ztráty zaměstnání mohou být různé v odlišných věkových skupinách nebo pohlavích. Ztráta zaměstnání například může mít mnohem větší dopad na lidi ve středním produktivním věku, než na teenagerů nebo mladých lidí obecně, kteří právě vstoupili na trh práce. Breslin a Mustard zjistili, že ztráta zaměstnání je spojováno s vyšší pravděpodobností psychologické nepohodlí ve věkové skupině 31-55 let, s pravděpodobností v roční 18-30 byl opět velmi nízká.⁶ Tento výzkum je konzistentní se studií Clarka a Oswalda publikovanou v roce 1994, kteří riziko úzkostných stavů připisovali více lidem ve věku od 30 do 49 let.⁷

Nezaměstnanost za několik desítek let se stalo nedílnou součástí ekonomického růstu a mluvit o tom jako standard. Myšlenky o potřebě upravit zásady v pracovních vztazích, které platí lidé a chtěl pracovat, jsou nyní zastaralé. Tyto problémy, nedostatek práce nelze identifikovat s názvem, a proto nelze vyřešit. Lidé měli a budou mít zájem být platné a užitečné členem celku, chtějí vytvářet, podporovat a být blízcí. Právo na práci, právo na svobodný výběr povolání, proto třeba uplatnit jako právo na výběr využití času, času, který není určen k bezprostřední fyzické přežití. Skutečný problém současnosti je, jak dosáhnout udržitelného způsob důstojného života.⁸ Podle Hetteša sociální práce budou muset řešit problém dříve spíše než později předšasného nedostatek svých pracovníků, který je spojen se stárnutím obyvatelstva. Nezaměstnanost má podle něj, společný základ, který vyžaduje koordinovaný přístup solidarity, jako další alternativa, jak solidarita nevytvářela řešení, které by bylo schopno pokrýt i marginalizovaných skupin obyvatelstva. Sociální práce se také zmiňuje k jejich omezení, postihující držení zadaného norem. Řešení nezaměstnanosti, stárnutí, sociální investice a opatření pokračující krize ohrožují budoucnost samotnou podstatu společnosti. Podceňují význam sociálních investic, zhoršení sociální situace trvale ve společnosti.⁹ Sociální práce v současných podmínkách by měly směřovat k reflektování komunitní práce a fungující sociální modely. Je pravda, že sociální pracovníci, se zaměřením na pomoc nejzranitelnějším osobám, jsou důležité pro společnost jako celek.

V analýze struktury příjemců sociálních dávek, největší skupinu tvoří nezaměstnaných osob, který není jedinou předností, ale společnosti na celém světě. Pro podrobnější analýzu

5 Tamtéž. s. 365

6 BRESLIN F., MUSTARD, C. Factors influencing the impact of unemployment on mental health among young and older adults in a longitudinal, population-based survey. *Scandinavian Journal of Work: Environment and Health*. 2003, s. 5-14.

7 CLARK, A. OSWALD, A. Unhappiness and unemployment. *Economic Journal*, 1994, s. 648-659.

8 HETTESŠ, M. Zamestnanosť a sociálna práca. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2013, s. 6.

9 Tamtéž. s. 7

problému nezaměstnanosti v otázce vzdělávání. V dlouhodobém horizontu většina ohrožených chudobou jsou skupiny obyvatelstva s nejnižším stupněm vzdělání. Je však také nezbytné sledovat korelaci mezi nejvyšším dosaženým vzděláním a dlouhodobá nezaměstnanost mezi jedinci. Vysokoškolské vzdělání je jedním z předpokladů pro úspěch na trhu práce, je však nutné dát do kontrastu s vysokou dostupností nízkou a středně kvalifikované práce cílené migrace osob z regionů s dlouhodobě vysokou nezaměstnaností.

2. Význam sociální práce v řešení nezaměstnanosti

Význam sociální práce neustále narůstá, jelikož společnost díky ní a sociálním službám dokáže řešit a minimalizovat následky, které vznikají ze sociálních problémů přítomných ve společnosti včetně krátkodobé a dlouhodobé nezaměstnanosti. Rizikem příjmové chudoby bylo v roce 2017 na Slovensku ohrožuje asi 650 tisíc obyvatel, což představuje 12,4 procenta populace. V porovnání s předchozím obdobím, to je pokles o 0,3 procentního bodu, což je méně než 20 tisíc lidí. Hranice chudoby byla stanovena na Slovensku pro rok 2017 na 360 eur při jednočlenné domácnosti, Když jednočlenná domácnost, v domácnosti se dvěma dospělými a dvěma dětmi do 14 let věku vyživovanými je limit na 750 EUR měsíčně. Jedním z klíčových problémů většiny lidí ohrožených chudobou na Slovensku sú nízké pracovní intenzity, které lze chápat tyto členy domácnosti, kteří jsou v produktivním věku, a v minulém roce pracovali pro méně než 20 procent ze zákona. V produktivním věku lze považují osoby ve věku 18 a 59 let, s výjimkou osob, které mají status studenta. Pracovní intenzita domácností je zas poměrem mezi počtem měsíců, které členové domácnosti skutečně odpracovali a dostupným časovým fondem, který na práci mohl být využit. Sociální práci lze považovat za základní nástroj ochrany v kritických životních situacích a je možné považovat ji za nástroj sociální politiky.

Sociální práce si klade za cíl provádět činnosti, které jsou zaměřené na uspokojování kolektivních potřeb, stejně jako potřeby jednotlivců, tak způsobem, který se liší od normální přenos hmotných statků. Sociální práce je jedním z klíčových nástrojů pro snižování chudoby a boj s dopady, které jsou s ním spojeny. Chudoba jako taková, která může být například důsledkem ztráty zaměstnání či dlouhodobé nezaměstnanosti, člověku zabraňuje v zvyšování kvality života a je na jedné straně rozevírajících se nůžek, které indikují zvyšující se rozdíly mezi materiálně zabezpečeným a nezajištěným obyvatelstvem. Prohloubení sociální rozdíly mají vliv na zvýšení množství sociálně patologických jevů mezi mladými lidmi, kteří vyrůstají v rodině, která se vyznačuje nízkou pracovní intenzitou a riziko chudoby. Sociální práce realizována prostřednictvím sociálních služeb má za cíl naplňovat cíle v sociální oblasti, kterými je například poskytování služeb a dávek v hmotné nouzi těm klientům, který do vymezené kategorie příjemců sociální pomoci spadají.

Vhodné a cílené implementace sociální práce předpokládá jasnou definici institucionální základy mise a funkcí sociální práce na různých úrovních. Na Slovensku lze hovořit o čtyři takové úrovni. Na nejvyšší z nich lze hovořit o evropských strukturách, mezi které patří různé odborné kongresy, konference či profesní sdružení. Na úrovni státní správy, adresně na Ministerstvu práce, sociálních věcí a rodiny, v oborech sociálních věcí státní správy, kuratelou, zda v zařízeních sociálních služeb. Poskytování sociální práce může probíhat i na úrovni nevládních sdružení či nadací nebo kooperací nevládních institucí, a samospráv či státu. Efektivní institucionální základy pro sociální práci lze považovat za klíč k udržitelné a sociální společnosti. Sociální služby jsou přitom adresované společensky znevýhodněným skupinám obyvatelstva, kterým mají zvyšovat kvalitu života, přičemž zohledňují jeho poměry a při úrovni poskytovaných služeb vycházejí ze zájmu širšího společenství.

3. Vývoj společnosti a změny ve výkonu sociální práce

Na různé aspekty sociální práce na institucionální úrovni se lze dívat i kriticky, a to zejména z pohledu vývoje společnosti, jejíž základními rysy v poslední době je polarizace, pokles solidarity či generalizovaná nejistota. Z pohledu sociální práce dochází k zavádění škrtů bez odborné diskuze a analýzy možných dopadů. V důsledku ekonomizace také dochází k vylučování určitých skupin klientů, na čem se v souvislosti s pronikáním tržních mechanismů na trh práce podílejí i samotní sociální pracovníci. Příjemci sociálních dávek a pomoci jsou často označováni za zneužívající, která může být jedním z důvodů pro tvrzení, že konec sociálního státu je nezbytný. Sociální pracovníci se také domnívají, že neexistuje dostatek nástrojů pro řešení situace klientů, a zároveň sociální práce nestihnul zareagovat na nově vznikající problémy ve společnosti pod vlivem řešení problémů přetrvávajících a dlouhodobých, mezi které patří i dopad řešení nezaměstnanosti. Za nejdůležitější otázky jsou stále považovány za problémy ztráty zaměstnání, ztráty ubytování, vnější zadlužení a chudoba.

I přes výrazně nižší a nezaměstnanost stále klesá v posledních letech, přetrvávající nízké životní přispívá k vysoké míry chudoby a materiál deprivace. Mezi nové zranitelná kategorie odhalila sociální práce patří již zmíněné dlouhodobé nezamestnanie, podnikatelů a zaměstnanců na krátkodobé smlouvy, které je nátlak ze strany zaměstnavatele, jakož i úřady práce, nebo lidi bez domova. Přístup vlády při řešení ekonomické krize, která měla významný dopad na sociální práci, která však požaduje právo demonstrovat byla zaměřena především na hospodářské požadavky která na sociální práci měla nezanedbatelný vliv, který je však náročné přímo prokázat, byl zaměřen především na ekonomické imperativy, například zlepšování finančních investic, opatření pro zaměstnávání zachovat jako na mzdy a sociálních transferů. V absenci růstu zaměstnanosti, který nesmí být podporován řadu omezení tabulkovo při registraci lidí na úřady práce, bez použití některých systému opatření na podporu sociální práce v dlouhodobém horizontu a zdůraznil jeho význam ve společnosti, zejména v pomoci znevýhodněným skupinám obyvatel. Při vyřizování nových sociálních rizik potřebují odborníky a sociální pracovníci větší pravomoci a větší pružnost při poskytování služeb do zranitelných skupin obyvatelstva. Hospodářská krize přitom mohla být využita i jako příležitost při zlepšení poskytování flexibilnější, přizpůsobené (ale ne cílené) služby občanům. Krize prokázala, jak podceňován může být význam sociální práce, která má bezpochyby své klíčové místo ve společnosti.

Seznam citované literatury

BJÖRKLUND, A. *Unemployment and mental health: Some evidence from panel data.* Journal of Human Resources, 1985. 20(4):469-83.

BRESLIN F., MUSTARD, C. *Factors influencing the impact of unemployment on mental health among young and older adults in a longitudinal, population-based survey.* Scandinavian Journal of Work: Environment and Health, 2003. 29(1): 5-4

CLARK, A., OSWALD, A. *Unhappiness and unemployment.* Economic Journal, 1994. 104:648-659.

EISENBERG, P., LAZARFELD P. *The psychological effect of unemployment.* Psychological Bulletin, 1938. 35:358-390.

HETTEŠ, M. *Zamestnanosť a sociálna práca*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2013. ISBN: 978-80-8132-089-7.

NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. *Miera evidovanej nezamestnanosti za rok 2017* [Online] 2017. [Dátum: 5. 09 2018]. http://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentare/2017/715_rk_nez_20170720.pdf

OTTOSEN, G., THOMPSON, N. *Reducing Unemployment: A Case for Government Deregulation*. Westport: Praeger, 1996.

Využití práce s terapeutickým pískovištěm: inovace technik krizové intervence v sociální práci

Sandtray: possible innovation of crisis intervention technique in social work

Tereza Anderssonová¹⁰, Jan Kaňák¹¹

Abstrakt

Cílem našeho příspěvku je představit možnosti využití práce s terapeutickým pískovištěm v rámci krizové intervence v kontextu sociální práce jako jednu z cest inovace technik, které jsou v krizové intervenci používány. S ohledem na absenci literatury v krizové intervenci, která se možností využití prvků, či technik sandtray (terapeutická práce s pískovištěm) věnuje, v textu nejprve základně představíme sandtray metodu jako takovou a pojetí krize a krizové intervence (Roberts, 2005). O sandtray uvažujeme jako o specifickém přístupu, při kterém si klienti pomocí postavení figurek a předmětů v pískovišti mohou znázornit, zvědomit, a zažít prvky jejich životní situace, či potíží, včetně emocí, které prožívají. Tato metoda umožňuje klientům experimentovat s pohledem na situaci, kterou zažívají, a také pomocí aha-efektu a tělesného prožitku hledat možnosti změny, či zvládnutí, prožití, situace. Možnost využití sandtray opřeme o komparaci cílů krizové intervence (Myer, Lewis, Jameson, 2013) a terapeutického využití modalit sandtray. Možnosti využití následně ilustrujeme na krátkých ukázkách postupů práce s klienty.

Klíčová slova: Krizová intervence. Sandtray. Sociální práce. Techniky.

Abstract

The aim of the paper is to introduce the possibilities of using the therapeutic sandtray in the context of crisis intervention in social work framework as one of possible ways of innovation of techniques. With regard to the lack of literature in crisis intervention, which deals with the use of sandtray elements or techniques, we describe, at first, the sandtray method as such (Homeyer, Sweeney, 2016) and the concept of crisis and crisis intervention (Roberts, 2005). Sandtray is considered to be a specific approach in which clients, through the role of characters and objects in the sandbox, can portray, realize and live the elements of their life situation or difficulties, including the emotions. This method allows clients to experiment with the situation they experience, and also with the help of aha-effect and physical experience to look for the possibilities of change, mastering, experiencing situations. We will then compare the goals of crisis interventions (Myer, Lewis, Jameson, 2013) and the therapeutic use of sandtray. We will illustrate the possibilities of use in short description of part of working with client.

Keywords: Crisis intervention. Sandtray. Social work. Techniques.

1. Úvod

Na základě vlastní praxe vnímáme využití technik práce s terapeutickým pískovištěm sandtray (dále jako sandtray) jako užitečné v krizové intervenci v situacích, kdy klienti nemohou nebo neumí dostatečně pojmenovat zažívanou situaci, nebo se neumí vyznat ve vlastním prožívání. K těmto situacím dochází zpravidla při práci s dětmi a dospívajícími do cca 12 let a u dospělých u nichž má krize těžší průběh. Z tohoto důvodu jsme chtěli alespoň základně poukázat na možnost využití sandtray v krizové intervenci. V textu hledáme odpověď na otázku: *Do jaké míry je možné propojit sandtray a krizovou intervenci na základě odborné literatury?*

S ohledem na absenci textů, které by se takovému propojování věnovaly, strukturujeme naše hledání odpovědi do několika kroků. Předně se budeme věnovat základnímu definování

¹⁰ Terapeutické centrum Modré dveře, z.ú.; e-mailová adresa: tereza.anderssonova@modredvere.cz ; Tel.: +420-606-603-045.

¹¹ Terapeutické centrum Modré dveře, z.ú.; HTF UK v Praze; e-mailová adresa: honza.k@mail.muni.cz; Tel.: +420-606-603-115.

krize a úkolů, na které by se měl pracovník¹² při aplikaci krizové intervence jako metody, zaměřit. Následně zcela základně popíšeme sandtray a to především z hlediska základních charakteristik a také jednomu z možných postupů práce v terapeutickém kontextu. V poslední části pak nejprve srovnáme charakteristiky sandtray a úkolů krizové intervence a krátce popíšeme v praxi vysledovaná specifika využití sandtray v krizové intervenci.

1.1. Krizová intervence

Krizi chápeme, v souladu s Robertsem (2005: xi) jako stav „psychologického disequilibria, který je prožíván jako následek ohrožující události nebo jevu, jež pro jedince znamená tak závažný problém, že nemůže být odstraněn pomocí dostupných a známých copingových strategií“. Jedná se o stav, který trvá zpravidla 6 týdnů. Metoda krizová intervence byla od svých počátků vytvářena jako specifický způsob odborné práce s krizí, protože tehdy dostupné metody tento stav nedokázaly adekvátně řešit (Caviola, Colford, 2018). V současné době je známo několik modifikací této metody. Myer, Lewis a Mameson (2013) realizovali srovnávací studii jednotlivých modifikací metod a i přes jejich značnou rozlišnost popsali 7 úkolů krizové intervence, které jsou pro všechny společné.

Úkoly rozdělil do dvou skupin: a) průběžné a b) zacílené. Mez průběžné úkoly (jež je potřeba realizovat v průběhu celého procesu intervence) zařadili zajišťování bezpečí, podporu klienta (podporu důvěry klienta, že situaci zvládne) a mapování (průběžné vyhodnocování situace klienta). Zacílené úkoly jsou pak podle autorů specifické pro jednotlivé fáze intervence. Patří mezi ně (chronologicky seřazeno) navázání a podpora kontaktu, definování problému, znovu-získání kontroly nad zažívanou situací a definování plánu.

Obr. č. 1: První fáze práce s klientem

Zdroj: vlastní zpracování

¹² Využíváme zde mužský rod z důvodu snadnější čitelnosti textu. Jsme si vědomi, že generické maskulinum obecně, z hlediska vnímání čtenáři a čtenářkami, nezastupuje oba rody (mužský a ženský). Pokud zde v textu píšeme pracovník, máme na mysli pracovníci a pracovníka. Stejně tak u ostatních rolí.

1.2. Sandtray

Sandtray je považována za terapeutickou metodu, při které se využívá terapeutické pískoviště, figurky a předměty. Je otevřená různým teoretickým perspektivám, může být vedena jak direktivně, tak bez větších zásahů terapeuta. Mezi základní charakteristiky patří, že umožňuje zachovat bezpečný odstup od emocí, které jsou bolestivé, a zároveň neumenšuje míru kontaktu s prožitkem. Podporuje budování pocitu bezpečí, vytváří prostor, v němž klienti mohou zažít kontrolu nad situací, podporuje sebevyjádření a umožňuje nové pohledy na krizi. (Bloom, 2006; Garrett, 2014; Turner, 2017 aj.) Z hlediska struktury práce se nejprve klient vyzve, aby do prostoru pískoviště, který je terapeutem označen jako klientův, postavil zažívanou situaci, či její aspekt (např. vnitřní vztah k problému atp.). Následně terapeut popíše rozestavení figurek a předmětů v pískovišti a to co nejobecněji (např. nepopisujeme, že vidíme ježka, ale oranžovou figurku s modrými tečkami, co připomínají oči). Viz Obr. 1¹³.

V další fázi nechává klienta, aby představil, co postavená situace znamená pro klienta. Zároveň se terapeut zaměřuje na klientovo prožívání tady a teď a to buď doptáním se na jeho vlastní prožívání, nebo na možné prožívání figurek v pískovišti (např. jak se teď asi tak má ta figurka, které říkáš kocour). Spolu s klientem pak terapeut hledá jiné úhly pohledu na situaci (např. z této strany to vypadá, jako kdyby figurka, o které říkáte, že jste to Vy, bránila kocoura). Po skončení této deskriptivní fáze lze vyzvat klienta, aby změnil rozestavenou situaci tak, jak by chtěl, aby situace vypadala. Lze začít vyzváním klienta, aby přidal, či odebral cokoli v pískovišti, aby mu ve znázorněné situaci bylo lépe. Terapeut se s klientem opět zaměřuje na prožívání. Pokud je to možné, zaměřuje se na to, které kroky by bylo možné (s ohledem na situaci na písku) realizovat v životní situaci, se kterou klient přichází, případně formulovat plán. (viz Obr. 2). V závěrečné fázi klientovi terapeut nabízí možnost sestavit si na pískovišti situaci tak, jak by si přál, aby vypadala, nebo dopadla. Pokud máme k dispozici svíčku, lze klientovi nabídnout, aby si ji zapálil a své přání zformuloval ať již pro sebe nebo nahlas (viz Obr. 3).

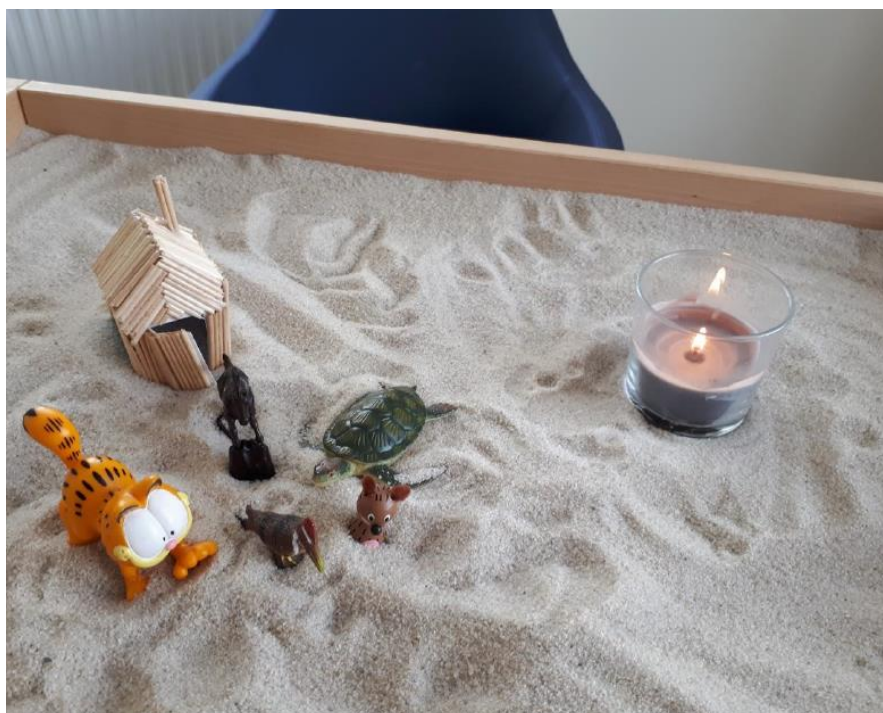

Obr. č. 2: Druhá fáze práce s klientem

Zdroj: vlastní zpracování

¹³ Použito se souhlasem klienta autorky textu.

V průběhu celého procesu terapeut sleduje jaké figurky a jakým způsobem klient vybírá, jak je do písku staví a co s nimi dělá. Zaměřuje se také na nejen tělesné projevy klienta (výraz obličeje, povzdechnutí, váhání, prohlížení si figurky klientem atp.). Tyto postřehy terapeut komentuje při obecném popisu po rozestavění figurek do pískoviště a dále podle potřeby. V průběhu celé práce nechává prostor pro odžití emocí, které se u klienta (ať už je popisuje jako svoje vlastní, nebo pocity figurek a předmětů) projevují. Důležitým prvkem je také možnost odstupe klienta od situace a zažití aha efektu v průběhu práce na pískovišti.

Obr. č. 3: Třetí fáze práce s klientem

Zdroj: vlastní zpracování

1.3. Využití sandtray v krizové intervenci

Tato kapitola je rozdělena do dvou obecnějších částí. V první z nich se budeme věnovat možnosti využití sandtray v krizové intervenci z hlediska výše základně popsanych úkolů, které formulovali Myer, Lewis a Jameson (2013). Ukážeme tím, že jsou základní charakteristiky této metody v souladu s úkoly krizové intervence. Považujeme tento krok za podstatný, abychom naši vlastní pracovní zkušenost ukotvili také do teoretických koncepcí. Následně (v části druhé) popíšeme specifika, která autorka tohoto textu vyzorovala při vlastní praxi (v rámci srovnání terapeutické a krizové intervenční práce).

V Tabulce č. 1 níže jsou vyjmenovány úkoly, které pro krizovou intervenci formulovali Myer, Lewis a Jameson (2013) a k nim jsou přiřazeny charakteristiky sandtray. Dále se zde budeme vzájemnému možnému propojení věnovat. Opomeneme při tom úkol navázání a podpory kontaktu, který nepovažujeme za specifický jak pro krizovou intervenci, tak pro sandtray. Domníváme se, že aplikování jakékoliv metody jak v kontextu sociální práce tak psychoterapie, předpokládá vybudování pracovního vztahu, či jinak řečeno, kontaktu.

Jak již bylo výše řečeno, mezi průběžné úkoly řadí Myer, Lewis a Jameson (2013) a) zajišťování bezpečí, b) podporu klienta a c) mapování. Zajišťování bezpečí je v krizové

intervenci dosahováno jednak mapování aktuální míry ohrožení klienta a na něj navazující formulování bezpečnostního plánu (např. uzavření anti-suicidálního kontraktu, včetně variant možného jednání klienta v situacích, kdy by o suicidiu uvažoval), zajišťování bezpečného rámce spolupráce a ohraničování situace (např. věnování se tomu, které oblasti života klienta zůstaly krizí nezasaženy, pokud nějaké). Využití sandtray napomáhá především poslední jmenované oblasti, a to především tím, že samotná stavěná situace má jasné a viditelné hranice pískoviště. Skrze využití figurek a předmětů se také klientovi zdůrazňuje, jací lidé, či předměty, či místa, jsou v situaci krize podstatné. (Bloom, 2006; Garrett, 2014; Homeyer, Sweeney, 2017; Roberts, 2005; Turner, 2017 aj.)

Tab. č. 1: Název tabulky

Úkol krizové intervence	Charakteristika sandtray
PRŮBĚŽNÉ ÚKOLY	
Zajišťování bezpečí	Zpřítomnění ohraničení situace (skrze hranice pískoviště) Umožňuje zažít kontrolu nad situací skrze manipulaci s postavami a předměty a tím podporuje budování bezpečí
Podpora klienta	Umožňuje bezpečný kontakt s emocemi Podporuje klienta ve vyjádření emocí (buď k sobě vztazených, nebo popsáných na figurkách) Skrze druhou a třetí fázi sandtray podporuje klienta ve formulování možných změn
Mapování	Na verbální i neverbální úrovni vyjádřit (postavením situace a jejím popisem), co se děje
ZACÍLENÉ ÚKOLY	
Navázání a podpora kontaktu	Není specifické jen pro metodu sandtray ani pro krizovou intervenci jako takovou
Definování problému	Postavení situace, nebo dílčí části situace a pohled na její znázornění v písku umožňuje uchopit zažívanou situaci krize
Znovu získání kontroly	Skrze manipulaci s postavami a předměty a s pískem jako takovým zažívají klienti kontrolu nad situací Zažívají změny ve vlastním prožívání na základě jejich aktivních zásahů do postavené situace
Definování plánu	Skrze nové pohledy na situaci a jejich případnou verbalizaci, stejně jako skrze změnu výchozího rozestavení v pískovišti lze zkoumat možné změny pro vyrovnání se s krizí

Zdroj: vlastní zpracování, atd.

Podporou klienta myslí autoři výše zmíněné srovnávací studie modelů krizové intervence takové postupy práce, které zvýší víru klienta v to, že je možné situaci krize zvládnout a podporu v kontaktu s vlastními emocemi a jejich ventilaci tak, aby to bylo pro klienta bezpečné. Právě druhá zmíněná oblast je pro sandtray značně charakteristická. Bezpečná míra kontaktu s vlastními emocemi a přitom zajištění dostatečného prostoru pro jejich odžití je zajištěno postupem, ve kterém (pokud je to nutné, či vhodné – např. u malých dětí) jsou klienti pracovníkem dotazováni na prožívání jednotlivých figurek v písku, o kterých se předpokládá, na základě principu projekce, že jsou emocemi klienta. Klienti tak mohou ventilovat i ty emoce, které jim jinak připadají značně ohrožující a zraňující. Z hlediska naplňování cíle mapování (neboli průběžného vyhodnocování situace klienta a dopadu na něj) je možnost využití sandtray asi nejzřejmější. Postavením situace v písku se zvyšuje její

přehlednost jak pro klienta, tak pro pracovníka. Dodejme, že se zpravidla, před použitím sandtray v kontextu krizové intervence, pracovník s klientem na verbální rovině věnují základnímu mapování situace. (Bloom, 2006; Garrett, 2014; Homeyer, Sweeney, 2017; Myer, Lewis, Jameson, 3013; Roberts, 2005; Turner, 2017)

Jak již bylo výše avizováno, nebudeme se zde věnovat navázání a podpoře kontaktu, ale ostatním třem zbývajícím popsáním zacíleným úkolům, mezi které jsou řazeny: a) definování problému, b) znovu získání kontroly a c) definování plánu. Definování problému úzce souvisí s průběžným úkolem mapování a lze jej vnímat jako jednu z jeho součástí. Skrze první fázi práce v rámci sandtray lze definovat podstatné rysy situace pro klienta, protože záleží především na klientovi, jakou část situace, či zažívané krize, do písku postaví. Zároveň tak může klient situaci vnímat s větším odstupem a skrze pohledy z různých stran pískoviště vnímat postavenou situaci skrze různé úhly pohledu. Tyto pohledy také nabízí pracovník a společně s klientem následně hledají, jestli tomu tak skutečně je (viz. druhá fáze sandtray). Přičemž i zde platí, že není nutné vztahovat popisované úhly pohledy směrem k reálné situaci¹⁴, ale postačí je vztáhnout k situaci postavené na písku. To také přispívá k budování bezpečného rámce pro spolupráci. Ke znovu získání kontroly (b) pak v kontextu sandtray přispívá možnost klienta (druhá, třetí fáze) upravovat a přestavovat situaci tak, aby byla pro klienta snesitelnější, zvládnutelnější, či jak by rád, aby dopadla. V kontextu sandtray se předpokládá, že i když nedojde k verbalizaci ve smyslu popsání, jaké změny by tedy mohly nastat v reálné situaci klienta, zvyšuje tento prožitek pocit kontroly nad situací a míru, v níž klient vnímá vlastní možnost situaci ovlivnit, či ovlivnit její zvládnutí (zvláště u situací, jež měnit nelze, jako jsou např. úmrtí, či jiné definitivní ztráty). K definování plánu (c), který je v krizové intervenci chápán jako plán krátkodobý zaměřený jak na aktivity, které mohou měnit povahu situace, tak prožívání klienta, pak přispívá především druhá fáze sandtray, ve které se pracovník s klientem věnují změnám, jež klient v pískovišti realizoval, a pokud je to možné, pak také tomu, jak by bylo možné tuto změnu realizovat v jejich reálném životě. (Bloom, 2006; Garrett, 2014; Homeyer, Sweeney, 2017; Myer, Lewis, Jameson, 3013; Roberts, 2005; Turner, 2017)

I přes tuto teoretickou propojitelnost obou přístupů (tedy rámce cílů krizové intervence a sandtray) je nutné upozornit na specifika, která zde prezentujeme jako reflexi autorky tohoto textu. Buť by tyto tvrzení bylo vhodné podpořit podrobnějším (případně také vědecko-výzkumným) zkoumáním, domníváme se, že je užitečné je zde zmínit. Literatura, ze které bychom mohli při definování specifik vycházet (a konfrontovat je tak se zjištěními autorky textu) v odborném diskursu absentuje. Specifika se týkají dvou obecnějších oblastí: a) práce s časem a direktivitou a b) míra detailnosti.

Z hlediska času je potřeba upozornit na to, že obvyklá délka sezení sandtray v kontextu psychoterapie trvá zpravidla 50 až 60 minut. V krizové intervenci je ale možné, podle zkušeností obou autorů, využít sandtray jako techniky v čase, který se může pohybovat mezi 10ti až 20ti minutami. S tím souvisí také to, že je práce v kontextu krizové intervence více direktivní a pracovník více strukturuje jednotlivé fáze. Zároveň přebírá také slovník klienta (např. pracovník neříká „oranžová figurka s dvěma modrými tečkami, které připomínají oči“, či „figurka, o které říkáte, že je ježek“, ale rovnou využívá klientovo označení „ježek“¹⁵). Tato specifika pak souvisí s další, autorkou odpozorovanou, specifikací využití sandtray v krizové intervenci. Klienti v krizové intervenci také využívají podstatně méně figurek a nevyužívají tolik předmětů, které by charakterizovali scénu, na které se stavěný příběh

¹⁴ Za reálnou situaci označujeme tu, kterou klient zažívá mimo setkání vlastní setkání s pracovníkem, tedy mimo poskytovanou službu. Nemíníme tím, že by zážitky v rámci společné práce pracovníka a klienta nebyly reálné.

¹⁵ Není to nikterak překvapivé s ohledem na krizový stav klienta jeho sníženou schopnost věnovat pozornost rozsáhlým větám pracovníka.

odehrává. Celkově je prvků v pískovišti méně a jsou do něj zasazovány klientem jen stěžejní postavy důležité pro popisovanou krizovou situaci.

1.4. Závěr

V tomto textu jsme odpovídali na otázku: *Do jaké míry je možné propojit sandtray a krizovou intervenci na základě odborné literatury?* Stručně řečeno lze tvrdit, že z hlediska teoretického zarámování cílů krizové intervence a charakteristik sandtray je možné práci s pískovištěm v kontextu krizové intervence využít. Nedomníváme se ovšem, že by bylo možné celý proces krizové intervence vést s využitím sandtray. Domníváme se ale, že může být nápomocný tam, kde klienti nemohou, či neumí dostatečně verbalizovat situaci, či v situacích, kdy je potřeba dočasně akceptovat odstup klientů od vlastního prožívání (z důvodu podpory zvládnání situace).

Reference / Seznam citované literatury

BLOOM, Rinda. *The Handbook of Gestalt Play Therapy*. London: JK Publishers, 2006. ISBN 1843104598.

CAVIOLA, Alvan, COLFORD, Joseph. *Crisis Intervention: A Practical Guide*. London: SAGE, 2018. ISBN: 061811632X.

GARRETT, Marta. Beyond play therapy: using the sandtray as an expressive arts intervention in counselling adult clients. *Asia Pacific Journal of Counselling and Psychotherapy*, 2014, roč. 5, č. 1, s. 99-105. ISSN: 2150-7686.

HOMEYER, Linda, SWEENEY, Daniel. Sand tray therapy: a variety of approaches. In TURNER, B. (Ed.). *The Routledge International Handbook of Sandplay Therapy*. London: Routledge, 2017, s. 328-338. ISBN: 9781138101692.

MYER, Rick, LEWIS, Scott, JAMESON, Richard 2013. The Introduction of a Task Model for Crisis Intervention. *Journal of Mental Health Counselling*, 2013, roč. 35, č. 2, s. 95-107. ISSN: 1360-0567.

ROBERTS, R. Albert. Introduction. In ROBERTS, R. A. (Ed.). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment, and Research*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. xix-xxvi. ISBN: 978-0195179910.

TURNER, Barbara 2017. Introduction. In TURNER, B. (Ed.). *The Routledge International Handbook of Sandplay Therapy*. London: Routledge, 2017, s. 1-32. ISBN: 9781138101692.

Zapojování dětí do rozhodování – Interaktivní případové konference

Participation of children in decision making – Interactive case conferences

Zlata Brůžková¹⁶

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na nový způsob vedení případových konferencí zaměřených na dítě. Čtenář se dozví, jak jak během facilitace případové konference zapojovat děti a proč je to důležité. Seznamuje se s konkrétním postupem, jak děti zapojovat v přípravné fázi a během samotné konference do řešení problému. Případová konference je zaměřená na dítě a je příležitostí ke získání a sdílení informací mezi rodinou a odborníky. Zaměřuje se na to, co je pro dítě důležité právě teď a co do budoucna, jakou podporu potřebuje, a co v jeho životě funguje a nefunguje. Tyto informace se využijí k vytvoření jasného akčního plánu, na kterém se aktivně podílejí všichni účastníci setkání.

Klíčová slova: Dítě ve středu zájmu. Participace. Případová konference. Facilitace.

Abstract

The contribution is focused on a new way of facilitating case conferences focused on the child – child centered review meetings. The reader will learn how to involve children in the case conference and why it is important. It describes how to involve children in the preparatory phase and during the conference itself to solve the problem. The case conference is child-focused and is an opportunity to get and share information between family and professionals. It focuses on what is important to the child right now and in the future, what support it needs and what works in its life and does not work. This information will be used to create a clear action plan that is actively involved by all participants in the meeting.

Keywords: Child in the center. Participation. Case conference. Facilitation.

1. Úvod

Spoluúčast na rozhodovacím procesu je stěžejní pro růst a vývoj dítěte v jedinečnou a zodpovědnou osobnost. Participace dává možnost vyjádřit své pocity, vize, přání a dovoluje nám ovlivnit výsledek. Hart (1992) definuje participaci jako *“proces sdílení názorů, které ovlivňují jak život náš, tak celé společnosti, ve které žijeme.”* Děti a mladí lidé mají právo podílet se na rozhodnutích, které ovlivňují jejich životy, životy jejich blízkých a celé širší komunity, ve které žijí. Dospělí často činí zásadní rozhodnutí, která mají přímý dopad na životy dětí, bez jakékoli jejich účasti. Ne vždy jsou priority rodičů či jiných dospělých shodné s prioritami dětí. Většina dětí je schopna vyjádřit své pocity a přání, ale dětem mladším či dětem s postižením a potížemi v komunikaci je třeba poskytnout podporu a srozumitelné informace, aby vůbec měly možnost se rozhodnout.

Případové konference (dále jen PK) by měly být pomocným nástrojem v systému péče o ohrožené děti tak, aby dítě skutečně stálo ve středu zájmu. Často se dozvídáme, že se PK uskutečňují „za/bez účasti dítěte“ a odborníci v daných případech argumentují, že by se dítě mohlo nudit, účast dítěte není vhodná či bychom mohli dítěti uškodit. Zvažování účasti dítěte na PK by mělo úzce souviset s důvody jejího svolání a s okruhem osob, které plánujeme pozvat. Může nastat situace, kdy by se mnozí odborníci shodli, že je účast dítěte nevhodná (např. účastní se osoba, která dítě nějak ohrožuje, či výrazně manipuluje). Je však třeba mít na paměti, že dítě je součástí problémů řešených na PK. Často je slyší, vidí a bezprostředně se ho dotýkají. Proto bychom měli dát každému dítěti šanci se k řešené situaci vyjádřit individuálním způsobem, které si samo s naší podporou zvolí.

¹⁶ Lumos; e-mailová adresa: zlata.bruzkova@wearelumos.org.uk ; Tel.: +420775002458

Úskalí a rizika při zapojování dětí:

- Děti potřebují v první řadě pochopit smysl jejich účasti.
- Účast nemůže být skutečná, pokud děti nepoznají možné důsledky a možný dopad jejich názorů a nápadů.
- S dětmi je velmi snadné manipulovat. Je vždy odpovědností dospělých, kteří provází děti, aby zajistili, že nijak neovlivňují tvrzení a názory dětí.
- Bez dostatečné podpory dospělých při zapojování dětí do rozhodování o nějakých zásadních změnách se velmi snadno objeví nerealistická očekávání dětí. Dospělí musí zajistit, aby děti pochopily, čeho je možné jejich spoluúčastí dosáhnout.

1.1. Historie a současnost interaktivní případové konference

Metoda vedení případové konference s důrazem na zapojení dítěte byla vytvořena ve městě Sheffield v organizaci Sheffkids, kde pracuje několik speciálně vyškolených pracovníků pro zapojování dětí, kteří se snaží o změny v přístupu k zapojování dětí do rozhodovacích procesů v SPOD. Metoda vychází z principů plánování zaměřeného na člověka od Helen Sanderson a mnohaletých zkušeností autorek týmu Sheffkids *Clare Humberstone a Clare Holdsworth* s tvorbou praktických nástrojů a postupů pro zjišťování názoru dítěte. Stejně tak jako u nás, vznikla v Anglii potřeba změny systému realizace případových konferencí. Na základě kritiky stávajícího stavu a podnětů z evaluačních zpráv OFSTED, tým organizace Sheffkids vytvořil takovou metodu, která nám umožňuje přistupovat k dítěti s respektem, dává nám jedinečnou možnost strávit s dítětem nějaký čas a objevovat jeho svět prostřednictvím hry.

Již od roku 2014 se organizace Lumos společně s organizací Amalthea snaží zavádět do praxe v oblasti sociálně-právní ochrany dítěte interaktivní případové konference, které umožňují větší zapojení dětí do řešení situací, které se jich týkají, a jejichž cílem je spokojené dítě, vyrůstající v rodině, ve které jsou naplňovány jeho potřeby a cítí se v ní dobře. Metoda inspirovala pracovníky organizace LATUS pro rodinu o.p.s. a během roku 2015 proběhl pilotní projekt v Plzeňském kraji s cílem zvýšit povědomí odborníků o obou metodách. Bylo proškoleny 13 facilitátorů setkání a 17 průvodců dítěte, kterým byly předány znalosti a dovednosti potřebné pro přirozenou komunikaci s dítětem a pro organizování a vedení setkání. Od roku 2017 se šíření interaktivních případových konferencí věnuje aktivně také IQ Roma servis, z.s., a to v rámci projektu Zastřešeno na rodinu v Jihomoravském kraji.

1.2. Interaktivní případová konference

Jedná se o modifikovanou verzi klasické případové konference, která se však prakticky liší přítomností dítěte jako rovnocenného účastníka. Setkání se více přizpůsobuje dítěti, jeho průběh je méně formální, živější a je příležitostí ke sdílení a shromáždění informací mezi rodinou, odborníky a dětmi.

Interaktivní případová konference (dále jen IPK) je prostředkem k zajištění toho, aby názor dítěte byl respektován a přijat jako důležitý aspekt při hledání řešení dané situace. Přestože se to může zdát samozřejmostí, v praxi se tak vždy neděje a o dětech je někdy rozhodováno bez nich a není jim dána možnost vyjádřit svůj názor, svá přání a představy. Pokud se rodina s dětmi dostane do obtížné situace, řeší ji většinou jen dospělí. Částečně je nezapojování dětí způsobeno obavami, aby dítě nebylo vystaveno konfliktní situaci.

Tab. č.1: Srovnání klasické a interaktivní případové konference

Případová konference	Interaktivní případová konference
<ul style="list-style-type: none"> • Setkání u kulatého stolu 	<ul style="list-style-type: none"> • Setkání v neformálním prostředí
<ul style="list-style-type: none"> • Setkání dospělých a odborníků, málokdy za účasti dítěte 	<ul style="list-style-type: none"> • Setkání vždy za účasti dítěte
<ul style="list-style-type: none"> • Formální jednání 	<ul style="list-style-type: none"> • Hravá atmosféra, hraje hudba, účastníci jsou v pohybu
<ul style="list-style-type: none"> • Rozdíly v průběhu oproti IPK 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozdíly v průběhu oproti PK
<ul style="list-style-type: none"> • Příprava účastníků mnohdy neprobíhá 	<ul style="list-style-type: none"> • Příprava účastníků probíhá vždy
<ul style="list-style-type: none"> • Podpora dítěte – mnohdy opomíjená 	<ul style="list-style-type: none"> • Podpora dítěte – vždy zajišťuje průvodce
<ul style="list-style-type: none"> • Prostor pro řešení minulosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Prostor pro řešení přítomnosti a budoucnosti
<ul style="list-style-type: none"> • Setkání zaměřené na výstupy 	<ul style="list-style-type: none"> • Setkání zaměřené na proces řešení

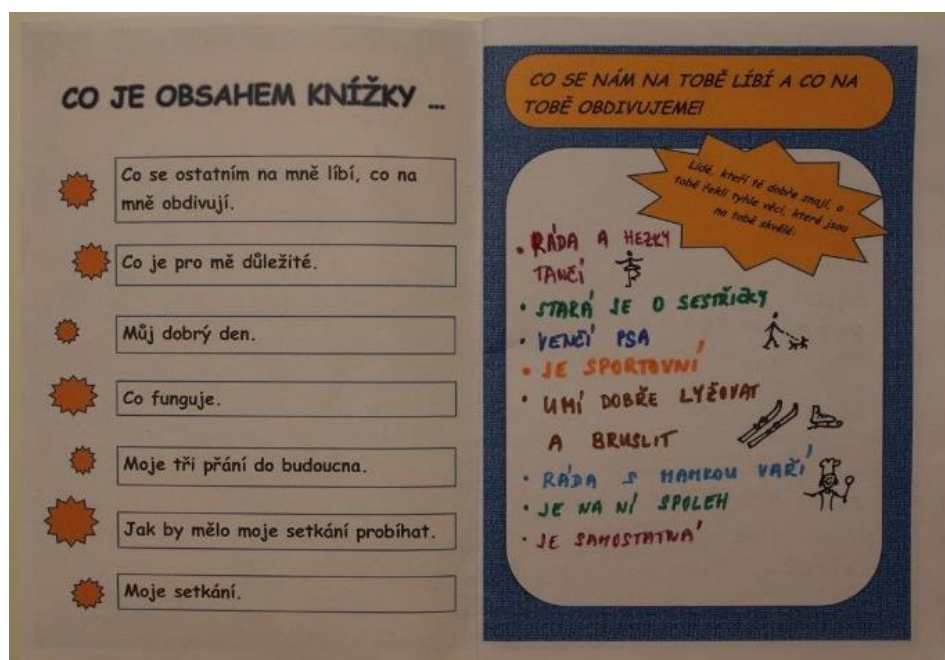
Zdroj: LATUS pro rodinu, o.p.s., 2015

Účelem společného setkání je nalezení řešení konkrétní situace, na kterém se podílejí všichni účastníci včetně dítěte. Případová konference je připravena tak, aby byla pro dítě co nejpříjemnější a aby se během ní cítilo bezpečně. Dítě by mělo mít možnost zvolit si místo konání, pozvat blízké lidi, vybrat si občerstvení a hudbu. To vše přispívá k dobré atmosféře a pocitu jistoty.

1.3. Příprava účastníků a dítěte na IPK

Před společným setkáním pracovník – organizátor připravuje všechny účastníky. Speciální přípravu věnuje dítěti, kterému podrobně vysvětlí, co se bude dít. Komunikaci s dítětem je třeba vždy přizpůsobit jeho věku a schopnostem. V rámci přípravy lze využít různé nástroje, pomůcky a hry (hračky, výtvarné a tvořivé pomůcky, barevné šablony). Mezi vhodné nástroje patří například interaktivní knížka **Moje setkání**¹⁷ která zábavnou formou pomůže zmapovat přání a názory dítěte. Knižka patří výhradně dítěti a ono samo se na setkání rozhoduje o tom, co z ní chce s ostatními sdílet.

¹⁷ Šablona interaktivní knížky Moje setkání ke stažení zde: <http://www.amalthea.cz/pripadove-konference/>

Obrázek č.1: Ukázka brožury - Moje setkání

Zdroj: Lumos

Díky takové přípravě si dítě může ujasnit, co vše chce na setkání sdělit a co vše chce zjistit. Do přípravy a samotné konference může být zapojeno každé dítě, včetně dětí s různou mírou podpory.

Dítě se může vyjádřit k tomu, co ho zajímá, kdo je pro něho důležitý, co rádo dělá, jak může trávit svůj volný čas, s kým by si přálo aktivity realizovat.

Obrázek č.2: Ukázka komiksu pro seznámení dítěte s Interaktivní případovou konferencí

Zdroj: IQ Roma servis, z.s., Denisa Sedláčková, www.akademie-diversitas.cz

1.4. Průběh setkání

Setkání probíhá interaktivní formou, všichni účastníci se zapojují a zapisují témata a názory například barevnými fixami na velké papíry nalepené na zdi. Po zmapování situace jsou jednotlivá témata rozpracována a všichni společně hledají řešení. Dítě může určit priority, v jakém pořadí budou témata řešena. Zpravidla se jedná o klíčový moment celého setkání, kdy mají dospělí účastníci možnost vnímat důležitost řešených témat z dětské perspektivy. Během tohoto procesu dochází k zásadní změně celého přístupu, kdy se účastníci věnují tématu, které samo dítě považuje za nejpálčivější ve svém životě, a dávají tak najevo respekt k přání dítěte.

Na společném setkání jsou naplánované konkrétní kroky, které vedou ke změně v životě dítěte a vyřešení daného problému. Dítě může do procesu vstupovat a ovlivňovat ho. Jedná se o živý proces, kde jsou aktivizováni všichni účastníci. Způsob jednání musí být vždy pro dítě srozumitelný, aby pochopilo, co se děje a jak se bude situace řešit. Výstupem ze společného setkání jsou podklady pro Individuální plán ochrany dítěte (IPOD)¹⁸. Po případové konferenci pošle facilitátor všem účastníkům zápis ze setkání s plánem, který byl společně vytvořen. Plán se skládá z jednotlivých úkolů, které je třeba udělat, s určením osob, které jsou za jednotlivé body zodpovědné, a s časovým určením, kdy je jednotlivé kroky třeba realizovat. Každý, kdo se zavázal k určitému úkolu, ho v dohodnutý čas splní. Tak lze nejlépe společně přispět ke zlepšení situace a větší spokojenosti dítěte.

V čem je společné setkání s dítětem jedinečné?

- Dítě je podporováno ve vyjádření názoru a přání.
- Aktéři dítěti naslouchají.
- Názor dítěte je respektován.
- Dítě je zapojeno do hledání řešení.
- Vychází se z věcí, které se daří.
- Dítě získá dobrou zkušenost, že na řešení svých problémů není samo.

1.5. Rozhovor s Magdou

T: Proč se konalo tvoje setkání a s čím si tam šla ty?

M: „Je mi 14 let a moje problémy začaly, když mi bylo asi 12. Setkání se konalo kvůli mojí docházce do školy. Vlastně jsem trpěla panickou úzkostnou poruchou a nedokázala jsem dojít sama až do školy, takže se tato interaktivní případová konference konala, abychom přišli na to, jak mi pomoci a zařídit, abych dokázala zase chodit do školy.“

T: Kdo tě na setkání připravil a jak příprava vypadala?

M: „Na setkání mě připravila pracovnice neziskové organizace IQ Roma servis. Několikrát jsem se setkala s pracovníci, která mě na setkání připravovala. Dala mi knížečku Moje setkání, do které jsme psala různé věci. Psala jsem tam moje tři cíle do budoucna, psala jsem tam některé věci, kterých se bojím, a věci, které se mi daří. Připravovala jsem si společně

¹⁸ <http://www.pravonadetstvi.cz/aktuality/vyhodnocovani-a-ipod-zakladni-nastroje-socialni-prace-s-ohrozenymi-detmi-a-rodinami.html>

s pracovníci témata, o kterých bych na setkání chtěla mluvit. Tím jsem byla víc připravená a měla jsem potom na setkání menší trému. Během přípravy jsme probíraly i pravidla, které tam byla, a i ta, které jsem tam chtěla já. Aby se pak nikdo nehádal a nepřerušoval, takže jsme vlastně probíraly taková pravidla, aby se tam každý cítil příjemně. Většina těch pravidel už tam byla a já jsem se všemi souhlasila, a navíc jsem tam nějaká dodala, aby se nikdo necítil nijak utlačován.“

T: Koho jsi si pozvala a jak to probíhalo?

M: „Pozvala jsem moji sestru, taťku, mamku, mého kurátora. Potom jsem pozvala moji třídní učitelku i moji ředitelku i lidi z centra, kde jsem měla náhradní výukový program, když jsem nezvládala chodit do školy. Potom samozřejmě pracovníci z neziskové organizace. Samotné setkání pak probíhalo tak, že jsme byli na úradě a na stěně byly nalepené papíry, kam se měly psát poznámky k jednotlivým tématům. Začali jsme tím, že jsme se všichni představili, a potom se pustila hudba, kterou jsem vybrala já se sestrou. Během hudby jsme měli každý ke každému tématu něco napsat. Pak jsme se všichni posadili a dostali papírky s barevnými puntíky a ty jsme měli lepit k tématu, které je podle nás nejdůležitější. Téma, které dostalo nejvíce hlasů, se poté probíralo jako první.“

T: Pro jaké děti si myslíš, že je takové setkání?

M: „Já za sebe bych asi řekla, že toto setkání je pro každého v jakémkoli věku, protože každé dítě se dokáže nějak vyjádřit k problému a každé dítě má určitě nějaký svůj vnitřní problém, se kterým musí celý život bojovat.“

T: Jaké to pro tebe bylo?

M: „Mně se ten postup líbil. Byla jsem ráda za to, že jsme si tam mohli otevřeně promluvit a že vlastně díky jednomu jedinému tématu jsme zvládli probrat spoustu dalších věcí, které původně ani nebyly zmíněné. Určitě to má cenu. Třeba se ne vždy na té konferenci najde řešení, ale řekne se tam hodně věcí, které by tomu dítěti mohly nějak pomoci.“

T: Co bylo těžké a náročné během setkání?

M: „Já jsem se na začátku třeba hrozně bála, že se tam budou lidi hádat a že se budu bát něco říct, ale nakonec to bylo právě naopak. Právě tam bylo hodně času na to, abych se mohla vyjádřit a myslím si, že jsme tam každému dali prostor.“

T: Co se dělo po setkání?

M: „Po setkání to bylo napůl takové klidné a neklidné.. Z máminy strany to byla taková tichá domácnost kvůli některým věcem, které tam zazněly upřímně ode mě a od mojí sestry, takže od mámy to bylo takový napjatý, ale jinak ostatní jsme byli v pohodě. No a po čase se to všechno nějak uklidnilo.“

T: Co bys vzkázala ostatním dětem?

M: „Dítě se na konferenci nemá bát říct svůj názor a to, co si myslí. Když se bude něco dívat, když se nebude cítit příjemně, tak tam budou lidé, kteří mu vždycky pomohou. A mělo by si uvědomit, že okolo něj jsou lidé, kteří mu jsou ochotní vždycky za jakékoli situace pomoci.“

T: Co bys vzkázala dospělým a odborníkům?

M: „Určitě je nezbytné, aby dospělí dětem naslouchali a aby si všímali každého malého detailu, protože spousta lidí a dětí se třeba snaží zakrývat nějaký problém nebo nějakou potíž a mnohdy si toho nikdo nevšimne a přijde se na to až moc pozdě. Takže určitě naslouchat dětem a všímat si každého detailu.“

1.6. Závěr

Při zapojování dítěte je nezbytné, aby mělo vždy dostatek informací o možnostech řešení. Musí ale rozumět i tomu, proč v některých případech třeba nebude možné přistoupit k jeho návrhům či přáním. Je však důležité znát jeho pohled na svět, přání a názor a při řešení situace je zohledňovat. Participace není o tom dát dětem neomezené možnosti v rozhodování o sobě samých, ale když děti dostanou jasný prostor pro spoluúčast, dokáží často přijít s řešením, které by dospělé nenapadlo.

Reference

PRECLÍKOVÁ, Júlia. KOCOURKOVÁ, Jana. *Metodická příručka k nástrojům pro zjišťování názoru dítěte a k případovým konferencím zaměřeným na dítě*. [online]. LATUS pro rodinu, 2015. [cit. 20.9.2018]. Dostupné z: <http://www.latusprorodinu.cz/news/metodicky-manual-spolecne-setkani-a-komunikacni-bedna/>

Manuál k případovým konferencím. [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011. [cit. 20.9.2018]. ISBN 978-80-7421-038-9 Dostupné z : <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13087/manual.pdf>

Metodická příručka projektu O dětech s dětmi. Dobrá praxe při zapojování dětí do rozhodovacího procesu. [online]. Brno: RATOLEST BRNO, z. s., 2016. [cit. 20.9.2018]. Zpracoval tým Sociálně aktivizačního programu. Dostupné z: http://www.ratolest.cz/wp-content/uploads/metodika_o_detech_sdetmi.pdf

HART, Roger. *Children's Participation – from Tokenism to Citizenship*, UNICEF, 1992.

Reflexe pozitiv a rizik případových konferencí v rámci výkonu sociální práce na obcích po dvou letech zkušeností

Reflection the Positives and the Risks of Case Conferences in the So-called Social Work of Municipalities after Two Years of Experiences

Radka Janebová¹⁹, Martina Smudková²⁰, Zuzana Machová²¹, Jana Fiedlerová²²

Abstrakt

Cílem příspěvku je reflektovat zkušenosti s pořádáním případových konferencí v rámci sociální práce na obcích. Budou popsána jak pozitiva, tak rizika, která byla zaznamenána v průběhu dvou let zkušeností ze strany Královéhradeckého kraje jako realizátora individuálního projektu OPZ Rozvoj dostupnosti a kvality sociálních služeb v Královéhradeckém kraji V (reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_007/0001784).

Klíčová slova: Sociální práce. Obce. Případová konference. Pozitiva. Rizika.

Abstract

The aim of the paper is to reflect the experiences with organization of case conferences in the framework of social work of municipalities. There will be described both the positives and the risks that have been observed during two years of experience from the view of Regional Authority of the Hradec Králové Region as the realizer of the individual OPZ project Development of the accessibility and quality of social services in the Hradec Králové Region V (CZ.03.2.63 / 0.0 / 0.0 / 15_007 / 0001784).

Keywords: Social Work. Municipalities. Case Conference. Positives. Risks.

1. Úvod

Před dvěma lety byl na Hradeckých dnech sociální práce prezentován příspěvek s názvem *Možnosti a limity případových konferencí v sociální práci na obcích* (Janebová, 2017), jehož cílem bylo představit možnosti využití metody případové konference v rámci agendy sociální práce na obcích. Článek vymezoval metodu případové konference, agendu sociální práce na obcích, jejich vzájemné metodické prolínání, možný význam při práci s člověkem v jeho přirozeném sociálním prostředí, a poté se věnoval reflexi možností a limitů využití případových konferencí v této konkrétní agendě. Byl sepsán jako úvodní souhrn informací k projektu OPZ Rozvoj dostupnosti a kvality sociálních služeb v Královéhradeckém kraji V (reg. číslo CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_007/0001784), v jehož rámci měly být realizovány případové konference v sociální práci na obcích. Vzhledem k tomu, že vymezení klíčových pojmů a zákonného vymezení již bylo zpracováno v prvním textu, nebudeme tyto informace opakovat, a případné zájemkyně a zájemce odkazujeme na původní článek se všemi jeho odkazy na odborné zdroje. Cílem tohoto návazného textu je reflektovat přes dva roky zkušeností s realizací případových konferencí v rámci sociální práce na obcích v Královéhradeckém kraji. Konkrétně se budeme věnovat přínosům a rizikům, které jsme identifikovaly, a v souvislosti s riziky uvedeme doporučení pro případné začátečníky v realizaci případových konferencí na obcích (dále PK).

¹⁹ Ústav sociální práce, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové; e-mailová adresa: radka.janebova@uhk.cz; Tel.: +042-049-333-1544

²⁰ Odbor sociálních věcí/ oddělení sociální práce, prevence a registrace sociálních služeb, Krajský úřad Královéhradeckého kraje; e-mailová adresa: m-smudkova@kr-kralovehradecky.cz; Tel.: +042-049-581-7345

²¹ Odbor sociálních věcí/ oddělení sociální práce, prevence a registrace sociálních služeb, Krajský úřad Královéhradeckého kraje; e-mailová adresa: z-machova@kr-kralovehradecky.cz; Tel.: +042-049-581-7571

²² Odbor sociálních věcí/ oddělení sociální práce, prevence a registrace sociálních služeb, Krajský úřad Královéhradeckého kraje; e-mailová adresa: jana.fiedlerova@postl.cz

Reflexe je činěna na základě patnácti realizovaných PK od srpna 2016 do května 2018 ze strany moderátorky PK a sociálních pracovníc Odboru sociálních věcí (oddělení sociální práce, prevence a registrace sociálních služeb) Krajského úřadu Královéhradeckého kraje, které se jednotlivě prostrídaly na většině PK realizovaných v sedmi obcích II. a III. typu v rámci kraje (Hradec Králové, Náchod, Vamberk, Jaroměř, Smiřice, Týniště, Třebechovice).

Cíle PK byly orientovány na (1) popis a vyhodnocení situace, potřeb a přání klientů například v oblastech jako bydlení, zadlužení, materiální situace, specifického přístupu, rizik a ohrožení zdraví a života, zajištění kontaktu s rodinou, do něhož jsme se snažili aktivně zapojovat i klienty, (2) na pojmenování možností řešení, (3) na volbu možnosti, která nejlépe odpovídá potřebám a přáním klienta a (4) na tvorbu plánu řešení nepříznivé situace. Nejčastějším tématem PK byla otázka bydlení či budoucího pobytu klienta, což logicky odráží neřešenost sociálního bydlení ze strany státu i samosprávy. Klienty byly ponejvíce osoby s duševním onemocněním, mentálním postižením a demencemi, v řadě případů se jednalo o kombinace těchto handicapů (několik z osob mělo i závažné tělesné postižení). Klienti byli do PK zapojováni, a pokud přítomni nebyli, bylo to z důvodu hospitalizace nebo jejich výslovného přání se PK neúčastnit a nechat se zastupovat jinou osobou.

2. Pozitiva PK v rámci sociální práce na obcích

V příspěvku z roku 2017 (Janebová, 2017) byla z teorie a zkušeností pořádání PK v oblasti sociálně právní ochrany dětí identifikována následující pozitiva svolání PK: maximalizace zapojení klienta; hledání zdrojů v přirozených sítích klienta; kvalitnější posouzení nepříznivé sociální situace včetně vymezení rizik a jejich závažnosti; rozložení odpovědnosti za rozhodování; podpora při práci s nejistotou při rozhodování; „krytá záda“ klíčové pracovníce v případě negativního vývoje událostí; podložené rozhodnutí návrhu k soudu; společná či sdílená kontrola plnění úkolů a společná evaluace; zlepšení schopnosti vzájemně komunikovat a kooperovat s dalšími subjekty podpory a lepší využití zdrojů vedoucí k finanční a časové úspoře z dlouhodobého hlediska.

Pozitiva PK, která jsme reflektovaly po skončení projektu, částečně kopírují výše uvedené výhody. Také PK na obcích zajišťují participaci klientů, kteří získávají prostor říci jejich přání; umožňují zapojení všech relevantních osob či organizací, které mohou přispět jako zdroje při řešení sociálních problémů; vedou ke komplexnějšímu posouzení nepříznivé sociální situace ze strany všech participantů a rozložení vzájemné odpovědnosti; umožňují shrnutí dosavadní práce a komplexní vyhodnocení řešené situace. Vedle toho chceme vyzdvihnout pozitiva, která nejsou v odborné literatuře k metodice PK až tak explicitně diskutována.

Jedním z nich byla potenciální **identifikace nových subjektů**, které mohou být zapojeny do řešení situace. Na jedné z PK bylo týmu účastníkem například doporučeno zdravotnické zařízení, které se specializuje na diagnostické pobyty lidí, u nichž dochází k problémům s medikací, aby byla nastavena vhodnějším způsobem. Vzhledem k tomu, že u daného klienta se životní situace zhoršila právě po změně medikace, jevílo se její prošetření jako podstatný námět. Komplexní popis situace ze strany všech zúčastněných může přinést informace o formálních či neformálních zdrojích pomoci, které původně nebyly case manažerovi známy. Může se jednat jak o neformální, tak formální síť pomoci.

Dalším pozitivem PK je jejich **edukační stránka**. Zejména na straně klientů, jejich blízkých, představitelů samosprávy či jiných profesí lze někdy narazit na neinformovanost o podstatě problému klienta, o jeho limitech, o možnostech a potenciálu klienta či o službách a jejich činnostech. Například jeden z pomáhajících subjektů si před PK stěžoval na nespolečenskou spolupráci sociálních pracovníc obce a díky PK zjistil, že se nejednalo o neochotu, ale o

zákonnou povinnost důvěrnosti informací. Díky PK došlo k ošetření pravidel předávání informací formou plné moci a vyjasnění pravidel další spolupráce.

Ze strany některých subjektů, které se cítily bezradné v péči o klienta, se objevovaly mylné představy o fungování sociálních služeb. Na straně rodin a blízkých osob bylo možno zaznamenat na jedné straně nižší povědomí o užívaných technikách a potenciálu terénních služeb ke změně (např. v práci s lidmi s autismem), a na druhé straně bylo zřetelné vysoké očekávání nepřetržitého dohledu od pobytových služeb. V důsledku této neznalosti měly rodiny snahu přesunout své blízké do pobytových služeb. Edukace v oblasti činností a možností terénních služeb umožňovala zvolit a naplánovat řešení, která ulevila rodinám a zároveň odpovídala potřebám klientů zůstat v přirozeném prostředí.

Mylné představy o fungování sociálních služeb se objevily i na straně některých poskytovatelů, kteří podceňovali vlastní možnosti při práci s klienty, a naopak přeceňovali možnosti jiných poskytovatelů. Zejména v případech, kdy byl klient náročný na péči, na základě čehož ho daná služba chtěla přesunout do jiné – podle ní vhodnější služby – se ukázala tato vzájemná neznalost (byly snahy přesunout klienty z přirozeného prostředí do DOZP, přestože tito klienti svou nepříznivou sociální situací do DOZP nespádali). Tyto případy zároveň odhalovaly u některých služeb neznalost vlastních možností, jak pracovat s náročnějšími klienty. Například na jedné z PK se stávající poskytovatel služby dozvěděl, jak pracují s těmito klienty stejné typy služeb, do kterých chtěl původně klienta přesunout. Protože jednou z příčin obtížného zvládnutí klienta byl také personální podstav, dozvěděl se možnosti, jak finančně zajistit navýšení personálu.

Specifickou skupinou, u níž mohla proběhnout edukace, byli lékaři, u nichž byla zjevná neinformovanost o cílech a možnostech sociální práce či sociálních služeb. Bohužel bylo spíše výjimkou, že lékaři osobně dorazili na PK (stalo se tak ve čtyřech případech), a pokud se tak stalo, měli od sociální práce nereálná očekávání spojená se zajištěním absolutního bezpečí klienta. V rámci PK pak mohli být seznámeni se zákonnými limity sociální práce, s nutností balancovat mezi bezpečím a ochranou práv klientů. Pokud jim byly tyto limity vysvětleny od nadřízených orgánů sociálních pracovníků, se kterými spolupracovali, a které nezřídka kritizovali, zrealizovalo to jejich požadavky. Cílem spolupráce se pak mohlo stát snížení rizik na přiměřenou úroveň namísto lékařů původně očekávané eliminace rizik.

Při znalosti možností a limitů sociální práce mohou **přizvaní experti** z jiných profesí sloužit jako výborný zdroj pro posouzení situace klientů. K přizvaným psychologům a psychiatrům například směřovaly otázky po příčinách problematického chování klienta, které mohly ozřejmit, že za klientovým chováním není záměr, ale je jen projevem jeho handicapu. Na praktické rovině pak vedly v rámci PK k hledání strategií, jak se s náročným chováním klienta vyrovnat. V některých případech může naopak stanovisko experta ukázat, že chování klienta je změnitelné, a prakticky pak lze hledat metody zaměřené na dosažení takové změny. PK je užitečnou platformou, kde mohou účastníci PK směřovat na experty své konkrétní dotazy objevující se s nově získanými informacemi. Například, jak lze predikovat další rozvoj potřeb klienta v závislosti na změně zdravotního stavu, jak funguje daná medikace na jeho poruchu, jaké je konkrétní ohrožení života či zdraví vyplývající z handicapu klienta v různých prostředích apod.

PK je také prostředkem **zvyšujícím reflexivitu** sociálních pracovníků. Tím, že je třeba před samotným svoláním PK naformulovat její cíl, vede to ke strukturovanějšímu přemýšlení o situaci klienta. V tomto přemýšlení o nastavení cíle byla nápomocna nejen moderátorka, ale v našem projektu také pracovnice Krajského úřadu, které svolávání PK koordinovaly. Následná tvorba plánu navazující na cíle PK může být využita jako plán pomáhající intervence ze strany sociálních pracovníků obce či individuální plán v případě sociálních služeb.

Pro samotné sociální pracovnice na obcích mohly mít PK ještě dvojitý význam. Přestože negarantují výsledek, že situace klienta se vyřeší ke spokojenosti všech, tak díky nim pracovnice naplnily svou **odpovědnost za kvalitu procesu pomoci**. Jinak řečeno – tím, že svolaly PK s relevantními participanty situace, kteří hledali společně možnosti pomoci, a společně zvolily nejvhodnější varianty, naplnily svou profesní odpovědnost za kvalitu procesu pomoci zahrnující uvážlivé posouzení situace a reflektovanou volbu řešení. Byť je PK časově náročný proces, může v tomto směru sloužit i jako **nástroj prevence vyhoření**. I pokud situace špatně dopadne, tak sociální pracovník ví, že udělal pro vyřešení situace vše reálné. Kromě toho, že PK umožňuje rozložení odpovědnosti za posouzení nepříznivé sociální situace, tak jejím výstupem je rozložená odpovědnost i za její řešení. Pokud jsou úkoly jasně definovány, určena odpovědná osoba za jejich plnění, termín naplnění a vyhodnocení, může taková koordinovaná práce snižovat stres všech zúčastněných.

Pozitiva realizovaných PK nebyla zatím zjišťována od dalších participantů, takže je pravděpodobné, že jejich výčet bude rozsáhlejší.

3. Doporučení vyplývající z reflektovaných rizik PK v rámci sociální práce na obcích

Při realizaci PK jsme se setkaly také s řadou rizik. Níže budeme nejen popisovat rizika, ale budeme formulovat i doporučení, jak při organizaci PK předcházet identifikovaným rizikům.

Zajistit externího nestranného moderátora

Vzhledem k tomu, že na některých PK se dostávaly do kolize přání klienta se subjekty podpory, nebo docházelo k odlišnému očekávání mezi subjekty pomoci, jeví se požadavek na nestrannost moderátora jako klíčový. Takovou nestrannost mohou garantovat právě externí moderátoři, kteří nemají k celé situaci žádný profesní (a samozřejmě ani osobní) vztah. V našem případě se osvědčilo nastavení, kdy iniciátorem PK (tím, kdo přijde s myšlenkou konání PK) byl zpravidla sociální pracovník obce (ale v některých případech iniciovaly PK návazné sociální služby), který oslovil příslušnou pracovníci Krajského úřadu se žádostí o svolání PK. Ta posoudila indikovanost situace ke svolání PK, a pokud vyhodnotila, že vhodným řešením je PK, kontaktovala moderátorku, aby začala s iniciátorem a svolavatelem (ten, kdo nese odpovědnost za celý proces svolání PK – v našem případě tedy sociální pracovník obce) dojednávat cíle PK. Vzhledem k inovativnosti nástroje, byl iniciátorem PK v některých případech sám Krajský úřad, který svolání PK ke konkrétní kauze nabídl dané sociální pracovníci.

Úkolem moderátorky je zjistit od iniciátora a svolavatele všechny podstatné informace, aby bylo možno společně formulovat cíl a kroky PK, dojednat relevantní účastníky, vhodný termín konání PK a další praktické náležitosti (např. délku, rozsazení, přípravu a motivaci některých účastníků, občerstvení, flipchart, zapisovatele a formu doručení zápisu apod.). Nestrannost může být i v případě externích moderátorů ohrožena tím, že získává informace jen z jednoho zdroje, který může být zaujatý. Jeho profesní rolí je tedy sebereflektovat vlastní ovlivnitelnost a filtrovat některé informace. Schopnost moderovat nestranně mohou ovlivnit například vlastní předpoklady ohledně zajištění bezpečí klientů, či naopak ohledně nepřijatelnosti jakýchkoliv omezení klienta, stereotypy a předsudky vůči některým profesím či pozicím, nebo sympatie či antipatie ke konkrétním participantům. V této souvislosti není marná možnost supervize pro moderátora.

Pozvat správné účastníky

Nesprávná skladba účastníků je stejným rizikem jako v případě PK v oblasti sociálně právní ochrany dětí. Základním pochybením je nezajištění participace klienta (tomuto riziku bude věnována pozornost níže), ale rizikem může být i nepřítomnost dalších osob, ať se jedná o experty ze sociální práce či jiných profesí, nebo o rodinu a blízké. Někdy je příčinou absence klíčového participanta jeho odmítnutí účastnit se PK, ale může se stát, že na něj svolavatel zapomene, nebo o něm neví. Proto je velmi důležité, aby svolavatel již před svoláním PK zjistil všechny potenciální zdroje informací a pomoci v situaci klienta a motivoval je k účasti na PK. Pokud participant přes motivaci nemůže z vážných důvodů dorazit, je vhodné od něj zjistit jeho pohled na situaci (v případě expertů například formou písemné zprávy) a případné možnosti podpory. Písemná zpráva či jinak prezentované stanovisko odborníka by se v takovém případě měly vztahovat k jasně formulovaným otázkám k situaci klienta. Tyto otázky by měl explicitně formulovat svolavatel PK v souladu s jejími cíli. Ale i v tomto se skrývá riziko, že stanovisko lékaře může být účastníky chápáno jako nezpochybnitelný fakt, nebo je vykládáno různými způsoby. Například na jedné z PK byly sice prezentovány dokonce dvě psychiatrické zprávy, ale nebylo z nich jasné, co lékaři vlastně od sociálních služeb očekávají, nebylo možno diskutovat, zda jsou jejich očekávání vzhledem k poslání a možnostem služeb reálná, nebylo možno zjistit, jak by mohly terapeutické postupy a odborná lékařská péče ve spojení se službami fungovat, v čem by se mohly doplňovat, nebyl prostor pro diskusi, co by se mohlo společně vyzkoušet, zda či jak terapeutickou podporu (ve smyslu např. ambulantní psychiatrické péče upravit apod.). V důsledku nebylo možno vytvořit realistický plán s jasně definovanými úkoly a odpovědnostmi. Absence klíčových expertů také neumožňuje naplnit edukační funkci PK.

Při plánování PK je také užitečné stanovit předem klíčové aktéry, za jejichž neúčasti nemá smysl PK realizovat. Například na jednu z PK nedorazil ani klient (ten byl hospitalizován), ale ani jeho bratr (byť přislíbil účast), který se o něj staral, ani jejich dědeček, který byl jejich důležitou oporou. PK se sice konala, ale v podstatě bez participace klíčových osob vytvořila pouze návrh plánu, u něhož byla velmi nejistá podpora ze strany klienta a rodiny. Je otázkou, zda v takovém případě není vhodnější PK přesunout na jiný termín a podpořit motivaci klíčových aktérů k účasti. V případě, že některá informace od zásadního experta chybí, může tým PK dojít k závěru, že je tyto podstatné informace třeba ještě zjistit. Sice to může pozdržet řešení situace, ale stále se jedná o lepší řešení, než rozhodovat a plánovat na základě nejasných či žádných informací.

Diskutabilní je zvaní nezávislých expertů, kteří s klientem přímo nepracují, a otázka, jak moc mají být předem seznamováni s detaily klientovy situace. V SPOD se takové PK označují přímo jako expertní PK a jsou běžně svolávány, pokud je třeba k vyhodnocení a řešení situace specifická odbornost (např. k vyhodnocení rizikovosti sekty rodičů je přizván odborník na sekty). Také v našem projektu se nezávislí experti osvědčili. Například na jednu z PK byli přizváni experti z jiných zařízení stejného typu služby na žádost poskytovatele, který chtěl poznat jejich způsob práce s klienty. Na druhou stranu existuje v případě těchto nezávislých expertů riziko, že v případě, kdy dostanou možnost seznámit se s případem, převezmou stanovisko toho, kdo je s případem seznamoval, či kdo psal dokumentaci. Opačným rizikem je, že zaujmou výhradně kritickou roli, a pak nebudou akceptováni tím, kdo poskytuje klientovi služby.

Projekt přinesl také klíčové zjištění, že PK nemají smysl bez přítomnosti subjektu, který zná nabídku služeb v lokalitě, má přesnou představu, jaké je poslání těchto služeb z hlediska nepříznivých sociálních situací a může ovlivňovat nastavení služeb v lokalitě. V našem případě se osvědčila účast pracovníků Krajského úřadu, které fungovaly jako edukátorky služeb a zároveň jako zprostředkovatelky mezi poskytovateli a plánováním služeb z krajské

úrovně. Když tyto osoby na prvních PK nebyly přítomny, stávalo se, že výstupem PK byl „pat“. Latentním cílem PK bylo na straně některých subjektů „KAM S NÍM?“ (zcela v souladu s Nerudovskou otázkou předjímající odpověď, že není kam) či méně diplomaticky zbavit se klienta, ale protože nebylo kam, nevznikl z PK žádný konkrétní výstup. Přítomnost nadřízeného orgánu fungovala v jeho edukační roli v několika směrech. Za prvé zazněla jasná zpětná vazba, zda klientovu nepříznivou situaci může služba řešit, či nikoliv, z čehož vyplynulo, zda je třeba změnit způsob poskytování služby, nebo hledat jiné možnosti. Za druhé měly zástupkyně kraje dobrý přehled o službách a kapacitě služeb, které byly zvažovány jako další možnosti řešení. Na jednáních, kde byli přítomni zástupci samosprávy, se osvědčila zpětná vazba z kraje, jak může komunitní plánování obce přispět k řešení situace klientů (zejména prostřednictvím sociálního bydlení a sociálních služeb). Některé podněty z PK byly přenášeny na krajskou úroveň řešení (např. navýšení personální kapacity služeb). Za podmínky, že je účast nadřízeného orgánu pojata podpůrně více než kontrolně, jeví se nepostradatelným participantem PK v rámci sociální práce na obcích. V tomto doporučení je podstatný rozdíl oproti PK v oblasti sociálně právní ochrany dětí, kde otázka „KAM S NÍM?“ díky funkčně nastavenému systému ochrany téměř neexistuje (vždy je KAM, ať se jedná o přirozené prostředí klienta, nebo institucionální zařízení), takže „paty“ v takové míře nevznikají.

Opačným problémem je vysoký počet účastníků PK, kteří nemají na PK jasně definovanou roli. Na straně rodiny se mohou dostavit osoby, které nemají v péči o klienta klíčovou roli, na straně služeb může dojít k tomu, že jedno zařízení se dostaví v několika lidech, kteří prosazují stejné stanovisko, takže na PK může vzniknout mocenská asymetrie ve prospěch jednoho názoru. U každého pozvaného účastníka je tedy důležité vyjasnit jeho roli v PK. Pokud k tomu nedojde, důsledky nejsou pouze v rovině mocenské asymetrie, ale i v komplikovanějším moderování, v zúžení časového prostoru pro klíčové účastníky a v delším trvání PK bez výsledného efektu.

Formulovat dobře cíl PK

Potřeba dobře definovaného cíle byla zmíněna již několikrát. Cíl je třeba stanovit tak, aby mu všichni účastníci rozuměli, aby s ním souhlasili a aby byl realistický. Většinou cíl dojednávají iniciátor, svolavatel a moderátor, ale měli by s ním být seznámeni i všichni ostatní participanté, aby mohli případně s předstihem psát své návrhy na jeho doformulování. Pokud cíl nekoresponduje s očekáváním účastníků, má PK jen malou šanci na úspěch. Například na jedné z PK od ní svolavatel očekával plán, jak konkrétní zařízení převezme péči o klienta, zatímco dané zařízení ji chápalo jako vyhodnocení, zda je klient cílovou skupinou služby.

Pokud přes přislíbenou účast nedorazí klient či jiný klíčový subjekt, a tým se rozhodne přesto realizovat PK, je třeba v úvodu zvážit nutnost preformulování cíle.

Nepodcenit přípravu klientů na PK

PK je pro svolavatele na přípravu značně časově náročná, takže může dojít k tomu, že sice věnuje pozornost praktickým náležitostem PK, ale podcení motivaci účastníků – zejména klientů a jejich blízkých. Ti pak nemusí na PK vůbec dorazit, protože například nerozumí smyslu, který to pro ně má, nebo se bojí, co je tam čeká. Jindy sice dorazí, ale mohou mít od PK nereálná očekávání, že se vyřeší vše a hned. Proto je třeba věnovat pozornost rozhovoru s klientem a jeho blízkými, v jehož rámci jsou nejen vysvětleny možné přínosy PK, ale také její limity. Pokud se tak nestane, stává se moderování PK velmi náročné. V našem projektu nám v rámci přípravy klientů pomáhaly povinné formuláře, v nichž klienti měli podepisovat

souhlas s konáním PK a zpracováním informací. Tím, jak svolavatelé s klienty obsah těchto formulářů procházeli, tak vlastně klienty na PK připravovali.

Po zkušenosti s nečekaným odchodem klienta uprostřed PK, bylo u všech dalších PK s klienty předem dojednáváno, co má na PK následovat, pokud bude unaven, či bude chtít odejít (zda PK ukončit či pokračovat bez něj, a kdo ho v tom případě bude zastupovat a dodatečně informovat o návrzích týmu). Tato praxe se nám velmi osvědčila, protože řada klientů byla v takovém stavu, že nebyli schopni setrvat na PK do konce (zpravidla přes jednu a půl hodiny). Pokud byli domluveni s nějakou osobou, že bude případně zastupovat jeho zájmy i po odchodu, zvýšilo to šance na tvorbu plánu. Samozřejmě byla v těchto případech realizace plánu pozdržena nutností získat souhlas klienta k jednání zainteresovaných osob. Přípravu klienta nelze omezit pouze na období před konáním PK, ale i na začátku samotné PK musí být s klientem a všemi zúčastněnými diskutováno (nebo alespoň připomenuto), co se bude dít, pokud bude chtít klient odejít.

Přípravu na PK nelze vztahovat pouze ke klientovi. V průběhu projektu se stalo, že nebyl dobře připraven ani svolavatel. Přestože byla v projektu věnována značná pozornost přípravě svolavatele ze strany moderátorky i pracovníků kraje, kdy bylo vše plánováno prostřednictvím řady zejména telefonických a e-mailových konzultací, tak se přihodilo, že svolavatel před PK nezískal všechny potřebné informace nutné pro vyhodnocení situace. Například pro nedostatek informací ze strany lékaře nebylo možno provést seriózní vyhodnocení, jak je klientka ohrožena na zdraví a na životě, pokud by zůstala ve svém přirozeném prostředí. Z toho plyne, že součástí přípravy na PK mezi svolavatelem a moderátorem by mělo být i to, jaké informace je třeba mít ve vztahu k cílům zjištěny. Samozřejmě dobré přípravy by měla být zajištěná materiálně technická stránka PK a také znalost klíčových osob.

Zajistit optimální participaci klienta k identifikaci jeho potřeb a návrhů

V ideálním případě by měla být participace na PK spojená s účastí klientů a prostorem pro vyjádření vlastních přání a návrhů, které by měly být akceptovány (pokud zásadně neohrožují klienta či druhé osoby). Zajištění participace je problematictější v případě lidí, kteří mají potíže v komunikaci, porozumění a učení (osoby s demencí, s autismem, s duševním onemocněním, s mentálním postižením apod.). I pokud se podaří účast klienta na PK zajistit, nemusí jím na místě formulované přání reprezentovat jeho skutečné potřeby. Přesto je třeba se klientů ptát na jejich přání a ta by měla být brána při hledání vhodného řešení velmi vážně. Naopak by mělo být zdůvodňováno, pokud tato přání vážně brána nejsou. Pokud se nepodaří ze závažných důvodů zajistit účast klienta na PK (například kvůli hospitalizaci, nebo z důvodu strachu klienta), je třeba předem zjistit přání klienta a určit osobu, které klient důvěřuje a která bude zastupovat jeho zájmy. V našich PK byly takovými osobami příbuzní, kamarádka a sociální pracovníce obce či sociální služby. Moderátorka musí opakovaně pokládat otázku: „Co by nám řekl/a pan/í, pokud by zde byl/a?“.

Pokud se podaří zajistit účast klienta, ale tento klient má nějaké specifické komunikační potřeby, měl by na to být tým včetně moderátora připraven. Zpravidla získá moderátor instrukce, jak srozumitelně komunikovat, případně je určena osoba, která s komunikací pomáhá, která klienta zná, umí mu informace předat a stejně tak je od něj získat. Moderátor musí k této věci přistupovat citlivě, protože pokud bude až příliš zatěžovat klienta komunikací, může to být z hlediska dosažení cíle PK kontraproduktivní, zároveň by ale neměl klienta vylučovat z podílu na rozhodování o něm samotném. Pro případ nejistoty zde má moderátor vždy tým PK, který může požádat o pomoc. Například na jedné z PK věnovala moderátorka poměrně značný čas prostoru mentálně postiženému klientovi, aby řekl, kde by chtěl bydlet. Klient dokola opakoval, že tady (v DOZP) a doma. Ještě několikrát pak vstoupil nesouvisejícími výkřiky do jednání, až sama jeho matka požádala, zda by mohlo jednání

probíhat bez něj, protože on z něj už ničemu nerozumí a ji to ruší v soustředění. Tým tento návrh podpořil, takže další jednání probíhalo bez klienta (bylo domluveno, kdo ho seznámí s výstupem PK). Samozřejmě i tento postup může být rizikový, protože rodiče či jiné blízké osoby mohou mít někdy zájem vyloučit klienty z participace, a prezentovat vlastní potřeby jako prioritní před potřebami klienta (totéž se může stát u poskytovatele, sociální pracovníce či veřejného opatrovníka). Otázka zastupování klienta je vždy velmi sporná a nemůže se obejít bez individuálního posouzení možných skrytých zájmů zastupující osoby. Dobře složené zastoupení týmu PK může problémům se skrytými zájmy posuzujících osob předcházet.

Dodržovat čas a plánovanou strukturu procesu PK

V důsledku špatné připravenosti cíle, motivace klienta či dalších účastníků PK, vzniklých kolizí zájmů či vyššího počtu účastníků může dojít k problémům s dodržením procesu a času PK. Těmto problémům lze dobrou přípravou předcházet, ale nelze je zcela eliminovat, protože sociální realita není stoprocentně předvídatelná. Pokud k problémům s dodržením plánovaného procesu dojde, je na moderátorce, aby diskutovala se svolavatelem, jaký navrhuje postup. Lze samozřejmě vyzvat i ostatní účastníky, aby přednesli své návrhy o dalším postupu, ale klíčové slovo by měl mít svolavatel. Může si nechat od ostatních samozřejmě poradit. Ale je to on, kdo je v roli režiséra řídicího průběh představení limitovaného časem. Takže rozhodnutí, zda se nějaký bod vynechá, či naopak doplní, či představení skončí dříve, je na něm. V případě, že se nějaký podstatný bod nestíhá, může moderátor se souhlasem svolavatele požádat ostatní účastníky o souhlas s prodloužením konání PK o konkrétní dobu. V rámci projektu k takové situaci došlo třikrát a vždy to bylo velmi nepříjemné. V jednom případě byl poddimenzován čas PK (byl avizován omezený čas klíčových účastníků – zástupců samosprávy), v dalších dvou případech se PK dostala do „patu“, když poskytovatel zjistil, že klienta nelze přesunout do jiného zařízení, a odmítal v rámci PK všechny další návrhy na to, jak adaptovat prostředí na potřeby klienta, takže se nedařilo ukončit PK konkrétním plánem.

Jasně formulovat úkoly, odpovědné osoby, termíny splnění a mechanismus kontroly plnění úkolů

Výstupem jednání PK by měl být jasně formulovaný a ideálně odsouhlasený písemně zaznamenaný plán všech přítomných, kde jsou formulovány konkrétní splnitelné úkoly, osoby odpovědné za splnění těchto úkolů a termíny jejich splnění. Na začátku projektu jsme se domnívaly, že takovýto plán stačí. Předpokládaly jsme, že vzhledem k vysoké časové zátěži spojené s organizací PK nebudeme po svolavatelích vyžadovat, aby plánovali následné evaluační PK, kde by bylo vyhodnocováno plnění úkolů. Zkušenosti projektu ukázaly, že se jednalo o špatný předpoklad. Stávalo, že úkoly „vyšuměly“, protože je odpovědné osoby nesplnily. Bylo tomu tak zejména v případech, kdy svolavatel nebyl iniciátorem PK a nebyla věnována dostatečná pozornost otázce jeho motivace, nebo došlo ke změně nepříznivé sociální situace klienta a dohodnutý plán pozbyl relevance. Pro zdárné naplnění cílů PK je třeba nejen ověřit motivaci svolavatele, ale také stanovit mechanismus kontroly plnění úkolů. Taková kontrola nemusí nutně probíhat skrze svolání další PK, ale může být naplánována evaluační schůzka vybraných subjektů s case manažerem, nebo domluveno písemné informování účastníků PK ve stanoveném termínu (např. svolavatel e-mailem v domluveném termínu informuje všechny participanty o stavu plnění úkolů). Stejně tak může být na PK domluven postup, co bude následovat, pokud se tak nestane (například, kdo bude termín splnění úkolu hlídat a připomínat), či co se bude dít, pokud dojde ke změně nepříznivé

sociální situace a dohodnuté řešení bude ohroženo. Ukázalo se, že absence zpětné vazby je komplikující podmínkou úspěšnosti PK, protože pokud účastníci neměli k dispozici informace, jak se plán vyvíjí, získali z PK pocit zbytečně vynaloženého času. Naopak v případech, kde zpětná vazba o plnění úkolů byla poskytována, to většinu účastníků motivovalo k další týmové spolupráci, což se dělo i v případech, kdy původní plán nevyšel.

4. Závěr

K tomu, abychom vyhodnotili precizněji užitečnost PK v rámci agendy sociální práce na obcích, je třeba vyhodnotit zkušenosti všech participantů PK. Toto zatím limitované vyhodnocení ukazuje, že užitečnost může být poměrně vysoká v situacích, kdy není tématem PK zajištění bydlení. Přehlížení a bagatelizace problému sociálního bydlení ze strany obcí (spoluzaviněné politikou státu) činila některé situace téměř neřešitelné, protože na komerční bydlení klienti nedosáhli, sociálních bytů byl nedostatek a do pobytových sociálních služeb nespádali svou sociální situací. Zcela zřetelný byl také trend sociálních služeb odmítat klienty, kteří byli popisováni jako problémoví (skrze agresivitu, problémy s alkoholem), pod záminkou kontraindikace vstupu do jejich služby. Zde by měli hrát roli registrátoři a inspektoři, kteří by měli posoudit, zda tyto kontraindikace nejsou v rozporu se zákonem o sociálních službách. Zbystřit by měli také zadavatelé sociálních služeb, kteří formulují zakázku směrem ke službám tak, aby byla dostupnost služeb lidem v nepříznivé situaci zajištěna. Jako nejvíce užitečné se ukazovaly ty PK, kde byli přítomni komunální politici nebo vyšší úředníci, kteří mohou bezprostředně ovlivňovat zřizování či nastavení systémů lokálních služeb. Pokud přítomni nebyli, osvědčilo se alespoň do úkolů pro sociální pracovníce iniciovat schůzky s těmito klíčovými aktéry a lobbovat u nich za potřebné systémové změny. To ukazuje, že se případové konference nemusí omezovat pouze na adaptaci klientů na prostředí, nebo na snahy je do nějakého prostředí včlenit, ale mohou mít ambici fungovat s cílem změny samotného sociálního prostředí na úrovni mezosystémů (a možná i makrosystémů, byť takovou zkušenost prozatím nemáme).

Seznam citované literatury

JANEBOVÁ, Radka. Možnosti a limity případových konferencí v sociální práci na obcích. In POSPÍŠIL, D., SMUTKOVÁ, L. (eds.) *Podpora člověka v jeho přirozeném prostředí. Sborník vědeckých textů z mezinárodní vědecké konference XIII. Hradecké dny sociální práce konané 23. až 24. září 2016*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017, 87-94.

Přínosy tréninku mindfulness v nácviku kompetencí klientů v oboru sociální práce

Benefits of mindfulness training in the training of client competencies in the field of social work

Miroslav Kappl²³

Abstrakt

Cílem příspěvku je popsat možné přínosy tréninku mindfulness v práci s klienty v oblasti sociální práce. Referát shrnuje teoretické uchopení tréninku mindfulness z pohledu neurověd a popisuje aplikační možnosti v oboru sociální práce. Text příspěvku na podkladě realizovaného výzkumu ukazuje různé možnosti využití tréninku mindfulness při posilování klíčových kompetencí klientů, které jim umožňují realizovat potřebné změny v jejich životech.

Klíčová slova: Sociální práce. Trénink mindfulness. Meditace.

Abstract

The aim of the paper is to describe the potential benefits of mindfulness training in working with clients in the field of social work. The paper summarizes the theoretical grip of mindfulness training from the perspective of neuroscience and describes the application options in the field of social work. The text of the paper on the basis of the realized research shows the various possibilities of using mindfulness training in strengthening the key competencies of the clients, which allow them to realize the necessary changes in their lives.

Keywords: Social Work. Mindfulness training. Meditation.

1. Úvod

Cílem příspěvku je popsat možné přínosy tréninku mindfulness v praxi sociální práce. Tento text stručně shrnuje dosavadní koncepční uchopení tréninku mindfulness v oboru sociální práce a popisuje výsledky realizovaného výzkumu, který byl zaměřen na zjištění konkrétních dopadů pravidelného tréninku mindfulness na cvičící osoby. Byly sledovány především pozitivní dopady na rozvoj těch kompetencí, které můžeme u klientů sociálních pracovníků často vnímat jako nedostačující.

Důvodem volby tohoto tématu je absence konceptů tohoto typu v diskursu české sociální práce. Příspěvek je určen především těm sociálním pracovníkům a pracovníkům, kteří se ve své praxi potýkají na straně klientů s nedostatečnou mírou jejich některých volných vlastností a vztahových kompetencí a pátrají po vhodných metodách a technikách práce s nimi.

První část textu nabízí stručné vymezení pojmu tréninku mindfulness a reflexi jeho účinků z pohledu neurověd a pomáhajících profesí v západním kulturním okruhu. Druhá část textu popisuje realizované výzkumné šetření (výzkumný design, organizaci a shrnutí výsledků výzkumu). Závěr textu rekapituluje nejdůležitější zjištění výzkumu ve vztahu k praxi sociální práce.

2. Trénink mindfulness – definice

Trénink mindfulness lze v nejobecnější rovině považovat za cvičení vědomé pozornosti. (Goleman, 2014) Cílem je posílit schopnost jedince věnovat pozornost přítomné situaci specifickým způsobem: soustředěně a bez jakéhokoliv posuzování. (Kabat Zinn, 2016) Praxe

²³ Kontaktní údaje: Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D., Ústav sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové; e-mailová adresa: miroslav.kappl@uhk.cz; tel.: +420-493331544

tréninku mindfulness obvykle spočívá v každodenním pravidelně se opakujícím cvičení, kdy je úkolem cvičící osoby soustředit se na jedinou věc (např. na vlastní dech, tělesný pocit, mantru, symbol apod.), u které se snaží svojí pozorností po určitou dobu setrvat.

V diskursu západní sociální práce se trénink mindfulness jako téma objevil relativně nedávno. Již několik desetiletí předtím ale trénink mindfulness začal zajímat neurovědce a psychology jako předmět výzkumu, postupem času i jako užívaná metoda v praxi psychoterapie. Historie užívání tohoto přístupu je ovšem mnohem starší. Tento způsob kultivace mysli byl pod názvem „meditace“ praktikován v nejrůznějších kulturních okruzích již od starověku, pravděpodobně však i ještě dříve (Eliade, 1999). Nejpečlivějšího rozpracování se této metodě ovšem dostalo v rámci východních filozofických nauk, kde mimo jiné byla meditace využívána cíleně jako trénink správného užívání mysli. Následující řádky zachycují následující etapu reflexe výsledků neurovědních výzkumů mozku na Západě, kdy meditace byla vnímána jako důležitý fenomén, umožňující nám hlubší porozumění fungování lidské mysli. V rámci těchto výzkumů byla meditace potvrzena jako metoda, jejíž cvičení se projevuje pozitivními dopady na mozek meditujících osob, bez ohledu na jejich náboženská či filozofická přesvědčení.

3. Trénink mindfulness jako téma neurovědních výzkumů

Jak již bylo naznačeno, trénink mindfulness není podmíněn vírou v buddhistické (či jiné) náboženství. (Hick in Hick a kol., 2009) Odhlédneme-li kulturní kontext vzniku této metody a vnímáme její cvičení pouze jako behaviorální trénink vědomé pozornosti, jsme schopni vysvětlit a obhájit její užívání v praxi v přímé práci s klienty z pohledu moderních neurověd, epistemologicky ukotvených v tradici západní vědy.

Podle dosavadních výzkumů pozornosti, které byly realizovány za pomoci nových zobrazovacích technik, byly zjištěny některé účinky tréninku pozornosti na úrovni neuronální architektury mozku, projevující se vznikem nových neuronových spojení mezi jeho jednotlivými částmi. Goleman a Siegel uvádí závěry několika provedených studií, které mluví zejména o dopadech cvičení mindfulness na následující oblasti mozku:

1. Posílení neuronálních systémů ve fronto-parietální kůře, odpovědných za soustředění. Jedná se o systémy, které umožňují přenášení a udržování pozornosti na zvolené předměty mysli. (Goleman, 2014) Tyto neuronální systémy mimo jiné hrají zásadní úlohu v procesech učení, kdy užívání soustředěné pozornosti aktivuje nervové vzruchy v příslušných částech mozku a stimuluje růst nových spojů mezi neurony. (Siegel, 2014)

2. Snížení dráždivosti systému bloudivého nervu. Bloudivý nerv ovládá některé fyziologické funkce, které ve stresové situaci reagují zvýšenou aktivitou. Snížená úroveň dráždivosti tohoto nervu pomáhá zachovat v emočně náročných situacích vyšší míru rozvahy. (Goleman, 2014)

3. Posílení funkce zrcadlových neuronů. S ohledem na to, že neuronální okruhy zodpovědné za pozornost jsou těsně propojeny s okruhy zrcadlových neuronů, posilují se tak i schopnosti empatie, která je důležitou komponentou úspěchu v sociálních vztazích. (Siegel, 2014)

Strukturální změny v architektuře mozku mají vliv i na jeho funkce. Posílení výše uvedených oblastí mozku se dle meditujících osob projevuje v odlišné intenzitě prožívání mnoha duševních stavů a v rozvoji některých duševních schopností. V literatuře již současnosti nalezneme závěry mnoha studií, které uvádí různé přínosy pravidelného tréninku mindfulness. Např. Hick uvádí následující benefity tohoto cvičení: jasné vědomí myšlenek a emocí; získání schopnosti přistupovat k bolesti a obtížím novými způsoby; posílení schopnosti vyrovnat se s emocionálním rozrušením; rozvoj kreativního myšlení; rozvoj sebeuvědomění a následně pozitivní vnímání sebe sama; větší pocit pohody; schopnost

reagovat efektivněji na stres; či schopnost rozhodovat s větší jasností a uvědoměním. (Hick in Hick a kol., 2009) Jiní autoři jako např. Ellen Langer a Mihnea Moldoveanu zdůrazňují účinky tréninku mindfulness na proces učení, kdy cvičení mindfulness zřejmě posiluje naši schopnost koncentrace a podporuje paměť. (Langer a Moldoveanu 2000) Za zmínku určitě stojí i posílení imunitního systému či snížení fyzických dopadů stresu na tělo. (např. Khalsa, 2015)

Díky těmto pozitivním účinkům praktikování tréninku mindfulness na duševní zdatnost cvičících osob je v poslední době této metodě věnována i pozornost mnoha profesionálů z oboru sociální práce, kteří si uvědomují její pozitivní přínosy při práci s různými skupinami klientů. Některé z těchto oblastí přiblíží následující kapitola, shrnující výzkumy, které byly na půdě sociální práce realizovány.

4. Trénink mindfulness v sociální práci

S nástupem diskursu neurověd do širšího okruhu pomáhajících profesí, který přinesl další impuls rozvoji jejich metodik práce s klienty, se v oboru sociální práce pomalu a jistě dostává uznání i fenoménu tréninku mindfulness. (např. Payne, 2014) I když je tato metoda známa profesní veřejnosti již několik desetiletí díky autorům, kteří se ve své profesní praxi opírali o některé východní filozofické koncepty (např. Goleman, 2001; Kabat-Zinn, 2016; Frýba, 2008, 2008 aj.), byly to až výsledky neurovědních výzkumů mozku (Goleman, 2004, 2014), které potvrdily a zpopularizovaly efektivní účinky tohoto cvičení.

V okamžiku, kdy se diskurs neurověd začal soustřeďovat na téma „pozornosti“, která byla rozpoznána jako důležitá komponenta každého procesu učení a rozhodování, byl identifikován význam meditace jakožto nástroje, kterým osobnost člověka může kultivovat svoji mysl, bez ohledu na základní hodnotové orientace, skrze které se vztahuje ke světu. Meditace byla v rámci neurověd interpretována jako trénink pozornosti, který lze doporučit v každé situaci, kdy je určitá osoba vedena k nácvičku žádoucích jednání nutných pro dosažení jejího cíle, avšak postrádá ve významné míře kompetenci regulace svého chování. (Payne, 2014) Je zřejmé, že takové situace velmi často nastávají i v každodenní praxi sociální práce s jednotlivci, a není nepochopitelné, že někteří autoři již navrhují integrovat trénink mindfulness do profesní výbavy sociálních pracovníků a pracovníků (např. Hick a kol., 2009; Wong, 2004).

Příklady implementace tréninku mindfulness do sociální práce nalezneme v poslední době poměrně dost. Lze začít např. oblastí sociální práce s osobami trpícími depresemi, kde je stále častěji využíván přístup redukce stresu, založený na mindfulness (mindfulness-based stress reduction), který vyvinul Jon Kabat Zinn, průkopník využívání tréninku mindfulness v pomáhajících profesích. Tento přístup podnítil vznik dalších různých obdobných metod (především v rámci kognitivně-behaviorálního přístupu), které se zdají být lepší alternativou medikamentózní léčby (např. mindfulness-based cognitive therapy, mindfulness-oriented recovery enhancement, cognitive decentering apod.). O převážně pozitivních účincích intervencí založených na tréninku mindfulness při snižování stresu a stavů deprese referuje Garland v článku „Mindfulness Research in Social Work: Conceptual and Methodological Recommendations“. (Garland, 2013)

Slibné využití má trénink mindfulness v péči o osoby s demencí. Realizované výzkumné studie potvrzují pozitivní efekty cvičení tréninku mindfulness v prevenci výskytu stresových stavů u nemocných, kdy cvičící osoby uváděly snížení výskytu průvodních příznaků stresu a zmírnění stavů deprese, které potom pochopitelně snižují kvalitu jejich života. (Paller a kol., 2014; Robertson a kol., 2013; Coogle, Brown, Hellerstein a Rudolph, 2011) Výzkumy taktéž naznačují, že trénink mindfulness může zpomalit nástup problémů s pamětí v raných stádiích výskytu demence. (Wells a kol., 2013)

Trénink mindfulness je možné využít při práci s mnohem mladšími klienty. Možná očekávatelně je tato metoda využitelná při práci se studenty a žáky s poruchami učení. Pilotní studie Beauchemina, Hutchinsové a Pattersonové, která byla zaměřena na snižování úzkosti a posilování sociálních dovedností žáků se specifickými poruchami učení prostřednictvím tréninku mindfulness, potvrdila významný pokles míry stresu po pěti týdnech pravidelného cvičení mindfulness u 34 sledovaných studentů středních škol, kteří měli diagnostikovanou poruchu učení. Výrazné zlepšení bylo ovšem zaznamenáno i při hodnocení jejich sociálních kompetencí a stejně tak v případě jejich školních výkonů. (Beauchemin, Hutchins a Patterson, 2008) Obdobné výsledky přinesl i výzkum zaměřený na redukci projevů ADHD prostřednictvím tréninku mindfulness, který realizovali Herman H. M. Lo, Samuel Y. S. Wong, Janet Y. H. Wong, Simpson W. L. Wong a Jerf W. K. Yeung. (2016) S ohledem na to, že ADHD a specifické poruchy učení se často vyskytují pospolu, lze předpokládat, že nejružnější odlišnosti ve fungování centrální nervové soustavy těchto žáků nejsou zásadní překážkou pro využití tréninku mindfulness v jejich prospěch.

Obdobně pozitivní výsledky cvičení tréninku mindfulness byly zaznamenány i v dalších oblastech sociální práce, jako např. v práci s osobami užívajícími alkohol a další návykové látky (Witkiewitz a kol., 2014; Garland a kol., 2012), s oběťmi domácího násilí s posttraumatickou stresovou poruchou (Kelly a Garland, 2016; Dutton a kol., 2013), s rizikovou mládeží z městského prostředí (Sibinga a kol., 2011), v péči o duševní zdraví s klienty z nedominantního kulturního prostředí a marginalizovaných skupin (Fuchs a kol., 2013) či v rodinném poradenství (Siegel, 2014). S ohledem na doporučený rozsah textu příspěvku není možné referovat zde o zkušenostech s tréninkem mindfulness ve všech těchto zmíněných a dalších oblastech sociální práce. Nicméně lze alespoň učinit postřeh, že popsání intervence založené na tréninku mindfulness obvykle vedly k posílení několika specifických kompetencí klientů, které se opakovaně ukazovaly být klíčové pro dosažení cílů spolupráce.

5. Metodologie a organizace výzkumu

Cílem realizovaného výzkumu bylo identifikovat možné přínosy tréninku mindfulness pro sociální práci s jednotlivci, zaměřenou na posilování kompetencí klientů. Při formulaci výzkumných otázek jsme vycházeli z doposud známých neurovědních výzkumů mindfulness, na jejichž podkladě jsme vytipovali sadu několika kompetencí, které jsou cvičením mindfulness pozitivním způsobem ovlivňovány a zároveň je lze identifikovat jako klíčové v procesech práce klientů na změnách jejich životních situací.²⁴ V tomto konkrétním kontextu byly zformulovány následující výzkumné otázky: (1) Jaké změny v emočním prožívání trénink mindfulness dle meditujících přináší? (2) Jaké změny byly meditujícími zaznamenány v jejich schopnosti zvládat náročné stresové situace? (3) Jaké změny byly meditujícími zaznamenány v jejich schopnosti přistupovat s bdělou pozorností ke každodennímu jednání? (4) Jaké změny byly meditujícími zaznamenány v jejich sociálních vztazích? (5) Jaké změny byly meditujícími zaznamenány v jejich porozumění sobě samému? (6) Jaké změny byly meditujícími zaznamenány v jejich kognitivních a exekutivních schopnostech?

V souladu s cílem a otázkami výzkumu byl sběr dat založen na kvalitativní strategii polostrukturovaných rozhovorů. Výzkumný vzorek zahrnoval osoby, které dlouhodobě praktikují některou z rozšířených forem meditace v České republice (konkrétně se jednalo o buddhistickou meditaci Diamantové cesty, křesťanskou meditaci, meditační postupy sahadža a kundaliní jógy, théravadovou meditaci vipassanu a zenovou meditaci). S ohledem na to, že motivací těchto cvičících osob byly jednoznačně spirituální cíle a ne posílení konkrétních

²⁴ Na specifickém výzkumu se podílel tým ve složení: Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D., PhDr. Ondřej Štěch, Ph.D., Mgr. Petr Bláha, Mgr. Vanda Cojocarú Zahorková

osobních kompetencí, mohli jsme do relativně vysoké míry vyloučit efekty selektivního myšlení, tedy zkresleného nekritického vnímání pozitivních důsledků cvičení mindfulness na dotazované kompetence, neboť ty v praxi těchto osob nemají žádnou nebo méně zásadní relevanci. Samotný výzkumný vzorek byl složen z čtrnácti informantů (7 žen a 7 mužů), jejichž doba praxe cvičení meditace se pohybovala od 1 roku do 24 let. Žádný z informantů (pokud je nám známo) nebyl v době výzkumu klientem/klientkou sociální práce. Sběr dat probíhal v rozmezí září 2016 - duben 2017.

Jednotlivé rozhovory s informanty byly vedeny podle předem připraveného okruhu volných otázek, k jednotlivým tématům se ještě obvykle rozvinula diskuse. Při zpracování dat byla použita technika otevřeného kódování, při analýze dat byla využita metoda vytváření trsů.

6. Shrnutí výsledků výzkumu

Následující řádky popisují jednotlivá zjištění, týkající se kompetencí, které byly v rámci výzkumného šetření potvrzeny jako ovlivněné tréninkem mindfulness. V rámci oblastí vymezených výzkumnými otázkami jsme v odpovědích informantů identifikovali ty kompetence (a jejich konkrétní projevy), které byly podle nich během času, co cvičí mindfulness, posíleny a pomáhají jim zvládat řešit problémy v naší každodenní realitě.

Emoční seberegulace

Seberegulace emocí je schopnost, která je zásadní nejen při zvládání stavů deprese a chronického stresu, ale je z pochopitelných důvodů důležitá i pro zachování konstruktivních sociálních vztahů. Jedná se o kompetenci, důležitou při řešení mnoha problematických situací, které se klienti snaží změnit. Z odpovědí informantů vyplývá, že trénink mindfulness jim v tom může být velmi nápomocen. Osoby cvičící mindfulness jednotně popisují lepší schopnost kontrolovat silnější emocionální stavy, především hněvu, úzkosti, strachu a stresu. To zahrnuje dle jejich výpovědí větší (a v podstatě rychlejší) vědomou vnímavost vůči aktuálním pocitům a tím i schopnost vytvořit si vůči nim vnitřní odstup. Člověk se nenechá vtáhnout a dále hlouběji ponořit do emočně náročných situací, nýbrž se relativně rychle vrací do stavu emoční rovnováhy, ve které nadále setrvává. Vědomě zastavuje emocionálně nabitě „asociační toky“, zkreslující vnímání situace, což má samozřejmě pozitivní dopad na další řešení těchto situací, kdy podle výpovědí informantů je člověk schopen jednat s větším nadhledem, hodnotit je „objektivněji“, rozlišit, jestli jde o něco podstatného či ne a následně volit racionálnější řešení (případně i „vhodnější slova“, jak podotýká jeden informant). Pokud se jedná o situace, se kterými nelze nic udělat, může být i přesto pomocí, když se člověk od nich vědomě oprostí a nadále se jimi zbytečně nezabývá. Je také mnohem snadnější tyto emoce následně reflektovat, analyzovat příčiny jejich výskytu, příp. uznat jejich „poselství“.

Schopnost regulovat aktuální emocionálně silně zabarvené situace se projevuje taktéž v dlouhodobém emočním naladění. Stálým osobnostním rysem dle informantů se postupem času stává jistá duševní stabilita či vnitřní vyrovnanost, odolná vůči výrazným emočním výkyvům. Dle jejich slov jsou typickými průvodními jevy těchto stavů různé schopnosti a vlastnosti, jako např. schopnost nenechat se strhnout myšlenkami asociujícími silnější emoce a oprostít se od případných emocionálně negativních vzpomínek, bez sklonů neustále se k nim ve svých myšlenkách vracet. Člověk je dlouhodobě pozornější vůči svým emocím a svobodnější v tom, bude-li je následovat. To zároveň takovému jedinci dává větší volnost v tom, aby se věnoval tomu, co považuje ve svém životě za důležité.

Zvládání stresových situací

Pro velkou část klientů jsou kritické zejména určité typy obtížně zvládnutelných stresových situací, vyžadujících rychlá a přitom účinná řešení. Jedná se o zlomové situace v jejich životech, které mají či po nějaké době mohou mít negativní následky, zejména v následné reakci jejich blízkých, ale i společnosti a jejich institucí. Trénink mindfulness může být v prevenci zvládání těchto stavů vítanou pomocí. Většina informantů uvedla pozitivní přínosy jejich cvičení i pro okamžiky, kdy se dostávají do stresové situace, kdy se oproti minulosti dokážou nyní lépe vypořádat s jejich různými aspekty. Často byla zmiňována efektivnější redukce paralyzujícího strachu, úzkostí a obav, kdy díky své pozornosti dokážou s těmito stavy pracovat již v okamžiku či krátce po jejich vzniku. Dokážou se těmto stavům nepodávat a vědomě se od nich oprostit či alespoň zpomalit jejich nástup, postupně je nechat odeznít a vrátit se k emocionálně vyrovnané náladě.

Dalším faktorem, který se pozitivně uplatňuje při zvládání náročných situací, je cvičením posílená schopnost jejich kognitivního zpracování. Člověk snáze odolává svým sklonům k nutkavému či impulsivnímu jednání, soustředí se na to nejpodstatnější, řeší jádro problému na té nejvěcnější rovině, zvolené strategie jednání jsou spíše konstruktivní. Někteří informanti uvedli, že v této fázi pomáhá schopnost pojmenovat probíhající událost a vnímat ji více „objektivně“, s odstupem od sebe sama. Při řešení potenciálně či aktuálně konfliktních situací častěji volí klidný způsob komunikace, zodpovědně promýšlí následky svých činů, jednají asertivně a neupadají do více submisivní (či naopak agresivní) polohy.

Ovládání a odstraňování navyklých způsobů chování

Ponecháme-li stranou jako příčinu mnohých problémů našich klientů emocionálně náročné situace, které mnohdy mohou vést k různým zkratovým jednáním, můžeme jako častý důvod jejich potíží vnímat také jejich navyklé způsoby chování, se kterými přistupují k nejrůznějším situacím ve svém životě, ve kterých ovšem selhávají. Různé návyky, se kterými lidé přistupují k řešení každodenních problémů, k výchově svých dětí či ke školnímu vzdělávání (atd.), mohou být ostatními vnímány jako společensky problematické či přímo nepřijatelné. Identifikace těchto vzorců je obvykle relativně snadná, jejich změna – s ohledem na to, že tyto návyky bývají součástí osobnostního charakteru člověka – již tak jednoduchá není. I zde může být trénink bdělé pozornosti efektivním prostředkem při podpoře jejich náhrady za standardnější vzorce chování. I když výpovědi informantů potvrzovaly, že práce s těmito automatismy není nejsnadnější záležitostí, přesto se jim cvičení mindfulness jeví být jako dobrý způsob posilování schopnosti jejich transformace v návyky společensky přijatelnější.

Zásadní při odstraňování zautomatizovaných typů chování je na prvním místě schopnost si je uvědomit. Bez toho lze stěží s těmito vzorci chování pracovat. Uvědomění si probíhající navyklé reakce dle informantů otevírá svobodný prostor pro rozhodnutí dělat věci jinak. Tyto dovednosti dlouhodobý trénink mindfulness umožňuje rozvíjet. Někteří informanti přitom upozorňují, že se skutečně jedná o dlouhodobý proces, kdy zásadní je „schopnost udržet kurs“, přičemž praktičtější (pro začátek) je zabývat se jen těmi podstatnějšími návyky. Dále také několik informantů poukázalo na to, že více než často se stává, že člověk není schopen zastavit nabíhající automatickou reakci. Dle jejich zkušenosti nemá v tom případě smysl připouštět si zbytečné pocity viny či výčitky svědomí. Důležité je se v těchto případech nevzdát a zůstat u svého záměru. V tom je tato strategie ostatně podobná samotnému cvičení mindfulness, při kterém se člověk také velmi často „zapomíná“. Nicméně tato postupně se posilující trpělivost je potom druhou klíčovou schopností při napravování nesprávných návyků.

Udržování sociálních vztahů

Výzkumné šetření potvrdilo i pozitivní dopady tréninku mindfulness na rozvíjení vztahů s druhými lidmi. Schopnost navazovat, rozvíjet a udržovat interpersonální vztahy je klíčovou kompetencí při řešení mnoha problematických životních situací, do kterých se klienti dostávají, a vedle standardních metod sociální práce může být i trénink mindfulness neocenitelnou pomocí. Z rozhovorů s informanty vyplynuly následující skutečnosti.

První výrazný efekt cvičení mindfulness se dle informantů projevuje v mezilidské komunikaci. Převážná část informantů zaznamenala posílení schopnosti empatie vůči komunikačním partnerům, někteří z nich i dokonce popisovali schopnost vcítění se i vůči osobám, u kterých je to za obvyklých okolností spíše obtížné (výše postavené autority, „nepřijemní lidé“, apod.). To je pravděpodobně dáno procvičovanou a postupně posilovanou schopností nehodnotícího přístupu k vnímané realitě, která cvičícím osobám pomáhá v komunikaci oprostit se od předsudků, akceptovat lidi takové, jací jsou, a být vůči jejich odlišnostem tolerantní. Tato schopnost je zároveň velmi nápomocná při odpoutávání se od vlastních vnitřních stavů směrem k tomu, co říká komunikační partner, ať již verbálně či neverbálně. Výsledkem je lepší pochopení toho, v jaké situaci se druhý nachází, ale i jak se cítí. V této souvislosti jeden z informantů dokonce zaznamenal i vyšší citlivost vůči lhaní, duševním poruchám a obecně emočním stavům druhých lidí. Hrozí-li zde riziko ztotožnění s problémy ostatních, nabízí trénink mindfulness „protilek“ (jak dokládá jiný informant) v podobě schopnosti odtáhnout svoji pozornost zpět k sobě a nepřipouštět si jejich emocionální zmatky.

Positivní efekty tréninku mindfulness se následně projevují i v dlouhodobější perspektivě a celkově ovlivňují mezilidské vztahy. Informanti referovali o harmoničtějších a vyrovnanějších vztazích, či dokonce o pocitu propojení s ostatními. Často bylo zmiňováno navýšení schopnosti akceptace druhých, tolerance a trpělivosti vůči nim, či dokonce schopnost vidět jejich „dobré jádro“. S tím volně souvisely i další uvedené schopnosti a dovednosti, jako např. kritický postoj a odstup vůči vytvořeným „prvním dojmům“, nepřítomnost nepatřičných projekcí a hodnocení, nebo větší zájem o osobu druhého, o jeho osudy, názory a postoje. Vedle toho, což považujeme za zajímavé, několikrát zazněly i poznámky týkající se mocenských hierarchií ve vztazích. Všechny z nich potvrzovaly jistou tendenci k vytváření mocenské symetrie. Někteří informanti spíše potvrzovali snahu nebýt ve vztazích direktivními, ruku v ruce se snahou ani nijak nesoutěžit ve vztahu o pozici toho, kdo má pravdu a má určovat, co se má či bude dít. Naproti tomu další informanti potom zdůrazňovali více sebevědomé jednání s lidmi či dokonce postupné opouštění navyklého submisivního postoje.

Nezanedbatelné jsou i přínosy tréninku mindfulness v otázce etického rozhodování v interpersonálních vztazích. Většina informantů zaznamenala v otázkách morálky určitý vývoj směrem k větší citlivosti k etickým otázkám (jak na té nejdrobnější každodenní úrovni, tak i v zásadnějších záležitostech), eticky problematické situace vnímají jasněji a jejich snahou je přísnější dodržování základních etických principů bez vnitřních výmluv. Zvažují různé možné důsledky svých činů, přičemž dokážou vnímat jistou relativitu morálky a snaží se v tomto ohledu zůstat „neutrální“. Zajímavé ovšem je, že se informanti lišili v důrazu na kořeny etického rozhodování. Zatímco část z nich deklarovala, že se ve své morálním jednání opírá o více racionální rozhodování, bez strhnutí emocemi, další charakterizovali svoji etiku jako takovou, která vychází „ze srdce“.

Sebeporozumění a změna hodnotového systému

Trénink mindfulness může mít jistý vliv i na posuny v našich hodnotových systémech a v porozumění sama sobě. To alespoň dokládá významná část informantů. Tento fenomén je uplatnitelný i v rámci sociální práce, všude tam, kde je součástí spolupráce s klienty i záměr v posunu jejich náhledu na sebe sama a jejich hodnotových orientací. Výsledky výzkumného šetření jsou v tomto ohledu slibné, i když je určitě na místě jistá míra skepse, neboť odpovědi informantů mohly být ovlivněny tím, že jejich cvičení meditace bylo vždy spojeno s určitým náboženským kontextem. Na druhou stranu, výzkumy neurověd naznačují, že některé z níže uvedených fenoménů se často objevují i u osob, které nelze označit za spirituálně zaměřené v žádném slova smyslu. (Newberg a Waldman, 2016; Harris, 2017)

Nejčastějším typem odpovědi v rozhovorech s informanty bylo především potvrzení jejich subjektivní zkušenosti s tím, že je pravidelné cvičení mindfulness činí více citlivými vůči potřebám celku (ať již tím míníme miniaturní systémy jako rodina, nebo systémy větší jako společnost, lidstvo či život jako takový). V jejich výpovědích se objevovala tvrzení o umenšení osobního egoismu („oslabení tendence zaměření na sebe“, „méně sebestřednosti“) a naopak o navýšení pocitů více sounáležitosti s druhými, o pocíťování smyslu života v bytí pro druhé, o pocitech lásky, sounáležitosti a starosti o ostatní živé bytosti.

S hodnotou bytí pro druhé a péče o celek podle všeho do určité míry souvisí i posuny v dalších hodnotách. Dle výpovědí informantů může trénink mindfulness posílit naši schopnost „objektivnějšího“ náhledu na naši situaci, na naše motivace a uvědomění si toho, co je v životě to nejdůležitější. Zřejmě nepřekvapí, že někteří informanti deklarovali změny ve svých žebříčcích hodnot, ve kterých došlo k posílení důležitosti např. vztahů či spirituálních hodnot, a to na úkor hodnot, jako jsou peníze, práce, kariéra či další aktivity posilující „pocit důležitosti vlastního já“, v soutěživosti s ostatními.

Zlepšení exekutivních a kognitivních schopností

Schopnost plánovat a učit se patří k základním kompetencím, pozitivně ovlivňujícím kvalitu našeho života. I když snahy o jakýkoliv posun v těchto kompetencích považují sociální pracovníci a pracovníce za záležitost jiných oborů, může být poměrně užitečné mít přehled o efektech cvičení mindfulness i v této oblasti. I když výsledky výzkumu nebyly v této otázce tak přesvědčivé, jako u otázek předchozích, přesto naznačují určitý vliv tréninku mindfulness i na zkoumané schopnosti účinně plánovat a na některé kognitivní schopnosti, jak vyplývá z odpovědí oslovených informantů.

Přínosy cvičení na schopnost plánovat byly téměř všemi informanty potvrzeny v perspektivě krátkodobého i dlouhodobého plánování. Informanti uváděli různá pozitiva, jako např. větší sebejistotu či lehkost při naplňování plánů, příp. určitou trpělivost, menší míru stresu a pozitivnější emocionální naladění. Někteří informanti zmínili, že při tvorbě plánů zaujímají svobodnější či realistický postoj, kdy člověk počítá s tím, že tyto plány nemusí vyjít a nebudou naplněny, a z toho plynoucí soustředění na to, co je důležité a co také může ovlivnit. Na druhou stranu bylo zajímavé a spíše nečekané sdělení jednoho informanta, který přiznal určitý odtahitý postoj k dlouhodobým plánům, kdy se programově snaží jejich vytváření vyhybat a spíše důvěřuje v to, co život přinese – dle jeho slov jeho život není „ovládán plány“, ale je spíše situačně orientován na základní hodnoty.

Vliv tréninku mindfulness na posílení kognitivních schopností přiznala jen polovina informantů. Zbývající informanti si netroufli tento vliv potvrdit s větší jistotou, případně možnost tohoto ovlivnění rovnou odmítli. Nicméně i informanti z první skupiny potvrdili pozitivní vliv cvičení spíše jen v případě některých specifických aspektů kognitivních schopností, ale i tak stojí určitě za zmínku. Nepřekvapí určitě to, že v centru jejich odpovědí

stála schopnost lepšího soustředění, která má důležitý vliv při učení se novým věcem. Především byl zdůrazněn přínos soustředěné pozornosti při porozumění výkladu (v textu či přednášce), což má zřetelně pozitivní vliv na pochopení sdělených informací, a v druhé řadě i na jejich zapamatování, protože se nejedná o pouhé „mechanické namemorování“. Mimo to byl také zdůrazněn vliv tréninku mindfulness na schopnost soustředit se na to podstatné, bez zabředávání do nějakých asociací. V této souvislosti je zřejmě srozumitelný názor jednoho z informantů, který cvičení mindfulness přisoudil pozitivní vliv na logické uvažování, nezkrácené nepodstatnými myšlenkami.

7. Závěr

Realizovaný výzkum dopadů tréninku mindfulness, stejně jako většina zahraničních studií na toto téma, naznačil jistou míru využitelnosti této praxe i v rámci oboru sociální práce. Tento výzkum byl zaměřen specifickým směrem, na vybrané kompetence, které lze v kontextu praxe sociální práce vnímat jako klíčové pro realizaci žádoucích změn v životech našich klientů. V rámci uskutečněného šetření byly jako takové vybrány schopnosti účinné emoční seberegulace, schopnosti zvládat stresové situace, schopnosti měnit navyklé způsoby chování, kompetence navazovat a udržovat běžné sociální vztahy, schopnost sebeporozumění a nakonec i schopnosti plánovat a kognitivně zpracovávat informace. Na tyto kompetence jsme se dotazovali informantů, kteří se delší dobu věnují cvičení mindfulness. Výsledky tohoto výzkumného šetření jsou slibné. Odhalují možnosti, jak využít skrytý potenciál, který je vlastní každému z nás.

V oboru sociální práce je trénink mindfulness již po nějakou dobu užíván. V první části příspěvku byly uvedeny příklady, jako práce s osobami trpícími demencí nebo depresí, rodinné poradenství, práce s mládeží, práce s oběťmi násilí, či práce se studenty a žáky s poruchami učení. V literatuře lze nalézt další oblasti sociální práce, kde je cvičení mindfulness experimentálně využíváno, obvykle se slibnými výsledky. Tento seznam různých polí sociální práce lze dále rozšiřovat. Výsledky výzkumného šetření naznačují, že pravidelný trénink mindfulness vede k rozvoji specifických (výše uvedených) kompetencí, s jejichž nedostatkem se sociální pracovníci mnohdy setkávají i při práci se skupinami klientů, které zde nebyly zmíněny. To jsou situace, kdy sociální pracovníce a pracovníci by měli uvažovat o využití této metody. Tedy nabídnout klientům možnost zlepšení kvality jejich života prostřednictvím posílení těch kompetencí, které k takovému životu vedou. Toto zapojení této metody do celkové strategie naší spolupráce s klienty je legitimní.

Výsledky výzkumu ovšem také poukazují na to, že při využívání tréninku mindfulness je určitě zapotřebí udržovat si realistický postoj. Je vhodné vždy myslet na to, že trénink mindfulness je cvičení jako každé jiné a vyžaduje určitou trpělivost a sebekázeň. Pozorované výsledky se neobjevují ihned. To může mnoho klientů odradit od této praxe. Je férové upozornit každého klienta, který chce pracovat na posílení svých schopností, že subjektivně pozorovatelné účinky cvičení může zaznamenat spíše až po dlouhé době. Dle výsledků realizovaného výzkumu to může být až doba 1,5 roku, kdy se dá hovořit o znatelných efektech tréninku ve větší části oblastí, které byly sledovány. Pozitivní účinky cvičení ve většině sledovaných kompetencí potvrzovali informanti, kteří cvičili některou formou tréninku mindfulness čtyři a více let. Na druhou stranu je třeba přiznat, že dřívější realizované studie ze zahraničí popisují vědomé pozitivní efekty u cvičících osob už v rámci měsíců. Tento rozdíl může jít zřejmě na vrub tomu, že zaznamenané pozitivní dopady cvičení mohou být posílněné účinky dalších terapeutických postupů v rámci celé strategie spolupráce s klientem, kdy klient pracuje na posílení svých kompetencí v rámci dosahování zvolených cílů i jinými způsoby ve svém každodenním životě.

Na závěr je samozřejmě nutné přiznat určité limity vypracované studie a jejích výsledků. Na prvním místě je pochopitelně nutno podotknout, že jistou slabinu provedeného zkoumání představuje výběr výzkumného vzorku, ve kterém nebyli zahrnuti žádní klienti sociálních pracovníků. S ohledem na to, že v České republice není v rámci našeho oboru tato metoda v praxi užívána, a nebylo vnímáno jako úplně eticky obhajitelné využít tuto metodu experimentálně v klientské praxi jen pro účely našeho výzkumu, je tento nedostatek jistě pochopitelný. Na druhou stranu lze snad přesto nahlížet problematické situace klientů jako potenciálně týkající se každého/ho z nás. Členům výzkumného týmu není vlastní náhled terapeutického paradigmatu, které nahlíží klienty v podstatě jako zvláštní kategorii lidí, jejichž potíže mají příčinu ve specifické psychologické struktuře mysli. Naši klienti nejsou typicky psychoterapeutickými klienty a sociální práce není zvláštním druhem psychoterapie.

S tímto tématem ovšem souvisí další závažné upozornění, týkající se využívání tréninku mindfulness v praxi. Vnímáme-li naše klienty spíše jako osoby, které se dostaly do obtížně zvladatelné situace, nelze pominout skutečnost, že mnoho z těchto problematických situací může souviset s nespravedlivým nastavením fungování základních sociálních a ekonomických struktur naší společnosti. Jak upozorňuje Raf Debaene, zmírňovat tréninkem mindfulness utrpení lidí, nacházejících se v strukturálně daných obtížných sociálních podmínkách, bychom měli považovat za nežádoucí, pokud přitom neměníme sociální podmínky, ve kterých jsou tito lidé nuceni žít. (Debaene, 2009) V této souvislosti nelze nezmínit slova Slavoj Žižka, který tvrdí, že v takovém kontextu nejsou tyto metody ničím jiným než novodobým „opiem lidu“. Nejen kritičtí sociální pracovníci a pracovnice, ale i zastánci pluralistické (profesionální) sociální práce by pečlivě měli zvažovat užívání tréninku mindfulness, aby se nestal pouhým medikamentem „na stresující napětí kapitalistické dynamiky, který nám dovoluje vypnout a udržet si vnitřní mír a klid“, a tak se ve vztahu k současnému neoliberálnímu kapitalismu nestal „jeho dokonalým ideologickým doplňkem“. (Žižek, 2008) Takové jednání by nebylo v souladu s hodnotami a cíli současné sociální práce.

Tento text vznikl za podpory grantového projektu SPEV „Přínosy tréninku všímavé pozornosti“ řešeného na Ústavu sociální práce FF UHK.

Seznam citované literatury

BEAUCHEMIN, James. HUTCHINS, Tiffany L. a PATTERSON, Fiona. Mindfulness Meditation May Lessen Anxiety, Promote Social Skills, and Improve Academic Performance Among Adolescents With Learning Disabilities, *Complementary Health Practice Review*, 2008, roč. 13, č. 1, s. 34-45. ISSN 1533-2101.

COOGLE, Constance L., BROWN, Kirk Warren, HELLERSTEIN, Jessica M. a RUDOLPH, Allie. Mindfulness-Based Alzheimer's Caregiving: A Randomized Controlled Trial: Replication Report. In: *VCU: Virginia Department for the Aging* [online]. 2016 [cit. 19. 9. 2018]. Dostupné z: http://www.sahp.vcu.edu/media/school-of-allied-health-professions/virginia-center-on-aging/pdf/center-reports/aoa_reporting.pdf

DEBAENE, Raf. Mindful Social Work? *Social Work & Society* [online]. 2009, 7(2) [cit. 19. 9. 2018]. ISSN 1613-8953. Dostupné z: <http://www.socwork.net/sws/article/view/80/339>

DUTTON, Mary Ann, Diana BERMUDEZ, Armely MATÁS, Haseeb MAJID a Neely L. MYERS. Mindfulness-Based Stress Reduction for Low-Income, Predominantly African American Women With PTSD and a History of Intimate Partner Violence. *Cognitive and Behavioral Practice* [online]. 2013, 20(1), 23-32 [cit. 19. 9. 2018]. DOI:

10.1016/j.cbpra.2011.08.003. ISSN 10777229. Dostupné z:
<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1077722911001416>

ELIADE, Mircea. *Jóga. Nesmrtelnost a svoboda*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 325 s. ISBN 80-7203-092-2.

FRÝBA, Mirko. *Buddhova meditace všímavosti a klidu*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008. 182 s. ISBN 978-80-7326-143-6.

FRÝBA, Mirko. *Psychologie zvládání života. Aplikace metody abhidhamma*. Boskovice: Albert, 2008. 224 s. ISBN 978-80-7326-135-1.

FUCHS, Cara, Jonathan K. LEE, Lizabeth ROEMER a Susan M. ORSILLO. Using Mindfulness- and Acceptance-Based Treatments With Clients From Nondominant Cultural and/or Marginalized Backgrounds: Clinical Considerations, Meta-Analysis Findings, and Introduction to the Special Series. *Cognitive and Behavioral Practice* [online]. 2013, 20(1), 1-12 [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.1016/j.cbpra.2011.12.004. ISSN 10777229. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1077722912000041>

GARLAND, Eric L., Noah R. SCHWARZ, Amber KELLY, Ahmed WHITT a Matthew O. HOWARD. Mindfulness-Oriented Recovery Enhancement for Alcohol Dependence: Therapeutic Mechanisms and Intervention Acceptability. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* [online]. 2012, 12(3), 242-263 [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.1080/1533256X.2012.702638. ISSN 1533-256X. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1533256X.2012.702638>

GARLAND, Eric L. Mindfulness Research in Social Work: Conceptual and Methodological Recommendations, *Social Work Research*, 2013, roč. 37, č. 4, s. 439–448, ISSN 1070-5309.

GOLEMAN, Daniel. *Destruktivní emoce: rozhovory vědců s dalajlamou*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2004. 423 s. ISBN 80-249-0324-5.

GOLEMAN, Daniel. *Meditující mysl*. 1. vyd. Praha: Triton. 2001. 212 s. ISBN 80-7254-165-X.

GOLEMAN, Daniel. *Pozornost*. 1. vyd. Brno: Jan Melvil, 2014. 312 s. ISBN 978-80-87270-94-3.

HARRIS, Sam. *Spiritualita bez náboženství*. Praha: Dybbuk, 2017. ISBN 978-80-7438-173-7.

HICK, Steven F. Mindfulness and Social Work: Paying Attention to Ourselves, Our Clients, and Society. In: HICK, Steven F. a kol. *Mindfulness and social work*. Chicago, Ill.: Lyceum Books, 2009. 229 s. ISBN 9781933478609

KABAT-ZINN, Jon. *Život samá pohroma: Jak čelit stresu, nemoci a bolesti pomocí moudrosti těla a mysli*. 1. vyd. Brno: Jan Melvil Publishing, 2016. 616 s. ISBN 978-80-7555-012-5.

KELLY, Amber a Eric L. GARLAND. Trauma-Informed Mindfulness-Based Stress Reduction for Female Survivors of Interpersonal Violence: Results From a Stage I RCT.

Journal of Clinical Psychology [online]. 2016, 72(4), 311-328 [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.1002/jclp.22273. ISSN 00219762. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/jclp.22273>

KHALSA, Dharma Singh. Stress, Meditation, and Alzheimer's Disease Prevention: Where The Evidence Stands. *Journal of Alzheimer's Disease* [online]. 2015, 48(1), 1-12 [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.3233/JAD-142766. ISSN 13872877. Dostupné z: <http://www.medra.org/servlet/aliasResolver?alias=iospress&doi=10.3233/JAD-142766>

LANGER, Ellen J. a MOLDOVEANU, Mihnea. The Construct of Mindfulness. *Journal of Social Issues* [online]. 2000, 56(1), 1-9 [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.1111/0022-4537.00148. ISSN 0022-4537. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/0022-4537.00148>

LO, Herman H. M., Samuel Y. S. WONG, Janet Y. H. WONG, Simpson W. L. WONG a Jerf W. K. YEUNG. The effect of a family-based mindfulness intervention on children with attention deficit and hyperactivity symptoms and their parents: design and rationale for a randomized, controlled clinical trial (Study protocol). *BMC Psychiatry* [online]. 2016, 16(1) [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.1186/s12888-016-0773-1. ISSN 1471-244X. Dostupné z: <http://bmcp psychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-016-0773-1>

NEWBERG, Andrew; WALDMAN, Mark Robert. *Jaké prožitky mění náš mozek*. Bratislava: Eugenika, 2016. 978-80-8100-446-9.

PALLER, K. A., J. D. CREERY, S. M. FLORCZAK, et al. Benefits of Mindfulness Training for Patients With Progressive Cognitive Decline and Their Caregivers. *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias* [online]. 2015, 30(3), 257-267 [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.1177/1533317514545377. ISSN 1533-3175. Dostupné z: <http://aja.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1533317514545377>

PAYNE, Malcolm. *Modern Social Work Theory*. 4. vyd. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 9780230249608.

ROBERTSON, Guy, LITHERLAND, Rachel, MASON, Tim, PILCHICK, Terry, SANSOM, Sophie a Gail LEEDER. Mindfulness and Dementia: Report of a pilot study. In: *Positive Ageing Associates* [online]. 2013 [cit. 19. 9. 2018]. Dostupné z: <https://dl.dropboxusercontent.com/u/65925762/Med%20Dem%20Report%20v8-%20FINAL.pdf>

SIBINGA, Erica M.S., Deanna KERRIGAN, Miriam STEWART, Kelly JOHNSON, Trish MAGYARI a Jonathan M. ELLEN. Mindfulness-Based Stress Reduction for Urban Youth. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine* [online]. 2011, 17(3), 213-218 [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.1089/acm.2009.0605. ISSN 1075-5535. Dostupné z: <http://www.liebertpub.com/doi/10.1089/acm.2009.0605>

SIEGEL, Daniel. *Vnitřní nazírání*. 1. vyd. Praha: Triton, 2014. 351 s. ISBN 978-80-7387-800-9.

WELLS, Rebecca Erwin, YEH, Gloria Y., KERR, Catherine E. et al. Meditation's impact on default mode network and hippocampus in mild cognitive impairment: A pilot study. *Neuroscience Letters* [online]. 2013, 556, 15-19 [cit. 19. 9. 2018]. DOI:

10.1016/j.neulet.2013.10.001. ISSN 03043940. Dostupné z:
<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0304394013009026>.

WITKIEWITZ, Katie, Sarah BOWEN, Erin N. HARROP, Haley DOUGLAS, Matthew ENKEMA a Carly SEDGWICK. Mindfulness-Based Treatment to Prevent Addictive Behavior Relapse: Theoretical Models and Hypothesized Mechanisms of Change. *Substance Use & Misuse* [online]. 2014, 49(5), 513-524 [cit. 19. 9. 2018]. DOI: 10.3109/10826084.2014.891845. ISSN 1082-6084. Dostupné z:
<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.3109/10826084.2014.891845>.

WONG, Yuk-Lin Renita. Knowing Through Discomfort: A Mindfulness-based Critical Social Work Pedagogy. *Critical Social Work* [online]. 2004, 5(1) [cit. 19. 9. 2018]. ISSN 1543-9372. Dostupné z: <http://www1.uwindsor.ca/criticalsocialwork/knowing-through-discomfort-a-mindfulness-based-critical-social-work-pedagogy>.

ŽIŽEK, Slavoj. Západ mezi buddhismem a Leninem. *A2 kulturní čtrnáctideník*. [online]. 2008, 4(1) [cit. 19. 9. 2018]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2008/1/zapad-mezi-buddhismem-a-leninem>.

Odborné sociální poradenství v domácí péči

Professional social counselling in homecare

Martina Matějková²⁵ Marcela Rýpalová²

Abstrakt

Onemocnění demencí vždy zasáhne přímou podstatu rodiny a má vliv na všechny ostatní členy i širší komunitu. Ve svém příspěvku mapujeme obtíže, se kterými se potýkají rodinní pečující, kteří využívají služby odborného sociálního poradenství Alzheimer poradny Vysočina. Cílem příspěvku je představit práci poradny a nabídnout pohled na problematiku domácí péče, pečovatelské zátěže a neformálních pečujících v kraji Vysočina s využitím praktické zkušenosti pracovníků Alzheimer poradny Vysočina. Podělit se o zkušenosti z praxe odborného sociálního poradenství, jehož cílem je zkvalitnění péče o nemocné s kognitivním deficitem. A podpora domácích pečujících prostřednictvím komplexní poradenské péče

Klíčová slova: Neformální péče. Rodina. Kognitivní deficit. Poradenství.

Abstract

Dementia hits the direct basis of the family, and influences all its members and also wider community. In my presentation I want to highlight and describe difficulties the family caretakers are dealing with. These caretakers are taking advantage of professional social consulting services of Alzheimer centrum Vysočina. The aim of the presentation is to present the work of the center and to give a look at the topic of home care, caregiving stress and casual caregivers in region Vysočina with use of practical experience of employees of Alzheimer centrum Vysočina. To share the experience from practice of professional social advisory with the aim of making the care of people with cognitive deficit better, and with aim to support family caretakers through complex counselling

Keywords: Casual care. Family. Cognitive deficit. Advisory

1. Úvod

Stárnutí populace je velmi aktuální téma. Je to proces sice nevyhnutelný, ale ne každé stárnutí musí nutně přinášet závislost a snížení kvality života jak u stárnoucích, tak u jejich blízkých, pečujících. Je žádoucí hledat v sociální práci metody a přístupy, zvyšující kvalitu života jak stárnoucích lidí, tak těch, kteří o ně pečují. Je třeba pracovat na posílení jejich soběstačnosti a sebevědomí. Nabídnout jim možnosti podpory tak, aby měli řešení nastalých situací alespoň částečně ve vlastních rukou.

Onemocnění demence, Alzheimerova choroba – těžké, chronické, duševní onemocnění. Při demenci dochází k postupnému snižování kognitivních schopností. V pozdějších fázích onemocnění ztrácí nemocní schopnost sebeobsluhy. Nastupuje inkontinence, dezorientace a nemocní jsou plně odkázáni na podporu a péči pečujících. (Raboch, Zvolský et al. 2001)

Nemoc zákeřná, nepředvídatelná. Nemoc s plíživým začátkem a velmi osobitým průběhem. Nemoc, která převrátí život jak nemocnému, tak celé jeho rodině, tak celé sociální komunitě. Péče a podpora lidí s demencí je výzvou pro sociální i zdravotnické pracovníky.

2. Kdo jsme my?

Alzheimer poradna Vysočina pracuje od roku 2015 jako třetí registrovaná sociální služba Domova Ždírec p. o. Posláním Alzheimer poradny Vysočina je poskytovat odbornou

²⁵ Domov Ždírec p.o. Ždírec 43, 588 13; e-mailová adresa: matejkova.m@domovzdirec.cz; Tel.: +420 734 641 644

² Domov Ždírec p.o. Ždírec 43, 588 13; e-mailová adresa: rypalova.m@alzheimerporadnavysocina.cz; Tel.: +420 733 629 018

poradenskou a podpůrnou péči nemocným Alzheimerovou chorobou a jinými demencemi. Naší prioritou je zajistit důstojný a plnohodnotný život těchto osob v domácím prostředí. Cílem poradny je poskytovat kvalitní odborné sociální poradenství pro rodinné pečující, profesionální pečující, veřejnost i odborníky. Nabízíme informace a rady v oblasti péče o sebe sama rodinným pečujícím a snažíme se tak předcházet jejich deprivaci a sociálnímu vyloučení, usnadnit jim péči o nemocné. Pomoci, se znalostí místní sítě sociálních služeb, nastavit organizace péče tak, aby umožnil spokojený život pečujícím a maximální péči nemocným. Jsme přesvědčeni, že kvalita života nemocného je plně odvislá od kvality života pečujících. Služba je určena pro nemocné trpící Alzheimerovou chorobou i jinými typy demence od 26 let. Pro jejich rodinné pečující a profesionální pečovatele od 18 let. Lektorsky zajišťujeme i osvětové a vzdělávací akce pro laickou i odbornou veřejnost. Alzheimer poradna Vysočina využívá ke své činnosti nejen prostory poradny v Domově Ždírec, ale i prostory Senior Pointů, knihoven, městských úřadů i Domovů pro seniory v Kraji Vysočina. To zvyšuje dostupnost naší služby pro co nejširší uživatelskou základnu. Což je nesmírně důležité především v Kraji Vysočina, který má nízkou hustotu osídlení a pouze 30 % obyvatel bydlí ve větších městech.

3. Kdo jsou naši uživatelé?

Uživateli služby odborného sociálního poradenství Alzheimer poradny Vysočina jsou lidé, kteří mají nějaké potíže s pamětí a teprve začínají svoji situaci řešit a hledají pomoc. Dále jejich blízcí, přátelé, partneři, kteří pozorují, že s jejich blízkými není něco v pořádku a snaží se získat nějaké informace, zorientovat se v problematice. Poslední, největší skupinou našich uživatelů, jsou domácí pečující, kteří se starají o někoho, kdo už má diagnózu demence a snaží se nelehkou životní situaci zvládnout.

Dále nabízíme své znalosti a zkušenosti i kolegům z řad profesionálů. Pořádáme přednášky, aktivně se účastníme konferencí. Snažíme se pracovat na prevenci onemocnění a podpoře včasné diagnostiky a zkvalitnění péče o lidi s diagnózou kognitivního deficitu.

3.1. Potřeby nemocných

Dle článku, publikovaném ve Zdravotnickém deníku, jen asi 15 procent Čechů trpících demencí, má správnou diagnózu a přiměřenou léčbu. Poslední statistiky uvádí, že v 65 letech je postiženo počínající demencí pět procent lidí. Dále se každých pět let výskyt demence zdvojnásobuje. V příštích 30 letech se v Česku počet lidí s demencí podle odborných odhadů zvýší ze současných 150.000 na 380.000.

Ze statistické strohosti výše citovaného článku mrazí. Ale uvedené skutečnosti korespondují se zkušenostmi z praxe naší poradny. Narážíme na bagatelizaci obtíží ze strany nemocných, blízkých ale i praktických lékařů. Problémem nezlepšují ani dlouhé objednací lhůty v psychiatrických ordinacích. A nemocným utíká drahocenný čas. Zcela nám v péči chybí komplexní přístup k nemocným seniorům, schází provázanost zdravotní a sociální služby v péči o nemocné.

3.2. Potřeby pečujících

V poradenské praxi nejčastěji řešíme nedostatek informací pro nemocné, i pro pečující. Demence nebolí a nemocní často svůj stav skrývají, bagatelizují. Pokud netrpí nějakým jiným onemocněním, odmítají zcela lékařskou péči. Pečující mají často pocit, že jsou v pasti. Že jim nikdo nepomůže. Stát se pečujícím nebyla jejich celoživotní touha, ale životní situace se nějak vyhrotila a oni se snaží ji řešit. Nemocní odmítají nejen navštěvovat lékaře, ale často i pomoc

terénních sociálních služeb. Zarputile a často až nebezpečně demonstrují, jak jsou samostatní, soběstační a co všechno zvládnou. Pečující se neorientují v síti zdravotních ani sociálních služeb. Nevědí, jaké služby mohou čerpat, na jakou finanční podporu mají nárok, na koho se mohou obrátit. Často přicházejí s nedostatečnými, nebo zkreslenými informacemi: „pan doktor říkal, že se to léčit nedá, tak to musíme vydržet“. Nebo mají pocit, že pokud mluví s někým „sociálním“, mají veškeré dostupné informace a jiná možnost není. Často ale nerozlišují mezi sociálním pracovníkem a pracovníkem v sociálních službách. Pokud jim v poradně předložíme veškeré možnosti, bývají velmi zaskočení.

Nerozumí rozdílů mezi osobní asistencí a pečovatelskou službou. Ztrácí se v pojmech denní stacionář, odlehčovací služba. Tápou v situacích na pomezí zdravotní a sociální problematiky, kdy některou pomoc předepíše lékař a je hrazena ze zdravotního pojištění. Jinou pomoc si musí smluvně zajistit sami a na její úhradu využít příspěvek na péči.

A to vše v atmosféře značného stresu, v obavách o zdraví svých blízkých a pod tlakem okolností. Mnozí pečující se stydí za chování nemocného, nerozumí jeho změnám nálad i emočním rozladám. Mají pocit, že nemocný se tak chová schválně. Je pro ně obtížné o těchto situacích s někým cizím mluvit, někomu se svěřit. Nabídka pobytových služeb výrazně zaostává za poptávkou. I pokrytí terénních služeb není zcela optimální a značně kolísá v závislosti na vzdálenosti od větších městských center. Situaci ještě komplikuje množství poskytovatelů sociálních služeb. Dle registru poskytovatelů MPSV působí jen v Kraji Vysočina šest organizací nabízejících osobní asistenci a v nabídce pečovatelské služby je nabídka ještě pestřejší – zde je dokonce patnáct poskytovatelů. Ale to rozhodně není celkový počet, neboť někteří poskytovatelé působí s přesahem do sousedních regionů.

3.3. Pobytové služby

Uživatelé naší služby se obtížně orientují i v nabídce pobytových služeb. Většina nemocných preferuje život ve vlastní domácnosti, s pomocí rodiny. Případně s využitím terénních nebo ambulantních sociálních služeb. Volba pobytové služby je méně časté rozhodnutí. Uživatelé často nerozlišují, že Domov se zvláštním režimem je registrovanou sociální službou řídicí se standardy kvality a financovanou ze státních dotací a zřizovaná krajem, případně městem. Ale že mimo to, zde jsou i další zařízení, která nebývají registrovanou službou. Jejich kvalita není nijak zaručena. A nabídka je velmi pestrá. Od luxusních soukromých zařízení až po ubytovací zařízení, která jsou ve skutečnosti jen výdělečným podnikem využívajícím situaci lidí v nouzi.

Velkým problémem je i nízký kredit Domovů pro seniory v celém populačním spektru. Po prohlídce prostor Domova se zvláštním režimem ve Ždírci se často setkáváme s velkým překvapením. Jak senioři, tak i pečující kvitují s podivem velmi příjemně vybavený, velkorysý prostor domova. Výhled do nádherné zahrady i celkovou atmosféru zařízení. Často totiž přichází s vlastními zážitky z návštěv podobného zařízení před mnoha lety a zákonitě tak srovnávají nesrovnatelné.

4. Závěr

Úkolem Alzheimer poradny Vysočina je doprovázet a podporovat nemocné s kognitivním deficitem a jejich pečující od prvních příznaků onemocnění. Tak, aby došlo k včasnému zachytu onemocnění, kvalitní diagnostice a nastavení podpory nemocného v domácím prostředí bylo v souladu s jeho přáním. Předjet tak sociální izolaci a zhoršení kvality života jak u nemocného, tak u pečujících. Je třeba si uvědomit, že onemocnění demencí není ničí vina a je to nemoc chronická a nevyléčitelná. Kvalita života nemocného vždy zrcadlí kvalitu života pečovatele.

Při neustálém nárůstu nemocných v populaci se pracovníci poradny neobejdou bez podpory kolegů ze zdravotní i sociální oblasti. Pouze rychlá a včasná pomoc, je ta správná pomoc. Je třeba přestat bagatelizovat prvotní příznaky onemocnění, je třeba řešit nástup onemocnění už při prvních příznacích. Je třeba mluvit s pečujícími o prognóze onemocnění a to ještě v době, kdy sám nemocný je schopen formulovat svá přání a nastavit si management péče tak, aby vyhovoval nejen jemu, ale i celé rodině. Všem, kdo jsou ochotní a schopní se na péči podílet. Neboť onemocnění demencí, je vždy nemocí celé rodiny, celé sociální komunity. Jen s podporou všech členů rodiny a sítě sociálních a zdravotních služeb se dá domácí péče zvládnout.

Chybí nám koncepční řešení. Nemocní své potíže svěří v počátku nejčastěji praktickému lékaři. Praktický lékař je logickou první volbou. Ale ne vždy tou nejlepší. Často v poradně slyšíme o bagatelizaci příznaků a neochotě lékaře odeslat nemocného ke specialistovi. Není to velké překvapení v kontextu přeplněných čekáren a nedostatku praktických lékařů. A tak je otázkou, zda by nebyla efektivnější spolupráce praktického lékaře se zdravotně sociálním pracovníkem. Ten je schopen administrovat screeningové testy kognitivních funkcí a v případě obtíží jednak nasměruje nemocného ke specialistovi. Také zajistí včasnou informovanost nemocného i rodiny, naváže je na podpůrnou síť sociálních služeb. Vysvětlí možnosti péče i finanční podpory, nabídne celé spektrum možností, které nabízí jak zdravotní, tak sociální složka péče. Může tak minimalizovat stresovou zátěž všech zainteresovaných a především výrazně zkrátit časovou prodlevu mezi prvním varovným příznakem onemocnění a nasazením účinné medikace. Zároveň se nemocný v raném stádiu onemocnění může sám ještě aktivně zapojit do plánu péče, který tak může reflektovat jeho přání. Což už je v konečných stádiích nemoci značně problematické.

Seznam citované literatury

RABOCH, Jiří, ZVOLSKÝ, Petr et al. *Psychiatrie*. 1.vyd. Galén, 2001. 621s. ISBN 80 – 72 62-140-8.

Články. Jen patnáct procent lidí trpících demencí má správnou diagnózu a léčbu. In: *Zdravotnický deník*. [online] 25.3.2018 [cit. 28.8.2018]. Dostupné z: <http://www.zdravotnickydenik.cz/2018/03/jen-patnact-procent-lidi-trpicich-demenci-ma-spravou-diagnozu-lecbu/>.

Alzheimer poradna Vysočina. [cit. 28.8.2018]. Dostupné z: www.alzheimerporadnavysocina.cz.

Příprava vězňů k propuštění a opětovnému začlenění do společnosti *Preparing prisoners for release and reintegration into society*

Tereza Raszková²⁶, Petra Zhřivalová²⁷

Abstrakt

Předkládaný příspěvek se věnuje zejména právnímu rámci přípravy odsouzených na propuštění na svobodu. Zvláštní zřetel klade na přípravu odsouzených ve výstupních oddílech. Pozornost je zaměřena na sociální práci ve věznici a její specifika. Upozorňuje na nejdůležitější problémy uvedené oblasti i opatření ke snižování rizika recidivy předkládané Vězeňskou službou České republiky.

Klíčová slova: Odsouzený. Postpenitenciární péče. Soběstačnost. Sociální práce ve věznici. Sociální pracovník. Výstupní oddíl.

Abstract

The present contribution focuses on the legal framework for the prisoners' preparation for release. Special attention is paid to the preparation of convicts in the leaving unit and to social work in prison and its specifics. It points out the most important problems of the area and measures to reduce the risk of reoffending presented by the Prison Service of the Czech Republic.

Keywords: Convict. Post-penitentiary care. Self-sufficiency. Social work in prison. Social worker. Leaving unit.

1. Úvod do problematiky

Příprava vězňů k propuštění a opětovnému začlenění do společnosti je realizována Vězeňskou službou České republiky jednotlivými kroky prakticky od počátku nástupu do výkonu trestu odnětí svobody. V současné době je trestní politika státu postavena na principu přijetí odpovědnosti za vlastní trestnou činnost. V oblasti výkonu trestu má pak odraz v povinnosti zaměstnanců ve vězeňství motivovat odsouzené k odpovědnosti za vlastní život, jinými slovy nabízet jim takové programy a aktivity, které budou odpovídat jejich potřebám. Máme za to, že uvedenému účelu bohužel neodpovídá současné zajištění výkonu trestu, kdy kvůli organizovanému času ve vězení a zákonem daných povinností na straně Vězeňské služby (institucionalizace), bývá často odsouzený závislý na systému a předpokladu, že se o mne věznice, potažmo stát a společnost, postará. Samozřejmě i při ideálním nastavení systému pro posilování vlastních kompetencí „napravit se a žít řádný život“ se najdou jedinci, kteří o to zájem mít nebudou. Systém by pak měl být zacílen na jedince, kteří pomoc potřebují, jsou motivovaní a především budou na sobě nadále pracovat a participovat na procesu reintegrace. (viz např. Raszková, 2017)

Všichni s napětím očekáváme výsledky pilotního Projektu otevřené věznice, který je od 1. října 2017 realizován ve Věznici Jiřice a měl by vytvářet vhodnou podobu výstupního oddílu. Projekt by měl simulovat život na svobodě a připravovat odsouzené na život po propuštění. Právě přechod na svobodu spojený s nezvyklou mírou samostatnosti a zodpovědnosti velká většina osob nezvládá a vrací se k páčání trestné činnosti. Bezesporu jednu z nejdůležitějších úloh v přípravě vězňů na propuštění z výkonu trestu sehrávají ve věznicích odborní zaměstnanci, zejména sociální pracovníci.

²⁶ Mgr. et Mgr. Tereza Raszková; Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Nám. 14. října 12, 150 00 Praha 5; e-mailová adresa: TRaszkova@iksp.justice.cz

²⁷ Mgr. Petra Zhřivalová, Ph.D.; Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Nám. 14. října 12, 150 00 Praha 5; e-mailová adresa: PZhřivalova@iksp.justice.cz

V následujících kapitolách se budeme věnovat legislativnímu rámci, který zakotvuje existenci a účel výstupních oddílů, specifickou práci sociálních pracovníků pracujících ve vězení i další aktivity Vězeňské služby České republiky zaměřené na reintegraci odsouzených do společnosti. Ve vymezování právního rámce postupujeme sestupně podle síly právních norem, tedy nejdříve se zabýváme příslušnými ustanoveními zákona o výkonu trestu odnětí svobody, potom vyhláškou, kterou se provádí a posléze nařízeními generálního ředitele VS ČR.

2. Co je soběstačnost?

Dle Konceptce vězeňství do roku 2025 je zřejmé, že samotný výkon trestu odnětí svobody ve vězeňském zařízení je sice zásadní z hlediska napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí žádoucí reintegrace do společnosti, nemůže ale být vnímán izolovaně, bez zdůraznění role postpenitenciární péče, vlivu prevence kriminality a v neposlední řadě fungování sociálního systému státu. „S ohledem na skutečnost, že drtivá většina odsouzených bude jednoho dne propuštěna z výkonu trestu odnětí svobody, je naprosto nezbytné vycházet ze základní zásady, a to, že příprava na propuštění odsouzeného a na jeho život po opuštění věznic začíná dnem jeho nástupu do výkonu trestu odnětí svobody.“ (Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2016: 3) Komplexní vnímání práce s odsouzenými se zaměřením na budoucí propuštění je jedním ze tří specifických cílů VIII. kapitoly výše uvedené konceptce, která pojednává o resocializaci propuštěných vězňů v návaznosti na prevenci recidivy a postpenitenciární péči.

Právní normy upravující výkon trestu nepodmíněně používají slovní spojení „příprava na soběstačný život“, aniž by termín „soběstačnost“ definovaly. Proto je na místě se zabývat jazykovým rozborem slov soběstačný a soběstačnost. Samozřejmě všichni chápeme, co se soběstačností rozumí. V případě zaváhání si můžeme vzít příklad z webového portálu ABC slovník českých synonym (© 2008-2018, online), kde je slovo soběstačný synonymem výrazů autarkní, nezávislý, vystačující se svými vlastními prostředky a samostatný.

Pokud bychom si však chtěli být jisti, že stejně tak chápe soběstačnost i zákonodárce, je zapotřebí zapátrat v dalších právních normách, zda se někde nenalézá právní definice soběstačnosti. Obsahovou analýzou českého právního řádu prostřednictvím systému ASPI získáme seznam 125 právních norem, včetně předpisů nižší právní síly a včetně norem neplatných, v nichž se pojem „soběstačnost“ vyskytuje. Škála souvislostí je opravdu pestrá, soběstačnost je řešena v oblasti plánu hospodaření s odpady, v problematice zoologických zahrad i pozemkových reforem (a to například i v roce 1920). Nás ve spojitosti s vězeňstvím samozřejmě zajímá soběstačnost v rovině sociální. Podívejme se proto, v jakých souvislostech ji používají předpisy z oblasti sociálního zabezpečení.

Zákon o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů) v ustanovení § 35 „Základní činnosti při poskytování sociálních služeb“ mezi tyto činnosti pod písm. l) zařazuje „nácvik dovedností pro zvládání péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začlenění“. Gramatickým výkladem (který použijeme i při dalším vymezování pojmu „soběstačnost“ v právních normách) dospějeme k tomu, že soběstačnost je činnost odlišná od základní péče o vlastní osoby, kdy obě spolu s dalšími vedou k sociálnímu začlenění.

Zmiňovaný zákon v ustanovení § 38 uvádí, že „služby sociální péče napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem podpořit život v jejich přirozeném sociálním prostředí a umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti...“ V dalších ustanoveních, týkajících se osobní asistence, pečovatelské služby či samostatného bydlení, jsou přiznávány tyto služby osobám, které mají z různých důvodů sníženou soběstačnost a potřebují pomoc jiné fyzické osoby. Mezi poskytované služby

je zahrnuta pomoc při zajištění chodu domácnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Zákon v následujících pasážích definuje další služby, jako např. týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením a domovy se zvláštním režimem, které obdobně přiznává osobám se sníženou soběstačností. Oproti zmíněným službám zahrnují ještě poskytnutí ubytování a stravy.

Na základě výše uvedeného můžeme dovodit, že zákon o sociálních službách rozumí soběstačností takový stav jedince, který mu umožňuje bez pomoci další fyzické osoby zajistit si ubytování, stravu, je začleněn do společenského prostředí a je schopen sám uplatňovat svoje práva, oprávněné zájmy a obstarat si osobní záležitosti.

Otázku soběstačnosti, jež má být cílem práce s odsouzenými, zejména pak ve výstupním oddílu, na malou chvíli opustíme ve prospěch krátkého rozboru právních norem, abychom definovaly, co to jsou výstupní oddíly a co se v nich děje. Výstupní oddíly totiž bereme za prostředí, v němž se má jedinec aktivně připravovat na život po propuštění, vytvářet si odpovídající návyky a má mu být věnována zvýšená pozornost. Samozřejmě výstupu/propuštění vězně se týká mnohem více ustanovení zákona a vyhlášek, v našem příspěvku se striktně držíme těch, které výstupní oddíly upravují explicitně.

3. Výstupní oddíly

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, upravuje v ustanovení § 74 zřizování tzv. výstupních oddílů (dříve výstupní oddělení). „Ve věznicích lze zřídit výstupní oddíl, do nichž se přiměřenou dobu před očekávaným skončením výkonu trestu zpravidla zařazují odsouzení, kterým byl uložen trest na dobu delší než 3 roky, a odsouzení, jimž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro soběstačný život v souladu se zákonem.“ Náplň výstupních oddílů pak nastiňuje odstavec druhý téhož paragrafu, který stanoví, že „programy zacházení jsou po zařazení odsouzených do výstupního oddílu aktualizovány a zaměřeny na jejich přípravu na soběstačný život v souladu se zákonem.“

Zákon však pamatuje i na odsouzené, kteří nejsou zařazeni do výstupních oddílů, kdy v ustanovení § 41, který upravuje programy zacházení, je (v odstavci čtvrtém) řešena situace následujícím způsobem: „V rámci programu zacházení se pro odsouzené nezařazené do výstupního oddílu vytvářejí nejméně 3 měsíce před propuštěním podmínky pro soběstačný život v souladu se zákonem a za tím účelem se aktualizuje program zacházení.“ V čem je tedy rozdíl? Zejména v míře a délce intervence odborných zaměstnanců (počet aktivit, vytváření podmínek připomínajících život na svobodě, návštěvy bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanců VS ČR), v počtu odsouzených a jejich zapojení do aktivit programu zacházení. Výstupní oddíl můžeme považovat za paralelu oddílu nástupního. Obsahem zacházení s odsouzeným v nástupním oddílu je adaptace na prostředí, kde bude trest odnětí svobody vykonáván ve vězeňské realitě. Oproti tomu výstupní oddíl, který připravuje odsouzeného na návrat do společnosti a jehož obsahem je adaptace na někdy zcela odlišné společenské podmínky, než které opouštěl, se opět děje ve vězeňské realitě. Život „venku“ je zde pouze simulován (vězni si sami vaří, perou a mohou nosit vlastní oděv). Na tomto místě bychom se rády společně s Vámi zamyslely²⁸ – je objektivně možné v rámci podmínek současného českého vězeňství považovat adaptační proces vykonávaný ve výstupních oddílech za dostatečný a naplňující svůj účel?

²⁸ Autorky se dlouhodobě zabývají problematikou vězeňství v rámci výzkumných projektů realizovaných Institutem pro kriminologii a sociální prevenci.

My se bohužel domníváme, že nikoli. Troufáme si dokonce tvrdit, že v současných českých podmínkách je Otevřená věznice v Jiřicích jediným pracovištěm, které naplňuje předpoklad zákonodárce, jak by výstupní oddíl měl vypadat. Jde přitom o paradox, neboť se jedná o standardní oddíl. Ale samozřejmě i zde jsou některé podmínky života „za zdí“ simulovány. Adaptační proces na život ve společnosti může v plném rozsahu logicky započít až poté, co je z odsouzeného propuštěný, tedy za branami věznice. Proto je nesmírně důležité, aby navazovala postpenitenciární péče, a to přímo a okamžitě. Jinými slovy, úlohou výstupního oddílu je adaptační proces na život na svobodě započít, ale nepochybně není, a to objektivně, v možnostech vězeňského prostředí celý adaptační proces realizovat. Zavádějící je také používání spojení „plynulý přechod do přirozeného prostředí“, neboť často je uvedené prostředí naprosto nevhodné, a naopak spouští rizikové faktory recidivního chování nebo dochází k situaci, kdy původní prostředí zaniklo (vztahy se rozpadly, rodiče zemřeli, ztráta bydlení apod.).

Uvedené je problematické zejména u dlouhodobých trestů, neboť řada vězňů představuje bezpečnostní riziko a věznice jim neumožní před skončením trestu opustit věznici v rámci jakýchkoliv extramurálních²⁹ aktivit. Na druhou stranu je jedinec po skončení výkonu trestu propuštěn a bez jakékoliv průpravy „vpuštěn“ do společnosti, což je, dle našeho názoru, pro společnost více ohrožující, než mu umožnit postupnou, byť ne zcela kompletní, adaptaci. V rámci postpenitenciární péče bychom měli využívat zejména sociální podporu i přiměřenou sociální kontrolu (tzv. parole).

Pokud bychom shrnuly ustanovení zákona týkající se výstupních oddílů, pak je třeba říci následující:

- Jsou určeny pro odsouzené k trestu odnětí svobody na dobu delší než 3 roky a pro odsouzené, jimž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro soběstačný život
- Programy zacházení jsou po zařazení odsouzených do výstupního oddílu aktualizovány a zaměřeny na jejich přípravu na soběstačný život v souladu se zákonem
- Odsouzeným ve výstupních oddílech věznic má být umožněno, pokud to dovolují stavební, materiální a hygienické podmínky, aby si stravu připravovali sami z potravin dodaných věznicí
- Odsouzení, kteří nebyli zařazení do výstupních oddílů, si pak vytvářejí nejméně 3 měsíce před propuštěním podmínky pro soběstačný život v souladu se zákonem; a za tím účelem se aktualizuje program zacházení

Vyhláška, kterou se provádí zákon o VTOS, pak upřesňuje:

- Do výstupního oddílu je odsouzený zařazen 6 měsíců před očekávaným skončením výkonu trestu ředitelem věznice na návrh odborných zaměstnanců
- Odsouzení (muži i ženy) umístění ve výstupních oddílech mohou nosit vlastní obuv a oděv v mimopracovní době dle svého uvážení
- Úspěšnost plnění programu zacházení v oblasti cílů, jednotlivých aktivit, pořádku a kázně se vyhodnocuje zpravidla jednou za 2 měsíce ve výstupních oddílech věznic s ostrahou a věznic se zvýšenou ostrahou

²⁹ Extramurální aktivity doplňují odborné zacházení s odsouzenými. Řadíme sem instituty, jako je přerušení výkonu trestu (§ 56 odst. 1, § 56 odst. 2, § 56 odst. 3, § 68 odst. 9 ZVTOS), institut opuštění věznice (§ 19 odst. 8, § 45 odst. 2 písm. g, § 63h ZVTOS) a akce mimo věznici (§ 51 odst. 3, § 52 odst. 5, § 52 odst. 6, § 53 odst. 6, § 55 odst. 5, §46 odst. 4, §91 odst. 5 ŘVTOS).

- Pro odsouzené zařazené ve výstupním oddílu lze organizovat též akce mimo věznici, kterých se vždy účastní zaměstnanec Vězeňské služby

Pokud by tedy úprava výstupních oddílů byla stanovena pouze zákonem o VTOS a vyhláškou, jako sociální pracovníci bychom museli vyjít pouze z toho, že si odsouzení ve výstupních oddílech v ideálním případě sami vaří, mimo aktivity nosí civilní oděv a chodí na akce mimo věznici za účasti zaměstnance věznice. Samozřejmě tomu tak není a podrobnosti pro naši práci stanovuje nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 68/2013, o činnosti výstupních oddílů.

Podrobně upravuje zřizování a rušení výstupních oddílů včetně jejich stavebně technických parametrů, personální zajištění práce s odsouzenými, atd. Nařízení detailně upravuje program „výstupního zacházení“, který má sestávat z komunitního setkávání odsouzených, tzv. „sebeobslužné činnosti“, kdy se odsouzení vedou k tomu, aby si osvojili návyky potřebné v běžném životě, jako je příprava jednoduchých jídel, stolování, praní prádla, žehlení, údržba oblečení, případně provádění drobných údržbářských prací, včetně malování a výzdoby ložnic. Personál též pracuje s odsouzenými v oblasti etiky a společenského chování. Dále je odsouzeným poskytováno sociálně právní poradenství, a to ve všech oblastech, které by pro ně mohly být problematické, jako je zaměstnání, ubytování, pomoc při kontaktování úřadů (obecních, práce apod.). Včetně uvedeného poradenství jsou odsouzení seznamováni s právními předpisy a vedeni k tomu, aby si zajistili platné osobní doklady, uměli vyplnit formulář a sepsat životopis. Je také řešena jejich finanční situace, a to včetně dluhů. Odsouzenému je poskytnuta pomoc spočívající ve zmapování dluhů, navržení postupu, jak je řešit, a kontaktů na instituce, které mu po propuštění mohou být nápomocny.

Odsouzeným je také poskytováno psychosociální poradenství, dle jejich konkrétních problémů a náročných životních situací (například řešení rodinných problémů, posilování a nácvik komunikativních dovedností, volných vlastností). Vzdělávací činnost ve výstupních oddílech je zaměřena na aktuální podmínky společnosti, do které se odsouzený vrací, včetně politických, hospodářských, kulturních a technologických. Zacházení zahrnuje i přípravu na pracovní kariéru – odsouzení jsou pracovně zařazeni ve věznici či se účastní pracovních terapií. V rámci zájmové činnosti jsou jim nabízeny sportovní a výtvarné činnosti, které by měly směřovat k relaxaci a uvolnění.

Odsouzení jsou připravováni na život na svobodě také vycházkami mimo věznici, v rámci kterých si vyřizují záležitosti na úřadě, navštěvují kulturní akce, apod. Pokud mají odsouzení ve věznici návštěvy, pak nepodléhají zrakové a sluchové kontrole, aby byly před výstupem upevňovány rodinné vazby. (NGŘ č. 68/2013, 2018, online)

Jestliže bychom na základě výše uvedeného nařízení hodnotili přípravu odsouzeného ve výstupních oddílech na soběstačný život, kdy soběstačnost budeme chápat způsobem dovozeným ze zákona o sociálních službách (tedy takový stav jedince, který mu umožňuje bez pomoci další fyzické osoby zajistit si ubytování, stravu, je začleněn do společenského prostředí a je schopen sám uplatňovat svoje práva, oprávněné zájmy a obstarat si osobní záležitosti), můžeme konstatovat, že program zacházení zahrnuje veškeré aspekty soběstačnosti a poskytuje komplexní přípravu na soběstačný život, alespoň z hlediska litery nařízení.

Pro zajímavost, výstupní oddíl nemá z 35 věznic pouze Vazební věznice a Ústav pro výkon zabezpečovací detence Brno, Vazební věznice Hradec Králové, Vazební věznice Litoměřice, Vazební věznice Olomouc a Věznice Teplice.

4. Problematika sociální práce ve věznicích neboli penitenciární sociální práce

„Obecně lze dnes cíle sociální práce s pachateli trestných činů formulovat takto: vést pachatele k tomu, aby napravili, co svým činem způsobili; napomáhat úspěšnému začlenění pachatelů do společnosti, snížit pravděpodobnost opakování trestného činu a tím chránit společnost před kriminalitou“. (Matoušek a kol., 2013: 484) Ve specifickém prostředí věznic se prolíná penitenciární a postpenitenciární péče i subjekty, které péči poskytují. Celá postpéče představuje nabídku především sociálních služeb nejen jedincům již propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, ale i osobám, které dosud uvnitř věznic zůstávají. V uvedeném pojetí se setkáváme s úzkým, širším a nejširším vymezením postpenitenciární péče. Kdy v úzkém smyslu chápeme postpéči jako dobrovolnou službu, která je poskytována pouze propuštěným vězňům ve formě především sociální péče a pomoci. Širší pojetí představuje nejen dobrovolnou formu, ale i určitou formu nucenou, či stanovuje jistou kontrolu (kupříkladu uložený dohled Probační a mediační služby). V nejširším pojetí hovoříme již o tzv. kontinuální péči či kontinuální sociální péči, která je poskytována bezplatně, dobrovolně ve všech fázích trestního řízení, nejen během vykonávacího řízení. (Raszková, 2017)

Jedním z nejdůležitějších subjektů penitenciární i postpenitenciární péče je sociální pracovník. Zajišťuje nejen sociální poradenství a pomoc, ale je často jediný, kdo komunikuje s ostatními subjekty mimo věznic (s probačním úředníkem, sociálním kurátorem, četnými neziskovými organizacemi, státními organizacemi). V posledních letech vzrůstá potřeba realizovat aktivity či programy zabývající se dluhovým poradenstvím a dalšími specifickými potřebami odsouzených. Tím stoupají nároky na erudovanost sociálních pracovníků. Navíc pracují ve specifickém prostředí, kde se setkávají dle Justové (2009) např. s klienty institucionalizovanými; patologickými lháři; rozmazlenými; jež jsou příslušníky neonacistických skupin či se změněnou identitou. Uvedená autorka považuje trestané osoby z hlediska bezpečnosti za nejrizikovější sociální skupinu ve společnosti.

Velmi pěkně zpracované téma sociální práce ve vězeňství nalezneme na internetových stránkách Věznice Nové Sedlo (© 2018, online), kde se popisuje osoba sociálního pracovníka. „Univerzálnost sociálního pracovníka spočívá nejen ve znalosti teorií a metod sociální práce, ale také v jeho orientaci v celé řadě disciplín, jako je například právo, pedagogika, sociologie, ekonomie, medicína, etika, které jdou ruku v ruce s uměním zacházet s člověkem, s cílem adekvátní pomoci. Specifické prostředí věznic a práce s odsouzenými klade na sociální pracovníky zvýšené požadavky i v oblasti sociálně psychologických dovedností, krizové intervence a také mediace. Principiálním požadavkem pro výkon funkce je empatie, akceptování klienta takového, jaký je, umění individuálního přístupu, schopnost poskytovat službu, nikoliv přizpůsobovat se.“ (Věznice Nové Sedlo, © 2018, online)

Věznice Znojmo (© 2018, online) staví na principu odpovědnosti za vlastní život – obsah sociální práce ve věznici vychází především ze žádostí o pohovory ze strany odsouzených. Otázky se týkají především aktuální rodinné situace a problémů, které vznikly v důsledku výkonu trestu na rodiny odsouzených, dále řešení finanční situace a pohledávek, ubytování po skončení výkonu trestu, zdravotního a sociálního pojištění, žádosti o přiznání invalidního nebo starobního důchodu, vyřízení občanských průkazů, spolupráce s Probační a mediační službou České republiky, navázání kontaktu se sociálním kurátorem apod. S odsouzenými, kteří jsou umístěni k výkonu trestu, se provádí vstupní poučení a zpracuje se sociální posouzení odsouzeného (nástrojem SARPO). V průběhu výkonu trestu probíhají aktivity programu zacházení zaměřené na sociálně právní poradenství (skupinové či individuální). Před skončením výkonu trestu (včetně předpokládaného podmíněného propuštění) probíhá předvýstupní poučení. Odsouzení zařazení do výstupního programu zacházení (dle ustanovení § 36a odst. 4 ŘVTOS) se postupně připravují na bezproblémové začlenění do civilního života.

Pořádají se besedy s pracovníky různých organizací a úřadů, jako je úřad práce, sociální kurátoři a pracovníci probační a mediační služby. Při řešení problémů a požadavků spolupracuje věznice s městskými a obecními úřady, Policií České republiky, Českou správou sociálního zabezpečení, notářstvem, soudy, opatrovníky, duchovní službou aj. Vše by mělo směřovat k snadnějšímu začlenění jedince zpět do společnosti. (Věznice Znojmo, © 2018, online)

V prostředí věznic se zároveň objevují tzv. mnohoproblémoví klienti, které definuje Matoušek a kol. (2013) jako klienty, kteří mají kombinaci několika vážných a obtížně řešitelných problémů s převažující vnitřní příčinou. Často to jsou jedinci závislí na omamných a psychotropních látkách, duševně nemocní, s vážnými a životu ohrožujícími somatickými nemocemi. „U mnohoproblémových klientů bývá obtíží i hospodaření s penězi, udržování osobní hygieny, péče o domácnost. Vědomí problému u nich může být nižší než u jiných klientů sociálních služeb.... Mnohoproblémoví klienti kladou na běžné a specializované služby vysoké nároky. Jejich potřeby obvykle přesahují možnosti specializovaných zařízení. Navíc je postoj mnohoproblémových klientů k poskytovatelům péče popisován jako nepřátelský-závislý, resp. jako ambivalentní (ve smyslu: pomoc požadují a současně ji odmítají).“ (Matoušek a kol., 2013: 408–409) S uvedenými odsouzenými se setkávají sociální pracovníci zejména na specializovaných oddílech pro odsouzené trvale pracovně nezařaditelné (více např. Raszková, Hoferková, 2015). Paradoxem je, že pro uvedené jedince není vytvořen žádný výstupní oddíl a vše ohledně bydlení, další pomoci a péče zůstává na bedrech sociálního pracovníka ve vězení, případně sociálního kurátora.

Na sociální pracovníky ve vězení jsou v současné době kladeny četné nároky, zejména s ohledem na velký rozsah jejich činnosti.

5. Snižování míry rizika recidivy trestného jednání

Sociální pracovník se zejména aktivní spoluprací s odsouzenými v oblasti bydlení, zaměstnání a dluhové problematiky podílí na snižování míry rizika recidivy trestného jednání již ve výkonu trestu. V rámci Norských fondů například proběhly kurzy „Práce se zadluženým klientem“ či „Finanční gramotnost a dluhová problematika“, jichž se zúčastnili právě sociální pracovníci. Vězeňská služba tak reagovala na zvyšující se zadluženost vězňených osob a špatnou finanční gramotnost, vše s cílem snížit recidivu kriminálního jednání.

Některé věznice samy čerpají z Norských fondů v projektech jako „Zvýšení efektivity přípravy vězňů před propuštěním z Věznice Nové Sedlo“, „Zvýšení efektivity přípravy vězňených žen před propuštěním z Věznice Opava“, „Zvýšení efektivity v zacházení s mladými dospělými ve věku 18–26 let ve Věznici Kuřim“.

Vězeňská služba navíc disponuje několika standardizovanými programy, které jsou zaměřeny zejména na trestnou činnost vězňených osob. Jedná se o program PARDON pro pachatele dopravních deliktů; program 3Z (Zastav se, zamysli se a změň se), který se zaměřuje na adekvátní náhled na páchanou trestnou činnost odsouzenými muži a ženami, kteří jsou opakovaně ve výkonu trestu za převážně majetkovou trestnou činnost; program KEMP pro pachatele násilí, program GREPP pro pachatele sexuálních deliktů spáchaných na dětech a program TP 21 JUNIOR pro mladistvé odsouzené ve výkonu trestního opatření odnětí svobody nepodmíněně (více např. Jiříčka a Kejřová, 2015; Biedermanová a Petras, 2011). Mimo uvedené standardizované programy si jednotlivé věznice, zejména s ohledem na skladbu vězňů i personální zajištění, vytvářejí své vlastní programy a projekty.

„V současné době je realizována celá řada sociálně inovativních projektů a programů, které umožňují klientům integraci do společnosti na základě tří klíčových oblastí: zaměstnání, bydlení a vzdělávání (většinou se jedná o rozšíření stávající kvalifikace nebo o rekvalifikaci).

To se ukazuje jako efektivní nástroj prevence recidivy a úspěšného zapojení jedince do života společnosti.“ (Veteška, 2015: 40) S uvedenou problematikou úzce souvisí i tzv. desistence. Termín je v kriminologických kruzích užíván od 70. let 20. století (Rocque, 2017). Z českých autorů se mu věnuje např. Matoušek a kol. (2013), Tomášek³⁰ a kol. (2017). Matoušek a kol. (2013) uvádí, že se jedná o upuštění od trestné činnosti, a to upuštění vědomé i spontánní. Jak bylo dříve v příspěvku uvedeno, u některých pachatelů je plynulý návrat do původního prostředí nežádoucí. Teprve až je pachatel desintegrovan (ve smyslu přetrhání všech vazeb s kriminálním prostředím, popřípadě vedoucím k páčání trestné činnosti), tak je možná jeho reintegrace do společnosti (odpovědné chování je klíčové).

6. Závěr

„Společnost se nestane bezpečnější tím, že budeme pachatele přísněji trestat, ale tím, že se nám je podaří převychovat.“ (Tiskový odbor Ministerstva spravedlnosti ČR, 2015, online) Koncepce vězeňství do roku 2025 (Ministerstvo spravedlnosti, 2016) pak tuto převychovu nalézají zejména v programech a aktivitách zaměřených na zajištění následujících oblastí:

- Podpora stabilního bydlení.
- Řešení závislostního chování.
- Získání řádného pracovního uplatnění.
- Řešení zadluženosti.
- Doplnění vzdělávání a rekvalifikace a
- Stabilizace rodinného prostředí.

V koncepci jsou tedy pokryty všechny oblasti, které jsou předpokladem pro soběstačnost jedince a jeho fungování ve společnosti. Nelze však, vzhledem k důvodům v našem příspěvku uvedeným, považovat za reálné, aby se ve vězeňském prostředí dalo s odsouzenými pracovat v takovém rozsahu, který by k úplné soběstačnosti skutečně vedl. Limity jsou jak vlastní prostředí věznic, tak také možnosti (časové, prostorové, kapacitní apod.) a kompetence sociálních pracovníků ve věznicích. V tomto světle se pak pro reintegraci odsouzených do společnosti po propuštění jeví jako klíčová koordinační činnost sociálního pracovníka coby zprostředkovatele následné postpenitenciární péče. Pro úplnost chceme zdůraznit, že uvedené se týká odsouzeného, který přijal odpovědnost za svůj vlastní život a má zájem stát se soběstačným a navrátit se do společnosti. Pokud zde chybí vůle či ochota vězňených osob, „neprevychová“ je žádný program, intervence či vnější aktivita ani perfektně navazující postpenitenciární péče.

Seznam citované literatury

ABC slovník českých synonym. *Slovník-synonym.cz* [online]. © 2008-2018 [cit. 2018-09-07]. Dostupné z: <http://www.slovník-synonym.cz/web.php/slovo/sobestacny>.

BIEDERMANOVÁ, Eva a PETRAS, Michal. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. 98 s. Studie. ISBN 978-80-7338-115-8.

³⁰ Autor se dlouhodobě věnuje výzkumu zaměstnání jako faktoru desistence.

JÍŘIČKA, Václav a KEJŘOVÁ, Kateřina. *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II*. Praha: Psychologické pracoviště Vězeňské služby České republiky, 2015. 224 s.

JUSTOVÁ, Martina. *Zem, ktorá nemá svoje nebo: sociálna práca s trestanými osobami*. 1. vyd. Bratislava: Sofa, 2009. 341 s. ISBN 978-80-89033-61-4.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. 570 s. ISBN 978-80-262-0366-7.

Ministerstvo spravedlnosti ČR. *Koncepce vězeňství do roku 2025*. 2016, 162 s. Dostupné z: https://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Koncepce/Koncepce_vezenstvi.pdf. NGŘ č. 68/2013, o činnosti výstupních oddílů. *Aspi* [online]. 2018 [cit. 2018-09-17]. 14 s.

RASZKOVÁ, Tereza. Možnosti a limity postpenitenciární péče v České republice. In *SOCIALIA 2017. Participácia sociálnych pedagógov a iných pomáhajúcich profesií na prevencii a riešení sociálnopatologických javov u detí, mládeže a dospelých v krajinách V4 – súčasný stav, problémy a priority*. 1. vyd. Banská Bystrica: Belianum, 2017, s. 306–311. ISBN 978-80-557-1331-1.

RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Edukace a reedukace trvale pracovní nezařaditelných v českých věznicích*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. 134 s. ISBN 978-80-7435-632-2.

ROCQUE, Michael. *Desistance from Crime. New Advances in Theory and Research*. New York: Department of sociology, Bates college, 2017. ISBN 978-1-137-57234-9.

TOMÁŠEK, Jan a kol. *Zaměstnání jako faktor desistence*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. 172 s. Studie. ISBN 978-80-7338-166-0.

Tiskový odbor Ministerstva spravedlnosti České republiky. Na mezinárodní konferenci v Hradci Králové diskutovali čeští, slovenští, polští a ruští kriminologové. *Justice.cz* [online]. 2015 [cit. 28-09-2017]. Dostupné z: <http://www.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=377&d=340561>.

VETEŠKA, Jaroslav. *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 251 s. ISBN 978-80-7478-898-7.

Věznice Nové Sedlo Sociální práce ve vězeňství. *Vscr.cz* [online]. © 2018 [cit. 2018-09-14]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-nove-sedlo/novinky/socialni-prace-ve-vezenstvi/>.

Věznice Znojmo. Sociální práce ve věznicích. *Vscr.cz* [online]. © 2018 [cit. 2018-09-14]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-znojmo/novinky/spoluprace-s-obcanskym-sektorem/socialni-prace-ve-veznici/>.

Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. *Aspi* [online]. 2018 [cit. 2018-09-17]. 24 s.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. *Aspi* [online]. 2018 [cit. 2018-09-17]. 35 s.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. *Aspi* [online]. 2018 [cit. 2018-09-17]. 73 s.

SúčasnÉ možnosti sociálnej práce pri práci s rodinou v ekonomických Ťažkostiach³¹.

Current possibilities of social work with family with economic problems

Dominika Uhnáková³², Barbora Rajnáková³³

Abstrakt

V súčasnosti narastá počet obyvateľov odkázaných na sociálnu pomoc štátu, časté je zadlžovanie rodín, nezamestnanosť a nárast chudoby. Príspevok pojednáva o chudobe ako reálnom ohrození súčasnej rodiny a o jej možných príčinách. Poukazuje na možnosti riešenia nepriaznivej ekonomickej situácie rodín, prostredníctvom metód využívaných v sociálnej práci. Vychádzajúc z praktických skúseností pri práci s rodinou, sú v príspevku popísané tiež niektoré prekážky, ktoré môžu brániť efektívnemu poskytovaniu pomoci.

Kľúčové slová: Chudoba. Rodina. Sociálna práca.

Abstract

The present, increase the number of people, who are dependent on social assistance. Debt, unemployment and rising poverty are also frequent. The contribution discusses about poverty as a real threat to the current family and its possible causes. It points out the possibilities of solving the unfavorable economic situation of families through the methods used in social work. Based on the practical experiences of working with the family are described some of the obstacles in the contribution, that can hinder the effective assistance.

Keywords: Poverty. Family. Social work.

1. Úvod

Chudoba je jav, ktorý je súčasťou aj tých najbohatších krajín sveta. Určenie hranice chudoby sa v jednotlivých krajinách odlišuje, a tak by sme mohli chudobu považovať v určitom zmysle za „národné špecifikum“, v ktorom sa odzrkadľuje životný štýl danej krajiny. V krajinách EÚ je akceptovaná definícia chudoby podľa Rady Európy z decembra 1984. Podľa nej sa za chudobných označujú osoby, rodiny, alebo skupiny osôb, ktorých zdroje (materiálne, kultúrne a sociálne) sú natoľko limitované, že ich vylučujú z minimálne akceptovaného životného štýlu štátov, v ktorých žijú (Eurostat, 2010). V roku 1995 prijala OSN na Kodanskej svetovej konferencii o sociálnom rozvoji nasledovnú definíciu chudoby: „Chudoba má rôznorodé prejavy, vrátane nedostatku príjmu a produktívnych zdrojov postačujúcich na zabezpečenie trvalo udržateľného živobytia; hladu a podvýživy; choroby; obmedzeného alebo žiadneho prístupu k vzdelaniu a k ďalším základným službám; rastúcej úmrtnosti a chorobnosti; bezdomovstva a neadekvátneho bývania; nezdravého životného prostredia; a sociálnej diskriminácie a vylúčenia (Eurostat, 2010). Ako môžeme vidieť uvedené definície sa zameriavajú na širšie vymedzenie chudoby, ktoré naznačuje, že „chudobný“ neznamená len nedostatok materiálnych prostriedkov ale takisto aj zdravia a schopností zabezpečiť si primeranú životnú úroveň. Pri podrobnejšom analyzovaní jednotlivých definícií chudoby môžeme naraziť na ďalší rozdiel, ktorý spočíva v tom, že niektorí autori považujú chudobu za dôsledok individuálneho stavu, zatiaľ čo iní sa

³¹ Tento článok bol publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0322/18 Pracujúca chudoba a VEGA 1/0341/17 Identifikácia prejavov sociálnej rizikovosti rodín vo vybraných indikátoroch a ich vplyv na sociálne fungovanie rodiny.

³² Trnavská univerzita v Trnave, FZaSP, katedra sociálnej práce; dominika.uhnakova@truni.sk

³³ Trnavská univerzita v Trnave, FZaSP, katedra sociálnej práce; barbora.rajnakova@tvu.sk

zameriavajú na faktory sociálneho vylúčenia, ktoré bránia skupinám ľudí vymaniť sa z chudoby.

V každej sociálnej skupine ohrozenej chudobou predstavujú deti najohrozenejšiu časť populácie. Dospelí sa v rôznej miere podieľajú na chudobe, v ktorej sa ocitnú, a svojím správaním buď prispievajú k prehĺbovaniu chudoby, alebo s ňou bojujú a snažia sa odraziť od dna, iní ju zas apaticky prijímajú. Avšak deti si chudobu nevyberajú, deti sa v chudobe ocitajú. (Európsky sociálny fond, 2018). Z výskumu, ktorý realizovali Parker, Greer a Zuckerman (In: Engle et al., 2008) vyplýva, že deti, žijúce v chudobe sú nielenže priamo vystavené rizikám vo svojich domovoch a komunitách, a to vrátane chorôb, nedostatku psychosociálnej stimulácie a obmedzených zdrojov, ale chudobné pomery taktiež negatívne vplývajú na rozvoj a vzdelávanie detí. Rodiny s nízkymi príjmami majú tendenciu žiť v štvrtiach, ktoré sú často charakterizované vysokou hustotou, zločinnosťou a s málo príležitosťami pre akademickú socializáciu detí. Rodiny s nízkymi príjmami majú často obmedzené vzdelanie, čím znižujú schopnosť poskytovať svojim deťom primerané stimulačné prostredie. Taktiež majú tendenciu obmedziť jazykové prostredie svojich detí tým, že používajú jazyk, ktorý skôr než vysvetľovanie zahŕňa viac príkazy a má jednoduchú štruktúru. Okrem toho rodiny s nízkymi príjmami majú tendenciu používať tvrdé rodičovské štýly, ktoré sú skôr založené na rodičovských než na vzájomných interaktívnych štýloch, ktoré podporujú emocionálny rozvoj a sociálne kompetencie detí.

1.1. Príčiny chudoby

Podľa Geista (In: Európsky sociálny fond, 2018) môže byť chudoba zapríčinená rôznymi faktormi, napríklad: prírodnými javmi (katastrofy, neúroda), sociálnymi javmi (vojna, vykorisťovanie, revolúcie, pohromy), osobnými osudmi (choroba, smrť živiteľa, staroba), ale môže vzniknúť aj vlastným pričinením človeka alebo skupiny. Podľa viacerých autorov čoraz častejšie chudobu spôsobuje situačne nevhodné či neprimerané správanie jednotlivca, charakterizované správaním ako: – nehospodárnosť, neprimerané riskovanie, lenivosť, či nezájum.

Na Slovensku sú chudobou ohrozené podobné skupiny a jednotlivci ako v celej Európskej únii. Osobitne sú to: – ľudia zdravotne znevýhodnení, ľudia s nižším vzdelaním, viacdetné rodiny, neúplné rodiny, či nezamestnaní ľudia. V dôsledku straty zamestnania býva následne častá strata bývania a postupný prepád do dlhovej priepasti. Nízka kvalita bývania alebo jeho strata sú často prvotným impulzom pre orgán SPO k zahájeniu šetrenia a zisťovaniu schopnosti rodiny poskytnúť deťom dostatočnú starostlivosť a zázemie. Strata bývania prináša ďalšie problémy, kvôli ktorým sa i relatívne fungujúca rodina môže prepadnúť do dlhodobej spoločenskej izolácie. V provizórnych stiesnených podmienkach ubytovní sa deti horšie pripravujú na školské vyučovanie a vynechávajú školskú dochádzku (Matoušek, 2013).

1.2. Práca s rodinou v ekonomických ťažkostiach

Matoušek (2013) uvádza, že medzi základné kompetencie rodiny patrí schopnosť zaistiť si určitú úroveň príjmov a s týmito príjmami hospodáriť. V mnohoproblémových rodinách, kde je dlhodobá alebo opakovaná nezamestnanosť rodičov bežným javom, je hľadanie práce alebo vhodného bývania možnosť zvýšenia príjmov či sanácia dlhov spravidla medzi prvými témami s ktorými je pracovník v rodine konfrontovaný. Príčin nemožnosti nájsť vhodné zamestnanie je mnoho: nízke vzdelanie, nedostatočná pracovná kvalifikácia, zadlženosť a s tým spojená nízka motivácia k získaniu legálneho zamestnania, po dlhšej dobe bez zamestnania tiež strata pracovných návykov. Domácnosti v chudobe sú často krát nečinné,

spoliehajú skôr sociálne výhody, ktoré sa im ponúkajú namiesto toho aby sa so svojou situáciou vyrovnali a snažili sa ju prekonať. Práve tu vidíme význam a miesto terénnej sociálnej práce, ktorá vychádza z potreby aktivizácie klienta v jeho prirodzenom prostredí, ďalej zo spolupráce klienta pri analýze sociálnej situácie a formulovaní čiastkových cieľov, ich dosahovaním buduje sebadôveru klienta a jeho schopnosť samostatne riešiť problémové situácie (Neubauerová, 2015).

Pri riešení ekonomických problémov rodiny môže sociálny pracovník uplatniť nasledovné kroky:

- *Spísanie rodinného rozpočtu*

Pri práci s nízko príjmovou rodinou je dôležité, aby sociálny pracovník okrem základných informácií o rodine poznal aj ich finančnú situáciu, príjmy a výdaje. Rodinný rozpočet je významnou zložkou vedenia domácnosti. Naplánovanie finančného hospodárenia domácnosti je nástrojom, ktorý môže znížiť riziko zbytočných výdajov i zadlžovania. Pracovník môže poskytnúť rodičom spísanie rodinného rozpočtu, v ktorom bude uvedený prehľad ich financií. Osvedčuje sa s rodinou dohodnúť, aby si jeden celý mesiac zapisovali, s akou čiastkou disponovali a za čo ich vydali. Súhrn všetkých čistých príjmov pričom zdrojom môže byť mzda, sociálne dávky a iné dávky (mzda vyplácaná na čierno, výživné). Zoznam nutných výdajov (čo musia mesačne zaplatiť). Nájom, náklady na bývanie, splátky, telefón, internet, poistenia, potraviny, lieky, nadštandardné výdaje (alkohol, cigarety, oblečenie, hračky...) (Matoušek, Pazlárová, 2014).

- *Sociálne poradenstvo zamerané na možnosti poberania rôznych foriem sociálnej pomoci, služieb*

Na to, aby sociálny pracovník vedel poskytnúť relevantné informácie o možnosti poberania sociálnych dávok je potrebné, aby na jednej strane poznal finančnú situáciu rodiny ale takisto sa aj orientoval v súčasnej legislatíve (napr. zákon 417/2013 o pomoci v hmotnej núdzi, zákon 448/2008 o sociálnych službách, 447/2008 o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia).

- *Poradenstvo zamerané na oddlžovanie*

V mnohoproblémových rodinách nebýva bežné vytvárať si finančné rezervy. Pokiaľ nastanú okolnosti vyžadujúce nečakaný finančný výdaj pristupujú rodiny na nevýhodné podmienky spoločností, ktoré ponúkajú spotrebiteľské úvery. Matoušek (2013) poukazuje na to, že dlhové poradenstvo nebýva bohužiaľ využívané preventívne. Rodiny vyhľadávajú pomoc až vtedy keď niektorú z rizikových zmlúv podpísali a nedokážu sami vyriešiť následky tohto kroku. Súčasne s prebiehajúcim poradenstvom a diagnostikou procesu zadlženia má byť klientovi objasnené čo konkrétne bolo v úverovej zmluve príčinou ich súčasných problémov.

V prípade že sa rodina nachádza v exekučnom konaní a nemá prostriedky na splatenie svojich dlhov môže požiadať o tzv. osobný bankrot. Osobný bankrot“ je hovorový pojem, ktorý sa používa na označenie zákonom upraveného procesu, ktorým sa fyzická osoba podnikateľ alebo fyzická osoba nepodnikateľ môže zbaviť svojich dlhov. Pojem „osobný bankrot“ neobsahuje žiadny právny predpis Slovenskej republiky. Zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii pod týmto pojmom rozumie oddlženie konkurzom alebo splátkovým kalendárom. Osobný bankrot predpokladá riešenie oddlženia osôb dvoma alternatívnymi spôsobmi. Spôsob si vyberá dlžník s ohľadom na svoje osobné pomery:

- a) konkurz-znamená likvidáciu majetkovej podstaty dlžníka a rýchle oddženie. Táto alternatíva je vhodná najmä pre dlžníkov, ktorí majú veľa dlhov, ich majetok nepostačuje na ich splatenie a súhlasia s jeho speňažením. Je vhodná aj pre dlžníkov, ktorí nemajú žiadny majetok a ani žiadny príjem.
- b) splátkový kalendár-znamená splácanie záväzkov dlžníka podľa splátkového kalendára. Táto alternatíva je vhodná najmä pre dlžníkov, ktorých hodnota majetku prevyšuje hodnotu dlhov, chcú si zachovať svoj majetok a majú príjem, z ktorého môžu splácať svoje dlhy po dobu 5 rokov (Centrum právnej pomoci, 2017).

Okrem finančnej pomoci, ktorú nastavuje štát pôsobí na Slovensku viacero organizácií poskytujúcich hmotnú pomoc rodinám a jednotlivcom, ubytovanie a tiež sociálne a právne poradenstvo. Patria medzi ne napríklad:

Potravinová banka Slovenska

Cieľom jej činnosti je získavanie, zhromažďovanie a rozdeľovanie potravín prostredníctvom charitatívnych a cirkevných organizácií ľuďom v núdzi.

Dorka – Centrum pre obnovu rodiny

Poskytuje odbornú pomoc a bývanie deťom, mladým dospelým a rodinám, ktoré sa ocitli v krízovej životnej situácii. Centrá sa nachádzajú v Košiciach, Prešove a Zvolene.

Človek pre človeka, n.o., Prešov

Cieľom organizácie je pomáhať aj rodinám v hmotnej núdzi zvládať ťažké životné situácie, krízové situácie, v ktorých sa ocitli

Slovenská katolícka charita.

Druhy zariadení a služieb Slovenskej katolíckej charity po celom Slovensku, ktoré sa venujú rodinám v núdzi.

Mantle a Backwith (In: Levická, 2017) v súvislosti s chudobnými členmi spoločnosti požadujú, aby bol vytvorený väčší priestor pre komunitnú sociálnu prácu, ktorej centrálnym prvkom sa má stať advokácia chudobných a znevýhodnených klientov. Advokáciu pritom chápú ako proces, v ktorom sociálny pracovník identifikuje názory a obavy konkrétneho klienta/rodiny a následne sa zameriava na reprezentáciu jeho očakávaní v prostredí s cieľom dosiahnuť nápravu tak, aby bolo zabezpečené rozšírenie jeho práv a nárokov.

Advokáciu v sociálnej práci je potrebné pritom vnímať ako proces, ktorý prebieha na troch úrovniach

1. Proces práce s klientmi alebo v mene klientov, zameraný na získanie služieb alebo zdrojov pre klientov, ktoré by im inak neboli poskytnuté.
2. Proces orientovaný na zmenu rešpektovaných zásad, postupov praxe, ktoré majú nepriaznivý vplyv na klienta.
3. Aktivity smerujúce k podpore prípravy a prijatia nových právnych predpisov, ktoré povedú k poskytnutiu potrebných prostriedkov alebo služieb (Levická, 2017).

Brandon a Brandon (In: Levická 2017) uvádzajú, že advokácia sa viac orientuje na preventívne aktivity s cieľom zabrániť realizácii zmien, ktoré by spôsobili zhoršenie už aj tak ťažkej situácie klienta/rodiny. Autori ďalej pokračujú, že proces, ktorým sa advokácia realizuje (od vytýčenia zámeru až po dosiahnutie výsledku) by mal prebiehať tak, aby počas neho klienti postupne prebrali moc nad vlastným životom, teda aby sa zlepšilo ich asertívne správanie, posilnila sa ich sebadôvera a aby si rozšírili repertoár spôsobov, ktorými môžu riešiť problémové situácie.

2. Prekážky zabraňujúce efektívnemu poskytnutiu pomoci

Pri práci s rodinou, ktorá sa nachádza v ekonomicky ťaživej situácii môže dôjsť k viacerým situáciám, ktoré sťažujú poskytovanie efektívnej pomoci. Človek/rodina v ekonomickej tiesni často krát pociťuje obavy, strach a hanbu zo svojej situácie, a preto môže zamlčovať informácie o svojich dlhoch, zlyhaniach, či zlých rozhodnutiach. Tieto informácie sú však pre sociálneho pracovníka kľúčové pre poskytnutie efektívnej pomoci. V tomto prípade je veľmi dôležité nadviazať s klientom vzťah dôvery, v ktorom bude klient cítiť opravdivý záujem zo strany sociálneho pracovníka o riešenie jeho situácie, a bude ho brať ako človeka, na ktorého sa môže obrátiť so svojimi problémami.

Ďalšou prekážkou môže byť manipulácia. Schavel (2010, s.62) definuje manipulatívneho klienta ako niekoho, kto „má tendenciu vyriešiť problém vo svoj prospech nečistými prostriedkami.“ Ďalej poukazuje aj na fakt, že títo klienti sa snažia robiť lepšími, než sú. Sledujú svoje ciele, pričom zavádzajú a klamú. Manipulácia môže mať rôzne podoby.

Jednou z kategórií manipulácie je citové vydieranie (emocionálne apely), často spojené so snahou v pracovníkovi vyvolať súcit alebo zlé svedomie. Typickým príkladom môže byť klientka –žena, ktorá nevie hospodáriť s peniazmi, míňa ich na zbytočnosti, následne nemá peniaze na stravu a základné prežitie. Príde takto za pracovníkom a oznámi mu, že deti sú hladné, „nech s tým niečo urobí“. Ak pracovník odmietne, začne apelovať na jeho súcit, svedomie, ľudskosť, snaží sa v ňom vyvolať pocity viny. Skutočnosť, že si tento problém zavinila celkom sama, a že práve ona je zodpovedná za svoje deti a to, aby mali čo jesť, pre ňu nehrá žiadnu úlohu. Táto taktika platí najmä na tých sociálnych pracovníkov, ktorí uprednostňujú nedirektívny, ľudský a partnerský prístup.

Inou bežnou formou manipulácie je obviňovanie, v našich podmienkach často z rasizmu, a to predovšetkým u rómskych klientov. Spúšťačom takéhoto konania pritom zďaleka nie je skutočný rasizmus ani národnostná otázka –môže ním byť napríklad bežná vec ako vyžadovanie dodržiavania domáceho poriadku zariadenia (že si klient po sebe/svojich deťoch uprace neporiadok atď.). Práve Rómovia reagujú na veci, ktoré vnímajú pre nich ako nespravodlivé, veľmi temperamentne a emocionálne, a ak majú v danom mieste pobytu aj sociálne väzby, môžu pristúpiť k zastrašovaniu širšou rodinou.

Do manipulácie môžeme zaradiť aj vyhrážanie a zastrašovanie, a to v jeho najrozmanitejších podobách – od zastrašovania známostami, cez ohováranie a zhadzovanie pracovníka u iných klientov alebo mimo zariadenia, až po žalovanie na miestnom úrade, alebo medializovaním prípadu. V najhoršom prípade ide o vyhrážanie sa fyzickým napadnutím (Edmüller, Wilhelm,2010).

Pri práci s manipulatívnym klientom je vhodné mať na pamäti niekoľko zásad:

- Sociálny pracovník by mal zostať vecný a spravodlivý, nenechať sa strhnúť k tomu, aby vo vzťahu k manipulujúcemu klientovi používal jeho vlastné zbrane. Mal by držať komunikáciu a vzťah s klientom vo vecnej rovine, zrozumiteľne, jasne a korektne argumentovať, pýtať sa a počúvať. Prejavovať sa ako kooperatívny partner.
- Aj napriek manipulátorovej snahe si zachovať nadhľad a pokoj, nebrať manipuláciu zo strany klienta osobne, naučiť sa s touto skutočnosťou žiť a prijať ju ako súčasť svojej práce.
- Sledovať cieľ: pracovník by mal byť iniciátorom vzťahu, sledovať neustále jeho cieľ, byť vytrvalý a nenechať sa vyvieť z miery. To zároveň obsahuje možnosť spoluprácu s manipulujúcim klientom ukončiť.
- Pracovník by nemal generalizovať, ale sústrediť sa na konkrétne správanie – vstupovať do vzťahu a komunikácie bez predsudkov, ktoré by mohli vzťah blokovat' a ovplyvniť pracovníkov úsudok.

- A napokon by pracovník vždy mal vytvárať priestor na dohodu: ponúknuť možnosť vecného rozhovoru, viesť klienta k rozhodnutiu a konaniu (Edmüller, Wilhelm, 2010).

Práca s manipulujúcim klientom patrí medzi veľmi časté javy v oblasti sociálnej práce. Aby bol pracovník v tejto problematike úspešný, vyžaduje si to určitú ľudskú i profesionálnu skúsenosť, potrebné vedomosti, komunikačné zručnosti, znalosť ľudskej povahy i veľkú dávku trpezlivosti a tolerancie.

3. Záver

Chudoba v dlhodobom pôsobení už nepredstavuje len materiálny nedostatok: dlhodobé ekonomické strádanie, prejavujúce sa spočiatku len ako krátkodobý alebo dlhodobý materiálny deficit, sa postupne premieta aj do psychiky a stáva sa takmer neprekonateľnou bariérou v myslení ľudí, ktorí v generačne tradovanej chudobe žijú.

Všeobecné pravidlo pri práci s dlžníkmi znie: neuponáhľať vstupnú anamnézu a diagnostiku vzniknutých dlhov. Je nutné s klientom detailne rozobrať históriu jeho požičiavania, začať s veriteľmi jednať t.j. pomôcť klientovi nadviazať kontakt s tým, ktorému dlží a pokúsiť sa zistiť aká je výška dlhu a zistiť za akých okolností je možné zvažovať odklad splátok, alebo odpustenie dlžného penále. Následne sa zamerať na klientove silné stránky, aktivizovať ich a viesť ho k tomu, aby sa pokúsil riešiť svoju finančnú situáciu vlastnými silami. Je podstatné, aby mal sociálny pracovník na pamäti nástrahy manipulatívneho správania sa klienta, preto je veľmi dôležité medzi klientom a sociálnym pracovníkom nadviazanie vzájomného vzťahu dôvery. Pokiaľ však taký vzťah nie je možný a klient naďalej klame a manipuluje, netreba to brať ako zlyhanie zo strany sociálneho pracovníka. Treba mať na pamäti zásadu, že sociálny pracovník môže ísť iba potiaľ, kam ho pustí samotný klient.

Príspevok bol publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0322/18 „Pracujúca chudoba“ a VEGA 1/0341/17 „Identifikácia prejavov sociálnej rizikovosti rodín vo vybratých indikátoroch a ich vplyv na sociálne fungovanie rodiny“.

Referencie / Zoznam citovanej literatúry

Centrum právnej pomoci: Osobný bankrot. 2017. Dostupné na: <http://www.centrumpravnejpomoci.sk/wp-content/uploads/2014/03/Bro%C5%BE%C3%BAra-Final-12-str%C3%A1n.pdf>

EDMÜLLER, A. WILHELM, T. 2010. 27 manipulatívnych technik. Praha: Grada Publishing, a. s., 2010. 192 s. ISBN 978-80-247-3300-5

EDMÜLLER, A. – WILHELM, T. 2011. Velká kniha manipulatívnych technik. Praha : Grada Publishing, a. s., 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-3778-2

ENGLE, P., BLACK, M.: The Effect of Poverty on Child Development and Educational Outcomes. 2008. dostupné na: https://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1002&context=psycd_fac

Eurostat: Statistical books: Combating poverty and social exclusion, 2010. dostupné na: http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/export/sites/default/downloads/Publications/Statistical_portrait_of_the_EU2010.pdf

Európsky sociálny fond: Chudoba ako sociálny jav. 2018. Dostupné na: <http://fpv.uniza.sk/inovacie/predmety/socialne/soc8.pdf>

LEVICKÁ, J.: Poradenstvo a advokácia: Dva spôsoby profesionálnej intervencie. 2017. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave. 239 s. ISBN 978-80-568-0038-6

MATOUŠEK, O., a kol.: Metódy a řízení sociální práce. 2013. Praha: Portál. 400 s. ISBN 978-80-262-0213-4

MATOUŠEK, O., PAZLÁROVÁ, H.: Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. 2014. Praha: Portál. 216 s. ISBN 978-80-262-0522-7

NEUBAUEROVÁ, E. et al.: Vzdelávací program: Efektívna terénna sociálna práca. 2015. dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NP/podpora_zvysovania_profesionality/VP/vp_efektivna_terenna.pdf

SCHAVEL, M. 2010. Sociálna prevencia. Bratislava: VŠZSP sv. Alžbety, 2010. 267 s. ISBN 978-80-892-7122-1

Kreatívna supervízia – možnosti a limity jej využitia v supervízii organizácie

Creative supervision – the possibilities and limits of its use in supervising the organization

Ladislav Vaska³⁴, Matej Almáši³⁵

Abstrakt

Využívanie kreatívnej supervízie stále nie je samozrejmom voľbou či odbornou výbavou každého supervízora na Slovensku. Príspevok identifikuje možnosti a limity využitia vybraných kreatívnych metód a techník v supervízii organizácie, zameriava sa na kreatívnu supervíziu ako takú a jej využitie v organizáciách pôsobiacich (najmä) v sociálnej sfére. Autori mapujú špecifiká a možnosti jej využitia v najčastejšie využívaných formách supervízie v rámci supervízie organizácie

Kľúčové slová: Kreatívna supervízia. Kreatívne metódy a techniky v supervízii. Supervízia organizácie. Formy supervízie.

Abstract

The use of creative supervision is still not an obvious choice or specialist equipment for any supervisor in Slovakia. The paper identifies the possibilities and limits of the use of selected creative methods and techniques in the supervision of the organization, focuses on creative supervision as such and its use in organizations (especially) in the social sphere. The authors map the specifics and possibilities of its use in the most frequently used forms of supervision within the supervision of the organization

Keywords: Creative supervision. Creative methods and techniques in Supervision. Organizational supervision. Forms of supervision.

1. Úvod

Kreatívna supervízia ako koncept nie je v našich podmienkach často spracovávanou témou/oblasťou supervízie. Supervízia ako jeden z najefektívnejších nástrojov psychosociálnej a profesionálnej podpory pomáhajúcich profesionálov využíva v rámci jej skvalitňovania rôzne (aj kreatívne/tvorivé) metódy a techniky, ktorými sa zároveň stáva nielen úspešnou, ale aj atraktívnou. Kreativita by mala byť prirodzenou súčasťou profesionálnej výbavy jej realizátora, t.j. supervízora a žiadanou zo strany druhého aktéra, ku ktorému smeruje, t.j. supervidovaného (jednotlivca, skupiny, tímu, organizácie a pod.). Organizácie, ktoré supervíziu objednávajú, resp. vytvárajú pre ňu priestor, by mali byť naklonené moderným a najmä kreatívnym tendenciám. Práve kreativita je dôležitým nástrojom skvalitňovania poskytovaných služieb, pretože zabezpečuje u odborných zamestnancov nadšenie pre prácu a priestor pre inovácie.

Supervízia³⁶ je definovaná ako metóda kontinuálneho rozvoja profesionálnych spôsobilostí sociálneho pracovníka, ktoré dosahuje za pomoci kvalifikovaného supervízora prostredníctvom reflexie, podpory, supervíznych metód a techník a zároveň chráni sociálneho pracovníka pred syndrómom vyhorenia. Supervízia je nástrojom pre optimalizovanie a overovanie správnosti postupov, je priestorom pre hľadanie alternatív v práci sociálneho

³⁴ doc. PhDr. Ladislav Vaska, PhD.; Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, e-mailová adresa: ladislav.vaska@umb.sk

³⁵ Mgr. Matej Almáši; Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, e-mailová adresa: matej.almasi@umb.sk

³⁶ K predmetnej problematike pozri bližšie aj heslá kolektívu autorov v oblasti poznania: Supervízia v sociálnej práci, In Balogová – Žiaková /eds./, 2017)

pracovníka, pre poskytnutie spätnej väzby a svojimi intervenciami chráni užívateľa služieb sociálnej práce pred poškodením až zneužitím (Vaska, 2014: 26). V supervízii je využiteľných mnoho metód a techník, ktoré slúžia k efektívnejšiemu procesu a vytvárajú tak priestor pre exploráciu problému/dilemy až po schopnosť vyabstrahovania podstaty a nastavenie nových a často efektívnejších spôsobov práce s klientmi; pochopenia a zlepšenia vzťahov (medzi klientmi, klientom a sociálnym pracovníkom, medzi pracovníkmi a pod.) v organizáciách pôsobiacich v sociálnej sfére.

2. Projekcia versus kreativita v supervízii

Projekcia je psychologický pojem (nástroj), ktorý zaviedol do psychológie Sigmund Freud a zadefinoval tak jeden z obranných mechanizmov. Označenie projektívne metódy³⁷ je odvodené od tohto pojmu a v súčasnosti pod ním rozumieme „metódu odhaľujúcu vnútorné stavy človeka tým, že do určitých situácií alebo na určité podnety prenáša vlastné motívy, želania, emócie“ (Hartl, Hartlová, 2000: 619). Gabura (2018) pri predstavovaní procesného modelu uvádza v súvislosti s projektívnymi technikami v supervízii, že v supervízii sa analyzujú pocity vyvolané klientom, či pracovnou situáciou, kedy supervízor môže využiť projektívne a analogické techniky a zamerať sa aj na neverbálnu komunikáciu. V piatom kroku procesného modelu je centrom pozornosti supervízny vzťah. Menia sa pozície v kontexte rolí, supervidovaný sa stáva „klientom“, a zároveň jadrom tohto kroku. Využíva sa identifikácia a reflexia paralelného procesu (čo sa deje medzi supervidovaným a klientom sa často zrkadlí vo vzťahu supervízor - supervidovaný). Supervízor sa zamýšľa aj nad tým, aké sú jeho pocity smerom k supervidovanému.

Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že projektívne techniky v ich základnom chápaní nemožno považovať za nástroj, ktorý môžu využívať všetci supervízori. Domnievame sa, že túto schopnosť dosahujú len tí, ktorí majú na to aj patričné vzdelanie (napr. dlhodobý výcvik hlbinného charakteru, príp. za istých okolností aj iného zamerania), resp. dlhobehjšie vzdelávanie v oblasti využívania projektívnych metód a techník v práci s klientom/v supervízii (napr. počas dlhodobého výcviku v supervízii³⁸, príp. aj počas vysokoškolského vzdelávania³⁹ v oblasti supervízie apod.). Táto téma je stále dôležitým diskurzom v oblasti supervízie a nie je jednoduché v pluralite názorov zainteresovaných nájsť jednotné vnímanie a názory u vzdelávateľov, teoretikov či praktikov.

Aj z tohto dôvodu sa nám javí ako vhodnejšia alternatíva používať pojem „kreatívna supervízia“, resp. využitie kreatívnych metód a techník v supervízii, ktorým takto priradíme širší kontext, ale za dodržania jasných pravidiel práce s rôznymi tvorivými metódami a technikami využívanými v supervízii. Tak ako pri eklektickom prístupe je potrebné pracovať zmysluplne, systematicky a nie „ad hoc miešaním prístupov“, tak aj s kreatívnymi metódami a technikami v supervízii je potrebné pracovať vždy citlivo, zodpovedne, rešpektujúc „nastavenie prijať“ takýto spôsob práce a za dodržania hraníc v rôznych kontextoch (napr. medzi supervíziou a terapiou, príp. supervíziou a poradenstvom,

³⁷ Zároveň je potrebné upozorniť na rozdiel medzi projektívnou technikou a projektívnou identifikáciou (pozri bližšie napr. Hughes – Riordan, 2010; Casement, 1999). Projektívnou identifikáciou (v supervízii) ako procesu, v ktorom klient psychoterapeuta silne emocionálne ovplyvňuje - sa bližšie zaoberá Hajný (2008, in Havrdová – Hajný et al., 2008).

³⁸ Domnievame sa, že jedine za splnenia podmienky, že jej účastníci majú absolvovaný minimálne dlhodobý výcvik v niektorej z „terapeutických škôl“.

³⁹ V česko-slovenskom priestore za jedinú formu takéhoto vzdelávania (splňajúc prísne kritériá) môžeme považovať magisterský stupeň štúdia (študijný program: Sociální politika a sociální práce - študijný odbor: Řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích) na FHS UK v Prahe na Katedre řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích, ktorú v súčasnosti vedie a odbor garantuje doc. Havrdová.

supervíziou a konzultáciou apod. – vid' bližšie napr. Gabura, 2018; Vaska, 2014; Havrdová – Hajný et al., 2008; Page – Wosketová, 2002; Bruchová, 1997).

Aj Gabura (2018: 240) upozorňuje na to, že len „skúsený supervízor môže pri svojej práci využívať aj projektívne, neštandardizované techniky. Na prácu s týmito technikami by mal byť supervízor špeciálne pripravený, pretože môžu zasahovať do hlbších vrstiev psychiky, s ktorými sa v supervízii primárne nepracuje. Najfrekvencovanejšou metódou býva kresba, napríklad kresba súčasnej situácie na pracovisku, kresba aktuálneho vzťahu s klientom, kresba seba ako profesionála, ja a môj supervízor atď. Kresba otvára možnosti iného štruktúrovania supervíznej situácie a využitia alternatívnych možností jej riešenia.“

Kreatívna supervízia je teda širší pojem (koncept), ktorý zahŕňa využitie rôznych vyjadrovacích (niekedy aj za prítomnosti expresívnych /terapeutických/ metód – pozri bližšie napr. Kováčová – Lištiaková /Eds./, 2015; Lahad, 2000) spôsobov prezentovania, spracovania, riešenia témy/problému/dilemy, s ktorým sa aktéri supervízie stotožňujú a po súhlase oboch strán v supervízii aj systematicky pracujú.

Veľmi zjednodušene možno povedať, že kreatívna supervízia je supervíziou, v ktorej sa okrem „hovoreného slova“ využíva (aj) iný – tvorivý spôsob práce so supervidovaným na dosiahnutie cieľov (a „zákazky“) supervízie. Najdôležitejšou schopnosťou supervízora v tomto kontexte je vhodné načasovanie a výber konkrétnej kreatívnej techniky, aby supervidovaný nenadobudol pocit, že ide len o bezcieľne „lepenie“ aktivít, či nevydarenú exhibíciu supervízora.

3. Čo možno považovať za kreatívne supervízne metódy a techniky?

Medzi autormi rôznych vedeckých textov, výskumných štúdií nenájdeme úplnú zhodu vo vnímaní supervíznych metód a supervíznych techník. V odbornej spisbe sa dozvedáme o technikách ako metódach a o metódach ako technikách, príp. sa používajú rôzne iné alternatívy (metodika, postup, cvičenia apod.). Kreativitou v supervízii vo všeobecnosti sa v slovensko-českých podmienkach zaoberá niekoľko autorov a autoriek - napr. Gabura (2018); Merhautová (2008, in Havrdová, Hajný et al., 2008) a zo zahraničných autorov stojí za spomenutie Mooli Lahad (2000). V rámci kreatívnych metód sa najčastejšie spomína arteterapia, resp. využitie prvkov (techník) arteterapie v supervíznej praxi.

Zjednodušene a pre účely tohto príspevku (uvedomujúc si, že tým môžeme v odborných kruhoch vyvolať protichodné reakcie a búrlivú diskusiu) budeme vychádzať z nasledovného. Pod **(kreatívnu) supervíznu metódou** rozumieme súbor kreatívnych techník, konkrétnych krokov využívaných v supervízii za účelom zvyšovania profesionality účastníka supervízneho procesu a iného (alternatívneho) tvorivého spôsobu pátrania a riešenia pracovných tém, dilem a problémov. Supervízna (kreatívna) metóda bude predstavovať určitý sled logických a overených tvorivých postupov/krokov, prostredníctvom ktorých sa supervidovaný snaží dosiahnuť stanované ciele vďaka sprevádzaniu v supervíznom procese kvalifikovaným supervízorom.

Za základné (všeobecné) metódy⁴⁰ kreatívnej supervízie možno považovať:

- Analogické metódy (konfigurácia supervíznej situácie netradičným spôsobom - prostredníctvom figúrok, kociek, gombíkov, kameňov, zvieratiek a pod.).

⁴⁰ Jednotlivé metódy sa v niektorých oblastiach môžu prekrývať, napr. niektoré imaginatívne metódy (a ich techniky) sa využívajú aj v rámci použitia analogických metód, príp. sa paralelne môžu za dodržania určitých podmienok použiť aj dve metódy naraz. Niektoré techniky môžu byť súčasťou rôznych metód.

Pri kategorizácii sme sa inšpirovali autormi Gabura (2018); Lištiaková – Kováčová /Eds./ (2015); Kováčová (2011a).

- Exploratívne a imaginatívne metódy (napr. brainstorming, práca s predstavami, fantáziami⁴¹ apod.).
- Činnostné, predvážacie a úlohovo-orientované metódy (napr. zadanie pracovnej úlohy pre supervíznu skupinu, tím; hranie rolí, sochanie, modelovanie, nácvik; zadanie „domácej úlohy“ v kontexte profesionálneho rastu atď.).
- Expresívne metódy (napr. arteterapia, dramaterapia apod.).
- K najfrekvencovanejším indikátorom určujúcim zaradenie supervíznej metódy do určitej skupiny je použitý prostriedok, pozičné, výkonové a činnostné hľadisko, vzdelanostný aspekt či preferovaný štýl supervízora apod.

Technika (kreatívnej supervízie) bude potom predstavovať konkrétny (a overený) tvorivý nástroj (aj spôsobilosť/zručnosť supervízora), ktorý slúži na dosiahnutie: *a) cieľa supervízie, b) „aha“ efektu, c) uvedomenia si určitých dôležitých situácií, problémov, zážitkov, skúsenosti (atď.)* a zároveň slúži na optimalizáciu pracovného výkonu. Kreatívnu techniku v supervízii možno chápať ako časť použitej metódy, ktorá má za cieľ zefektívňovať použitie tej metódy, pre ktorú je typická a nespochybniteľná.

V kontexte supervízie organizácie je potrebné pri využívaní kreatívnych metód a techník zohľadňovať možnosti a limity organizácie v oblasti priestorovej, organizačno-technickej, personálnej, finančnej, ale aj „nálady a vzťahy“ v organizácii, jej kultúru apod. Uvedené aspekty je dôležité vnímať a pracovať s nimi, nemali by však byť primárnym dôvodom či výrazným limitom použitia kreatívnych techník. Využitie tej-ktorej kreatívnej techniky by totiž malo byť prirodzenou súčasťou a zodpovednosťou výhradne supervízora (na základe potrieb účastníkov a stanovených cieľov, ale i preferovaného prístupu, modelu a štýlu supervízora atď.) a nemalo by byť ovplyvňované vonkajšími vplyvmi (čo v tomto prípade nemožno úplne vylúčiť).

Medzi najznámejšie kreatívne metódy a techniky⁴² využiteľné v supervízii organizácie možno považovať pre skupinovú supervíziu modelovanie a sochanie, príp. aj hranie rolí, fantázie a brainstorming. Pre individuálnu supervíziu sú vhodné najmä analogické metódy (farebné samolepiace papieriky, výstrižky z časopisov a novín, zvieratka, postavičky, loptičky, bábky⁴³ apod.).

Na tomto mieste považujeme za dôležité upozorniť aj na to, že aj využívanie bežných kreatívnych metód a techník si vyžaduje adekvátne vzdelanie supervízora a dovoľme si tvrdiť, že pri niektorých kreatívnych metódach (napr. pri využívaní expresívnych metód) je potrebné aj špecifické vzdelanie (napr. v arteterapii, dramaterapii apod.). Pri vyššie uvedených základných metódach kreatívnej supervízie sú v zátvorkách uvedené techniky, no niektoré môžu byť považované aj za metódy (napr. arteterapiu možno považovať za kreatívnu expresívnu metódu a kresbu tímu za techniku apod.). Niektoré konkrétne techniky môžu byť zase súčasťou rôznych metód. Hranie rolí, modelovanie (niekedy považované za metódy) alebo sochanie sa dá použiť aj v rámci expresívnych metód (pri dramaterapii) a taktiež ako činnostná alebo predvážacia metóda, príp. za istých okolností aj úlohovo orientovaná metóda.

⁴¹ Využívajú sa najmä v bálintovských supervíznych skupinách.

⁴² Jednotlivé techniky pozri bližšie napr. Gabura (2018); Balogová (2017, in Balogová – Žiaková /eds./, 2017); Merhautová (2008, in Havrdová – Hajný, 2008); Lahad (2000). V odbornej literatúre nachádzame niektoré uvedené techniky aj ako metódy poradenskej práce.

⁴³ Pozri bližšie napr. Kováčová (2011b); Lahad (2000).

4. Vnímanie kreatívnej supervízie jej aktérmi

Kreatívne techniky používané v supervízii sú pestré a sú využívané v rôznych formách, modeloch a prístupoch supervízie. Každá použitá technika závisí nielen od osobnostnej a profesionálnej výbavy aktérov supervízie, ale aj od mnohých ďalších faktorov. Ako najdôležitejší moment pritom vystupuje vývoj konkrétneho supervízneho stretnutia. Kreatívne techniky v supervízii často zvyšujú efekt použitého modelu a prístupu v supervízii a najmä zvyšujú efekt uvedomenia si rôznych aspektov práce v kontexte problémov a dilem sociálnych pracovníkov, s ktorými do supervízie prichádzajú. Pre ozrejenie problematiky sa odvolávame na starší výskum z roku 2012 (Vaska – Čavojská, 2012), no zároveň stručne predstavíme najzaujímavejšie zistenia predvýskumu projektu v rámci ktorého vychádza aj predmetný príspevok. Začínajúci pomáhajúci profesionáli vo výkone sociálnej práce⁴⁴ mali podľa výskumnej správy (2012) pomerne obmedzené skúsenosti so špecifickými technikami využívanými v supervízii. Len jednotlivo participantí uvádzali skúsenosti s fantáziami a hodnotili ich pozitívne ako vhodný, pozitívne stimulujúci prvok pri supervízii. Skúsenosti s technikami pripomínajúce popisované kreatívne (príp. projektívne) techniky mali len z absolvovaných tréningov/výcvikov v sociálnych zručnostiach. Zo supervízie z externého prostredia (mimo vysokej školy) bola u študentov bakalárskeho stupňa štúdia verbalizovaná skúsenosť s kreatívnymi (v tomto prípade projektívnymi) technikami len u jednej participantky a táto skúsenosť bola hodnotená pozitívne. Išlo pritom o individuálnu supervíziu. Ostatní participantí z radov študentov sociálnej práce v bakalárskom stupni mali skúsenosti s kreatívnymi technikami z rôznych výcvikov/tréningov. Idea využitia týchto techník pri supervízii vzbudzuje pozitívne emócie, pôsobí atraktívne a v tejto skupine participantov výskumu vyvoláva rozhodne záujem. Vyberáme pre účely tohto príspevku niektoré z výpovedí:

„Ja som zažila viackrát takéto supervízie u nás v organizácii, a mali sme rôzne techniky, napríklad sme modelovali, alebo sme mali nejaké postavičky a mali sme si vybrať, ktorá postavička nám pripomína ktorého klienta a podobne. Malo to svoj význam, bolo to veľmi obohacujúce aj v tom, že akoby sa človek viac uvoľnil, lepšie sa možno odbúrali nejaké bariéry pri tom rozhovore, keď sme mali v ruke postavičku z kinderka a povedali sme si, tak toto je on (smiech) preto, lebo aký je veľký a tak. Ale tiež som si zažila supervíziu, keď sme sa mali zahrať na našich klientov a to bolo tiež fajn, vcítiť sa do klienta a tak. Mala som s tým dobré skúsenosti. Pomohlo mi to.“

„Ja som to tiež nezažila v škole, ale mne to príde také super. Lebo vždy tieto modelové situácie, keď sú aj na výcviku, vcítiť sa do roly, tak to pomôže vždy. Tak je to také lepšie. Takže asi by som to chcela zažiť.“

Začínajúci sociálni pracovníci z radov študentov v magisterskom stupňa štúdia mali dokonca menej skúseností ako „ich mladší kolegovia“. Len jedna participantka mala skúsenosť (pozitívnu) s technikou hrania rolí. Na druhej strane hoci využitie viacerých týchto techník bolo pre participantov výskumu ťažšie predstaviteľné, rozhodne deklarovali záujem takéto techniky vyskúšať. Predstava ich využitia neodrádza, zdajú sa väčšinou vzhľadom na doterajšie skúsenosti so supervíziou a výcvikmi vhodné a dobre využiteľné aj pri supervízii.

⁴⁴ Za začínajúcich sociálnych pracovníkov považujeme študentov a študentky realizujúcich odbornú prax (príp. dobrovoľnícku činnosť v sociálnej sfére) počas ich vysokoškolského štúdia (pozri bližšie napr. Vaska, 2015; Truhlářová, 2015; Ford – Jones, 1997) a sociálnych pracovníkov, ktorí sú vo výkone sociálnej práce prvý rok od začatia vykonávania tejto profesie (Keen – Brown et al., 2013).

„Ja si myslím, že by to bolo fajn, vyskúšať určite, lebo niekto má lepšiu predstavivosť, keď sa konkrétna vec nejak namodeluje, nejakou technikou.“

„Možno, že ešte to hranie rolí, tak to by bolo asi také najvhodnejšie. Keby si to ten človek mohol vyskúšať na tom druhom, alebo by videl, že to niekto zahrá na tej skupinovej supervízii. ... Myslím si, že by to nemuselo byť zlé - vyskúšať si to minimálne aspoň a samozrejme na takých prípadoch, na akých sa to dá.“

Napriek menšiemu rozsahu skúseností participantov z radov začínajúcich pomáhajúcich profesionálov vo výkone sociálnej práce (do jedného roku profesionálneho výkonu sociálnej práce) boli skúsenosti s rôznymi technikami zastúpené o niečo pestrejšie ako u študentov sociálnej práce. Ide pritom o skúsenosti získané priamo pri supervízii, nielen z výcvikov či tréningov. V tomto prípade boli zaznamenané skúsenosti s „nálepkami“, „sochaním“, „figúrkami“. Skúsenosti to boli zároveň pozitívne, kreatívne (príp. projektívne) techniky aj na základe „výcvikovej“ skúsenostnej výbavy boli vnímané ako zaujímavý prvok, obohacujúci, umožňujúci lepšie pochopenie, či uvedomenie si problému. Zároveň ide o techniky, ktoré majú širšie použitie, a pomerne často sú využívané aj pri práci s klientom, čo je ďalší aspekt, ktorý je na používaní týchto techník oceňovaný. Jednotlivec si ich môže zažiť, uvedomiť, lepšie sa ich naučiť – čiže v tomto smere bol zaznamenaný aj ďalší, nepriamy efekt ich využitia.

„Ja si myslím, že niekedy to môže byť strašne fajn, že človek si cez tie projektívne techniky viacej uvedomí nejaký problém alebo niečo. Viac to tak dopne niekedy. Asi ako kedy.“

„Mne sa ešte preto páčili tie techniky, lebo tie isté môžem aj ja využívať v práci s klientom. A keďže som krátko v praxi, takto si to odskúšam a potom si to viem lepšie pripraviť ja s tým mojim klientom. Takže ja to mám rada, keď je tam aj niečo také.“

„Mne pomohli tie nálepky vtedy, to mi vyhovovalo, tak nejak to zosumarizovať, spísať myšlienky. Ale v podstate zaujímavé to bolo aj cez tie figúrky, keď sa robila vzdialenosť toho vzťahu. Bolo to veľmi zaujímavé, lebo to bola skupinová supervízia a niekoho iného prípad sa riešil. A nakoniec supervízorka to pomenovala a ja som ani nevedela, že to takto nejako bolo a to bolo veľmi zaujímavé. Bol to taký iný pohľad.“

Pri pokročilých pomáhajúcich profesionálov vo výkone sociálnej práce však už takéto jednoznačné prijatie použitia kreatívnych techník neboli vo výskume zaznamenané. V dvoch prípadoch pritom participantky mali vyslovene negatívne skúsenosti zo supervízie, kde sa kreatívne techniky využili. Situácia ich zaskočila, neboli na ňu pripravené, vyvolali u nich mnoho negatívnych emócií („bola som vydesená“), až odpor („rada používam symboly, ale nerada som obeťou symbolov“). Prevládajúci názor, ktorý bol medzi skúsenými pracovníkmi identifikovaný, bol ten, že takýto typ supervízie rozhodne nie je pre každého, resp. akceptovateľnosť využitia týchto techník je vysoko individuálna.

„Moment prekvapenia je naozaj dôležitý, ale ja som typ človeka, ktorý má rád, keď vie, do čoho ide. Lebo moja prvá supervízia bola taká, že som si vybrala zvieratká z krabice, a mala som o tom hovoriť. A ja som z toho bola úplne mimo, že čo to je, čo to má znamenať a vyšla som odtiaľ ešte viac vystresovaná, ako som tam šla. Čiže závisí asi presne od toho, že aký problém idem riešiť a musím sa naladiť. Teraz keď už viem, že sa môže stať, že tam toho klienta nájsť nemusím, tak už to beriem tak viac hravo.“

„Zažila som také zaskočenie, že hľadaj si klienta medzi zvieratkami. No tak akože to nie! Naozaj treba nejak normálne povedať o čom je táto technika a ako sa s tým bude ďalej pracovať. A vtedy sa človek na to aj nejako pripraví. Ja rada používam symboly, ale

nerada som potom obeťou symbolov. Presne keď potom niekto predo mňa vysype: „na, a teraz hľadaj toto a toto“. Väčšinou to nakoniec skončilo tak, že mi to niečo dalo, napríklad tá práca so vzdialenosťou a tak, ale nie je to také to pravé orechové. Ja to nemám rada, ja nerada pracujem so symbolmi. Ale myslím si, že to bolo hlavne preto, lebo tá moja prvá skúsenosť bola taká, že boli pre do mňa vysypaní macíkovia a autička a hľadala som klienta a bola som úplne vydesená, že prečo.“

„Niekto niečo pred Teba vysype a ty máš taký ten stiesnený pocit, že ja ho tam musím nájsť. A že preboha, čo z tohto asi tak môže byť. Lebo občas z toho môže byť ten môj klient. Preto hovorím, že je dobré, aby naozaj ten človek vedel, do čoho ide a bol na to pripravený.“

„Vďaka tomu, že sme modelovali v supervíziách situácie z práce a niekedy aj rozostavovali ľudí ako sochy, som si uvedomil aké predsudky stále voči niektorým svojim klientom mám. Nebolo to príjemné zistenie, ale veľmi mi to vtedy pomohlo uvedomiť si svoje limity“.

„Ja si to viem predstaviť. Nikdy som to nezažila v rámci supervízie, zažila som to v rámci nejakých tréningov. A pre mňa sú to veci, ktoré ja rada robím, a viem si predstaviť, že by som to vedela aj tu robiť, alebo zažiť. Čiže pre mňa je to skôr také, že skôr by som išla do toho. Môže to byť veľké plus a veľa sa človek dozvie aj sám o sebe, alebo teda aj ten, kto to používa. ... A nemusí sa práve používať štruktúra, ale ten moment prekvapenia tam práve môže zohrať veľa...“

V prípade použitia kreatívnych techník by mal byť na to supervidovaný vopred upozornený, ako aj na „pravidlá hry“. Vysvetlenie „čo sa deje a prečo“ je veľmi dôležité. V súvislosti s používaním kreatívnych techník bola vo výskume identifikovaná aj potreba vytvorenia vzťahu medzi supervízorom a supervidovaným, vyjasnenie potrieb a očakávaní. Potvrdzujú aj to aj vybrané výpovede z výskumu:

„Ja si myslím, že medzi supervízorom a tým človekom, čo za ním príde, by mal byť nejaký vzťah. Supervízor by mal vedieť, čo si na neho môže dovoliť. Alebo akú supervíziu mu môže ponúknuť. Mal by ho poznať. A nie, že prídem prvýkrát za človekom a začnem mu rozprávať. ... Ja som to raz zažila a bolo to pre mňa dosť stiesňujúce. Išla som za človekom, ktorého som nikdy v živote nevidela a mala som mu rozprávať o mne a o mojich problémoch s klientom. Bol to pre mňa taký krok späť“.

„Závisí asi presne od toho, že aký problém idem riešiť a musím sa naladiť. Keď viem, že idem k nejakému supervízorovi, s ktorým budem robiť nejakú projektívnu techniku so zvieratkami, tak je to fajn, ale jedine keď už viem o čom to je. A viem, že keď som na to zvyknutá, tak sa viem dostať aj pod povrch. Niekedy taký ten moment prekvapenia ma vie dosť uzavrieť.“

„Myslím si, že tam je veľmi dôležité uvedomiť si, že keď už niekto príde, a na tú supervíziu chodia odborníci, že tá supervízia je pre niekoho, kto takto pracuje odborne, a treba sa s ním tak aj baviť. Ja nemám rada, že niekto predo mňa vysype hračky a hľadaj tu svoju klientku alebo hľadaj tu svoju mamu. A naozaj je potrebné uviesť techniku. Existuje taká a taká technika a je to práca so symbolmi, takže nenaplašte sa, keď tu teraz zvieratká vysypem.“

Možno konštatovať aj na základe výpovedí participantov výskumu, že každá supervízia, ktorú absolvovali mala väčšinou „nejakú“ štruktúru, ktorá im vyhovovala, pretože u tých, ktorí spozorovali „niečo, čo nebolo v poriadku“, zároveň nasledovalo označenie takejto supervízie ako zlej až neprijateľnej. Použitie akejkoľvek supervíznej techniky by malo byť

supervidovanému vysvetlené a ponúknuté ako alternatíva pre dosiahnutie cieľov a ďalšiu (alternatívnu) prácu so supervidovaným.

Positíva a prínosy kreatívnej supervízie formulujeme súhrnne na tomto mieste a otvárame tým zároveň ďalší diskurz v oblasti využívania kreatívnych metód a techník v supervízii organizácie. Prínosy kreatívnej supervízie pre supervidovaných je možné vnímať v týchto oblastiach pracovného života:

- *lepšia pripravenosť na klienta, získanie nových metód a techník pre svoju prácu (s klientmi (čo dosiahli najmä vďaka hraniu roli),*
- *lepšie pochopenie vzťahov a následne ich riešenie - v tíme, medzi klientom a sociálnym pracovníkom (vďaka použitiu figúrok/postavičiek),*
- *lepšia schopnosť pochopiť/vytvoriť náhľad, iný uhol pohľadu – vďaka sumarizácii a spísaním si myšlienok (napr. cez „nálepky“),*
- *zachytenie podstaty (cez otázky, fantázie),*
- *búranie stereotypov a predsudkov (vďaka sochaniu, modelovaniu).*

Za najväčšie prekážky kreatívnej supervízie z pohľadu supervidovaných možno považovať predchádzajúcu zlú skúsenosť so supervíziou a preferovanie iného spôsobu práce z dôvodu negatívneho vzťahu ku kreativite. Ešte dôležitejší aspekt sa javí osobnosť supervízora, čo by paradoxne malo byť najmenšou prekážkou, pretože sa očakáva, že supervízor už bude dostatočne vybavený profesionálnymi kompetenciami a zároveň kvalitnými osobnostnými charakteristikami a najmä si bude uvedomovať relevanciu používania kreatívnych metód a techník v kontexte vývojového a aktuálneho „nastavenia“ supervidovaného.

V tejto časti príspevku sa zameriame na zistenia predvýskumu, ktorý je súčasťou aktuálne prebiehajúceho vedeckého projektu v rámci, ktorého vzniká aj predmetný príspevok. Na základe analýzy rozhovorov so supervízormi a supervízorkami boli identifikované (pri supervízii sociálnych pracovníkov v kontexte využitia kreatívnej supervízie a v kontexte supervízie organizácie) nasledujúce prínosy:

Efektívita a trvácnosť

„Je to niečo čo si nesú so sebou dlho, pamätajú si pocity i po rokoch. Získajú materiál na rozmyšľanie doma – často ich skúšajú na členoch rodiny...“

„Mám také postavičky, ktoré nemajú žiaden výraz tváre a tie sme použili v individuálnej supervízii koordinátora tímu a práca s nimi mu pomohla upratať si bordel v hlave a nastaviť efektívne manažérske postupy“.

„Ja by som určite nepoužil žiadne kreatívne metódy a techniky pri všetkých formách supervízie. Niekedy poskytujete krízovú supervíziu a vtedy to podľa mňa nie je úplne vhodné, ja si myslím, že je vtedy potrebný viac klasický spôsob, aj keď určite kreativita má veľký potenciál.“

„Mne napríklad supervidovaný tím s odstupom času povedal, že zvieratká, ktoré sme použili, keď si nevedeli dať rady s deťmi na dome, im pomohli pochopiť „o čo vlastne ide“, zmenili pár starých postupov a dodnes im to vďaka supervízii funguje.“

Obrany a ohrozenia

„Dobrý štart na tému obrán, ohrození a tu sme opäť pri organizácii – prečo mi nevie zabezpečiť pocit že môžem byť sebou a nič mi nehrozí. Nakoľko sme výkonovo orientovaná organizácia, kde sa striehne na nedostatky, alebo sa pomáha rásť...?“

„Moja skúsenosť je taká, že ak som mal napríklad v supervízii „zablokovaného“ vedúceho tímu, lebo sa napríklad bál, že ho vlastní ľudia nerešpektujú, tak sme po dohode s ním použili kreatívnu techniku, jeho rozhovor s bábkou o veľmi mu to vtedy pomohlo uvedomiť si, že je to „o ňom a nie o nich“ alebo sme pri inom prípade riešili cez rozostavenie drevených figúrok ako sa môže dostať k vedeniu organizácie, aby presadil záujmy a potreby svojho tímu, hľadali sme kde, medzi kým a prečo sú prekážky“.

Pestrosť v kreativite

„Mne sa najlepšie osvedčila „krabica plná všeličoho“, farebné papieriky, či koláže“.

„Ja prinášam so sebou vždy rôzne „vyjadrovacie prostriedky“. Väčšinou si vypočujem tému supervízie a potom navrhnem, či si vedľa predstaviť svoju tému prezentovať cez niektorý z prostriedkov, ktoré mám so sebou, napr. rôzne kocky, zvieratká, loptičky a podobne a supervidovaní si často vyberú aj podľa toho akú majú náladu, ale najviac podľa toho, k čomu majú vzťah. Veľmi sa mi to pri niektorých témach a ľuďoch, ktorí sa radi hrajú a ľudia sa radi hrajú, len na to zabudli (smiech) - osvedčilo, no väčšinou supervidovaní uprednostnia skôr rozhovor alebo inú formu prezentácie svojho problému, než cez kreatívne metódy.

„Je veľmi dôležitý repertoár a potom je jedno, či sa jedná o individuálnu, skupinovú alebo inú formu supervízie a veľmi záleží v skupinovej od toho aká skupina ľudí sa stretne, aké sú tam vzťahy. Ak zlé – kreativita má menšiu šancu, ale skôr by som to asi pripísal aktuálnej nálade, pretože paradoxne niekedy také modelovanie alebo zem plná pozitívnych výstrižkov z novín urobí svoje“.

Začínajúci sociálni pracovníci versus skúsení sociálni pracovníci

„Skúsení sociálni pracovníci sú väčšinou o niečo lenivejší a uprednostňujú skôr supervíziu formou rozhovoru. Kreatívne techniky nadšenejšie prijímajú začínajúci sociálni pracovníci. Oni totiž majú väčšiu ochotu a chuť skúšať nové veci a pracovať s novými metódami, majú radi zaujímavosti a spestrenia (ktoré kreatívne techniky prinášajú).“

V záveroch tejto časti príspevku môžeme konštatovať, že všetky vyššie vymedzené oblasti sú prínosom pre organizáciu ako celok, pretože vo všetkých výpovediach je citelný organizačný kontext. Vo výpovediach participantov predvýskumu sa v súvislosti s využitím kreatívnych metód a techník objavujú pozitívne skúsenosti a viditeľný prínos pre supervidovaného. Ďalším pozitívom je, že sa vďaka týmto technikám majú možnosť pozrieť nielen na prípad(y) s ktorým pracujú, ale aj na vlastné ohrozenia. Za významný moment v kontexte supervízie organizácie možno považovať informáciu od participanta výskumu, keď upozorňuje na „nezáujem vedenia“ o samotných zamestnancov, resp. správanie sa v zmysle podávania výkonov na úkor kvality. Nezanedbateľné sú aj konštatovania o tom, že kreativita priniesla úspech tímu a trvácnosť zmien, zároveň je dôležité vyzdvihnúť aj fakt, že pri individuálnej supervízii vedúcich tímov/pracovných skupín môže použitie kreatívnych metód a techník efektívnejšie viesť ľudí a pozitívne meniť komunikáciu v tíme, ale aj medzi nadriadenými a podriadenými, čo možno považovať za dôležitý štart, zmeny v organizácii smerom k jej efektívnejšiemu fungovaniu. Zaujímavý je aj verbalizovaný fakt o „nevhodnosti“ použitia kreatívnych metód v kontexte foriem supervízie z hľadiska akútности – napr. pri krízovej supervízii⁴⁵.

⁴⁵ Otázkami krízy, krízovou intervenciou a významom supervízie v krízovej intervencii sa zaoberá Květenská (2014).

Uvedomujeme si, že sme len na začiatku cesty a zistenia predvýskumu tvoria len základ pre hlbšie spracovanie tematiky. Rovnako nie je cieľom príspevku podať komplexné zistenia a hotový model supervízie organizácie⁴⁶, ktorej rozvojovým prvkom môže byť kreatívna supervízia, jednotlivé zistenia však vnímame ako kvalitné východisko pre hlbšie skúmanie.

V súvislosti s najčastejšie využívanými formami supervízie z pohľadu počtu ľudí sa pre kreatívnu supervíziu otvára otázka, či existujú špecifiká tej-ktorej formy, resp. či sú všetky kreatívne metódy a techniky využiteľné vo všetkých formách supervízie. Každá forma má svoje špecifiká a preto je potrebné pri kreatívnej supervízii tieto špecifiká reflektovať a rešpektovať. Ako sme už uviedli vyššie pri vymedzení metód a techník, nie všetky kreatívne techniky je možné využiť v každej forme supervízie (napr. pri individuálnej supervízii nevyužívame sochanie, príp. modelovanie, ale častejšie sa bude pracovať s analogickými metódami a využívať také prostriedky ako figúrky, zvieratká, obrázky apod.).

5. Záver

Záver začneme netradične. Stručným vymedzením supervízie organizácie⁴⁷. Supervízia organizácie by mala prostredníctvom svojho pôsobenia zaistiť primárne čo najkvalitnejšie služby pre klienta a umožniť organizácii vyjasniť si svoje poslanie a účinnejšie využívanie zdrojov. Medzi ďalšie ciele supervízie organizácie podľa Gaburu (2018) patrí aj identifikácia a optimalizovanie vízie organizácie, možnosti jej ďalšieho rozvoja, inovácie procesov, efektívnejšie využívanie profesionálnych kompetencií pracovníkov, konkrétny proces riadenia zmeny a zároveň autor (tamtiež) poukazuje na jej finálny cieľ, ktorým je vytvorenie optimálnych podmienok v organizácii, ktoré pozitívne ovplyvnia kvalitu života klienta a jeho spokojnosť.

Z predvýskumu je možné identifikovať dôležité fakty, špecifiká, ktoré je možné využívať pre efektívnu realizáciu kreatívnej supervízie v organizácii a naplniť tak aj vyššie uvedené ciele supervízie organizácie. Pokiaľ by budúci plánovaný výskum preukázal podobné výsledky, tak predstavené oblasti možno považovať za východisko pre prípravu „konceptu kreatívnej supervízie v supervízii organizácie“ a tým je možné využiť tento koncept aj pri kreovaní modelu supervízie organizácie ako špecifickej formy supervízie v sociálnej práci. Organizácie pôsobiace v sociálnej sfére majú možnosť prostredníctvom supervízie vytvárať priestor pre jej efektívnejšie fungovanie, napĺňanie cieľov, vízií, existujúcich štandardov (a pod.). Pokiaľ je supervízia kreatívna a kreativita je poskytovaná a realizovaná komplexne vybaveným supervízorom, o to viac možno očakávať užitočné zmeny a inovácie, ktoré by mali smerovať k zvyšovaniu kvality poskytovaných služieb a tým aj spokojnosti klientov, ktorí tieto služby využívajú. Spokojnosť klientov a kvalita poskytovaných služieb sociálnej práce by mala byť prvoradá, ale nedá sa dosiahnuť aj bez spokojnosti jej poskytovateľov. Veríme, že kreatívna supervízia dokáže potreby a spokojnosť (v práci, v organizácii ..) všetkých aktérov naplniť.

Príspevok je publikovaný ako súčasť vedeckého projektu VEGA č. 1/0374/18 s názvom “Kreovanie modelu supervízie organizácie ako špecifickej formy v systéme supervízie v sociálnej práci”.

⁴⁶ V súvislosti s problematikou sme neotvorili napríklad aj diskusiu o supervíziách v „špecifických organizáciách“ a oblastiach – napr. v penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti - pozri bližšie napr. Kleskeň (2016).

⁴⁷ Pozri bližšie k problematike napr. Gabura (2018); Wonnacott (2012); Havrdová a kol. (2011); Hardová – Hajný et al. (2008); Hawkins – Shohet (2004).

Zoznam citovanej literatúry

BALOGOVÁ, Beáta – ŽIAKOVÁ, Eva. (eds.) *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2017. ISBN 978-80-8152-483-7.

BRUCHOVÁ, Hilde. *Základy psychoterapie*. Praha: Triton, 1997. ISBN 80-85875-45-4.

CASEMENT, Patrick. *Hledání a objevování. Jak se učit v psychoanalýze od pacienta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-324-X.

Etický kódex supervízie. Prohuman: Vedecko-odborný interdisciplinárny recenzovaný časopis, zameraný na oblasť spoločenských, sociálnych a humanitných vied [online]. 28 máj 2018 [cit. 2018-09-04]. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/eticky-kodex-supervizie>

FORD, Kathy – JONES, Alan. *Student supervision*. London: The Macmillan Press LTD., 1987. ISBN 0-333-37673-0.

GABURA, Ján. *Supervízia v pomáhajúcich profesiách*. Nitra: FSVaZ UKF v Nitre. 2018. ISBN 978-80-558-1260-1.

HARTL, Pavel – HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-7178-303-9.

HAVRDOVÁ, Zuzana a kol. *Kultura organizace a supervize ve vzájemném působení*. Praha: FHS UK v Praze, 2011a. ISBN 978-80-87398-14-2.

HAVRDOVÁ, Zuzana – HAJNÝ, Martin et al. *Praktická supervize*. Praha: Galén, 2008. ISBN 978-80-7262-532-1.

HAWKINS, Peter – SHOHET, Robin. *Supervízia v pomáhajúcich profesiách*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-715-9.

HUGHES, Patricia – RIORDAN, Daniel. *Psychodynamická psychoterapia – vysvetlená*. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2010. ISBN 978-80-88952-62-6.

KEEN, Steven – BROWN, Keith – PARKER, Jonathan – GRAY, Ivan – GALPIN, Di. (Eds.) *Newly-Qualified Social Workers. A Practice Guide to the Assessed and Supported Year in Employment*. London: Learning Matters, 2013. ISBN 978-0-85725-923-3.

KLESKEŇ, Lenka. *Sociálna práca s obvinenými, odsúdenými a prepustenými*. Bratislava: Iris, 2016. 978-80-89726-56-1.

KOVÁČOVÁ, Barbora. *Vývinovo orientovaná dramaterapia. Možnosti a limity vo výchove ačasnej intervencii*. Bratislava: MUSICA LITURGICA s. r. o., 2011a. ISBN 978-80-970418-1-6.

KOVÁČOVÁ, Barbora. *Práca s bábkou. Námety pre pedagógov v materskej škole*. 1. vyd., Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011b. ISBN 978-80-223-3005-3.

KVĚTENSKÁ, Daniela. *Krízová intervence v kontextu sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-435-9.

LAHAD, Mooli. *Creative Supervision: The Use of Expressive Arts Methods in Supervision and Self-Supervision*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2000. ISBN 978-1-85302-828-1.

LIŠTIAKOVÁ, Ivana – KOVÁČOVÁ, Barbora (Eds.) *Expresívne terapie vo vedách o človeku*. Bratislava: UK v Bratislave, 2015. ISBN 978-80-223-3914-8.

PAGE, Steve – WOSKET, Val. In *Úvod do supervize. Cyklický model. Za použitia knihy: Steve Page a Val Wosket. Supervising the Counsellor / A Cyclical Model (New York, 1994)*. Preložila a edične upravila: Petra Svobodová. Tišnov: Sdružení SCAN, 2002. ISBN 80-86620-00-X.

TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana. *Odborné praxe v kontextu pregraduální přípravy sociálních pracovníků*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-412-0.

VASKA, Ladislav. *Študentská supervízia a praktické vzdelávanie v sociálnej práci*. Bratislava: Iris, 2015. ISBN 978-80-89726-49-3.

VASKA, Ladislav. *Teoretické aspekty supervízie začínajúcich sociálnych pracovníkov*. Bratislava: Iris, 2014. ISBN 978-80-89726-23-3.

VASKA, Ladislav - ČAVOJSKÁ, Katarína. *Supervízia u začínajúcich profesionálov vo výkone sociálnej práce. Výskumná správa*. Bratislava: Iris, 2012. ISBN 978-80-89238-72-9.

WONNACOTT, Jane. *Mastering Social Work Supervision*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2012. ISBN 978-1-84905-177-4.

sekce 4

**NOVÉ SMĚRY, TRENDY A INOVACE V RÁMCI SYSTÉMŮ
SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ POLITIKY**

Legislativní a metodické změny sloužící k podpoře rodiny v roce 2018

Legislative and methodological changes serving to support the family in 2018

Vladimír Barák¹, Vojtěch Krebs²

Abstrakt

Příspěvek diskutuje klady a zápory stávajících dávek státní sociální podpory coby nástroje podporujícího rodiny s dětmi, sloužícího k prevenci chudoby. Mezi tyto dávky aktuálně patří přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, rodičovský příspěvek, porodné a pohřebné. Zmíněné příspěvky a dávky v minulých letech prošly významnou změnou, ať v podmínkách jejich přiznání, či výši. Celá řada legislativních změn vstoupila v platnost v roce 2018. Příspěvek mapuje efektivitu fungování dávek státní sociální podpory a řeší současnou roli rodinných dávek v systému sociální ochrany i ve spojitosti se změnami.

Klíčová slova: Rodina. Podpora. Legislativa.

Abstract

This paper discusses the advantages and disadvantages of current social benefits as a way to support families with children and an agent to prevent poverty. These benefits include child benefits, accommodation supplements, parental benefits, newborn and funeral supplements. The benefits listed above have gone through important changes in recent years, concerning eligibility and amount. Several legislative changes are in legislative in 2018. Efficiency of social supplements granted by the government is observed in this article, and current role of family-support grants in social security is discussed in connection with legislative changes.

Keywords: Family. Support. Legislative.

1. Úvod

Příjmová situace většiny českých rodin je dodnes taková, že vyžaduje určitou podporu státu (Krebs, 2015). O míře této podpory, a tedy o rozsahu redistribucí od rodin bezdětných k rodinám s dětmi a od rodin vysoko-příjmových k rodinám s nižšími příjmy jsou vedeny dlouhé (spíše politické) diskuze.

V Česku ohrožuje chudoba a odsun na okraj společnosti přes jeden a půl milionu lidí – celkem tedy asi 15 procent obyvatelstva. (ČSÚ, 2015). Evropský průměr je výrazně vyšší – tvoří asi čtvrtinu obyvatelstva. Česká republika tedy nepatří ve statistikách týkajících se lidí ohrožených sociálním vyloučením mezi nejvíce postižené země. Ani tak u nás ale nemůžeme problematiku chudoby opomíjet.

Konstatování, že se nás problém netýká, by platil možná v dávné historii autarkně orientovaných regionů s plnou suverenitou a nikoli v podmínkách globalizujícího se světa. V Česku se stejně jako v jiných zemích rozevírají nůžky mezi bohatstvím a bídou, vytěsňuje se střední třída a prohlubují se diference mezi lidmi zakotvenými uvnitř a vně společnosti. Absolutní neřešení z pozice exekutivy či legislativy, občanských iniciativ a dalších subjektů v České republice by tento stav mohlo výrazně urychlit. I z těchto důvodů je podpora ze strany států formou formálně pojatých dávek velmi důležitá. Tyto dávky lze pojímat jako určitou prevenci před úpadkem rodin do stavu chudoby. Dávky státní sociální podpory je ale nutné nastavit rozumně. Musí splňovat podmínky transparentního nároku a rozumné výše. V řadě případů však těchto podmínek v současné době dávky nesplňují.

Politická reprezentace do dávkově orientovaného systému vnáší nové prvky. Jejich prioritním cílem je podpora rodin. Samozřejmě, ruku v ruce s tím jsou i cíle jiné, ryze politické – výjimkou tedy nejsou gesta populistická. Přitom platí, že jednotlivé nové prvky

¹ NF VŠE v Praze; e-mailová adresa: vladimir.barak@vse.cz; Tel.: +420 224 09 5634

² NF VŠE v Praze; e-mailová adresa: krebs@vse.cz; Tel.: +420 224 09 5634

systemu mohou českým rodinám pomoci. Vždy však musí být na paměti efektivita těchto prvků při současném sledování nákladů.

2. Chudoba

Současné pojetí chudoby se pak formuje od začátku 21. století, kdy ji již nelze chápat jen úzce jako problém bídy, ale v mnohem širším pojetí, jako problém nerovnosti a nedostupnosti sociálních statků, který způsobuje sociální vyloučení. Zatímco u států rozvojových stále sledujeme ve vysoké míře výskyt chudoby absolutní, podle standardizovaných, klasických kritérií, kdy nejpoužívanější klasifikací chudoby vytvořenou Světovou bankou jsou hranice denních příjmů na osobu (a jako stav extrémní chudoby označujeme život za méně než 1 USD na den), ve státech vyspělých hovoříme nejčastěji o chudobě relativní. Sledujeme mnohem více dimenzí problému chudoby, jako například nepřístup k zaměstnání, vzdělání, bydlení a možnostem podílet se na chodu společnosti. Hovoříme o sociálním vyloučení. Jde o důsledek strukturálních změn, které provázejí sociálně-ekonomický vývoj společnosti. Patří mezi ně zejména změny na trhu práce, technologické změny ve společnosti, změny ve struktuře domácností či demografické změny. Státy se také potýkají s fenoménem globalizace. Její vliv na chudobu je nemalý. Tlakem, který vytváří, podporuje tendenci zvyšovat nerovnost:

- globální trhy odměňují více země a jednotlivce, které disponují většinou nejproduktivnějších aktiv
- negativní externalita v rámci globální ekonomiky zvyšují náklady a vytvářejí nové náklady pro ohrožené skupiny
- pravidla globální ekonomiky mají tendenci zvýhodňovat ty země a jednotlivce, kteří už mají ekonomickou sílu, protože bohatčí a silnější ovlivňují tvorbu těchto pravidel směrem k vlastnímu zvýhodnění.

Chudoba stále doznává výrazných změn. Stará chudoba může být spojována zejména s vlivem životního cyklu na schopnost či neschopnost práce, typicky u osob věkem starých, nemocných či osamělých rodiče samoživitele. Nová pak s pozicí jedinců a sociálních skupin na trhu práce (nezaměstnaní, neúplné rodiny, skupiny znevýhodněné na trhu práce) a objevuje se v komplexu dlouhodobé nezaměstnanosti. Novou chudobu lze vnímat jako vysoce závažnou. Z kvantitativního hlediska se totiž vyznačuje vyšším počtem ohrožených osob, neboť se objevuje napříč věkovými skupinami, různými sociálními a ekonomickými kategoriemi u osob různých etnických původů a na širokém územním rozložení. Kvalitativní hledisko je pak typické tím, že chudobou jsou ohroženy také osoby se stálým zaměstnáním. (Kolibová, 2011).

Tím, jak se mění česká společnost, mění se i ohniska chudoby. Týkají se:

- příslušníků domácností, kde výdělečně činný je pouze rodič, protože druhý je nepřítomen (typicky jde o matky samoživitelky s podprůměrným výdělkem, které se samy starají o dvě či více dětí)
- chudoby předlužených rodin, které splácí své závazky u nebankovních společností, energetických společností, dopravních podniků apod.
- dlouhodobě nezaměstnaných, typicky kvůli nedostatku práce či zdravotnímu handicapu (Keller, 2010).

Jak je z výše uvedeného zřejmé, je riziko stavu chudoby velmi vysoké i u rodin s dětmi. Sociální dávky v takovém případě slouží jako nástroj určený k prevenci chudoby.

3. Dávky státní sociální podpory sloužící k podpoře rodin s dětmi

3.1. Přídavek na dítě

Přídavek na dítě je základní, dlouhodobou dávkou, poskytovanou rodinám s dětmi, která jim pomáhá krýt náklady, spojené s výchovou a výživou nezaopatřených dětí. Nárok na přídavek na dítě má nezaopatřené dítě, které žije v rodině, jejíž rozhodný příjem je nižší než 2,4násobek částky životního minima rodiny. Pro nárok na dávku se posuzuje příjem za předchozí kalendářní rok, za příjem se považuje i rodičovský příspěvek. Přídavek je vyplácen ve třech výších podle věku nezaopatřeného dítěte. (MPSV, 2016)

V tomto případě je však nutné upozornit, že „zacílením“ přídavků na děti jen na rodiny s nízkými příjmy by výrazně vystoupil do popředí problém tzv. sociální pasti, který by ve svém důsledku mohl mít až antimotivační charakter. Míra příjmové diferenciací je u nás totiž stále velmi nízká. Podpora rodinám s dětmi prostřednictvím přídavků na děti by tak mohla být rozšířena. Jednou z možností je například snížení počtu podmínek, jež musí žadatel o dávku splnit. Přídavek na dítě trpí řadou omezení, snížením jejich počtu bychom mohli dosáhnout rozšíření okruhu rodin, které na něj mají nárok. Dávka by se tak stala dostupnější a srozumitelnější.

3.2. Příspěvek na bydlení

Příspěvek na bydlení přispívá na krytí nákladů na bydlení rodinám či jednotlivcům s nízkými příjmy. Na příspěvek na bydlení má nárok vlastník nebo nájemce bytu, který je v bytě přihlášen k trvalému pobytu, jestliže jeho náklady na bydlení přesahují částku součinu rozhodného příjmu v rodině a koeficientu 0,30 (na území hlavního města Prahy koeficientu 0,35), a zároveň součin rozhodného příjmu v rodině a koeficientu 0,30 (na území hlavního města Prahy koeficientu 0,35) není vyšší než částka normativních nákladů na bydlení. Poskytování příspěvku podléhá testování příjmů rodiny a nákladů na bydlení za rozhodné období, kterým je předchozí kalendářní čtvrtletí.

Za společně posuzované osoby se považují všechny osoby, které jsou v témže bytě hlášeny k trvalému pobytu; podmínka, aby spolu trvale žily a společně uhrazovaly náklady na své potřeby, se nevyžaduje. Do rozhodného příjmu rodiny se započítávají příjmy všech společně posuzovaných osob. Za příjem se považují i přídavek na dítě a rodičovský příspěvek.

Náklady na bydlení tvoří u nájemních bytů nájemné a náklady za plnění poskytované v souvislosti s užíváním bytu, u družstevních a bytů vlastníků srovnatelné náklady. U všech bytů se dále započítávají náklady za energie, vodné a stočné, odpady a vytápění. (MPSV, 2016).

Dávka sloužící k částečnému krytí nákladů na bydlení je problematická zejména velkým množstvím podmínek, jež musí jejich žadatel splňovat. V tomto případě je nutné si uvědomit, kdo je jejím typickým adresátem: rodina nízkopříjmová, tedy často nižší úrovní vzdělání a kvalifikací. Podmínky, jež musí tato rodina splnit, jsou neadekvátní jejich možnostem, což je do značné míry diskriminuje.

Společně jsou posuzovány všechny osoby, které jsou v bytě hlášeny k trvalému pobytu. Při posuzování nároků na příspěvek se sledují pouze příjmy, nikoliv majetek. V případě příspěvku na bydlení úřad práce započítává příjem všech osob, které jsou v témže bytě hlášeny k trvalému pobytu bez ohledu na to, zda spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Podmínka o trvalém pobytu je však v dnešní době přežitá. Trvalý pobyt je pouze úřední formalitou, neodpovídající však proměnám v současné společnosti. Je otázkou, zda by místem bydliště nemohla být pro účely zisku dávky i adresa kontaktní, stvrzena

například čestným prohlášením. Podmínky pro přiznání příspěvku na bydlení by měly projít revizí a podrobným zdůvodněním, proč je na nich trváno.

3.3. Rodičovský příspěvek

Změny, ke kterým v případě této dávky po roce 2008 došlo, lze ohodnotit jako pozitivní. Dávka je plošná (bez testování), rodič má možnost ji čerpat i bez toho, aby osobně o dítě pečoval, díky čemuž může iniciativně zlepšovat sociální situaci rodiny výdělečnou činností.

Kladně lze ohodnotit i možnost volby rychlosti čerpání příspěvku od dvou do čtyř let.

V současnosti diskutovaný návrh zvýšit rodičovský příspěvek o 40 tisíc ze současných 220 tisíc je však v mnoha ohledech sporný. Kromě pozitivního aspektu (vyšší částka, rychlejší návrat rodiče do pracovního procesu, podpora kariérního života) je nutné vážit i problémy, které to s sebou přináší vyšší tlak na rychlejší návrat do zaměstnání, např. možné dopady na vývoj dítěte, ohrožení harmonického prostředí v rodině. Toto však musí posoudit experti, zejména z vědních oborů dětské psychologie, pedagogiky a sociologie.

3.4. Porodné

Porodné je dávka poskytovaná v závislosti na výši příjmu, kterou se rodině s nízkými příjmy jednorázově přispívá na náklady související s narozením prvního nebo druhého živého dítěte.

Nárok na porodné je vázán na stanovenou hranici příjmů v rodině, která v kalendářním čtvrtletí předcházejícím kalendářnímu čtvrtletí, ve kterém se dítě narodilo, musí být nižší než 2,7 násobek životního minima rodiny. Do rozhodného příjmu se nezapočítává rodičovský příspěvek a přídavek na dítě. Porodné náleží ženě, která porodila své první nebo druhé živé dítě. Porodné je stanoveno pevnou částkou a činí 13 000 Kč na první dítě a 10 000 Kč na druhé dítě. (MPSV, 2016)

Podle demografických prognóz však již dvě děti na zvrácení negativního vývoje v populaci nestačí. Je proto otázkou, zda by podpořeno nemělo být i dítě třetí (v podobném modelu, jako dosavadní děti dvě, tedy nižší částkou, než u druhého).

3.5. Pohřebné

Touto jednorázovou dávkou se přispívá na náklady spojené s vypravením pohřbu. Příjem rodiny se netestuje. Pohřebné náleží osobě, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti, nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte, a to za podmínky, že zemřelá osoba (s výjimkou mrtvě narozeného dítěte) měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území ČR. (MPSV, 2016).

Výše pohřebného je v současnosti stanovena pevnou částkou pět tisíc korun. Nárok je striktně omezen, vždy je přítomno nezaopatřené dítě (v roli pozůstalého, či zesnulého). Dávka v tomto případě slouží nejen jako finanční sociální ochrana, ale i jako důležité gesto solidarity státu. Částka pět tisíc korun však neodpovídá dnešním cenám pohřbů. Podle ceníků pohřebních společností stojí pohřeb bez obřadu ne méně než deset tisíc korun. Standardní pohřeb s obřadem vyjde na zhruba dvacet pět tisíc korun. Poskytnutá dávka je tak pouze příspěvkem, navíc neodpovídajícím jeho významu a situacím, kdy je nárokovatelný. Příspěvek by měl být buď zcela zrušen (stát by tedy nefiguroval coby nositel solidarity) nebo podstatně navýšen (aby z něj bylo možné zaplatit důstojné rozloučení se zemřelým).

4. Nové prvky vedoucí k podpoře českých rodin

4.1. Dlouhodobé ošetřovné

Od 1. června 2018 začne platit nová dávka ze systému nemocenského pojištění - tzv. dlouhodobé ošetřovné. Opatření je koncipováno jako pokrytí doby, která následuje po propuštění z nemocnice např. po vážném úrazu nebo nemoci. Dlouhodobé ošetřovné zahrnuje možnost čerpání až 90 kalendářních dní pracovního volna s náhradou příjmů ve výši 60 procent denního vyměřovacího základu.

Nová dávka je poskytována nemocensky pojištěné osobě, tedy zaměstnanci, nebo osobě samostatně výdělečně činné, která nemůže vykonávat činnost z důvodu péče o osobu, která ji vyžaduje, v domácím prostředí. V návrhu zákona je také vymezen poměrně široký okruh oprávněných osob, kterým při splnění stanovených podmínek může nárok na tuto dávku vzniknout. Hlavním důvodem pro stanovení tak širokého okruhu osob je umožnit dané rodině se co nejvíce svobodně rozhodnout o tom, kdo z rodiny a jak se bude o opečovávaného starat. K možnosti zabezpečit péči v rámci rodiny má přispět též možnost střídání v poskytování péče s jiným členem rodiny. Tato úprava podporuje nejen pečující osoby samotné, ale i posilování mezigeneračních vazeb v rámci rodiny. Domácí péče o nemohoucí jako taková pak výrazně přispívá ke kvalitě života osob, o které se rodina stará. (MPSV, 2018)

Podle propočtů MPSV budou dopady ošetřovatelského volna na státní rozpočet asi 1,84 miliardy korun ročně. Odhadem o dalších 242 milionů korun by přišel systém veřejného zdravotního pojištění. Naopak asi 900 milionů korun by veřejné rozpočty podle důvodové zprávy ušetřily na financování pobytu v lůžkových zařízeních pečovatelských služeb (ČTK, 2017).

Ochrana pracovního místa po dobu čerpání dlouhodobého ošetřovného odpovídá ochraně zaměstnance v případě krátkodobé pracovní neschopnosti. Zaměstnavatel má tedy povinnost omluvit zaměstnance v práci po dobu poskytování dlouhodobé péče a má povinnost zařadit zaměstnance po skončení poskytování této péče na jeho původní práci a pracoviště. V době poskytování dlouhodobé péče zaměstnanci nesmí být dána výpověď a doba poskytování dlouhodobého ošetřovného se pro účely dovolené navrhuje posuzovat jako výkon práce. Kritici této novinky upozorňují na možnou zneužitelnost. Taktéž není řešen výpadek zaměstnance na straně zaměstnavatele, na což poukázaly zástupci zaměstnavatelů. V jaké míře bude dlouhodobé ošetřovné využíváno a jak bude úspěšná kontrola efektivnosti této novinky, bude možné ohodnotit nejdříve až v následujícím roce.

4.2. Výrazné navýšení příspěvku na péči

Velká očekávání vzbudilo navýšení příspěvku na péči, tedy nejvýznamnějšího zdroje financování sociálních služeb (Jeřábková, 2013). Příspěvek se nezvýšil již od roku 2007. Resort připravil dvě varianty novely o sociálních službách. V prvním návrhu měl příspěvek na péči měl vzrůst o deset procent od července 2017. V druhém se počítalo se zvýšením od července 2016 o pět procent a od ledna 2017 o dalších pět procent (Barák, 2015). V rámci vládního projednání však došlo ke změně návrhu, zejména za účelem úspor. Definitivní varianta přijatá vládou nakonec počítá s navýšením částky příspěvku na péči pouze ve stupni IV. závislosti (úplná závislost) z 13 200 korun na 19 200 korun. Určitým bonusem však bylo doplnění legislativy, která nově umožní rychlejší projednání žádosti o příspěvek. Vládní usnesení přiznává, že jde o „snahu podpořit poskytování pomoci neformálními pečovateli, zejména osobami blízkými, v domácím prostředí.“ „Novela pomůže těm nejpotřebnějším, lidem úplně závislým na pomoci ostatních. Díky navýšení příspěvku na péči budou moci zůstat ve svém domácím prostředí,“ uvedla v tiskovém prohlášení tehdejší ministryně práce a

sociálních věcí Michaela Marksová (IPSV, 2017). Účinnost zákona byla stanovena na 1. ledna 2018. Očekává se, že zvýšený příspěvek na péči může pomoci k dosažení kvalitnějších a širěji pojatých služeb péče. Na druhou stranu, stále panují obavy, aby navýšený příspěvek skutečně končil v oblasti sociálních služeb, jak je žádoucí.

4.3. Otcovská dovolená

Od 1. února 2018 začala platit novela zákona o nemocenském pojištění, která zavádí novou dávku tzv. otcovskou. Otcovská dovolená funguje jako zcela nová dávka, z nemocenského pojištění otec dítěte po jeden týden dostává 70 procent vyměřovacího základu svého výdělku.

Podpora je stejná jako výše peněžité pomoci v mateřství. Nástup na otcovskou dovolenou je možný v období šesti týdnů ode dne narození dítěte a týdenní otcovskou nebude možné přerušit. (MPSV, 2018) Klíčové je, že otcovská náleží jen jednou a to i v případech, kdy člověk pečuje o více narozených dětí současně nebo o více dětí převzatých současně do péče. Otci vzniká nárok na otcovskou v období šesti týdnů ode dne narození dítěte i v případě, kdy jsou matka, dítě nebo oba dva ze zdravotních důvodů umístěni ve zdravotnickém zařízení lůžkové péče.

Nárok na otcovskou nemají:

- pojištěnci vykonávající pojištěnou činnost ve vazbě,
- odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody zařazení do práce,
- osoby ve výkonu zabezpečovací detence zařazené do práce.

Náklady budou poměrně vysoké. Podle dřívějších údajů MPSV (2017) by otcovská mohla z nemocenského pojištění ročně stát asi 630 až 800 milionů korun. Na daních a odvodech by stát mohl přijít pak asi o 72 až 93 milionů. Podle předkládací zprávy si však politická reprezentace od opatření slibuje větší zapojení otců do péče a posílení rodinných vazeb. Je však otázkou, nakolik bude otcovská dovolená využívána. Ovlivňujících faktorů je celá řada: od situace na pracovišti muže, přes ochotu samotného muže až po logickou finanční stránku věci: v tomto ohledu se totiž otci stále více vyplatí nastoupit na regulérní dovolenou s plným vyměřovacím základem.

5. Závěr

Při realizaci státní sociální podpory je uplatňován princip státem organizované solidarity, a to ve směrech od bezdětných rodin k rodinám s dětmi a od vysoko-příjmových k nízkopříjmovým rodinám. Tomuto odpovídají i dva základní druhy dávek, které se k přerozdělení používají. Variant státní podpory rodin s dětmi je díky možným změnám v proporcích a výši těchto dávek velmi mnoho. To umožňuje přistupovat k sociální politice státy diametrálně odlišně.

Změnou vah dávek vertikálních (redistribuce od vysoko-příjmových rodin k nízkopříjmovým) či horizontálních (od bezdětných k rodinám s dětmi) je možné při stejném objemu vynakládaných prostředků provádět sociální politiku vysoce cílenou, až plošnou.

Právě to je trendem v aplikaci sociálních opatření v mnoha vyspělých zemích s vysokou mírou sociálního zajištění občanů. V českých podmínkách je však tato forma tipování adresátů sociální ochrany velmi zanedbaná. V současnosti nastavený systém do značné míry odpovídá spíše historicky zakořeněným podporám. Absentuje však komplexně pojaté řešení, která by pomáhala i v případě rizikových situací v rámci sociální ochrany, jež však v současné době nemají své formální zakotvení v systému sociální ochrany. Na tyto případy

myslí pomoc individuální, to je však z hlediska pomoci rodinám nesystémové řešení, jež navíc neplní účel podpory vzniku rodin s dětmi. V řadě případů je nutné systém přiznávání dávek zjednodušit a zpřehlednit.

Zjednodušení a zpřehlednění jistě nepřispějí nové formy dávek. Ty sice mohou pomoci v konečném důsledku rodinám, často to však s sebou nese velmi náročné byrokratické řízení. Například vyřízení otcovské dovolené je poměrně sofistikovanou a náročnou záležitostí, cílem státu by přitom v radostném okamžiku narození potomka mělo být zcela maximální odbourání jakýchkoli bariér, jež vyřízení podpůrných opatření zdržují. Ve všech ohledech je pak nutné hlídat nákladovou stránku věci a efektivitu vynaložených finančních prostředků.

Poděkování

Příspěvek vznikl za podpory Interní rozvojové soutěže VŠE v Praze, RP504058, F5/17/2018 - Podpora multidimenzionálního přehledu studentů ekonomických studijních programů s akcentem na sociální dovednosti studentů.

Seznam citované literatury

BARÁK, Vladimír. 2015. *Za péči o rodinu volno navíc*. Týden 12 2015: 26-27.

BARÁK, Vladimír., ROTSCHEDL, Jiří. 2015. *Solidárnost důchodového systému jako aspekt moderní společnosti*. In PRÍVARA, A., BARTA, M. *Nové výzvy pre sociálnu politiku a globálny trh práce 2015*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, 2015: 25-37.

Česká tisková kancelář. *Lidé budou moci žádat o placené ošetrovatelské volno*. [online]. [2017-08-01]. Available at: <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/lide-budou-moci-zadat-o-placene-oseetrovatelske-volno/1522964>.

Český statistický úřad. *Aktuální populační vývoj v kostce*. [online]. [2017-08-01]. Available at: <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>

Český statistický úřad. *Míra chudoby, zadlužení a příjmy domácností*. [online]. [2018-08-01]. Available at: <https://www.czso.cz/csu/xp/mira-chudoby-zadluzeni-a-prijmy-domacnosti>

IPSV – Institut pro sociální politiku a výzkum. *Vláda schválila navýšení příspěvku na péči pro lidi v domácím prostředí. Získat by jej mohlo zhruba 25 tisíc lidí*. [online]. [2017-09-01]. Available at: <https://www.socialpolicy.cz/?p=2702>.

JEŘÁBEK, H. 2009. *"Rodinná péče o seniory jako „práce z lásky“: nové argumenty"*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 2 2009: 243–265.

JEŘÁBKOVÁ, V. 2013. *Příspěvek na péči*. Praha: VÚPSV.

KELLER, Jan. 2005. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON.

KOLIBOVÁ, Helena. 2011. *Sociální systém. Solidarita jako základ sociálně politických aktivit společnosti*. Karviná: SLU v Opavě.

KREBS, Vojtěch. et al. 2015. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer.

MPSV. *Neformální pečovatelé - nenahraditelní, ale nedocení.* [online]. [2015-06-16]. Available at: <http://fdv.mpsv.cz/cz/a/aktualne/164-neformalni-pecovatele-nenahraditelni-ale-nedoceni>.

MPSV. *Pohřebné.* [online]. [2015-06-16]. Available at: <https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/pohrebne>.

MPSV. *Porodné.* [online]. [2015-06-16]. Available at: <https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/porodne>.

MPSV. *Přídavek na dítě.* [online]. [2015-06-16]. Available at: https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/prid_na_dite.

MPSV. *Příspěvek na bydlení.* [online]. [2015-06-16]. Available at: https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/prisp_na_bydleni.

RABUŠIC, Ladislav 1995. *Česká společnost stárne.* Brno: Masarykova univerzita.

TOMÁŠKOVÁ, V. 2015. "Jak se žije neformálním pečovatelům v České republice?" Fórum sociální politiky 4 2015: 20-24.

Chudoba ako riziko ohrozujúce fungovanie rodiny³ *Poverty as a risk endangering of family functioning⁴*

Martin Gál⁵, Jana Levická⁶

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá aktuálnym a stále pretrvávajúcim problémom chudoby. Autori reflektujú chudobu ako takú a aktuálny stav chudoby na Slovensku, v kontexte súčasných poznatkov a ich empirických zistení. Autori príspevku sa zameriavajú na rodiny, ktoré žijú v chudobe alebo sa nachádzajú na hranici chudoby. V takýchto rodinách sa môžu jednotlivé rizikové faktory kombinovať. Chudoba v rodine môže výrazne narastať nielen pri vyššom počte detí v rodine, ale aj pri strate či absencii jedného z rodičov. Pre správne fungovanie rodiny musia byť adekvátne naplnované funkcie rodiny. V príspevku je kladený dôraz na dôležitosť ekonomickej respektíve zabezpečovacej funkcie rodiny, ktorá je podľa názoru autorov jednou z kľúčových funkcií z hľadiska dôstojného fungovania rodiny. Pri správnom fungovaní ekonomickej funkcie sa môže výrazne znižovať riziko vzniku a prehĺbovania chudoby v rodinách.

Kľúčové slová: Chudoba. Rodina. Fungovanie rodiny. Ekonomická funkcia. Rizikové faktory.

Abstract

This article focus on current and persistent problem of poverty. The authors point out to the poverty as such and the current situation of poverty in Slovakia, in the context of current knowledge and their empirical findings. Authors of this article concentrate on families living in poverty or on the poverty line. In these families, individual risk factors can be combined. Poverty in the family can be greatly increased not only with growing number of children in the family but also in case of absence or loss of one of the parents. Family functions must be adequate fulfilled for the proper functioning of the family. In this article, emphasis is placed on the importance of the economic function of family, which, in the opinion of the authors, is one of the key functions from the point of view of the dignified functioning of the family. If the economic function work properly the risk of birth and deepening of poverty can be greatly reduced.

Key words: Poverty. Family. Family functioning. Economic function. Risk factors.

1. Chudoba a jej príčiny

Fenomén chudoby je dlhodobým problémom nie len na Slovensku, ale na celom svete. V diskusiách a v literatúre sa často konfrontujú rôzne názory na chudobu a na jej riešenie či už z pohľadu ekonómov, sociálnych pracovníkov alebo iných erudovaných odborníkov.

Chudobu môžeme definovať ako stav, kedy si človek nedokáže vlastnými silami zaobstarat' dostatok prostriedkov na zaistenie svojej vlastnej existencie v danej spoločnosti. Dalo by sa teda povedať, že chudoba je vnímaná ako nedostatok niečoho dôležitého pre život

³ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektov VEGA 1-0341-17/ Identifikácia prejavov sociálnej rizikovosti rodín vo vybratých indikátoroch a ich vplyv na sociálne fungovanie rodiny a VEGA 1-0322-18/ Pracujúca chudoba.

⁴ This article was prepared as part of projects VEGA 1-0341-17/ Identification of social risks of families in selected indicators and their impact at social functioning of a family and VEGA 1-0322-18/ Working poverty

⁵ Mgr. Martin Gál je interným doktorandom na Katedre sociálnej práce, Fakulty zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave. Mail: martin.gal@tvu.sk

⁶ Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD., Katedra sociálnej práce Fakulty zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave. Mail: jana.levicka@truni.sk

(Tomeš 2010). Příčiny chudoby môžu byť rôzne. V každej spoločnosti sú relatívne chudobní, pretože nemajú príjmy alebo majú nízke príjmy, nie sú zdraví či kvalifikovaní, bývajú v nedôstojných podmienkach či v nevhodnom prostredí. Medzi chudobnými sa najčastejšie objavujú bezdomovci, rodiny s dvomi alebo viacerými malými deťmi, dlhodobozamestnaní, poberatelia dôchodkov, nekvalifikovaní robotníci. v niektorých štátoch sa k nim radia určité časti rómskeho obyvateľstva (Tomeš 2010).

Podľa Strapcovej (2005) Autori Oorschot a Halman ponúkajú už klasické zhrnutie problematiky príčin chudoby. Títo dvaja autori predstavili model štyroch typov vnímania príčin chudoby. V tabuľke č. 1 je možno vidieť, že príčiny chudoby sa viažu na: 1. chudobu ako zlyhanie jednotlivca, tzv. „*blaming the poor*“ prístup, 2. chudobu ako osud jednotlivca, 3. chudobu ako zlyhanie spoločnosti, tzv. „*blaming the state*“ prístup, a 4. chudobu ako osud spoločnosti (Oorschot, Halman In Strapcová 2005).

Tabuľka č. 1: Dve základné dimenzie a štyri typy vysvetľovania chudoby

	Individuálne	Spoločenské
Zlyhanie	Zlyhanie jednotlivca chudobní sú leniví, chýba im šetrnosť, dobrá morálka.	Zlyhanie spoločnosti chudobní sú obeťami konania iných, sú obeťami sociálnej nespravodlivosti.
Osud (údel)	Osud jednotlivca chudobným nepraje šťastie.	Osud spoločnosti chudobní sú obeťami nekontrolovateľného, globálneho a spoločenského rozvoja.

Zdroj: Oorschot, Halman In: Strapcová 2005

V danej typológii je možné identifikovať dve hlavné dimenzie, a to dimenziu „*individuálne vs. spoločenské*“ a dimenziu „*zlyhanie vs. osud*“. Prvá umožňuje rozlíšiť, či sa príčiny chudoby vnímajú skôr ako vnútorné, a teda sa viažu na konkrétneho jednotlivca alebo vonkajšie, ktoré sa viažu primárne na spoločnosť alebo štruktúru, resp. sa viažu na niečo, čo je konkrétnym jednotlivcom neovplyviteľné. Druhá dimenzia kladie dôraz na osud a zlyhanie, pričom zlyhanie súvisí s vnútorným presvedčením, že existuje možnosť aktívne ovplyvniť a kontrolovať podmienky, v ktorých sa jedinec alebo spoločnosť nachádza. Naopak osud súvisí s presvedčením o existencii istej neovplyviteľnej zhody okolností, ktorá negatívne pôsobí na životy jednotlivcov a spoločnosti (Oorschot, Halman In: Strapcová 2005).

2. Chudoba na Slovensku v kontexte štatistických ukazovateľov

Slovenská republika sa zaraďuje medzi štáty s veľkými hospodárskymi a sociálnymi rozdielmi medzi regiónmi. Diferencie medzi jednotlivými krajinami Slovenska súvisia najmä s nerovnomerným rozmiestnením priemyslu. Problémy chudobnejších krajov sa prehĺbili aj v dôsledku nedostatočne rozvinutej infraštruktúry, slabej dopravnej siete, menej sa rozvíjajúceho podnikateľského prostredia a nižšej vzdelanostnej úrovne časti obyvateľstva. V podmienkach Slovenskej republiky je chudoba závažným problémom aj keď podľa najnovších údajov bol zaznamenaný mierny medziročný pokles. Hlavné faktory ovplyvňujúce výskyt chudoby s inferiornymi podmienkami bytia a ktoré nesú vážne následky premietajúce sa v živote nielen jednotlivca, ale aj jeho statusu v spoločnosti sú ekonomická aktivita ľudí, typ domácnosti, vek a pohlavie (Jenčová, Litavcová 2015).

Tabuľka č. 2 Vývoj jednotlivých indikátorov tvoriacich zoskupenie indikátorov, ako aj samotnej miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v %

	Miera rizika chudoby	Závažná materiálna deprivácia	Veľmi nízka intenzita práce	Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia
EU SILC 2008	10,9	11,8	5,2	20,6
EU SILC 2009	11,0	11,1	5,6	19,6
EU SILC 2010	12,0	11,4	7,9	20,6
EU SILC 2011	13,0	10,6	7,7	20,6
EU SILC 2012	13,2	10,5	7,2	20,5
EU SILC 2013	12,8	10,2	7,6	19,8
EU SILC 2014	12,6	9,9	7,1	18,4
EU SILC 2015	12,3	9,0	7,1	18,4
EU SILC 2016	12,7	8,2	6,5	18,1
EU SILC 2017	12,4	7,0	5,4	16,3

Zdroj: MPSVR, ŠÚ

Z pohľadu príjmovej chudoby patrí Slovensko od začiatku zisťovania EU SILC ku krajinám s najnižšou mierou rizika chudoby v rámci EÚ. Podľa EU SILC 2016 bolo na Slovensku rizikom chudoby alebo sociálneho vylúčenia ohrozených 12,7 % obyvateľov. Aj miera závažnej materiálnej deprivácie patrila na Slovensku skôr k nižším spomedzi všetkých krajín EÚ. V sledovanom období bolo 8,2 % obyvateľstva Slovenska materiálne deprivovaných. Miera nízkej pracovnej intenzity sa podľa údajov EU SILC (2016) nachádzala na úrovni 6,5 % (Valčuha, Kováčová 2017).

Podľa tabuľky č. 2 došlo k zmenám podľa výsledkov z EU SILC 2016 aj v jednotlivých hodnotách indikátorov tvoriacich zoskupenie indikátorov miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia. Klesajúci trend bol zaznamenaný u závažnej materiálnej deprivácie a veľmi nízkej intenzite práce. Mierne zvýšenie bolo zaznamenané v prípade miery rizika chudoby (príjmovej chudoby), z hľadiska vývoja je ukazovateľ príjmovej chudoby stabilný. Pri porovnaní hodnôt z EU SILC 2016 a 2015 miera rizika chudoby celkovo vrástla o 0,4 p.b. závažná materiálna deprivácia poklesla o 0,8 p.b. a taktiež poklesla veľmi nízkej intenzita práce o 0,6 p. b. Celkovo miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia poklesla o 0,3 p.b.

Na základe tabuľky došlo podľa výsledkov EU SILC 2017 k výraznému poklesu oproti zisťovaniu v roku 2016 na všetkých troch úrovniach ukazovateľov monitorujúcich chudobu alebo sociálne vylúčenie, a to v prípade príjmovej chudoby o 0,3 p.b., závažnej materiálnej deprivácie o 1,2 p.b a taktiež v prípade veľmi nízkej intenzity práce o 1,1 p.b.

Najviac ohrozené rizikom chudoby alebo sociálnym vylúčením podľa EU SILC 2016 boli neúplné rodiny s deťmi – 40,7 %, viacpočetné rodiny s viac ako tromi deťmi – 37,7 % jednotlivci mladší ako 65 rokov – 28,7 % a v neposlednom rade aj jednotlivci – 22,3 % Z hľadiska vekového rozdelenia sú najrizikovejšou skupinou práve deti vo veku 0 – 17 rokov, resp. deti vo veku 0 – 15 rokov. Na základe zisťovania EU SILC 2017 došlo k poklesu miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v prípade detí vo veku 0 – 17 rokov o 2,3 p. b. (22,5 %) (MPSVR 2018).

Vo všeobecnosti bola pre charakterizovanie chudobnej populácie v spoločnosti stanovená hranica rizika chudoby, ktorá je vyjadrená ako 60 % mediánu ekvivalentného disponibilného príjmu. Pomocou tejto hranice sa vyjadruje podiel obyvateľstva žijúceho v chudobe. Ide o relatívnu hranicu chudoby, ktorou sa meria, do akej miery finančné prostriedky domácností klesajú pod stredovú hranicu príjmu spoločnosti. Týmto ukazovateľom sa vyjadruje

predovšetkým riziko chudoby a závisí od sociálno-ekonomického vývoja spoločnosti v danej krajine (MPSVR 2018).

3. Ekonomická funkcia rodiny

Rodinu môžeme vnímať ako prvok ekonomického systému spoločnosti alebo ako autonómny ekonomický systém. Rodina ako prvok ekonomického systému spoločnosti potrebuje ekonomicky zabezpečiť základné životné potreby svojich členov (Levická 2004). Významným spôsobom ovplyvňuje rozvoj alebo stagnáciu trhu (Levická 2004; Kraus 2008).

Podľa Bakošovej (2003) a Hudecovej a kol. (2009) je cieľom economickej funkcie udržať životaschopnosť rodiny. Ekonomická úroveň rodiny je závislá na priemernom príjme všetkých jej členov, pričom spotreba rodiny je jedným z rozhodujúcich faktorov. Reichel (2008) tvrdí, že cieľ economickej funkcie rodiny spočíva v uspokojení základných potrieb, ktorými sú výživa, ošatenie, bývanie, zariadenie domácnosti, štúdium a podobne. Podstatu tejto funkcie vidí však aj v pomoci príbuzným v kritickej situácii ako napr. požiar, úmrtie člena rodiny, výskyt živelnej pohromy atď.

Podľa Dunovského (1999) sa ekonomicko-zabezpečovacia funkcia sa nevzťahuje len na dieťa v rodine, vzťahuje sa celkovo na všetkých jej členov. V minulosti bola zvlášť dôležitá jej výrobná zložka, v súčasnej dobe sa stala rodina spotrebnou jednotkou, celkom závislou od výrobnjej činnosti spoločnosti. Avšak aj dnešná rodina si udržuje určité prvky výroby, za ktorú môžeme pokladať vnútornú činnosť rodiny, vytvárajúcu jej hmotné zabezpečenie. Zabezpečovacia funkcia sa netýka len oblasti materiálnej, ale postupne prechádza do oblasti sociálnej, duševnej až duchovnej. Má tiež v najširšom poňatí poskytovať svojim členom životné istoty (Dunovský 1999).

Porucha economickej funkcie má svoju podstatu v skutočnosti, kedy sa rodičia nemôžu alebo nechcú zapojiť do výrobného procesu spoločnosti, a tak nedokážu zabezpečiť dostatok finančných prostriedkov pre svoju rodinu. Porucha môže byť podmienená patologickými rysmi osobnosti rodičov, psychickou anomáliou, alkoholizmom alebo ich invaliditou či starobou (Dunovský 1986).

Pri nesprávnom fungovaní economickej funkcie, resp. pri jej narušení, môže prísť ku narušeniu aj ostatných funkcií, ako napríklad reprodukčná, sociálno-ochranná funkcia a podobne. Ekonomické problémy rodiny môžu byť príčinou vzniku aj sociálno-patologických javov rodiny ako napríklad alkoholizmus, hazard, ale aj vznik syndrómu CAN.

Brooks-Gunnová a Duncan (1997) poukazovali na priamu spojitosť medzi chudobou v rodine a detským zdravím, úspechom a správaním. Svoju pozornosť zamerali na súbor štúdií, ktoré podrobne skúmali vzťah medzi chudobou a výsledkami detí. Ich závery vo všeobecnosti podporovali stanovisko, že rodinný príjem má do značnej miery vplyv na blaho detí a adolescentov. Podľa nich má príjem v rodine silnejšiu spojitosť so schopnosťami a úspechom detí než s ich emocionálnym zázemím. Deti žijúce v extrémnej chudobe vykazujú celkovo slabšie výsledky v škole a majú problém so sociálnymi väzbami. Chudoba ovplyvňuje hlavne deti v predškolskom veku, tieto deti majú často problémy v škole s učením, so školskou dochádzkou a podobne. Výskum Brooks-Gunnovej a Duncana (1997) ďalej naznačuje, že zásahy v rannom detstve majú dôležitý význam pri znižovaní dopadu chudoby na deti.

V súčasnosti sa pomerne často stretávame s ekonomickou nestabilitou rodín, čo považujeme za jeden z dôležitých faktorov sekundárne sa prezentovaných kríz v rodine. To, že sa rodina v súčasnosti dostáva do zložitej economickej situácie má niekoľko dôvodov. Najčastejšou príčinou býva nezamestnanosť člena rodiny alebo otázka zadlžovania sa na úkor materiálnych produktov vplyvom širokej ponuky tovarov v hypermarketoch ako aj vplyvom agresívnych reklám bankových subjektov orientovaných na všetky vrstvy obyvateľstva (Laca 2010). K podobnému názoru, že jednou z príčin chudoby je nezamestnanosť, sa prikláňa aj

Immerwoll (2007). Tento autor chápe nezamestnanosť ako hlavný faktor spôsobujúci chudobu. K tvrdeniam týchto dvoch autorov sa pridáva aj Gerbery a kol. (2007), podľa ktorého môže nezamestnanosť viesť nielen k príjmovej chudobe, ale aj k rozličným iným formám deprivácie a k sociálnemu vylúčeniu. Napríklad môže spôsobiť vylúčenie človeka z mnohých sociálnych aktivít, z účasti na živote miestnej komunity, obmedzenie osobnej slobody, slobody v rozhodovaní o veciach každodenného života či stratu životnej perspektívy.

Ekonomickú stabilitu rodiny môže z istého pohľadu podporovať napríklad vyšší počet členov domácnosti, ktorí sú ekonomicky aktívni, celkový počet detí a členov domácnosti, úroveň dosiahnutého vzdelania živateľa/živiteľov rodiny, vek živateľa/živiteľov rodiny, alebo celkové výdaje domácnosti (Svitková 2012).

4. Minimálna mzda ako súčasť boja proti chudobe

Jedným zo spôsobov ako chrániť rodinu pred depriváciou, resp. pred úpadkom rodiny na hranicu chudoby je zákonom stanovená výška minimálnej mzdy. Minimálna mzda je dôležitým nástrojom politiky zamestnanosti, ktorý chráni zamestnanca a tým aj rodiny. Aj tu sa však mnohokrát stretávame s negatívnymi názormi na jej zvyšovanie, alebo aj na samotnú existenciu zákonom stanovenej minimálnej mzdy, a to hlavne zo strany zamestnávateľov, ale mnohokrát aj zo strany odbornej či laickej verejnosti.

Aj v súčasnosti sa rozvírila diskusia o minimálnej mzde, ktorej impulzom bol návrh na jej zvyšovanie z aktuálnych 485 eur na 520 eur. Veľká časť verejnosti toto zvyšovanie uvítala. Tento návrh sa však stretol aj s odporom nielen zo strany zamestnávateľov, ale aj zo strany viacerých politikov. Odporcovia tohto návrhu netvrdia, že by minimálna mzda nebola nápomocná pri ochrane rodín a zamestnancov. Tvrdia však, že v konečnom dôsledku zvyšovanie sumy tohto inštitútu z finančného hľadiska zamestnancovi až tak nepomôže, a teda ani jeho rodine, pretože po zdanení sa výsledná suma zvýši iba minimálne. Ďalej tvrdia, že takéto zvyšovanie minimálnej mzdy je veľkou záťažou pre zamestnávateľa a paradoxne najviac profitujúcim subjektom je v tomto prípade štát. Preto viacerí odborníci navrhujú aj iné riešenia, ktoré spočívajú v rôznych daňových bonusoch a úľavách.

Keď sa však na minimálnu mzdu nepozrieme z pohľadu ekonómov a politikov, ale z pohľadu sociálnej práce, konštatujeme, že minimálna mzda je naozaj veľmi dôležitá pri ekonomickej ochrane rodiny. Túto dôležitosť potvrdzuje aj výskum realizovaný v roku 2016 na Univerzite v Connecticute a Univerzite v Indiane, kde vzniklo tvrdenie, že adekvátna výška minimálnej mzdy môže znižovať riziko výskytu týrania detí v rodinách, teda znižovať riziko vzniku už spomínaného syndrómu CAN (<http://www.socialjusticesolutions.org>).

Napriek rôznym negatívnym názorom, ktoré sa objavujú v odbornej alebo politickej diskusii, je minimálna mzda významným nástrojom ekonomickej, ale aj sociálno-právnej ochrany jedincov produktívneho veku. Tento legislatívne stanovený prah príjmu mzdy za prácu, stanovuje množstvo finančných prostriedkov, ktoré pracujúci človek dostane za odvedenú prácu. Zároveň sa od jej výšky odvíjajú aj ďalšie ochranné nástroje sociálnej politiky, ako je napr. náhrada mzdy počas pracovnej neschopnosti, príspevok v nezamestnanosti alebo starobný či iný dôchodok. Minimálna mzda je stanovená tak, aby zabránila jej príjemcom prepadnúť do pásma chudoby, a teda ju môžeme považovať aj za jeden z nástrojov ovplyvňujúci kvalitu života. Zastávame názor, že práve pre toto jej široké pôsobenie by malo motivovať sociálnych pracovníkov, aby sa aktívnejšie zapájali do vedeckého diskurzu o význame minimálnej mzdy.

5. Závěr

Pre správne fungovanie rodiny z ekonomického hľadiska a zabránenia úpadku rodiny do chudoby je dôležité odstrániť všetky príčiny, ktoré narušujú ekonomickú stabilitu rodiny, zabrániť ich vzniku a prehľbovaniu. Za tri kľúčové body pri riešení nepriaznivej ekonomickej v rámci vnútorného usporiadania rodiny považujeme:

1. Zbavenie rodiny dlhov - to znamená, že je potrebné zistiť, prečo tieto dlhy vznikli a akú sumu je klient dlžný. Podstatné je zamedziť vzniku ďalších dlhov a zabrániť prehľbovaniu už vzniknutých dlhov. V takejto nepriaznivej situácii rodiny by mohol byť možným riešením aj splátkový kalendár. Pri tomto bode sme vychádzali z názorov Lacu (2010), ktoré popisujeme vyššie v kapitole Ekonomická funkcia rodiny.
2. Správne hospodárenie rodiny (zlepšiť jej finančnú gramotnosť) - práve zlá finančná gramotnosť môže byť jednou z príčin zhoršenej finančnej situácie rodiny alebo môže byť jednou z príčin samotnej chudoby. Pri ekonomicky nestabilných rodinách je dôležité, aby všetci členovia rodiny vedeli správne hospodáriť s tými peniazmi, ktoré majú k dispozícii a vedeli ich zmysluplne využiť. Rodina sa ďalej musí naučiť vytvárať si určitú finančnú rezervu v rámci jej možností, aj keď by to nebola veľká suma. V núdzových prípadoch jej práve táto rezerva môže pomôcť. Pri tomto bode sme vychádzali najmä z názorov Levickej (2004), podľa ktorej sa vo vnútri rodiny jednotlivé ekonomické aktivity plánujú a koordinujú. Súčasťou rodinnej komunikácie je aj riešenie otázok naliehavosti jednotlivých potrieb a zostavenie poradia ďalších očakávaní jednotlivých členov rodiny (napr. ošatenie, investície do bývania, záujmová a rekreačná činnosť). Dôležitou súčasťou ekonomickej funkcie rodiny je aj budovanie správneho ekonomického myslenia (Levickej 2004).
3. Zapojenie členov rodiny do ekonomických aktivít - v prípade, ak sa v danej rodine nachádzajú dospelí, ekonomicky neaktívni členovia je dôležité, aby sa aj oni zapojili do ekonomických aktivít rodiny. Aktívna participácia dospelých členov rodiny na trhu práce je v tomto prípade veľmi dôležitá. Pri tomto vychádzame z tvrdenia Krausa (2004), ktorý chápe dôležitý prvok ekonomického systému spoločnosti, členovia rodiny sa zapájajú v rámci výkonu určitého povolania do výrobnnej a nevýrobnej sféry. Ďalej tvrdí, že na rodine je závislý súčasný trh, pretože rodina je významným spotrebiteľom.

Podľa údajov dostupných na štatistickom úrade má chudoba na Slovensku klesajúcu tendenciu, avšak stále je ňou ohrozené vysoké percento obyvateľov. V porovnaní s predchádzajúcim rokom došlo k poklesu o 0,3 %, čo predstavuje 20 000 osôb. Rizikom príjmovej chudoby bolo v roku 2017 ohrozených 650 000 obyvateľov Slovenska, čo predstavuje 12,4 %. Chudoba tak aj naďalej pretrváva ako nevyriešený globálny problém, ktorý vyžaduje komplexné riešenia.

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektov VEGA 1-0341-17/ „Identifikácia prejavov sociálnej rizikovosti rodín vo vybratých indikátoroch a ich vplyv na sociálne fungovanie rodiny“ a VEGA 1-0322-18/ „Pracujúca chudoba“.

Použitá literatúra

BAKOŠOVÁ, Z.; LUBELCOVÁ, G.; POTOČÁROVÁ, M. *Sociálna pedagogika. 1. vyd.* Bratislava: SPN – Mladé letá, s.r.o., 2005, 168 s. ISBN 80-10-00485-5.

- BROOKS-GUNN, J. Duncan, J. G. 1997. *The Effects of Poverty on Children*. In: *The Future of Children*. California: University of California, 1997. s. 55-71 ISSN: 1550-1558. . [cit. 13. 9. 2018]. Dostupné na internete: www.researchgate.net
- DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Paha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1986. 139 s. ISBN 08-040-86.
- DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999. 279 s. ISBN 80-7169-254-9.
- GERBERY, D.; LESAY, I.; ŠKOBLA, D. 2007. *Kniha o chudobe. Spoločenské súvislosti a verejné politiky*. Bratislava: Priatelia Zeme-CEPA, 2007. 144 s. ISBN 978-80-968918-9-4. [cit. 12. 9. 2018]. Dostupné na internete: www.akademickyrepozitar.sk
- HUDECOVÁ, A. a kol. 2009. *Sociálna práca s rodinou. 2. vydanie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. 248 s. ISBN 978-80-8083-845-4.
- IMMERWOLL, I. 2007. *Minimum Wages, Minimum Labour Costs and the Tax Treatment of Low-wage Employment*. In: *Employment and Migration Working Papers*, no. 46. Paris: OECD, 2007. [cit. 15. 9. 2018]. Dostupné na internete: www.oecd.org
- JENČOVÁ, S.; LITAVCOVÁ, E. 2014. *Analytický pohľad na chudobu Slovenska*. In: *Finančné trhy - vedecký časopis*. Bratislava: Derivat, 2015. 13 s. ISSN 1336-5711. [cit. 12. 9. 2018]. Dostupné na internete: www.employment.gov.sk
- KRAUS, B. 2014. *Spoločnosť, rodina a sociálna deviácia*. Hradec Králové: Nakladatelství Gaudeamus. 158 s. ISBN 978-80-7435-411-3.
- KRAUS, B. 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
- LACA, S. 2010. *Intolerancia sociálno-patologických javov v postmodernej spoločnosti*. In: *Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010. s. 41-49. ISBN 978-80-87-182-12-3.
- LEVICKÁ, Jana a kol., 2004. *Sociálna práca s rodinou I*. Trnava: Vydavateľstvo Mosty. 2004. 177 s. ISBN 80-89074-93-6.
- MPSVR. 2018. *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2017*. Bratislava: Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny, 2018. 244 s. [cit. 14. 9. 2018]. Dostupné na internete: www.employment.gov.sk
- REICHEL, J. 2008. *Kapitoly systematické sociologie. 2. vydání*. Praha: Grada Publishing a.s., 2008. 239 s. ISBN 978-80-247-2594-9.
- STRAPCOVÁ, K. 2005. *Percepcia nerovností a príčin chudoby na Slovensku*. In: *Sociológia* 37, č. 5, Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2005. s. 419-447 [cit. 8. 9. 2018]. Dostupné na internete: www.sav.sk

SVÍTKOVÁ, M. 2012. *Nezamestnanosť a chudoba v rodine*. In: Metódy sociálnej práce s rodinou. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2012 s. 420-431 s. ISBN 978-80-813-050-7. [cit. 14. 9. 2018]. Dostupné na internete: www.prohuman.sk

TOMEŠ, I. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál s.r.o., 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3.

VALČUHA, R.; KOVÁČOVÁ, Y. 2017. *Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 44 s. ISBN 978-80-8121-557-5. [cit. 17. 9. 2018]. Dostupné na internete: www.statistics.sk

Internetové zdroje:

<http://www.socialjusticesolutions.org/2017/09/06/new-research-links-increasedminimum-wage-reduced-child-maltreatment/>

www.statistics.sk

Prevenencia radikalizácie a násilného extrémizmu v teórii a praxi sociálnej práce

Prevention of radicalization and violent extremism in the theory and practice of social work

Peter Jusko⁷, Peter Papšo⁸

Abstrakt

Za ostatných pätnásť rokov zaznamenávame celosvetový nárast násilných činov. Z mediálneho hľadiska sú pertraktované predovšetkým teroristické útoky v rôznych častiach sveta, ale akty násilia v rozličných podobách sa stávajú súčasťou aj nášho bežného života. Šírenie extrémizmu prostredníctvom prostriedkov masmédií predstavuje významnú súčasť propagácie nenávistných a radikálnych názorov. Kľúčovú úlohu v tomto procese zohráva internet, najmä sociálne siete a internetové stránky. Sociálnu prácu v oblasti riešenia extrémizmu a deradikalizácia považujeme za výrazne na klienta orientovanú sociálnu prácu. Teória a prax sociálnej práce má v oblasti deradikalizácie a prevencie extrémizmu široké pole pôsobnosti zahŕňajúce rôznorodé aktivity. Ide napr. o rozvoj potenciálu klienta ako súčasť sekundárnej a terciárnej prevencie, využitie manažmentu rizík a manažmentu konfliktov v prípade potrebnosti ich akútneho riešenia, využitie koordinujúcej úlohy sociálnej práce pri zabezpečovaní spolupráce a sieťovania medzi jednotlivými aktérmi, či o podporu sociálneho fungovania obetí extrémistických trestných činov. Poskytovanie účinných poradenských a podporných služieb pri výstupe z extrémistickej scény predpokladá spoluprácu rôznych subjektov. Významnú úlohu v tomto procese by mohli plniť médiá, predovšetkým ako spájajúceho článku medzi tvorcami politik, orgánmi verejnej správy a občianskou spoločnosťou.

Kľúčové slová: Radikalizácia. Násilný extrémizmus. Prevencia: Sociálna práca. Masmédiá. Internet. Nenávistná propaganda. Sociálne fungovanie. Deradikalizácia. Manažment rizík. Poradenstvo. Inštitucionalizácia.

Abstract

Over the next fifteen years, we have witnessed a worldwide increase in violent acts. From the media point of view, terrorist attacks in various parts of the world are mainly perpetrated, but acts of violence in different forms become part of our common life. The spread of extremism through mass media is an important part of promoting hateful and radical views. The Internet plays a key role in this process, especially social networks and websites. Social work in the field of extremism and deradication is considered to be a client-oriented social work. The theory and practice of social work has a wide scope in the field of deradication and prevention of extremism, involving diverse activities. It is, for example, the development of the potential of the client as part of secondary and tertiary prevention, the use of risk management and conflict management for the necessity of their acute solution, the use of the coordinating role of social work to ensure cooperation and networking between actors, or to support the social functioning of victims of extremist crimes. Providing effective guidance and support services in emerging from the extremist scene implies the cooperation of various actors. An important role in this process could be played by the media, notably as a connecting article between policy-makers, public authorities and civil society.

Key words: Radicalization. Violent extremism. Prevention. Social work. Mass media. Internet. Hate propaganda. Social functioning. Deradication. Risk management. Counseling. Institutionalization.

1. Úvod

Za ostatných pätnásť rokov (po 11.9.2001) zaznamenávame celosvetový nárast násilných činov. Z mediálneho hľadiska sú pertraktované predovšetkým teroristické útoky v rôznych častiach sveta, ale akty násilia v rozličných podobách sa stávajú súčasťou aj nášho bežného

⁷ doc. PaedDr. Peter Jusko, PhD., Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Banská Bystrica, Slovenská republika, Email: peter.jusko@umb.sk

⁸ PhDr. Peter Papšo, PhD., Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, Banská Bystrica, Slovenská republika, Email: peter.papso@umb.sk

života. Vo vzťahu k mladým ľuďom by sme chceli upozorniť na, nie síce nový, ale stále pretrvávajúci fenomén bezobjektovosti násilia. Napr. u mladých nezamestnaných (Dubet, 1987) bolo už pred tridsiatimi rokmi zistené, že nedokázali vymedziť žiadneho protivníka svojich aspirácií, a tak si vo svojich epizodických vzburách len bezcieľne vybíjali zlosť, ktorá sa v nich hromadila keď svoj život porovnávali so životom úspešných.

U mladých ľudí, ktorí sú členmi či sympatizantmi extrémistických zoskupení zohráva svoju úlohu aj kult maskulinity, ktorý je s aktami násilia v príčinnej súvislosti. Istý militantný rozmer extrémistických skupín časť mladých ľudí priťahuje. Je pre nich prítlačivé nosiť uniformu, či vlastniť zbraň. V tejto súvislosti sa, možno ako nezamýšľaný, sekundárny cieľ, javí ako spoločensky vhodnejšia substitúcia tohto druhu extrémizmu dobrovoľná vojenská služba.

Pokiaľ mladý človek už nadobudne isté spoločenské postavenie manifestované predovšetkým úspešným ukončením vysokoškolského štúdia a nástupom do lukratívneho zamestnania, snaží sa svoje radikálne, či extrémistické postoje, resp. prejavy maskovať. Tento aspekt „kontrolovaného násilia“ môže vzniknúť tak zo subjektívnych, ako aj objektívnych príčin, najčastejšie ich kombináciou.

V niektorých extrémistických skupinách (Extrémizmus a radikalizmus mládeže – škandinávské skúsenosti, 2015, s.3) sa uplatňuje pravidlo, že nováčikovia musia vykonať nejaký násilný čin, aby boli prijatí. V prípade uskutočnenia týchto, či iných násilných udalostí je dôležité identifikovať ich základné charakteristiky, napr. ich početnosť, dôsledky aké zanechali vo vzťahu k priamym poškodeným, ale aj ostatným členom spoločnosti, či typ použitého násilia.

Nebezpečným prejavom celospoločensky tolerovaného, či až aktívne vykonávaného násilia sú perzekučné rituály (Girard, 1997), vyvrcholením ktorých sa stávajú orgie kolektívneho násilia, prostredníctvom ktorého sa uvoľňuje nahromadená úzkosť a frustrácia. Potrebnú úlohou odborníkov pôsobiacich v edukačnej a sociálnej praxi je umožniť mladým ľuďom získavať vedomosti a spôsobilosti využiteľné pri riešení konfliktov, v sociálnej komunikácii a pri znižovaní stresových situácií, čo by malo prispieť k podpore antidiskriminačných a antiopresívnych prístupov u mládeže.

Odhalené a sankcionované násilné činy sa stávajú súčasťou sumarizácie stavu kriminality v krajine. Kriminalita v posledných dekádach zaznamenala viaceré zmeny (Novotný – Zapletal a kol., 2004), z ktorých s násilnou trestnou činnosťou súvisia napr.:

- rast prípadov tzv. domáceho násilia,
- zvyšovanie samoučelnej brutality a bezohľadnosti,
- nástup medzinárodného organizovaného zločinu,
- rast počtu páchatel'ov z radov detí, mladistvých a mladých dospelých,
- nárast podielu páchatel'ov aj obetí z radov etnických a národnostných menšín, migrantov a cudzincov.

Viaceré z týchto faktorov vyvolávajú u členov spoločnosti túžbu zmeniť túto situáciu (aj) násilným spôsobom. To spôsobuje, že z bežných členov spoločnosti sa postupne stávajú páchatelia, ale aj obeť násilia a s ním spájanej kriminality. Z pohľadu vedeckej reflexie tohto problému a následného koncipovania jeho účinnej prevencie je nevyhnutné poznať charakteristiky týchto páchatel'ov a obetí. Nemenej dôležitá je kritická reflexia ostatných členov spoločnosti, tej tzv. „mlčiacej väčšiny“. Súčasťou ktorých sú aj sympatizanti takéhoto konania. Latentnosť ich postojov a potenciálnych spôsobov správania je rizikom ďalších negatívnych trendov v raste radikalizmu a extrémizmu, najmä vo vzťahu k mladým ľuďom.

Vzťah medzi páchatel'om a obeťou, pokiaľ ide o radikálne a extrémistické činy, nie je taký jednoznačný a vyhranený ako u iných druhov trestnej činnosti. Opakovaná viktimácia obetí

a pretrvávajúce akty násilia môžu spôsobiť, že z obetí násilia sa v budúcnosti postupne stanú jeho páchatelia. S týmto rizikom súvisí aj snaha obetí vymaniť sa zo svojej situácie, konkretizovaná v podobe túžby po zvýšení svojej vlastnej životnej úrovne. Radikalizmus a z neho vyplývajúce násilné činy súvisia so sociálnou situáciou páchatel'ov i obetí, najmä chudobou, nezamestnanosťou a individuálnou neschopnosťou tieto problémy riešiť.

Tržné prostredie (Keller, 2015, s. 30) je nabité vysokou mierou agresivity, a nie je výnimkou trestanie ľudí za to, že žijú v neistote. Ľudia presadzujúci dodržiavanie ľudských práv sú často perzekuovaní, a to nielen v nedemokratických politických režimoch. Príkladom je označovanie ekologických aktivistov výrazom „ekoextrémisti“ vzhľadom k tomu, že ich dôsledná ochrana životného prostredia máva aj povahu radikálnych foriem protestov.

2. Vplyv médií a propagandy na extrémizmus a radikalizáciu

Šírenie extrémizmu prostredníctvom prostriedkov masmédií predstavuje významnú súčasť propagácie nenávistných a radikálnych názorov. Kľúčovú úlohu v tomto procese zohráva internet, najmä sociálne siete a internetové stránky. Na základe obsahovej analýzy vybraných internetových stránok (In: Zmapování postojů veřejnosti v České republice k pravicově extremistickým, rasistickým a xenofobním myšlenkám a jejich šířitelům s ohledem na integraci menšin a cizinců. 2010) bolo zistené, že pravicoví extrémisti prisudzujú prisťahovalcom, Rómom, Židom, či iným minoritám nasledovné negatívne vlastnosti: necivilizovanosť, neprispôsobivosť, sociálny parazitizmus, či inklináciu ku kriminálnemu konaniu. Často ide v týchto prípadoch o projekcie, kedy autori takýchto výrokov prenášajú vlastné subjektívne vnímané negatívne charakteristiky na niekoho iného.

Práve z týchto dôvodov je potrebné, aby verejnosť získavala objektívne informácie z relevantných zdrojov. Nezanedbateľnú úlohu v celom tomto procese zohrávajú žurnalisti, predovšetkým z tzv. mienkotvorných médií. K proaktívnemu prístupu v podpore prevencie extrémizmu v médiách patrí aj práca serióznych a zodpovedných žurnalistov, ktorí sú schopní v oblasti vytvárania verejnej mienky pozitívne intervenovať. Považujeme za dôležité uviesť, že prezentovaním rôznych postojov a skúseností z oblasti radikalizácie a násilného extrémizmu možno dosiahnuť viac, než presvedčaním o správnosti či nesprávnosti konkrétnych postojov (Dúbravová, 2014).

Na propagáciu extrémistických názorov a aktivít sa v súčasnosti najviac využíva internet a sociálne siete. Avšak už pred druhou svetovou vojnou boli identifikované rôzne spôsoby šírenia nenávisnej propagandy. V roku 1937 vznikol v USA Inštitút na analýzu propagandy (IPA), ktorého úlohou bolo zoznamovať americkú verejnosť s problematikou propagandy a tým ju imunizovať proti pôsobeniu nastupujúcej nacistickej propagandy. Inštitút identifikoval sedem základných techník propagandy: name-calling, glittering generality, euphemisme, transfer, testimonial, plain folks, band wagon a fear appeal (Nad' a kol., 2017, s. 9). Šírenie negatívnych prejavov (tzv. hate speech) považujeme za najvýraznejší problém v oblasti medializácie extrémizmu. Na základe monitorovacích aktivít zameraných na internetový extrémizmus boli zistené nasledovné problémy (In: Zmapování postojů veřejnosti v České republice k pravicově extremistickým, rasistickým a xenofobním myšlenkám a jejich šířitelům s ohledem na integraci menšin a cizinců, 2010):

- nemožnosť zaznamenať všetky extrémistické obsahy na internete,
- absencia flexibilného systému pre nahlasovanie a postihovanie nelegálnych obsahov na internete.
- prevádzkovanie extrémistických webových stránok v tretích krajinách (predovšetkým v USA), kde odlišná legislatívna úprava znemožňuje postupovať proti obsahov, ktoré sú u nás nelegálne.

Na těchto extrémistických webových stránkách sa objavujú jednak nenávistné prejavy (hate speech), ale aj rôzne zámerne zmätočné informácie (tzv. hoaxy), alebo falošné správy (tzv. fake news). Nenávistné obsahy webových stránok sú najčastejšie zamerané proti menšinám, či imigrantom, na propagáciu násilia, či historických udalostí propagujúcich násilie, ale aj na konkrétne príklady a postupy vykonávania násilných akcií. So šírením hoaxov a fake news úzko súvisí problematika mediálnej gramotnosti a kritického myslenia (nielen) u mladých ľudí. Podstatou mediálnej gramotnosti vo vzťahu k odlišeniu objektívneho spravodajstva od hoaxov a fake news je identifikácia rozdielov medzi názorom a faktom. K týmto rozdielom by sme mohli zaradiť (Biziková – Vargová, 2017, s.5):

1. Fakt predstavuje niečo nenapadnuteľné, čo existuje, alebo sa skutočne stalo.
2. Fakt zostáva stále rovnaký bez ohľadu na to, kto s ním prichádza do styku.
3. Fakt si môžeme overiť, tj. existujú dôkazy o jeho pravdivosti.
4. Fakty nemôžeme spochybníť, existujú nezávisle od nášho názoru.

Okrem aktivít samotných extrémistov sú v mediálnom priestore prezentované aj správy a príspevky o radikalizácii a násilnom extrémizme. Ich tematická štruktúra zahŕňa napr. akcie, pochody a demonštrácie extrémistov, snahy o potieranie extrémizmu zo strany štátu, kriminalita prívržencov extrémizmu, informácie o obetiach extrémistického násilia, či o štruktúre a fungovaní extrémistických zoskupení (Prevence v oblasti pravcového extrémizmu, 2012, s. 24).

Média teda môžu v oblasti prevencie radikalizácie a násilia prinášať príležitosti i ohrozenia. Príležitosťou môžu byť napr. mediálne kampane proti extrémizmu. Podporiť ich úspešné zvládnutie môže využitie osvedčených príkladov dobrej praxe z iných mediálnych kampaní. Pri oslovovaní príslušnej cieľovej skupiny môžeme napr. využiť tzv. virálny marketing (In: Prevence v oblasti pravcového extrémizmu, 2012, s. 61), čiže také šírenie informácií prostredníctvom sociálnych sietí, ktoré motivuje príjemcu k úlohe šíriteľa. K rizikovým, či až patologickým trendom v médiách by sme mohli zaradiť napr. miznutie žánrových predelov medzi zábavou a spravodajstvom, či časté zobrazovanie násilia, či rôznych deviácií ako zaujímavých kuriozít (Kulifaj a kol., 2016, s. 25). Optimalizačne voči mediálnym ohrozeniam pôsobia efektívne komunikačné stratégie namierené proti demagógii, či prezentovanie nasledovaniahodných postojov a skúseností uznávaných autorít týkajúcich sa boja proti šíreniu nepravdivých informácií, diskriminácii, či demaskovania takýchto aktivít v mediálnom priestore.

3. Možnosti sociálnej práce v antiextrémistických a deradikalizačných aktivitách

Sociálnu prácu v oblasti riešenia extrémizmu a deradikalizácia považujeme za výrazne na klienta orientovanú sociálnu prácu. Vychádzame z toho (Kulifaj a kol., 2016, s. 58), že klient je expertom na svoju situáciu, a preto sa zameriavame na problémy a faktory, ktoré on považuje za podstatné. Za dôležité z hľadiska úspešnosti sociálnej práce považujeme aj to, že umožnenie samostatného rozhodovania sa zvyšuje motiváciu klienta ku zmene a zároveň podporuje legitimitu sociálnej práce. Orientácia na klienta a podpora jeho samostatnosti však má svoje limity. Ako príklad môžeme uviesť aplikáciu služby mentor v Českej republike (Prevence v oblasti pravcového extrémizmu, 2012, s. 56), ktorá sa realizovala v spolupráci medzi probačnou a mediačnou službou a Združením pre probáciu a mediáciu v trestnej justícii. Zameriavala sa na individuálnu sociálnu prácu s odsúdenými, ktorí sa hlásia k rómskemu etniku a bol im uložený trest verejnoprospešných prác, alebo dohľad v rámci podmieneného odsúdenia.

Schopnost klienta samostatne fungovať môžeme vnímať v kontexte konceptu sociálneho fungovania. Sociálne fungovanie klienta ohrozeného radikalizáciou a extrémizmom je determinované saturáciou jeho potrieb, z nenaplnovania ktorých môžu vznikáť problémy, riešenie ktorých je predmetom profesionálnej sociálnej práce. Z pohľadu foriem sociálnej práce ide predovšetkým o terénnu sociálnu prácu, ktorej cieľom je vyhľadávať a oslovovať klientov v ich prirodzenom prostredí, sprostredkovať im pravidelný kontakt s pracovníkmi v teréne, ponúknuť im rozhovory na rôzne témy, odovzdávať informácie a poskytovať podporu v ťažkých životných situáciách (Křížková a kol., 2017, s. 25). Pri reflektovaní problémov vo vzťahu klienta v ohrození radikalizáciou a násilným extrémizmom a prirodzeným sociálnym prostredím je úlohou sociálnej práce predovšetkým zistiť, či sa požiadavky tohto prostredia úmerné (zvládnuteľné) vzhľadom k schopnostiam a spôsobilostiam tohto klienta. V prípade zistenia problémov v tejto oblasti rôzne intervencie do sociálnej situácie klienta. Negatívne vplyvy prostredia spôsobujúce radikalizáciu často už veľmi mladých ľudí akcentuje význam využitia systému včasnej intervencie ako súčasť terénnej sociálnej práce. Riešenie krízovej situácie spojenej s príčinami, ale aj dôsledkami radikalizácie poukazuje na potrebu akútnej pomoci klientovi prostredníctvom krízovej intervencie.

Extrémizmus môžeme v kontexte nenaplnenia rôznych sociálnych a psychologických potrieb vnímať ako „sociálnu drogu“, ktorou si extrémisti formou skupinovej nenávisti kompenzujú svoje osobné, či sociálne problémy (Bízíková – Vargová, 2017, s. 4). V prípade dlhodobého pôsobenia extrémizmu ako „sociálnej drogy“ je vymedzením sociálnej práce v tejto oblasti resocializačné pôsobenie, resp. pomoc pri resocializácii. Táto pomoc by mala zahŕňať pomoc a podporu rodinám, sprostredkovanie kontaktov s tými, čo prešli procesom deradikalizácie, či pomoc pri nadväzovaní nových kontaktov, vzdelávaní, či získavaní zamestnania. Pri práci s obetami násilného extrémizmu je využiteľná skupinová socioterapia, sociálna práca s páchatelmi násilných činov môže byť súčasťou probačných resocializačných programov.

Pri koncipovaní sociálnej práce s osobami ohrozenými radikalizáciou by sme sa mali zaoberať aj životnou situáciou, v ktorej sa títo klienti nachádzajú. Podľa Musila a Navrátila (2000) je súčasťou posudzovania životnej situácie klienta stav v rodine, zdravotný stav, ekonomická situácia, sociálne začlenenie apod.) Ak pri posudzovaní životnej situácie klienta zistíme problém týkajúci sa násilného extrémizmu, je potrebné intervencie sociálnej práce zamerať na riešenie tohto problému, alebo aspoň na elimináciu faktorov, ktoré ho spôsobili.

Aktivity extrémistov nezahŕňajú len aktivity spoločnosťou vnímané ako negatívne, ale aj také, ktoré korešpondujú s poslaním sociálnej práce. Ide napr. o pomoc rôznym cieľovým skupinám, napr. seniorom, či ľuďom so zdravotným postihnutím, alebo aktivity v oblasti práce s mládežou. Realizácia takýchto aktivít predpokladá organizovanosť a funkčnú vnútornú štruktúrovanosť extrémistických skupín, čo kladie na sociálnu prácu nároky v oblasti takto zameranej sociálnej práce. Ide predovšetkým o etablovanie sociálnych pracovníkov v prirodzenom sociálnom prostredí týchto klientov, oslovovanie klientov s ponukou vhodných sociálnych služieb a akceptácia klientov celom procese sociálnej práce. Terénna sociálna práca s týmito charakteristikami má svoj veľký význam, ale aj výrazné špecifiká v tzv. sociálne vylúčených lokalitách, kde na jednej strane je vysoká pravdepodobnosť radikalizácie rôznych skupín obyvateľstva, ale aj výskytu rôznorodých sociálnych problémov, riešenie ktorých si vyžaduje koordinovaný postup relevantných inštitúcií. Ako príklad takejto koordinácie môžeme uviesť tzv. asistenčnú činnosť využívanú v preventívnom projekte NinA v Nemecku (In: Prevence v oblasti pravicového extrémizmu, 2012, s. 86), ktorá je zameraná jednak na inštitúcie, ale aj na ďalšie sociálne skupiny, ktoré sú s klientom v kontakte.

Jednou z kritických reflexií pôsobenia sociálnej práce v prevencii sociálnopatologických javov sú jej intervencie „ex post“, tj. až po vzniku a rozšírení daného problému. Tento kritický moment môžeme zaznamenať aj v prevencii extrémizmu, a preto apelujeme na proaktívnejší prístup sociálnej práce v tejto oblasti. Ak dôležité východiská sociálnej práce v oblasti prevencie extrémizmu a radikalizácie rôznych skupín obyvateľstva, ale predovšetkým mládeže by sme navrhovali nasledovné:

- kontaktná práca s klientmi,
- mapovanie potenciálne ohrozených,
- ochrana a pomoc obetiam extrémizmu.

Cieľom kontaktnej sociálnej práce s mládežou ohrozenou extrémizmom a radikalizáciou (Kulifaj a kol., 2016, s. 68) je v danom momente a na danom mieste vytvoriť priestor pre realizovanie sociálnej práce. Na to, aby mohol sociálny pracovník poskytovať klientovi svoje služby je potrebné nadviazať prvý kontakt, zistiť jeho potreby a stanoviť a upevňovať vzájomné hranice a vybudovať obojstrannú dôveru. Pre realizáciu sociálnej práce je potrebné poznať lokalizáciu a demografickú a sociálnu štruktúru ľudí ohrozených, resp. potenciálne ohrozených radikalizáciou. Na to slúži tzv. mapping ohrozených, resp. potenciálne ohrozených, pri ktorom sociálni pracovníci môžu spolupracovať so školami, políciou a orgánmi územnej a regionálnej samosprávy. Kľúčovou úlohou sociálnej práce po realizácii mappingu je zabezpečenie ochrany a pomoci obetiam extrémizmu, a to existujúcimi prostriedkami, ktorými sociálna práca, resp. sociálna politika disponuje.

Intervencie sociálnej práce do riešenia problémov spojených s radikalizáciou a násilným extrémizmom by sme mohli rozdeliť do nasledovných podskupín:

- informačné a poradenské aktivity,
- sociálne intervencie riešiace problémové oblasti,
- podpora exitu a podpora spoločenského uplatnenia sa.

K informačným a poradenským aktivitám pri práci s klientom ohrozeným extrémizmom a radikalizáciou by sme zaradili základné poradenstvo, informačný servis klientovi a využívanie mobilnej poradne proti extrémizmu. Základné poradenstvo (Kulifaj a kol., 2016, s. 68) zahŕňa pomoc pri riešení aktuálnych problémov a zvyšovanie kompetencií klientov tieto problémy riešiť. Zameriava sa na pomoc v oblasti seba prijatia klientov, riešenie vzťahových problémov, problémov v rodine, škole, či zamestnaní, v oblasti sexuálneho života, zneužívania návykových látok apod. Cieľom základného poradenstva je pomôcť klientovi zorientovať sa vo svojej sociálnej situácii ponúknuť mu viac možností ako problém riešiť a vysvetliť mu výhody a nevýhody jednotlivých riešení. Informačný servis klientovi ohrozenému extrémizmom a radikalizáciou zahŕňa poskytovanie špecifických informácií nadväzujúcich na základné poradenstvo, čiže napr. škola, rodina, vzťahové problémy, právne otázky, bezpečný sex, riziká užívania návykových látok atď. Špecifickou formou poradenskej pomoci je tzv. Mobile Beratung gegen Rechtstextremismus (mobilná poradňa proti pravicovému extrémizmu) fungujúca v Nemecku (Prevence v oblasti pravicového extrémizmu, 2012, s. 40). Ekvivalentom tejto formy poradenskej činnosti v Českej republike je koncept mobilného poradenstva proti extrémizmu pod názvom MOPOPSEX.

Sociálny pracovník sa v rámci svojej diagnostickej činnosti s klientom ohrozeným extrémizmom a radikalizáciou zameriava na identifikáciu problémové oblasti, pri riešení ktorých klient potrebuje pomoc. Takýmito oblastami sú napr. (Kriglerová – Chudžíková, 2017, s. 3) sociálna marginalizácia, chudoba, nezamestnanosť, šikanovanie, domáce násilie, rasizmus, psychické problémy atď. Intervencie sociálneho pracovníka sa potom zameriavajú na

riešenie konkrétnej problémovej oblasti, čo má aj výrazný preventívny účinok, pretože prispieva ku odklonu klienta od extrémizmu.

Nezanedbateľnou súčasťou sociálnej práce sú intervencie súvisiace s integráciou, resp. reintegráciou klienta do spoločnosti. V oblasti boja s radikalizáciou a extrémizmom ide predovšetkým o participáciu sociálnej práce vo výstupových (exitových) programoch, ktorá môže byť zameraná napr. na pomoc pri získavaní pracovnej kvalifikácie a hľadani zamestnania, sociálnej pomoci utečencom a migrantom, ak sa stali obeťami násilnej trestnej činnosti, či na realizáciu sociálnej práce v sociálne vylúčených lokalitách.

Teória a prax sociálnej práce má v oblasti deradikalizácie a prevencie extrémizmu široké pole pôsobnosti zahŕňajúce rôznorodé aktivity. Ide napr. o rozvoj potenciálu klienta ako súčasť sekundárnej a terciárnej prevencie, využitie manažmentu rizík a manažmentu konfliktov v prípade potrebnosti ich akútneho riešenia, využitie koordinujúcej úlohy sociálnej práce pri zabezpečovaní spolupráce a sieťovania medzi jednotlivými aktérmi, či o podporu sociálneho fungovania obetí extrémistických trestných činov. Vzhľadom k nedostatočne rozvinutej protixtrémistickej sociálnej práci v našich podmienkach akcentujeme aj význam preberania príkladov dobrej praxe zo zahraničia.

4. Záver

Stojíme na prahu novej éry. Od informačného veku sa dostávame do konceptuálneho veku, kde sa oveľa viac než štruktúrovanie logických informácií a postupov bude oceňovať tvorivosť a empatia. Dušan Ondrušek (In: Nad' a kol., 2017, s.37-38) zdôrazňuje, že hodnotou sa stáva to, čo sa nedá krokovať, zautomatizovať, presne dávkovať. Hodnotou sa stávajú tvorivé postupy, ktoré nemožno „len“ odvodiť na základe už existujúcich postupov, pochopenie súvislostí, ktoré budú výsledkom veľmi netradičných prepojení a spoločného diskurzu ľudí z odlišných kultúr, svetonázorov, veľmi odlišnej životnej praxe. Druhým faktorom, ktorý bude tvoriť civilizačnú gramotnosť, je kultivovanie kolektívnej inteligencie. Schopnosť dohovoriť sa s ostatnými a to aj v prípade odlišných, respektíve protichodných názorov a záujmov bude kľúčovým ukazovateľom produktivity. Rovnako dôležitá je aj deliberácia, schopnosť navzájom sa počúvať, počúvať s porozumením a vnímať diskusiu ako cestu k lepšiemu pochopeniu problému a jeho riešeniu, a nie ako súťažnú disciplínu s víťazom a porazeným.

Jedným z kľúčových aktérov v prevencii extrémizmu je polícia. Polícia má z hľadiska prevencie extrémisticky motivovanej kriminality nasledovné úlohy (In: Prevence v oblasti pravicového extrémizmu, 2012, s.85):

- interná a externá vysvetľovacia práca, napr. ponuka poradenských aktivít pre učiteľov, rodičov a iné cieľové skupiny, informačné materiály, projekty pre školy apod.
- kontakt s ohrozenými osobami a ich okolím, napr. kontaktovanie pred demonštráciami, cielené oslovovanie členov a sympatizantov extrémistickej scény apod.
- viditeľná policajná prítomnosť na miestach zrazov extrémistov,
- exitové programy, exitové „hotlines“ apod.

Polícia v Nórsku (Kriglerová – Chudžíková, 2017, s.5) taktiež zaraďuje boj proti radikalizmu a násilnému extrémizmu do svojich aktivít v rámci prevencie kriminality. Súčasťou koordinácie prevencie kriminality na lokálnej úrovni (tzv. SLT model) je participácia polície rozdelená do štyroch krokov:

1. Registrácia podnetu o možnej radikalizácii mladistvého.
2. Vyhodnotenie dostupných informácií o prípade a miere rizikovosti.

3. Zmapovanie celkovej sociálnej situácie mladistvého a príčin radikalizácie.
4. Spolupráca s ostatnými relevantnými aktérmi, ktorými sú najmä územná samospráva, škola, poskytovatelia zdravotnej starostlivosti, rodičia atď.

Regionálnu koordináciu spolupráce aktérov v oblasti prevencie násilného extrémizmu v našich podmienkach by mohli zabezpečovať samosprávne kraje. Príklad z Českej republiky z roku 2009 poukazuje na úspešnosť realizácie takéhoto riešenia v podobe prijatia minimanuálu „Společně proti extremismu“, pomocou ktorého sa koordinovali aktivity územnej samosprávy v oblasti prevencie extrémizmu v podmienkach ústeckého kraja.

Významnou súčasťou prevencie extrémizmu je aj inštitucionalizácia multidisciplinárneho prístupu k tejto problematike. Na medzinárodnej úrovni ide napr. o program Rady Európy pod názvom Intercultural Cities, ktorý je založený na aplikácii nového modelu riadenia diverzity nazvaného interkultúrna integrácia (In: Intercultural cities programme, 2015).

Spolupráca všetkých relevantných aktérov je charakteristikou črtou prevencie radikalizácie v Nórsku (Kriglerová – Chudžíková, 2017, s. 5), a platí to predovšetkým pre spoluprácu v rámci občianskej spoločnosti ako súhrnu dobrovoľných občianskych iniciatív, ktorý predpokladá vysoký podiel účasti občanov na spravovaní vecí verejných cez nepolitické štruktúry. Dobrovoľnou participáciou občanov v prevencii extrémizmu dosiahneme nielen podporu multidisciplinárneho prístupu, ale aj rozšírenie aktivít štátnych orgánov (napr. polície), či orgánov územnej samosprávy (napr. samosprávnych krajov) a občiansky rozmer. Doplnením týchto aktérov o mimovládne organizácie a odborníkov z akademickej sféry smerujeme k optimálnemu zastúpeniu relevantných subjektov pri tvorbe a implementácii deradikalizačných a antiextrémistických opatrení v našej spoločnosti. Vytvorením jednotnej protiextrémistickej platformy sa umožní nielen spolupráca špecialistov z rôznych odvetví, ale sa vytvorí priestor na zdieľanie zodpovednosti rôznych aktérov.

Na základe výsledkov výskumu zameraného na zisťovanie skúseností pracovníkov s mládežou s mladými ľuďmi ohrozenými radikalizáciou hodnôt, postojov a správania (In: Kulifaj a kol., 2016, s.82) bolo odporúčané siet'ovať ľudí a organizácie, ktoré sa venujú, resp. by mali záujem sa venovať tejto téme. Siet'ovanie relevantných aktérov je naliehavou úlohou predovšetkým na lokálnej úrovni, pretože prostredníctvom vytvorenia funkčnej siete rôznych aktérov je možné koordinovať implementáciu opatrení, čím sa zvýši ich efektívnosť a adresnosť.

Inštitucionalizáciu deradikalizačných a protiextrémistických aktivít je potrebné zakomponovať aj do systému sociálnej politiky v štáte. Príkladom môže byť nemecký spolkový program Xenos – „integrácia a rozmanitosť“, ktorý sleduje cieľ posilnenia demokratického povedomia, kozmopolitizmu a tolerancie. Zamiera sa predovšetkým na preventívne opatreniach proti vylúčeniu a diskriminácii na trhu práce a v spoločnosti (In: Programmbeschreibung „XENOS – Integration und Vielfalt“, 2011). Týmto svojim zameraním prepája aktivity proti diskriminácii, xenofóbii a extrémizmu so vzdelávacou politikou a politikou zamestnanosti.

Poskytovanie účinných poradenských a podporných služieb pri výstupe z extrémistickej scény predpokladá spoluprácu rôznych subjektov. Významnú úlohu v tomto procese by mohli plniť médiá, predovšetkým ako spojujúceho článku medzi tvorcami politik, orgánmi verejnej správy a občianskou spoločnosťou. Ich prostredníctvom je možné aj prispieť k eliminácii jedného z najväčších problémov súvisiacim s rastom radikalizácie a násilného extrémizmu prakticky po celom svete: hoaxami a fake news podporovaným hatingom voči rôznym skupinám obyvateľstva.

4.1. Poděkování a afiliace

Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0692/18 Závislosť od internetu u žiakov základných škôl v podmienkach SR a ČR

Bibliografia

BÍZIKOVÁ, E. – VARGOVÁ, D.: *Globalizácia, aktívne ľudské práva, radikalizácia, extrémizmus, migračná kríza*. Bratislava: ŠPÚ, 2017.

DUBET, F. 1987. *La Galère: jeunes en survie*. Paris: Fayard, 1987.

DÚBRAVOVÁ, V.: *Postoje v teórii a pedagogickej praxi*. In: *Kvalita alebo kvantita? Zisťovanie postojových zmine v globálnom vzdelávaní a multikultúrnej výchove*. Bratislava: nadácia Milana Šimečku, 2014, s.24-29.

Extrémizmus a radikalizmus mládeže – škandinávске skúsenosti. Bratislava: KASPIAN, 2015.

GIRARD, R. 1997. *Obětní beránek*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 251 s. ISBN 80-7106-255-3

Intercultural cities programme. Strasbourg: Council of Europe, 2015

KELLER, J. 2015. *Odsouzení k modernitě*. Praha: Novela bohemia, 2015, 188 s. ISBN 978-80-87683-53-8

KRIGLEROVÁ, E.G. – CHUDŽÍKOVÁ, A.H.: *Prevenia radikalizácie – inšpirácie z Nórska*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2017.

KULIFAJ, P. a kol.: *Základy sociálnej práce s mládežou ohrozenou extrémizmom a radikalizáciou*. Bratislava: Mládež ulice, 2016, 98 s.

NOVOTNÝ, O. - ZAPLETAL, J. a kol. 2004. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004, 452s. ISBN 80-7357-026-2

Prevence v oblasti pravicového extrémizmu. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 2012, 121 s.

Programmbeschreibung „XENOS – Integration und Vielfalt“. Bonn: Bundesministerium für Arbeit und Soziales, 2011.

Zmapování postojů veřejnosti v České republice k pravicově extremistickým, rasistickým a xenofobním myšlenkám a jejich šířitelům s ohledem na integraci menšin a cizinců. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2010.

Filozofie komunitního způsobu řešení bezdomovectví

The philosophy of the community way of solving homelessness

Petr Lojan⁹

Abstrakt

Příspěvek je zaměřena na filozofické využití konceptu komunitního organizování, a to prostřednictvím definice tohoto konceptu, vymezení jeho vztahu k oboru sociální práce a profilaci komunitního organizátora skrze jeho kompetence a role. V textu je komunitní organizování označováno jako dlouhodobý proces, v němž se mobilizují členové komunity, aby dokázali společně řešit problémy, které je trápí v prostředí, ve kterém žijí. Akcent se profiluje na lidi bez domova, kteří procházejí během nepříznivého období v jejich životě různými změnami bydlení s možností přejít z klasického typu na komunitní typ bydlení, což má určité jistý vliv na chování a rozvoj životních cílů.

Klíčová slova: Identita. Komunita. Občan bez přístřeší. Sociální centrum.

Abstract

The contribution focuses on the philosophical use of the concept of community organization, through the definition of this concept, the definition of its relation to the field of social work and the profiling of the community organizer through its competences and roles. In the text, community organization is referred to as a long-term process in which members of the community are mobilized to cope with the problems they are experiencing in the environment in which they live. The accent is profiled to homeless people who are going through an unpleasant period in their lives through various housing changes, with the possibility of going from the classical type to the community type of housing, which certainly has some influence on the behavior and development of life goals.

Keywords: Identity. Community. Citizen without shelter. Social center.

1. Úvod

Dnes je již známo, že občané bez domova se spíše soustřeďují ve velkých městech, kde mají "lepší podmínky" na přežití. Chudobu tedy lze vidět zejména ve větších městech. I když, dnes už tato města disponují vhodným bydlením v institucionálních typech (Azylový dům, noclehárny), ale tento způsob bydlení je jen na krátké řešení jejich problémové situace, ale stále to pro ně není konečné řešení. Zmíněné oblasti se snaží nabídnout dobře vytvořenou síť sociálních a zdravotnických organizací pro tyto občany a příslušnost znevýhodněným občanům. Sociální centra založené na typech komunitních zařízení se snaží budovat služby, které jsou víceúrovňové, takové, aby motivovaly jiných ke spolupráci. Jejich snahou je poskytnout bydlení na delší dobu než jeden rok. Prioritou je, aby se klienti cítili jako doma, aby se navzájem mezi sebou podporovali, budovali nové vztahy, odbourávali negativní myšlenky způsobené předchozími neúspěchy a žili jako jedna velká rodina. Snaha porozumět si, se v sociální práci v praxi nezmiňuje už jen jako klišé, ale plně se v praxi realizuje. Klienti již nejsou uzavření, samotářští, netráví čas jen před televizní obrazovkou nebo neposedávají jen na pokojích, smutní a beznadějní. Komunitní typ života nabízí široké spektrum možností, kde se mohou realizovat, např. při údržbě okolí v objektu Sociálního centra, v zahradě či pracovat v jeho okolí i na farmách okolních domů, protože tam převažuje zemědělská výroba.

⁹ PhDr. Petr Lojan, MBA, interný doktorand, Vysoká škola ZaSP sv. Alžbety, Palackého 1, 811 01 Bratislava; lojan.petr@seznam.cz

2. Sociální práce v komunitě

„Každé společenství má svůj zvláštní význam pro jeho členy a společnost jako celek. Společenství jako termín se velmi často vysvětluje různě s ohledem na kontext, ve kterém se nachází. Existuje více než sto různých definic, které jsou běžné, dokonce až rozporuplné“ (Gojová, 2006: 7).

V kontextu sociální práce rozlišujeme:

- Společenství založené na sdílení - je podle Matouška a Baumana charakteristické následujícím konstatováním: "Společenství sdílí místo, kde jsou její členové, mají určitý - společný zájem, nebo skoro stejný, čili společný problém." (Matoušek a kol., 2013) Podle Baumana (1996 : 48) je "nejdůležitější věcí pro člověka v komunitě" bezpečnost a ochrana, které mu poskytuje.“
- Potřebu patřit někam. O komunitě pak lze říci, že přesahuje potřebu vlastní nezávislosti. Odborníci se obecně shodují, že komunitu lze charakterizovat jako "společenství, které jim patří a dává pocit solidarity v rámci svých členů, který je dán úzkými vztahy“ (Hartl, 1997:24) Nesmíme zapomenout i na komunitu, která není stabilní, ale podléhá mnohým vnějším a vnitřním faktorům. Zabránit jejímu rozpadu se dá jediné tak, že je nezbytně nutné pracovat na jeho údržbě a zlepšování. To je hlavní účel práce Společenství. "Společenství lze chápat i jako výsledek cílených snah jejích členů.“ (Matoušek a kol, 2013:309)

Jaký je význam komunity pro její členy? V čem je tak důležitá, že se o ni starají? Pro zodpovězení této otázky potřebujeme znát její význam nejen pro své členy, ale i pro ni, ale také i pro společnost. Baumanův význam v komunitě je vysvětlen potřebou jasně definovat a znát své místo na světě, takže je třeba rozdělit společnost na "my" a "oni". Takže pojem "komunita znamená v přeneseném významu "my", kde se její členové cítí dobře, jsou to lidé, se kterými jste neustále obklopeni, člověk tam žije a plně participuje na jejím zvelebování. Jde o vzájemné pochopení se navzájem, ale také pomoc v případě potřeby“ (Bauman, 1996:50-51) Nejvýstižnější definicí v rámci problematiky, které se věnujeme je charakteristika, kde: "komunita je místo, kde se dá získat zejména emocionální podpory, ocenění a praktické pomoci v každodenním životě." (Hartl, 1997: 35) "Klíčovým významem komunity je především vytvoření společného dobra, který vede ke zlepšení podmínek pro všech svých členů." (Gójj, 2006: 13) S oběma tvrzeními plně souhlasíme, přičemž bychom chtěli doplnit, že patřit někam představuje pro člověka i silnou emocionální podporu, která má někdy velmi velkou sílu v pokroku a v překonávání osobních problémů, protože člověk ví, že je pochopen. Málokde se dostane tolik emocionální opory a pochopení, když jiný člověk nesdílí skoro podobný problém. Vzájemný rozhovor má silný podtón, protože dochází k porozumění si a k předání i vlastních zkušeností.

2.1. Komunitní způsob života směřující k naplňování lidských potřeb

Každý člověk se snaží naplňovat své potřeby, protože jejich naplňování patří k základním předpokladům spokojeného a vyrovnaného života. Proces hledání identity nikdy neprobíhá samostatně a přítomnost jiných lidí nebo právě členství v nějaké sociální skupině, podmiňuje dobrý průběh tohoto procesu. Potřeba hledání sebe sama, tvorby sociálních kontaktů a členství ve skupině. Budování osobní identity předchází členství v určité skupině a konfrontace se sociální identitou skupiny. S tím můžeme spojit fakt, že lidé bez domova také žijí ve skupinách a ve společenstvích, kde se pod vedením organizace podmiňuje v těchto lidech pocit sounáležitosti, vytváří se jim prostor pro identifikaci se skupinou a budování

osobní identity. Samotná organizace, skupina či komunita, ve které tento člověk žije, má svůj vlastní vliv na něj, na jeho osobnostní růst a na získávání nových zkušeností. Podílí se na budování jeho identity.

Komunity s konkrétní myšlenkou a zaměřením mají jasnou formu činnosti, do které by se měl člověk zapojovat. Tvorba vlastních hodnot a morálních norem je jádrem budování osobní identity člověka. V komunitách se lze setkat také s mladými dospělými což znamená, že člověk hledá modely obrazu světa, které by mohl přijmout za své a které by mu objasnily směřování jeho života. Myšlenka, poslání a forma činnosti organizace, v níž člověk působí, mohou být ty atributy, se kterými se konfrontuje během procesu hledání sebe sama. V dané komunitě mu je nabízena určitá idea názorů a nazírání na svět, se kterou se může konfrontovat. Vytváří se zde tak prostor pro zkoumání a výběr životních hodnot. Člověk se konfrontuje s určitými hodnotami, což můžeme považovat za součást procesu hledání identity. Poslání komunity, které vykresluje určitou morální linii a životní smysl, může napomáhat nebo podněcovat člověka k zamyšlení nad vlastní identitou. Lidé, kteří najdou smysl svého života v konkrétním životním stylu, který prezentuje určitá skupina lidí, nebo instituce, jsou schopni zcela se oddat tomuto poslání. Takovým příkladem může být i angažovanost v dobrovolnické organizaci. Organizace se tak stává součástí jejich života. Lidé tak budují svou osobní identitu konfrontací se s určitou religiózních orientací. Náboženství předkládá člověku určité normy a hodnoty, se kterými se může konfrontovat a ztotožnit. Pro některé lidi se spirituální identita a morální zásady pak stávají jádrem jejich osobnosti a smyslu života. Specifickým typem dobrovolných organizací, které jasně prezentují své poslání a nabízejí určité hodnoty, jsou právě organizace religiózního charakteru.

2.2. Pracovní činnost v komunitě

Hlavním cílem komunitní práce je snaha vytvořit společenství lidí, které se bude snažit o zachování a především zvyšování blaha každého jejího člena v rámci komunitního života. Obecně je komunitní práce jednou z metod sociální práce. "Je to způsob, jak dovolit a podpořit změny v rámci místní komunity" (Matoušek, 2003: 254). Toto je jen jedna z mnoha definic práce komunity. "Nejdůležitější věcí je změna, která by měla usilovat o zlepšení podmínek na životě komunity nebo zmírnit, příp. vyřešit nějaký společný problém, který se dotýká jejich členů. Tato metoda, díky své všestrannosti, může být aplikována na problémy v různých oblastech. Od sociální a zdravotní péče po ekologické problémy." (Matoušek a kol, 2013: 266) Hlavními rysy komunitní práce je její důraz na její účasti a participaci na jejím zvelebování. Členové komunity mají většinou rovnoměrné rozdělení moci, kde panuje vzájemná solidarita a pomoc, pocit sounáležitosti, úsilí o vybudování udržitelné komunity. Vytváření udržitelných, mobilizovaných nebo jiných kompetencí. Společenství se často považuje za jeden z cílů komunitní práce. To může být i jeho zdrojem, jakož i pomocí různých strategií řešení problémů v dané komunitě (Matoušek, 2013: 310). Schüring používá pojem "mobilizaci se pro život komunity, jejíž členové jsou aktivní, organizovaní a ochotní vytvářet a realizovat změny v rámci jejich komunity." (Schuring, 2007:35) Z toho vyplývá, že komunitní práce má za úkol vytvářet inovativní podmínky. Jde o vytvoření takové komunity, která si uvědomuje své problémy a potřebné změny bez vnějšího zásahu.

2.3. Identifikace a analýza potřeb

Už ze samotného názvu vyplývá, že cílem je identifikace problému na základě získaných informací, zejména od členů komunity, místních organizací a samospráv, nebo od jiných aktérů, kteří žijí v komunitě. Analýzou zařízení typu Komunitní centrum v ČR jsme zjistili, že mnohé poznatky, jsou ve velmi úzkém spojení s metodami a poznatky, které se uplatňují v

komunitním plánování a organizování. Mezi nejčastěji používané metody sběru údajů v komunitním centru patří SWOT analýza, např. pomocí vytvoření takzvaných "problémových map" nebo metoda "odborného posouzení problému. Jednotlivé metody se liší především mírou zapojení členů komunity, a také druhem daného problému" (Matoušek, 2013: 274). Výsledkem fáze je vytvoření tzv. „dobrého problému“. Tento problém je charakterizován jako konkrétní a řešitelný, zároveň ho lidé považují za svůj, a jsou proto ochotni se na jeho řešení aktivně podílet. (Aug, Jindrová, 2008:45).

- **Plánování:** V předchozí fázi jsme problém identifikovali, v této je důležité naplánování projektu, který směřuje k vyřešení problému. Po zformulování cíle je třeba vybrat vhodnou metodu k dosažení cíle a především zajistit dostatečné zdroje na dořešení problému. Není to jen případ finančních zdrojů, ale i personálu. Projekt tak zahrnuje všechny částečné kroky směrem k dosažení cíle. (Shuringa, 2007: 120) Dobrý projekt by tedy měl obsahovat informace o realizátorovi, popis jednotlivých aktivit, jasnou formulaci problému, cílovou skupinu, partnerské organizace i způsob dokumentace včetně rozpočtové části a průběžného vyhodnocování (Matoušek, 2013:275).
- **Implementace:** Ani dokonalá příprava však nezajistí projektu úspěch bez průběžného vyhodnocování (zpětné vazby) a postupného upravování na základě aktuálních informací. Nejdůležitějším prvkem této fáze je tak udržování stálého zájmu členů komunity a veřejnosti, který nám zajistí úspěšné pokračování projektu např. formou finančních darů, dobrovolníků nebo nových partnerských organizací. (Klimentová, 2013:69)
- **Vyhodnocení (evaluace):** Ačkoli by se mohlo zdát, že se jedná o poslední fázi, velmi často se jedná zároveň o fázi první, tedy analýzu. Z metod se využívají dotazníky, evaluace záznamů organizace (dokumentace realizátora), osobní návštěvy, diskuse a další. Zjištěná data jsou pak vyhodnocena a porovnána s očekáváním a cíli projektu. Na základě tohoto srovnání je tak určeno, zda byl projekt úspěšný nebo ne. Hlavním účelem této fáze je poučit se z chyb a využít poznatky získané v budoucích projektech. (Matoušek, 2013:277)

2.4. Historie komunitní práce

Jelikož je komunitní práce nejmladší metodou sociální práce, neboť vznikla jako poslední, musíme znát společenský kontext jejího vzniku a vývoje. To umožňuje lépe pochopit její důležitost v rámci rozvoje a formování současné sociální práce, což je také jedním z důvodů proč se tímto tématem má práce zabývat. Za počátek komunitní práce se považuje druhá polovina 19. století, která byla prudce ovlivněna nastupující průmyslovou revolucí. Popple (1995) označuje za historické kořeny této metody už i práci koloniálních úřadů a také "kolektivní akce dělnického hnutí, koloniální boje za nezávislost a akce bojovnic za volební právo žen" (Popple in Gojová, 2006: 25). Hlavním důvodem rozvoje komunitní práce však byly důsledky průmyslové revoluce. Ta přinesla velké sociální problémy, které souvisely především s urbanizací, tradičních sociálních podpůrných sítí, které se zprůtrhaly např. rozpad velkých rodin, které nahradila individualita a osamělost. Na rozdíl od vesnických komunit, které měly dlouholetou tradici a silné sociální vazby, vznikající v chudé čtvrti, nabízely pouze mizivou podporu pro nově příchozích. "Vzhledem k množství lidí, kteří zde žili, nebylo možné dále se zaměřovat jen na jednotlivce, ale bylo nutné pomoci i většímu společenství najednou" (Šťastná, 2016: 21). Za zakladatele považujeme kněze anglikánské církve Samuela Augusta Barnetta, který v roce 1873 začal realizovat vzájemnou pomoc farníků. V roce 1884 založil Toynbee Hall první z mnoha settlementu. Ty realizovaly vzdělávací a rekreační služby, které většinou poskytovaly studenti a další dobrovolníci. Za první organizaci využívající tyto metody považujeme "Charity Organization Societies" (1877) k té se brzy přidaly další jako "New York Association for Improving the Condition of the Poor",

společným znakem byl velký význam, kladen na dobrovolnictví a jeho činnost (Gojová, 2006:26).

Rozvoj komunitní práce pokračoval i v meziválečném období, kdy se k problému špatné životní úrovně v chudinských oblastech přidával i velký nárůst nezaměstnaných i přistěhovalců. Řešením se stávaly komunitní centra, nástupci dřívějších settlementů. První polovina 20. století byla také ve znamení participace, tedy zapojení členů komunit do řešení svých problémů k čemuž sloužila právě komunitní centra. Sociální pracovníci z úřadů vyšli do ulic. "Díky spolupráci mezinárodních organizací byla komunitní práce rovněž uznána jako oficiální metoda komunitní práce a vznikly i vzdělávací instituce pro sociální pracovníky, kde se také vzdělávalo" (Matoušek, 2013: 269) Jako zlatý věk jsou označovány 60-70. roky, během nichž se v mnoha zemích radikálně změnily podmínky komunitní práce. Jejím hlavním cílem, už nebylo jen potlačování chudoby, ale stal se z ní i nástroj k dosažení multirasové a ekonomické spravedlnosti. Zvětšování propasti mezi lidmi žijícími v blahobytu a chudými a často diskriminovanými skupinami u zaměstnavatelů vedlo k větší potřebě práce v komunitě než kdykoliv předtím. Komunitní práce tak vzkvétala ve státní i nestátní sféře. Narůstal počet komunitních programů nejen v Evropě (zejména Británii) ale také v USA (The Community Action Project 1964), které vyhlásily válku proti chudobě. (Gójů, 2006: 29) Sedmdesátá léta přinesla do sociální práce i ekologický přístup, který spolu s komunitní prací přispěl k ukončení realizace tzv. "Spásných programů" kdy příjemce byl pouze pasivní.

2.5. Komunitní pracovník

Komunitní pracovník je sám o sobě nástrojem komunitní práce, který výrazně ovlivňuje celý její průběh, proto je velmi důležité vědět, kdo vlastně je a co je jeho náplní práce. V komunitě nevystupuje direktivně jako odborník, který dobře ví, co je v té které situaci pro druhé dobré, ale svým přístupem pro ně vytváří sféru možností. V ideálním případě nemá žádné očekávání, žádné řešení, ale vytváří prostor, ve kterém klient s jeho okolím vyhledává své řešení. Hlavním posláním komunitního pracovníka je "nalezení a identifikace potřeb priorit komunity, motivace obyvatel komunity k samostatnému rozeznávání vlastních problémů, tvorba na jejich řešeních ve snaze zvyšovat jejich informovanost o jejich možnostech" (Matoušek, 2008:266).

Úloha komunitního pracovníka spočívá v naplňování konkrétní role komunitního pracovníka. Swanepoel a de Beer (2011: 71-74) definuje roli komunitního pracovníka následovně:

- Průvodce: Vzhledem k tomu, že komunitní pracovníci mají obvykle lepší vzdělání, větší rozhled a také více zkušeností než lidé, s nimiž pracují, i tak jsou schopni vnímat věci v širší perspektivě a lépe tak odhadnout jejich možné následky, překážky či nástrahy, které je mohou doprovázet.
Právě tato schopnost je klíčovou pro jejich roli průvodce. Jejich hlavní úkol, tedy spočívá v tom, že tyto nástrahy a překážky napomáhají lidem překonat (případně se jim vyhnout) a umožnit jim naplnit tak své cíle. Je ale nutné zdůraznit, že komunitní pracovník neví všechno a nemá tedy odpověď na každý problém. Součástí celého vzdělávacího procesu, který komunitní práce provádí, je sám. Není to tedy vůdce, ale pouze průvodce, který však nevede ani, ale v ideálním případě by se tedy měl učit spolu s lidmi, se kterými pracuje.
- Poradce: Jak jsem již zmínil, komunitní pracovníci mají lepší vzdělání a širší rozhled oproti lidem, se kterými pracují. Z těchto důvodů je jednou z jejich úkolů dělat i poradce. Komunitní pracovník má tak za úkol poskytnout komunitě co nejlepší přístup k dostupným informacím, které by však měly být z důvěryhodného zdroje. Je také nezbytné brát zřetel na to, jakou formou tyto informace pracovník sděluje a zda jimi záměrně nemanipuluje k

dosažení vlastních cílů. Pracovník těmito informacemi má umožnit vytvářet informovaná rozhodnutí, v žádném případě nesmí říkat, co mají nebo nemají dělat. V tomto případě by se celá myšlenka komunitní práce, která tvoří základní kámen komunitní činnosti, stala prázdnou. Pokud tedy budeme lidem říkat, co mají dělat, zbavíme je tak nejen možnosti vytvářet vlastní rozhodnutí, ale i odpovědnosti za jejich vlastní život, což jim znemožní jakoukoli možnost růstu a posílení jejich vlastních schopností.

- **Obhájece:** Komunitní pracovníci mají obvykle lepší kontakty s okolním světem než s komplikovanou komunitou. Vědí, jak se zachovat v situaci, která se běžnému člověku může zdát neprůhledná a matoucí. Zároveň také vědí, jak jednat s autoritami, případně kde, a u koho získat potřebné povolení. V tomto ohledu jsou pro komunitu velmi užiteční. Stejně jako u předchozích rolí je ale i to riziko zneužití, pokud pracovník vystupuje jako jediný zástupce komunity, tento postup je možný v případě, že je to nezbytné a pouze za předpokladu, že to všichni dotyční považují za nejlepší možnost. Samotné jednání s autoritami a reprezentace komunity okolnímu světu jsou vnímány jako forma učení a příležitost pro získání nových zkušeností. Kromě budování podnikatelského plánu nebo návrhu projektu. Občas je také nezbytné, aby komunitní pracovníci hájili přání, zájmy a aktivity lidí a jejich právo na autonomii proti okolnímu neporozumění, žárlivosti, byrokracii a nezájmu. Nikdy však nesmí jednat nezávisle na lidech v rámci komunity.
- **Pomocník:** Úloha pomocníka spočívá v pomoci lidem naplňovat jejich abstraktní lidské potřeby, vylepšovat metody učení a usnadnit jim proces jejich růstu a zmocnění. Z tohoto důvodu jsou komunitní pracovníci jakýmsi katalyzátorem vedoucí k vytvoření takového prostředí, které umožní změny vedoucí k plnému využití schopností nejen komunity, ale i každého jejího člena. Pracovníci však tyto změny pouze podporují, nestávají se vůdci, ale naopak jejich místo je v pozadí. Facilitátor, "primárním zájmem komunitního pracovníka je pomáhat lidem tvořit racionální rozhodnutí, umožnit jim plně participovat, asistovat jim při jejich iniciativách, pomáhat jim v objeovávání jejich vlastních zdrojů, a v uskutečňování jejich plánů." (Swanepoel a de Beer, 2011:71-73) Hlavní tři slova komunitního pracovníka jsou: pomáhat, umožnit a asistovat.

Pokud už tedy známe jednotlivé role komunitního pracovníka a jak by se vzhledem k nim měl chovat, umíme si představit, že nároky na něj kladené vyžadují člověka s určitými rysy a schopnostmi. Matoušek (2013) ve své knize charakterizuje profesionálního komunitního pracovníka, jako toho, který dokáže: žít uprostřed konfliktů a napětí; naslouchat potřebám jednotlivých skupin žijících v komunitě; usnadňovat a podporovat jednání různých zájmových skupin; pomoci obyvatelům komunity zapojit se do procesu; napsat projekt; skončit v pravý čas svou práci a předat svou kompetenci místním obyvatelům. (Matoušek a kol, 2013: 278) Obecně komunitní pracovník stejně jako jiný profesionál pomáhající lidem, kteří se ocitli v krizi, by měl být empatický, dokázat chápat i ty lidské pocity, které mají racionální, ale i iracionální základ. Na což přímo navazuje jedno z poslání komunitního pracovníka a to, prohlubovat porozumění vůči komunitě a jejím problémům. Tento proces, stejně jako celý proces komunitní práce je velmi zdlouhavým, pracovník se zpočátku stává spíše pozorovatelem než aktivním účastníkem. (Hartl, 1997: 118) Jedním z nejdůležitějších předpokladů pro práci komunitního pracovníka je především umění přizpůsobit se sociální subkultuře komunity, v níž pracuje. Samotný komunitní pracovník si také musí uvědomit, že i on sám je určitým způsobem produktem vlastní subkultury, k čemuž je nutné umění vlastní sebereflexe. (Hartl, 1997: 118) Subkultura čili jakýsi sociální konstrukt v přeneseném významu vyjadřuje "že každý člověk se chová jako intuitivní vědec, tj. že pozoruje svět vlastním způsobem, vytváří a ověřuje si názory na svět, kategorizuje jevy a události, vysvětluje a hodnotí je." (Hartl, Hartlová, 2000: 271) V případě, že pracovník tuto sebereflexi jaksi nemá, obvykle dochází k neúspěchu komunitní práce v důsledku nedostatečného

porozumění potřebám komunity. "Komunitní pracovník tak musí vždy dbát na respekt, důstojnost a jedinečnost komunity, která je hlavním hybatelem celého procesu." (Hartl, 1997:117-121)

3. Závěr

Člověk v komunitním způsobu života postupně přijme nový styl života a hodnotové normy za své vlastní. Komunita představuje novou atmosféru tzv. rodinnosti, blízkých vztahů, společenství, radostného prožívání každodenního života s jasnými zásadami a normami. Mnohé komunitní styly ve své filozofii představují konečný charakter své činnosti prostřednictvím začlenění se do širšího společenství jiných lidí a zejména své vrstevníky. Díky přítomnosti a členství v dané komunitě a kontaktu s jinými lidmi mohou mnozí lidé pracovat a zlepšovat své osobnostní vlastnosti a odstraňovat několik osobnostních nedostatků. V komunitě nacházejí přijetí a pochopení a pomoc při postupu v hledání sebe samých. Komunita přináší také rozvoj v mnoha oblastech zejména v oblasti organizačních a manažerských dovedností, ale také v oblasti kreativity, tvořivosti, komunikačních schopností. Důležitý vliv mají i na utváření hodnot. Některé komunity svým religiózním charakterem nabízejí lidem konkrétní hodnoty v oblasti morálního vývinu, komunita v nich posiluje důležitost spirituálního života a povzbuzuje je k růstu i v této oblasti. Prostřednictvím těchto specifických prvků si klienti sami uvědomují, že postupem času se poslání komunity stává smyslem jejich vlastního života. I v pohledu plánování své budoucnosti jsou často rozhodnutí, že chtějí nějakým způsobem zůstat přítomni v tomto prostředí. Komunitní typ bydlení lidí bez domova rozvíjí a připravuje je na zvládnutí přechodu do vnějšího života za brány komunitního domu. Proces hledání jejich identity má však silný vliv a právě samotná komunitní organizace jim dokáže pomoci najít sami sebe a smysl svého života.

Seznam citované literatury

ANG SIP, D. - JINDROVÁ, P. 2008. *Komunitné organizovanie*. Brno, CpKp Plzeň, nadace Partnerství. 2008. 156 s. ISBN 978-80-88904-1.

GOJOVÁ, A. 2006. *Teórie a modely komunitnej sociálnej práce*. Ostrava: Ostravská univerzita. 2006. 145 s. ISBN 978-80-0197-61.

HARTL, P. 1997. *Komunita občianska a komunita terapeutická*. Praha: SLON. 1997. 235 s. ISBN 978-8319-042-6.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 145 s. ISBN 978-80-0197-61.

KLIMENTOVÁ, E. 2013. *Sociální práce Teorie a metody II*. Univerzita Palackého v Olomouci. 2013. 245 s. ISBN 978-80-0197-61.

MATOUŠEK, O. 2003. *Slovník sociálnej práce I*. Praha: Portál, 2003. 315 s. ISBN 978-7178-549-0.

MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociálnej práce. II*. Praha: Portál. 2008. 115 s. ISBN 978-7178-549-0.

MATOUŠEK, O. a kol. 2013. *Metódy a řízení sociální práce*. Praha: Portál. 2013. 115 s. ISBN 978-717-8953-0.

POPPLER, K. 2014. *Analysing Community Work: Its Theory and Practice*. Buckingham: Open University Press. In SCHURRING, L. (2014). *The Method of the Community Work: Workshop of the Agency for Social Inclusion*. Tréninkový materiál. Praha. 345 s. ISBN 978-80-0197-61.

SCHURRING, L. 2007. *Komunitní práce a inkluze obyvatelů*. Ostrava: Spolu. 2007. 225 s. ISBN 978-80-0197-61.

SWANEPOEL, H., de BEER, F. 2006. *Community development: breaking the cycle of poverty* Lansdowne, South Afrika: Juta. 2006. 239 s. ISBN 978-80-0155-1.

ŠŤASTNÁ, J. 2016. *Když se řekne komunitní práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze: Karolinum. 2016. 315 s. ISBN 980-7178-549-0.

Penologické aspekty v sociální práci

Penological Aspects of Social Work

Miroslav Mitlöhner, Kateřina Novotná, Olga Sovová¹⁰

Abstrakt

Penologii řadíme mezi pomocné vědy trestního práva. Zabývá výkonem trestu, jeho metodami, formami a účinky s ohledem na osobu pachatele, rozsahu jeho morálního a společenského narušení a možnosti jeho nápravy. Zkoumá účinnost trestů, podmínky výkonu trestu a další praktické problémy, které tvoří dopady na vězně a ovlivňují konečný efekt uloženého trestu. Penologie má úzký vztah k trestnímu právu procesnímu, kriminologii a penitenciární pedagogice. Účelem výkonu trestu je dosažení změny v chování odsouzeného. Tou hlavní změnou je uvědomělý odklon odsouzeného od případné recidivy a změna životních a společenských hodnot. Odsouzení tvoří jednu z cílových skupin sociální práce a kvalitní sociální práce může významně k dosažení této změny přispět.

Klíčová slova: Penologie. Výkon trestu. Sociální práce. Kriminologie. Penitenciární pedagogika.

Abstract

Penology is one of the auxiliary sciences of criminal law. It deals with punishment, its methods, forms and effects with regard to the perpetrator, the extent of his moral and social disruption and the possibilities of his remedy. It examines the effectiveness of sentences, the conditions of imprisonment, and other practical issues that make up the impact on prisoners and influence the final effect of the sentence imposed. Penology has a close relationship to criminal law in procedural, criminology and penitentiary pedagogy. The purpose of the punishment is to achieve a change in the behavior of the convict. The major change is the deliberate departure of a convicted person from possible recidivism and a change in life and social values. Convictions are one of the target groups of social work, and good social work can make a significant contribution to this change.

Key words: Penology. Punishment. Social work. Criminology. Penitentiary Education.

Podle Výroční zprávy Generálního ředitelství věznic České republiky za rok 2017 činil v letech 2012 až 2017 průměrný denní stav vězňených osob v roce 2012 – 23.338, v roce 2013 – 16.338, v roce 2014 – 17.681, v roce 2015 – 19.979, v roce 2016 – 22.018 a v roce 2017 – 22.620.

Je samozřejmé, že z hlediska vztahů k rodině či blízkým příbuzným tvoří osoby ve výkonu trestu značně nesourodou společnost od těch, kteří udržují s rodinou pravidelné kontakty a které rodina po výkonu trestu mezi sebe přijme až po ty, kterých se rodina naopak nekompromisně zřekla a nehodlá je přijmout zpět. Zdá se, že určujícím faktorem vztahu mezi odsouzeným a jeho rodinou je druh trestné činnosti odsouzeného, respektive, zda oběť trestného činu pochází z rodiny či nikoliv nebo jak se trestná činnost odsouzeného projevila na společenském statusu či životní úrovni rodiny. Od toho se pak odvíjí způsob života bývalého vězně na svobodě.

Cílem sociální práce s osobami ve výkonu trestu je dosažení změny v celé řadě oblastí jejich dosavadního života. Jde o mezilidské vztahy, chápání a respektování základních principů fungování společnosti, úcta a respekt k právům a oprávněným zájmům ostatních členů společnosti. Byť o dosažení změny u odsouzeného usiluje i samotný výkon trestu.

Zásadní roli hraje osobnost odsouzeného, míra jeho narušení, délka a průběh vykonávaného trestu a konkrétní výsledky jeho výchovného působení. Významný vliv má rovněž kriminální kariéra odsouzeného.

¹⁰ JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc., Bc. Kateřina Novotná, Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph. D., Ústav sociální práce FF UHK

Nezanedbatelný vliv na odsouzeného a dosažení účelu trestu má jeho existující či neexistující kontakt s nejbližšími na svobodě, především pak rodinou. Rodina neexistující nebo taková, která odsouzeného zavrhlá dosažení změny stěžuje.

Akční rádius sociálního pracovníka se ve věznici pohybuje v rámci práv a povinností vymezeném právní úpravou, zaměstnavatelem a profesními standardy. Institucionální rámec je důležitý, protože sociální pracovník zasahuje do života svých klientů a je potřeba, aby jeho právo zasahovat bylo legitimní.

Z několikaletého výzkumu efektivnosti sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody ve vybraných věznicích, realizovaným na FF UHK vyplynulo zjištění, že se pro pomoc při navazování nebo udržování kontaktu odsouzeného s jeho rodinou na svobodě na sociálního pracovníka obrátilo, a to i opakovaně z dotazovaných odsouzených ve Věznici Jiřice 6,1 %, ve Věznici Rýnovice 16,1 % a ve Věznici Valdice 35,3 %. Zdá se, že se na těchto počtech podílí vedle skladby odsouzených i příslušný typ věznice.

Rozsah, formy a efektivita sociální práce s propuštěnci a jejich rodinami se mohou vzájemně případ od případu lišit, a to podle očekávaných cílů, rozsahu spolupráce s odsouzeným, jeho charakterové a osobní vlastnosti a dále s ohledem na jeho institucionální a právní souvislosti či specifika. Možnosti sociální práce s vězni ve výkonu trestu odnětí svobody zůstávají stále nedostatečně využívané a nedocenené mohou obsahovat:

- Určitou formu doprovodu již od nástupu a následně celým průběhem výkonu trestu,
- přípravu posudků a hodnocení osoby odsouzeného kupříkladu na žádost soudu,
- podporu po dobu výkonu trestu odsouzeného a stejně tak jeho rodiny kupříkladu při sanaci stávající rodiny nebo adaptaci na novou rodinu, řešení materiální situace a pomoc v udržení kontaktů s ostatními členy rodiny apod.,
- přípravu odsouzeného, jeho rodiny a místní společnosti na propuštění z věznice,
- po opuštění věznice pomoc při hledání zaměstnání, získání nebo dokončení kvalifikace, zajištění přístřeší, vyřešení případných rodinných problémů, a
- péče a dohled v případech podmíněného propuštění z výkonu trestu.

Kromě toho sociální práce obsahuje široký rozsah forem podpory od pomoci v oblasti materiální, přes oblast trhu práce či bydlení až po podporu emocionální, motivační a další.

Pro odsouzeného je důležité, aby se mu dostalo pomoci, která přiměřeně reaguje na jeho nesnáze spojené s výkonem trestu odnětí svobody. Situace rodin odsouzených mohou být sice podobné, nelze však počítat s tím, že by mohly být zcela stejné. S každou novou rodinou vězně proto stojí sociální pracovník znovu před otázkou, jak této rodině poskytnut právě to, co jí skutečně pomůže.¹¹

Všechny tyto a další formy jsou zaměřeny na dosažení změny situace klienta v oblasti materiální, zaměstnání, rodiny, chování a sociálního vědomí.

Zdá se tedy, že klíčovým pojetím sociální práce s propuštěnci je navození změny v dosavadních životních stereotypech a vzorcích chování. Smysluplná sociální práce cílená k dosažení změny musí obsahovat:

Podporu všeho, co může omezovat návrat k trestné činnosti, tj. recidivě a následně vést k ochraně a bezpečnosti veřejného prostoru,

podporu přerušování vazeb na kriminalitu, což může být vyvolané prostřednictvím životního úspěchu nebo prostřednictvím někoho, kdo uvěří, že se propuštěnec efektivně snažil o změnu a podporoval podmínky umožňující setrvání v rozhodnutí zanechat kriminální kariery. Jde o

¹¹ ŠRAJER, J., MUSIL, L., *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, České Budějovice/Brno: ALBERT 2008, s. 145. ISBN 978-80-7326-145-0

zvláště citlivé téma zejména proto, že se osoby po propuštění z výkonu trest odnětí svobody díky své kriminální minulosti setkávají s negativním postojem některých zaměstnavatelů ve smyslu předsudků či stigmatizace,¹² podporu osobnostních změn, zejména pak budování vztahu založeném na důvěře, porozumění a dobrovolnosti, využívání podnětů, možností a technik, které mohou mít alespoň zčásti pozitivní vliv na uskutečňování změny.

Sociální práce s odsouzenými ve výkonu trestu má řadu specifíků, z nichž nejdůležitější jsou následující:

1. Realizuje se v neustálém tlaku mezi sociální kontrolou a sociální podporou, musí umět prokázat význam práce s často obtížným, vysoce nemotivovaným a nedobrovolným klientem s destrukcí společenských norem,
2. musí prakticky neustále odmítat argumenty skeptiků podle kterých je pachatele trestných činů třeba vždycky jen trestat, že sociální a terapeutická práce s potrestanými je zbytečná, že má nejasný obsah a cíl, který nelze věcně zdůvodnit,
3. je zvláště obtížná z emocionálního hlediska,
4. vyžaduje značné penzum teoretických znalostí a praktických schopností z oblastí práva, sociologie, kriminologie, sociální práce a psychologie, a kromě toho zároveň i neochvějnou víru v hodnotu člověka,
5. provádí se ve specifickém institucionálně právním prostředí klienta na pomezí práva, sociální pomoci a politiky, výchovy, vzdělávání a zdravotní péče,
6. je zpravidla zaměřena na nedobrovolného a nemotivovaného klienta s množstvím tíživých problémů včetně sociálního útlaku a diskriminace.

K tomu všemu se sociální pracovník musí neustále chovat ve vztahu ke své klientele tak, aby se nedostal do konfliktu s ustanovením § 337 odst. 1 písm. g) tr zák. – maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání.

Klientem sociálních pracovníků se osoby propuštěné z výkonu trestu stávají z vlastní vůle, na doporučení nebo z donucení.

Vedle pomoci standardního obsahu a rozsahu v oblasti materiální podpory, poradenství nebo pracovních příležitostí může sociální pracovník nabídnout pomoc při osamostatňování klientů tak, aby získali schopnost samostatně řešit své různé problémy. Všichni odsouzení, kteří opustili vězení potvrzují sociální stigmatizaci, která se projevuje při pohledu na ně se strany majoritní společnosti, jako na osoby morálně zkažené, nehodné pomoci, všestranně horší, kulturně zaostalé, prostě jiné než ostatní lidé.

Hovoří se o procesu zacházení v kategorii „jiného“, které je typické pro proces rozlišování, distancování a demarkace. Na základě toho se pak následně vytváří na propuštěnce názor, že jsou zdrojem morálně a sociálně patologických jevů, svým chováním ohrožující majoritní společnost a přinášející nežádoucí ekonomickou zátěž. Chování se v kategoriích „jiného“ může mít svoje příčiny v různých pocitech strachu, averze, ale i lítosti a soucitu. Odstup se vytváří z různých důvodů a v různých sférách společenského života, v kontaktech s institucemi, ale i v masmédiích, systému sociální pomoci, sociální politiky, a jinde. Tento proces následně může u propuštěných osob vést:

- a. ke ztrátě možnosti přizpůsobení se standardním projevům chování se stereotypními rysy,
- b. k působení jako výstraha a hrozba sociálního vyloučení pro ty, na které by dopadlo právo, přičemž možné dopady právních důsledků mají budovat odstrašující vizi a jednoznačně

¹² TOMÁŠEK, J. a kol. Zaměstnání jako faktor desistence, Praha: IKSP 2017, s. 104, ISBN 978-80-7338-166-0

mobilizují k řádnému životu ve shodě se společenskými normami a chrání tak před vytěsněním na okraj sociálního života,

- c. k ospravedlnění sociální nerovnosti, zvýhodnění lidí, kteří žijí v souladu se společenskými normami a využití zakořeněného pocitu méněcennosti u těch, kdož porušují sociální očekávání a
- d. je mechanismem moci nad lidmi porušujícími společenské normy.

Proces stigmatizace, který tvoří základ sociálního vyloučení osob propuštěných z výkonu trestu a jeho souvislosti proto nelze v sociální práci přehlížet.

Sociální práce s osobami propuštěnými z výkonu trestu a jejich rodinami se zaměřuje na těžké (obtížné) situace, ve kterých se jednotlivec nebo skupina není schopna samostatně vyřešit různé problémy a získání dostupných zdrojů. V této souvislosti lze vymezit následující formy (druhy, typy) podpory:

Materiální – finanční (peníze a transfery), věcné dary, služby (opatrování dítěte, krmení, pomoc při nákupu, zprostředkování bydlení, zdravotnická pomoc,

Instrumentální – nabídka různých instruktáží, školení, informací o možných postupech podle principu kde, jak, co a kdy,

informační – poskytování informací s cílem porozumět své okamžité těžké životní situaci a o způsobu řešení,

emocionální – podpora na duchu, potěšení, uklidnění, projev starostlivosti a empatie, a

duchovní – spojené s náboženstvím a smyslem života.

Zacházení s pachateli trestných činů po jejich odsouzení, výkonu trestu a návratu na svobodu je třeba věnovat pozornost a intenzivně řešit řadu otázek, úskalí a problémů. Jedná se navíc o problematiku interdisciplinární vyžadující komplexní, koordinovaný, integrovaný přístup založený na výměně poznatků, zkušeností a dobré praxe mnoha odborníků. Je to velké téma pro odborníky penologické teorie i praxe, pracovníky vězeňství, sociální kurátory, sociální pracovníky ale i nestátní neziskové organizace či akademickou obec.

Vězení je zvláštním sociálním prostředím, které se značně odlišuje od prostředí běžného života. Přicházejí sem osoby z občanského života, do kterého se dříve či později opět navrátí. Od výkonu trestu odnětí svobody se očekává, že bude znamenat pro odsouzeného nejen určitou újmu, ale současně také bude mít sociálně-rehabilitační hodnotu. Jedním z nelehkých úkolů penitenciární péče je zachovávat u odsouzených jedinců nejen fyzické, ale také i psychické zdraví. Je nutné u nich podporovat takové postoje a dovednosti, které jim po propuštění na svobodu pomohou vést soběstačný život bez případné recidivy. Trest tedy na jedné straně plní funkci represe, na straně druhé má během jeho výkonu dojít k požadované pozitivní reedukaci, ke změně vzorců chování a tím i k prevenci recidivy.

Tento příspěvek je výstupem Specifického výzkumu Ústavu sociální práce Filosofické fakulty UHK č. 2139 Význam a efektivita sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody.

Seznam citované literatury

ŠRAJER, J., MUSIL, L., *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, České Budějovice/Brno: ALBERT 2008, s. 145. ISBN 978-80-7326-145-0.

TOMÁŠEK, J. a kol. *Zaměstnání jako faktor desistence*, Praha: IKSP 2017, s. 104, ISBN 978-80-7338-166-0

Aktuálny stav skúmania reziliencie u mládeže s poruchami správania v rezidičálnej starostlivosti¹³

The current state in the research of resilience in youth with behavioral disorders, located in institutional care¹⁴

Barbora Rajnáková¹⁵, Jana Levická¹⁶

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na predstavenie aktuálnych trendov vo výskume reziliencie s primárnou orientáciou na mládež s poruchami správania umiestnenú v rezidičálnej starostlivosti. Skúmanie reziliencie u mládeže vykazujúcej delikventné správanie je do istej miery diskutabilné, na čo poukazujú aj súčasní autori. Len malé množstvo štúdií sa zameriava na hľadanie a možnosti kultivácie reziliencie u tak špecifickej cieľovej skupiny, ktorej rodinná história je častokrát navyše poznačená negatívnym vplyvom najbližšieho prostredia. Jedným z dôvodov môže byť nedôvera v individuálnu kapacitu týchto detí, ktorá im umožňuje dosiahnuť pozitívnu zmenu v správaní, ako aj presvedčenie o kopírovaní negatívnej životnej dráhy rodinných príslušníkov. Posun vo výskume reziliencie, podnietený z veľkej časti zo strany sociálnej práce, pripisujúci primárnu dôležitosť vplyvu prostredia na rezilienciu detí umiestnených v pobytových zariadeniach, môže poskytnúť oporu novovznikajúcim stratégiám. Na základe teoretickej analýzy literárnych zdrojov autori zároveň približujú potenciálne vhodné intervencie prestupujúce viacerými úrovňami sociálnej práce (od mikro- až po makrorovinu).

Kľúčové slová: Poruchy správania. Špeciálne výchovné zariadenia. Reziliencia. Prípadová štúdia. Bezpodmienečný priestor. Teória odlišného vplyvu.

Abstract

This paper focuses on current trends in research resilience with a primary focus on youth with behavior disorders, located in institutional care. Examining resilience among young people with delinquent behavior is somewhat controversial, as the current authors point out. Only a few studies focuses on finding and cultivating resilience in a such specific target group, whose family history is often marked by the negative impact of the closest environment. One reason may be a lack of trust in an individual capacity of these children, allowing them to achieve a positive change in their behavior, as well as beliefs in copying the negative life course of family members. The shift in resilience research, stimulated mainly by social work, attributing the primary importance of environmental impact on the resilience of children placed in institutional facilities may provide support for emerging strategies. Based on a theoretical analysis of literary sources, authors also highlight potentially useful interventions at multiple levels of social work (from micro- to macrolevel).

Keywords: Behavior disorders. Institutional care. Resilience. Case study. Unconditional space. Differential impact theory.

1. Úvod

Pri snahe o vymedzenie porúch správania či delikvencie narazíme, v jednotlivých odborných prístupoch, na pojmovú a klasifikačnú rôznorodosť. Jednotná definícia, oficiálne platná pre všetky profesijné oblasti angažujúce sa v kontexte tejto problematiky neexistuje. Poruchám správania patria vlastné vymedzenia v pedagogike, psychológii, sociológii, kriminalistike, ako aj medzinárodne akceptované v medicíne, kde sú súčasťou klasifikačného

¹³ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-16-0205 Identifikácia mechanizmov včasnej diagnostiky CAN syndrómu

¹⁴ The paper was created within the project APVV-16-0205 Identification of mechanisms of early diagnosis of CAN syndrome

¹⁵ Mgr. Barbora Rajnáková, Trnavská univerzita v Trnave, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Katedra sociálnej práce, Univerzitné nám. 1, 918 43 Trnava, email: barbora.rajnakova@tvu.sk

¹⁶ Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Katedra sociálnej práce, Univerzitné nám. 1, 918 43 Trnava, email: jana.levicka@truni.sk

systemu chorôb MKCH-10 (WHO, 1992). Tým, že sa v našom príspevku zameriavame na mládež umiestnenú v inštitucionálnej starostlivosti s vysokým podielom pedagógov usilujúcich o odborné podchytenie maladaptívnych prejavov v jej správaní sa nám zdá vhodné priblížiť práve sociálno-pedagogický pohľad na poruchy správania. Podľa Komárika (In: Lulei, Labáth, 2016) sa v pedagogických prístupoch stretávame s konceptom emocionálneho a sociálneho narušenia. Za sociálnu narušenosť autor považuje zasahovanie do práv, ako aj nedodržovanie zákonov. Slovné spojenie emocionálna narušenosť pokrýva poruchy správania a sociálnych vzťahov, vyplývajúce z dlhodobu neuspokojených elementárnych sociálnych a vývinových potrieb a traumatizácie v detstve. Labáth (In: Hudečková a kol., 2017) navrhuje v súvislosti s mládežou, ktorej správanie nenadobudlo ešte patologický charakter porúch správania (nesplňa kritéria medicínskej diagnózy podľa MKCH-10), ale svojou závažnosťou si vyžaduje už uplatnenie odborných zásahov, používanie termínu problémové správanie, resp. dissociálne správanie¹⁷, ktoré pokrýva širšie spektrum správania narušajúceho sociálne či právne normy. Podľa Hudečkovej a kol. (2017) mládež prejavujúca sa problémovým, resp. dissociálnym správaním (t. j. nemusí nevyhnutne napĺňať kritéria medicínou definovaných porúch správania) tvorí súčasť klientely, ktorej je poskytovaná inštitucionálna starostlivosť v zariadeniach pre deti a mládež zameraných na zmenu či nápravu nežiadúceho správania.

2. Mládež s poruchami správania v podmienkach Slovenska

Na území Slovenska je mládež v dôsledku svojho „narušenia“ alebo dissociálnych prejavov v správaní, umiestňovaná do systému špeciálnych výchovných zariadení, kde zaraďujeme diagnostické centrum, reedukačné centrum a liečebno-výchovné sanatórium patriace pod kompetenciu Ministerstva školstva SR¹⁸. V dissociálnom správaní klientely týchto zariadení je možné podľa Féherovej (In: Hudečková a kol., 2017) pozorovať konkrétne záškoláctvo, nerešpektovanie autorít a pravidiel, klamanie, páchanie trestnej činnosti, agresívne prejavy, užívanie návykových látok. Ide o príčiny, objektívne podmieňujúce umiestnenie dieťaťa či mladistvého do rezidenciálnej starostlivosti s prvkami zameranými na zmenu negatívnych prejavov.

Dosiahnutie zmeny v nežiadúcom správaní, ako aj následnú úspešnú integráciu do pôvodného prostredia môže do značnej miery komplikovať skutočnosť, že v mnohých prípadoch sú tieto prejavy úzko spojené s negatívnymi zážitkami v osobnej, rodinnej histórii dieťaťa. Súvisu medzi agresívnym správaním u mládeže v ústavnej starostlivosti a predchádzajúcou skúsenosťou s negatívnym pôsobením primárnych vzťahových osôb sa venovali viacerí autori. Podľa Attar-Schwarz, Benbenishty, Roziner (2017) deti umiestnené v rezidenciálnej starostlivosti vo všeobecnosti vykazujú vyššiu mieru externalizovaného správania, akým je agresívne správanie, v porovnaní s deťmi žijúcimi v biologickej rodine. Vysoká vulnerabilita je vysvetľovaná práve rodinnou históriou dieťaťa, ktorá častokrát nesie znaky nevhodnej starostlivosti zo strany rodičov a týrania dieťaťa. Na zvýšení vulnerability týchto detí sa podieľa tiež prostredie s vysokým podielom osôb poskytujúcich dieťaťu starostlivosť, vysoký počet detí s podobnými potrebami a nestabilita. Pejović Milovančević et al. (2014) na základe sumarizácie výsledkov vedeckých štúdií z rokov 1997 – 2012, ktoré sa zaoberali efektmi týrania na dieťa, konštatujú, že u obetí je vyššie riziko rozvinutia psychopatológie, vrátane poruchy správania, dissociálnej poruchy osobnosti, agresie, nízkej

¹⁷ Pojem dissociálny autor aplikoval z MKCH-10, kde je spájaný s poruchou osobnosti. Dissociálne správanie v ponímaní autora pokrýva 3 stupne: od a-sociálneho (najnižšia úroveň dissociálneho správania) cez dys-sociálne (narušené, nevhodné, neprimerané správanie) až po najzávažnejšie anti-sociálne (pomenováva závažnú protispoločenskú činnosť).

¹⁸ Jednotlivé špeciálne výchovné zariadenia ako aj úlohy, ktoré plnia upravuje z. č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

sebaúcty, problémov v kognitívnej oblasti, slabých vzdelávacích výsledkov, úzkosti a depresie, a suicidálneho správania v porovnaní so skupinou detí, ktoré neboli týrané. Škodáček (2015) skúsenosť dieťaťa s týraním a zanedbávaním prirovnáva k traume, predikujúcej vyššie riziko vývoja psychopatológie smerom k hraničnej osobnosti, porúch správania, sklonu k zneužívaniu návykových látok, včasnému výskytu gravidity, záškoláctva, porušovania pravidiel a zákona.

Na základe predbežnej analýzy spisových dokumentácii klientov vybraného špeciálneho výchovného zariadenia na Slovensku¹⁹ môžeme konštatovať, že v rodinnej histórii detí umiestnených v týchto zariadeniach je pomerne častý výskyt týrania, rozsiahleho zanedbávania, nevyhovujúcich podmienok pre život, úmrtia či uväznenia jedného alebo oboch rodičov a neustáleho (niekedy posilňujúceho negatívny vplyv) presúvania v systéme zariadení poskytujúcich starostlivosť, ako sú detské domovy, špeciálne výchovné zariadenia, ako i kontakt so špecializovanými odborníkmi, napr. psychiatrické oddelenia. Ide o udalosti, ktoré môžeme považovať za značne traumatizujúce, s rizikovým vplyvom na zdravý vývin, posilňujúce vulnabilitu týchto detí vo vzťahu k následnému prejavu sa či upevneniu problémového správania. Validitu nášho tvrdenia môžeme tiež ilustrovať na „skrátenej“ prípadovej štúdií chlapca v súčasnosti umiestneného v reedukačnom centre mládeže.

Maloletý M. sa narodil v roku 2001 v mimomanželskom vzťahu rodičov. Už po jeho narodení matka uviedla, že ho chce umiestniť do DeD. Maloletý bol umiestnený rozhodnutím OS do NS a bola mu súdom nariadená UV. V roku 2004 bol maloletý zverený do pestúnskej starostlivosti, z ktorej bol vyňatý v roku 2008 z dôvodu fyzického týrania zo strany pestúnov a zverený do starostlivosti iným pestúnom. Pestúnska starostlivosť trvala do roku 2013, kedy bola na návrh pestúnov zrušená z dôvodu nezvládateľných prejavov v správaní maloletého. Maloletý bol v 13. rokoch (2014) umiestnený opäť do DeD, pričom pre výchovné problémy (agresívne prejavy v správaní, nerešpektovanie autorít, záškoláctvo, drobné krádeže) sa ústavná starostlivosť realizovala od roku 2015 už v reedukačnom centre pre deti do 15 rokov veku. Po dovŕšení 15. rokov veku bol maloletý premiestnený do iného reedukačného centre pre mladistvých od 15. – 18. rokov veku, kde sa nachádza dodnes. S pestúnmi si telefonuje, avšak vyhýbajú sa možnosti umožniť mu tráviť prázdniny v domácom prostredí. Biologická matka žije v ČR. Počas celého obdobia sa osobný kontakt s ňou uskutočnil len raz a to v čase prvého umiestnenia do RC. Odvtedy sú spolu len v nepravidelnom telefonickom kontakte, matka svoje sľuby o návštevách syna a o prázdninách v domácom prostredí neustále porušuje, čo má negatívny dopad na mladistvého, ktorý navonok nejavi záujem o kontakt s ňou. Biologický otec o maloletého neprejavil nikdy záujem a zomrel v roku 2017. Maloletý má ešte dvoch vlastných súrodencov, sestru (adoptovaná) a brata (detský domov), kontakt s nimi nie je, v spisovej dokumentácii klienta, bližšie známy.

Vnímané „narušenie“ týchto detí si v našich podmienkach vyžiadalo uplatňovanie prístupu prioritne orientovaného na deficity jedincov. Ide o prístup tradičný, primárne diskutujúci príčiny porúch správania, „neschopnosti“, nedostatky týchto jedincov, riziká ovplyvňujúce („normálny“) zdravý vývin jedinca a i. Takto budovaný prístup následne odporúča prevenciu a intervenciu so zámerom včas podchytiť poruchu, eliminovať existujúce riziká u jedinca i v prostredí, a podporiť úspešnú re-integráciu do spoločnosti. Hoci sú u nás bežne dostupné štatistiky týkajúce sa počtu detí každoročne umiestnených do týchto zariadení, ako aj týkajúce sa druhov opatrení na základe, ktorých boli tieto deti do systému špeciálnych výchovných zariadení umiestnené atď., ako výrazný nedostatok z nášho pohľadu figuruje absencia nadväzných štatistík mapujúcich ďalšiu životnú dráhu týchto detí po skončení starostlivosti,

¹⁹ Súčasť vypracovania dizertačnej práce

ktorá im v týchto zariadeniach bola poskytovaná. Z tohto dôvodu nie je možné objektívne zhodnotiť do akej miery bola a stále je podpora úspešného začlenenia do pôvodného prostredia účinná. Podľa Levickej (2007) však tradičné prístupy vykazujú vysokú mieru recidívy, ale aj napriek tomu, nie je viditeľný ústup z ich dominantného postavenia. V dominantnom prístupe uplatňovanom v týchto zariadeniach je zjavná výrazná orientácia na patologické prvky v správaní za účelom ich nápravy. Len malá pozornosť je však zameraná na kontinuálne, starostlivé podporovanie a budovanie ochranných, podporných prvkov a zdrojov v osobnej doméne i v prostredí, ktoré majú potenciál pomôcť týmto klientom trvalo si udržať pozitívnu zmenu v správaní.

Patologické znaky prítomné v znevýhodňujúcom rodinnom prostredí týchto detí na prvý pohľad podkopávajú myšlienky o existencii resp. možnosti budovania pozitívnych prvkov v ich živote, ktoré môžu prispieť k zvráteniu negatívneho smerovania vo vývoji. Navyše, prípadná nedôvera zo strany osôb poskytujúcich im starostlivosť v potenciál týchto jedincov dosiahnuť pozitívnu zmenu v správaní môže následne negatívne vplyvať na ciele snahy zamerané na podporovanie existujúcich pozitívnych prvkov a zdrojov nachádzajúcich sa v osobnej a environmentálnej doméne týchto jedincov. Vzniká tak riziko, ich vnútorného stotožnenia sa s negatívnou vierou o ich (ne)schopnosti, hodnoteniami ich osobnosti (seba-naplňujúce proroctvo) a následnému prispôsobeniu sa silnému tlaku rovesníkov (v zariadení i mimo neho). V prípadovej štúdií spomínaného klienta je možné nájsť viaceré pozitívne a konštruktívne prvky pre potenciálne účinnú intervenciu:

Klient dosahuje najlepší prospech z celej triedy; vo vyhrotených situáciách sa dokáže upokojiť; je extrovertne orientovaný, aktívne vyhľadáva kontakt predovšetkým s dospelými a snaží sa o nadviazanie kontaktu s nimi; je schopný seba náhľadu - negatívne črty vo svojom správaní si uvedomuje a je schopný ich aktívne korigovať; veľmi dobre spolupracuje na individuálnej úrovni, dokáže otvorene pomenovať svoje nedostatky a prijímať spôsoby ich riešenia; častou komunikáciou je možné predchádzať negatívnym prvkom v jeho správaní; do konfliktov sa zapája sporadicky; v kolektíve je akceptovaným členom; sú zjavne jeho vlastné snahy o zmenu vlastného správania; rád sa rozpráva o hodnotovom rebríčku. Chcel by sa vyučiť za murára je manuálne zručný, rád pracuje, vo voľnom čase rád športuje. V posledných dostupných správach je však tiež uvedené, že s odstupom času už v záťažových situáciách nekoná rozvážne a nechá sa ľahko strhnúť negatívnym správaním rovesníkov.

V súvislosti s uplatňovaním tradičného prístupu škótsky autor Smart (2012) hovorí o tzv. keltskej kultúrnej tradícii, ktorá je dominantná v škótskych systémoch a myslení zamestnancov pracujúcich s mládežou s problémových správaním. Keltskú tradíciu opisuje, ako tradičný, tisícročie uplatňovaný prístup, v ktorom dominujúcim prvkom je trest, ako reakcia na neprimerané správanie. Autor zdôrazňuje náročnosť presadenia „alternatívnych“ prístupov a spôsobov práce s mládežou, ktoré by boli viac na báze potrieb a ktoré nie sú tak hlboko vnorené do tradičnej kultúry. Autor preferuje myšlienku posunu od reakcií na správanie k odpovedaniu na potreby a zmeniť tak perspektívu rizika na rezilienciu. Na základe prípadovej štúdie chlapca umiestneného v ústavnej starostlivosti vykazujúceho výrazné problémové prvky v správaní, demonštruje myšlienku, že keby trest, ako prostriedok fungoval, bol by tento chlapec vzorným občanom a bol by toho dôkazom. V našich podmienkach pri práci s tak špecifickou skupinou, ako je mládež s poruchami správania sú podobné myšlienky samy o sebe výzvou.

3. Reziliencia – (ne)známy fenomén

V 80. rokoch minulého storočia bola hlavná pozornosť vo výskume venovaná vplyvu rizík na zdravý vývoj dieťaťa. Predpokladalo sa, že vyrastanie v znevýhodňujúcom prostredí má na jedinca deštruktívny vplyv. Uvedená myšlienka bola postupne vyvrátená zisteniami longitudinálnych výskumov²⁰, ktoré dokazovali, že medzi týmito deťmi sa objavili aj také, ktoré aj napriek vyrastaniu v deprimujúcom, ohrozujúcom prostredí dosahovali pozitívne výsledky vo vývoji. Pozornosť sa začala centrovat' na vysvetlenie novoobjaveného fenoménu reziliencie.

Štúdie zamerané na skúmanie reziliencie vo vývoji viedli podľa Masten (2001) k potlačeniu negatívnych predpokladov a modelov orientovaných na deficity detí. Benson (In: Lee et al., 2012) uvádza, že slovo reziliencia indikuje posun paradigmy zo zamerania sa na identifikáciu rizikových faktorov jedinca (patologické hľadisko) na identifikáciu silných stránok jedinca. Ako kľúčové termíny neoddeliteľne diskutované s konceptom reziliencie vystupujú: rizikové faktory (individuálne i v prostredí, ohrozujúce zdravý vývin), vulnabilita (vnútorná, individuálna zraniteľnosť), protektívne a podporné faktory (individuálne i v prostredí, priaznivo vplývajúce na pozitívny vývin) a zdroje tzv. assets (má ich v rukách jedinec i spoločnosť a môže ich použiť na budovanie reziliencie jedincov) (Komárik, 2010, Ungar, 2015; Luthar, Cicchetti, 2000).

Autori (Lee et al., 2012; Southwick et al. 2014; Komárik 2010, Ungar, 2015) potvrdzujú, že vnímanie reziliencie nie je dodnes ustálené a definície termínu sa v literatúre rôznia. Slovo reziliencia je odvodené z lat. „*resilere*“, čo znamená *odraziť sa* a ang. „*resilience*“ predstavuje *pružnosť, elasticitu, odolnosť*. Z najširšieho hľadiska, reziliencia ako schopnosť odraziť sa späť „*bouncing back*“ v prenesenom význame znamená schopnosť zotaviť sa z náročnej skúsenosti predstavujúcej záťaž (Lee et. al, 2011; Grant, Kinman et al. 2014). Podľa Lee et al. (2011), ktorý na koncept reziliencie nazerá zo psychologickej perspektívy, výskum reziliencie predstavuje hlavnú tému vo vývinovej psychopatológii svojím hľadaním odpovede na otázku prečo niektoré deti a adolescenti dosahujú pozitívnu adaptáciu aj napriek tomu, že zažívajú krízové životné podmienky a náročné spoločenské podmienky, akými sú násilie, chudoba, stres, trauma, deprivácia a opresia. V tomto ponímaní reziliencia predstavuje schopnosť dosahovať pozitívnu adaptáciu aj napriek skúsenosti s negatívnymi zážitkami spojenými s traumou, násilím, chudobou, vyrastaním v znevýhodňujúcom prostredí atď.

Podľa Garmezy (1994, In: Lee et al., 2012), „rezilientný“ jedinec je jedinec, ktorý je odolný voči stresu (stress-resistant) a menej zraniteľný, náchylný aj napriek skúsenosti so významným ohrozením. Je zjavné, že v ponímaní uvedeného autora bola reziliencia nazeraná, ako charakterová črta, danosť. Luthar, Cicchetti (2000) upozorňujú na nebezpečenstvo používania adjektíva „rezilientný“ jedinec, čo môže viesť k zavádzajúcemu dojmu, že reziliencia predstavuje nejakú mimoriadnu danosť, odolnosť a navrhujú radšej prikloniť sa k terminologickému spojeniu rezilientná adaptácia („resilient adaptation“). V súvislosti s tým Cyrulník a Pourtouis (In: Tomita, 2014) pred vnímaním reziliencie, ako individuálnej, nemennej črty uprednostňujú jej interpretáciu ako premenlivého procesu, ktorý sa môže meniť v čase a môže narastať, znižovať sa, byť viditeľný v rôznych situáciách a v rôznej miere. Grant a Kinman (2014) dopĺňajú, že ju tiež nemožno vnímať, ako magický talizman, ktorý chráni pred všetkými ujмами, ale ako „dáždnik“, ktorý pokryje rozmanitú škálu kompetencií, schopností a správania, ktoré nielen že jedincom pomáhajú manažovať záťaž, ale navyše aj posilniť ich z vystavenia takýmto skúsenostiam, alebo presnejšie, ako uvádzajú Mota et al. (2016) rozvinúť kompetencie aj napriek vystaveniu zaťaží. Autorky na

²⁰ Jednou z najznámejších je štúdia realizovaná na havajskom ostrove Kauai, pionierkou vo výskume reziliencie Emmou Werner (In: Zander et al. 2011).

základe výsledkov realizovaných výskumov reprodukovujú, že rezilienciu je možné cielene posilňovať prostredníctvom starostlivo zameraných intervencií. Podľa týchto autoriek, práve za účelom posilnenia reziliencie, je potrebné mať najskôr vedomosť o charakteristikách bežne asociovaných s rezilienciou, medzi, ktoré patria: *nezdolnosť, iniciatíva a sebaúcta, pozitívny koncept SELF, vysoký stupeň autonómie, otvorenosť voči skúsenostiam a schopnosť učiť sa z nich, sociálne zručnosti a sociálna dôvera k rozvoju podporných vzťahov, flexibilita pri používaní copingových stratégií, schopnosť kreatívneho riešenia problémov, schopnosť plánovať, schopnosť kritického myslenia, schopnosť identifikovať zdroje a stavať na nich, vynaliezavosť a úspešná adaptácia na zmenu, entuziazmus, optimizmus a nádej, orientácia na budúcnosť, vytrvalosť pri zdolávaní výziev a prekážok; zmysel pre zvládnutie a cieľ, schopnosť nachádzať zmysel v utrpení a výzvach a i.* (Grant a Kinman, 2014).

Naproti tomu Ungar (2013, 2015, 2018), ktorý na rezilienciu nazerá z pohľadu sociálnej práce, z ekosociálnej perspektívy, kritizuje zaujatosť odborníkov a výskumníkov v oblasti reziliencie pri ich zdôrazňovaní individuálnych črt a charakteristík „rezilientných“ detí, akými sú temperament, osobnostný typ, neurofyziológia, genetické predispozície, kognitívne zručnosti a inteligencia, ako prioritných faktorov vplyvajúcich na výskyt reziliencie. Stanovisko individuálnej psychológie však neodmieta, ale dopĺňa. Podľa autora, *reziliencia je predikovaná oboma - na jednej strane kapacitou jedinca, ale na druhej strane aj kapacitou jeho sociálneho a fyzického prostredia, ktoré podporuje jeho zvládanie (coping) kultúrne zmysluplným spôsobom.* Podľa autora primárna dôležitosť má byť kladená viac na prostredie, ktoré dané dieťa obklopuje a ovplyvňuje. Svoje stanovisko autor odôvodňuje myšlienkou, že hoci dieťa môže disponovať pozitívnymi charakteristikami a črtami, ktoré sú asociované s rezilienciou, tieto črty mu samé o sebe nestačia dosahovať pozitívne výsledky vo vývoji, v prípade, že toto isté dieťa žije v podmienkach prostredia, ktoré nepodporuje vyjadrenie jeho silných stránok (Ungar, 2013, 2015, 2018). V jeho pohľade je tak zjavná výrazná orientácia na prostredie, ktoré daného jedinca obklopuje. Autor navyše poukazuje aj na potrebu zohľadniť súvislosť medzi individuálnou rezilienciou s mierou rizika, ktorému je jedinec vystavený. Pre lepšie porozumenie, v situáciách, kde riziko je menej závažné, chronické (napr. presťahovanie sa s tým súvisiaci prechod do inej školy) individuálne charakteristiky budú mať pravdepodobne väčší vplyv na rezilienciu. A naopak, v prípadoch, kedy miera rizika je vyššia, chronická, tieto faktory budú mať pravdepodobne len malý vplyv na vyjadrenie reziliencie až kým vystavenie riziku nebude zmiernené.

V priebehu postupujúceho výskumu reziliencie, ako sme ilustrovali na vymedzeniach viacerých autorov, je zjavný posun od zamerania sa na rezilienciu ako individuálnu črtu, cez rezilienciu ako dynamický proces či výsledok tohto procesu. Tento vývoj prestupuje až k zdôrazňovaniu potreby centrovania primárnej pozornosti na prostredie, ktoré zdá sa má minimálne taký istý vplyv na výsledky vo vývoji jedinca.

V kontexte vývoja výskumu reziliencie je podľa autorov (Lee et al., 2012; Cicchetti, 2013; Orosová, 2017) možné doteraz identifikovať 4 vlny:

1. Identifikácia korelátov a charakteristík dobrej adaptácie u detí a adolescentov, ktoré sa vyvíjali v pozitívnom smere aj napriek genetickým či environmentálnym rizikám, ktorým čelili.
2. Odkrývanie procesov a regulačných systémov vysvetľujúcich spôsob fungovania potenciálnych zdrojov a protektívnych faktorov.
3. Podporovanie reziliencie prostredníctvom preventívnych, intervenčných a politických opatrení ako výsledok sprievodného vzrastania preventívnej vedy, ktorá ako stratégiu zdôrazňuje podporovanie kompetencií.
4. Preberanie systémovej perspektívy a využívanie pokrokových technológií za účelom merania a analýzy viacerých úrovní fungovania. Presadzovanie potreby integrácie bio-

„psycho-sociálních perspektív budovaných na dôkazoch získaných z prvých troch vln. Zameriava sa ako na geneticko-environmentálne interakcie, tak aj na vývoj adaptívnych systémov (kde pod systémom je chápaný jedinec, rodina, škola, rovesníci, ako aj kultúrny a sociálny systém). Masten (In: Cicchetti, 2013) označil 4. vlnu, ako integračnú, ako posun, ktorý sa zameriava na procesy interakcií medzi jednotlivými úrovňami, ktoré ovplyvňujú vývoj adaptívneho fungovania pri existencii signifikantnej záťaže. Tento autor z multisystémovej perspektívy opisuje rezilienciu, ako schopnosť/kapacitu dynamického systému odolávať alebo zotaviť sa z významnej výzvy, ktorá ohrozuje jeho stabilitu, životaschopnosť alebo vývoj. V systémovom prístupe tak môže byť podľa Cicchetti (2013) reziliencia aplikovaná na široké spektrum systémov – od buniek, cez jednotlivcov, rodiny, komunity až po spoločnosť ako celok.

3.1. *Reziliencia u mládeže s poruchami správania*

Vo výskume reziliencie je menšia pozornosť venovaná jej hľadaniu a podporovaniu u mladistvých pohybujúcich sa v systéme zameranom na zmenu ich nežiadúceho správania. McGuire (2018) poukazuje na medzeru v literatúre o reziliencii zdôrazňujúc, že výskum sa v súčasnosti viac koncentruje na deti celého sveta, ktoré čelia záťaži, než na individuálne kultúry a subkultúry detí, spĺňajúce konkrétne kritéria. Ako nedostatočnú vníma špecializáciu na populáciu mladistvých v oblasti justície. Práve táto podskupina bola podľa autorky (a iných, na ktorých odkazujeme v prvej kapitole) pravdepodobnejšie už v ranom veku vystavená traume, než skupina ne-páchateľov. Vedomosť o tom, ako títo mladiství reagujú a adaptujú sa na výzvy v ich živote, môže predstavovať dôležitý krok v porozumení tomu, čo je možné a potrebné urobiť za účelom prevencie (opätovného) zapojenia sa do delikventného konania. Uvedenú nedostatočnú pozornosť, na ktorú upozornila aj McGuire považujeme za paradoxnú. Reziliencia, ako je už známe, je úzko spojená s osobnou skúsenosťou s vystavením záťaži. Skúmanie reziliencie u tejto cieľovej skupiny môže však predstavovať výzvu samú o sebe a to z dôvodu možných argumentov – „*to, že sa jedinec dostal do systému orientovaného na zmenu nežiadúceho správania, môže byť dôkazom toho, že osobná skúsenosť vystavenia záťaži mala na neho deštruktívny vplyv, o čom svedčia práve maladaptívne prejavy v jeho správaní, a takýto jedinec potom môže len ťažko vykazovať črty bežne asociované s rezilienciou*“. Napr. Pazaratz (In: Hudečková a kol. 2017) typický profil adolescenta umiestneného v inštitucionálnej starostlivosti spája s neadekvátnymi mechanizmami zvládania záťažových situácií a s nízkou mierou reziliencie, čo spôsobuje, že tento jedinec nie je schopný primeraného fungovania v rodine, škole a širšej spoločnosti. Z nášho pohľadu však ide o zovšeobecňujúce (až stigmatizujúce) hľadisko, ktoré stiera jemné nuansy, odklony od „normy“ v pozitívnom smere. Attar-Schwarz, Benbenishty, Roziner (2017) prezentujú citlivejší pohľad a na základe výsledkov longitudinálneho výskumu konštatujú, že kým niektoré deti umiestnené v inštitucionálnej starostlivosti sa nachádzajú v klinickom rozsahu fungovania, nájdeme tu aj deti, ktoré aj napriek záťaži, ktorú prežili, vykazujú v niektorých doménach rezilienciu. Autori sa vo svojej štúdií zamerali na skúmanie zmien v trajektóriách agresívneho správania u detí, počas 4 rokov v rezidenciálnej starostlivosti. Výsledky naznačujú 4 rôzne trajektórie agresívneho správania: 45% detí so stabilne nízkou mierou agresívneho správania v čase, 13% detí so stabilne vysokou úrovňou agresívneho správania v čase; 20% detí, ktoré vykazovali zlepšenie v správaní a 22% detí, ktoré vykazovali zhoršenie miery agresívneho správania. Podľa autorov ide o prekvapivé zistenie, keď uvažíme, že tieto deti sú v medzinárodnom ohľade považované za 1 z najrizikovejších skupín v dôsledku ich skúseností s rôznymi formami zanedbávania a týrania zo strany rodičov a výskytu behaviorálnych problémov (Attar-Schwarz, Benbenishty, Roziner, 2017). Muntean, Cojocar (2016) poukazujú na 20-25 % detí umiestnených

v reedukačných centrách v Rumunsku vykazujúcich prvky reziliencie. Ide o výsledky korešpondujúce s vyššie uvedenou štúdiou dokladajúcou tiež 20% detí vykazujúcich zlepšenie v správaní, teda určitý „rezilienčný potenciál“.

Vyššie uvedené argumenty, predpovedajúce zlyhanie týchto detí vo vývoji by mohli byť pre nás významné v prípade, že by sme prijali vnímanie reziliencie ako danosti, nemeniteľnej, individuálnej črty. Práve jej nazeranie, ako dynamického procesu, viditeľného v rôznej miere v rôznych situáciách (Cyruľník, Pourtouis In: Tomita, 2014) ovplyvňiteľného prostredím, ktoré jedinec obklopuje (Ungar, 2015; 2018; Tomita, 2014) nám dovoľuje predpokladať výskyt tzv. „rezilienčného potenciálu“, ktorý je možné následne cielene podporovať a posilňovať aj u cieľovej skupiny prejavujúcej sa problémovým správaním.

V súvislosti so skúmaním a následným podporovaním reziliencie u mladistvých s poruchami správania Pejovic, Milejivovic (2014), Ungureanu, Tomita (In Tomita, 2016), Andershed et al. (2016) zdôrazňujú potrebu takých prístupov k výskumnému problému, ktoré budú zohľadňovať širšiu paletu faktorov. Argumentujú, že skúmanie existujúcich rizík môže byť komplexné, ale nebude kompletne, pokiaľ nebude vzaté do úvahy aj skúmanie ochrany, respektíve protektívnych faktorov. Autori poukazujú na potrebu orientácie aj na protektívne faktory, ktorých posilňovaním je možné podporovať rezilienciu mladistvých v rezidenčnej starostlivosti. Skúmanie rizikových aj protektívnych faktorov má byť integrálnou súčasťou, ako hodnotení tak aj plánovaných intervencií. Ungar (2001) upozorňuje, že celá práca nemôže skončiť len vytvorením zoznamu faktorov (rizikových a protektívnych) a tiež, že je nevyhnutné zohľadniť aj kontext ich výskytu. Napríklad rizikový faktor, alkoholizmus v rodine môže predstavovať rozdielne riziko pre dieťa v závislosti od veku. Pre malé dieťa môže skúsenosť s alkoholizmom rodičov viesť k narušeniu pripútania, pre mladého človeka môže predstavovať negatívny model správania s rizikom zapojenia sa. Pre doplnenie, McGuire (2018) na základe syntézy výsledkov vedeckých štúdií uvádza rizikové faktory, ktoré sa ukázali, ako najčastejšie prítomné pri výskyte delikvencie. Konkrétne išlo o: mužské pohlavie, nízky socioekonomický status, pochádzanie z jednorodičovskej domácnosti, skúsenosť s rozchodom alebo rozvodom rodičov, prípadne nedostatočná výchova a opakované vystavenie fyzickému násiliu. Medzi podporné faktory naopak patria napríklad optimizmus, prítomná sociálna podpora/opora, sebadôvera a motivácia uspieť.

V súvislosti s mládežou s poruchami správania umiestnenou v inštitucionálnej starostlivosti, na základe viacerých realizovaných štúdií sa ako významný protektívny faktor ukázala existencia dôvernej osoby v ich živote, ktorá sa angažuje vo vzťahu s nimi a existencia sociálnej opory (Manciaux, 2001 In: Muntean, Cojocar, 2016; Ungar, 2013, Smart, 2012). Z výsledkov získaných prostredníctvom self reportového nástroja, Mota et al. (2016) uvádzajú, že kvalita vzťahu so významnou osobou v zariadení, v ktorom je mladistvý umiestnený (napr. vychovávateľ alebo učiteľ) je pozitívne asociovaná s rezilienciou a môže hrať dôležitú rolu v prevencii deviantného správania. Je potrebné mať na pamäti, že v životoch týchto mladistvých práve personál, ktorý sa snaží dosiahnuť nástup pozitívnych zmien v správaní, do istej miery supluje roly ich rodičov. V mnohých prípadoch ide tiež o jediné pozitívne vzory v ich životoch, poznačených opakovaným podkopávaním dôvery a sklamaním zo strany najbližších vzťahových osôb. Tvorí významnú súčasť prostredia, ktoré v danej etape života obklopuje týchto jedincov a prostredníctvom angažovania sa vo vzťahu s mladistvými má tak možnosť a priestor facilitovať ich rezilienciu. Averbek (In: Zander, 2011) pracujúca na úrade pre mládež v Dortmunde prirovnáva podporu reziliencie ku konceptu a myšlienkam salutogenézy od Antonovského. Podpora reziliencie podľa nej spočíva v takej podpore dieťaťa, aby si vytvorilo konštruktívny postoj k životu. Pri objasňovaní procesu podporovania reziliencie si požičiava myšlienky uvedeného autora, ktorý život prirovnáva k obrazu rieky, kde sa popri pokojných a jasných úsekoch plytčiny vyskytujú aj nebezpečné víry a silné prúdy. Nikto nejde bezpečne pozdĺž pobrežia. Podpora reziliencie

v tejto metafore znamená „pomôcť dieťaťu naučiť sa plávať“, pričom významná je orientácia na zdroje. Pracovník pracujúci s dieťaťom je z jej pohľadu vtedy dobrým „učiteľom plávania“, keď sa s ním nebráni vstúpiť do osobného vzťahu, byť prítomný, mať trpezlivosť a vytrvalosť a osobne mu ponúknuť vzor/model, ako zaobchádzať s náročnými situáciami, a nebojí sa ísť s ním aj kúsok ďalej „od brehu“, aby tam s ním trénoval. Podporovanie reziliencie alebo „učenie sa plávať“ v prúde života teda neznamená používať čo možno najlepšie, už existujúce schopnosti, ale skôr napomôcť pri rozvíjaní nových kompetencií, ktoré by bez toho, že by dieťa bolo vystavené nepriaznivým životným okolnostiam ani neboli vznikli. V perspektíve tejto pracovníčky je možné pozorovať podobnosť s myšlienkami, ktoré prezentuje Ungar (2013, 2015) o nevyhnutnosti angažovania sa vo vzťahu, čo má podľa autora významný vplyv na prejavovanie sa reziliencie. Tento autor tiež medzi prvými poukázal, na prítomnosť reziliencie aj u cieľovej skupiny detí s problémovým správaním. Predstavil alternatívny pohľad na toto správanie ako na deviantné cesty k zachovaniu zdravia, ktoré zachovávajú pocit kontroly nad celou situáciou i vlastným životom. Ich problémové správanie ako záškoláctvo, šikanovanie, promiskuita a zneužívanie návykových látok je pre nich prítlačivé, lebo im z ich pohľadu prináša isté výhody, v odbornej terminológii - sýti ich potrebu sily, rekreácie, akceptácie či zmysluplnej účasti v komunite. Ide o skryté hľadanie reziliencie alebo o skrytú rezilienciu „*hidden resilience*“. Jedinci, označení ako vysoko-rizikovní si vyberajú identitu, ktorá využíva len málo zdrojov, ktoré sú im dostupné. Autor na základe „alternatívneho pohľadu“ na správanie mládeže, ktoré je okolím označované, ako problémové, delikventné, deviantné formuluje niekoľko stratégií, ktoré môžu byť nápomocné pri hľadaní sociálne akceptovateľných náhrad tohto správania, kde ako významný vystupuje práve kontakt s osobami poskytujúcimi im starostlivosť a podporu:

1. *Nehovoriť, zdieľať*: formálni či neformálni poskytovatelia starostlivosti majú vo vzťahu s dieťaťom zdieľať informácie o tom, ako sa oni vyrovnávajú so životnými ťažkosťami, z dôvodu, že ide o ľudí, ktorí majú na toto dieťa najčastejšie najväčší vplyv.
2. *Nevedomosť je najlepšia cesta, ako začať*: odborník, ktorý sa úprimne zaujíma o život dieťaťa, čo má/nemá rado, čo si myslí, cíti má potenciál nájsť odpoveď na otázku, aké výhody dieťaťu prináša jeho problémové správanie (aké jeho potreby sýti)
3. *Uprednostniť možnosť výberu*: Možnosti alternatívneho správania a zdroje musia byť pre dané dieťa realistické a dosiahnuteľné. Poskytovať pozitívne príležitosti a zdroje.
4. *Je tu teraz a navždy*: Ponuka kontinuity vo vzťahu je kľúčom k tomu, aby si tieto deti udržali silnú identitu aj v iných oblastiach - v prostredí školy, domova, komunity, čo zároveň podporí rezilienciu dieťaťa vo viac, ako len v jednej etape jeho života (Ungar, 2005).

Smart (2012) význam prítomnosti osoby, angažujúcej sa vo vzťahu s dieťaťom prepája s myšlienkami o bezpodmienečnom priestore tzv. „*unconditional space*“. Bezpodmienečný priestor predstavuje bezpečný priestor, akýsi úkryt pred odmietnutím, v ktorom toto dieťa môže vyjadriť svoj potenciál a silné stránky. Účasť v tomto priestore nie je nikdy podmienená dobrým správaním a ponúka príležitosť pre vytvorenie spojenia medzi mládežou a dospelými, ktorí im poskytujú starostlivosť a súčasne priestor na budovanie kompetencií. Vplyv bezpodmienečného priestoru autor ilustruje na už spomínanej prípadovej štúdii chlapca. V jeho prípade, bezpodmienečný priestor predstavovalo nahrávacie štúdio (bol gitarový samouk) a ako významný figuroval kontakt s kľúčovou osobou – externým učiteľom hudby, mentorom v rozvoji jeho kompetencií. Tento interpersonálny priestor je podľa autora vždy nárokom, právom mladistvého, na budovanie jeho spoluúčasti, spolupatričnosti (dokonca aj keď na začiatku len s jednou osobou) a budovanie jeho kompetencií a sebaúcty.

4. Teória odlišného vplyvu, ako nová perspektíva?

Ungar (2018) poukazuje na zaujatost' praktikov a výskumníkov zmenou jednotlivcov namiesto toho, aby sa viac zaoberali vytváraním komplexných, lepšie fungujúcich, viac podporujúcich systémov, ktoré ich obklopujú. Podľa autora sa štúdie zameriavajú viac na skúsenosti jedincov pri vystavení záťaži, na úkor samotných faktorov, ktoré podporujú túto záťaž (napr. rodina, škola, systém služieb). Autor na dvoch prípadových štúdiách približuje životné cesty dvoch detí, vystavených vysokej miere ohrozenia, prejavujúcich sa správaním charakteristickým útekmi, násilím, zneužívaním návykových látok, delikvenciou, čo na prvý pohľad vylučuje dosiahnutie pozitívnych výsledkov. Aj napriek podobným vzorom správania, rodinnej histórii poznačenej týraním a odmietaním, vystriedaním množstva zariadení a veľmi podobným typom aplikovaných intervencií (nie však spôsobu, akým boli aplikované) je možné po čase pozorovať u jednej z klientok eventuálnu stabilizáciu, kým druhá sa aj naďalej prejavovala vysokou mierou rizika s predpokladom pokračovania kriminálnej kariéry až po bod uväznenia. Významný vplyv autor pripisuje práve prostrediu a spôsobu, akým boli intervencie poskytované. Tieto nuansy vysvetľuje prostredníctvom navrhovanej **teórie odlišného vplyvu prostredia** „Differential Impact Theory“. Princípy na ktorých je budovaná vysvetľujú, prečo v jednom prípade boli intervencie účinné, zatiaľ čo v druhom nie. Teória pracuje s tromi fundamentálnymi princípmi:

1. *Požiadavky systémov vyššej úrovne nútia jedincov, aby sa prispôbili bez ohľadu na ich genotyp a fenotyp* – podľa autora, tým, že sa väčšie systémy prispôbia potrebám dieťaťa a poskytnú mu prostredie prospešné pre jeho psychosociálny vývoj (namiesto vynucovania jeho prispôbenia) logickým výsledkom by mala byť zmena správania tohto dieťaťa. Princíp autor vysvetľuje na prípade maloletej klientky, ktorej bola ponechaná možnosť udržiavať konzistentný terapeutický vzťah podporovaný prostredím, kde bola umiestnená – išlo o štruktúrnu výhodu, ktorá mala pravdepodobne pozitívny vplyv na jej vývoj.
2. *Faktory, ktoré ovplyvňujú zmenu u jedinca najviac závisia od stupňa rizika, ktorému je jedinec vystavený* – podľa autora v podmienkach vysokej miery stresu, najintenzívnejšie intervencie majú najväčší vplyv na tie deti s najnižším počtom zdrojov. V prípade spomínanej klientky boli služby „šité na mieru“ a vždy vyhovovali jej aktuálnym potrebám, napríklad zdôrazňovaná podpora poskytovaná jej matke (v čase, keď bola schopná fungovať – poskytovanie tréningu rodičovských zručností) a potom ako sa správanie dievčaťa rysovalo nebezpečnejším smerom jej bola zabezpečená liečba, čo prispelo k fázam relatívnej stability v jej živote.
3. *Čím komplexnejšie sú výzvy, ktorým jedinec čelí, tým je potrebný väčší komplex systémov za účelom zlepšenia fungovania* – podľa autora, čím väčší je komplex problémov, tým je potrebný väčší komplex faktorov za účelom zmiernenia dysfunkcií a podpory reziliencie. Pri vystavení jedinca kumulatívne riziku (vysokému počtu vzájomne spolupôsobiacich rizikových faktorov z jednej alebo viacerých domén – osobná, rodina, rovesníci, škola a komunita) sú za účelom podpory reziliencie jedincov a skupín potrebné multisystemické intervencie (zapojenie viacerých systémov podchyťavajúcich viacero domén). V prípade dievčaťa prispôbenie zo strany prostredia spočívalo v tom, že aj napriek tomu, že bola v jednej etape života uväznená, boli brané na vedomie jej (nemiznúce) mentálne potreby a bola jej ponechaná možnosť udržiavať kontakt s predošlým terapeutom, namiesto toho, aby bola nútená k vytváraniu nového, jednorázového terapeutického vzťahu, ktorý by po jej prepustení pravdepodobne skončil. Autor v tomto bode apeluje predovšetkým na potrebu kontinuity v starostlivosti, ako aj na potrebu flexibilitnosti v mandátoch agentúr poskytujúcich služby.

Svojím stanoviskom autor neodmieta individuálnu psychológiu, ale podľa vlastných slov, k „*teórii odlišnej citlivosti/zraniteľnosti*“ (Differential susceptibility Theory²¹) sa snaží formulovať ako komplementárnu, „*teóriu odlišného vplyvu*“ (Differential Impact Theory). ktorá by mohla prispieť k lepšiemu pochopeniu faktorov ovplyvňujúcich pozitívny vývoj. V kombinácii s hlbším pochopením zraniteľnosti má teória odlišného vplyvu potenciál pomôcť pochopiť, prečo niektoré intervencie uspeli zatiaľ, čo iné nie. Podľa autora je potrebné okrem zamerania sa na psychologický distress a zraniteľnosť jedinca vnímať aj ekonomické a rasové faktory, ktoré prispievajú k psychopatológii. Vo svojom stanovisku a teórii sa Ungar prikláňa k sociálno- ekologickej perspektíve, na ktorej buduje aj definíciu reziliencie, ktorú vysvetľuje, ako *schopnosť jedincov orientovať sa na zdroje, ktoré potrebujú na to, aby uspeli a zároveň ako schopnosť úspešne vyjednávať o zdrojoch, aby boli poskytované pre nich zmysluplným spôsobom*“ (Ungar, 2011, 2018). Pri zohľadnení navrhovanej „sociálno-ekologickej“ definície reziliencie v prepojení na teóriu odlišného vplyvu prostredia, podľa autora, programy (intervencií) majú odlišný vplyv na výsledky (vo vývoji jedinca) v závislosti od kapacity týchto programov pomôcť deťom, navigovať ich (viesť ich k) a vyjednávať o zdrojoch, ktoré potrebujú, aby mohli prekonať psychologické, sociálne a štrukturálne znevýhodnenia.

5. Záver

Podľa Ungara (2015, 2018) aj napriek tomu, že výskum reziliencie neustále progreduje a prináša odpovede na stále viac otázok, jednou s doposiaľ nevysvetlených je otázka „ktoré intervencie zamerané na zvyšovanie reziliencie sú vo vzťahu k jednotlivým špecifickým skupinám detí najúčinnějšíe?“ Ilustrované stratégie, podnietené z veľkej časti zo strany sociálnej práce v podporovaní reziliencie pripisujú význam predovšetkým vplyvu prostredia, ktoré daného jedinca obklopuje. V súvislosti s mladistvými s poruchami správania, umiestnenými v inštitucionálnej starostlivosti ponúkajú tieto myšlienky oporu viere v potenciál dosiahnuť pozitívne zmeny v správaní. Na druhej strane aplikovateľnosť týchto myšlienok v našich podmienkach, s dominujúcim tradičným prístupom orientovaným viac na riziko a trest, než na potreby a rezilienciu, s ukladaním hlavnej zodpovednosti – prispôbiť sa systému, do rúk týchto detí a mladistvých, čelia výzve samy o sebe. Najmä pokiaľ nemáme úplnú istotu, že ich uplatňovaním môžeme dosiahnuť zmeny správania vo všetkých prípadoch, ktoré sú objektom a predmetom realizovaných intervencií. Nemennou však zostáva podnetná myšlienka, že na rezilienciu nemá najväčší vplyv osobnostná výbava, ale najmä prostredie, ktoré jedinca obklopuje. V kontexte sociálnej práce sa prijatie tejto myšlienky vzťahuje aj na najvyššie systémy, makrorovinu.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-16-0205 „Identifikácia mechanizmov včasnej diagnostiky CAN syndrómu“.

Zoznam bibliografických zdrojov:

ANDERSHED Anna-Karin et al. The role of cumulative risk and protection for violent offending, *Journal of Criminal Justice*, 2016. vol. 45, s. 78-84. ISSN 0047-2352.

²¹ „DST“ vysvetľuje rozdiely v tom, ako ľudia reagujú na prostredie, ktoré ich obklopuje na základe ich vzájomnej odlišnosti v génoch, neuropsychológii, temperamente a iných biologických faktoroch. Podľa tejto teórie sú jedinci viac či menej citliví na podmienky ich prostredia v závislosti od toho, „čo je v nich“. Ungar „DIT“ vysvetľuje, ako zrkadlové dvojča vo vzťahu k „DST“, ktorá je naopak zameraná na podmienky, ktoré predpovedajú vplyv služieb a podpory, než na genotypové a fenotypové charakteristiky asociované s výsledkami (Ungar, 2018).

ATTAR-SCHWARTZ Shalhevet, BENBENISHTY Rami, ROZINER Ilan, Change trajectories of aggressive behavior among children in long-term residential care, *Child Abuse and Neglect*, 2017, vol. 65, s. 158-170. ISSN 0145-2134.

BLOOM Sandra et al. Trauma- Informed practice: Working with youth who have suffered adverse childhood (or adolescent) experiences. In GINSBURG K. R. *Reaching Teens: Strength-Based Communication Strategies to Build Resilience and Support Healthy Adolescent Development*, USA: American Academy of Pediatrics, 2014. s. 173-186. ISBN 978-1-58110-748-7.

CICCHETTI Dante. Annual Research Review: Resilient functioning in maltreated children – past, present and future perspectives. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2013, č. 54, roč. 4, s. 402-422. ISSN 1469-7610.

GRANT Louise, KINMAN Gail. *Developing resilience for social work practice*. UK: Palgrave, 2014. ISBN 978-1-137-30249-6.

HUDEČKOVÁ Viera, a kol. *Za dverami „polepšovne“*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2017. ISBN 978-80-8118-198-6.

KOMÁRIK Emil. *Kontexty reziliencie*. Nitra: UKF Nitra PF, 2010. ISBN 978-80-89264-53-7.

LABÁTH Vladimír. *Dissociálne poruchy správania*. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2009. ISBN 978-80-89185-31-3

LEE YAN Tak, et al. Resilience as a Positive Youth Development Construct: A conceptual Review, *The Scientific World Journal*, 2012. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/225059545_Resilience_as_a_Positive_Youth_Development_Construct_A_Conceptual_Review

LULEJ Martin, LABÁTH Vladimír. *Delikvencia v kontexte rizikového vývinu*. Bratislava: UK v Bratislave, 2016. ISBN 978-80-223-4235-3.

LUTHAR S. Suniya, CICCHETTI Dante. The construct of Resilience: Implications for Interventions and social policies. *Dev Psychopathol*, 2010, roč. 4, č. 12, s. 857-885. ISSN 1469-2198

MASTEN Ann, Ordinary magic. Resilience processes in development, *American Psychologist*, 2001, roč. 3, č. 56. s. 227. ISSN 1935-990X.

MCQUIRE A. Kristina. *Predictors of resilient outcomes among juvenile offenders*. Theses and Dissertation. Virginia: Virginia Commonwealth University Richmond, 2018. Dostupné na internete: <https://scholarscompass.vcu.edu/etd/5331/>.

MOTA P. Catarina et. al. Resilience and Deviant Behavior Among Institutionalized Adolescent: The Relationship with Significant Adult, *Child and Adolescent Social Work Journal*, 2016, vol. 33, n. 4. ISSN 1573-2797.

MUNTEAN Ana, COJOCARU Stefan. Resilience of Children behind bars, *Revista de cercetare și intervenție socială*, 2016, vol. 52, s. 64-79. ISSN 1584-5397.

O

ROSOVÁ Oľga. Nové trendy v rozvoji školskej psychológie model rizika a model reziliencie v práci školského psychológa. *Školský psychológ/ Školní psycholog*, 2017, roč. 18., č. 1., s. 14-19. ISSN 1212-0529.

PEJOVIĆ MILOVANČEVIĆ Milica et al. Psychopathology and resilience in relation to abuse in childhood among young first referred to the psychiatrist, *Vojnosanitetski pregled*, 2014, roč. 6, č. 71, s. 565-570. ISSN 0042-8450.

SMART Max. Unconditional Space: Turning Risk into Resilience, *Reclaiming Children and Youth*, 2012, roč. 21, č. 1, s. 33-36. ISSN 1089-5701.

SOUTHWICK, Steven et al. 2014. Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives, *European Journal of Psychotraumatology*. 2014, roč. 1, v. 5, ISSN 2000-8066.

ŠKODÁČEK Igor. Prejavy CAN syndrómu (týraného, bitého a zanedbávaného dieťaťa) u detí v ambulancii pediatra, *Solen*, 2015, roč. 1, č. 16, s. 23-26. ISSN 1339-424X.

TOMITA, Mihaela. Developing Alternative Understandings of Conflicts that Involve Delinquent Children through Life Space Crises Intervention. *REVISTA DE CERCETARE SI INTERVENTIE SOCIALA*, 2014, vol. 44, s. 67-85. ISSN 1584-5397.

UNGAR Michael. The Social Construction of Resilience Among “Problem“ Youth in Out-of-Home Placement: A Study of Health-Enhancing Deviance, *Child & Youth Care Forum*, 2001. vol. 30, no. 3, p. 137 – 154. ISSN 1573 – 3319.

UNGAR Michael. Delinquent or simply resilient? How “problem” behaviour can be a child’s hidden path to resilience. 2005. Dostupné na internete: <http://www.cyc-net.org/cyc-online/cyconline-july2009-ungarchapter.html>.

UNGAR Michael. The impact of youth-adult relationships on resilience. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 2013, vol. 4, n. 3, s. 328-336. ISSN 1920-7298.

UNGAR Michael. Practitioner Review: Diagnosing childhood resilience – a systemic approach to the diagnosis of adaptation in adverse social and psychical ecologies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2015, vol. 56, roč. 1, s. 4-17. ISSN 1469-7610.

UNGAR Michael. The differential impact of social services on young people's resilience. *Child Abuse and Neglect*, 2018, vol. 78, s. 4-12. ISSN 0145-2134.

ZANDER Margherita. Fragen auf Frau Averbeck, Jugendamt Dortmund: Können Jugendämter Kinder stärken? In ZANDER, M. *Handbuch Resilienz – förderung*. Wiesbaden : VS Verlag, 2011. s 637-662. ISBN 978-3-531-16998-9.

Zákon NR SR č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Informace ve veřejném prostoru, ochrana soukromí a zájem dítěte

Information in Public Sphere, Privacy Protection and the Interest of the Child

Olga Sovová²²

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na interakci práva a digitálního mediálního světa s vědomím, že tato široká oblast není právem bezevbytku regulovatelná. Dále zkoumá ochranu soukromí dítěte, veřejný prostor digitálních médií a odpovědnost a práva rodičů. Článek si klade otázku, zda lze dítě zcela ochránit a zda působení digitálních médií je vždy jen pouze negativní. Existuje určitá suma informací, jejichž znalost je velmi důležitá pro vytváření vlastních postojů i občanský život. Ne všemi informacemi rodiče disponují nebo si neuvědomí význam jejich sdílení. Příspěvek vysvětluje právní pojem rodičovská odpovědnost a nejlepší zájem dítěte ve vztahu k ochraně soukromí a pozitivnímu využití internetu a digitálních médií.

Klíčová slova: internet; veřejný prostor; informace; právo; rodičovská odpovědnost; nejlepší zájem dítěte; ochrana soukromí; digitální média

Abstract

The paper focuses on the interaction of law and digital media world knowing that such a broad area cannot be fully legally regulated. The paper examines the child's privacy protection, the public sphere of the digital media and the responsibility and rights of parents. The paper raises a question whether it is possible to protect the child fully and if the action of digital media is always just negative. There is a certain amount of information and their knowledge is very important for creating own attitudes and for the civic life. Parents either do not have all this information or they do not recognize the full worth of sharing them. The paper explains the legal notion of parental responsibility and the best interest of a child in relation to the privacy protection and positive use of internet and digital media.

Keywords: internet; public space; information; law; parental responsibility; best interest of a child; privacy protection; digital media

1. Úvod

*Prvním vdechem vstupuje dítě do života jako nový jedinec, který však není tolik samostatný, aby bez pomoci cizí živ býti mohl.*²³

Za jednu ze **základních povinností rodiče** v současném světě bývá považována **ochrana nejlepšího zájmu dítěte**. Dítě je naším právním řádem definováno jak osoba bez plné svéprávnosti, ve věku do 18 let, zvláště zranitelná oběť trestné činnosti a též osoba, která vyžaduje zvláštní zacházení, pokud se sama dopustí protiprávního jednání. **Nejlepší zájem** či zájem dítěte není žádným právním předpisem definován, ač se jako základní kritérium právní ochrany dítěte objevuje v článku 3, odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, kterou ratifikovala Česká a Slovenská federativní republika pod č. 104/1991 Sb. Zajímavé je, že v oficiálním českém znění ve Sbírce zákonů se v článku 3, odst. 1, objevuje pouze „zájem dítěte“, na rozdíl od anglického oficiálního textu²⁴ „best interest of a child“, tedy nejlepší zájem dítěte. Bez ohledu na ne zcela přesný překlad se pojem nejlepšího zájmu či zájmu dítěte objevuje běžně v

²² Doc. JUDr. Olga Sovová, Ph. D., Ústav sociální práce Filosofické fakulty UHK

²³ Ottův slovník naučný. Díl 7. s. 619. Dostupné on-line:

http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:b9718a50-e6e6-11e4-a794-5ef3fc9bb22f#monograph-monographunit-page_uuid:ce106290-0a06-11e5-ae7e-001018b5eb5c

²⁴ Srv. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>.

soudních rozhodnutích i odborných dokumentech. Co však je nejlepším zájmem nebo zájmem dítěte, je nutno určit s ohledem na konkrétní dítě, rodinu i konkrétní okolnosti.

V zájmu dítěte je určitě i ochrana jeho soukromí. V současné digitální době je nutné dítě chránit i před negativním působením **digitálních médií**. Tento příspěvek si klade otázku, zda lze dítě zcela ochránit a zda působení digitálních médií je vždy jen pouze negativní. Existuje určitá suma informací, jejichž znalost je velmi důležitá pro vytváření vlastních postojů i občanský život. Ne všemi informacemi rodiče disponují nebo si neuvědomí význam jejich sdílení. Navíc je rovněž známo, že děti mnohé, zejména poučné informace, raději přijímají od svých vrstevníků nebo jiných osob, jako jsou např. sportovní či umělecké celebrity. V článku analyzuji několik konkrétních informací, které při správné interpretaci mohou být příkladem kladného působení digitálních médií. Článek se zaměřuje na interakci práva a digitálního mediálního světa s vědomím, že tato široká oblast není právem bezevýtku regulovatelná. Důvody jsou rozmanité, například rychlost vývoje technologií, globalizace našeho života a digitálního světa, kdy většina poskytovatelů digitálních služeb sídlí mimo území, kde se konkrétní dítě a rodina nacházejí. Mnohé normy práva se tak stávají neúčinné a nevymahatelné, protože často nelze určit, odkud konkrétně informace původně vyšla. I proto se právní regulace digitálního světa nazývá **soft law**, tedy měkké zákony, právně nevynutitelné. O to více je pak nutná pomoc rodiny, školy a dalších vzorů, vhodných pro děti, aby nedošlo k ohrožení zdravého vývoje dítěte. Téma je citlivé a významné i proto, že dítě obvykle vstupuje samostatně do digitálního světa v období dospívání, i když současné dítě, které začíná školní docházku, obvykle již umí užívat chytrý telefon i počítač.

2. Sdělování informací ve veřejném prostoru z pohledu práva

Média můžeme rozdělit na tradiční a digitální, dříve zvaná též nová média. Vnitrostátní právní úprava činnosti tradičních sdělovacích prostředků je provedena zákonem č. 46/2000 Sb., tiskovým zákonem, a zákonem č. 468/199 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání.

Digitální média, i s ohledem na uvedené sub. I, nemají ve vnitrostátním právu zvláštní právní úpravu. Jejich právní ukotvení je třeba odvodit z právní úpravy státu, ve kterém má poskytovatel služeb nebo jeho vlastník sídlo, z právních předpisů Evropské unie, ale především z konkrétních soudních rozhodnutí. Rozsudky mezinárodních soudů, jako je Evropský soud pro lidská práva nebo Evropského soudního dvora (ESD), hrají významnou úlohu při určení toho, jaké principy jsou tradiční i digitální media povinna respektovat při šíření informací.

Evropský soud pro lidská práva (ESLP) při nastavování **práva na šíření informací** i určení hranic **ochrany soukromí** především opakovaně uvedl: „*Soud dále připomíná, důležitou úlohu, kterou plní tisk v demokratické společnosti. Jakkoli nesmí překročit určité mantinely, zejména ve vztahu k pověsti a právům jiných osob a potřebě nezveřejňovat důvěrné informace, jeho povinností je rozšiřovat určité informace ve veřejném zájmu. ...Novinářská svoboda v sobě zahrnuje i případné použití určitého stupně nadsázky nebo dokonce provokace. ...Je dán zájem demokratické společnosti na tom, aby umožnila tisku vykonávat úlohu hlídajícího psa demokracie. ...Způsoby objektivního a vyváženého zpravodajství se mohou značně lišit, mj. i v závislosti na typu sdělovacího prostředku.*“²⁵

Základní úloha sdělovacích prostředků jako hlídacích psů demokracie a požadavek na objektivní a vyvážené zpravodajství, v souvislosti s digitalizací a globalizací výměny informací, se velmi rozměňuje. Jakékoli médium je závislé na tom, aby si na sebe vydělalo,

²⁵ Citováno dle Rozsudku ESPL, Bergens Tidende and Others.v. Norway, sub 49 a 57. Dostupné on-line: echr.coe.int/hudoc, Application No. 26132/95

tedy aby generovalo zisk. Objektivní a vyvážené zpravodajství, snaha najít exkluzivní, ale pravdivou informaci, je proto mnohdy nahrazována snahou najít šokující zprávu, která přitáhne co největší počet čtenářů. Vysoká čtenost pak vede ke zvýšení počtu inzerentů, tedy generování zisku.

Základní problém podávání informací ve veřejném zájmu je proto skryt ve snaze porazit konkurenci za každou cenu, bez ohledu na právo, na ochranu osobnosti, i na zdravý rozum. Klasickým příkladem zásahu do soukromí, který zároveň vedl k diskusi o chování politika na veřejnosti, je napadení bulvárního fotografa tehdejším premiérem Mirkem Topolánkem z 25. 10. 2008. Tento již 10 let starý příklad ukazuje na jedné straně protiprávní zásah fotografa do soukromí dítěte bez souhlasu rodiče, na straně druhé nicméně je rovněž ukázkou toho, že, pokud rodič zároveň zastává veřejnou funkci, může se snížená ochrana jeho soukromí dotýkat i práva jeho dětí na ochranu před zásahem do soukromí. V neposlední řadě zde tisk splnil svou úlohu „hlídacího psa“, když informoval o zcela nevhodné reakci premiéra-facka novináři.²⁶

Z uvedeného plyne i to, že rodič má právo i povinnost chránit soukromí dítěte, má tedy právo rozhodnout, jaké informace o dítěti budou zveřejněny. Nejvyšší soud České republiky (NS)²⁷ k právu i povinnosti rodiče chránit dítě před nežádoucí pozorností médií uvádí: „*Míra informačního sebeurčení dítěte je do určité míry modifikovaná vůlí nositelů rodičovské zodpovědnosti. Aktivní účast nositele rodičovské zodpovědnosti na, z hlediska dítěte, jeho nežádoucí medializaci, se primárně promítá v oblasti výkonu rodičovské zodpovědnosti, Ochrana dítěte vyžaduje, aby bylo chráněno proti všem zásahům, jedno odkud přicházejí.*“

Dítě, má i s ohledem na svůj věk a mentální vyspělost, také tzv. **participační právo**, tedy právo vyjádřit se k záležitosti, které se ho týkají, což upravuje občanský zákoník, zákon č. 89/2014 Sb., (OZ). Rodič by měl proto zveřejňovat informaci o dítěti v digitálních médiích nejen se souhlasem druhého rodiče, ale rovněž dítěte, jakmile to je schopno chápat význam sdělování soukromých informací. Je diskutabilní, zda je ve veřejném či soukromém zájmu medializovat události typu rodinná dovolená na českých či slovenských horách²⁸ za účasti nezletilých dětí.

3. Ochrana soukromí ve veřejném prostoru

V květnu 2014 rozhodl ESD²⁹ o tzv. **právu být zapomenut**, tedy vymazání určitých údajů o fyzické osobě z internetového vyhledávače Google. V tomto rozhodnutí se ESD zabýval otázkou vyvážení práva na ochranu soukromí a zájmu veřejnosti na informace. Obecně se v této souvislosti hovoří především o povinnosti internetového vyhledávače Google vymazat na žádost fyzické osoby její údaje, které jsou zastaralé a nemusí být již věrohodné. Základem sporu nicméně byla pravdivá událost, ke které došlo v roce 1998. Stížnost podal španělský občan v roce 2010. Její podstatou byla informace uveřejněná v deníku La Vanguardia ohledně dražby jeho nemovitostí z důvodů dluhů na sociálním zabezpečení.

„*Touto stížností se M. Costeja González na jedné straně domáhal, aby společnosti La Vanguardia bylo uloženo odstranění nebo změna uvedených stránek tak, aby se na nich neobjevovaly jeho osobní údaje, nebo aby bylo využito nástrojů, které vyhledávače poskytují k*

²⁶ Dostupné on-line např.: https://revue.idnes.cz/topolanek-uderil-fotografa-branil-spiciho-syna-nicolase-pk3-lidicky.aspx?c=A081025_200145_lidicky_ved, <https://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/kauzy/Tak-si-pro-ni-pojd-vole-VIDEA-S-Mirkem-Topolankem-ktera-mozna-neznete-511126>.

²⁷ Rozhodnutí spis. zn. 30 Cdo 3770/2011. Dostupné on-line: www.nsoud.cz.

²⁸ <https://www.super.cz/celebrity/andrea-veresova/398088-tygrice-na-svahu-andrea-veresova-opet-urcuje-modni-trendy-na-sjezdovku-frci-sukne-a-zvireci-vzory.html>.

²⁹ Rozhodnutí ESD C -131/12. Dostupné on-line: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62012CJ0131&lang1=cs&type=TEXT&ancre=>

ochraně uvedených údajů. Na druhé straně usiloval o to, aby byla společnosti Google Spain nebo společnosti Google Inc. uložena povinnost vymazat či skrýt jeho osobní údaje tak, aby se přestaly objevovat ve výsledcích vyhledávání a přestaly být propojeny s odkazy na *La Vanguardia*. M. Costeja González v tomto kontextu tvrdil, že pohledávky zajištěné zabavenými nemovitostmi byly již několik let v plné výši uhrazeny, a že zmínka o nich je tedy irelevantní.³⁰

Zajímavé na rozhodnutí je, že povinnost zamezit přístupu k osobním údajům byla uložena pouze provozovateli vyhledávače, nikoli vydavateli deníku, a rovněž nebyla uložena povinnost vyloučit přístup k elektronické verzi příslušného vydání zmíněného deníku, neboť zveřejnění informace sledovalo **legitimní účel co nejširší veřejné informovanosti**, aby se zvýšil počet zájemců o nemovitosti, a tím byla dosažena vyšší cena na úhradu dluhů.

Citované rozhodnutí vzbudilo velkou diskusi ohledně práva být zapomenut na internetu. Především je třeba si, s ohledem na sub I. uvedené úvahy o soft law, uvědomit, že v mezinárodním prostředí je velmi těžko vymahatelné, aby provozovatel vyhledávače znepřístupnil informace ve všech jazykových mutacích. Odborná diskuse k rozhodnutí upozornila mj. i na následující: „*Mimochodem, za oceánem je "právo být zapomenut" často vnímáno jako součást snah některých politiků EU "uregulovat" americké technologické firmy, tzv. Gafa (Google-Apple-Facebook-Amazon), a pomoci tak evropskému byznysu, protože kolik má Evropa globálně úspěšných internetových společností?*“ (Hoder: 2015)

Právo být zapomenut ve vztahu k informacím šířeným digitálními médii má jen omezený dopad, zejména proto, že v České republice je hojně využívám i národní vyhledávač Seznam. I ten samozřejmě na žádost vymaže veřejně dostupné údaje, s tím, že původní informace zůstane na zpravodajském či jiném webu, ale pouze se neobjeví v odkazu ve vyhledávači. Informace je nadále dostupná též v archivu digitálního média nebo v profesionálních databázích, které digitalizují obsah tištěných médií, rozhlasu i televize, jako je například mediální archiv společnosti Newton.³¹

4. Zájem dítěte a pozitivní využití informací z digitálních médií

Následující tabulka ukazuje, že největší využití internetu, jako zdroje informací i zábavy a trávení volného času, najdeme u osob ve věkové skupině 16-24 let, přičemž mírně převažují muži. Internet je rovněž využíván ke studiu čili opět nejvíce v uvedené věkové skupině.

Jednotlivci v ČR používající internet na přenosném počítači (notebooku či tabletu) v roce 2017

	Celkem	Z toho: mimo domov/práci	na tabletu
Celkem 16+	57,8	29,5	17,0
Celkem 16-74	62,6	32,0	18,4
podle pohlaví			
muži 16+	60,7	32,9	17,3
ženy 16+	55,2	26,2	16,7
podle věkových skupin			
16-24 let	86,1	63,7	33,7

³⁰ Sub. 14 a 15, rozhodnutí ESD C-131/12.

³¹ Viz www.newtonmedia.cz. Přístup do placeného archivu mají zajištěny všechny velké vydavatelské a mediální skupiny, působící na českém trhu. Služby jsou dostupné pro každého předplatitele a jsou nabízeny pro zajištění odpovídající mediální strategie na relevantním trhu.

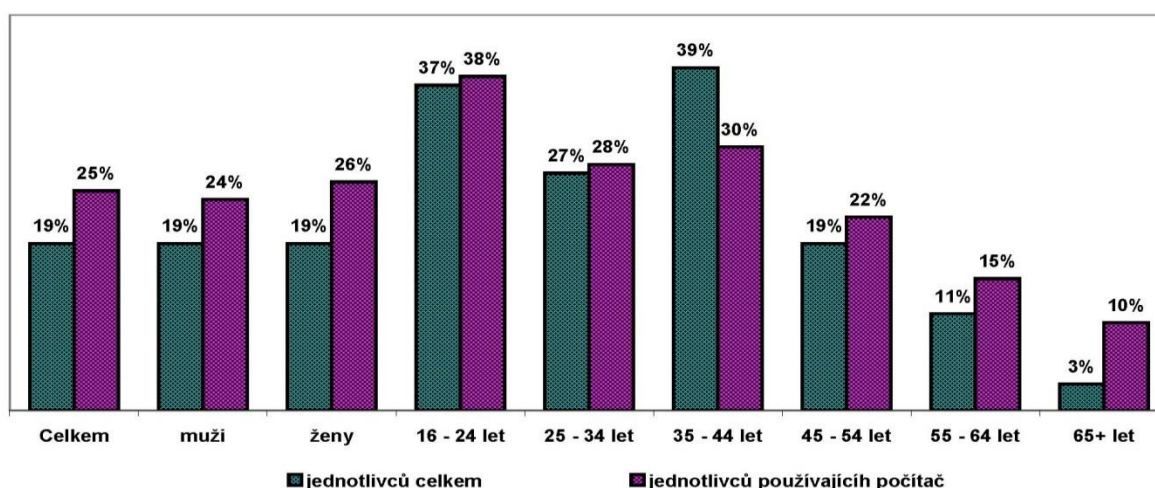
25–34 let	79,9	47,6	23,3
35–44 let	74,8	36,0	24,9
45–54 let	65,2	27,0	16,8
55–64 let	46,2	17,5	9,8
65+	16,5	4,8	2,7
podle dokončeného vzdělání (25+)			
základní	18,2	5,9	5,7
střední bez maturity	42,5	13,1	10,3
střední s maturitou	63,2	30,6	16,5
vysokoškolské	79,6	49,5	26,2
podle specifické skupiny populace			
ženy na rodičovské dovolené	72,5	33,6	25,4
studenti 16+	89,8	70,7	37,1
starobní důchodci	18,6	5,1	3,2

podíl z celkového počtu jednotlivců v dané sociodemografické skupině

Zdroj: ČSÚ, Šetření o využívání ICT v domácnostech a mezi jednotlivci, 2018

Citovaná věková skupina i nejvíce individuálně využívá přenosných zařízení – tabletů.0

Jednotlivci používající tablet v roce 2017

Zdroj: ČSÚ, Šetření o využívání ICT v domácnostech a mezi jednotlivci, 2018

Fenoménu trávení času na internetu, což je obecně spíše kritizováno, je však možné využít i pozitivně, v zájmu dítěte pro jeho osobnostní rozvoj. Dospívající osoba, která hledá svou identitu, se může snadno ztotožnit se vzory, které jí pomohou řešit možné problémy zdravotní nebo osobní.

Typickým příkladem v roce 2018 je biatlonistka Gabriela Koukalová, která velmi otevřeně vystoupila s informacemi o prostředí vrcholového sportu a tlaku na psychiku dospívající

dívky, včetně poruch příjmu potravy.³² V roce 2010 takto zahájil kampaň na podporu prevence rakoviny varlat u mladých mužů a zapojení otců badmintonista Petr Koukal.³³

V souvislosti s participačním právem dítěte a novou právní úpravou ochrany osobních údajů provedenou Nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679, obecné nařízení o ochraně osobních údajů,³⁴ známé též pod anglickou zkratkou GDPR, se na webu již mnohem méně objevují konkrétní, resp. rozeznatelné děti při běžné činnosti, avšak stále zůstává část nezletilých, jejichž rodiče jsou známé osobnosti, politici³⁵ nebo tzv. celebrity, a jejich děti se mnohdy stávají součástí medializovaných informací pro větší slávu rodiče. I tyto skutečnosti je možné pozitivně využít a poukázat na ztrátu soukromí dítěte, o jehož životě se tak dozví každý. Další využitelné příběhy ukazují, že ani mediální popularita ještě nepřináší zdraví a plné štěstí.³⁶

5. Závěr

Známý internetový mem³⁷ zní: „*Já bych všechny ty internety a počítače zakázala*“ (Bigas: 2012).

Nemůžeme jako rodiče zakázat dětem technický a vědecký pokrok, k němuž nepochybně internet patří.

Navíc to ani není možné z toho důvodu, že většina obyvatel České republiky má možnost připojení na internet přímo ve své obci, jak vyplývá z přiloženého grafu.

32 Srv. např. https://sport.idnes.cz/gabriela-koukalova-anorexie-bulimie-rozhovor-zpoved-p0o-biatlon.aspx?c=A180410_205512_biatlon_ten. https://www.denik.cz/zimni_sporty/gabriela-koukalova-otezkem-obdobi-kdyz-jsem-prestala-fungovat-odlozili-me-20180411.html.

33 Srv. např. on-line: <http://nasregion.cz/petr-koukal-chce-byt-uzitecny-607>. https://brnensky.denik.cz/ostatni_region/badmintonista-koukal-rakovinu-mi-objevili-nahodou-.html. <https://www.super.cz/439546-otevrena-zpoved-petra-koukala-o-rakovine-a-manzelstvi-na-prstynek-si-porad-zvykam.html>.

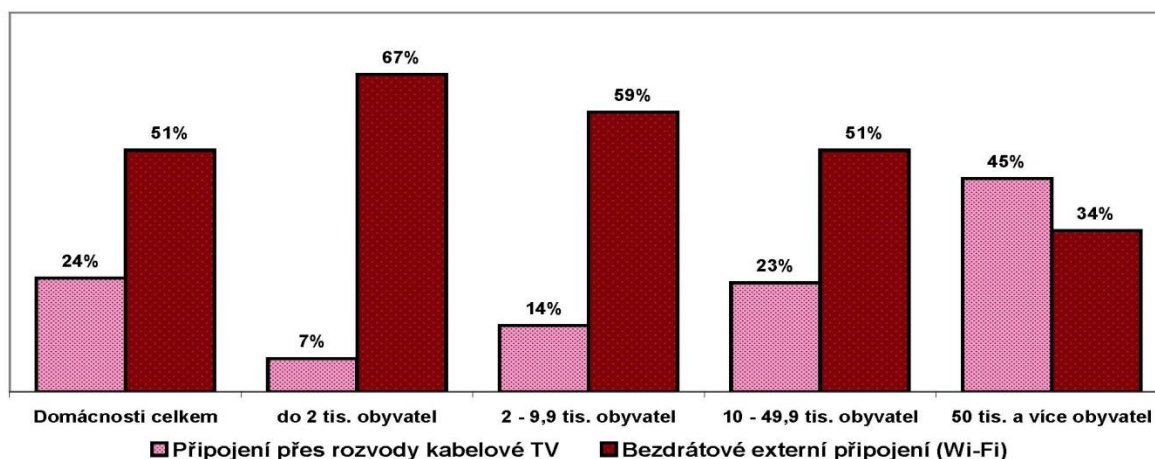
34 Dostupné on-line: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>.

35 Srv. např. fotogalerii rodiny M. Topolánka: <https://www.google.com/search?q=pavla+a+mirek+topol%C3%A1nkovi,+rodina&client=firefox-b&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwjh5Nez-LncAhUD26QKHLCB1UQsAQIQg&biw=1920&bih=966>.

36 Srv. např. on-line: <http://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/270359/bocanova-otevrene-o-dceri-marince-13-ma-dusi-7leteho-ditete.html>. <https://nasehvezdy.cz/pul-roku-po-narozeni-syna-se-katerina-kornova-dozevedela-surovou-pravdu/>.

37 Internetový mem, též meme nebo fenomén, je označení pro myšlenku, která se šíří prostřednictvím internetu. Srv. on-line: https://cs.wikipedia.org/wiki/Internetov%C3%BD_mem.

Domácnosti využívající vybraný typ připojení k internetu podle velikosti obce v roce 2017

podíl z celkového počtu domácností s internetem v dané skupině
Zdroj: ČSÚ, Šetření o využívání ICT v domácnostech a mezi jednotlivci, 2018

Právo, ať již jde o přímo o internetové soft law nebo jiná právní odvětví, se zpožďuje za vědeckotechnickým vývojem a nemůže tedy regulovat veškeré možnosti a situace, které při využívání internetu nastanou. Soudní rozhodování se snaží na různých úrovních postihovat ochranu soukromí jak dospělých, tak dětí, avšak vždy jde o zásah ex post, kterýž může maximálně přinést zákaz určité činnosti nebo ji dodatečně označit za protiprávní, čímž umožní získat odškodné.

NS uvedl:³⁸ „Při fotografování a filmování osob jde totiž v jistém smyslu o „obtěžování pohledem“, umocněné tím, že tento pohled je zachycen technickými prostředky. Lze proto konstatovat, že i fotografováním nebo pořizováním jiného obrazového záznamu je možné soustavně a závažným způsobem narušovat soukromí.“

Internet nabízí ještě daleko rozsáhlejší možnosti zásahu do soukromí. Zároveň je však vynikajícím pomocníkem při zajištění nejlepšího zájmu dítěte, kterým je řádný výkon rodičovské odpovědnosti, zejména při péči o citový, rozumový a mravní vývoj dítěte a při jeho vzdělávání, tak, jak rodičům ukládá § 858 OZ.

O rostoucí roli internetu ve vzdělávání i vědecké práci svědčí i skutečnost, že jsem při zpracování svého článku záměrně využila pouze ty zdroje, které jsou dostupné veřejně na internetu, a to včetně právních předpisů.

Tento článek je výstupem mezinárodního vědeckého projektu. This paper is the output of the international project Decisions and Justifications in Child Protection Services (CPS) (Institusjonsforankret strategisk prosjekt - HELSEVEL) Application Number: ES591556 Project Number: -1

Literatura:

Internetové odkazy jsou citovány ve znění k 31. 7. 2018

BIGAS, J. Před 15 lety Věra Pohlová v anketě Metra "zakázala všechny ty internety". Stala se z ní legenda. 13. 3. 2012. Dostupné on-line: <http://www.metro.cz/pred-15-lety-vera-pohlova->

³⁸ Rozhodnutí spis. zn. 22 Cdo 1629/99. Dostupné on-line: www.nsoud.cz.

v-ankete-metra-zakazala-vsechny-ty-internety-stala-se-z-ni-legendy-gw3-
/praha.aspx?c=A120306_150759_metro-extra_jbs.

HODER, L. První narozeniny „práva být zapomenut“. 25. 5. 2015. Dostupné on-line:
<http://jinepravo.blogspot.com/search?q=pr%C3%A1vo+b%C3%BDt+zapomenut>.

Ottův slovník naučný. Díl 7. Dostupné on-line:
http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:b9718a50-e6e6-11e4-a794-5ef3fc9bb22f#monograph-monographunit-page_uuid:ce106290-0a06-11e5-ae7e001018b5eb5c.

Rozsudek ESPL, Bergens Tidende and Others.v. Norway, <http://echr.coe.int/hudoc>,
Application No. 26132/95

https://brnensky.denik.cz/ostatni_region/badmintonista-koukal-rakovinu-mi-objevili-nahodou-.html.

https://cs.wikipedia.org/wiki/Internetov%C3%BD_mem.

[http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62012CJ0131&lang1=cs&type=TXT&ancre=.](http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62012CJ0131&lang1=cs&type=TXT&ancre=)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>.

<http://nasregion.cz/petr-koukal-chce-byt-uzitecny-607>.

<http://www.blesk.cz/clanek/celebrity-ceske-celebrity/270359/bocanova-otevrene-o-dceri-marince-13-ma-dusi-7leteho-ditete.html>. <https://nasehvezdy.cz/pul-roku-po-narozeni-syna-se-katerina-kornova-dozvedela-surovou-pravdu/>.

<https://www.google.com/search?q=pavla+a+mirek+topol%C3%A1nkovi,+rodina&client=firefox-b&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwjh5Nez-LncAhUD26QKHLCB1UQsAQIQg&biw=1920&bih=966>.

<https://www.newtonmedia.cz>.

<https://www.nsoud.cz>.

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>.

<https://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/kauzy/Tak-si-pro-ni-pojd-vole-VIDEA-S-Mirkem-Topolankem-ktera-mozna-neznate-511126>. https://revue.idnes.cz/topolankem-uderil-fotografabranil-spiciho-syna-nicolase-pk3-/lidicky.aspx?c=A081025_200145_lidicky_ved.

https://sport.idnes.cz/gabriela-koukalova-anorexie-bulimie-rozhovor-zpoved-p0o-/biatlon.aspx?c=A180410_205512_biatlon_ten. https://www.denik.cz/zimni_sporty/gabriela-koukalova-o-tezkem-obdobi-kdyz-jsem-prestala-fungovat-odlozili-me-20180411.html.

<https://www.super.cz/celebrity/andrea-veresova/398088-tygrice-na-svahu-andrea-veresova-opet-urcuje-modni-trendy-na-sjezdovku-frci-sukne-a-zvireci-vzory.html>.

<https://www.super.cz/439546-otevrena-zpoved-petra-koukala-o-rakovine-a-manzelstvi-na-prstynek-si-porad-zvykam.html>.

Právní předpisy jsou citovány ve znění k 31. 7. 2018

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/679.

Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

Zákon č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání.

Zákon č. 46/2000 Sb., zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon).

Zákon č. 89/2014 Sb., občanský zákoník.

Pozitivní dopady deinstitucionalizace péče ve ZDVOP

Positive effects of deinstitutionalization care in ZDVOP (facilities for children requiring immediate help)

Markéta Tauberová

Abstrakt

Dětské centrum Veská poskytuje jako jednu ze služeb péči dětem umístěvaným do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Zaměřuje se na to, aby péče probíhala co nejpřirozeněji a podobala se běžnému životu v rodině. Součástí těchto snah a aktivit je i přesun části kapacity do komunity, do jednotlivých bytů v běžné městské zástavbě. Zde jsou děti daleko v menší míře vystaveny působení vlivů "ústavních prvků a procesů". První samostatný byt pro jednu domácnost (4 děti) již zařízení provozuje od června 2017, další chystá zprovoznit od října 2018. V příspěvku uvádím, jaké jsou aspekty poskytování péče tímto inovativním způsobem, i to, že je důležité sdílet pozitivní dopady na umístěné děti. Zmiňuji také důvody, proč jsme zvolili formu jednoho samostatného bytu. Dotýkám se i dalších aspektů, jako je financování provozu, či jaké tato forma poskytování pobytové péče klade nároky na zaměstnance.

Klíčová slova: ZDVOP. Okamžitá pomoc. Ohrožené dítě. Ústavní péče. Deinstitucionalizace. Transformace zařízení. Dětské centrum. Sociálně-právní ochrana.

Abstract

Dětské centrum Veská provides care for children placed in children's facilities requiring immediate help. We are focused on ensuring that care is taken as naturally as possible and as common as possible in a normal family life. Part of these efforts and activities is also the transfer of part of the capacity to the ordinary community, to individual flats in the city. Here are children far less exposed to the effects of "institutional elements and processes". The first single apartment for one household (for 4 children) is already in operation since June 2017, and we are going to be operational from October 2018. I would like to introduce the experience we have gained and the aspects of providing care in this other way, which are the positive impacts on the children what it demands for employees and the budget of the organization.

Keywords: ZDVOP. Immediate help. Institutional care. Deinstitutionalization. Transformations institutional care. Social care.

1. Hlavní text

Reforma pobytové péče o děti umístěné mimo rodinné prostředí, tedy v institucích, je pro náš stát velkou výzvou. Chceme-li, aby děti opouštějící zařízení (ústavy) byly samostatné a schopné začlenit se do běžného života a komunity, tak musíme změnit náš přístup k jejich tak zvanému zaopatření a výchově. Je nutné přestat tyto děti, které již prožily mnoho traumat a ztrát, umísťovat do prostředí, které samo o sobě je běžné rodině velmi vzdálené. Již jen samotný fakt, že děti žijí v dětských domovech v 8mičlenných rodinkách (jak si většinou tyto skupiny v zařízeních říkají) je alarmující. Má běžná rodina 8 dětí? Stará se o ně současně pouze jedna pečující osoba (rodič)? Mají běžné rodiny děti, které prožily to, co děti umístěné v zařízeních (ústavech) a navíc v počtu 8? Žijí běžné rodiny obvykle tak, že jejich životní, obytný prostor nemá ani své prostorové vymezení běžného bytu (tedy, že kuchyně, jídelna, obývací a ložnice – ne dětské pokoje, ale ložnice – jsou umístěné na různých místech velké budovy)? Odpovíme zcela jistě všichni, NE!

V České republice je mnoho institucí, ve kterých jejich zaměstnanci pečují různě dlouhou dobu o děti žijící mimo svou rodinu. Jde o dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy, internátní školy, domovy pro osoby se zdravotním postižením, dětské domovy do 3 let (většinou pod označením dětské centrum), zdravotnická zařízení typu léčeben či ozdravoven a v neposlední řadě také zařízeních pro děti vyžadující

okamžitou pomoc. Dětské centrum Veská, ve kterém působím, provozuje tak tento poslední typ péče v instituci. Přestože se nejedná o zřízení, které pečuje o děti dlouhodobě, ale pouze o omezenou dobu, tak jsme se rozhodli část naší kapacity přesunout do běžné komunity. Ve svém příspěvku uvádím naše zkušenosti s poskytováním této péče i to, jak je to jiné v prostředí běžné komunity mimo areál zařízení.

1.1. Chceme změnu

Již ve svém úvodu jsem se dotkla toho, že změny v pobytové péči o děti vyrůstající mimo rodinu jsou nutné a potřebné. Náš zřizovatel, tedy Pardubický kraj a jeho představitelé, si tuto nutnost uvědomovali. Proto se rozhodli zapojit v roce 2014 do projektu transformace pobytové péče o ohrožené děti prostřednictvím projektu a grantu v rámci otevřené výzvy programu CZ04 Ohrožené děti a mládež z fondů EHP (zapojily se jen dva kraje). Projekt měl několik cílů, jejichž společným znakem bylo zvýšení kvality poskytované péče v zařízeních. Pardubický kraj měl v té době již první pozitivní výsledky z transformace péče o osoby se zdravotním postižením, která spočívala zejména v deinstitucionalizaci velkých zařízení na běžné komunitní bydlení. Díky vzájemné shodě zahrnul Pardubický kraj do projektu všechny své příspěvkové organizace (5 dětských domovů a 3 dětské domovy do 3 let věku označované jako dětská centra), která pečují o děti umístěné mimo rodinné prostředí. Záměrem v zadání bylo a dále je (i když projekt skončil), zejména přechod ke službám, které budou respektovat více individualitu každého dítěte nebo potřeby celé rodiny. Konkrétně pak přechod od tradičních pobytových služeb k ambulantním či terénním, které daleko více respektují rodinné prostředí. Důležitou součástí projektu je i deinstitucionalizace pobytových služeb a záměr snižování pobytových kapacit ruku v ruce s navyšováním počtu náhradních rodin.

1.2. Motivace ke změně a styl práce

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je zařízením pro krizové umístění dětí bez doprovodu jejich pečující osoby. Jde obvykle o náhlou situaci, kdy není nikdo z biologické rodiny či z osob blízkých, kdo by péči o děti zajistil, a není ani volná vhodná péče pěstounů na přechodnou dobu. Často jde o početnější sourozenecké skupiny (3, 4, 5 i více dětí). Často jsou to děti školního věku, již se specifickým chováním či s jinými specifickými potřebami. Nezřídka jsou to děti z rodin, které již podporu státu v různých formách čerpali a využívali. Dětem je třeba zajistit bezprostředně bezpečné prostředí, přijetí, empatii i odbornou péči. Pro mnohé je to poprvé, kdy se víceméně nedobrovolně ocitají bez svého rodiče, pro jiné je to naopak již opakované umístění mimo rodinu. Ať již jde o děti zneužívané, zanedbávané či jinak ohrožené, vždy jsou to děti deprivované, které potřebují individuální přístup a péči. Co je z hlediska péče o tyto ohrožené děti ze strany státu správné (naše zkušenosti to potvrzují) je zákonný požadavek, aby se jedna pečující osoba starala současně o maximálně 4 takové děti. Skupina maximálně 4 dětí je již bližší rodinnému modelu soužití než 8 dětí ve skupině v dětském domově. Co naopak je ze zákona nedostačující, je požadavek státu na pečující osoby v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Dle zákona stačí pracovníkům v přímé péči o tyto děti k výkonu své činnosti (péče) pouze základní vzdělání a 200 hodin blíže nespecifikovaného vzdělávání. K zajištění kvalitní a dostatečné péče je dle našich zkušeností vhodné mít pracovníky alespoň s absolvovaným středoškolským studiem ukončeným maturitou se zaměřením sociálním, pedagogickým či zdravotním. Důležité je dále pracovníky průběžně specificky vzdělávat. Výhodou je přechodí praxe v práci s dětmi či rodinami ohroženými nebo jinak specifickými. Také je důležité mít v každé pečující domácnosti samostatný a jednotný tým stálých pracovníků. V neposlední řadě je třeba mít k dispozici péči sociálního pracovníka, psychologa, speciálního pedagoga či etopeda.

Osamostatňování jednotlivých domácností tvořených 4mi dětmi a jejich 4mi kmenovými „tetami“ (více dětí společně umístíme pouze pokud jde o početnější sourozeneckou skupinu) uskutečňujeme i v rámci provozu našich původních zařízení (ústavů). Jednotlivé domácnosti mají samostatný vchod, za kterým je běžně vybavený byt. Kromě osobní péče si tety s dětmi hrají, učí se, tráví smysluplně volný čas, vaří, uklízí, perou. Snaží se rozvíjet jejich dovednosti, posilovat sebevědomí i zvládat jejich deprivaci. Děti tam mnohdy poprvé žijí ve fungující domácnosti, kde existují jasná pravidla a dělá jim to většinou dobře, získávají pocit jistoty. Avšak stále jsou umístěny v areálu, kde jsme „doma“ my – zaměstnanci zařízení. Pohybuje se zde mnoho dalších osob – management, technickohospodářští pracovníci, pracovníci jiných poskytovaných služeb, klienti využívající jiné služby. Ti sice běžně nevstupují do domácností dětí, nicméně toto prostředí poskytuje spoustu „přebytečných“ vjemů, které musí umístěné dítě akceptovat a působí na něj. Například, kde je jaké kancelář, kam a kdy můžou a nemůžou chodit, co se kde odehrává, kdo to zrovna přijel, ... což absolutně nedopovídá běžnému životu. Také vzájemné sdílení mnoha osudů a či vzájemné porovnávání dosavadního života i současné situace včetně různých šancí na odchod ze zařízení a různá četnost či způsob komunikace jiných dětí s rodinou nepřispívá k citové pohodě umístěného dítěte.

Proto chceme jít v naší práci dál, dopřát umístěným dětem přirozenější prostředí, kde budou od těchto skutečností oproštěny. Navíc je jejich okolí nebude vnímat jako někoho, kdo má nějaký problém či odlišnost, protože vycházejí z brány kolektivního zařízení.

1.3. Deinstitucionalizace

Pro přesun části stávající kapacity a poskytování služby péče ve ZDVOP v komunitě jsme zvolili umístění v jednotlivých samostatných nájemních bytech. Je to nejrychlejší varianta, navíc s městy lze obvykle vyjednat snížené nájemné. Nejsou potřeba investice, pouze byt vybavit, což při přesunu kapacity znamená, že lze přesunout i část vybavení. Byt lze také rychle opustit či jej využít k jiným službám.

První takový byt provozujeme od 30. 6. 2017 na jednom z Pardubických sídlišť. Byt 3+1 je ve 4. podlaží 12tí patrového panelového domu, kde jen nejbližší sousedé vědí, že zde nebydlí běžná rodina. Děti tak dočasně žijí v prostředí, které nejlépe připomíná běžný život. Po jejich zabydlení se cítí v bytě jako doma a vlastně každý, kdo do bytu přichází, jde k nim do bytu na návštěvu. Již tento pocit dává dětem daleko větší potřebný pocit sebevědomí a sebeúcty, které jim většinou chybí. Děti umístěné do tohoto bytu se rychleji adaptují, mohou se více soustředit sami na sebe a na zvládání vlastních emocí než na to, aby vyhověli požadavkům okolí. Děti v bytě nejsou vystaveny po přijetí bezprostředně mnoha jiným již adaptovaným a zorientovaným umístěným dětem, které obvykle chtějí sdílet své i příchozí osudy. V samostatném bytě, zejména, je-li do něj umístěna sourozenecká skupina, mají děti svůj prostor a intimitu. Děti jsou klidnější a díky přirozenému prostředí snášejí pobyt lépe.

Co je ovšem nutné zohlednit při poskytování péče v takovéto samostatné domácnosti, je nárok kladený na personál. Pracovníci musí zvládat samostatně a odpovědně jak běžnou péči, tak případné nečekané i krizové situace. V těchto bytech může o děti pečovat pouze zaškolený a prověřený zaměstnanec. Je to nutné i vzhledem k tomu, že při příjmu dětí často nevíme podrobnosti o jejich předchozím životě, o jejich osobnosti, zkušenostech či prožitých traumatech. Byt ve velkém domě má navíc skutečnou výhodu anonymity, není na něj a jeho obyvatele příliš upřená pozornost.

Jak jsem již uvedla, část kapacity plánujeme přesunout do komunity, ale část chceme zachovat v samostatných domácnostech v areálu našeho nevelkého zařízení. Důvodem je to, že do samostatného bytu v komunitě je rizikové přijmout děti se závažnými výchovnými problémy. I takovou zkušenost již máme. Přijali jsme sourozeneckou skupinu 4 dětí, o kterých

při akutním neplánovaném příjmu nebylo mnoho informací. Záhy se však ukázalo, že starší děti mají již velmi specifické chování až výchovné problémy a absolutní absenci respektování jakýchkoli pravidel, také 2 starší byly pravidelní kuřáci. Po přijetí se kromě projevů zanedbání a nepřiměřeného chování přidal ještě abstinenční syndrom, který bylo třeba následně řešit. Pro tyto sourozence ani pro pracovnice (tety) nebylo toto prostředí bezpečné a vhodné. Děti i fyzicky napadaly tety a hlučným chováním dětí docházelo i k obtěžování jiných obyvatel domu. Dalšími typy dětí, jichž umístění do bytu není optimální, jsou děti, kde je vyžadován asistovaný kontakt s rodinou, či kde je větší míra potřeby zácvičku rodiče v jeho kompetencích tak, jak má ukládat tato povinnost zákon. V bytě 3+1 na toto není dostatečný prostor. Také dítě s vysoce specifickými potřebami (například dítě imobilní na vozíku nebo těhotné děvče) je vhodnější umístit do domácností, kde se vyšší míra podpory a pomoci. Ale všechny ostatní děti, kterých je většina, do deinstitucionalizovaného ZDVOP umístit chceme.

Tyto naše zkušenosti zatím plynou z 3 pobytů, které ve ZDVOP v bytě proběhly. Shodou okolností to vždy byly sourozenecké skupiny:

- 4 sourozenci – 2,5 až 15 let – pobyt trval 9 měsíců – závažný trestný čin ze strany otce vůči nejstarší dívce z dětí a opakovaný pokus matky o sebevraždu – navíc zvýšená zdravotní péče (dětí s přiznaným příspěvkem na péči), dnes zpět v péči matky,
- 4 sourozenci – 3 až 13 let – pobyt trval 2 měsíce – sociální důvody, děti se specifickým chováním, s výrazně zanedbanou školní docházkou (přes ½ roku nechodili do školy) a s abstinenčním syndromem – viz výše v textu – přes pokus o umístění starších dětí do odborné péče byl pobyt ukončen předáním do péče matky, dnes 2 straší v diagnostickém ústavu a mladší pravděpodobně zpět péči matky,
- 7 sourozenců (následně 4) – 5 měsíců až 14 let – pobyt trval 3 měsíce – neúplná rodina, různí otcové, dlouhodobé využívání služeb, dávek a podpory (dřívější pobyty v azylových domech, starší děti dříve již ve ZDVOP, nakonec společný pobyt v Dětském centru Veská s ročním pobytem v zácvičkovém bytě s výraznou podporou), po měsíci nejmladší kojeneček zpět v péči matky, po dalším měsíci další dvě děti zpět v péči matky (v azylové domě) a 4 děti odchází po dalším měsíci do malého soukromého dětského domova.

Další výhodou umístění domácností do bytů v komunitě je jejich přiblížení rodině umístěných dětí. Například naše původní umístění areálů je ve Veské (8 km od Pardubic) a v Holicích. Rok provozovaný byt je v Pardubicích a další byt, který nyní čeká na své první děti, je ve Vysokém Mýtě. Děti tak mohou mít zachovanou původní školní docházku a jiné vazby na prostředí i osoby a mohou být blíže rodině. Mají také větší šanci, že je rodiče budou navštěvovat.

1.4. Financování

Je logické, že takto samostatně fungující domácnosti jsou pro provoz dražší. I náš původní provoz samostatných domácností „pod jednou střechou“ si nevystačí se zákonným státním příspěvkem, který činí 22.800,- Kč na jedno konkrétní umístěné dítě při jeho celoměsíčním pobytu ve ZDVOP. Vzhledem k tomu, že jde o pomoc krizovou, kdy je třeba být kdykoli připraven na příjem dětí a mít tedy nachystaný prostor (nájem, energie, služby), vybavení (včetně automobilu) i hmotné zabezpečení dětí (obvykle jsou přijímány jen s minimem vlastního oblečení, obuvi, osobních věcí, hraček či školních pomůcek a aktovek), tak se jeví jako vhodnější vztahovat náklad na lůžko, a ne na konkrétní dítě, jak je tomu v legislativě dnes. Praktický náklad se při dodržování zákoníku práce a při zajištění dostatečné odbornosti pracovníků (kdy kromě odborných pracovníků – úvazek sociálního pracovníka, psychologa,

speciálního pedagoga – bereme v úvahu i potřebu specifického vzdělávání všech zaměstnanců a jejich supervizi, pohybuje okolo 58.000,- Kč měsíčně na 1 lůžko.

2. Má to cenu!

Na závěr chci říci, že rozhodně nejsme první, kdo se rozhodl pobytovou péčí o ohrožené děti reformovat, ale jsme určitě první kraj, který do tohoto zapojil aktivně všechna svá zařízení. Díky školení a vzdělávání vedoucích pracovníků, odborných pracovníků i pečujících pracovníků se podařilo je motivovat a změnit jejich myšlení tak, že se nebáli jít do změn. Nyní již na společných setkáních sdílíme první zkušenosti. Například samostatný byt pro 5 dětí má již přes rok Dětský domov Polička, Dětský domov v Pardubicích má takový byt od léta 2018 a další dva budou zprovozněny do půl roku, k tomu má ještě „tréninkový“ byt pro mladé dospělé. Dětský domov Holice má ve svém areálu (mimo hlavní budovu) byt pro návštěvní pobyty rodičů, kteří mají děti v domově umístěné a nemají podmínky nebo schopnosti a možnosti proto, aby si mohli vzít děti na návštěvu do svého přirozeného prostředí. Mohou tak realizovat několikadenní návštěvy zde. Dětský domov Holice má ještě byt pro samostatné bydlení mladých dospělých a zaregistrovanou službu SAS, pro doprovázení těch dětí, které opouštějí dětský domov. Byt pro mladé dospělé má i Dětský domov Moravská Třebová.

Naše zařízení Dětské centrum Veská má kromě 2 bytů pro péči ve ZDVOP také další 4 byty pro zácvikové pobyty rodičů, v Pardubicích a Chrudimi.

Máme nyní v Pardubickém kraji, jak se říká „našlápnuto“, a záleží jen na zřizovateli, zda nám bude nakloněn a bude nás nadále podporovat. A my doufáme, že se k nám přidají další.

sekce 5

**INTERNATIONAL ISSUES OF SOCIAL WORK. NEW TRENDS AND
INNOVATIONS IN SOCIAL WORK.**

Inter-Community. Towards a New Vision of Local Cohesion

Dorota Bazuń¹, Mariusz Kwiatkowski²

Abstract

Social researchers have not presented definitive answers about the nature of social cohesion. Even though the problem of cohesion is a serious challenge for modern societies the paradox is that the concept of cohesion is not theoretically and methodologically refined. This paper will present a vision of cohesion within local communities. Contemporary local communities have radically changed their character in comparison with traditional ones. Social scientists report on the manifestations of the crisis of social cohesion. The main purpose of the article is to outline the new vision of local cohesion. The authors' concept of separating and describing the dimensions of local cohesion and examples of practical implementation of the outlined vision and an outline of the research program are described in the text.

Keywords: Cohesion. Local community. Social capital. Intercultural dialogue. Citizens' budget. Social entrepreneurship. Revitalization. Circular economy.

The problem of cohesion is a serious challenge for modern societies. Social scientists report on the manifestations of the crisis of social cohesion.

The literature on social capital indicates, among others, the following manifestations of weakened cohesion:

- a) a decline in voter turnout,
- b) a decrease in the number of members of civic associations,
- c) a decrease in the number of direct contacts in the neighborhood environment.

The following postulates are formulated: *"Now is the time to start weaving again the matter of our communities"* (Putnam, 2008: 653); *"As individuals, Americans should be firmly convinced of the need to renew their bonds because they must overcome the well-known paradox of collective action"* (Putnam, 2008: 654). *"We also need animators 'weaving' social networks and supporting communities in action to improve life, in particular, weaker and marginalized groups"* (Gilchrist, 2014: 22).

In relation to local communities, negative phenomena are indicated such as "parallel lives", ghettoization, gentrification, inequalities in access to resources, religious fundamentalism, ethnic and social conflicts, political radicalization, terrorism (Cantle, 2008; Lawthom and Whelan, 2012). The paradox is that the concept of cohesion is not theoretically and methodologically refined. One of the manifestations of theoretical immaturity is the tendency towards a traditional, premodern understanding of the local community and the basis of its cohesion.

The starting point of the article is the following assumption: contemporary local communities have radically changed their character in comparison with traditional ones. The basis of their coherence is changing. The new foundations are more dependent on global processes, more internally differentiated in the territorial, socio-cultural and institutional aspects. To a large extent, their shape is also changed by modern technologies. The term "Inter-Community" in a symbolic way underlines the mentioned above features. What is needed is a new, adequate vision of building the cohesion of contemporary communities,

¹ University of Zielona Góra; e-mail address: d.bazun@is.uz.zgora.pl; Tel.: +48-68-3283110

² University of Zielona Góra; e-mail address: m.kwiatkowski@is.uz.zgora.pl; Tel.: +48-68-3283110

taking into account their specificity. The main purpose of the article is to outline the new vision of local cohesion.

Three tasks were carried out to achieve the goal. The structure of the article reflects the order and nature of these tasks. In the first part there are arguments presented for the need to build a new vision of local cohesion ("Why do we need a new vision of local cohesion?"). The authors' concept of separating and describing the dimensions of local cohesion ("Dimensions of local cohesion") has been presented in the second part. Examples of practical implementation of the outlined vision are described in the third part. ("How to build local cohesion?"). Finally, an outline of the research program on the issues of creating a new vision of local cohesion is presented.

1. Why do we need a new vision of local cohesion?

Using the term "local cohesion" is an attempt to adapt the concept of "social cohesion" to local issues. Researchers and social activists speaking of cohesion, usually have in mind the expected, desirable, designed state, which consists in the existence of an appropriate "bond" between people and groups forming a specific community. The description of this "ideal" and "expected" state is associated with the use of a specific concept of society, and in this case it is also the application of specific concept of the local community. Three elements are usually present in definitions of social cohesion: (a) the sense of bonding and (b) the sense belonging and (c) sharing the same values. An example can be a fairly broad definition formulated by Polish researchers: *"Social cohesion in the simplest sense means that there is some bond (binder) that makes people feel members of a community, so they can call themselves as "we" and they can act together for the common good. The sources of this binder can be different: belonging to a given local community or region, sharing the same social values and principles"* (Golinowska and Kocot, 2013: 14). The quoted definition, like others (eg. Jenson, 1998), omits an important aspect of managing shared resources. Meanwhile, taking this aspect into consideration is important because it is related to the postulate of equality formulated by specialists. This issue becomes particularly important when we try to refer the concept of social cohesion to the local community.

The weakness of the concepts of local communities is ignoring changes that occur in connection with modernization and globalization. The traditional community, considered an unsurpassed pattern, often becomes a reference point and often becomes the basis of the vision of cohesion.

To avoid this mistake, in order to build an adequate, realistic vision of cohesion, the attributes of contemporary communities should be taken into account. The changed and changing context of the functioning of local communities, their internal diversity and new ways of solving common problems, including strategies for supporting local integration should be taken into account.

Detailed arguments for the need to create and develop a new vision of local cohesion can be divided into three categories corresponding to three attributes of contemporary local communities (1) interconnectivity, (2) interdisciplinarity and (3) intergroup connectivity.

1.1. Interconnectivity

The first from the distinguished attributes - *interconnectivity* - refers to the context of functioning of contemporary communities. They are subjected to a greater degree of global influence, they depend on processes that take place in remote regions, the country and even the world. They are also more connected to other communities. The new vision of cohesion, in this context, should take into account the role and importance of the community's ability to

use external resources, not only financial or infrastructural, but also social, cultural and intellectual.

1.2. Interdisciplinarity

The second important feature - *interdisciplinarity* - describes strategies of collective actions that are used in contemporary communities to solve common problems. The actions are developed thanks to the cooperation of individuals, groups and institutions from various sectors of social life. Creating a new vision involves the need to include this attribute. Interdisciplinarity draws attention to the relational dimension of cohesion. One of its important measures under the new conditions is the ability to create and develop interpersonal and intergroup relationships.

1.3. Intergroup connectivity

Thirdly, their sustainable development depends on the ability to include various social groups, especially those disadvantaged in the mainstream of social life (intergroup connectivity). The vision of a community capable of including people and marginalized groups into the mainstream of social life is a response to the major challenge of globalization, which is inequalities formation and the increase of social mobility (migrations).

In the light of the presented attributes, the term Inter-Community refers to such a change of the local community, which is closely related and depends on global phenomena and processes, which solve common problems through interdisciplinary cooperation, crossing the boundaries of sectors, institutions and organizations and thanks to the ability to cross intergroup divisions (cultural, social, economic). If the description of the contemporary community presented here is accurate, then the vision of the cohesion of the community understood in this way should take into account as many aspects (dimensions) as possible and also their mutual connections.

2. Dimensions of local cohesion

The previous findings indicate the need for a broad, multi-faceted approach to a local cohesion. This part of the article presents a proposal for a multi-stage description of the local cohesion (dimensions - parameters - indicators). The first step is to identify the three basic dimensions of cohesion, the second step is description of these dimensions, consisting in indicating the parameters, and the third is attempt to extract the indicators assigned to individual parameters.

Three dimensions and the parameters have been distinguished. It is the result of adopting the following working definition of local cohesion: The term "local cohesion" refers to a community that is capable of absorbing external resources, developing common resources and sharing them, members feel bound to the territory, where they live, maintain relationships with other residents and local institutions, observe a common set of values, norms and sanctions. This definition includes three coherent dimensions (resource, relational and regulatory). Each of the dimensions in turn was described by three parameters. Table 1 illustrates the proposed distinction:

Tab. 1: *Dimensions and parameters of local cohesion*

Dimension	1 Parameter	2 Parameter	3 Parameter
1. Resource	Ability to absorb external resources	Ability to develop common resources	Ability to share common resources
2. Relational	Identification with common territory	Maintaining relationships with other residents	Using local institutions
3. Regulatory	Recognition of common values	Observance of common norms	Ability to enforce sanctions

Source: Authors' own analyzes.

Each of the separated dimensions and parameters require a detailed description and ultimately operationalization through the separation of indicators. This article is just a preliminary attempt to outline the trajectory leading eventually to a new, coherent vision of local cohesion. It is not possible to build a set of adequate, universal indicators at this stage. However, it is possible to use existing examples of actions for social cohesion in order to illustrate the concept of arranging the dimensions and parameters of local cohesion presented above, as well as to identify pre-existing cohesion indicators.

3. How to build local cohesion?

The proposed concept of dimensions and parameters of local cohesion was based, on the one hand, on specific theoretical assumptions, and on the other hand on the analysis of various actions for social cohesion. These are both bottom-up and top-down activities as well as complex cross-sector cooperation. When it comes to the actions its important to add that except other goals that they pursue, regardless of whether such an objective is officially declared or not, they can contribute to the development of social cohesion.

The analysis of such activities and forms of activity as intercultural dialogue, civic budget, social entrepreneurship, revitalization, circular economy is focused on seeking answers to the question: "How to build social cohesion?". It is possible to find a number of more or less detailed cohesion indicators, which are taken into account by the initiators, organizers and contractors of the described projects.

3.1. Intercultural dialogue

Contemporary communities are mostly of multicultural character. The ability to conduct intercultural dialogue is therefore the condition and measure of their cohesion. The development of intercultural dialogue consists, among other things, in the following measures and actions:

- (1) Open public space. Shaping public space available to all residents.
- (2) Space facilitating spontaneous interactions. Organizing a common space in such a way that possible interactions between its users (green areas, playgrounds, benches, sidewalks).
- (3) Events open to the whole community. Organizing artistic, recreational, culinary and sports events with the participation of representatives of all categories and social groups, including minority groups (picnics, concerts, contests, competitions, outdoor games).
- (4) Inclusive education. Providing minority groups with access to the public education, and majority groups with a chance to get to know minorities and to cooperate with students belonging to minorities.

- (5) An inclusive labor market. Vocational and social activation of migrant communities enabling the increase of inter-ethnic contacts in the workplace.

Fig. 1: Measures and actions of the development of intercultural dialogue

Source: Authors' own analyzes.

3.2. Citizens' budget

An important measure of cohesion is the sense of influence of residents on solving local problems and meeting the needs. One of the tools to increase the sense of agency and increase social participation is the citizens' budget. The development of local cohesion thanks to the civic budget is possible if the following conditions are met:

- (1) To stimulate grassroots activity. The more the citizens budget serves local cohesion, the more it will be possible to mobilize residents to take and implement joint initiatives.
- (2) Strengthening the network of connections between neighbours. Increasing cohesion will be the effect of the citizens' budget when neighbourhood initiatives are bonused and strengthened.
- (3) Reducing the disproportions between individual environments (neighbourhoods). Strengthening poorly organized environments should be a long-term goal of the citizens' budget. The communities which failed to create winning projects could get external support.

3.3. *Social entrepreneurship*

The development of social entrepreneurship, or business activities aimed at solving social problems, is closely related to the issue of local cohesion. Entrepreneurship fosters the development of local cohesion, thanks to the following attributes:

- (1) Subjective approach to excluded people (former charges and clients of social care services) who become entrepreneurs.
- (2) Sustainable social and professional activation of people excluded or at risk of exclusion.
- (3) Active participation of people from marginalized communities in the process of developing local resources.

3.4. *Revitalization and the circular economy*

Revitalization (reviving areas) is a measure aimed at moving a given area from the crisis state. Social cohesion is the main goal of well-understood revitalization projects. They contribute to the development of cohesion in the following way:

- (1) Acquiring external financial sources through the development of an appropriate diagnosis and a programme.
- (2) Improving environmental conditions, infrastructure and the local economy;
- (3) Using external financial resources to solve local problems and to meet local needs.
- (4) The intersectoral and interdisciplinary cooperation is a principal condition for the permanent removal of the community from the crisis. It is also one of the factors of success.
- (5) Principle of participation and inclusion as a factor of successful revitalization.

Taking into account the forms of activity described above, a preliminary attempt was made to separate indicators, thanks to which it will be possible to determine in a multidimensional way the degree of local cohesion.

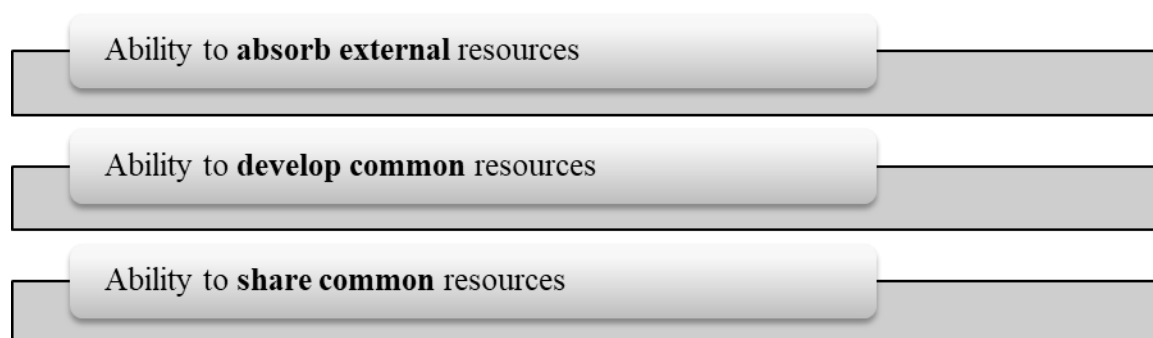

Fig. 2: Resource dimension of local cohesion

Source: Authors' own analyzes.

1. **The ability to absorb external resources** is a parameter indicating that a given community is capable of: (a) creating high-quality programmes/projects that give the chance to obtain finance and other resources enabling local investments, (b) creating and developing cooperation networks with other communities, (c) influencing decision-makers in institutions and organizations in such a way to get financing.

2. **The ability to develop common resources** includes, among others, (a) the ability to accurately determine investment priorities, adequate to local needs, (b) the ability to effectively implement the set tasks, (c) the ability to balance economic, infrastructure, social and cultural objectives.
3. **The ability to share common resources** consists in: (a) the ability to create and maintain public service institutions available to all residents, (b) the ability to equalize opportunities, activate and support residents who have less resources, (c) ability to create conditions for the development of self-help forms neighborhood.

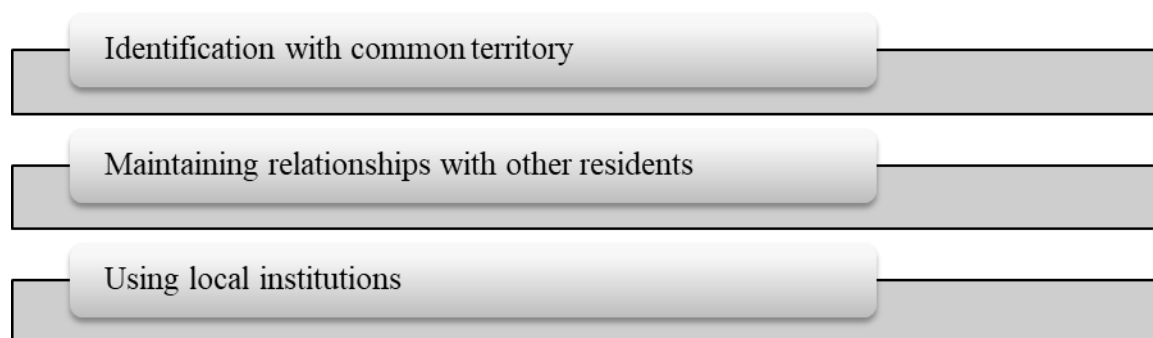

Fig. 3: Relational dimension of local cohesion

Source: Authors' own analyzes.

1. **Identification with a common territory** is a parameter indicating that community members (a) have a sense of connection with the inhabited area, (b) are interested in its development, (c) are willing to engage in joint activities for community development.
2. **Maintaining relations with other inhabitants** as a parameter of the relational dimension consists in (a) a sense of common identity (we/us, residents), (b) personal contacts with neighbours (c) trust enabling cooperation with other residents for the common good.
3. **The use of local institutions** is a parameter of the relational cohesion dimension, for which the indicators can be considered (a) recognition of local self-government as a representation of residents (b) participation in civic activity (eg elections), (c) use of local service institutions (health service, education, public transport).

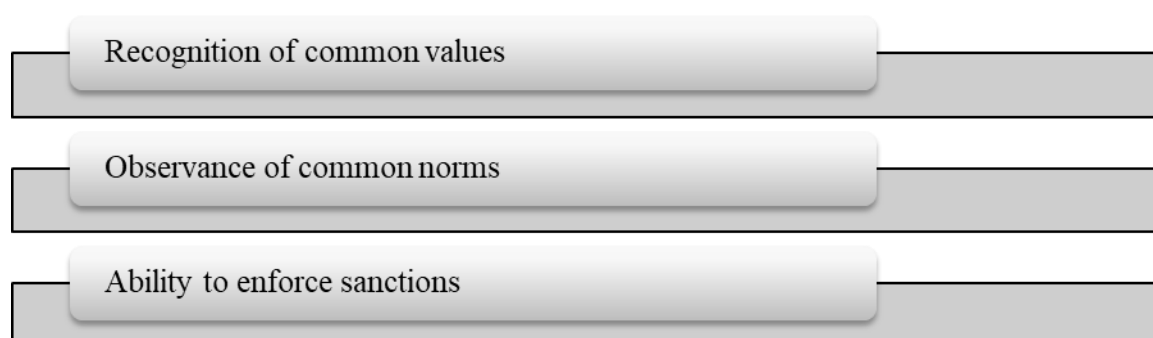

Fig. 4: Regulatory dimension of local cohesion

Source: Authors' own analyzes.

1. **Recognition of common values** is a parameter of the regulatory dimension of local cohesion, which consists in (a) consensus on a common set of values, (b) recognizing that the set is valid regardless of social, cultural or ethnic differences, (c) that the basis of this set are universal human rights.
2. **Observance of common norms** is a parameter which manifests itself in the form of (a) belief that legal norms apply to all community members regardless of their status and origin, that (a) the reciprocity norm should be respected, (b) and that all should act to strengthen generalized trust.
3. **The ability to apply normative sanctions** consists in (a) efficient and transparent functioning of local justice and law enforcement institutions, (b) legitimizing the activities of these institutions by residents, (c) the ability of local institutions to prevent crime and detect and punish perpetrators.

The article presents a proposal of a new vision of local cohesion concept. The following findings were made:

- (1) The basis for the new vision should be a realistic and not sentimental concept of the local community.
- (2) The concept of contemporary local communities ("Inter-Community") assumes that in comparison with traditional ones it is distinguished by (a) a closer connection with the environment (interconnectivity), (b) the need to resolve common problems through the cooperation of diverse entities (interdisciplinarity), (c) and the inclusion of diverse social groups in cooperation, including marginalized communities (intergroup connectivity).
- (3) Local cohesion is a multidimensional phenomenon. The following dimensions are specified: (a) resource, (b) relational and (c) regulatory dimension of local cohesion.
- (4) The parameters of each of the dimensions were also outlined and the concept of operationalization of parameters (indicators) was presented.
- (5) One of the ways of operationalization can be the analysis of a variety of bottom-up and top-down activities for local cohesion. The article presents a sample of such an analysis, and a preliminary set of indicators.

Creating a new, coherent vision of local cohesion requires a series of conceptual, analytical and practical work (action research). The ideas outlined here require deepening and empirical verification.

References

CANTLE, T. *Community Cohesion. A New Framework for Race and Diversity*. London: Palgrave Macmillan, 2008. ISBN 978-0-230-21673-0.

GILCHRIST, A. *Dlaczego relacje są ważne? Networking w rozwoju społecznościowym*. Translated by A. Unterschuetz, Warszawa: Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, 2014. ISBN 978-83-62380-20-6.

GOLINOWSKA, S., KOCOT E. *Spójność społeczna. Stan i perspektywy rozwoju społecznego kraju w przekrojach regionalnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2013. ISBN 978-83-7383-650-1.

JENSON, J. *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Ottawa: CPRN Study No. F/03. Canadian Policy Research Networks Inc., 1998, ISBN 1-896703-31-3.

LAWTHOM, R., WHELAN P. (2012), *Understanding Communities*. In: Azzopardi A. Grech S. (ed.), *Inclusive Communities. A Critical Reader*, Rotterdam, Boston, Taipei: Sens Publishers, pg. 11-22. ISBN 978-94-6091-847-6 (paperback).

PUTNAM, R. D. *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008. ISBN 978-83-60807-36-1.

Ethnocultural pedagogical support of the future specialists of social sphere as an integral part of professional students' training development

Olga Khyzhna³, Ludmyla Pankiv⁴

Abstract

The article deals with the specific of ethnic national development of society, which effects on forming ethnocultural competence of future social sphere specialists. Necessity of ethnocultural pedagogical support of students personality considers as integral part of professional training in high educational establishments.

Key words: Ethnocultural pedagogical support. Learning activity. Ethnic. Ethnocultural competence. Empathy. Tolerance.

Today professional training of future social sphere specialists in universities proceeds in multinational, multicultural educational society where are the representatives of different countries. Disharmony of modern world effects on personality which is developing and ethics positions. Negative tendencies in changeable century find expression in sphere of national relations due to culture, nature and people. Pedagogical education as perspective in context of combining of teaching and methodological containing becoming more popular to foreign students today. According to statistic data of Ukrainians centre of foreign education within 2016-2017 years 64066 foreign students have been studied in Ukraine. Leaders were representatives of Azerbaijan, India, Turkmenia, Marocco, Georgia, Nigeria, Jordan, Uzbekistan, China, Egypt [10].

Special place in training of foreign students refers to programs academic mobility During 2015 year in 61 universities 2361 foreigners from 69 countries have been studied. Although participants of academic mobility were 767 foreign students (more of them 44% from China, 16,3% - Poland, 13,4% - Turkey). The leader among universities 42% was Makarov Shipbuilding University [10].

Participants of graduated mobility have been obtaining high education 1189 foreign students (more of them from Turkmenistan – 34% and China – 28%). More part of them studied at Makarov national shipbuilding university [10].

Participants of credit mobile (for taking credits ECTS and competencies, results of education) studied 182 foreign students (more of them are from European Union: Poland – 35,7%, Germany – 12%, Czech Republic – 10%).

Leaders from Ukrainian educational establishments of foreign students on credit mobility in 2015 become Lvov Technical National University (26,7%) and Taras Shevchenko University (Kyiv) – 18% [10].

The goal of article is to describe specific of pedagogical support of future social sphere specialists. Ethnic education is developing nowadays. The “ethnic renaissance”, “ethnic antinomy is actualized today. Ethnocultural issues are centralized today, becoming global problem. Solutions of ethnic national problems in China deals developing state program of support and fixing qualified specialists for developing international relations in educational sphere, creating education and advanced training, presenting innovative projects which aimed on participation of China in cooperation on international market of educational service [7, p. 68].

³ Khyzhna Olga, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine, Tel. +380509663065

⁴ Ludmyla Pankiv, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine, Tel. +380444003669

Modern social education science isn't able to give a real definition to the term "ethnicity". Bases of this problem are in using of special approaches in analyzing the phenomena of ethnicity, which are created in ethnology, sociology, physical anthropology, biology, psychology, linguistics, philology, religion. Term "ethnicity" is borrowed by scientists from western anthropology don't get positive approval in country. U. Bromlay considered "special using in English literature is getting term "ethnicity"" which referred as "feature of ethnic group or characteristic of ethnic group or ethnic unity". [4, p.36].

V. Evtuh considers ethnicity as a term which presents quality people features determined in stay, culture, manners of behavior and mentality, proving this origin from others definitions [6, p.14]. This phenomena is difficult if determination and to describe.

Ethnologists and ethno sociologists use this term in 1960 when in multicultural countries there is a great interest to origin and culture, traditions of representatives of other countries. As considers V. Evtuh definition of ethnicity for certain nation or alien people is a source of their identification in all periods of historical periods of multicultural countries and depends on reasons of meeting the needs in certain society [6, p.15]

Ethnocultural pedagogical support of social sphere training is innovative in nature and transforms traditions which create new cultural values, developing educational process and its subjects.

Analyzing scientific researches of ethnocultural; pedagogical support of future specialists of social sphere problems established the insufficient observation.

The goal of ethnocultural pedagogical support is elimination of barriers which prevent effective education of students developing in multicultural educational Ukrainian society.

Barrier – the general term which considers as difficulties, problems, negative state.

We can say the following barriers which the future foreign specialists of social sphere cannot overcome by themselves:

- adaptation problems;
- language barriers;
- educational problems, lack of special skills of musical disciplines, some failures in positive results;
- barriers in understanding and relations with Ukrainian students and teachers;
- strain of communicative skills with representatives of another cultures.

For Ukrainian students there are the following problems:

- strain of information about culture specific
- non-reception of unknown culture
- strain of communicative skills with representatives of another cultures
- difficulties in education, problems with musical disciplines, some failures in positive results.

As a result representatives of multicultural society have many problems which are necessary for solving.

Self-approached paradigm of education demands special ways from subject-subject to object-object cooperation of teacher and student. So, in self-oriented cooperation the teachers' efforts aimed on dialogical cooperation, self-development and self-regulation. E. Bondarevska considers that in base of self-development education is culturological approach which orients the system of education on dialog with culture, humanistic approach with cultural self-development [2, p.63].

Cultural approach as E. Bondarevska considers that in conception of self-oriented education makes valued accents of human content of education. Cultural human – is human person. Humanity is moral because of love to people and all alive combines with mercy, kindness, sympathy, readiness to help and understand, human universality, unsociability of human life, tolerance to all people regardless race, nationality, faith, social state, personal abilities [2, p.128].

Understanding and acceptance of diversity of artistic culture creates change of personal values and demands specific personal features as *tolerance* which present equal rights of nations; *empathy* as subject perception of another person which creates opportunity to enter the eternal which appears as compassion, thoughts and feelings understanding; dialogical as psychological quality which permits interaction and cooperation in society.

Realization of ethnocultural pedagogical support challenge from teacher of university:

- Respect of students personality, exposure of confidence, kindness, empathy and understanding of specific of eternal world, special educational demands;
- Special knowledge: age, individual for international interaction and understanding (tolerance, outlook, faith, consciousness);
- Development of ethnic pluralism in society;
- forming of feeling and features for international relations;
- respect to choice, decisions and rights for minorities;
- equal rights for all students.

Conclusions. Integrative tendencies, developing universality of different nations creates significance of universal principles and values with positive attitude to distinctions. Implementation of ethnocultural pedagogical support of future social sphere specialists become a part of self-oriented education, the main principle is creating conditions for realization developing functions of educational process, upbringing human personality able to cultural self-development in modern multicultural society, dialogical organization which stimulates personal students' development and self-regulation.

References:

Бондаревская Е.В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания // Педагогика. — 2001. — № 1. — С. 17-24.

Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования // Педагогика. — 1997. — №4. — С. 11–17.

Борев Ю. Эстетика. В 2-х т. - 2-е изд. Доп. - М., - Смоленск: Русич, 1997. Т.1.-576 е.; Т. П.-640с.

Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. - М.: Наука, 1973. - 223 с.

Гачев Г. Национальные образы мира: Курс лекций. - М.: Издательский центр «Академия», 1998. - 432с.

Євтух В.Б. Структура та характер взаємодії елементів сучасного українського етносу // Формування української нації: історія та інтерпретації. - Львів, 1995.-314с.

Новосад Г., Шаповалова О. Інтернаціоналізація вищої освіти: іноземні студенти в Україні (2015-2016), // III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні », Тернопіль, 18 – 20 травня 2016

Рудницька Т.М. Трудовий потенціал українського суспільства в етнічному вимірі // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. - Київ, 1999.-С. 634.

Саган О.Н., Пилипенко Т.І. Європейські пріоритети державної етнонаціональної політики України. – Київ, 2008. – С. 63.

Шаповалова О. Інтернаціоналізація вищої освіти: іноземні студенти в Україні (2017-2018,) /V Міжнародна конференція «Актуальні питання навчання іноземців в Україні у 2017-2018 навчальному році», 24-25 квітня 2017, м. Києв, ДП “Український державний центр міжнародної освіти” ? 2017.

Bancs M. Ethnicity: Anthropological Constructions. P. 1.

Policy Direction of Youth Welfare in Korea

Il Nam Kwon⁵, Daekwon Park⁶

Keywords: Youth Policy, Youth Basic Law, Welfare of Youth

1. The formation and change of youth policy in Korea

1990s was historic era for Korean youth welfare youth policy as governmental intervention took stride since then. Until the end of 1980s, youth welfare policies mainly focused on economic supports for the low SES youth, such as providing scholarship and livelihood protection; the direction was putting restrictions on criminal or delinquent youth. However the policy has changed since 1991. Youth Basic Law was enacted in 1991 and new policy direction was set to encourage more positive opportunities rather than regulating negative behaviors of youth; government provided various programs such as sports, leisure, and experiencing outdoor activities.

The Youth Basic Law was composed of three parts as below.

- Emphasizing the role of central and local governments for guarantees of healthy leisure life of youth
- Strengthening counseling programs for emotional and psychological protection of youth.
- Emphasizing the role of central and local governments for guarantees of healthy leisure life of youth

Meanwhile, the Youth Basic Law was divided in 2004 to the Youth Basic Law, the Youth Activity Promotion Law, and the Youth Welfare Support Law. Important matters for each law are as following.

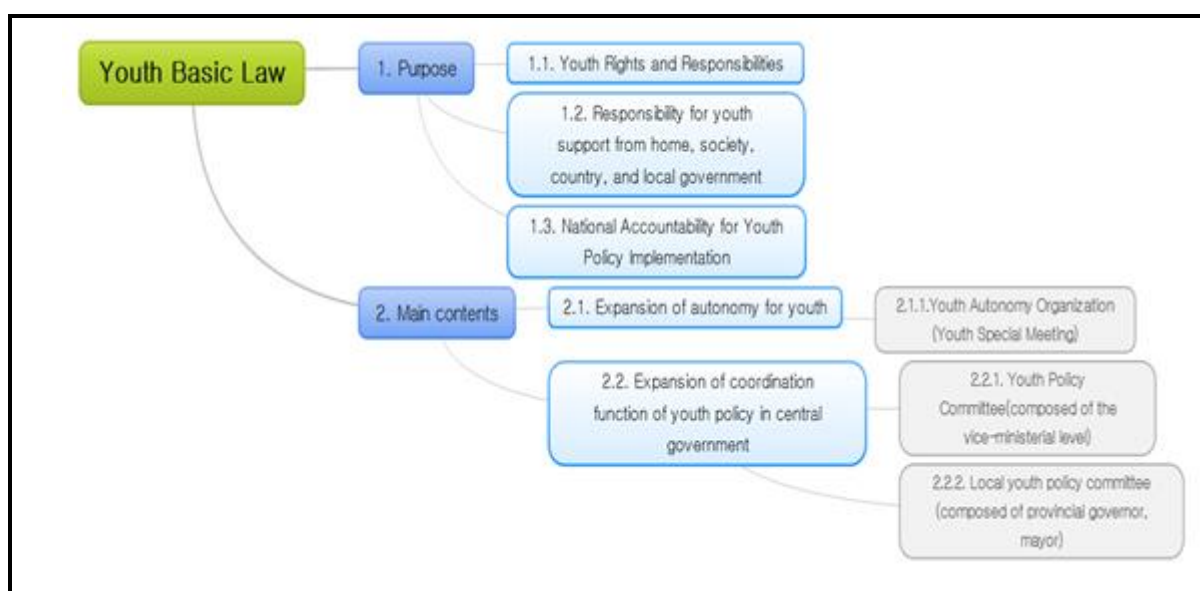

Fig. 1: Youth Basic Law

⁵ Myongji University; chongji@mju.ac.kr ; Tel.: 82-2-300-0622

⁶ Myongji University; drpark@mju.ac.kr ; Tel.: 82-2-300-0681

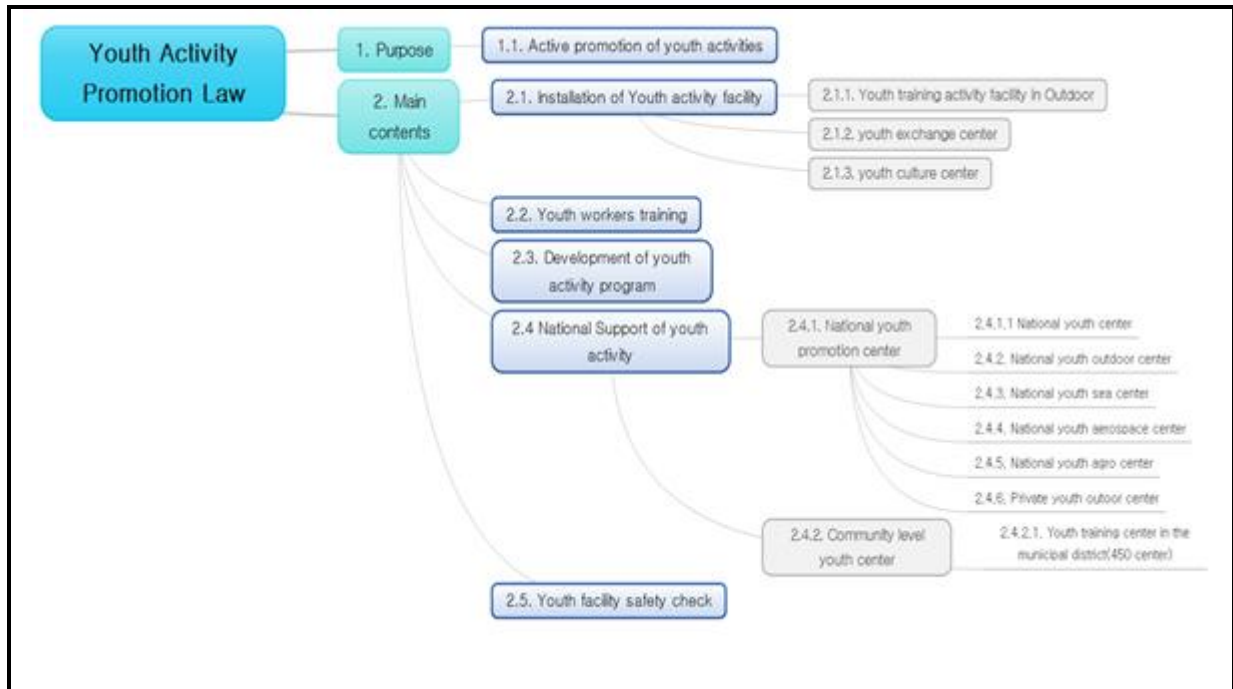

Fig. 2: Youth Activity Promotion Law

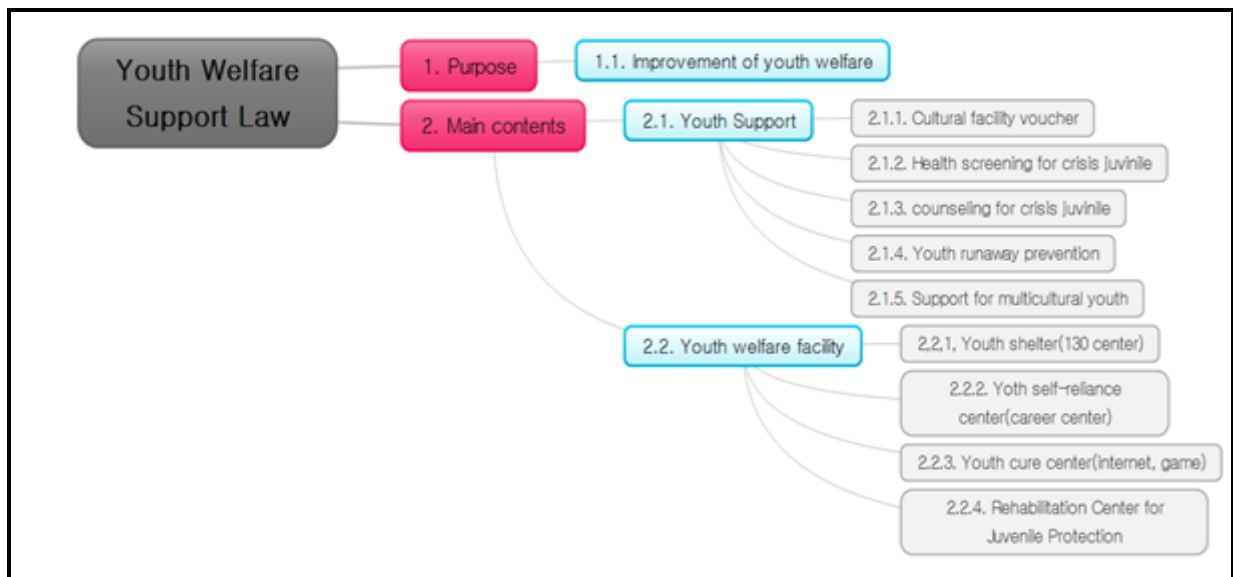

Fig. 3: Youth Welfare Support Law

There are three reasons for dividing the Youth Basic Law into three specific laws.

1.1. Increasing psychological stress among youth in low birthrate and aging society

Recently, Korean society has been facing serious social problems due to decrease of young population. Decrease in the young population is a negative impact on society as a whole. The population decline rate in Korea is more rapid and serious than any other countries, and it has a great impact on different sectors within society. The decline in the school-age population has had a major impact on school closure in addition to reduced number of teachers. Above all, demographic decline is a serious concern because it is a situation that we have to worry

about, such as weakening of national competitiveness. This is a serious problem because we are not able to cope with declining population and aging population.

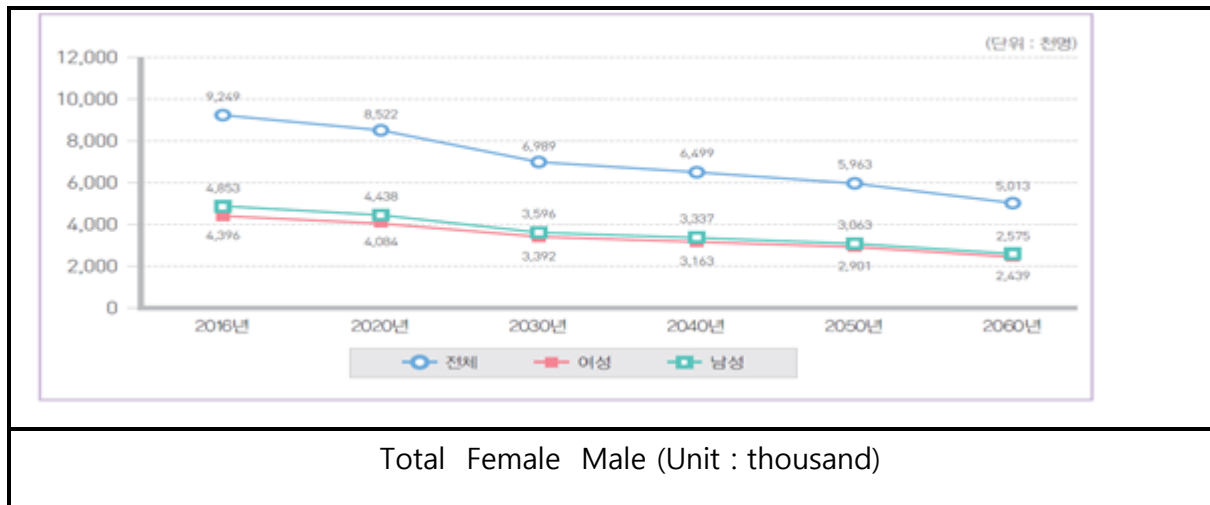

Fig. 4: Proportion of youth population (1978) 36.9% → ('17) 18.0% → ('30) 13.2%

The ratio for youth population within Korea and other countries is shown in [Figure 5].

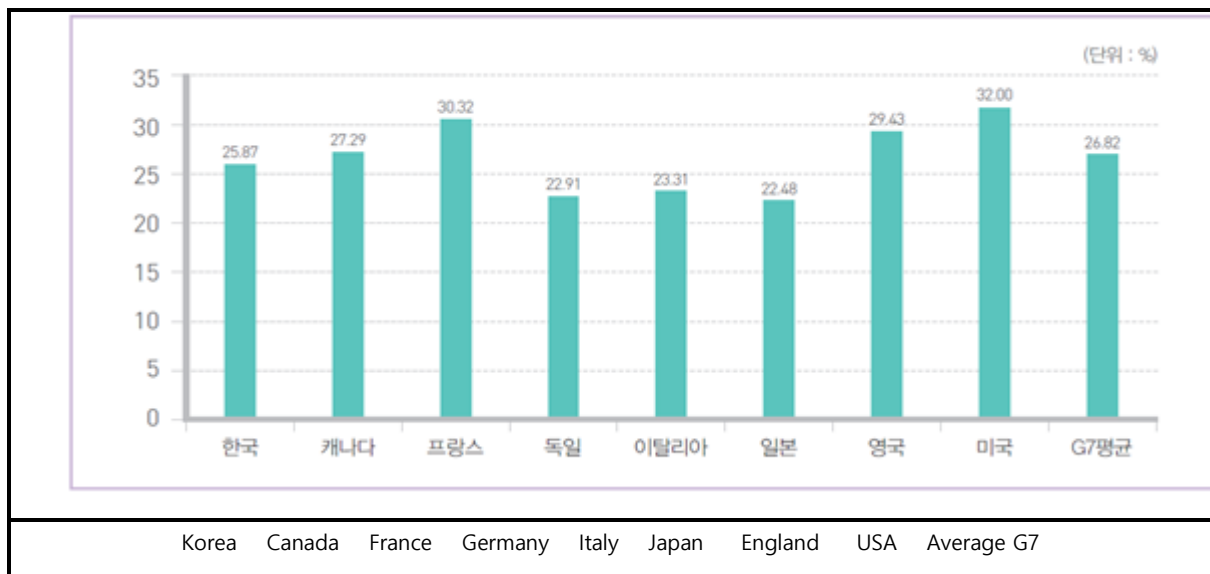

Fig. 5: Comparison of youth population in each country

1.2. Extreme Academic Stress from Entering University

The average sleeping hours for Korean youth is approximately 7 hours a day. However, the sleeping time is dramatically shortened moving from the lower grades to the upper grades. A more serious problem than the lack of sleeping time is poor sleeping quality due to smartphones or internet addiction.

After all, in order to increase the academic achievement, they would be spending a lot of time searching for cram schools. It is based on our traditional educational mindset. Korea was among the poorest country in the world 60 years ago. However, it went through a great economic development, thanks to the highly educated excellent manpower. Therefore, it is deeply embedded in the idea that if one goes to college, they will succeed.

Presently, Korean students' academic achievements have reached world-class level. However paradoxically, academic stress to maintain this achievement is also very high.

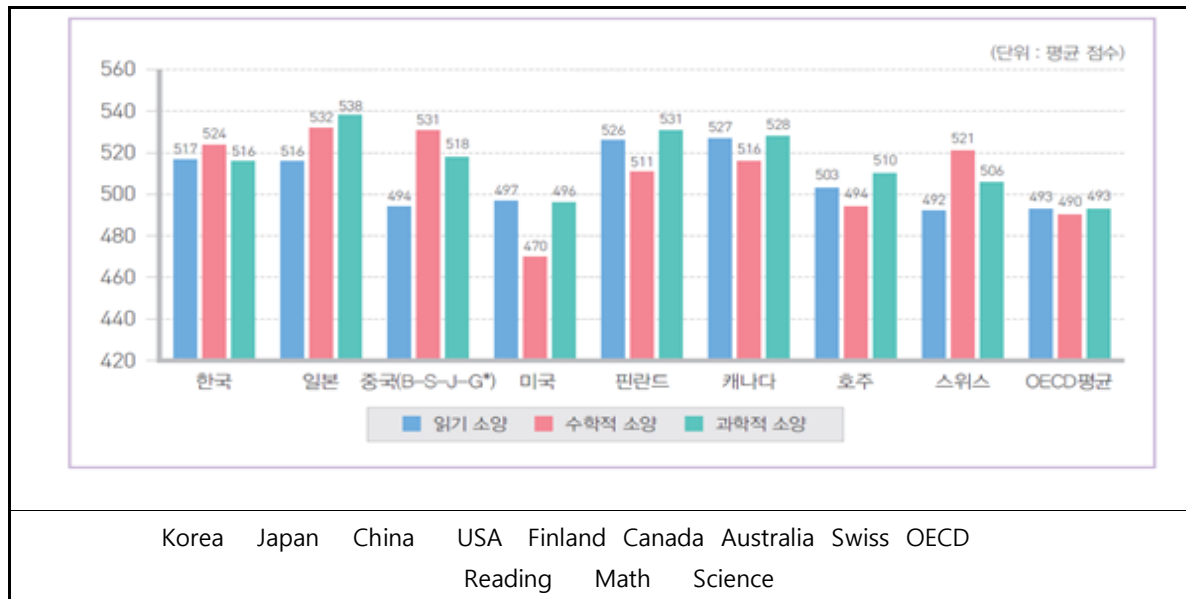

Fig 6: Comparison of academic achievement

As a result, many students experience mental confusion. In extreme cases, they may choose to abandon their studies and commit suicide.

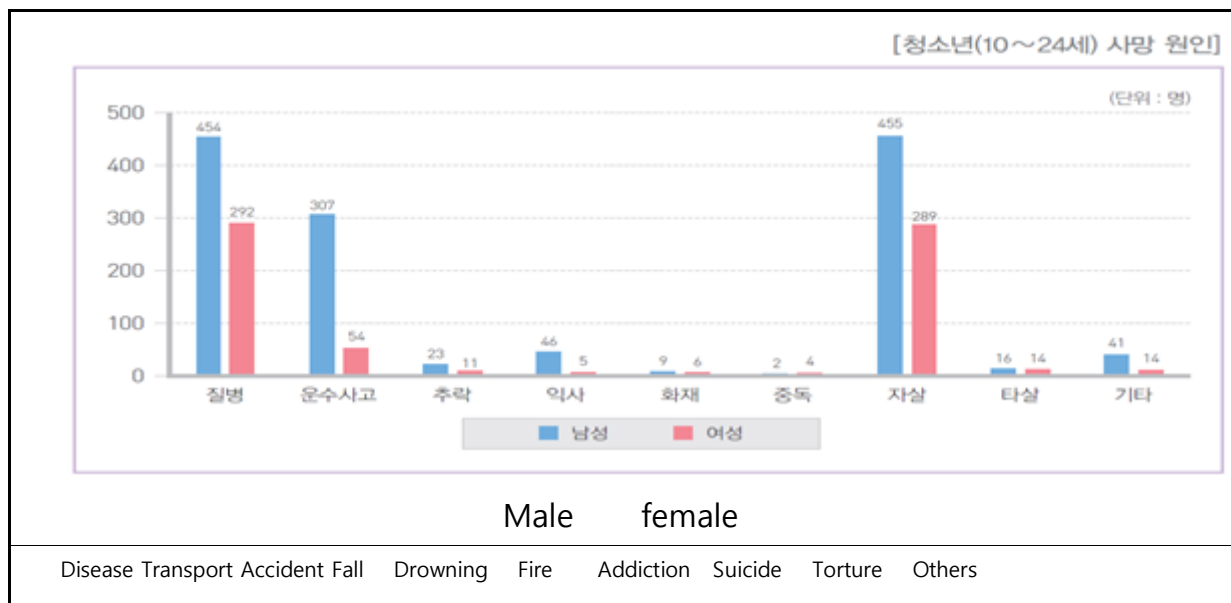

Fig 7: Causes of Death in Youth (Age between 10-24)

In terms of their daily life, 10 to 15 hours a day are spent for lessons in schools and academic institutions. Most of them do not have personal time for their self development. As a result, emotional and psychological conditions for youth have deteriorated seriously.

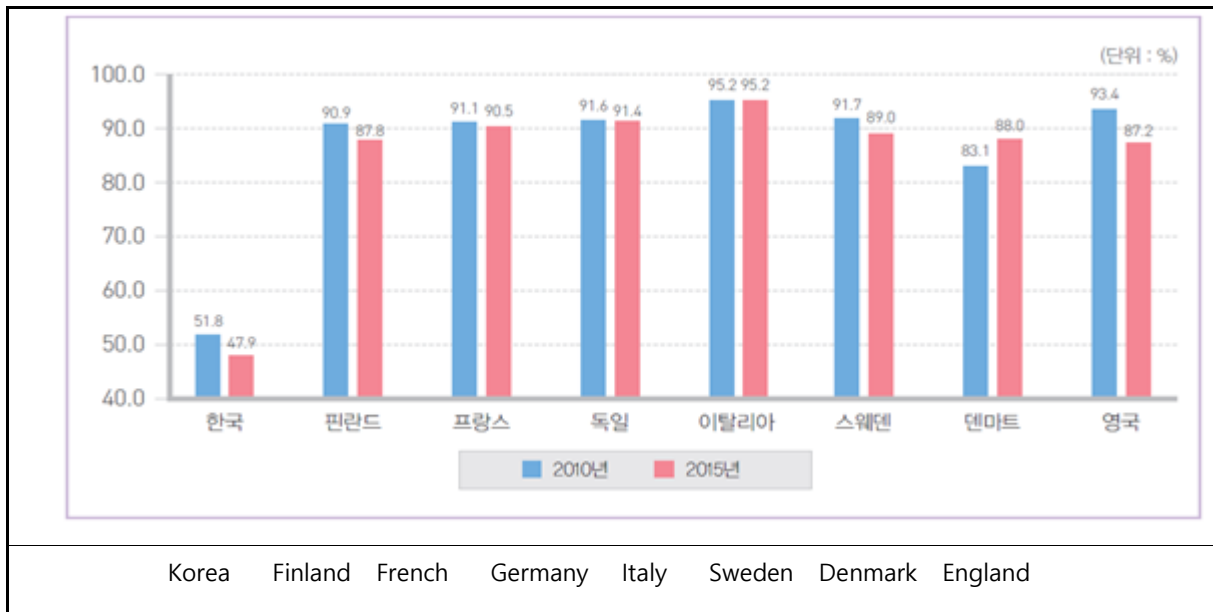

Fig 8: Subjective perceptions for well-being of youth

However, increasing number of adolescents lacking motivation for learning are relinquishing higher education. They are causing social problems due to abandonment, runaway, and criminal behavior.

3) Deterioration of harmful environment for youth

The physical environment surrounding youth -including cyber environment- are constantly deteriorating. Especially, internet and game addiction are causing more serious problems.

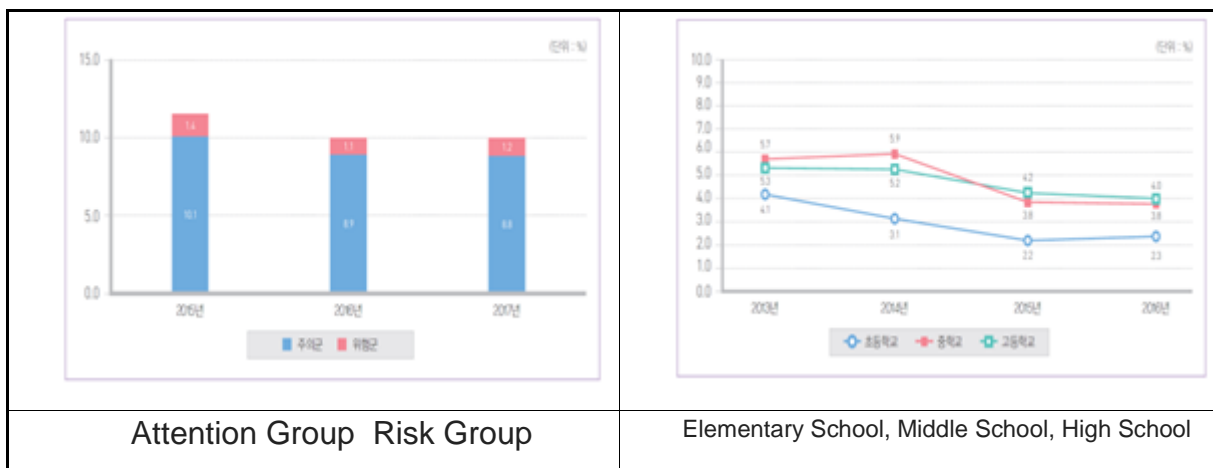

Fig 9: Internet dependency and runaway

By the development of Internet and smartphones, there are more negative effects. For example, there is almost no dialogue between parents and children at home. The lack of communication between family members may lead to dismantling of the family. In addition, the number of youth involved in crisis has increased due to the continuous increase of divorce rate and family conflicts.

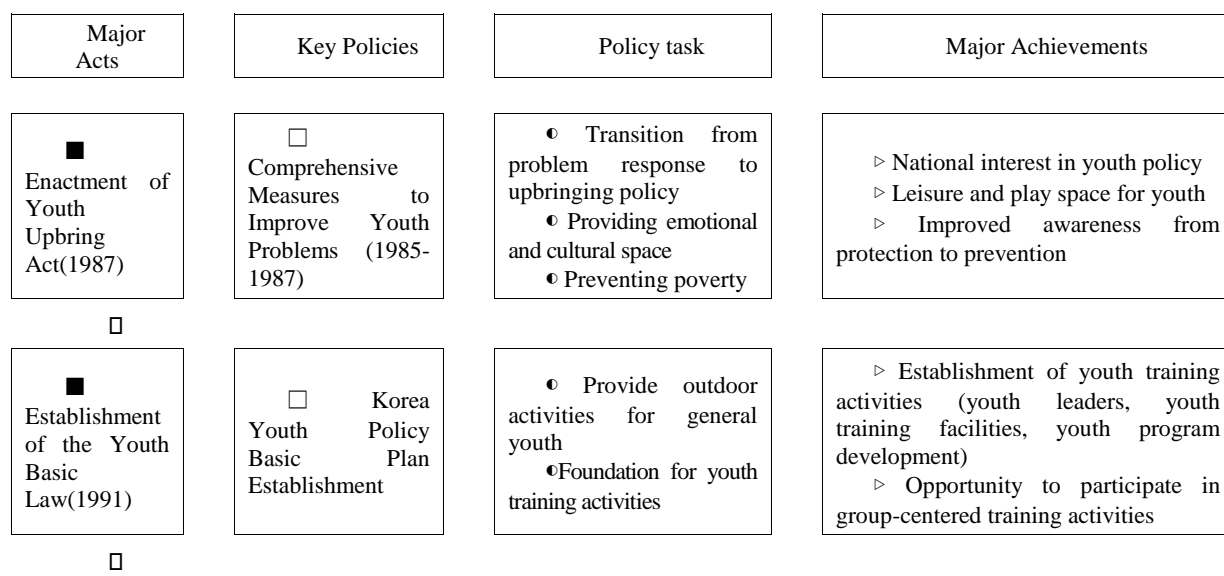
Tab. 1. Population change trend by year

Year	Birth	Death	Natural Increase	Marriage	Divorce
2005	435,031	243,883	191,148	314,304	128,035
2006	448,153	242,266	205,887	330,634	124,524
2007	493,189	244,874	248,315	343,559	124,072
2008	465,892	246,113	219,779	327,715	116,535
2009	444,849	246,942	197,907	309,759	123,999
2010	470,171	255,405	214,766	326,104	116,858
2011	471,265	257,396	213,869	329,087	114,284
2012	484,550	267,221	217,329	327,073	114,316
2013	436,455	266,257	170,189	322,807	115,292
2014	435,435	267,692	167,743	305,507	115,510
2015	438,420	275,895	162,525	302,828	109,153
2016	406,243	280,827	125,416	281,635	107,328

2. Main contents of Korean youth welfare policy

After 1988 Olympics in Seoul, the number and the importance of youth policy has increased. Especially, the starting point of Korea's youth policy was set for youth rights, leisure, play and life support. Therefore, policies to support the quality of life for youth rather than the youth welfare was emphasized.

The flow of policies for youth protection and welfare support in Korea is shown in Fig 10.

<p>■ Establishment of the Youth Protection Act(1997)</p>	<p>□ Five-year plan for second youth development policy</p>	<p>● Promoting family confusion and national responsibility due to the economic crisis</p>	<p>▷ Coping with the surge of adolescent harmful environments ▷ Establishment of support policy for youth sexuality protection</p>
<p>□</p> <p>■ 3 Divide the law for youth support(2004)</p>	<p>□ Youth Basic Law □ Youth Activity Promotion Act □ Youth Welfare Support Act</p>	<p>● Provide youth activity service based on five-day class ● Participation of youth, expansion of human rights, welfare</p>	<p>▷ Establishment of integrated support system for crisis youth (counseling, protection, welfare): Community Youth Service – Net construction. ▷ Expansion of youth activities promotion program(expansion of club activities, cultural activities, exchange activities)</p>
<p>□</p> <p>■ Support measures for out-of-school youth(2014)</p>	<p>□ Establish legal grounds for out-of-school youth</p>	<p>● Establishment of life, education and self-reliance support system for out-of-school youth</p>	<p>▷ Established 214 out-of-school support centers</p>

Fig 10: Change of Youth Policy in Korea

However, the view point of problem caused by the behavior of adolescents has changed from not only seeing as the phenomenon that caused the problem but also showing positive youth guidance.

The main contents covered in the youth welfare policy are as follows;

1) Youth Center for Providing Cultural Leisure Opportunities for Youth

The main focus of the youth welfare policy was to establish a youth training facility where young people can have leisure activities. In order to implement such policies, the nation established four special youth training facilities such as outdoor, aero-space, sea land and agriculture fields.

Fig 11: National Youth Center of Korea

2) Establishment and operation of Community Youth Safety-Net (CYSNet) throughout the Youth Counseling Welfare Center

Government should conduct tests and diagnose to promote health promotion and physical fitness as a way to support healthy growth of adolescents. So, Community Youth Safety-Net (CYSNet) system for youth provides one-stop service for counseling, protection, medical care and self-reliance for the youth including 'mental health problems', 'runaway', and 'violence damage'. Here, the counseling and welfare center, the school, the Ministry of Labor, police, doctors, and community resources should be linked together.

Fig 12: Structure of community support system for youth protection

The reason the CYS-net system for youth in the community is necessary is because a complete protection system for youth is difficult to make either by the policy of government or by the public institution alone.

The counseling results using the CYS-net support system are as follows;

Tab. 2. contents of youth counseling needs

Division	Counseling and emotional support	Social protection	Basic living and economic support	Education and Academic Support	Self-help support	Medical Support	Legal advice and remedy support	Support leisure and cultural activities	Total
2008	28609	30497	80857	10740	2754	5759	1369	16234	434281
2010	882001	62456	225721	84535	11544	6254	1728	129255	140849
2013	120714	53946	255286	101809	15475	5306	3749	278829	192127
2016	136332	80908	352116	105745	9231	9322	1644	400269	232256

As cooperation between government and private sector is very important for youth welfare service, we have established the Youth Integration Support System (CYS-Net), which integrates public and private resources to help the youth in the community, and establish and protect youth shelters.

In order to expand counseling services, we are continuing to strengthen the youth safety net through the Youth Companion Service.

3) Expansion of shelters for runaway and youth in crisis

A method to support youth in crisis has been specified. In other words, they provide specific support (lifestyle support, academic support, medical support, vocational training support, youth activity support, etc.) for youth in crisis.

The counseling center and the youth shelter was installed and operated in order to prevent the runaway of youth and to help to return youth to home and society.

- 1. Youth shelter : A facility that supports counseling, housing, education, self-reliance while protecting youth for running away from home, school, and society
- 2. Youth Independence Support Center : Facilities that help the youth who cannot return to either home, school, or society and has to live independently
- 3. Youth Therapy Rehabilitation Center : a residential facility that supports treatment, education and rehabilitation for adolescents with learning, emotional and behavioral disabilities
- 4. Youth recovery support facility : Provides services such as counseling, housing, education, self-reliance on behalf of the guardian to the juvenile protection youth etc.
- 5. it is necessary to prepare and implement measures to improve social adaptation and learning ability for youth from diverse culture

Youth shelter: ('12) 92 places → ('17) 123 places / Youth companion: ('12) 980 → ('17) 1,146 people

4) Establishment of Facilities for Drop-out Youth

Recently, about 440,000 students among 6.68 million students in school age have dropped out of school. Among them, the number of out-of-school youths is estimated to be 390,000 and the rest are studying abroad. The number of adolescents leaving school due to complaints regarding school and refusal of academic stress is increasing rapidly. Most of them are becoming a social problem, such as abandoning their daily lives or wandering the streets.

The result of analyzing behaviors of drop-out youth, show that most of them prefer alternative education or vocational education. Great dissatisfaction with the educational method and direction for career education was identified as the main reason for drop-out from school.

As the out-of-school youth lacked active protective areas such as school, a policy to protect them is needed urgently. Therefore, we have comprehensive support services such as learning about themselves, counseling, education services, medical examination, career opportunities, and employment throughout the 210 out-of-school support centers.

The role of the out-of-school youth support center is as follows;

out-of-school youth support center

- Excavation: When teachers, principals, police officers, etc. are found out of school, they are linked to the out-of-school youth support center
- ① Checking for juvenile offenders and violent circles
- ② Strengthening collection of runaway pam group information
- ③ Strengthening patrolling harmful environment
- ④ Notifying and finding juvenile delinquents
- ⑤ Strengthening on-site guidance activities (outreach, and interview with runaway youth)
- Major Activities
 - (Counseling support) 1: 1 professional counseling to out-of-school youth
 - (Academic support) Acquisition of academic achievement and advancement to upper secondary school through learning club, mentoring
 - (Supporting employment) Providing customized vocational training and internship for

youth outside school

- (Self-sufficiency) Provide free leisure space, support cultural activities, provide overseas volunteer activities, etc.

3. Direction of Major Welfare Policy for Youth Protection in Korea

The direction for youth welfare policy in Korea can be summarized in two broad ways. One is to prevent before causing youth behaviors problems. The other is to support youth from having such problems. The policy is to expand the leisure and play environment to have healthy mind and body. It is a policy to encourage young people to participate in club activities and cultural activities as you may have heard of, K-culture or K-pop.

This precautionary policy is very effective in helping the youth themselves to overcome their problems. And the policy of protecting the youth who are having difficulties such as runaway, psychological conflict, protection is also the core of the welfare policy. The core of the youth welfare policy is as follows;

1) Systematization and refinement of how to find youth in crisis

The most difficult method is that it is not easy to find a crisis youth at their home or in life situation. Crisis adolescents are strongly disliked by schools and hate exposure to the outside world. Also, it is not easy to provide crisis adolescents with appropriate services because their lifestyle is very different from that of ordinary adolescents. Most importantly, there must be a variety of ways to find youth in crisis.

Therefore, finding a crisis youth is an important task for youth welfare policy.

Although the state has been focusing on youth welfare measures, it is still not enough for youth welfare support system. In particular, the resources (youth organization, policy, school etc) link between central government and local government is weak. As result, it is urgent to improve the youth social safety net to provide one-stop services to adolescents.

Above all, the weakness point is that the system for finding crisis youth is insufficient and the youth cannot be found. As a result, the protection and support for the youth are severe, and there is a great problem that those who need help cannot actively seek out for help, such as counseling, recovery, and self-support.

Therefore, more outreach or excavation work is needed than now

2) Strengthening community resource linkage

Among the youth welfare policies, it is necessary to strengthen cooperation systems such as youth welfare and support facilities, municipal and provincial offices of education, public health medical institutions, local employment and labor offices, and local police agencies

3) Development of on-site counseling service program

There are many cases that are not exposed to welfare services due to lack of attentive counseling and emotional support services for crisis youth.

Most of the crisis youths have a combination of psychological and physical problems. When the youth runaways and works part-time, they suffer from illness or injury due to poor environment. Also psychological support is needed because of low self - esteem and lack of motivation. Therefore, a customized counseling support system is urgent for them. Thus, counseling services should be strengthened in order for youth to visit the places where there are many runaway youths. The government has tried to expand counseling services in youth

welfare policies, but it still takes a lot of time to counsel. Therefore, it is expanding the youth counseling business and the link with the private counseling room.

4) Public relations policy for crisis youth support

To support crisis youth, youth telephone number 1388, post mail, cyber counseling, prostitution damage counseling, and 'visiting street counseling' are actively utilized. And, the outreach counseling for runaway adolescents is designed to enable them to actively discover runaway teenagers.

5) Making Welfare Facilities for Crisis Youth

Fig 13: Expansion of youth protection facilities

In order to support youth welfare, we are now increasing the number of 123 youth shelters nationwide

Tab. 3. Youth shelter status

Division	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Short-term	10	10	10	13	21	22	26	28	30
Mid-term	47	49	48	49	50	50	52	51	53
Long-term	24	24	25	30	32	37	41	40	40
Total	81	83	83	92	103	109	119	119	123

6) Expanding support for strengthening self-directed competence of adolescents

Even if the welfare policy for crisis youth is systematic, the self-directed ability of the youth themselves should be improved. Therefore, the policy is strengthening the competency education for the crisis youth to have positive self-esteem and self-sufficiency ability. We present 8 competencies that crisis adolescents should have and provide counseling to increase their competencies. Therefore, the youth training center provides indoor or outdoor activity programs to increase their eight competencies. Most crisis adolescents are struggling to control their eight competencies. Therefore, youth center have developed a program for enhancing competency and to support them.

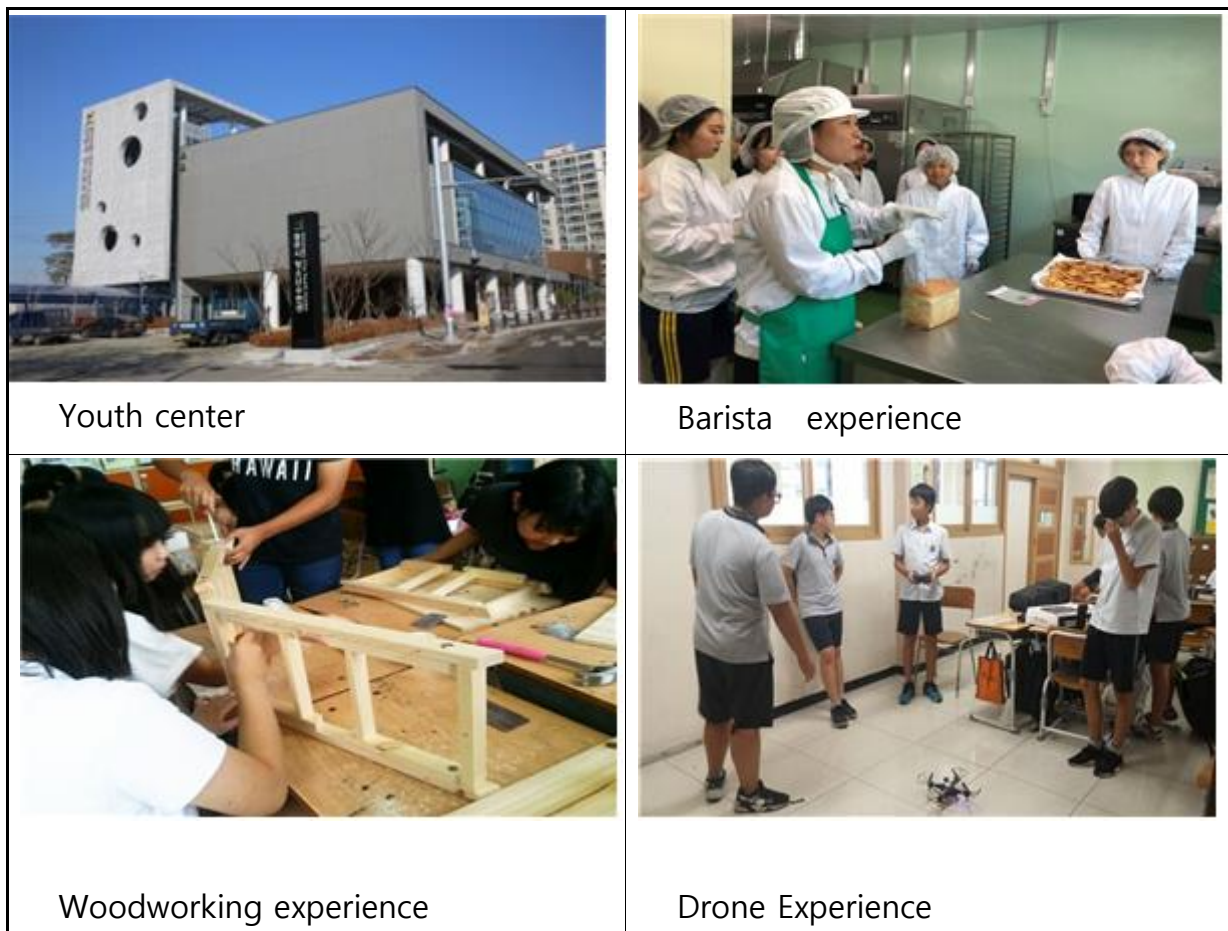

Fig 14: Youth center in community areas

Health prevention as one of the tasks of a social worker

Arkadiusz Marzec⁷, Hanna Wiśniewska-Śliwińska⁸

Abstract

Introduction. The state of human health influences its functioning. Not everyone takes proper care of their own health, that of their children, that of their parents. It is worthwhile for social workers to pay attention to this. Nobody expects them to perform any medical or nursing procedures. However, it seems desirable for social workers to have a basis of medical and health knowledge. When they have such knowledge, they are able to take better care of their clients.

Aim of the study. 1) To examine whether social workers/family assistants are paying attention to the health status of their clients and to the prevention of illness in the families with which they work.

2) To determine whether the social workers' interest in prevention, in the health problems of the clients, has an impact on the health of the clients.

Material and methods. The research was conducted in Silesia in the period from December 2014 to February 2016. They research covered: 200 families under the care of Municipal and Community Social Welfare Centres, including 100 with whom social workers pay attention to the health condition of the charges and health prevention, and 100 with whom social workers do not pay attention to the health condition of the charges and health prophylaxis.

Results. Clients of social welfare centres expect social workers and family assistants to be interested in health problems in their families. The exception is when the damage to health is caused by domestic violence. Respondents believe that great care should be taken with regard to preventive examinations, control tests for children and seniors as well as care procedures for seniors.

Conclusions. 1) Not all social workers take care of the health of their dependants in the course of their work. On the other hand, not all social workers rely on their carers to monitor their children's/seniors' state of health. 2) Health monitoring and prevention are important for the well-being of citizens. This is particularly evident among the more vulnerable sections of the population - children and the elderly. This is particularly true for families with whom social workers work. Taking care of the health of the guests helps to uncover cases of violence.

Key words: health prevention, medical preparation of health workers, health status of children, health of seniors

1. Introduction

In the Republic of Poland, currently the conditions for exercising the profession of social worker are specified in the Act on social assistance of 12 March 2004 and the Act amending the Act on social assistance of 16 February 2007.

A social worker is required to have a good knowledge of the regulations. It is also important for the worker to be resistant to stress and professional burnout and to be able to cope well with various situations with a client, especially difficult one. The social worker should also show creativity, innovation, ability to cooperate with different entities. The tasks and expectations of workers to have much higher skills have been broadened. In his work a social worker fulfils a certain social mission, also in the field of health prevention. The state of health of those people who need help the most in many spheres of life can depend on social worker's involvement, knowledge and level of care for the other person. In the area of taking care of the health of society, a social worker plays a huge role in social policy.

Progress in many areas of social life requires changes in the way people think and act in various spheres of personal life, including health. Contemporary medicine increasingly focuses on preventive actions - in order to prevent the occurrence of many diseases.

⁷ Jan Długosz University in Czestochowa; e-mail address: a.marzec@ajd.czest.pl ;

⁸ Jan Długosz University in Czestochowa; e-mail address: meritumbis@op.pl ; Tel.: +48 788449559

Maintaining health is important in a broad social context, therefore public authorities are also responsible for the health of citizens. A number of institutions have been set up in order to protect health, in which, in addition to medical services, social workers are also employed. They undertake various activities aimed at improving the health condition of the population.

Despite many reforms in Poland, some unfavourable phenomena can be observed also in the area of health care. There is a large disproportion in access to health care institutions at the basic level. Adaptation of health care and social care infrastructure to the needs resulting from the intensification of the demographic ageing of the population is also a serious problem.

The main problems among children and adolescents include allergies, sight and hearing disorders, but also spine deformities and obesity.

As defined by the General Assembly of the International Federation of Social Workers in Canada in 2000, social work is a profession supporting social change, which aims to solve problems, to liberate people from them for the enrichment of their well-being. The work of a social worker is aimed at helping people who are not able to cope with life's difficulties on their own. Such difficulties also include those related to health. (Rozporządzenie MEN, 2001)

One of its tasks is to implement social measures and solutions that would secure a standard of living for each individual in the community that would enable them to maintain their health. Health is one of the greatest and most important values in their lives. From a pragmatic point of view, health is a psychophysical state allowing an effective functioning of a person in the existing environmental and cultural conditions, which are influenced by both biological factors, including genetic factors, as well as social and economic conditions (Wojtczak, 2009:3).

Addressing the topic of role of a social worker in health prevention, it should be stressed that the measure of progress in contemporary societies is the ability and level of responsibility of the state in the sphere of health protection. The Constitution of the Republic of Poland imposes on the state the obligation of equal access to health care regardless of gender, place of residence and wealth. This requires efficient functioning of the health care system and public health. An extremely important condition is the quantity and quality of staff working for the health of the general population (Wojtczak, 2009:60).

Disease prevention means actions taken regardless of the health situation in order to maintain it. They aim at reducing the incidence of illness and premature death through action to reduce the impact of factors detrimental to health and leading to disease or disability (Wojtczak, 2009:212).

One of the most important elements of social policy is social assistance, the aim of which is to satisfy the necessary human life needs from public funds. Social assistance is provided to persons and families due to poverty, orphanage, homelessness, unemployment, physical or mental handicap, long-term illness, helplessness (Wojtczak, 2009:63).

The literature lists factors determining the state of health of both individuals and society: people's lifestyle, physical, social and economic environment of life, work and science; biological and genetic factors, health care activities aimed at preventing diseases, promoting behaviours conducive to strengthening health and rehabilitation (Wojtczak, 2009:76).

Health is a multidimensional, dynamic phenomenon, covering dependent physical, psychological and social aspects. Health care consists in restoring and maintaining a dynamic balance of individuals, families and social groups. The health care system should consist in creating a comprehensive, effective and closely integrated system of preventive care (Kantyk, Zaralek, 2007:143).

Social assistance, as a state institution, undertakes actions supporting also health care. Health protection is based on proper identification of health needs, as well as proper organisation of possibilities and means necessary for action for the health of the population (portalwiedzy...2015).

Rapid increase in the number of chronic non-communicable diseases and low effectiveness of therapeutic medicine draw attention to factors related to the occurrence of these diseases, such as smoking, excessive alcohol consumption, low physical activity and poor nutrition. The impact of these risk factors can be reduced by modifying people's behaviour and targeting health-enhancing behaviour (Wojtczak, 2009:111).

It is undeniable that social workers in many cases have a good understanding of the needs of their environment, families, the elderly, the disabled, children and young people. Through visits to the homes of the beneficiaries, they monitor the promotion of health and fitness research.

In order to improve health, social work includes: education in the field of prevention and health hygiene at families, assistance in arranging the stay and reaching the hospital, assistance in arranging the doctor's visit at home, assistance in obtaining medical/ orthopaedic equipment, maintaining contact with the doctor, nurse, social worker, purchase of medicines according to the patient's needs and administration of medicines, accompanying the client during visits to doctors and other institutions and cultural institutions, assistance in settling official matters, paying for the media, taking care of the physical and mental condition of the client by ensuring contact with the environment.

According to the recommendations of the literature, prevention of various diseases depends, among other things, on: weight reduction - through proper nutrition and transition to a special diet, leading a physically active lifestyle, reducing alcohol consumption and smoking (Wódz, 1996:100).

Reducing addiction is an important issue in health prevention. In this area, social workers can take various actions, such as promoting healthy lifestyles and transferring knowledge about the risks associated with addictions.

The content of the professional role of the Polish social worker is currently undergoing significant changes. A social worker is required to be able to use knowledge and skills from different disciplines. Prevention of healthy lifestyle is one of the important tasks of a social worker's work.

Aim of work

1) To examine whether social workers pay attention to the health of their clients and to health prevention in the families whom they work with.

2) To determine whether the interest of social workers in the health problems and health prevention has an impact on the health of their wards.

Material and methods

The research was conducted in Silesia in the period from December 2013 to January 2015.

The research covered: 100 families, under the care of City and Municipal Social Welfare Centres - 50 where social workers pay attention to the health condition of the wards and health prevention, and 50 where social workers do not pay attention to the health condition of the wards and health prevention.

2. PRESENTATION OF RESULTS

GROUP A

Results concerning families where social workers pay attention to the health condition of the wards and health prevention.

GROUP B

Results concerning families, where social workers do not pay attention to the health condition of the charges and preventive health care.

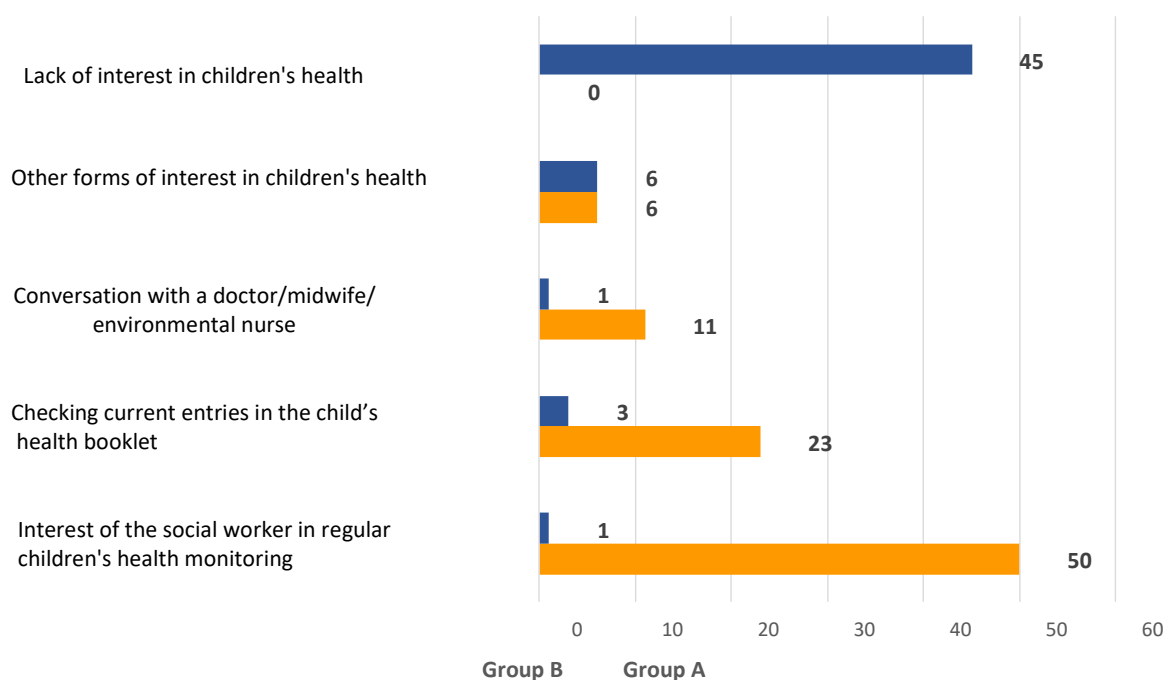

Fig. 1: Control of children's health - forms of interest

In case of Group A, all social workers are interested in the state of health of the children raised in the families they are currently working with. The forms of this interest range from interviews, through health booklet checks, to contacts with community nurses. In the case of group B, social workers are rarely interested in the health of children.

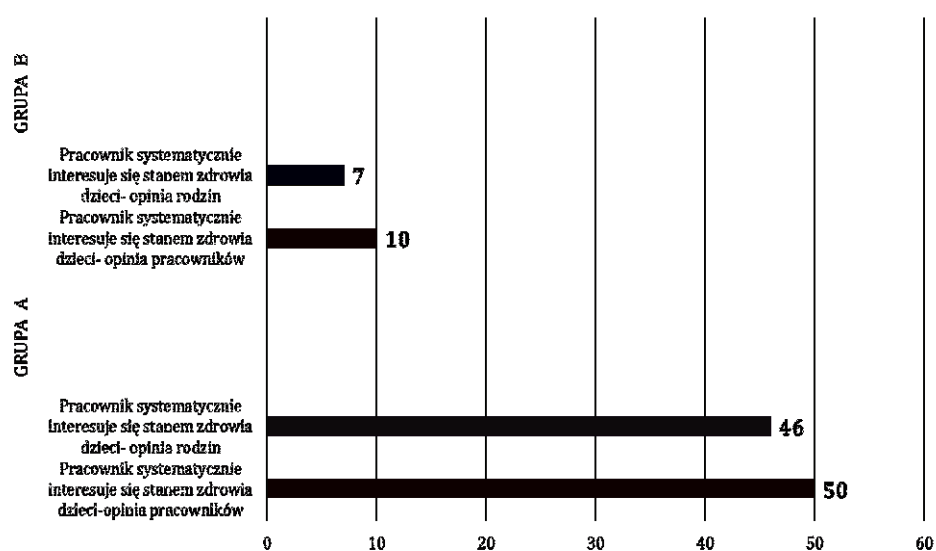

Fig.2: Interest of social workers in the state of children's health - in the opinion of social workers and families

In the case of group A, both the social workers and the family members with whom they work confirm the interest of social workers in the health of their children. In case of irregularities in the development, social workers: agreed to visit the appropriate counselling centre, - they recommended/advised to make an appointment to visit the appropriate counselling centre, - rarely - they did not show any interest in the fact whether the child will be treated/rehabilitated.

In the case of group B, only a few workers have expressed such an interest, which is confirmed by an even smaller number of families.

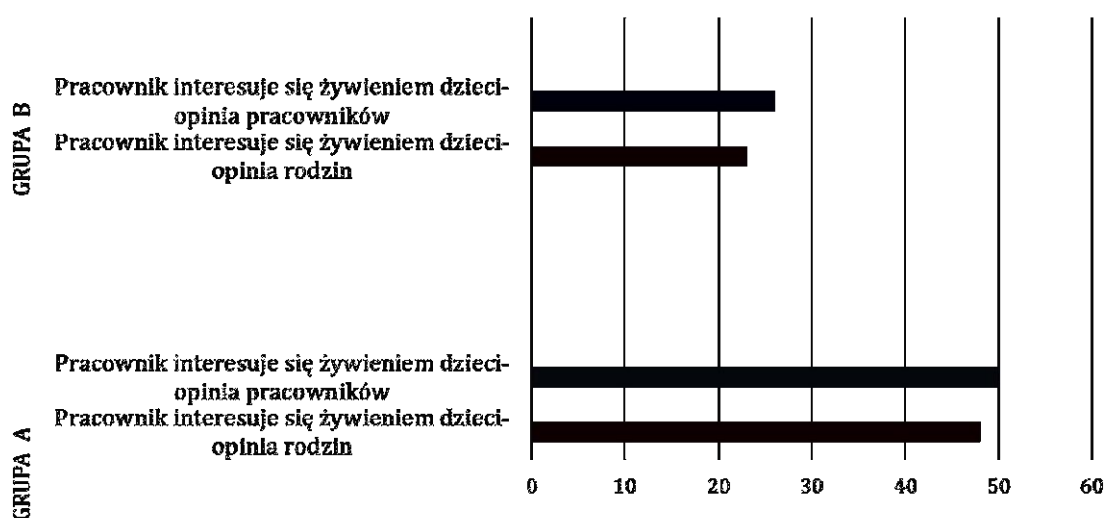

Fig. 3: Interest of social workers in child feeding - in the opinion of workers and families

In group A, all surveyed workers declare that children's nutrition and related problems (underweight, overweight, diet related to the diagnosed disease) remain in their sphere of interest. This is confirmed by the majority of families with whom these workers work.

In group B, only half of the workers reported that they were interested in feeding children in the families they work with. This was confirmed by an even smaller number of families.

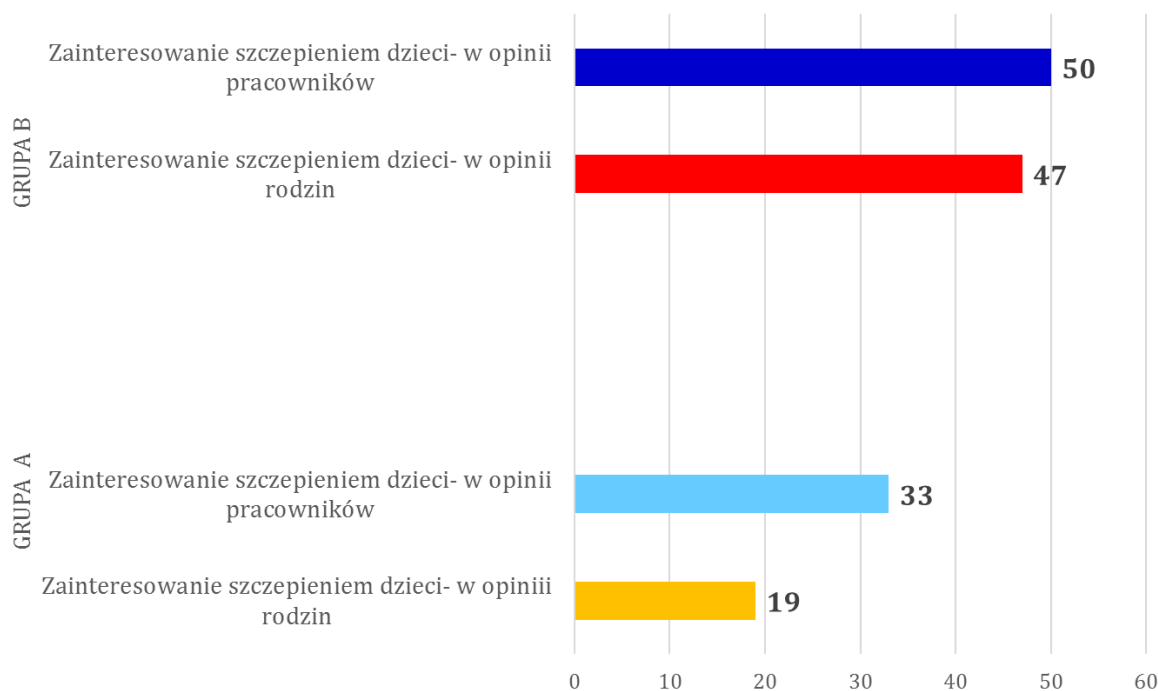

Fig.4: Interest of social workers in vaccinating children - in the opinion of workers and families

In group A, all surveyed workers declare that they are interested in vaccinating children. This is confirmed by the majority of families with whom they work.

In group B, only 33 workers reported that they were interested in vaccinating children in the families they work with. This was confirmed by 19 families.

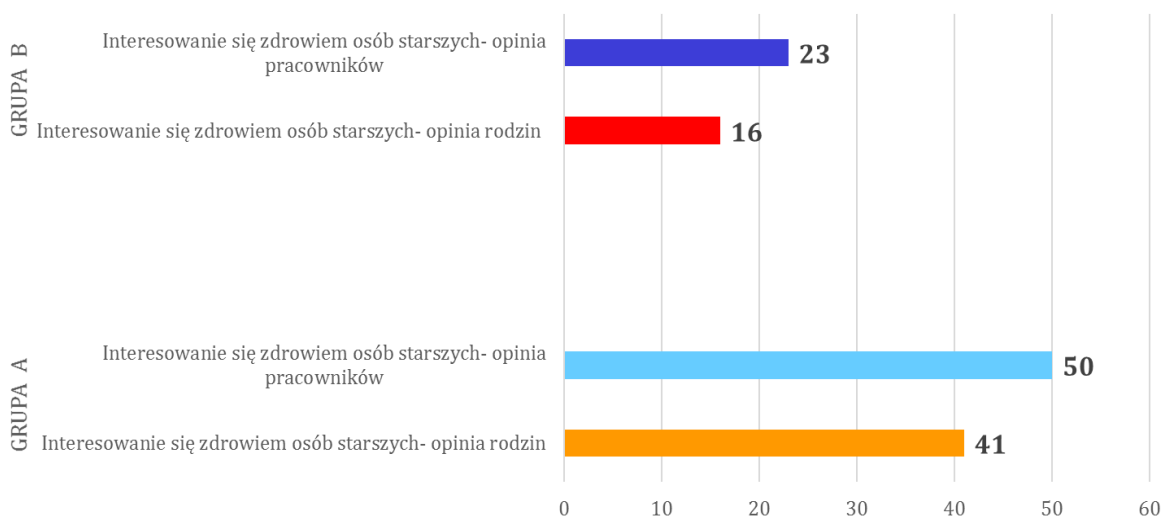

Fig. 5: Interest of social workers in the health condition of older people (living in families with whom they work) - in the opinion of workers and families

In group A, all surveyed workers declare that the state of health of the elderly remains within their sphere of interest. This is confirmed by the 41 families with whom they work.

In group B, only 23 workers reported that they were interested in the state of health of older people. This was confirmed by only 16 families.

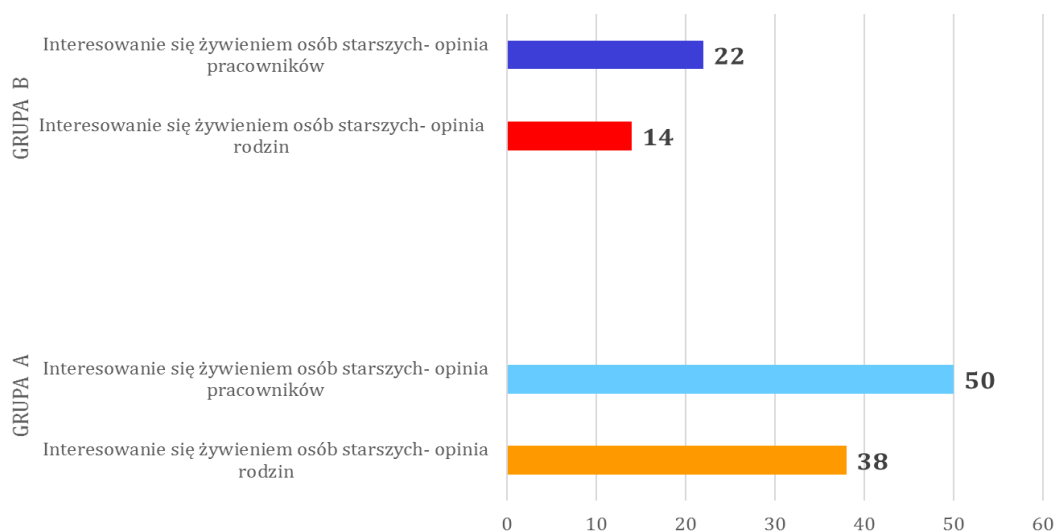

Fig.6 Interest of social workers in feeding senior people - in the opinion of workers and families

In group A, all surveyed workers declare that they are interested in elderly nutrition and problems related to it (underweight, overweight, diet related to the diagnosed disease, metabolic disorders, parenteral nutrition, etc.). This is confirmed by the 38 families with whom they work.

In group B, only 22 workers reported an interest in elderly people's nutrition in the families with whom they work. This was confirmed by 14 families.

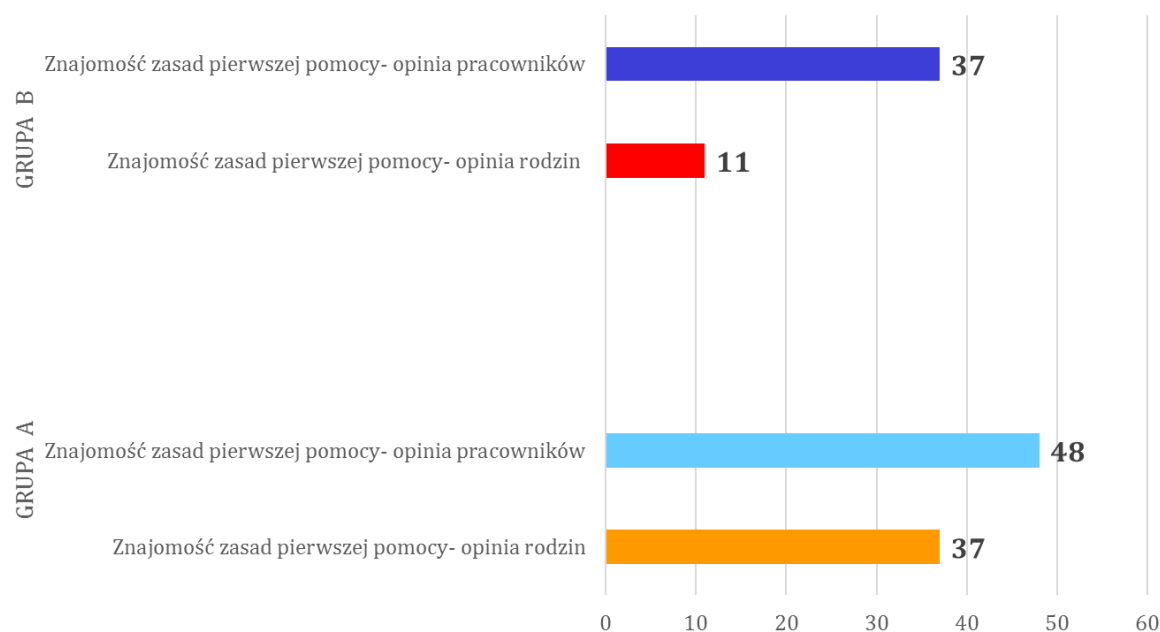

Fig.7: Social workers' knowledge of the first aid rules in the opinion of social workers and families

In group A, 48 of the surveyed workers declare that they are familiar with the first aid rules and that they are able to apply them. This is confirmed by the 37 families with whom they work.

In group B, 37 social workers declare that they are familiar with first aid rules. This is confirmed by 11 families.

3. CONCLUSIONS

1) Not all social workers take care of the health of their charges in the exercise of their profession. On the other hand, not all social workers rely entirely on their clients when it comes to monitoring the health of their children/seniors.

2) Ward's health monitoring and prevention is key to maintaining the best possible health of citizens. This is particularly evident in the more vulnerable groups in society - children and the elderly. This is particularly evident in families with whom social workers work.

References

Kantyka Sławomir, Zarałek Maria, Zarządzanie publiczne w lokalnej Polityce społecznej, A. Frąckiewicz-Wronka (red.) Wyd. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej w Warszawie, Warszawa 2007. ISBN: 83-88278-81-9

Wojtczak Andrzej, Zdrowie publiczne wyzwaniem dla systemów zdrowia XXI wieku, Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa 2009. ISBN: 978-83-200-3860-6

Wódz Kazimiera, Praca socjalna w środowisku zamieszkania, Interart, Warszawa 1996, ISBN 83-7164-104-4

Dz.U. Nr 34, poz. 405, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 marca 2001 r.

http://portalwiedzy.onet.pl/63375,ochrona_zdrowia,haslo.html [dostęp: 19.09 2015]

Sociocultural Animation and Community Development – contributions for social work

Mário Montez⁹

Abstract

Community development is a form of social intervention which relies on the participation of local actors on delivering endogenous processes of development. As local actors we consider the people who is related to a community and has power of agency. Sociocultural animation is a method of empowering people to participate in the development of their own groups or communities, looking at their own needs, capabilities, knowledge and skills to identify problems and the adequate strategies to solve them. It concerns all social, cultural and educational dimensions as part of a development process. This paper explores the contribution of sociocultural animation as a tool for social work aiming to community development.

Keywords: Sociocultural animation. Community development. Social work. Human development.

1. Introduction

Sociocultural animation (SCA) is a social work practice which is delivered for, with and by people in relationship with each other, promoting a common welfare. It is believed to be the methodology to engage people in collective processes, bringing forward their ability to be agents of social and cultural development. Three main ideas underpin the concept of sociocultural animation: social transformation; cultural awareness; life-long education. Social transformation deals with collective action and social movements as a transformative impulse in the history of societies (Gillet, 1995:66). Cultural awareness is related to an anthropological idea of culture, which includes habits, moral, laws, beliefs. Education is considered here as a human capacity to communicate, learn and develop along one's life, in informal and non-formal contexts.

Social movements in Europe (60's and 70's), shaped the ideological framework of sociocultural animation. Participants believed in social and political participation as the basis of collective action aiming collective welfare and social justice. This "militant" orientation has been the genetic identity of SCA that distinguishes it from other forms of social practices. As it developed, SCA became embedded in multiple public and private organizations, on national, regional, local or even religious level. Technical and higher education courses on SCA brought responsibilities and expectations directly related to employment on SCA. At the same time, its "radical" social action is now facing a dilemma concerning militancy and institutionalization.

After 40 years of existence, SCA became more than a methodology. It is officially recognized by governments and local municipalities, is a higher education degree, is considered in social policies, and is represented by professional associations and international networks. It is a profession worldwide as it is an action to empower communities. Glancing over some realities, France has a whole educative and social system where SCA is fully used. It provides jobs for animators in the *Centres d'Animation de Quartier* or at *Centres de Loisir*. In Portugal and Spain, community and civic centres host a set of activities for different groups within the community such as children, elderly or disadvantaged people and use SCA as a

⁹ Polytechnic Institute of Coimbra – Education School (IPC-ESEC); Sociocultural animator. *e-mail address:* montez@esec.pt

methodology. It is not a perfect world; however, it is a sea of opportunities. Frequently sociocultural animation works side by side with other social practices such as social work, becoming its counterpart in social intervention.

This paper addresses sociocultural animation as a social methodology that can be used on social work when promoting community empowerment and development. Therefore, we present the origins and concept of SCA and explore its main contents, such as its dimensions, paradigms, values, and practices. Finally, we cross SCA with social work and explain why it is an important contribution in social contexts. We take the Portuguese reality of SCA, as other familiar ones, to support the narrative. However, SCA is practiced in many different countries and carries diverse and new narratives.

2. Origin and concept of SCA

2.1. Historical origin

Ezequiel Ander-Egg (Argentinian philosopher and UNESCO's consultant) and Jean-Claude Gillet (French sociologist and *animateur*) point out the fact that (according to R. Labourie, 1978), the term Animation, in the sense that it is used today in SCA, was forged in 1945 on a French legal document on Popular Education (2012:87; 1995:34). Other sources (e.g. Rémi Hess, 1983: 79) refers to the existence of animators in UK and USA from the end of 19th century. However, it was not before the 1960's that the term became of common use in France with reference to a social practice to answer to the accelerated urbanization of western Europe (Gillet, 1995:35). It then spread to Belgium, Spain, Italy and Portugal. While France was going through the social turmoil that led to the popular uprisings on May 1968, claiming for social justice, equality, and a democracy, other countries like Portugal and Spain were still under an out-dated fascist dictatorship. In the USA, new social movements (Hippy, Punk, Women, Black Power) were flourishing and producing historicity as they coined the last half of the 20th century and of our present era.

On the wave of post-war reconstruction, new approaches to citizenship were about to be claimed. Population migrated to skip poverty, the colonial wars, looking for new opportunities and freedom. In Portugal, people fled into countries as France, Germany, USA or Canada. The ones who stayed migrated from rural poverty to urban contexts, expecting better jobs and lifestyle. Massive migration created massive suburban areas in cities which were not prepared to have such an amount of people. Even worst, technology revolution was kicking-off and started to replace people's jobs. Therefore, suburban areas were characterized for disruptive phenomena, or as Ander-Egg denotes "the city's crises in relation to the psychopathology of urban life" (Ander-Egg, 2012:38). But suburban zones were also full of human potentiality for leisure, and for more democratic and participative communities. These realities brought up the need for basic infrastructures in towns and neighbourhoods, and to a new profession to animate the people¹⁰.

Society was changing but traditional political paradigms still limited people to conventional top-down decisions. There was a strong need to challenge power and to democratize society. Sociocultural animation was committed to it, as Jean-Claude Gillet points out when referring the importance of SCA to democracy and vice-versa (1995:260). In Portugal SCA is intimately related to the democratization of society in the 70's and 80's (Lopes, 2006: 135-311).

¹⁰ "Animate the people" is the chorus of the song "O que faz falta", by Portuguese revolutionary singer Zeca Afonso. In Portuguese, "O que faz falta é animar a malta" (What we need is to animate the people) became a motto on the post-revolutionary period of democratization and community building. <https://www.youtube.com/watch?v=L29-aZXqZyk>

During the 70's the Council for Cultural Cooperation (CCC) of the Council of Europe produced several studies and reports on SCA and introduced it to a wider political arena in Europe. At this stage, SCA was considered a useful tool on the development of the most disadvantaged communities of western Europe. It was commonly used as a life-long learning practice (Lopes, 2006:395-412) as well as a method to promote local cultures and to ensure the access of vulnerable groups to conventional culture.

2.2. *Concept, definitions and dimensions*

Originally named *Animation Socioculturelle*, it is considered a polysemic definition (Gillet, 1995; Ander-Egg, 2012; Trilla, 2004), for it includes more than one main idea: Animation + Social + Cultural. The term was coined after the idea of giving life to sociocultural contexts, using the Latin-derived word *Anima* which means Soul and, in extension, defines what is alive. *Animus*, a declination, referred to the idea of life with movement or dynamic and brings out a double etymological origin of SCA (Ventosa, 2002:19-26). Animated cartoons as Japanese Anime, or the word Animal, to address to live and moving beings, are easy illustrations of these meaning. *Anima*, when conjugated with the suffix "Action" becomes Animation and gives us a clear idea of the action to bring, give or boost life into something. In this case, it brings up the idea of giving life to social groups, to dynamize their cultures, based on human relationships and capacities.

A concept should not be supported only on the etymology. SCA is a broad scope of social practices, and definitions of its concept stem from multiple experiences and visions. Therefore, Gillet refers to the definition of sociocultural animation as an "unfindable definition" (1995: 25-35). For Ander-Egg and Xavier Úcar (well-known author of SCA in Spanish language), sociocultural animation is a social technology (Ander-Egg, 2012:91-97; Trilla, 2004:57), while for Gillet and other French animators/theorists it is a political social action. On one side SCA aims to work with people as a technical tool. On the other side, it was reinforced by Saul Alinsky's influence on community organization. Alinsky was an American well-known community organizer and coined the idea of "radical" social worker as he animated communities to cope with oppression and disadvantage in creative and radical ways. His book "Rules for Radicals" was introduced in France with title "Manual du Animateur Social"¹¹. Nevertheless, SCA observes cultural needs, personal and social development. That is why sociocultural animation programmes can either be delivered on a militant, independent, endogenous approach or included in institutional strategies to work with people, from a top-down intervention plan.

The definition of SCA was used to categorize a whole group of practices and activities delivered by people to and with other people. The variety of activities and practices is so wide, and regards so distinct contexts, that one and only definition would not be possible or even fair. One of the first definitions, taken from 1976's *Glossary of Useful Terms of Sociocultural Community Development*, produced by the Council of Europe, explains Animation as a methodology used to provoke changes on the behaviours of people and their collectives, which can be used under a diverse range of goals (Glossaire, 1976). Several authors try to explain SCA departing from their own ideologies. Ander-Egg presents an organized set of definitions according to the ones that look on the emergency of SCA, the ones who focus on animation and participation, those who consider the socio-political impacts of SCA, those who refer to methodological aspects, or that look at communication and dynamization. (Ander-Egg; 2012: 99-105). Other systematizations include perspectives that

¹¹ Handbook for Social Animators

look at other elements such as Categories and Goals¹² (Gallardo&Morata, cit. Trilla, 2004:24-30). Thus, it includes the ideas of SCA as: an action, a social practice, method, technique, tool, process, programme, social function and factor. The element Goals includes a universe of desirable achievements, organized in groups according to its emphasis. Therefore, we have a group of achievements related to cultural dimension, social dimension, participation, personal development and educational. Varied goals can be found, from general ones like social transformation to more objective ones as the suggestion of a certain activity. Due to lack of space, we choose to share Ander-Egg's own proposal of definition which is rather complete:

“A set of social techniques that, based on a participatory pedagogy, aims to promote voluntary practices and activities that, with the active participation of the people, are delivered to a determined group or community and are manifested in the different fields of the socio-cultural activities that promote development and quality of life.”¹³ (Ander-Egg, 2012:96)

For a wider view on the diversity of defining SCA, we also share Catalan author Jaume Trilla's definition, freely translated from the Portuguese edition:

“A set of actions delivered by individuals, groups or institutions in a community, and in a specific territory with the aim of promoting, among its members, an attitude of active participation on the process of their own social and cultural development.” (Trilla, 2004:26)

SCA's definition, brings us to three dimensions that underpin the action of sociocultural animation: Social; Cultural; Educational. The social dimension addresses human relationships, social needs, community, empowerment or capacity building, social transformation, human rights, social work, social facilities and the idea of equality. The cultural dimension approaches the anthropological concept of culture which includes habits, knowledge, laws, moral, arts, etc., as well as the concepts of cultural democracy and democratization of culture. The first deals with access of all people to conventional culture while the second handles the validation of sub-cultures in the dominant society (Trilla, 2004: 20-24). It looks at cultural facilities, creativity and leisure time as an imperative factor of development. The educational dimension is the mean through which people and communities gain conscience of the problems that affect them and the ways to solve them. This dimension includes the idea of education as a Life-long learning process, and still concerns critical thought, pedagogy, non-formal education, autonomy, values and educative facilities.

3. Values and supporting knowledge

3.1. Values

There is an easy consensus on the basic values that underpin SCA as a social practice. These are: participation, social action, culture, education, democracy, culture, empathy. SCA seeks to involve people democratically in the process of development and social transformation. Thus, it mobilizes resources, promotes conviviality, builds capacities and equal opportunities, embraces Human Rights, promotes creativity under a positive approach and expects commitment from its several actors and partners. Education, in its broader comprehension, addresses here the ideas of *conscientization*, group and community work, empowering diversity as personal enrichment. Values related to culture include the respect for

¹² The original idea, in Spanish, would be: *Categorizaciones y finalidades*.

¹³ Translated from Spanish by Google and me. Original version is: “Un conjunto de técnicas sociales que, basadas en una pedagogía participativa, tiene por finalidad promover prácticas y actividades voluntarias que, con la participación activa de la gente, se desarrollan en el sentido de un grupo o comunidad determinada y se manifiestan en los diferentes ámbitos de las actividades socioculturales que procuran el desarrollo de la calidad de vida” (Ander-Egg, 2012:96)

each one's culture, environment and heritage. Empathy is the base for a successful communication and to build up networks. This axiological framework guides the praxeology of SCA and turns out to be the key aspect to validate SCA as a methodology which can be used in social work practices.

3.2. Supporting theories and knowledge

The praxis of SCA is supported by scientific contributions from diverse sciences and knowledges, mainly from social sciences (e.g. sociology, anthropology, philosophy, geography, pedagogy). Nowadays, psychology, education sciences, development studies, economy and natural sciences have given new contributions to SCA practices and theory. Besides the theoretical support, SCA is made of diversified knowledge and cooperation with other professions. Trilla presents it in typologies that go from a further level of theoretical debate to a closer level of experience reflection, passing through a sociological, a technological, a psychological and an ideological level (Trilla, 2004: 39). Examples of knowledge would be: leisure activities, pedagogy, project management, action-research, arts and art crafts, culture, natural sciences, gerontology, communication, information technologies, documental organization, creativity, history, law and politics, physical education and sports, safety and first aids. On the field, SCA crosses with many other professions, such as social work/ services, social education, social pedagogy, teaching, gerontology, arts, physical education and sports, management, informatics/ technology, communication and marketing. This rich frame of contributions creates an equally rich array of practices and opportunities for SCA intervention that requires a complete, diversify and in-depth training of professional animators.

4. Practice

4.1. Practice and methodology

The range of SCA practices is wide and dynamic, and a matter of debate among us. If SCA in the 70's searched for social transformation and democratization, in the 21st century it concerns with professional jobs in institutionalized contexts. Thus, it can be the right time to think of SCA as a methodology to be used by other social professionals such as social and community workers. The panorama of SCA practices includes a diversity of practices that can be delivered with diversified participants of all ages and types, in public institutions, projects and programmes, private non-profit and profit organizations, summer camps, neighbourhood facilities, cultural and sports centres and associations (Gillet; Trilla; Ander-Egg; Ventosa; Lopes), and even in the cybernetic space (e.g. Ciber-animation) (Viché, 2014).

SCA practices are delivered in processes that are not solid things but are structured actions. Thus, when asked about the way we do things, animators might answer "we are there, we read the atmosphere, and then we act (or not). Later we evaluate." ASC practices follow a method where action is a mean to achieve other goals. It can be a processual or a project orientated action. Both promote the SCA values, produce knowledge from its experiences and will be "invisible" once the process is over. Often participants accuse animators of doing nothing, after a long mission of working with groups to empower them to action. Paradoxically, we believe this is the most valuable recognition of a good SCA work.

4.2. *Paradigms of SCA*

Practices builds theory while theory support practices. In this frame of though Caride Gómez (Gómez, 2004:45-63) explores the importance of paradigms in SCA. These paradigms respond to three main models that guide the production of theory. One pretends to preserve reality as it is. Another looks at social transformation based on human relationships. The third challenges power and its socio-economic structures by working on awareness and responsibility.

The first paradigm is the technological paradigm, also named rational. It considers SCA as an intervention or a technological approach. Here SCA brings along academic knowledge which is of instrumental and rational use in a social intervention. Participants receive or consume social, cultural and educative services.

The second paradigm is defined as interpretative, phenomenological or hermeneutic. It is based on the idea of SCA as a mediation method with theory as the basis for reflection on the experiences and people's knowledge to understand the context in which is acting. Participants consume social, cultural and educative services but participate as stakeholders or partners in the process.

The dialectic paradigm, also named critical or constructivist paradigm, takes SCA as a political process to empower people with the goal of democratization. It looks at knowledge as a dialectical process, built upon a historical and political relationship. Participants are animated to build new practices and social transformation.

From where we stand there seems to be a clear parallelism between these paradigms and the reality of social work.

5. SCA contributions to social work

5.1. *Social work and Human Development*

We believe that personal wellbeing, or "real freedoms" (what people are able to do and be), as it is considered in Human Development and Capability Approach theory, are the outcome of a joint process (Alkire&Deneulin, 2009:34). Groups make choices to achieve capabilities that will turn them agents of their own development, which means to pursue goals that people value or have reason to value. (pp.26-33). Social work should take individual wellbeing as a departing point to build collective wellbeing, based on the idea that one's wellbeing completes other's wellbeing. This brings out the importance of community-based development and sociocultural animation as a method to engage people in a wider process were conviviality, awareness and conflict walk together. As a matter of fact, SCA and social work are delivered under conflictual relationships of interests and expectations (Gillet, 2014:175-187). Both have political, social and space dimensions in its professional landscape and conflicts that arouse from them (Richelle, 2014:209-224).

5.2. *A case study*

Following this ideas, Miguel Marrengula, Mozambican researcher, studied the role of SCA in social work, based on the work with street children in the city of Maputo, Mozambique¹⁴ (Marrengula, 2010). The study aimed to explain the extent to which SCA praxelology can be

¹⁴ "Addressing Socio-Cultural Animation as Community Based Social Work With Street Children in Maputo, Mozambique". Academic Dissertation. University of Tempere, Finland. Orientated by Prof. Leena Kurki.

used as community social work practice. Conclusions withdrawn from this study points out the fact that SCA praxeology is a community-based social work practice that can be addressed in other contexts, although deeper research is needed (2010: 231). The study showed that street children phenomena are complex and multidimensional, as well as culturally embedded. Sociocultural animation is presented here as an imperative methodological contribution for social work. Researched SCA practices shown concern on communication and to understand local contexts, as well as to empower people in communities to cope with the problem (together with local organizations) which is not only a local issue but has to be approached from the context where it is located (Marrengula, 2010:233).

“In this study I addressed the issue of child protection and community work as the main topic of the study, where I look at communities as active actors of social change, taking SCA praxeology as the mediator in processes involving the transformation of reality which is sustained by the need of awakening people (street children) to exercise their active participation for social change.” (2010: 236)

6. Final note

Development is the result of a set of options, and long invisible process. SCA presents itself as an action, a tool, a vitamin that boosts the process of development. It is an action, a complex methodology, a set of practices or a social technology. Animation as an action cannot be seen, as well. It is the outcome of an intentional planned process, due in a certain time and space with adequate resources and objective activities, and it contributes for a wider, deep but also political and morally defined process. The visible outcomes will be told by History.

The geographical extension of SCA brings out different approaches, understandings, and practices, according to each context and its socio-political needs. Expecting a universal understanding and application of a social practice would not be fair to those social groups who need it and have different sociocultural configurations. Contemporary western crises and the rise of strong segregating, xenophobic and wild neo-liberal policies, brings the need of resistance, humanism, solidarity and *conscientization*. After all, it brings the need for awareness, action and participation that rises the voices and dreams of the most vulnerable and oppressed ones, whoever they are; either general population or social workers.

References

Alkire, S.; Deneulin, S. (2009) The Human Development and Capability Approach. In. Shahani, L. (coord.) *An Introduction to the Human Development and Capability Approach: Freedom and Agency*. London, Earthscan. pp. 22-48.

Ander-Egg, E. (2012) *La Problemática de l'Animación Sociocultural*. Col. Animación Sociocultural. Buenos Aires, San Pablo Editora. pp. 24-38.

Baptista, A. M. (2012) Animação e Animadores Socioculturais: imprecisões, ambiguidades, incertezas e controvérsias de uma ocupação profissional num mundo em transformação. In *Revista Práticas de Animação*. Ano 6, Nº 5 Outubro 2012.

Fonte, R. (2012) *A Formação de Animadores Socioculturais*. Canas de Senhorim, Edição de Autor.

Gillet, J-C. (1995) *Animation et Animateurs: Le sens de l'action*. Paris: L'Harmatan.

Gillet, J-C. (2006) *Animação entre Marcha e Democracia*. Available at:
http://jeanclaudegillet.free.fr/pdf/Comunicacao_PTG%20_2.pdf

Glossaire des Terms Utiles/ Projet d'Animation Socioculturelle. (1976) Council of Europe.

Gómez, J. A. C. (2004) Paradigmas Teóricos na Animação Sociocultural. In Trilla, J. *Animação Sociocultural: teorias, programas e âmbitos*. 2004. Lisboa, Ed. Piaget. pp. 45-63.

Héss, R. (1983) *Sociologia da Intervenção*. Porto, Ed. Rés.

Illich, I. (1973) *Tools for Conviviality*. Available at:
<https://docs.google.com/folderview?id=0B-YLV8egGwSuWmVNWWdOSXc3bXM#list>

Lopes, M. S. (2006) *Animação Sociocultural em Portugal*. Chaves, Intervenção.

Lopes, M. S. (2012) A Animação Sociocultural: democracia, cidadania, participação e o dédalo do real com o virtual In Lopes, M. S. (coord.) *Animação Sociocultural, Intervenção e Educação Comunitária: Democracia, Cidadania e Participação*. Chaves, Intervenção. pp. 79-90.

Marrengula, M. L. (2010) *Addressing Socio-Cultural Animation as Community Based Social Work With Street Children in Maputo, Mozambique*. Academic Dissertation. University of Tampere, Department of Social Work Research, Finland. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1015 ISBN 978-951-44-8269-4 (pdf) ISSN 1456-954X

Richelle, J-L (2014) Dimensões Política, Social e Espacial de l'animation professionnelle. In Gillet, J-C. (coord.) *L'École Bordelaise Dans le Réseau International de L'Animation (2003-2013)*. Paris, L'Harmattan. pp. 209-224.

Ventosa, V. (2002) *Fuentes de la Animación Sociocultural en Europa*. Madrid, Editorial CCS.

Viché, M. (2011) La Ciberanimación, una Acción Social Transformadora; El Caso de #spanishrevolution. In *Revista Práticas de Animação*. Ano 5, nº 4. Outubro 2011.

Viché, M. (2014) *Ciber@nim@ção*. Valencia. Author's edition.

Touraine, A. (1996). *O Retorno do Actor – Ensaio Sobre Sociologia*. Lisboa, Instituto Piaget.

Trilla, J. (2004) Conceito, Exame e Universo da Animação Sociocultural. In Trilla, J. *Animação Sociocultural: teorias, programas e âmbitos*. 2004. Lisboa, Ed. Piaget. pp. 19-43.

Irish Community Work: Community Development for Transformative Change?

Oonagh Mc Ardle¹⁵, Marianne O'Shea¹⁶,

Abstract

Irish community development work has a distinct identity, one which is both vocational and professional, paid and unpaid, funded and unfunded. A key feature differentiating it from similar work in other parts of the world is its positioning independent of, rather than located only within, the social work profession. While its roots lie in the rural cooperative movement informed by principles of self-help and mutuality, from the 1980s onwards, a shift to more targeted approaches recognising the intersectionality of poverty and inequality issues, whether rural or urban, is evident. Recent years have marked a period of renewed engagement between the state and the community sector as a whole, with the state viewed as both a target and a partner for change. Within this context, there are, nonetheless, many examples of transformative change occurring in Irish society. This paper outlines some of the features particular to Irish community development providing some practice examples of community development approaches responding to key issues in Irish society.

Keywords: Transformative Community Development Ireland

1. Introduction

Community development work in Ireland has a distinct identity, one which is both vocational and professional, paid and unpaid, funded and unfunded. While its roots lie in the rural cooperative movement informed by principles of self-help and mutuality, from the 1980s onwards, a shift to more radical approaches recognising the intersectionality of poverty and inequality issues, whether rural or urban, is evident in large scale state funded programmes. Even in the less generous funding environment of more recent years, these radical approaches remain evident in the work of value-led organisations that subscribe the principles and values of community development documented in the *All Ireland Standards for Community Work* (AIEB, 2016).

2. Irish community development work

Community development in Ireland is strongly rooted in the rural cooperative movement based on working principles of self-help and mutuality. Muintir na Tíre ('People of the Country') founded in the 1930s, is noted as the first formal community development organisation in Ireland (Forde, 1996; Rush, 1999; Lee, 2003). Grounded in a desire to raise the standard of living for all people living in rural communities, the organisational emphasis was on local improvement – social, economic, cultural and recreational – based on the participation of people themselves in the promotion of the welfare of their community (www.muintir.ie). Having adopted the United Nations definition of community development (United Nations Bureau of Social Affairs, 1955), during the 1960's, Muintir na Tíre focused its attention on issues of rural development and social enterprise and adopted a primarily conservative approach to community development, focusing on a 'whole of community' approach rather than a specific focus on the most marginalised groups.

¹⁵ Maynooth University; oonagh.mcardle@mu.ie;

¹⁶ Maynooth University; marianne.oshea@mu.ie;

From the 1980s onwards, a shift became evident, with community development evolving from a pluralist to a radical approach, seeking to address both the causes and consequences of problems faced by diverse communities, including geographic communities and communities of identity and interest, such as Travellers and women. This meant the state became viewed as a target, as well as, a partner for change. European Union (EU) funding through, for example, Anti-Poverty Programmes and Structural Funds (Government of Ireland, 2000) also played a role in this shift. In the period between 1990 and mid-2000s in Ireland, community development became increasingly recognised by communities and the state as a mechanism to address local issues, including poverty and unemployment with several national programmes funded to address social inclusion, many of which incorporate and promote community development approaches (Motherway, 2006). These years also mark a period of increased engagement between the state and the community and voluntary sector as a whole.

In 1990, the Community Development Programme (CDP), later called the Community Development Support Programme (CDSP), was established by the Department of Social and Family Affairs. This programme was significant as the first nationally funded programme in community development in the state. Its aim was to develop a network of community development resource centres (projects) in communities affected by high unemployment, poverty and disadvantage, and to include 'particular interest groups' such as women and Travellers. The CDSP provided rollover funding to community development projects (CDP) on the basis of work plans which were designed within local communities, to meet identified specific community needs. Programme goals included creating greater participation in public decision making, leading to 'more effective and better targeted programmes and policies at local to national levels'; influencing changes in structures, policies and processes which contribute to poverty and exclusion, and seeking equitable distribution of power and resources 'in order to ensure a fairer society' (Combat Poverty Agency, 1995).

Another state-sponsored programme with some similarities to the CDSP was established in 1994. The Family Resource Centre Programme (FRCP) facilitated the creation of family resource centres across the state 'to combat disadvantage by improving the functioning of the family unit' Centres provide services to disadvantaged families, emphasising local participation and 'the principles of personal development, adult education and community empowerment' (Family Support Agency, 2005: 4). Similar to the CDP model, each Family Resource Centre (FRC) was established as a limited company with relative autonomy, involving people from marginalised groups and areas of disadvantage on their voluntary management committees aiming to root each centre in its community.

Prior to its dismantling in 2010, the CDSP was funding 185 community development projects as well as regional and specialist support agencies tasked with offering specialist advice and support on working with Travellers, people with disabilities, violence against women, etc. (Combat Poverty Agency, 2007: 3). The FRCP remains in place and is now Ireland's largest family support programme, delivering universal services to families in disadvantaged areas, with over 100 centres across the country working through a life-cycle approach with individuals, families, communities, and both statutory and non-statutory agencies (www.tusla.ie).

A significant empirical study on community work in Ireland concludes that the central goal of work during this era was to 'democratise democracy' in a genuinely inclusive form, acknowledging both the enormous ambition of the task and the 'ample evidence of citizens willing to try' (Powell and Geoghegan, 2004: 272). Developments over the last decade, outlined above, suggest that, as the size of this task has grown, opportunities for community workers to engage in the business of democracy have contracted, causing very significant changes in the infrastructure for, and the practice of, community development work in Ireland. A review of funding cuts between 2008 and 2012 identifies 'an arbitrary and often

incoherent pattern of cuts' disproportionately targeted at the community and voluntary sector because of its 'uneasy' relationship with the Irish state. The author concludes that "It is very difficult to avoid the conclusion that the state then took advantage of the financial crisis in 'settling scores' with that part of society ... it also shows just how far Ireland has moved from the European norm of valuing civil society" (Harvey, 2012: 43).

However, the production of the *All Ireland Standards for Community Work* in 2016 marked another turn in the relationship between community development and the state in Ireland. Emerging from an inclusive and participative process with community workers, these Standards provide a reference point and guide for key stakeholders who seek to support community work for the promotion of social inclusion, social justice and equality, and as an intervention for social change' (AIEB, 2016: 3).

Fig. 1: *All Ireland Standards for Community Work* (AIEB, 2016)

The *All Ireland Standards for Community Work* define community work as "a developmental activity comprised of both a task and a process. The task is social change to achieve equality, social justice and human rights, and the process is the application of principles of participation, empowerment and collective decision making in a structured and co-ordinated way" (AIEB, 2016: 5).

Contained within this definition is both a statement of intent—the desire to achieve progressive social change—and an indication of the processes used to realise such intent. Its publication and endorsement by all key stakeholders reflects an ambitious and unambiguous statement of a community work practice concerned with redistribution of wealth, power and resources in society, recognition of the multiple forms of discrimination facing many groups and the re-organisation required for lasting change (AIEB, 2016: 15).

One of Irish community work's distinct features, distinguishing it from similar work in other parts of the world, is its separation from the social work profession. Carroll and Lee note that 'Community work has never become an integral part of social work in Ireland' (2005: 147) and this is reflected in the absence of reference to community work in a recent core text for social work in Ireland (Christie et al., eds., 2015). The collective emphasis has,

therefore, always remained central. In fact, in response to the emergence of community development posts, from the early 1980s, discipline-specific training courses in community development began to emerge. The first professional post-graduate qualification in community development was offered in 1981 by Maynooth University, followed by an undergraduate professional programme in 1985, with other universities in Ireland, North and South following. It could be argued that is this development of a distinct but cognate social profession alongside social work and, later, youth work, that has allowed community development in Ireland to flourish, despite challenges that have emerged along the way.

3. Collective action for transformative change

This paper will now provide three examples of community development approaches to working with marginalized groups in Ireland. Each of the organisations included self-identify as community development projects and, as such, they work collectively to identify, analyse and address issues impacting upon the communities that they work with. In addition, the organisations are members of Community Work Ireland, a membership organization tasked with promoting and supporting community work as a means of addressing poverty, social exclusion and inequality and ultimately as a means of achieving social change that will contribute to the creation of a more just, sustainable and equal society (www.communityworkireland.ie) and thus explicitly commit to supporting and advancing community development in Ireland.

3.1. Migrant Rights Centre Ireland

Organisational overview

The Migrant Rights Centre Ireland (www.mrci.ie) is a national organisation working to promote justice, empowerment and equality for migrant workers and their families. Using a community work approach with a focus on participation, leadership and empowerment, they have a strong track record in securing policy changes e.g. Bridging Visa for undocumented migrants; reversal of work permit changes; protections for domestic & agriculture workers; reversing the minimum wage cut. Their community work is 'consciously, actively and specifically focused on bringing about social change in favour of the most marginalised or excluded in society and enabling them to address the social, political and economic causes of this marginalization.

Overview of community

Traditionally a country of outward migration, a predominantly mono-cultural and mono-theistic society, Ireland has undergone a significant transformation over the last twenty years. There are now over half a million non-Irish nationals and an increasing number of both mixed Irish/non-Irish households and people holding dual Irish nationality living, working and studying in Ireland. While a significant proportion of these are EU citizens, there are also many non-EU migrants, among which, a significant proportion require visas in order to legally remain in the country.

MRCI work with members of the migrant communities who face an array of challenges, including discrimination and racism, work place exploitation, the denial of access to/ unequal access to key services and social rights, including education and social protection. Much of their work addresses the isolation, fear, and vulnerability experienced by undocumented migration workers and particularly considers the intersection of racism and sexism as experienced by migrant women.

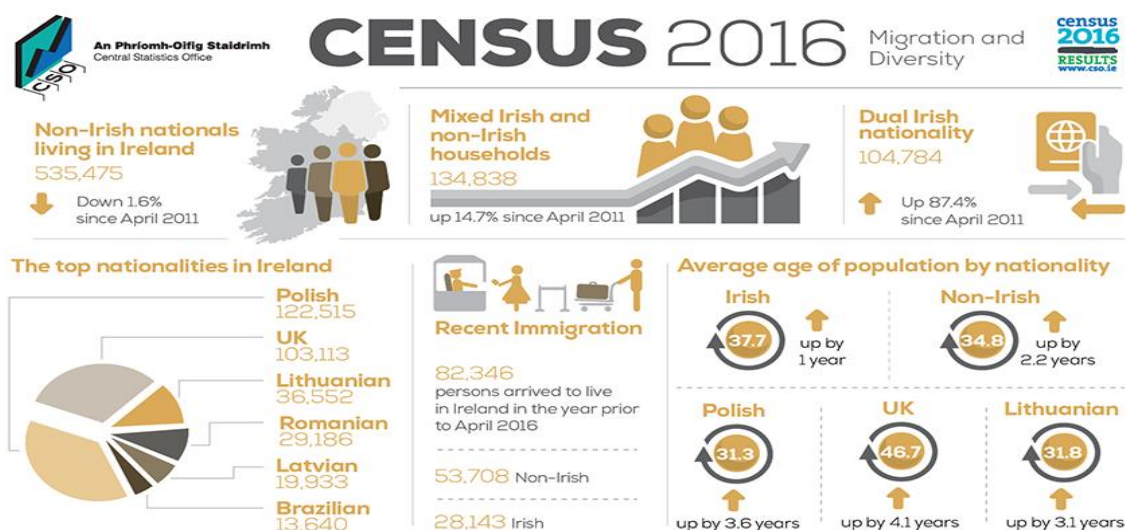

Fig. 2: Migrant Population in Ireland 2016 (CSO, 2017)

Example of transformative change/practice

For domestic workers, their work in private homes as live-in carers, child minders and housekeepers has contributed to them being exploited and isolated. One of MRCI's first initiatives was to establish an action/ campaign group which has successfully forged alliances to achieve key policy reforms. The MRCI firstly established a support group for domestic workers, through a monthly social gathering. Evolving from support group to an action campaign group took several years of painstaking community work, the slow pace of progress reflecting the extent to which domestic workers were in vulnerable and isolated situations.

The Domestic Workers Action Group's 270 members, mostly women, have worked to highlight exploitative work practices on the streets and in the media. They have won high profile labour cases. They have lobbied politicians up and down the country. They have forged key alliances with employer groups and trade unions, nationally and internationally, including campaigning for the introduction in 2007 of a Code of Practice outlining domestic workers' rights and protections, as well as employers' obligations. The code sets out terms and conditions of employment in private homes, an important recognition that domestic workers have legally enforceable rights.

3.2. Offaly Traveller Movement

Organisational overview

Offaly Traveller Movement (OTM) is located in the centre of Ireland. Working across a rural and lightly urbanised region, OTM brings together Travellers and settled people to challenge discrimination and exclusion of Travellers in Ireland. Emerging in 1996, as a grassroots response to the needs of Travellers living in a particular area, today OTM is a vibrant community development organisation employing workers from both the Traveller and wider community. OTM works to address issues of cultural and ethnic identity; health and mental health; accommodation; education and youth development and enterprise and work. Core to this work is initiating consciousness raising processes whereby Travellers can recognise their oppression, realise their rights and know how and where to bring about change. By ensuring that Travellers are represented in key decision-making roles in the organisation, OTM works to include Traveller voices and issues on the agenda and lobbying policy makers at local, regional and national levels.

Overview of community

The Traveller community are Ireland's largest minority ethnic group with a unique long shared history, traditions, language, culture and customs, based on a nomadic lifestyle. For generations Travellers, as individuals and as a group have experienced high levels of racism, prejudice, marginalisation and exclusion in Irish society. Discrimination and its effects are a daily feature of Travellers lives, occurring at individual, interpersonal and institutional levels. This has resulted in the Traveller community living in and suffering extreme levels of poverty and inequality.

According to 2016 Census (CSO, 2017) there are 30,987 Travellers living in the Republic of Ireland. OTM consider this to be significantly lower than the actual figure, potentially due to Travellers not self-identifying because of fear, stigma or uncertainty as to how the information would be used. Almost 60 % of the population are under 25, compared with just 33.4 % of the general population. Educational attainment among Travellers continues to lag significantly behind that of the general population. Approximately 80 % of Travellers recorded in the census were unemployed and almost 1 in 8 Travellers (11.3 %) stated that they were unable to work due to a disability.

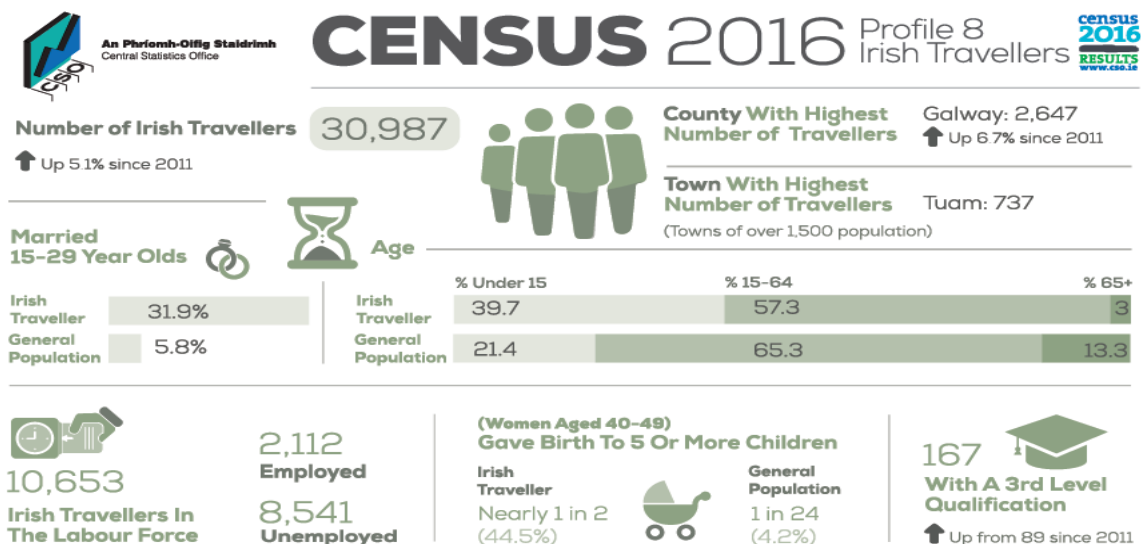

Fig.3 Traveller Population in Ireland 2016 (CSO, 2017)

Example of transformative change/practice

In 2010, an important piece of research was carried out with the Traveller community. The All Ireland Traveller Health Survey was the first time in 23 years that a comprehensive survey of Travellers in Ireland. Data was collected by over 400 peer-researchers, primarily Traveller women. Among the key findings of this report were the impact of social determinants of health on overall well-being for Travellers. In addition, emerged that suicide rates among the Traveller community are up to 6 times greater than in the general population.

OTM were involved in the development of 'Travelling to Wellbeing', a service that has emerged as a response to these issues. Developed using community development principles, this service has provided an interdisciplinary response to mental health issues among the Traveller community. Traditionally, Travellers have had poor access to health and social services and, in addition to this, have identified the challenge of sourcing culturally appropriate models of support and recovery. Beyond developing individualised support for Travellers experiencing mental health issues, the Travelling to Wellbeing project adopts a more holistic approach, engaging with family and community networks and linking with

community development workers to address the contextual issues such as accommodation, education and addressing discrimination towards Travellers.

3.3. *Bluebell Community Development Project*

Organisational overview

Bluebell Community Development Project is located in an area of urban disadvantage in Dublin and works to support the community there to address intergenerational poverty and marginalisation through collective action and engagement. The organisation was established in the 1990's as part of an area based programme to address social exclusion and poverty in urban areas and became, until its demise, a key project funded under the CDSP. During the subsequent realignment of area based projects under different social programmes, Bluebell CDP retained an independent board of management and sought funding from diverse sources, including social enterprise activities. Today, retaining the title and principles of a community development project, Bluebell CDP works with the most marginalised groups across the area, including older men, people with disabilities, long-term unemployed people, migrants and new communities.

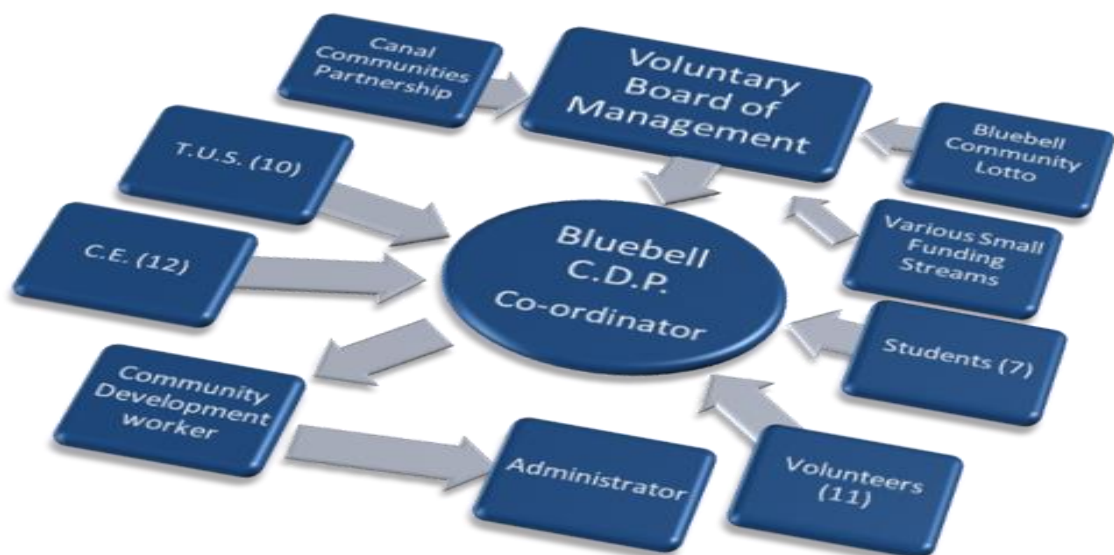

Fig. 4: Bluebell CDP Organisational Structure (Strategic Plan 2016-2020)

Overview of community

Bluebell CDP is located in an area known as the Canal Communities, a highly urbanised area located along the banks of the Grand Canal in Dublin city. The area was developed by local authorities during the 1950s, when many residents, previously residing in sub-standard and over-crowded housing in the city centre, were moved into social housing schemes intended to improve the quality of life of individuals and families relocated there. While there was some success in this resettlement project, with strong links built among residents, a lack of infrastructure, facilities and poor management by the local authorities led to the emergence of social issues, exacerbated by high levels of unemployment during the recession of the 1980s and the influx of opiates to the area at that time. While many of the internal community issues have been addressed in recent decades, the issue of housing, more specifically, regeneration of social housing and, as Dublin grows outward, the impact of desired private development in the area remains a significant issue. The recent economic crisis in Ireland has

also had an impact and high levels of unemployment and low income levels have an impact on levels of social exclusion in the area (CSO, 2016).

Example of transformative change/practice

Given the high level of public housing in the community, engagement with regeneration, the re-designation and redevelopment of public land is a significant area of work for Bluebell CDP. The implementation of a Public Private Partnership (PPP) through the local authority, in partnership with a private developer, has had significant impact on people living in the area. Over almost two decades, the development and rebuilding of housing has been a contested area, with a stop-start development process, with building commencing in 2005 and units only recently completed (<https://www.irishtimes.com/news/social-affairs/failed-ppp-scheme-completed-for-west-dublin-tenants-1.2195648>).

Much social housing in Bluebell has been poorly maintained and issues such as dampness, poor sanitation and poor air quality impacting on resident's health and wellbeing. Relationships with the local authority, who were responsible for managing the properties and the PPP, were challenging throughout. As the local community development organisation, Bluebell CDP became a key actor in the process, providing a drop-in space for residents, becoming a space for critical consciousness-raising and community education to develop. Over time, the CDP built engagement with other communities across Dublin, many of whom were facing similar issues with poor-housing and regeneration processes. Links were also forged with communities in other parts of Ireland, who were facing similar issues with other local authorities.

A number of these communities came together, and utilising collective processes, accessing legal and technical expertise and building public awareness about the issues, as well as engaging and challenging both local and nation authority. When none of these strategies were successful in addressing the housing issues, the groups involved, supported by Bluebell CDP and others, lodged a collective complaint to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe. Lodged in 2014, Complaint No. 110/2014 International Federation for Human Rights (FIDH) v. Ireland, was ultimately successful and the Committee opinion recognised there was violation of human rights in relation to the stated failure to take sufficient and timely measures to ensure the right to housing is of an adequate standard for families living in Local Authority housing (CM/ResChS(2018)1).

4. Conclusion

The period between 1990 and late 2000 presented as an unprecedented time for community work in Ireland. Concepts associated with community development, such as participatory democracy, active citizenship and social inclusion are visible in government policy documents and commitments of that time. The emergence of a specific community development programme and other programmes with community development as a significant element, point to its recognition by decision-makers as mechanisms for addressing the still persisting poverty, unemployment, emigration and other social issues needed urgent address. An examination of programme definitions point to a radical discourse, although contradictions are also evident. The structure whereby community development projects and family resource centres were managed by voluntary committees made up of community members allowed for autonomy outside of direct state control. Education and training programmes delivered by a range of providers enabled both community members and paid workers to enhance knowledge skills and qualities to enhance outcomes for communities.

As this paper indicates, the narrative of community development, which could be seen as radical has been used by the state throughout. However, the possibilities for independent community work to address both the causes and consequences of poverty and inequality has altered dramatically in the last decade due to significant changes in state support mechanisms for community work. At the time of writing, there are some indications that the Irish economy is in recovery. There is no such indication of a retraction from neo-liberalism as the defining ideology of the Irish state. Nonetheless, as Peck (2013) writes, optimism of the will can, and must be replenished by the diverse alternatives, real utopias, and counter projects to neoliberalism. Regardless of the current challenges, there remains in Ireland a community development expertise and a commitment, by practitioners at least, to continuing to work with communities to build common strategies for defiant actions.

Bibliography

ALL IRELAND ENDORSEMENT BODY FOR COMMUNITY WORK EDUCATION AND TRAINING *All Ireland Standards for Community Work*. Galway: Community Work Ireland, 2016.

CARROLL, M. AND LEE, A. Community Work: A Specialism of Social Work? In *Social Work in Ireland Historical Perspectives*. (KEARNEY, N. and SKEHILL, C., eds.), Dublin: Institute of Public Administration, 2005.

CHRISTIE, A., FEATHERSTONE, B. QUIN, S., AND WALSH, T. (eds.) *Social Work in Ireland: Changes and Continuities*. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan 2015.

COMBAT POVERTY AGENCY *Working Together Against Poverty: The Community Development Programme*. Dublin: Combat Poverty Agency 1995.

COMBAT POVERTY AGENCY *Submission to the Minister of State and the Department of Community, Rural and Gaeltacht Affairs on Community Development and Disadvantage and on the Community Development Programme 2007-2013*. Dublin: Combat Poverty Agency 2007.

FAMILY SUPPORT AGENCY *Family and Community Services Resource Centre Programme: A Guide for Community Groups*. Dublin: Family Support Agency 2005.

FORDE, C. *History of Community Work*. In BURGESS, P., ed. *Youth & Community Work: A Course Reader*. Cork: Centre for Adult & Continuing Education, University College Cork 1996.

GOVERNMENT OF IRELAND *White Paper on a Framework for Supporting Voluntary Activity and for Developing the Relationship between the State and the Community and Voluntary Sector*. Dublin: Government Publications 2000.

HARVEY, B. *Downsizing the Community Sector: Changes in Employment and Services in the Voluntary and Community Sector in Ireland, 2008-2012*. Dublin: Irish Congress of Trade Unions Community Sector Committee 2012.

LEE, A. Community Development in Ireland. *Community Development Journal*, 2003, **38, 1**, (48-58).

MOTHERWAY, B. *The Role of Community Development in Tackling Poverty in Ireland: A Literature Review*. Dublin: Combat Poverty Agency 2006.

PECK, J. Explaining (with) Neoliberalism, *Territory, Politics, Governance*, 1:2, 132-157 2013.

POWELL, F. AND GEOGHEGAN M. *The Politics of Community Development*. Dublin: A. & A. Farmar 2004.

RUSH, M. *Social Partnership in Ireland: Emergence and Process*. In *Irish Social Policy in Context*. KIELY, G., O'DONNELL, A., KENNEDY, P. and QUIN, S., eds. Dublin: University College Dublin Press 1999.

UNITED NATIONS. Bureau of Social Affairs *Social progress through community development*. United Nations Bureau of Social Affairs, New York, 1995.

Website accessed: <https://www.cso.ie/en/csolatestnews/presspages/2017/>

Learning to collaborate – reflections on an approach to interprofessional education

Roberts Gary

Abstract

This paper explores an approach to interprofessional education (IPE) involving students from the professional disciplines of Community Learning and Development (CLD), Social Work, Primary Education and Nursing at a Scottish University. It focuses on the design and delivery of a new first year undergraduate module entitled 'Working Together'. We set out our rationale for the module and explain the theories which informed our pedagogical approach, with a particular focus on its timing within the professional programmes, its content and the teaching and learning methods employed. We conclude by reflecting on the experience and identifying the implications for our future practice and research in interprofessional learning.

Keywords: Interprofessional education. Collaborative practice. Working together. Adult learning.

1. Introduction

A joint module involving first year Community Learning and Development (CLD), Primary Education and Social Work students has been taught at a Scottish University for a number of years. Its current iteration stems from recent reviews of our undergraduate programmes in both Social Work and CLD. The module is now called 'Working Together', is compulsory for year one CLD and Social Work students and is offered as an elective to students of Primary Education. In its initial year of delivery there were approximately 30 students each from CLD and Primary Education and 40 from Social Work. Current programme timetabling prevents the participation of Nursing students in the whole module. However we re-located an introductory session on protecting children, previously offered only to Social Work and Nursing students, within this module to widen interprofessional involvement.

There is no capacity in this paper to debate the diverse terminology and contested definitions of IPE (Carpenter and Dickinson, 2008). In our preparatory research we were drawn to the definition proposed by the Centre for the Advancement of Interprofessional Education (CAIPE) as 'occasions when two or more professions learn with, from and about each other to improve collaboration and quality of care' (2002, cited in Barr et al, 2014: 4) as it captured the multi-dimensional nature of the learning we hoped students would engage with during the module. This definition is also embraced widely in the literature on interprofessional education (e.g. Croker et al., 2015; Pollard et al., 2012).

2. Rationale

Our rationale for the module encompassed a number of drivers and these were made clear to the students at the beginning in a manner aimed at encouraging critical reflection and debate. Firstly, numerous inquiries following the death of children or vulnerable adults in Scotland and the rest of the United Kingdom have highlighted the failure of agencies to work effectively together (e.g. Hammond, 2001; Laming, 2003; Hawthorn and Wilson, 2009). In the module feedback one student expressed their initial shock at the assertion that interprofessional working could be 'quite literally a matter of life or death' (Carpenter and Dickinson, 2008: xiii) but came to better understand the significance of this as the module progressed.

Secondly, improving collaborative working in Scotland's public services is driven by the assumption that this leads to improved outcomes for service users (Christie Commission, 2011). Although the evidence for this remains mixed (Petch et al, 2013), ecological systems theory (Bronfenbrenner, 1979) suggests that the complexity of social problems requires our combined professional efforts if we are to enable the individuals, groups and communities we work with to resolve them (Carpenter and Dickinson, 2008).

Thirdly, current legislative imperatives for collaborative practice include the *Public Bodies (Joint Working) Scotland Act 2014*, which integrates health and social care, and the *Children and Young People (Scotland) Act 2014*, which expects partnership working across children's services based on *Getting it Right for Every Child (GIRFEC)*. This is Scotland's national approach to improving outcomes for children and young people by putting the child at the centre, providing a shared definition of wellbeing and requiring a single planning framework (Scottish Government, 2012).

Finally, the values and standards frameworks of the three professions involved include expectations that they will be competent in collaborative working (Scottish Social Services Council, 2011; General Teaching Council for Scotland, 2012; Community Learning and Development Standards Council, 2015). Moreover, shared learning is encouraged in both initial and continuing professional education as a means of nurturing the knowledge, skills and values needed for collaborative practice, although evidence for the efficacy of pre-qualifying IPE is less robust than for its post-qualifying counterpart (Pollard et al, 2012).

3. Pedagogical approach

If there is significant agreement about the rationale for IPE, the same cannot be said about its timing, focus and teaching methods which are much debated. Social identity theory was a key influence in our decision to introduce IPE in year one as it suggests that the stronger a student's affiliation to their own professional group, the more likely they are to view others less positively (Craddock et al, 2006). We therefore set out to enable students to recognise from the start of their respective programmes the shared nature of many of the values which motivated their choice of profession and to build trust and respect for each other before they developed their own professional identity.

Drawing on the early work of O'Halloran et al (2006) in the New Generation Project in two universities in the south of England, we recognised that students in their first semester could not be expected to have a clear understanding of the roles and responsibilities of their chosen profession. We wanted to enable students from different professional backgrounds to learn to work together and to learn to learn together as professional competences in their own right. We therefore focused on enabling the students to learn **with** each other about collaboration itself, including the contested nature of interprofessional working, its drivers and underpinning theories. We aimed to create opportunities for the students to learn **about** each other to identify similarities and differences, particularly in relation to personal and professional values. Finally we encouraged the students to learn **from** each other to explore and challenge the stereotypes and assumptions which they already held about their own and each other's professions and which it has been argued individual professional programmes can actually reinforce, intentionally or otherwise (Hall, 2005).

Freeth et al (2005) highlight the link between interprofessional education and learning and interprofessional collaboration and practice. However for us collaborative practice was not of itself the end goal of this module but a means to better support individuals, groups and communities to improve their lives and in so doing achieve a fairer society. This focus on social justice outcomes is central to current social policy initiatives in Scotland (Scottish Government, 2011). Therefore we emphasised the shared commitment to a fairer society

across the professions involved. We invited students to explore working together not only with other professionals but also with the individuals, groups and communities they will engage with in practice.

Contact theory suggests that bringing groups together reduces prejudice and there is considerable research evidence to confirm that this is indeed effective (Pettigrew and Tropp, 2008). We therefore divided the class into peer learning groups of 9 or 10, each with a mix of students from Social Work, CLD and Primary Education. However, we recognised that contact is not in itself sufficient to alter beliefs and a number of core 'contact conditions' have been proposed including equality of status among those participating, shared goals and positive expectations that learning together in this way will impact on practice (Hean and Dickinson, 2005). We discuss later in this paper how well these 'contact conditions' were achieved in the module.

A further core theory was collaborative learning. This requires students to have authentic learning opportunities where they are required to co-construct knowledge and understanding to achieve an outcome which they could not achieve alone and to which all members of the group can contribute equally (O'Halloran et al, 2006). The module was built around a collaborative practice inquiry which the students undertook in their peer learning groups. Each group planned, carried out and then reflected on a visit to a local agency or project to explore their partnership working with other agencies and professionals and with the individuals, groups and communities using the service. At the end of the module the groups presented their findings at a World Café event to which the agencies and University staff were invited.

The collaborative practice inquiry was designed to enable the students to both **learn about** and have a **concrete experience** of partnership working, drawing on experiential learning theory (Kolb, 1984). In classroom based guided discussions, in their World Café presentations and in their assignments students were expected to reflect on how well they had worked together in their peer learning group. Providing class time and supporting activities to help the students to reflect and learn from their collaborative practice inquiry was key (Craddock et al, 2006).

Finally, our overall approach was guided by the principles of adult learning theory and recognised that adults are already able to reflect on learning as it applies to their own experience and integrate new learning by making links with this (Schön, 1987). They need opportunities for reflection as well as discussion with tutors and peers. They require an interactive, self-directed and autonomous model of learning (Scottish Executive, 2001). As Barr (2013) points out, in an interprofessional context both the individual student and the group share responsibility for their learning.

The additional session involving the Nursing students presented challenges, including bringing together two relatively well established large classes. A slightly different pedagogical approach was therefore required. As time was limited we focused on child protection as common content and used exchange-based learning, stimulating debates around ethics, values, perspectives and indeed emotions (Barr et al., 2005). This was a lively session during which nursing students integrated effectively into the existing peer learning groups.

4. Method

As this was the first iteration of the revised module, our sources of evaluation at this point are limited. Nonetheless we used a number of methods to capture the impact of the module on student's perceptions of their own and each other's professions, their views on the effectiveness of interprofessional learning and their experience of the module itself.

At the beginning of the module we employed Turning Point technology to explore how well the students believed they understood the role of Primary Education, CLD and Social Work professionals and their approach to social justice. We asked about their perceptions of the comparative status of the three professions and how well they worked in partnership. In the final session of the module we revisited the same issues, again using Turning Point, to ascertain the impact of the module and in addition asked the students to what extent their views of the other professions had changed and whether they believed learning together in this way would have a positive impact on collaboration in practice. Students were also asked to complete online evaluations at the end of the module. It should be noted that students were given the option not to participate in these activities. Those who did take part were advised that their anonymity would be preserved and that we would be publishing our findings.

At the joint session with the Nursing students, the Readiness for Interprofessional Learning Scale (RIPLS) (McFadyen et al, 2005) was distributed to the students from all four professions. All individuals were again free to decline to complete the questionnaire. The RIPLS has 19 questions and uses four subscales: teamwork and collaboration, negative professional identity, positive professional identity, and roles and responsibilities (McFadyen et al 2005). A Likert-type scale ranging from strongly disagree to strongly agree (1 to 5) measured the responses.

5. Findings

94 % of the students participated in the initial Turning Point survey with 76 % taking part in the second session. The data perhaps unsurprisingly informed us that at the beginning of the module all of the students said they understood, to a greater or lesser extent, the role of a teacher and a social worker but almost one-third reported that they had no understanding of what a CLD worker does. At the end of the module students' understanding of all three professions had increased significantly, with almost 90 % appreciating the CLD worker's role.

It was clear at the start that the students did not believe there was equality of status among their professions, with 65 % perceiving Primary Education to have the highest status and Social Work and CLD scoring 31 % and 5 % respectively. By the end of the module this had altered with the most significant change being that CLD had doubled, albeit from a low base. This is significant as equality of status is one of the IPE core conditions discussed earlier (Hean and Dickinson, 2005). Students' understanding of the contribution of their own profession to social justice was high at the outset and increased even further. During the module over 90 % of the students reported that they had achieved an understanding of the contribution of the other professions to a fairer society.

By contrast, students' perceptions of the ability of the three professions to work in partnership demonstrated an overall decline. At the end of the module, fewer students agreed that teachers and social workers were good at working in partnership (from 49 % to 35 % and from 44 % to 35 % respectively) with only CLD remaining much the same (42 % to 41 %). The percentage of students who answered 'no' to this statement rose significantly for all three professions but from a low base (2 % to 22 % for CLD, 9 % to 18 % for Primary Education and 4 % to 14 % for Social Work). Finally, 40 % of the students reported that, as a result of the module, their views of the other professions were more positive, 36 % remained the same, 18 % were more negative and 6 % were not sure.

Ninety eight students (100 % response rate) completed the RIPLS questionnaire following the joint session with Nursing. These included: Nursing 41.8 % (n= 41), Social Work 22.4 % (n=22), CLD 15.3 % (n=15) and Primary Education 20.4 % (n=20). Students' responses to the Likert scale questions identified commonality amongst all professional groups. They

embraced the process of interprofessional learning and believed it would have a positive impact on their practice. Their commitment to and belief in IPE is again highly significant as it meets another of the core ‘contact conditions’ (Hean and Dickinson, 2005) and is underlined by some of the students’ free text comments:

‘Helps to understand all sides of care’

‘...recognising the importance of interprofessional relationship’

‘...importance of working together as a team’.

Feedback from module evaluations highlighted positive issues and some areas for development. Students expressed a high level of satisfaction with the interprofessional peer learning group approach, welcoming the opportunity to engage in discussion and practical tasks with their peers from other professional programmes. Overall they appreciated the chance to work autonomously in the collaborative practice inquiry although some groups had a better experience of this than others. All appeared to learn from this concrete experience but, as might be expected at this early stage in the programmes, some individual students and groups were better able than others to reflect on the experiential aspect of the inquiry.

6. Discussion

As the module took place in the first semester of their first year, our key aim was to support the students to identify and challenge the existing stereotypes and prejudices which they associated with their different professions and build trust and respect for each other. We were less concerned at this point in helping them to achieve a detailed understanding of professional roles and responsibilities. However in our findings the students reported that their understanding of the different professional roles increased while their views of the ability of the different professions to work in partnership actually decreased and fewer than half felt more positive about the other professions as a result of the module with nearly a fifth reporting a more negative view. In the module feedback a very small minority of students felt quite strongly that they would have gained more from engaging with peers from other professions later in their programme. While we have some evidence from programme reviews and evaluations that students do not always fully appreciate the learning gained from IPE until later in their studies, our findings nonetheless raise questions about our decision to offer IPE at an early stage.

Interestingly our findings are not dissimilar to those of Foster and Macleod Clark (2015) in their longitudinal study of health and social care students participating in the New Generation Project, referred to earlier in this article and a key influence on our pedagogical approach. The authors found that students participating in IPE maintained and in some cases increased their stereotypical beliefs about each other’s professions while some more positive ratings were given by the comparison group not participating in IPE. The initial ratings given by the students to other professions were however fairly high and the authors acknowledge the possibility that these were moderated through IPE.

An earlier study by Mandy et al. (2004) of the impact of IPE on physiotherapy and podiatry students found mixed results with the former expressing more negative stereotyping of the latter following IPE while the podiatry students views of the physiotherapists demonstrated little significant change. If IPE has little impact on or even reinforces professional stereotypes, the authors go on to question whether we should postpone it until students’ professional identity is better developed and they may feel more secure to collaborate. While it can be argued that there is a correlation between strong professional identities and effective collaborative working in practice (Quinney and Hafford-Letchfield,

2012), there is also evidence that professional cultures reinforce negative stereotyping (Mandy et al, 2004; Hall, 2005) which brings us back to one of our key questions of the potential to challenge these with early IPE.

Croker et al (2015) offer a further possible explanation for our findings. They contend that a lack of interpersonal skills among participants can lead to poor outcomes from IPE even if the core contact conditions are present. Certainly, as might be expected in the first semester of a professional programme, some of our students were more ready than others to embrace the principles of adult learning. There were tensions in a number of the peer learning groups but some succeeded in resolving these through drawing on the skills and experience of their members while others lacked the same level of interpersonal resources at this stage. It is possible that the students' views of the other professions at the start of the module were based largely on **professional** stereotypes while their views at the end were mediated by their positive or negative **interpersonal** experiences in their peer learning groups. We cannot ascertain this from our current data.

In terms of the contact conditions considered earlier, it is clear from the RIPLS questionnaire that the students across all four professions had positive expectations of IPE. The collaborative practice inquiry was pivotal in providing a shared goal for the peer learning groups, particularly the World Café event at the end of the module. Even groups who experienced difficulties during the collaborative process succeeded in bringing together their presentations for this final celebration of their learning. In terms of equality of status, our findings suggest that perceptions of professional hierarchy were evident from the start and may have been played out in some of the peer learning groups. Again, however, we cannot ascertain from our current data whether tensions in some of the groups arose from perceived differences in professional status or issues relating to group dynamics, e.g. power. We explored with the students the origins of differences in status and acknowledged the power and influence of societal structure and key institutions, notably Government and the media. We must therefore acknowledge our own limitations for achieving change here.

7. Conclusion

In this paper we have explored the pedagogical approach underpinning the new 'Working Together' module, particularly its timing, content and the learning and teaching methods employed. Reflecting on the findings of our evaluation, we consider that the adult learning approaches used throughout the module enabled the students 'to learn with, from and about each other' (CAIPE, 2002 cited in Barr et al, 2014: 4) effectively. The interprofessional enquiry enabled students to learn with each other about the collaborative practice of an authentic agency and to learn from and about each other in the course of this experiential groupwork. The expectation that students would use theories of collaborative practice to analyse their own groupwork experience as well as the practice of the external agency enabled them to reflect on the implications for their own personal and professional values, attitudes and behaviours. We consider it unlikely that they would have achieved this to such an extent without the juxtaposition of both these components.

It is evident that the module enabled students to achieve a better understanding of each other's professions. However we set out to enable them to explore their shared values and commitment to social justice in order to challenge existing professional stereotypes and nurture positive attitudes towards collaborative practice before strong professional identities were established. In reality we found that negative perceptions persisted, and in some cases increased, with regard to the ability of the other professions to work in partnership. At this stage we are not clear whether this was due to tensions in the groups, either because of interpersonal issues or professional rivalries, or as a result of experiences from the practice

enquiry visits. We need to understand better what lies behind this as it has implications for both the content and timing of interprofessional education. As a result we have incorporated focus groups into our research methodology to explore this in greater depth.

As discussed earlier, some of our findings could be seen to challenge our decision to offer IPE in the first semester of the professional programmes. This debate lies at the heart of IPE. If we accept that the stronger the students' affiliation to their own professional culture, the harder it becomes to challenge their negative stereotyping of other professionals, the decision to offer IPE from the start makes sense. On the other hand how realistic is it to expect students to deconstruct and challenge professional stereotypes when they have not yet sufficiently developed their own professional identities? At present we continue to be persuaded that professional cultures pose such a significant barrier to effective collaborative working, that delaying IPE until students are confident in their professional identity would be too late. There is therefore merit in continuing the current timing of the module in order to explore these issues in greater depth and this will inform the future direction of our IPE.

We acknowledge that there are limitations to our study and that our evidence to date is only the foundation on which we aim to build. The module has highlighted the need for a strategic approach which incorporates IPE throughout the four professional programmes and beyond. It must also embed a robust evaluation to enable us to capture changes in students' attitudes, values and perspectives in relation to each other's professions.

Acknowledgements

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

References

- Barr, H. (2013). Towards a theoretical framework for interprofessional education. *Journal of Interprofessional Care*, 27(1), 4-9. (doi: 10.3109/13561820.2012.698328)
- Barr H, Koppel I, Reeve S, Hammick M and Freeth D (2005) *Effective Interprofessional Education: Argument, Assumption and Evidence*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Barr H, Helme M and D'Avray L (2014) *Review of Interprofessional Education in the United Kingdom 1997-2013*. Fareham: CAIPE.
- Bronfenbrenner U (1979) *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Carpenter J and Dickinson H (2008) *Interprofessional Education and Training*. Bristol: Policy Press.
- Christie Commission (2011) *The Future Delivery of Public Services*. Report, Scottish Government, UK, June.
- Community Learning and Development (CLD) Standards Council (2015) *Competences for Community Learning and Development*. Available at: http://cldstandardscouncil.org.uk/?page_id=8 (accessed 11 December 2015)..

Craddock C, O'Halloran D, Borthwick A and McPherson K (2006) Interprofessional education in health and social care: fashion or informed practice? *Learning in Health and Social Care* 5(4): 220-242.

Croker A, Fisher K and Smith T (2015) When students from different professions are co-located: the importance of interprofessional rapport for learning to work together. *Journal of Interprofessional Care* 29(1): 41-48.

Foster R and Macleod Clark J (2015) Moderating the stereotypical views of health and social care students: the role of interprofessional education. *Journal of Interprofessional Car*, 29(1): 34-40.

Freeth D, Hammick M, Reeves S, Koppel I, Barr H (2005) *Effective Interprofessional Education. Development, Delivery and Evaluation*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

General Teaching Council for Scotland (GTCS) (2012) The Standards for Registration. Available at: <http://www.gtcs.org.uk/web/FILES/the-standards/standards-for-registration-1212.pdf> (accessed 11 December 2015).

Hall P (2005) Interprofessional teamwork: Professional cultures as barriers. *Journal of Interprofessional Care* May Supplement 1: 188-196.

Hammond H (2000) Child protection inquiry into the circumstances surrounding the death of Kennedy McFarlane. Report, Dumfries & Galloway Child Protection Committee, UK, September.

Hawthorn J and Wilson P (2009) Significant Case Review: Brandon Lee Muir. Report, Dundee Children and Young Persons Protection Committee, UK, August.

Hean S and Dickinson C (2005) The Contact Hypothesis: An exploration of its further potential in interprofessional education. *Journal of Interprofessional Care* 19(5): 480-491.

Kolb D (1984) *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. London: Prentice Hall.

Laming W (2003) The Victoria Climbié Inquiry. Report, Department for Health and Home Office, UK, January.

McFayden A, Webster V, Strachan K, Figgins E, Brown H and Mckechnie J (2005) The readiness for interprofessional learning scale: A possible more stable sub-scale model for the original version of RIPLS. *Journal of Interprofessional Care* 19(6): 595-603.

Mandy A, Milton C and Mandy P (2004) Professional stereotyping and interprofessional education. *Learning in Health and Social Care* 3(3): 154-170.

O'Halloran C, Hean S, Humphris D and Macleod-Clark J (2006) Developing common learning: the New Generation Project undergraduate curriculum model. *Journal of Interprofessional Care* 20(1): 12-28.

Petch A, Cook A and Miller E (2013) Partnership working and outcomes: do health and social care partnerships deliver for users and carers? *Health and Social Care in the Community* 21(6): 623-633.

Pettigrew TF and Tropp LR (2008) How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology* 38: 922-934.

Pollard K, Miers M and Rickaby C (2012) “Oh why didn’t I take more notice?” Professionals’ views and perceptions of pre-qualifying preparation for interprofessional working in practice. *Journal of Interprofessional Care* 26: 355-361.

Quinney A and Hafford-Letchfield T (2012) (2nd ed.) *Interprofessional Social Work: Effective collaborative approaches*. London: Learning Matters.

Schön D (1987) (Ed.) *Educating the Reflective Practitioner*. San Francisco: Jossey-Bass.

Scottish Executive (2001) *Adult Literacy and Numeracy in Scotland*. Available at: <http://www.gov.scot/Publications/2001/07/9471/File-1> (accessed 15 May 2015).

Scottish Government (2011) The National Performance Framework. Available at: <http://www.gov.scot/About/Performance/scotPerforms/pdfNPF> (accessed 4 April 2016).

Scottish Government (2012) *Getting it right for children and families: A guide to Getting it right for every child*. Available at: <http://www.gov.scot/resource/0039/00394308.pdf> (accessed 15 September 2015).

Scottish Social Services Council (SSSC) (2011) Codes of Practice for Social Service Workers and Employers. Available at: <http://www.sssc.uk.com/about-the-sssc/codes-of-practice/what-are-the-codes-of-practice> (accessed 11 December 2015).

Developing communicative competence in children

Aleksandra Siedlaczek-Szwed¹⁷, Agata Jałowiecka-Frania¹⁸

Abstract

Communication is one of the most important categories of human life being both the expression and condition of social life. With the increasing participation of any individual in the society, the interactive efficiency is formed and developed. It allows a man to exist in a social group, understand the relationships among the participants of social life and successfully accomplish their own objectives. The issues of language communication as one of the most important categories of human functioning, which is both an expression and condition of social life, are discussed in the article. The issues concerning acquisition and development of language fluency in terms of communication and culture, with special emphasis placed on the effect of family relationships on their formation are also discussed. The early years of a child's life, when it is completely reliant on adults, as they decide what the child's language functioning will be like in the future, when it will have to take responsibility for the development of its language and choose strategies to communicate with other people. The article deals with the role of the family in children's language development. Particular attention has been paid to issues concerning transformations of contemporary families posing some threats to young children's development. It is emphasised that children mainly learn and acquire their parents' language to identify and verbalise behaviours associated with specific social situations.

Keywords: Language communication. Language fluency. Communicative competence. Cultural competence.

1. Introduction

Speech plays an extremely important role in human life. It is an asset in establishing social contacts, provides the opportunity for precise communication, is a tool in gaining information, allows you to express your own judgments, feelings or preferences. It is also a testimony of intellect and culture. However, communication skills are not developed without contact with the social environment. The course of this process is equally dependent on biological as well as social factors.

The communication function of speech is the motor of all the child's verbal development. Whether the communication function arrives at the right time depends on how quickly the child will master the highest levels of intellectual and social development (Siedlaczek-Szwed, 2003: 121). Speech should not be equated only with human communication or with only the biologically perceived process of speaking. It is composed of language and communication competence as well as the process of realizing these competences. This concept should be identified with language communication. In speech, we distinguish three basic codes: linguistic, para-linguistic and non-linguistic (Kaczmarek, 2001: 19-24). In the language code, the most important seems to be the social aspect, although the individual characteristics of the speaker and the listener are not without influence on the communication process. Cultural factors are also important because they determine the right choice of vocabulary, correlating with the syntax and style of expression.

1.1. *Language communication as a manifestation and condition of social life*

In communicating with people, we distinguish the following areas of information transfer – a language channel and a non-verbal communication channel. Speaking involves mastering

¹⁷ University of Humanities and Natural Sciences Jan Długosz in Częstochowa; e-mail: a.siedlaczek-szwed@ajd.czest.pl; tel. +48501854070

¹⁸ Primary School No. 52 Little Insurgent in Częstochowa; e-mail: afrania@poczta.onet.pl; tel. +48502918662

two basic skills: understanding the meaning of words, their grammatical arrangements, and also saying sounds of a certain meaning. During the full communication, it is important not only the right choice of content, but also the manner of their transmission on both the segmental and suprasegmental levels. With time, the child shapes the language in both planes. It uses prosodic features not only for better understanding, but also for improving one's own statements (Słodownik-Rycaj, 2000: 76-78).

According to contemporary linguistic interpretations, within speech one can distinguish the sphere of common behaviors, connecting all participants of the social group, and the sphere of individual behaviors, belonging to particular members. The sphere of common behavior is determined by language competence - knowledge allowing to build grammatically correct sentences and communication competence - knowledge enabling the creation of meaningful statements. The sphere of individual behavior is revealed as specific for each member of the group, conditioned by the psychological and physical capabilities of the speakers, the implementation of sentences and statements (Grabias, 2002: 15). Speech formation and development are closely related to social development. Frequent verbal contacts of a child with the environment accelerate this development, improving pronunciation, enriching vocabulary, teaching the correct application of grammatical rules, proper use of the melody, accent and rhythm, which components determine the correct picture of speech. At the same time, in the case of environmental negligence, the lack of role models - there is a delay in the development of speech or its various disorders.

Speech can therefore be considered as a mean of socializing and interpersonal communication, ie as a complex and specifically organized form of conscious activity in which two entities participate - transmitting and receiving statements.

Recent years have been dominated by significant progress in many fields of science. There are also new, more mature linguistic concepts, for example in the field of language and communication skills, which puts in a new light the broadly understood problem of language skills. Social life requires its participants to know the communication system that the group has constructed and passed on to its members over the centuries, thus ordering the constant interaction between them. The most important role in these relations should be attributed to language. It is formed in favorable conditions spontaneously, in an unconscious way and without excessive effort already in the first years of the child's life.

At the same time, together with the increasing participation of the individual in social life, interactive efficiency develops and develops. This efficiency allows a person to exist in a social group, to understand the relations between the participants of social life and to effectively implement his own intentions. A condition for the development of interactive efficiency is communication competence. The language text together with the whole context is called discourse. Participation in the discourse seems to be effective if the members of the communication act are able to properly read and interpret everything that is contained in and around the text. Discourse, therefore, is a complex communication phenomenon, which consists of text and extratextual elements necessary to understand this text (Ożdżyński, Surowaniec, 2000: 33). However, each text, regardless of its value, represents the highest level of language complexity, so the use of text, both from the sender and the recipient, gives us the most information about the language user's competence.

Communication is one of the most important categories of human functioning, constituting both the manifestation and the condition of social life. According to P.G. Zimbardo (Zimbardo, 1999: 169-170), communication is the process by which the individual receives and transmits information. This information may be facts, thoughts or feelings delivered to the recipient in various ways, e.g. by means of speech, gestures, picture symbols or writing symbols.

Linguistic competence means the ability to use a given language freely, the ability to communicate with it and express its thoughts. The most important is communication competence, i.e. the ability to use language as a communication tool, to use it for the assumed purpose, to adapt linguistic means to the current situation as part of the speech act. The level of language competence varies among language users. It also depends on the education of the person, his individual predispositions, his own attitude to language, and also on his health (Łuczyński, 2005: 38-40).

Linguistic communication therefore determines three types of competences: language competence, communication competence and cultural competence. The acquisition and development of the aforementioned types of competences and the ways of their use are determined by specific biological and communication skills of mental activities (Jastrzębowska, 2003: 335-337). Biological abilities, taking the form of perceptual and implementation processes, form the human mind and affect the quality of its functioning in the environment. On the other hand, communicative mental activities take the form of performance skills. The system of perceptual and implementation of biological abilities includes: efficient physical, phonetic, phonemic and prosodic hearing, mobile brain, efficient memory, properly functioning peripheral nervous system, as well as muscular and bony systems of speech organs. Mental performance skills, which include: systemic efficiency (the ability to construct grammatically correct sentences) and communicative efficiency (the ability to use language in various social situations), are the ways of using these competences (linguistic, communicational, cultural) previously created in the mind of the individual (Grabias, 2012: 52-53). Competences and language or communication skills are the most important area of research and practical speech therapy. Building cognitive (cultural), linguistic and communication skills, as S. Grabias claims (Grabias, 2010/2011: 20-22), seems to be the key task in the following disorders:

- deafness and hearing loss - lack of educated competences due to improperly functioning physical hearing;
- alalia and dyslalia - uneducated competences due to improperly functioning phonematic hearing, where alalia refers to all types of competences, and dyslalia is a disruption to the implementation of an incomplete phonological structure;
- oligophasia - lack of educated competences associated with intellectual disability;
- autism - uneducated competences as a result of brain dysfunctions;
- children's epilepsy - brain dysfunction resulting in incomplete education of competence or their degradation.

The necessity to improve speaking activities with the competences possessed creates:

- dysglosia - improper phoneme realization resulting from anomalies in the construction of speech organs (cleft palate and upper lip, malocclusion, shortened sublingual frenulum, laryngectomy);
- stuttering and an exchange office - illiquid speech about the diverse etiology of the organic nature of strengthening logophobia;
- dysarthria - disrupted articulation in the implementation of phonemes and consonant groups, distorted prosody as a result of cerebral palsy.

The above disorders result in incomplete or even substitutive use of acquired competences.

The stabilization of decay and reconstruction of the speaking and functioning of the mind concern:

- aphasia - disintegration of language competence, disruption of communicative competence, implementation difficulties caused by mechanical damage to the left hemisphere of the brain;
- pragnosia - disintegration of semantic competence related to damage to the right hemisphere of the brain;
- schizophase - a specific narrative, the unreliable coherence of dialogues as a result of schizophrenia;
- dementia - disappearance of the narrative, low dialogue efficiency, disintegration of linguistic social skills, inability to interpret events due to death of neurons and synaptic connections.

A human being, endowed with specific biological abilities, acquires given competences only and exclusively in contact with the social group in which he resides and grows. Language and language communication are therefore difficult to limit to the sum of the factors that condition them, because they constitute their accumulation (Grabias, 2000: 32).

K. Kuszak distinguishes among communicative competences:

- verbal (linguistic) competence, which refers to the ability and ability to formulate messages using words correct in terms of articulation, grammar and syntax; it is conditioned primarily by an appropriate resource of words that the child uses in everyday situations, as well as the fluency of his speech and the pace of speaking; this competence is determined by the efficiency and proper construction of articulatory, phonatory and respiratory apparatus as well as auditory perception;
- non-verbal competence – it is related to the skills of using non-language means as well as speech of the human body, which includes gestures that complement the verbal communication, allowing the message to be given a certain expression and emphasize the importance of verbal information;
- symbolic competence as the ability to transmit, to understand the interpretation of symbols and meanings by means of language and the skill of symbolic reasoning and the use of symbols;
- cognitive competence, revealed through the ability of the person to take action to satisfy his / her individual cognitive needs;
- social (interpersonal) competence, which connects with the actions of the person in different social situations, in contacts with others, with the ability to adapt the message to the level and potential of the interlocutor, and the type of relationship between the sender and the recipient of the message;
- corrective (corrective) competence relating to correcting own ambiguous and incorrect statements, as well as statements of other people within the scope of the applicable standard;
- emotional competence, or the ability to receive, interpret and broadcast messages that relate to emotional experiences using different verbal, emotional and abstract codes; this is related to the strength of the voice and the tone of the tone in order to present your own emotions or the recipient;
- sociolinguistic (cultural) competence related to communication behavior, determined by specific cultural norms, flowing directly from the context of a given person's functioning;

- metacommunication competence regarding the process's ability and content of communication as well as its own reflection on this process;
- pragmatic and meta-pragmatic competencies associated with the practical functioning of a person in communication with other people, using language for a specific purpose and understanding the purposefulness of this use (Kuszak, 2011: 96-99).

The essence of the influence of the family context on the development of the individual should be reduced to the statement that it is able to learn from people with whom it connects the social and emotional bond. The family can therefore be treated as an area of activity, resulting in various experiences. These experiences, in turn, constitute a rich material of the developmental processes of the individual. Therefore, the child's speech develops spontaneously in contact with various everyday situations. Parents, taking actions supporting the speech development of their children, should make their own statements correctly. Language patterns are particularly important here. From the early childhood, it is necessary to present the child with the right patterns of speaking. Thus, the ability to critically look at your own articulation by hearing yourself is an art. It is easier to see how much can be done to improve or modify it. For the child from birth, one should speak the language of adults, but not require him to use the speech of mature people, because such behavior makes it difficult to learn speech. Parents should listen to what the child is saying to them because they are eagerly listened to, he says willingly. Common language-related fun is a very important element of a homely atmosphere. Children are happy to play with words, rhymes, twist, rearrange, try in a way to say how far the freedom of using a language goes, and where the necessity of subordinating the existing grammar rules begins, while implementing the principles of home language education. Equally important issues of parental stimulation of the speech development of a young person include emotional factors and attractive events, enriching and dynamising speech. Close attention should be paid not only to the level of language development, but also to the way it is used in different situations. The role of parents in the field of speech shaping should not be limited only to developing a communication attitude. Being with a child and satisfying his essential needs enables him to develop properly. Providing incentives to stimulate general development also promotes speech development. In the process of acquiring language skills, along with relevant patterns, motivating motivations to speak, one must also remember to encourage the child to speak and ask questions, to answer, listen carefully and to maintain the statements. Waking up language interest means preparing the unit for school work. If we hear words that are badly spoken, we should repeat them in the correct form. One should not force the same word to be repeated many times, which is why the position of the child in the family and the role and model of communication characteristic for a given family are so important in the development of speech. The occurrence of various forms of communication in the family has an impact on the subsequent functioning of the human being. The restricted code, expressed in a specific choice of vocabulary, indicates a low chance of adopting the developed code. The focus of parents' attention should therefore be not only the correct articulation, but also the other components of the speech, including understanding. The statement is both a way of realizing sounds, prosodic features, as well as language content and form. The ability to communicate the child gradually reaches as the language skills of the system, linguistic social, situational and pragmatic skills are improved. It should be emphasized, however, that although the speech is shaped by itself, the role of parents in this respect is huge. Communication in the family is directed by parents who are responsible for its quality. They can, more or less consciously, enrich the development of speech by providing language patterns and creating appropriate conditions. Sometimes they take action spontaneously, and their effectiveness determines the interest shown to the child or care for his or her needs. Effective communication between the

individual and the environment determines its development and improvement of many cognitive or social functions, as well as satisfying emotional needs. However, it is necessary to establish an emotional relationship for full agreement (Baraniewicz, 2001: 149-152).

1.2. Conclusion

The knowledge of speech control allows parents to give instructions, advice and recommendations, of course, taking into account the fact that the development of speech lasts from conception to birth, although there is often disharmony between functions, and efficiency depends on the maturity and readiness of the nervous system. Although the process of speech development, genetically conditioned and based on individual predispositions of the organism, takes place at certain stages and covers several years, it is only possible to contact with the family and social environment. The claim that adult language is a model or role model for a child does not raise doubts today, so it is impossible to underestimate the importance of correct language development. All disturbances on this level cause difficulties in the cognitive sphere, as language is a tool of cognition as well as in the communication sphere, because linguistic communication is the main way of communicating. Along with cognitive development, the length and complexity of language messages also increases.

Bibliography

Baraniewicz, Danuta. Video Home Training – domowy trening komunikacji. [In:] (eds.) Minczakiewicz, E.M. *Komunikacja – mowa – język w diagnostyce i terapii zaburzeń rozwoju u dzieci i młodzieży niepełnosprawnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001, pp. 149-152. ISBN 8372711364.

Grabias, Stanisław. Mowa i jej zaburzenia. *Logopedia*, 2000, nr 28, pp. 7-36. ISSN 04596935.

Grabias, Stanisław. Logopedia – nauka o biologicznych uwarunkowaniach języka i zachowaniach językowych. *Logopedia*, 2010/2011, nr 39/40, pp. 9-34. ISSN 04596935.

Grabias, Stanisław. Perspektywy opisu zaburzeń mowy. [In:] (eds.) Grabias, S. *Zaburzenia mowy*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002, pp. 11-43. ISBN 8322717652.

Grabias, Stanisław. Teoria zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologie zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego. [In:] (eds.) Grabias, S. Kurkowski, M. *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012, pp. 15-71. ISBN 9788377842492.

Jastrzębowska, Grażyna. Lingwistyczne, biomedyczne i psychologiczne ujęcie mowy. [In:] (eds.) Gałkowski, T. Jastrzębowska, G. *Logopedia. Pytania i odpowiedzi. Podręcznik akademicki*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2003, t. 1., wydanie II zmienione i poszerzone, pp. 330-360. ISBN 837395029X.

Kaczmarek, Bożydar. Pozajęzykowe aspekty porozumiewania się. [In:] (eds.) Minczakiewicz, E.M. *Komunikacja – mowa – język w diagnostyce i terapii zaburzeń rozwoju u dzieci i młodzieży niepełnosprawnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001, pp. 19-25. ISBN 8372711364.

Kuszak, Kinga. *Kompetencje komunikacyjne dzieci w okresie późnego dzieciństwa w aspekcie rozwojowym*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2011. ISBN 9788323223573.

Łuczyński, Edward. Mowa a język. Podstawy językowe neurologopedii. [In:] (eds.) Gałkowski, T. Szela, E. Jastrzębowska, G. *Podstawy neurologopedii. Podręcznik akademicki*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2005, pp. 13-42. ISBN 8373951512.

Ożdżyński, Jan. Surowaniec, Józef. *Teoria i praktyka terminologii logopedycznej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000. ISBN 8372710295.

Siedlaczek-Szwed, Aleksandra. Rola nauczyciela w procesie komunikowania. [In:] (eds.) Szlufik, W. Ordon, U. Siedlaczek-Szwed, A. Skoczylas-Krotla, E. *Edukacja w jednoczącej się Europie. Wybrane aspekty*. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2003, pp. 121-128. ISBN 8370988199.

Słodownik-Rycaj, Ewa. *O mowie dziecka, czyli jak zapobiegać powstawaniu nieprawidłowości w jej rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2000. ISBN 8388149172.

Zimbardo, Philip G. *Psychologia i życie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999, tłum. Ewa Czerniawska i in. ISBN 830112881X.

Expectations of Socio-cultural Animation amongst Community Workers in Hradec Králové Region

Martin Smutek¹⁹

Abstract

The Socio-cultural Animation is not known method or style of work within community social work in the Czech Republic, nor amongst schools (no systematic lessons focusing on socio-cultural animation on tertiary level of education/universities).

The aim of the project, realized by NGO (Citizen Advice Bureau) in Hradec Králové, is to promote socio-cultural animation and introduce it into the real life (in practice) in the region of Hradec Králové, Czech Republic. The practical goal is to prepare written “manual” for socio-cultural workers including the list of competences. The very first step was to conduct focus groups with real social (community) workers as the participants.

This paper presents some of their preliminary expectations of socio-cultural animation.

Keywords: Social work. Socio-cultural animation. Community work.

1. Socio-cultural Animation – The Definition, Method and Forms

To introduce the topic the brief overview of the term socio-cultural animation is necessary to present. Background: The socio-cultural animation is not known method or style of work within community social work in the Czech Republic nor amongst schools (no systematic lessons focusing on socio-cultural animation on tertiary level of education/universities).

Socio-cultural animation is within the rank of methods of community work. Community social work is specific in its main goal: To promote inter-connection of people, to show them that main interests and main human needs are common for almost everybody and it is possible to fulfill them better by using joint activities.

Community work is connected with the local community defined as a shared space for living in the context of socio-cultural animation. They are sharing the socially defined local space (Hartl, 1997).

Historically speaking the “cradle” of socio-cultural animation is France on the edge of 19th and 20th century. The situation was accelerated by the lack of education due to the social processes connected with the rising inequalities and creation of new social classes (Lehká, 2018). Several form of educational activities (e.g. evening schools for manual working class members) were introduced as well as the programmes for inclusion of children from working class families into school education (ibid.). There were also cinematography evening clubs or literary/drama oriented activities conducted within the communities. It settled the background for the socio-cultural animation (ibid.).

Taylor and Roberts (1985 according to Hartl, 1997) describes socio-cultural animation within the concept of community work like cross-fading of two styles of community work:

- community development (promoting the voluntary activities, self-helping groups and social networks),
- community education (promoting the integration of specific target groups of population using variety of educational activities).

¹⁹ PhDr. Martin Smutek, Ph.D., University Hradec Králové, Philosophical Faculty, Institute of Social Work; e-mail address: martin.smutek.2@uhk.cz; Tel.: +420 493331545

Ander-Egg (2016 according to Lehká, 2018) described four main types of socio-cultural animation:

- individual socio-cultural animation,
- social socio-cultural animation,
- cultural socio-cultural animation,
- educational socio-cultural animation.

Upon the characteristics described above (volunteering and educational roles), the social and cultural role of the socio-cultural definition is also described here. Social socio-cultural animation as a tool for strengthening the participation of individuals on the public life using organizations which can help them to integrate. Cultural socio-cultural animation as a tool for strengthening creativity amongst people and prevention of only passive/inactive consumerism of cultural “products” – watching TV/films only.

The two main approaches may be identified when speaking about the method of socio-cultural animation (Smith 1999, 2009 according to Lehká, 2018):

- Active sociocultural animation which considers people as active participants. The role of “animator” (professional) is to monitor/observe the interactions amongst people and help them to find the common/shared interests.
- Passive/inactive background of socio-cultural animation which considers people as generally inactive. The role of “animator” (professional) is to actively include the people into social life in community and “vitalize” them.

There is also possibility to describe the socio-cultural animation as a tool for self-realisation of individuals, individual self-development through educational activities or integration into the social and cultural “life” of the community.

2. Focus Groups about the Preliminary Expectations of the Socio-cultural Animation

All of above mentioned possible characteristics of the socio-cultural animation were taken into account during the formulation of the locally oriented project in Hradec Králové, Czech Republic. The aim of the project, realised by NGO (Citizen Advice Bureau) in Hradec Králové, is to promote socio-cultural animation and introduce it into the real life (turn it into the practice) in the region of Hradec Králové.

The practical goal of the project is to prepare written “manual“ for socio-cultural workers including the list of competences.

2.1. Organisation of Focus Groups

The very first step was to conduct focus groups with real social (community) workers (professionals) as the participants. The participants were selected amongst organisations active in community work mostly within Hradec Králové Region. The participation on the focus group was voluntary and not paid, so professionals came because of their own will - to meet the new and possibly innovative method of socio-cultural animation (to hear and learn something new by sharing the experience).

There were first two focus groups realised till this time (august to september 2018). The scope was group of 4 – 5 people. Duration 1,5 to 2 hours. Place: The community café (runned by the NGO which prepared the project).

Backgrounding aim during the focus groups realisation: The aim was to realise the focus groups with community workers **prior to the official meeting telling them goals of the project** (promotion of socio-cultural animation and setting the competences) and description of author's "vision" of the meaning of socio-cultural animation.

2.2. Focus Group Goals

There were two main goals in the initial phase of the project:

- Using focus groups within professionals in community social work to explore potential (pros) for introduction of socio-cultural animation into community work within the Hradec Králové region.
- Using focus groups within professionals in community social work to explore barriers (cons) for introduction of socio-cultural animation into community work within the Hradec Králové region.

2.3. Main Topics – Findings/Expectations of Socio-cultural Animation

The term socio-cultural animation was overviewed. There is the main risk of misunderstanding when using the term "animation". Broad public may expect some kind of "organised fun" like in the holiday resort animation. Community workers used repeatedly sentences like: "People says – Hey, it will be some games".

Participants of the focus groups recommend to stay in use of the term socio-cultural animation despite the fact of such possible misunderstandings (discussed was possibility to rename it, because it is not settled yet in the context of contemporary Czech social/community work).

Particular recommendation: To not use the term "socio-cultural animation" when communicating it to the broad public, but use it only within the community of professionals to strengthen its position within the social work field of methods in long term perspective.

Socio-cultural animation to focus on some target groups or to focus on the whole local community?

Unfortunately there are strong system requirements in the process of financing the activities of social work. The basic requirement is: To identify exactly and specifically the target group which will profit from the activity (e.g. drug users, family with children, isolated seniors etc.). There is general discrepancy – the socio-cultural animation should focus on the community as a whole and not to try to identify target groups specifically. Such detailed specification of target groups creates "barriers" in participation.

One interesting result arise from the discussion – to not speak only about people of the local community, but also about organisations in local community.

Particular recommendation: To understand the socio-cultural animation not only as a tool of joining the people, but also as a tool for inter-connection of existing organisations (because they are operating too separately even when they operate in one small locality).

Socio-cultural animation as a method broadly used or official working position?

There was general tendency to accept the socio-cultural animation as a method of work broadly used by several groups of workers (social workers, community workers, youth workers, social pedagogy workers, volunteers...).

On the other hand also the pros of “official working position” were mentioned. It may help to settle the socio-cultural animation faster into the practice. It may also be fit for better definition of the content of socio-cultural animation – “When somebody says ‘medical doctor’, everybody can imagine what he or she is doing. It will be fine to define the position of ‘socio-cultural animator’.”

There is general risk that this working position will be occupied by non-motivated (and finally not respected by community) employees in case of future existence of official working position.

Particular recommendation: Despite the risks described, to settle the official working position. The argument is also strong from the perspective of the existing project of promotion of socio-cultural animation. The project should define basic competencies for socio-cultural animator as well as to prepare written “manual” of socio-cultural animation. The official position will be almost necessary to describe in this context.

3. Conclusion - Main Risks of Socio-cultural animation Expected

The main aim of focus groups was to explore main expectations of existing social/community workers (professionals) on the socio-cultural animation.

There were some other topics discussed during focus groups. Especially the topic **socio-cultural animation as a tool for integration of target groups into the society (into dominant cultural norms) or change of the social norms (environment)?** Final consensus was “change of social environment”.

Also the topic **socio-cultural animation as a managerial position or line worker position?** Final consensus was “managerial position” in terms of coordination of activities of others – social workers, social pedagogy workers, volunteers).

Finally there is some brief summary of expected risks when introducing the tool into the practice:

- Population will expect organised fun (because of connotation with the holiday resort animation).
- Impossibility to clearly distinguish socio-cultural animation from other existing forms of services (social activation) or existing types of services (senior club, youth club) or types of activities (family day).
- Bureaucratic pressure of the system to clearly identify target groups which will profit from (in contrast with the general sense of meaning of socio-cultural animation to focus on the community as a whole).
- Risk of establishing the “system-based” working position occupied by non-motivated (and finally not respected by community) employees.
- Too big “gap” between concept of socio-cultural animation and actually dominant individually oriented “ethos” of social work in contemporary Czech society (case work is the „golden standard“).

References

HARTL, Pavel. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.

KAPLÁNEK, Michal. *Animace*. [online]. *Studijní text k předmětu Animace jako výchovná metoda*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, Katedra pedagogiky, 2012. Dostupné z: <http://old.tf.jcu.cz/getfile/442d40f810eccab6>

KAPPL, Miroslav. *Úvod do teorií a metod sociální práce s komunitou*. Distanční text. Vyd. 1. Hradec Králové, 2012.

LEHKÁ, Veronika. *Socio-kulturní animace – Informační brožura pro sociální pracovníce a sociální pracovníky*. Hradec Králové: Občanské poradenské středisko, o.p.s., 2018.

Rethinking the Contemporary Social Contract

Tony Hung-Yang Lin²⁰

Abstract

It is widely debated that social insurance programmes around the world are originally based on the theory of social contract. This thesis deemed the development of social insurance and the other social security schemes was driven by the fears of the unknown future and risks, which was gradually reformed along with the society and people's needs.

This paper begins with looking into the arguments from the philosophic, legal and economic viewpoints in order to elaborate the links between the social contract thesis and pension insurance *per se*. According to the debates of pension reforms after the Second World War, the following consensuses are closely related to social contract, which would be the contemporary meanings and policy implications of social contract: emphasising on redistributiveness inter- and intra-generationally, reconfirming a pension system with PAYG financial method is more sustainable and feasible, sharing the growths and recessions of the society altogether is exactly the meaning of a 'social' system, and securing people's vested rights and rights to claim with the form of legislation.

Keywords: pension insurance, social contract, social insurance, social security.

1. Introduction

The debates about how the social systems to be established, what problems are those systems dealing with, how the resources among those schemes to be distributed, what are the so-called equality and justice of distribution and redistribution and so forth are the aspects centred when policy researchers discussing and devising social programmes. All these issues would refer to the ideas of social contract if it is looked deeper into the origin of the role of states, policies, legislations and so on. The fears of insecurities and risks of the middle-class, nobles and the governments are the main reasons that contemporary social polices emerged (Rosanvallon, 2000). As a result, the social security systems nowadays cover people's whole life, for example Sweden is characterised by its welfare system that takes care of people 'from cradles to graves'.

Gunnar Myrdal, a Nobel Prize winner in Economics in 1974, refers to construct a welfare society with social security schemes as social engineering, which awards rights to people in daily life, for the reason that people encounter risks in this industrialised society that they have not met ever before. However, putting life to rights with social security schemes also means to compulsorily intervene people's life and it may influence the values of, and between, individuals, communities and the society as a whole, which makes it even more dangerous than imagine. Therefore, social security system are, in fact, the *ultima ratio* rather than necessary results (Etzemüller, 2014: 7-8). Nevertheless, the society, politics, economy, social values, cultures, customs and so on change along with the times passes by, and the risks and needs may vary in different time points, and social security programmes would be the last resort to meet the needs of specific groups.

As mentioned above that the social security system nowadays are developed on the basis of social contract thesis, thus the consensuses of the sustainable and feasible settings of social security programmes may mean the contemporary meanings of social contract. In this sense, it is possible to look into the difference between the original ideas of social contract and the meanings of contemporary social contract. This article takes pension insurance, particularly

²⁰ He is working as an Associate Professor in Social Policy, Department of Social Work, National Pingtung University of Science and Technology (NPUST), Taiwan (hongyong.lim@mail.npust.edu.tw).

old-age pension scheme, as the case for the reason that the reforms of old-age pension insurance are widely debated, or say the policy aspect that is discussed the most among all, in the past decades. Therefore, it could be clearly observed if the original ideas of social contract had been modified.

This article will start with the reviews of philosophic, jurisprudent and economic viewpoints of social contract from the 17th century in order to learn the original features of social contract, and then to look into the discussions about the social contract for old-age economic security from the late 19th century until now to illustrate the current meaning and consensuses of old-age income security programmes. The last part of this article will conclude the contemporary meanings of social contract and its policy implications for further pension reforms.

2. The Features of Social Contract

The debates about social contract had been developed for hundreds of years since Hobbes proposed this idea in his seminal works in the 17th century. Since that time, the term ‘social contract’ was referred as a status and means for dealing with people’s insecurity through, particularly, social policies and legislations as well as the distribution and redistribution of resources, for instance taxes and insurance contributions. Accordingly, the equality, equity, justice of distribution and redistribution as well as by which means to carry out the distribution and redistribution were concentrated throughout the past centuries. Those issues were discussed and developed on legal, economic, political and sociological viewpoints, and the ways to tackle were changed along with times.

Nowadays, the thesis of ‘social contract’ remains complete, even though the economic system, social values, political structure and so forth were entirely different from about four hundred years ago. It to some extent illustrates that the idea of social contract is still viable in the 21st century, but the meaning to current societies may differ. Therefore, it would be important to extract the contemporary implications of social contract when we are devising social security schemes such as social insurance, especially pension insurance, programmes, as a result the equilibrium of the society as a whole would be achieved.

In the following sections, we will review the meaning of social contract from political, legal, economic and sociological points of view. In this way, we may be able to conclude the contemporary implications of social contract.

2.1. From Philosophy Viewpoints

Along with the discussions about the emergence of contemporary democratic countries in the 17th century, Hobbes’s (1968/2003, 1998) well-known works, *On the Citizen* and *Leviathan*, argued that democratic system operates in the way that people are willing to render a part of their rights and resources to the state in order to secure their families and the society as a whole, namely to avoid risks. The government is therefore obligated, legitimated by the rights provided by the people, to establish policies and schemes to distribute and redistribute the resources that are the ‘reducer of uncertainty’ proposed by Hobbes (Rosanvallon, 2000: 11-12). On this purpose, people to some extent could propose their ideologies and believes, which the policies and schemes are based, are concluded and determined by votes. In other words, the process that the policies and schemes being raised, debated, concluded and decided abiding by the rules of democratic system is the origin of social contract, and the contract was signed at people’s own will. In Hobbes’s viewpoint, the development of democratic system and policies and schemes for averting risks is the ‘Law of Nature’. As a result, people remain

free and can acquire security with the policies and schemes that are established according to the so-called social contract (Hobbes, 1968/2003: 166-167).

Rawls (1971) published his widely-known work, *A Theory of Justice*, which discussed about the contemporary social contracts. Rawls maintained that social policies and schemes are naturally developed as mutual help systems for averting the risks that everybody would possibly suffer from. As Taylor-Gooby (2004) states, social insurance programmes in Germany were founded in order to meet people's needs when suffer from 'old risks' particularly on old-age, disability, death, health and injury, while unemployment, long-term care, low-wage employment and so forth are 'new risks' that the post-industrial societies encountered.

Regarding to Rawls's viewpoints, all the social contracts are established by democratic operations and decisions and based on risk sharing, distribution and redistribution. In addition, those policies and schemes would be devised according to the following rules. First of all, the idea of 'moral equality' means that social security programmes should let no one be dependent on the others. Therefore, everyone is eligible to cash benefits, in-kind benefits and welfare services when one is in need. Secondly, along with the application of moral equality, 'difference principle' argues justice means the government renders more resources to people suffering from risks so that they could remain security.

However, nobody knows exactly the initial status of the distribution of resources in the society as a whole and the sense of good life differs from person to person, people would tend to maximise the resources one could gain as possible and might be harmful to those who are incompetent of obtaining resources. As a result, thirdly, the 'veil of ignorance' was proposed to mention that the government should take the role to adjust people's preferences towards resources and redistribute them 'equally'. The equality, therefore, means to maximise the use of the minimal or limited resources, which is called a 'maxmin' distribution. In other words, even though the resources for distribution are limited, the government should still maximise the share for those in need (Rawls, 1971: 152-153). Besides, the criteria for reviewing people's status of needs are equally applied to the people of the society as a whole.

Fourthly, the idea of 'reflective equilibrium' discusses that the meaning of justice, needs, and the criteria for distributing and redistributing would be modified along with the changes of the society, politics, economy and culture. It means that the consensus of social justice and distribution policies as a whole would change over time in accordance with the economy, political situation, social value and so forth. After the logic of the criteria is determined, the policies and schemes as well as respective administrative systems are therefore settled and operated (Rawls, 1971: 21).

2.2. From Jurisprudence Viewpoints

The social contract was also discussed by researchers of jurisprudence when the issues on human rights, equality and equity, the formation of nation states were debated along with the changes of society, economy, politics, and values and so on. As Henry Sumner Maine (1963) argued, accordingly, paternalism, feudalism and clannism, namely the personal identity that the Civil Code was based on, gradually developed as an individual focused society in 19th century. Therefore, individuals are centred when rights are discussed, and contracts between two individuals, contracts among individuals and contracts between individual and the people in the society as a whole, that are individual contracts for business purpose, group contracts for labour conditions and social contracts for establishing social policies and programmes for instance, are the main types of Civil Code nowadays. In other words, the 'contracts' for different purposes are developed into different legal systems one after another: Civil Code,

employment legislations and social laws. Among them, social laws are contemporary forms of social contracts that recognise and manage the delivery of social services and cash benefits.

2.3. *From Economy Viewpoints*

The social contract thesis also gained its economic basis although it was not referred directly to the exact term at that time, but the content of discussions. One of Adam Smith's most important works, *The Wealth of Nations*, which was published in 1776 stated that

'[t]he annual labour of every nation is the fund which originally supplies it with all the necessaries and conveniences of life which it annually consumes, and which consists always either in the immediate produce of that labour, or in what is purchased with that produce from other nations (Smith, 1776/1999: 104).'

It illustrates that the limit of the resources that a society could distribute at a period of time or at the time point, equals exactly to the sum of the productions that a society could produce at the same period of time or at the same time point. In other words, it states the principle of, and limitation for, distributing resources, which is one of the main issues of social contract as discussed above. Besides, Smith goes on to the debates about the value of exchange and value of use of money as well as the nominal and real prices of labour, commodities and the price in money for the purpose of establishing a mercantile society. It is for sure to a degree that the distribution of resources and the exchange of cash benefits for services and products have little to do with mercantilism and capitalism, but the money is used nowadays for evaluating and rewarding the labour you provided to the labour market as well as exchanging for commodities and services. In other words, money is the most important instrument for exchanging products and services for everyday life. Alternatively, if one holds money to exchange for products and services that she/he wants, then she/he obtains the rights to claim.

Besides, Smith reasons that labour is the only element that could accurately evaluate the value of all commodities over time because of its stable real price nevertheless its nominal price may vary century by century. He argues that the value of all commodities are determined by the value of labour, therefore the quantity of labour that is needed is decided by the demands of all commodities (Smith, 1776/1999: 138-140). As a result, the demands of all commodities and that of labour would come to an equilibrium at the specific time point or specific period of time. In other words, at the equilibrium, theoretically, the wages that workers received would determine the maximum quantity of all commodities that the society as a whole consumes. In reality, however, people might save a part of their incomes for the purchases in the future on the one hand, and wages might underestimate the labour that workers spend on the other hand. It denotes that people may save money at a specific time point or period of time in order to purchase more in the future, but the quantity of all commodities might not be able to increase accordingly because the quantity of labour is to some extent eased. Notwithstanding, the total amount of labour or wages determines the quantity of commodities that the society can consume. It implies that to save money during working life and spend it at retirement might not be able to purchase the quantity of commodities one needs, i.e. fully-funded method, for the reason that the quantity of all commodities that retirees could consume decided by the quantity of labour at the time that she/he retires. Alternatively, a pay-as-you-go (PAYG) system would be a proper and feasible financial method. Even though the technology of production had been significantly improved nowadays, this rule stays the same.

The financial method for pension programmes was intensively debated in Germany and Denmark at the late 19th century. Germany employed a fully-funded method for its Pension Insurance system in 1889, while the consensus of the Parliament of Denmark argued that a

fully-funded system does not have a strong relation between contributions and benefits so that the benefits might not sustain at the time of retirement and for good. Accordingly, a tax-financed method would be an option for the purpose of maintaining old-age economic security. That is, a tax-based system would secure the continuous payment of old-age pensions and make sure the sustainability of the scheme on the one hand, and the payments would eventually and inevitably augment the productivity of all commodities and the development of society as a whole, and smooth the intergenerational distribution of resources and the distribution of resources throughout one's life-cycle (Petersen, 1986: 143). Regarding to the sustainability and intergenerational equality, Denmark took another route and established a tax-financed basic old-age pension scheme in 1891.

The German pension insurance programme was proved lack of sustainability after the two World Wars in the first half of 20th century because of the great devaluation of the Deutsche Mark depleted the pension funds. A conference organised by the Association of Social Policy (Das Verein für Sozialpolitik) on 19th April 1952 discussed about the financial reform of the German pension insurance schemes. Dr. Gerhard Mackenroth, a social statistician, presented a paper asserted that

'the simple and obvious fact, that the consumption of all beneficiaries.....must be covered from the production of the current period. Irrespective of accumulated funds or savings in the individual sense, there are no other sources to sustain consumption. The only source of current consumption is current production (Petersen, 1986: 407).'

Mackenroth's account exactly resonates Smith's viewpoints mentioned above. In other words, the quantity of all commodities that retirees consume is then produced by the working population. Therefore, the money accumulated according to a fully-funded system might not be able to purchase the quantity of all commodities that retirees need, because it depends on the productivity of the quantity of labour at that time. It also implies that a system that manages the distribution of resources inter-generationally would meet both social and economic aims. That is, for one thing, the demand and supply of commodities would be balanced and, for another thing, the old-age economic security would be maintained. In addition, the sustainability of pension insurance finance is achieved.

Another paper in the 1950s discusses about productivity, intergenerational distribution of resources, pension system and the financial method of pension systems was written by Paul Samuelson in 1958, who is also a Nobel Prize winner in Economics in 1970. His seminal work, 'An Exact Consumption-Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money' argues that a fully-funded pension programme may not be able to properly maintain retirees' economic security, but a compulsory social security system operated by a PAYG method could well perform the 'social contract'. The reason is that 'money' is the contrivance, or say instrument, to 'exchange' for commodities, and the quantity of all commodities may not exceed the quantity of labour which could produce all the commodities. In a fully-funded system, on the one hand, the value of money at the time of retirement is difficult to forecast because of the quantity of money, all commodities and labour is not developed along with each other. In a PAYG system, on the other hand, the value of money at the time of retirement reveals the quantity of all commodities and quantity of labour. Besides, Samuelson's paper asserts that demographic structure, i.e. the quantity of labour or number of population, would influence the productivity and consumption. As a result, again, the retirees could only share a proportion of the commodities and resources that are produced at the retirement. It implies that, for one thing, money is the contemporary social contract and, for another thing, money is not able to be carried from one's working years to her/his retirement.

3. The Pension Reforms in the 1990s and the Review of Contemporary Social Contract

The pension systems, particularly those go with PAYG Defined-Benefit (DB) method, encountered financial issues as the demographic structure changed significantly and quickly during the decades after the Second World War, particularly throughout the periods of baby boom and decrease of total fertility rate (TFR) among the industrialised societies in the West and East (Kaufmann & Leisering, 1984; McDonald, 2008; Mishra & Smyth, 2010). Regarding to the demographic issues mentioned by policy researchers in the world, especially those in the World Bank, debated that a radical reform of pension systems has to be done before the situation turns uncontrollable. On the one hand, a fully-funded based individual account system was proposed by the World Bank economists arguing that the PAYG DB social insurance schemes have to be replaced so that the new pension systems are financially sustainable, the government could free from the financial burdens as well as the economic development could greatly be achieved (James, 2000; World Bank, 1994). However, after the economic recessions in 2001, many Latin American countries found that they suffered from the shrink of pension funds, and reformed their privatised pension systems to a publicly operated social security system and emphasised more on maintaining the old-age economic security with a tax-financed scheme (Gill, Packard, & Yermo, 2005; Kay, 2009; Mesa-Lago, 2009). Moreover, the World Bank's proposition was debated by the deputy chief of the World Bank, Dr. Joseph Stiglitz, also a Nobel Prize winner in Economics in 2001, who claimed 10 myths regarding to the privatisation thesis (Orszag & Stiglitz, 2001).

On the other hand, regarding to the privatisation policy proposition of the World Bank, some researchers on pension policy debated the viewpoints raised by the World Bank and argued that the dangers of the radical reforms may lead to double burdens because the working population have to contribute to both the old and new programmes, the long-term benefits of the privatised system may not sustain and thus the old-age economic security as the World Bank proposed may not hold at the end (Beattie & McGillivray, 1995; McGillivray, 2002; Schmähl, 1999). In addition, the International Labour Organisation (ILO) published a report that entirely reviewed the pension reforms and policy changes from the 1980s and concluded some policy aspects that the countries considering reforms may have to investigate as well as some reform suggestions that the pension specialists of ILO recommended (Gillion, 2000; Gillion, Turner, Bailey, & Latulipe, 2000). Among all the pension reform plans, the Notional Defined Contribution (NDC) was suggested by the ILO. The main features of the new Swedish pension system is that, on the one hand, to replace the PAYG Defined Benefit basis Tillägspension (ATP) with an actuarially equal NDC scheme in order to improve the inter- and intra-generational equity and, on the other hand, to reduce the level of Guarantee Pension (GP) along with the increase of the NDC benefit level for the purpose of fairly distributing the tax-financed source of old-age economic security (Wadensjö, 2004). Nevertheless, as Cichon (1999) notes, the NDC seems to be a defined-contribution system, but in effect it keeps the ideas of pension point and base amounts to calculate the value of the points and defines the distribution of resources between and within generations. Therefore, the NDC system is to some extent is a defined-contribution characterised social insurance programme, which improves the earnings-related, inter-generational redistributiveness and intra-generational actuarial fairness.

Regarding to the discussions over pension reform plans and the politics of reforms in the world as a whole in the past decades, most of the issues concentrated on the weaknesses and strengths between the PAYG and fully-funded methods and how demographic structure aggravates the sustainability of pension programmes. However the debates developed, as Adam Smith, Paul Samuelson and even Nicholas Barr (2002, 2006) argued, as well as the changes of demographic structure, economic situation and social values, it would be more like

a closed system that the needs of all commodities have to be produced by the working population in the society at the time of retirement. As a result, Barr concludes, a PAYG based pension scheme would be the better financial method. Besides, Disney's (2000, 2001) research also states that PAYG system would be a feasible and sustainable design throughout generations. He maintains that the return rate of a social insurance equals to the increase of wages of the society, instead of comparing to the returns of the capital market. It implies that, in a PAYG system, the working generation of people share the resources and situation of the society as a whole with the older generation, therefore the older generation was distributed a specific portion of the resources at the time of retirement and the benefit levels may go up or down along with the development of the society as a whole. This is exactly a system operates in the society, which illustrates the situation of the society.

4. Concluding Remarks: The Implications of Contemporary Social Contract to the Pension Reforms

Different societies in different social, economic, political, cultural and customary settings may lead to different combination of risks, and the risks may also change along with the time goes by. Nevertheless, the similarity among all the societies in the world, even though in different time points, is looking for a sustainable system that maintains security of all the population, so that the government would gain legitimacy. This is a system, a set of administration and a way of governance that is based on people's free will and consensus to be against fears, risks and insecurity, which is the main feature of the so-called social contract. This is also a system that individuals fulfil their obligations with contributions to it, either by paying insurance fees or taxes, and the fund is transferred to those who need resources and assistances the most according to the rules of distribution. In this way, ageing, disabled, death of those being insured as well as medical needs, work injuries and diseases, maternity, unemployment and so forth are covered by the social security schemes based on the social contract, and the risks are shared by the society as a whole.

Among the risks, as Esping-Andersen (2002) and Taylor-Gooby (2004) mentioned, ageing, disability and death of those being insured as well as medical needs and work injuries are the factors that cause insecurity that the German social insurance programmes would like to deal with in the late 19th century; these are old risks. As the societies are developing towards the post-industrialised stage, low-pay employment, unemployment, long-term care services, maternity, further labour condition protections and so forth are the new risks that differ from society to society, but most of the countries may encounter the similar situation. Even though, people may still have to bear the risks altogether to secure the society as a whole.

This paper has reviewed the original discussions about social contract from the mid-17th century in philosophical, jurisprudential and economic points of view, and also look into the pension systems that are at the centre of the idea of social contract to know the main features of social contract and how they are applied to the social policies, particularly pension schemes, nowadays. The pension reforms and its debates help this review article emphasise more on the policy propositions, how they worked after being employed as the main theme of reforms, and what the consensus of the societies related to the original ideas of social contract, especially the PAYG over the fully-funded systems. Some points are mentioned and discussed below.

First of all, to distribute resources fairly between generations and among the people in a generation so that the risks are socially shared is the main theme of social contract. However, the fully-funded system concentrates on reducing redistributiveness for achieving generational fairness, improving individual obligation for saving for themselves, and strengthening earnings-related to keep one's previous income status put the policyholders into greater risks

than ever before (Schmähl, 2007). As a result, the fully-funded idea was not sustainable throughout the reforms in the world. In addition, it illustrates that the redistributiveness rendered by pension insurance schemes as well as those delivered by tax-financed benefits such as social assistances, social allowances and welfare services remained intact, for instance, for maintaining ageing people's economic security.

Secondly, the PAYG financial method remains the consensus of the pension reforms, but the governments may stress more on various sources of old-age income in the future. It is found that the quantity of all commodities to be distributed lies mainly on the how much products that the quantity of labour could manufacture at the time of retirement is still the main rule that the society operates. As a result, one may save more during her/his working years, but the quantity of all commodities she/he could claim depends on how much that the working population could produce then. It also means that the money accumulated by the retirees in a fully-funded system may aggravate the value of the money then. Besides, a fully-funded system also means that one could only live with the fund she/he accumulates when she/he retires, but it may deplete when the market is in bad times as what happened in Latin America and the rest parts of the world (Simonovits, 2011). Therefore, at the time that money remains the contrivance for exchanging commodities, a PAYG system is feasible and sustainable for maintaining the value of exchange and policyholders' purchasing power at the time of retirement.

Thirdly, as Smith, Mackenroth and Samuelson's arguments state, a pension insurance system that is based on social contract may have to develop along with the changes of prices, wages, economic status, demographic structure and so on. As a result, on the one hand, retirees will share a specific part of the resources that are produced by working population, and retirees' living status will keep pace with the working ones. On the other hand, retirees could therefore share the bad and good with the rest groups of population in the society as a whole, and the benefit levels may fluctuate over time. In this way, the resources contributed to the pension system may go up and down according to the increase and decrease of wage level, and retirees' benefit levels would keep in the same proportion with wage level changes or to keep up with consumer price index instead, also shows the ideology of distribution in a society.

Lastly, legislation is the way to secure policyholders' vested rights and rights to claim, as well as to make sure the system gains sustainability, i.e. eternity in the original discussion about social contract. The vested rights and rights to claim are the rights obtained when one contributes to the pension insurance systems. However, it needs to be mentioned here is that, the rights to claims and the rights vested are not the rights to be awarded a fixed amount of benefits disregard of the situation of the society at the time of claiming benefits (Tinios, 2016). In other words, the social contract is to make sure that every policyholder could be secured by the system, but the benefit level that one receives would depend on the resources to be shared among them at the time of claiming benefits.

Regarding to the principles of social contract discussed in this article, it emphasises on the rights of claiming pension benefits should be secured as the form of legislation as well as the social security systems, particularly pension insurance programmes discussed in this paper, would have to be as flexible as possible. As for the requirements and qualifications to the benefits, the levels of benefits, the financial methods of the system and so forth may have to be determined by the people of the society. Notwithstanding, concerning the sustainability and feasibility of the finance of a pension insurance scheme, a PAYG method would be the better option, while an automatic adjustment mechanism or a pension point system would be the choices to improve the flexibility of a pension insurance programme.

References

- Barr, N. (2002). Reforming Pensions: Myths, Truths, and Policy Choices. *International Social Security Review*, 55(2), 3-36.
- Barr, N. (2006). Pensions: Overview of the Issues. *Oxford Review of Economic Policy*, 22(1), 1-14.
- Beattie, R., & McGillivray, W. R. (1995). A Risky Strategy: Reflections on the World Bank Report *Averting the Old Age Crisis*. *International Social Security Review*, 48(3-4), 5-22.
- Cichon, M. (1999). Notional Defined-Contribution Schemes: Old Wine in New Bottles? *International Social Security Review*, 52(4), 87-105.
- Disney, R. (2000). Crises in Public Pension Programmes in OECD: What Are the Reform Options? *The Economic Journal*, 110(461), F1-F23.
- Disney, R. (2001). How Should We Measure Pension Liabilities in EU Countries? . In T. Boeri, A. Börsch-Supan, A. Brugiavini, R. Disney, A. Kapteyn, & F. Peracchi (Eds.), *Pensions: More Information, Less Ideology* (pp. 95-111). Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Esping-Andersen, G. (2002). Towards the Good Society, Once Again? In G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck, & J. Myles (Eds.), *Why We Need A New Welfare State* (pp. 1-25). Oxford: Oxford University Press.
- Etzemüller, T. (2014). *Alva and Gunnar Myrdal: Social Engineering in the Modern World*. London: Lexington Books (translated by Alex Skinner).
- Gill, I. S., Packard, T., & Yermo, J. (2005). *Keeping the Promises of Social Security in Latin America*. Washington DC: World Bank.
- Gillion, C. (2000). The Development and Reform of Social Security Pensions: The Approach of the International Labour Office. *International Social Security Review*, 53(1), 35-63.
- Gillion, C., Turner, J., Bailey, C., & Latulipe, D. (2000). *Social Security Pensions: Development and Reform*. Geneva: International Labour Office.
- Hobbes, T. (1968/2003). *Leviathan* (Vol. I). London: Thoemmes Continuum (translated and edited by G. A. J. Rogers and Karl Schuhmann).
- Hobbes, T. (1998). *On the Citizen*. Cambridge: Cambridge University Press (translated by Richard Tuck and Michael Silverthorne).
- James, E. (2000). Averting the Old Age Crisis: Five Years After. In E. Whitehouse, M. Gora, M. Rutkowski, O. F. Hermansen, E. James, & L. Lund (Eds.), *Facing the Future: The Importance of Pension Reform to New Generations* (pp. 27-29). Washington D.C.: Special Protection Unit, the World Bank.

- Kaufmann, F.-X., & Leisering, L. (1984). Demographic Changes as a Problem for Social Security Systems. *International Social Security Review*, 37(4), 388-409.
- Kay, S. J. (2009). Political Risk and Pension Privatization: The Case of Argentina (1994-2008). *International Social Security Review*, 62(3), 1-21.
- Maine, H. S. (1963). *Ancient Law: Its Connection with the Early History of Society and Its Relation to Modern Idea*. Boston: Beacon Press.
- McDonald, P. (2008). Very Low Fertility: Consequences, Causes and Policy Approaches. *The Japanese Journal of Population*, 6(1), 19-23.
- McGillivray, W. R. (2002). Ten Years of Public Pensions Reform. In: Discussion Paper No. 118, Project on International Equity, Tokyo: Institute of Economic Research at Hitotsubashi University.
- Mesa-Lago, C. (2009). Re-reform of Latin American Private Pensions Systems. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, 34(4), 602-617.
- Mishra, V., & Smyth, R. (2010). Female Labor Force Participation and Total Fertility Rates in the OECD: New Evidence from Panel Cointegration and Granger Causality Testing. *Journal of Economics and Business*, 62(1), 48-64.
- Orszag, P. R., & Stiglitz, J. E. (2001). Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems. In R. Holzmann & J. E. Stiglitz (Eds.), *New Ideas about Old Age Security: Toward Sustainable Pension System in the 21st Century* (pp. 17-56). Washington DC: World Bank.
- Petersen, J. H. (1986). Three Precursors of Modern Theories of Old-age Pensions: A Contribution to the History of Social-policy Doctrines. *History of Political Economy*, 18(3), 405-417.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Rosanvallon, P. (2000). *The New Social Question: Rethinking the Welfare State*. Princeton: Princeton University Press.
- Schmähl, W. (1999). Fundamental Decisions for the Reform of Pension System. *International Social Security Review*, 52(3).
- Schmähl, W. (2007). Dismantling an Earnings-Related Social Pension Scheme: Germany's New Pension Policy. *Journal of Social Policy*, 36(2), 319-340.
- Simonovits, A. (2011). The Mandatory Private Pension Pillar in Hungary: An Obituary. *International Social Security Review*, 64(3), 81-98.
- Smith, A. (1776/1999). *The Wealth of Nations, Books I-III*. London: Penguin Books.

Taylor-Gooby, P. (2004). New Risks and Social Change. In P. Taylor-Gooby (Ed.), *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State* (pp. 1-28). Oxford: Oxford University Press.

Tinios, P. (2016). *Towards a New Social Contract: Greek Pension Halfway through Adjustment*. London: Hellenic Observatory, LSE (LSE Hellenic Observatory Policy Paper, April 2016).

Wadensjö, E. (2004). Pension Reform in Sweden: A New Model. In N. Maruo, A. Björklund, & C. le Grand (Eds.), *Welfare Policy and Labour Markets: Transformations of the Japanese and Swedish Models for the 21ST Century* (pp. 220-238). Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

World Bank. (1994). *Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*. New York: Oxford University Press.

Decisions and Justification in Child Protection Services – the case of the Roma

Olga Sovova²¹ Hans-Jørgen Wallin Weihe²²

Abstract:

The paper is one of the outputs of the below-mentioned international Project. A particular focus is upon children of immigrants as well as others crossing the borders and temporary staying in Norway. One example of the latter is travellers from the Roma community temporary staying in Norway. The Norwegian law give the public authorities rights that infringes upon the confidentiality laws and practices of other services. Because of that the comparison with other EU countries is extremely important for the legal and social work practice.

Key words: Child protection. Migrants. Roma families. Norwegian Child Protection Services.

Child well-being and children's rights are important in all societies. In the above project, the focus is upon Norwegian Child Protection Services (CPS) with a critical evaluation of services as well as justifications of various interventions. The project is international with an international references group of scholars evaluating practices and looking into decisions from the perspective of the standards and legal standards of the home countries of the scholars. A particular focus is upon children of immigrants as well as others crossing the borders and temporary staying in Norway. One example of the latter is travellers from the Roma community temporary staying in Norway. The latter not registered as migrants but might stay in Norway for long periods. The Roma represent the additional challenge of often leaving their children in their home country. Thus, the child protection services, school authorities and other welfare authorities have a challenge of a family commuting between two or several jurisdictions were decisions in one country influence the situation in the other.

The case of the Roma families is also interesting because the practice of Child Protection Services (CPS) in Norway results of children not coming to Norway and staying in their home country. Norwegian authorities do not to accept children living in temporary dwellings, cars or in outside camps such as many Roma live in Norway. Thus, the children are in their home countries in the care of relatives or friends. Roma pose an additional challenge as they move across several borders and might stay for short periods in many countries. Thus, the authority in one country face a situation where a Roma family or family members stay in Norway, Sweden, Germany, Poland, the Czech Republic and the Slovak Republic sometimes leaving part of the family members in another country and often deliberately avoiding the attention of authorities. A prior book chapter describing the challenges of the Roma for social services came in a joint Norwegian/Slovak publication in 2016.²³

In Norway, the public have a great trust in government and public servants.²⁴ Thus, most people regard decisions of public servants as objective and in the best interest of society. The Norwegian society is highly regulated and public servants have great insight into the life of individuals. Information about income, place of living, health data and tax-information is automatic collected by authorities. However, there are restrictions on communication between various bodies of the public services and strict laws of confidentiality and privacy. The Norwegian law require public services to notify Norwegian Child Protection Services

²¹ Associate Professor Dr. IUR. Olga Sovová, Ph. D., Institute of Social Work Faculty of Philosophy UHK

²² Title Professor PhD FLS FBA, Department of Education Faculty of Pedagogy and Education Lillehammer, Inland Norway University of Applied Sciences

²³ Weihe and Smith-Solbakken (2016).

²⁴ Business Anti- Corruption Portal (2018); OECD (2018)

(CPS) if a child is at risk. In such cases, the Child Protection Services have, according to the law, right of information regardless of confidentiality restrictions.²⁵ The Norwegian law give the CPS authorities rights that infringes upon the confidentiality laws and practices of other services. Compared with other countries the right of information is unusually extensive and infringing upon the confidentiality practiced by for example health services and teachers in schools.

Social norms in the Norwegian Society emphasize the importance of work and do find begging degrading. Begging is, unlike in some European societies, legal. However, beggars are not socially accepted. Those begging are not be accepted on an equal level with others. If those begging do not have visible handicaps and would be able to work, it is, in many people's norms, a sign of bad morals. Thus, Roma is by their activities separated from the rest of society. The outsider/separateness of the Roma is in no way unique to Norway. In other European societies, such as the Czech Republic or the Slovak Republic, the Roma maintain their separate culture in a number of ways like in Norway. However, Norway is special from the point of view of the extent of intervention in families by CPS authorities. The Roma of background from other countries adaption to that challenge is to leave their children in their home countries. The Norwegian Roma has largely adapted to the situation by staying settled. Historically the Norwegian Roma was the victim of harsh policies of CPS intervention, placements in institutions and even sterilization of juveniles.²⁶ The traditions of social work and the harsh interventions of the past and has left the Norwegian Roma severely traumatized.²⁷ However, well intentioned Norwegian authorities as well as scholars admit the abuse.

The European Roma coming to Norway represent another generation and do not have the same experiences as the Norwegian Roma. However, they also represent a culture victim of harsh policies and even extermination during the holocaust.²⁸

The Roma coming to Norway represent a shared challenge of all national European societies. Thus, the Norwegian CPS authorities need to relate to challenge of the Roma children staying in their home countries. Authorities in the home countries of the Roma were the children stay while parents migrate to Norway need also to relate to the situation.

It is hard to see solutions to the challenge of the Roma. Economical differences between countries are likely to remain, however it is possible to acknowledge the shared responsibility of populations like the Roma and their cross-national situation. Legal regulations need continuously to be adapted to the challenges. From the point of law, it will be a beneficial if professional practice as well as regulations develop European standards. However, law cannot regulate the professional practice in social work and therapeutic situations. Codes of conduct as well as professional practice is about ethics and attitudes to the other.²⁹

4.1. Acknowledgements

***This paper is the output of the international project Decisions and Justifications in Child Protection Services (CPS) (Institusjonsforankret strategisk prosjekt - HELSEVEL)
Application Number: ES591556 Project Number: -1***

²⁵ The Child Welfare Act (1992); Lov om barnevernstjenester (1992).

²⁶ Bastrup and Sivertsen (1996); Gotaas (2007); Hvinden (2000), Johansen (1998); Larsen (1991); Midtbøe (1956 and 1968); Schlüter (1993); Viborg (2014); Viborg and Weihe (2009 I and II).

²⁷ Weihe (2014)

²⁸ Bársony and Daraóczy (2008).

²⁹ Weihe and Smith-Solbakken (2016).

References

Bársony, Bános and Daraóczi, Ágnes (2008). *Pharrajimos: the fate of the Roma during Holocaust*. New York: International Debate Education Society Bársony, Bános and Daraóczi, Ágnes (2008).

Bastrup Olav Rune Ekeland og Sivertsen Aage Georg (1996) *En landevei mot undergangen: utryddelsen av taterkulturen i Norge*. Oslo:Universitetsforlaget

Business Anti- Corruption Portal (2018, downloaded 21.08). Norway Corruption Report. (<https://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/norway/>)

Gotaas Thor (2007) *Taterne. Livskampen og eventyret*. Oslo: Andersen & Butenschön

Hvinden Bjørn (2000) *Romanifolket og det norske samfunnet: følgen av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*. Bergen: Fagbokforlaget

Johansen Gabriel Werner (1998) *Romani og Romanès folkets historie*. Romanifolkets Landsforening

Larsen Brit Karin (1991) *En gang var vi som vinden: samtaler med en norsk minoritet*. Oslo:Gyldendal

Lov om barnevernstjenester (1992). Lov om barnevernstjenester (barnevernloven). <https://lovdata.no/lov/1992-07-17-100>. In English The Child Welfare Act

Midtbø Øyvind (1956 and 1968) *Eiliv Sundt og fantesaken*. Oslo:Universitetsforlaget

OECD (2018, downloaded 21.08). Trust in Government. <http://www.oecd.org/gov/trust-in-government.htm>

Schlüter Ragnhild (1993) *De reisende en norsk minoritets historie og kultur*. Oslo: adNotam Gyldendal

The Child Welfare Act (1992). Act of 17. July 1992 no 100 relating to Child Welfare Services (The Child Welfare Act) <https://www.regjeringen.no/.../lover/barnevernloven-engelsk-01->. (In Norwegian Lov om barnevernstjenester).

Viborg, Alvin Eilertsen (2014). De som ikke fikk stemme, praktisere sin tro og de som ble forstått av andre. I Stavrum, Lorentz and Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2014). *Den norske grunnlovens § 2.Jødeparagrafen*. Stavanger: Hertervig Akademisk.

Viborg, Alvin Eilertsen & Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2009 I). Handverk, handlingsbåren kunnskap språk og tradisjoner blant sjøreisende, in Jacobsen, Gaute and Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2009). *Katta på veggen*. Stavanger: Hertervig Akademisk.

Viborg, Alvin Eilertsen & Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2009 II). Handicraft, intangible cultural heritage, language and traditions among the sea travellers: coastal Romany Culture, in Falk, Eivind and Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2009). *Living Crafts*. Stavanger: Hertervig Akademisk.

Weihe Hans-Jørgen Wallin (2005) *Sosialt arbeids historie og tradisjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Weihe, Hans-Jørgen Wallin and Smith-Solbakken, Marie (2016). Sosialt arbeid – etikk og verdivalg. Minoriteter og utfordringer/ Sociálna práca.- etika a hodnoty. Menšiny a výzvy s dôrazom na rómsku kultúru. In Stachon and Weihe, Hans-Jørgen Wallin (2016). Sosialt arbeid og nåtid/Sociálna práca a súčasnosť. Stavanger: Hertervig Akademisk.

Challenges of Child Protection. A Recent Norwegian Court Case

Olga Sovova³⁰ Hans-Jørgen Wallin Weihe³¹

Abstract

The paper is one of the outputs of the bellow-mentioned international Project. A particular focus is upon child protection and the role of Norwegian Child Protection Services in specific cases of delivering health care to teenagers. The paper emphasises the role of social media when opening the case of mental anorexia and the judgment for negligence of the mother, but also of the public authorities. Because of that the comparison with other EU countries is extremely important for the legal and social work practice.

Key words: Norwegian Child Protection Services. Mental anorexia. Health care. Social media. Case-law.

A Court ruling of May 2018 in a local Norwegian court in the inland district of Valdres in Southern Norway will most likely have far-reaching consequences for child protection services/Child welfare services as well as school and medical services.³² In the ruling, which is under appeal, the mother of a child that received a sentence of three years in prison for having prevented health services to give necessary treatment to her daughter for anorexia nervosa. The daughter had died, and the court ruled that lack of medical follow-up, manipulation by the mother and systematic avoidance of professional services was a main cause. The case has no anonymity as the mother has used Facebook and internet to communicate her case. The mother argued male-practice from health services as well as school and child protection services as well as abuse of her daughter (mobbing) from other children. The mother claim consider herself and the daughter to be victims of an abusive system, which has no understanding and lack of professionalism.

The importance of the ruling is that parents are responsible for their children, that it is criminal neglect preventing a child from healthcare and appropriate care. It is possible that the case will result in greater emphasize on the responsibility of Child Protection Workers as well as medical services. The consequence will most likely be greater emphasize on work across administrative and regional boundaries and possible co-operation with police in cases of neglect. Another possible legal development is greater rights to intervene in families in cases of grave danger to a child such as in cases of anorexia nervosa.

The Ruling of Valdres Tingrett (the regional court) of 15th May 2018 was;

- The child Angelica (13 years) died of anorexia nervosa because the daughter prevented help the Health system to give her treatment.
- The mother manipulated the weight of her daughter to avoid intervention from health specialist services.
- The mother avoided taking her daughter to health controls.
- The mother lied to avoid health controls.
- The mother moved from one place to another in order to make herself and the child unavailable for health authorities

³⁰ Associate Professor Dr. IUR. Olga Sovová, Ph. D., Institute of Social Work Faculty of Philosophy UHK

³¹ Title Professor PhD FLS FBA, Department of Education

Faculty of Pedagogy and Education Lillehammer, Inland Norway University of Applied Sceinces

³² Valdres Tingrett (2018, 15/5).

The child had a BMI of 8,8 at the time of her death, according the globally acknowledged standards a BMI under 17,5 is a serious condition.³³ The coverage by media was extensive and the mother used social-media to present her case.³⁴ Part of the sentence was that the Ukrainian – American father, who was present in court, was to receive an economical compensation for the death from the mother.

Cases of children not receiving appropriate care happen regularly. However, the cases rarely result in the death of a child. In most cases of anorexia nervosa parents co-operate closely with health authorities and acknowledge the seriousness of the case.

Health authorities across Europe give high priority to the treatment of anorexia nervosa. Still, a number of deaths happen, but rarely because of lack of co-operation with parents. The Norwegian court ruling is likely to receive attention by health professionals as well as CPS professionals globally. For police and judicial bodies, the case is also interesting and emphasize the possible seriousness of lack of co-operation between health professionals and parents in cases of anorexia nervosa. In addition, the case illustrates the importance of co-operation with police and the judicial system.

The use of social media in the case rises other issues of privacy not only of the mother and dead child, but also of class- mates of the child and their parents as well as other exposed in the case.

Even if the mother was sentenced it remains a question of the mother's condition and is she was in a state where could be held responsible for her actions. Neither the prosecution nor her defence questioned her sanity. Still her actions were far outside what is "normal". Thus, it remains a question of her emotional state and rationality.

Globally there are about three million cases of anorexia nervosa annually and estimates is 0,9 % – 4,3 % of females and 0,2 – 0,3 % of males in Western countries have the condition during their life.³⁵ Treatment focus on restoring the weight to healthy, treating psychological disorders and reducing behaviors and thoughts that led to the disorder.³⁶ There are frequent co-morbidity with other disease and anxiety disorders.³⁷ Thus, the problem is significant and there are need to find strategies to handle parents that do not co-operate in treatment and sometimes manipulate treatment attempts.

4.2. Acknowledgements

This paper is the output of the international project Decisions and Justifications in Child Protection Services (CPS) (Institusjonsforankret strategisk prosjekt - HELSEVEL) Application Number: ES591556 Project Number: -1

References:

Aftenposten (2018, 15/5). Valdres mor dømt til tre års fengsel. https://www.aftenposten.no/norge/i/21kvmR/Valdres-mor-domt-til-tre-ars-fengsel_-sier-forsvarer-til-VG (Downloaded 26.9.2018).

Attia, E. (2010). Anorexia Nervosa: Current Status and Future Directions. *Annual Review of Medicine*, 61 (1): 425 -35.

³³ Skårderud, Haugsgjerd and Stänicke (2010).

³⁴ See for example Lofstad and Hageskal (2018, 15/5); Aftenposten (2018, 15/5).

³⁵ Attia (2010); GBD (2015)

³⁶ National Collaborating Centre for Mental Health (UK) (2004); National Institute of Mental Health (2018); Attia (2010); Nolen-Hoeksema (2014)

³⁷ Swinbourne and Touyz (2007).

GBD 2015 Disease and Injury Incidence and Prevalence Collaborators (2016) Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 310 diseases and injuries, 1990-2015: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2015. *Lancet*. 2016 Oct 8;388(10053):1545-1602. doi: 10.1016/S0140-6736(16)31678-6. Downloaded 26.9.2018).

Lofstad, Ralf and Hageskal, Audun (2018, 15/5). Angelicans mor (46) dømt tilt re års fengsel. <https://www.dagbladet.no/nyheter/angelicas-mor-46-domt-til-tre-ars-fengsel/69806337> (Downloaded 26.9.2018).

National Collaborating Centre for Mental Health (UK) (2004). *Eating Disorders: Core Interventions in the Treatment and Management of Anorexia Nervosa, Bulimia Nervosa and Related Eating Disorders*. Leicester (UK): British Psychological Society.

National Institute of Mental Health (2018) *Eating Disorders*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/?term=Anorexia%20Nervosa> (Downloaded 26.9.2018).

Nolen-Hoeksema, S. (2014). *Abnormal Psychology*. New York: McGraw-Hill Education.

Skårderud, Finn; Haugsgjerd, Svein and Stänicke, Erik (2010). *Psykiatriboka*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Swinbourne, J. M and Touyz S. W. (2007). The co-morbidity of eating disorders and anxiety disorders: a review. *European Eating Disorders Review*, 15 (4): 253 – 74.

Valdres Tingrett (2018, Ruling of 15th of May). <https://lovdata.no/register/dommer>

Edice Texty k sociální práci

Název: Nové směry, trendy a inovace v sociální práci
Editor: PhDr. Daniela Květenská, Ph. D.
Obálka a grafická úprava: PhDr. Martin Smutek, Ph.D.
Rok a místo vydání: 2019, Hradec Králové
Vydání: první
Náklad: 100
Medium: CD

Vydalo nakladatelství Gaudeamus jako svou 1681. publikaci.

ISBN 978-80-7435-745-9